СРЕДЊА ШКОЛА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА

"ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ"

Железничка 22, Сремска Каменица

Школски програм

за школску 2023-2027. годину

"БУДИ ПОНОС СВОЈЕ ДРЖАВЕ!"

Сремска Каменица, септембар 2023. године

САДРЖАЈ:

1. Подаци о школи 2
2. Одлука и решење о раду школе 3
3. Сврха, циљеви и задаци школског програма 4
4. Праћење вредновања и реализација школског програма 7
5. План наставе и учења основног образовања и васпитања 10
6. Начини остваривања програма 14
7. Програм наставе и учења општеобразовних предмета у стручним школама 18
   - 7.1. Српски језик и књижевност 21
   - 7.2. Страни језик / страни језик 49
   - 7.3. Физичко васпитање 112
   - 7.4. Математика 129
   - 7.5. Рачунарство и информатика 139
   - 7.6. Историја 149
   - 7.7. Географија 165
   - 7.8. Екологија и заштита животне средине 172
   - 7.9. Хемија 179
   - 7.10. Ликовна култура 185
   - 7.11. Социологија са правима грађана 196
8. Програми изборних општеобразовних програма 205
   - 8.1. Опште упутство за остваривање грађанског васпитања у стручној школи 205
   - 8.2. Грађанско васпитање 215
   - 8.3. Изабрана поглавља математике 231
   - 8.4. Историја (одабране теме) 236
9. Стручни предмети 247
   - 9.1. Обавезни стручни предмети 249
   - 9.2. Основе безбедности 253
   - 9.3. Увод у право и организација државе 256
   - 9.4. Кореспонденција 260
   - 9.5. Оперативне полицијске вештине 263
   - 9.6. Кривично и кривично-процесно право 271
   - 9.7. Прва помоћ 279
   - 9.8. Безбедносни сектор и рад полиције у заједници 286
   - 9.9. Психологија за полицијске службенике 291
   - 9.10. Примена полицијских овлашћења 296
   - 9.11. Људска права и полицијска етика 304
   - 9.12. Информациони систем и систем веза 309
   - 9.13. Сузбијање криминала 312
   - 9.14. Заштита државне границе и странци 320

9.15. Безбедност саобраћаја на путевима ... 326
9.16. Јавни ред и послови обезбеђења ... 334
9.17. Руковање полицијским оружјем ... 341
9.18. Професионална пракса ... 347
10. Изборни стручни програми ... 352
10.1. Право интелектуалне својине ... 352
10.2. Стручни енглески језик ... 356
10.3. Предузетништво ... 362
11. Програм допунске, додатне и припремне наставе ... 367
12. Факултативни наставни предмети, њихови програмски садржаји и активности којима се остварују ... 370
13. Програм излета и екскурзија ... 371
14. Програм ученичког парламента ... 373
15. Програм културних активности школе ... 375
16. Програм слободних активности ... 377
17. Програм школског спорта и школско рекреативних активности ... 378
18. Програм заштите од насиља, злостављања и занемаривања ... 380
19. Програм заштите од дискриминације и дискриминаторног понашања ... 382
20. Програм каријерног вођења и саветовања ученика ... 384
21. Програм безбедности и здравља на раду ... 386
22. Програм сарадње са локалном самоуправом ... 388
23. Начин остваривања и прилагођавања програма музичког и балетског образовања и васпитања, образовање одраслих, ученика са посебним способностима и двојезично образовање ... 390
24. Програм сарадње школе са породицом ... 391
25. Програм социјалне заштите ... 393
26. Програм заштите животне средине ... 394
27. Програм такмичења ... 395
28. Програм рада школске библиотеке ... 396
29. Тим за обезбеђивање квалитета и развоја установе ... 397
30. Програм остваривања родне равноправности ... 398

Школски програм
за период 2023/2024 – 2027/2028. шк. године

На основу члана 68. и 69. Закона о основама система образовања и васпитања („*Службени гласник РС*, бр. 27/2018 – др. закон, 6/20 и 129/21 у даљем тексту: Закон) Школски одбор и Средња школа унутрашњих послова „Јаков Ненадовић“ из Сремске Каменице (у даљем тексту школа), на седници одржаној 14.09. године донео је одлуку да се усваја Школски програм.

Председник привременог Школског одбора

_____

Данило Аврамовић

1. Подаци о школи

Назив	Средња школа унутрашњих послова "Јаков Ненадовић"
Место	Сремска Каменица
Регистарски број	Фи10/2020 од 03.02.2023
Шифра делатности	85.32
Адреса	Железничка 22, 21208 Сремска Каменица
Контакт	021/461-099
Директор школе	В.д. директора Весна Ђуровић
Образовни профили за које је школа верификована	Подручје рада: Економија, право и администрација ПОЛИЦАЈАЦ

2. ОДЛУКА И РЕШЕЊЕ О РАДУ ШКОЛЕ

Одлука о оснивању Школе

На основу члана 90. став 1. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС". бр. 88/17, 27/18-др.закон, 10/19, 6/20 и 129/21), члана 4. Закона о јавним службама („Службени гласник РС", бр.42/91, 71/94, 79/05 – др. закон и 83/14 – др. закон) и члана 43. став 1. Закона о Влади („Службени гласник РС"), бр. 55/05, 71/05 исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12б-УС, 44/14 и 30/18 – др. закон), Влада доноси ОДЛУКУ о оснивању Средње школе унутрашњих послова „Јаков Ненадовић", у Сремској Каменици. Одлука је ступила на снагу наредног дана од дана објављивања у "Службеном гласнику Републике Србије", 05 број 02-461/2023, од 19.01.2023.године.

Одлука о Школи од посебног интереса за РС

Одлуком 05 број 611-460/2023 од 19. јануара 2023. године Средња школа унутрашњих послова „Јаков Ненадовић" у Сремској Каменици, одређена је као средња школа од посебног интереса за Републику Србију.

Решење

Школа је регистрована за обављање делатности средњег образовања и васпитања по програмима за стицање IV степена стручне спреме у оквиру, у прилогу, наведених подручја рада, односно, Школа испуњава услове у погледу школског простора, опреме, наставних средстава, потребног броја наставника, стручних сарадника и довољног броја ученика за почетак рада и обављање делатности средњег стручног образовања и васпитања, у подручју рада економија, право и администрација, за образовни профил полицајац у четворогодишњем образовању.

Верификована је решењем Покрајинског секретаријата за образовање, прописе, управу и националне мањине – националне заједнице, под бројем 128-022-336/2023-01, од 30. 08. 2023. год.

ВЕРИФИКАЦИЈА ЗА ПОДРУЧЈЕ РАДА ЕКОНОМИЈА, ПРАВО И АДМИНИСТРАЦИЈА		
Р.БР.	Образовни профил	Решење
1.	Полицајац	128-022-336/2023-01

Школски програм је сачинио тим наставника, чланова Стручног актива за развој Школског програма.

Полазне основе за израду Школског програма

- Закон о основама система васпитања и образовања (Сл. гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 27/2018 – др. закон 6/2020 и 129/2021) члан 61.
- Закон о средњем образовању и васпитању (Сл. гласник РС, 55/2013, 101/2017,27/2018 – др. закон, 6/2020, 52/2021 и 129/2021 – др. закон), члан 10 и члан 11.
- Правилник о плану и програму наставе и учења средњег стручног образовања у Средњој школи унутрашњих послова „Јаков Ненадовић" у Сремској Каменици: 10/2023-1
- Одлука о оснивању Средње школе унутрашњих послова „Јаков Ненадовић" у Сремској Каменици („Службени гласник РС", број 4/23);
- Правилнико о наставном плану и програму предмета Верска настава за средње школе („Просветни гласник", бр. 6/03, 23/04, 9/05 и
- „Службени гласник РС – Просветни гласник", број 11/16);
- Решење о усвајању стандарда квалификације „Полицајац" („Службени гласник РС – Просветни гласник", број 3/23)

3. СВРХА, ЦИЉЕВИ И ЗАДАЦИ ШКОЛСКОГ ПРОГРАМА

Школским програмом ближе се одређује начин на који школа образује и васпитава ученике ради стицања знања, вештина и ставова неопходних за даље образовање и запошљавање, успоставља организациону структуру засновану на тимском раду и одговорности сваког запосленог за остваривање утврђених циљева, као и повезивање са репрезентативним синдикатима и удружењима послодаваца и преузимање свог дела одговорности за развој друштвене средине. Школски програм обухвата све садржаје, процесе и активности усмерене на остваривање принципа, циљева и стандарда постигнућа, и задовољење општих и специфичних образовних интереса и потреба ученика, родитеља, односно старатеља и локалне самоуправе, а у складу са оптималним могућностима школе. Школски програм се доноси на основу наставног плана и програма, односно програма одређених облика стручног образовања, а узимајући у обзир развојни план школе, у складу са Законом и овим законом. Школа, у складу са Законом, доноси школски програм, по правилу, на четири године и објављује га најкасније два месеца пре почетка школске године у којој ће почети његова примена. Поједини делови школског програма иновирају се и надограђују у току његовог остваривања. Школски програм омогућава оријентацију ученика и родитеља, односно старатеља у избору школе, праћење квалитета образовно-васпитног процеса и његових резултата, као и процену индивидуалног рада и напредовања сваког ученика. Школски програм представља основу на којој сваки наставник и стручни сарадник планира, програмира и реализује свој рад.

Сврха програма образовања

- Квалитетно образовање и васпитање, које омогућава стицање језичке, математичке, научне, уметничке, културне, здравствене, еколошке и информатичке писмености, неопходне за живот у савременом и сложеном друштву.
- Развијање знања, вештина, ставова и вредности које оспособљавају ученика да успешно задовољава сопствене потребе и интересе, развија сопствену личност и потенцијале, поштује друге особе и њихов идентите, потребе и интересе уз активно и одговорно учешће у економском, друштвеном и културном животу и доприноси демократском, економском и културном развоју друштва.
- Подршка развоју међупредметних компетенција, имајући у виду да међупредметне компетенције обезбеђују ученицима успешно сналажење у свакодневном и професионалном животу и раду. Оне су резултат великог броја активности које се остварују у свим наставним предметима током целокупног школовања. За њихов развој неопходна је интеракција садржаја и метода којима се подржаји поучавају, те ће поводом тога у наставном процесу бити примењиване истраживачке и интерактивне методе, рефлексија, критичко мишљење, кооперативно учење и друге методе које јачају учешће ученика у образовно-васпитном процесу.

Циљеви школског програма

Циљеви Школског програма засновани су на основу Закона о основама система образовања и васпитања (Службени гласник РС, бр.88/ 2017, 27/2018 – др. Закони 10/2019, 27/2018, др. Закони 6/2020 и 129/2021). Основни циљеви образовања и васпитања обухватају:

- обезбеђивање добробити и подршка целовитом развоју детета, ученика и одраслог;
- обезбеђивање подстицајног и безбедног окружења за целовити развој детета, ученика и одраслог, развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- развијање и практиковање здравих животних стилова, свести о важности сопственог здравља и безбедности, потребе неговања и развоја физичких способности;
- развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике, заштите и добробити животиња;

— континуирано унапређивање квалитета процеса и исхода образовања и васпитања заснованог на провереним научним сазнањима и образовној пракси;
— развијање компетенција за сналажење и активно учешће у савременом друштву које се мења;
— пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
— развијање кључних компетенција за целоживотно учење, међупредметних компетенција и стручних компетенција у складу са захтевима занимања, потребама тржишта рада и развојем савремене науке и технологије;
— развој свести о себи, стваралачких способности, критичког мишљења, мотивације за учење, способности за тимски рад, способности самовредновања, самоиницијативе и изражавања свог мишљења;
— оспособљавање за доношење ваљаних одлука о избору даљег образовања и занимања, сопственог развоја и будућег живота;
— развијање позитивних људских вредности;
— развијање осећања солидарности, разумевања и конструктивне сарадње са другима и неговање другарства и пријатељства;
— развијање компетенција за разумевање и поштовање права детета, људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
— развој и поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавање различитости
— развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
— повећање ефикасности употребе свих ресурса образовања и васпитања, завршавање образовања и васпитања у предвиђеном року са минималним продужетком трајања и смањеним напуштањем школовања;
— повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању.
— развој кључних компетенција неопходних за даље образовање и активну улогу грађанина за живот у савременом друштву;
— оспособљавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања;
— свест о важности здравља и безбедности;
— оспособљавање за решавање проблема, комуникацију и тимски рад;
— поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавања различитости;
— развој мотивације и самоиницијативе за учење, оспособљавање за самостално учење, способност самовредновања и изражавања сопственог мишљења;
— пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
— развој свести о себи, стваралачких способности и критичког мишљења;
— развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
— развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике;
— развијање позитивних људских вредности;
— развијање компетенција за разумевање и поштовање људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
— развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;

— развој стручних компетенција неопходних за успешно запошљавање;
— оспособљавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања.

Исходи образовања[1] и васпитања, основа су за планирање, праћење и вредновање образовања и васпитања, укључујући и обухватајући образовне стандарде[2]и компетенције[3]. Остваривање исхода образовања и васпитања обезбеђује се укупним образовно-васпитним процесом на свим нивоима образовања и васпитања, кроз све облике, начине и садржаје рада.

— У складу са Законом (одредбе чл.11) Школа тежи усвајању кључних компетенција за целоживотно учење (комуникација на матерњем језику; комуникација на страном језику; математичке, научне и технолошке компетенције; дигитална компетенција; учење учења; друштвене и грађанске компетенције; осећај за иницијативу и предузетништво; културолошка освешћеност и изражавање).
— Опште међупредметне компетенције[4] на крају средњег образовања у Републици Србији заснивају се на кључним компетенцијама, развијају се кроз наставу свих предмета, примењиве су у различитим ситуацијама при решавању проблема и задатака, и неопходне су свим ученицима за лично остварење и развој, чине основу за целоживотно учење, и то су: компетенција за целоживотно учење, комуникација; компетенције за рад са подацима и информацијама; дигиталне компетенције; компетенције за решавање проблема и сарадњу; компетенције које развијају одговорно учешће у демократском друштву, одговоран односпрема здрављу, одговоран однос према околини; естетичке компетенције, као и предузимљивост и предузетничке компетенције.

Уз Годишњи програм рада школе и Развојни план, Школски програм је један од најважнијих докумената школе који обезбеђује остваривање наставних планова и програма, потреба ученика и родитеља, потреба школе и јединице локалне самоуправе. Школски програм се израђује по образовним захтевима, за сваки предмет, сваки разред и за све ваннаставне активности које се реализују на нивоу разреда, профила или школе. Садржи и:

— обавезни део наставног плана и програма;
— изборни део наставног плана и програма;
— факултативни део наставног плана и програма

Обавезни део наставног плана и програма садржи основне предмете и садржаје који су обавезни за све ученике одређеног нивоа и врсте образовања. Изборни део обухвата изборне предмете и садржаје програма по нивоима и врстама образовања од којих ученик бира један или више предмета према својим склоностима. Обавезни изборни програм је Грађанско васпитање и Верска насатава.

Факултативни део обухвата предмете који се задовољавају интереси ученика у складу са могућностима школе. Сходно томе организоваће се додатна настава, биће понуђен различит избор секција, интензивиран је рад ђачког парламента, урађен је и усвојен план ученичких екскурзија, а школа ће бити још активнија у културним и јавним дешавањима у свом месту и околини. Сви програми додатне, допунске, припремне наставе и секција, биће израђивани на годишњем нивоу у складу са потребама одељења и организацијом рада наставника.

[1] Исходи образовања и васпитања су јасни искази о томе шта се од ученика очекује да зна, разуме и да је способан да покаже, односно уради након завршеног одговарајућег нивоа образовања и васпитања.

[2] Образовни стандарди су искази о знањима, вештинама и умењима које ученици треба да стекну до краја првог односно другог нивоа у основном образовању. Стандарди артикулишу најважније захтеве школског учења и наставе и исказују их као исходе видљиве у понашању и расуђивању ученика које је могуће проверити тестирањем или посматрањем.

[3] Кључне компетенције представљају скуп интегрисаних знања, вештина и ставова који су потребни сваком појединцу за лично испуњење и развој, укључивање у друштвениживот и запошљавање.

[4] Опште међупредметне компетенције заснивају се на кључним компетенцијама, развијају се кроз наставу свих предмета, примењиве су у различитим ситуацијама и контекстима при решавању различитих проблема и задатака, неопходне су свим ученицима за лично остварење и развој, као и укључивање у друштвене токове и запошљавање и чине основу за целоживотно учење.

4. Праћење вредновања и реализација школског програма

Праћење и вредновање школског програма је континуиран задатак свих чланова школског тима, у фукцији унапређења свих сегмената школског програма у току школске године. Саржај и праћење односи се на све сегменте школског програма:

- динамика реализације планираних активности у свим образовним областима или наставним предметима;
- динамика остваривања планираних исхода учења;
- напредовања у постигнућу ученика;
- усклађеност циљева и исхода са садржајима и темама;
- усклађеност наставних активности са развојним карактеристикама ученика и њиховим потребама и интересовањима;
- адекватност сарадње са родитељима, са локалном заједницом, са просветним властима и са стручним институцијама;
- степен активности ученика у наставним ситуацијама, степен ученичког задовољства школом, само еволуација наставника, њихово задовољство оствареним активностима;
- промене кадровске структуре у школи, стручно усавршавање наставног и руководећег кадра;
- промене услова рада (простор, опремљеност наставним средствима...) итд.

Начини праћања вредновања реализације школског програма зависе од садржаја који се прате. Природа садржаја одређује начин организовања и инструменте праћења (нпр. интервјуи, упитници, тестови, скале).

Сарадници у праћењу и вредновању реализације школског програма су осим ученика, наставника, родитеља, стручних сарадника, директора и представници локалне заједнице, просветне власти и стручне институције. Носиоци послова праћења и вредновања остварују функцију праћења појединачно, а и организовано кроз: одељенске заједнице, заједнице родитеља, Савет родитеља, Школски одбор, Стручна већа, Наставничко веће, у оквиру којих извештавају о својој активности праћења и запажањима.

На уважавању и анализи њихових закључака и предлога заснива се дорада различитих сегмената школских програма током године, у форми Анекса школског програма.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ШКОЛЕ

Зграда у којој се сада налази Средња школа унутрашњих послова - Центар за основну полицијску обуку у Сремској Каменици саграђена јеполовином 19. века, на земљишту каменичког властелина Марцибанија, које је поклонио за потребе школовања војних кадета Аустријске царевине, под управом Петроварадинске војне команде. Школа је већ крајем 1869. године била распуштена и зграда је дуго била празна. Потом јеу њој била фабрика свиле и Војарна за финанце 43. и 70. пешадијске пуковније.

Године 1895. основана је Краљевска и царска пешадијска кадетска школа. Тада почиње и веће уређење простора око школе, гради се школска капела, павиљон и велики обелиск на улазу у зграду, у част аустроугарског цара. Уређује се и парк око школе.

1. фебруара 1920. овде се оснива Жандармеријска подофицирска школа која је постојала све до почетка 2. светског рата. Са зграде школе тада се уклањају све ознаке аустроугарског царства. Зграда припада, код нас мало сачуваном стилу романтизма и спада у највеће објекте на територији Општине Нови Сад. Пројектант за сада није познат. Планови свих војних школа зиданих у време Аустријске царевине, па тако и Школе у Каменици, налазе се у Бечу. Све војне школе у Аустријској царевини сличног су изгледа и зидане су тако да у потпуности одговарају намени (војном школовању), а осим о архитектури вођено је рачуна и о самом положају школе, о географском локалитету, изграђеној инфраструктури и о близини главних путева, железнице и града.

Током 19, 20, и 21. века, зграда је непромењена, а државе су се мењале, почевши од Аустријске царевине, Аустроугарске царевине, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, па до

оснивања Југославије, која је више пута мењала државно уређење (1929. Краљевина Југославија, а после рата Демократска Федеративна Југославија, Федеративна Народна Република Југославија, Социјалистичка Федеративна Република Југославија, Савезна Република Југославија, Србија и Црна Гора, и данас Република Србија).

Велика двоспратна зграда школе сачувала је свој изворни изглед са свим декоративним елементима. Зграда малог интерната претрпела је веће интервенције, посебно у нивоу поткровља и делимично на фасади уклањањем појединих делова фасадне декорације, али је у целини сачувала изворни изглед. Зграда амбуланте, на крају низа, претрпела је највеће измене, укључујући доградњу спрата средином 20. века, али је сачувала свој амбијентални лик и у свему се уклапа у целину.

Послератни период

По самом завршетку 2. светског рата, 1. децембра 1946. године, наредбом Министарства унутрашњих послова ФНРЈ, основана је Стална школа народне милиције у Сремској Каменици. Школа је основана са задатком изграђивања руководећег стручног кадра и била је савезног заначаја, а у њој се школовао само постојећи кадар милиције из читаве земље. Све до 1955. године овде се школовао само официрски кадар. Након тога Државни секретаријат унутрашњих послова одлучује да престане са радом официрска школа у Сремској Каменици и да се формира школа за командире станица милиције. Маја 1964. године Савезни секретаријат унутрашњих послова СФРЈ уступио је на коришћење Републичком секретаријату за унутрашње послове просторије и инвентар Школе. Од тада у Сремској Каменици почиње стручно оспособљавање радника милиције за потребе органа унутрашњих послова у Србији. Први полазници били су приправници милиције, а њихово школовање трајало је девет месеци.

Оснивање СШУП

Скупштина Социјалистичке Републике Србије је 12. јула 1967. усвојила закон о оснивању Средње школе унутрашњих послова у СремскојКаменици. Септембра те, 1967. године уписани су питомци прве класе. Поред општег образовања ђаци су стицали и стручно и уже стручно образовање, а изучавали су и војне предмете. По речима првог директора школе Николе Грубора, услови школовања и специфичност службе су допринели да се за прву и другу, а посебно за трећу класу јави велик број кандидата. На три конкурса јавило се нешто преко 8.000 кандидата, од којих је изабрано око 1.000. Било је потребно да кандидати имају одличан или врло добар успех у основној школи, да положе пријемни испит и да буду физички и психички потпуно здрави.

Средњу школу унутрашњих послова "Пане Ђукић" у Сремској Каменици (у даљем тексту: СШУП), у четворогодишњем трајању, основалаје Скупштина СР Србије, на основу Закона о средњој школи унутрашњих послова ("Службени гласник СРС", број 1/67 од 22.07.1967), са делатношћу општег и посебног стручног образовања, у циљу оспособљавања ученика за рад у органима унутрашњих послова. СШУП је уписан у судски регистар код Окружног привредног суда у Новом Саду, са потпуном одговорношћу, решењем УС 18/68 од 22.3.1968. год.

Иницијално као четворогодишња школа, са појавом усмереног образовања, у периоду 1977 – 1988. године СШУП прелази са четворогодишњег циклуса образовања на двогодишњи циклус као позивно-усмерена школа у области: право, економија и администрација. Међутим, у периоду 1988 – 2009. године полицијско образовање је поново враћено са двогодишњег на четворогодишњи циклус образовања. Током поменутог периода паралелно са образовањем у СШУП, спроводили су се и шестомесечни курсеви за полицајце.

Даном ступања на снагу Закона о унутрашњим пословима, 4.8.1991. године, престао је да важи Закон о Средњој школи унутрашњих послова "ПанеЂукић" осим одредбе о финансирању, која је продужена до 31.12.1992. године.

На основу Закона о унутрашњим пословима СШУП је постала унутрашња организациона јединица Министарства унутрашњих послова у којој се обавља делатност из области средњег образовања и васпитања и облици стручног оспособљавања и усавршавања за потребе МУП-а.У оквиру реформских процеса у Министарству унутрашњих послова 2002. Године измењен је Наставни план и програм СШУП-ау законски дозвољеним оквирима. С обзиром на условну проходност ученика за упис на цивилне факултете и с поштовање минималног плана општег

образовања, планови стручних предмета су редиговани и повећан је број часова практичне наставе да би се подигао ниво стручних компетенција.

Према последњем Наставном плану и програму, из 2002. године, ученици Средње школе унутрашњих послова имали су током четворогодишњег школовања 14 опште образовних предмета, 13 опште стручних, 5 уже стручних и 2 изборна предмета са 4165 часова.

Доношењем Закона о полицији 2005. године и његовим ступањем на снагу, престао је да важи Закон о унутрашњим пословима, изузев одредаба чл. 59. до 65. које су требале да се примењују до доношења прописа којим ће се уредити област и статус установе за образовање за потребе полиције (Школе-Центра), односно до завршетка школовања генерације ученика Средње школе унутрашњих послова уписаних у школску 2005/2006. годину, тј. до 2009. године када су се формално створили услови да се школа угаси.

Процес реформе полицијског образовања настављен је све до 2007. године, када је донесен нови Наставни план и програм основне полицијске обуке и уписана у Центар за основну полицијску обуку, прва класа полазника. Од оснивања, (1967. године), до 2009. године, када је завршила последња генерација ученика 38. класе, Средњу школу унутрашњих послова у Сремској Каменици завршило је више од 14500 ученика.Центар за основну полицијску обуку основан је 2007. године као организациона јединица Управе за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку.

Наставни план и програм основне полицијске обуке има предметно-модуларну структуру, у оквиру које се изучавају опште теме о раду полиције, полицијске вештине и стручни модули. Тежиште обуке је стављено на домен вештина. Својом структуром и организацијом модули обезбеђују стицање разноврсних знања, компетенција, вештина и међу дисциплинарно повезивање садржаја. Овакав облик наставе захтева обучен наставни кадар који познаје андрагошке методе обуке. Настава се претежно реализује кроз практичне вежбе на којима полазници увежбавају решавање професионалних ситуација на законит и професионалан начин, повезивањем правних, комуниколошких и тактичких тема, које су временски усклађене са наставом у оквиру модула, а у којима се преплићу знања и вештине стечене из различитих наставних садржаја. Посебно тежиште имају тренинзи полицијских интервенција, од саме дојаве па до завршне обраде, као и тренинзи ситуација када су полицијски службеници изложени великом стресу. Поред стручно-практичног и правног образовања, јасно је дефинисано и формирање пожељних ставова. Тако конципирана настава захтева и посебно опремљене кабинете и простор за обуку.

Сходно све већим потребама организационих јединица Дирекције полиције за младим полицијским службеницима, у 2019. години, донет је и нови Програм стручног оспособљавања полазника основне полицијске обуке, док су током 2020. и 2021. године, донети и програми обука заодређене линије рада, те се сада у Центру за основну полицијску обуку полазници обучавају за рад у Министарству унутрашњих послова на радном месту полицајац, саобраћајни полицајац, гранични полицајац и полицајац за рад у заједници.

Од оснивања Центра за основну полицијску обуку до данашњег дана, основну полицијску обуку је завршило више од 7000 полазника, који су по завршетку основне полицијске обуке засновали радни однос у Министарству унутрашњих послова, на радним местима овлашћеног службеног лица, са средњом школом.

Одлуком Владе Републике Србије 05 број 02-461/2023 од 19. јануара 2023. Године основана средња школа унутрашњих послова „Јаков Ненадовић“ у Сремској Каменици. Такође, поменутом одлуком број 611-460/2023 од 19. јануара 2023. године Средња школа унутрашњих послова „Јаков Ненадовић” у Сремској Каменици, одређена је као средња школа од посебног интереса за Републику Србију.

5. ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОСНОВНОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА

Плана наставе и учења средње школе унутрашњих послова ”Јаков Ненадовић”, за ***образовни профил полицајац***, одвија се у односу на Правилник о плану и програму наставе и учења средњег стручног образовања у Средњој школи унутрашњих послова „Јаков Ненадовић” у Сремској Каменици, објављен у "Службеном гласнику РС - Просветни гласник", број 10 од 28. августа 2023.

ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА
за образовни профил ПОЛИЦАЈАЦ

		I РАЗРЕД							II РАЗРЕД							III РАЗРЕД							IV РАЗРЕД							УКУПНО				
		недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				годишње				
		Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Б	Σ
А1: ОБАВЕЗНИ ОПШТЕОБРАЗОВНИ ПРЕДМЕТИ		**18**	**2**		**666**	**74**			**13**			**481**				**9**			**297**				**9**			**270**				**1714**	**74**			**1788**
1	Српски језик и књижевност	3			111				3			111				3			99				3			90				411				411
2	Страни језик	2			74				2			74				2			66				2			60				274				274
3	Физичко васпитање	2			74				2			74				2			66				2			60				274				274
4	Математика	2			74				2			74				2			66				2			60				274				274
5	Рачунарство и информатика		2			74																									74			74
6	Историја	2			74				2			74																		148				148
7	Хемија	2			74																									74				74
8	Ликовна култура	1			37																									37				37
9	Географија	2			74																									74				74
10	Екологија са заштитом животне средине	2			74																									74				74
11	Социологија са правима грађана								2			74																			74				74
Б: ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ		**1**			**37**				**1**			**37**				**3**			**99**				**3**			**90**				**263**				**263**
1	Грађанско васпитање / Верска настава	1			37				1			37				1			33				1			30				137				137
2	Изборни програми према програму образовног профила*															2			66				2			60				126				126
Укупно А1+Б		**19**	**2**		**703**	**74**			**14**			**518**				**10 (12*)**			**330 (396*)**				**10 (12*)**			**300 (360*)**				**1851 (1977*)**	**74**			**1925 (2051*)**
Укупно		**21**			**777**				**14**			**518**				**10 (12*)**			**330 (396*)**				**10 (12*)**			**300 (360*)**				**1925 (2051*)**				

Напомена:
* Ученик бира програм са листе општеобразовних или стручних изборних програма
Т-теорија, В-вежбе, Б-блок настава

Листа изборних програма према програму образовног профила

Рб	Листа изборних предмета	Разред			
		I	II	III	IV
Општеобразовни програми					
1.	Изабрана поглавља математике*			2	2
2.	Историја (одабране теме)*			2	2
3.	Музичка култура*			2	2
4.	Логика са етиком*			2	2

**Ученик изборни предмет бира једном у току школовања.*

Остали облици образовно-васпитног рада током школске године

	Разред /часови			
	I	II	III	IV
Час одељењског старешине	74	74	66	60
Додатни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30
Допунски рад*	до 30	до 30	до 30	до 30
Припремни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30

** Ако се укаже потреба за овим облицима рада.*

Факултативни облици образовно-васпитног рада током школске године

	Разред /часови			
	I	II	III	IV
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Језик другог народа или националне мањине са елементима националне културе	2 часа недељно			
Трећи страни језик	2 часа недељно			
Други предмети*	1-2 часа недељно			
Стваралачке и слободне активности ученика (хор, секција и друго)	30-60 часова годишње			
Друштвене активности (ученички парламент, ученичке задруге)	15-30 часова годишње			
Културна и јавна делатност школе	2 радна дана			

Поред наведених предмета, школа може да организује, у складу са опредељењима ученика, факултативну наставу из предмета који су утврђени плановима наставе и учења других образовних профила, планом наставе и учења гимназије или планом наставе и учења општеобразовних предмета у стручним школама.

Остваривање школског програма по недељама

	Разред /часови			
	I	II	III	IV
Разредно часовна настава	37	37	33	30
Менторски рад (настава у блоку, пракса)			4	4
Обавезне ваннаставне активности	33	2	2	2
Матурски испит				3
Укупно радних недеља	39	39	39	39

Подела одељења у групе

Разред	Предмет/модул	Годишњи фонд часова			Број ученика у групи
I	Рачунарство и информатика	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	15
		74			

Стручни предмети

I ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА
за образовни профил ПОЛИЦАЈАЦ*

		I РАЗРЕД							II РАЗРЕД							III РАЗРЕД							IV РАЗРЕД							УКУПНО				
		недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				годишње				
		Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Б	Σ
Б1: ОБАВЕЗНИ СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ		7	2		259	74			14	4		518	148			14	6		462	198		120	11	7		330	210		120	1569	630		240	2439
1	Основе полицијске професије	2			74																								74				74
2	Основе безбедности	2			74																								74				74
3	Увод у право и организација државе	3			111																								111				111
4	Криминалистика								1	2		37	74																37	74			111
5	Оперативне полицијске вештине		2			74				2			74				2			66				2			60				274			274
6	Кривично и кривично процесно право								3			111																	111				111
7	Управно право и управни поступак								2			74																	74				74
8	Прва помоћ								2			74																	74				74
9	Безбедносни сектор и рад полиције у заједници								2			74																	74				74
10	Психологија за полицијске службенике								2			74				2			66										140				140
11	Примена полицијских овлашћења								2			74				3	1		99	33			2	2		60	60			233	93			326
12	Људска права и полицијска етика															2			66										66				66
13	Информациони систем и систем веза															1	2		33	66									33	66			99
14	Сузбијање криминала															2	1		66	33			2			60			126	33			159
15	Заштита државне границе и странци															2			66				2			60			126				126
16	Безбедност саобраћаја на путевима															2			66				1	1		30	30			96	30			126
17	Јавни ред и послови обезбеђења																						2	1		60	30		30	60	30		30	120
18	Руковање полицијским оружјем																						2	1		60	30		90	60	30		90	180
19	Професионална пракса																					120											120	120
Б2: ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ																2			66				2			60				126				126
2	Изборни програми према програму образовног профила**															2			66				2			60				126				126
Укупно Б1+Б2		7	2		259	74			14	4		518	148			14 **16	6		462 **528	198		120	11 **13	7		330 **390	210		120	1569 **1695	630		240	2439 **2565
Укупно		9			333				18			666				20 **22			780 **846				18 **20			660 **720				2439 **2565				

Напомена: * Подразумева реализацију наставе кроз теоријску наставу, вежбе, практичну наставу и наставу у блоку
**Ученик бира програм са листе изборних општеобразовних или стручних програма

Листа изборних програма према програму образовног профила

Рб	Листа изборних предмета	Разред			
		I	II	III	IV
Стручни предмети					
1.	Право интелектуалне својине*			2	2
2.	Стручни енглески језик*			2	2
3.	Предузетништво*			2	2

** Ученик изборни предмет бира једном у току школовања.*
** Програм под редним бројем 3 реализује се кроз вежбе.*

Остали облици образовно-васпитног рада током школске године

	Разред /часови				
	I	II	III	IV	У
Час одељењског старешине	74	74	66	60	до 120
Додатни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Допунски рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Припремни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120

Ако се укаже потреба за овим облицима рада.

Факултативни облици образовно-васпитног рада током школске године

	Разред /часови			
	I	II	III	IV
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана
Језик другог народа или националне мањине са елементима националне културе	2 часа недељно			
Трећи страни језик	2 часа недељно			
Други предмети*	1-2 часа недељно			
Стваралачке и слободне активности ученика (хор, секција и друго)	30-60 часова годишње			
Друштвене активности (УП, ученичке задруге)	15-30 часова годишње			
Културна и јавна делатност школе	2 радна дана			

** Поред наведених предмета, школа може да организује, у складу са опредељењима ученика, факултативну наставу из предмета који су утврђени наставним плановима других образовних профила исто или другог подручја рада, наставним плановима гимназије или по програмима који су раније објављени.*

Остваривање школског програма по недељама

	Разред /часови			
	I	II	III	IV
Разредно часовна настава	37	37	33	30
Менторски рад (настава у блоку, пракса)			4	4
Обавезне ваннаставне активности	2	2	2	2
Матурски испит				3
Укупно радних недеља	39	39	39	39

Подела одељења у групе

Разред	Предмет/модул	Годишњи фонд часова			Број ученика у групи
		Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
I	Рачунарство и информатика	74			15
	Оперативне полицијске вештине	74			15
	Кореспонденција	74			15
II	Оперативне полицијске вештине	74			15
	Оперативне полицијске вештине	66			10
	Примена полицијских овлашћења	33			10

Професионална пракса се обавља у периоду од 01.09. до 15.08. *текуће школске године у трећем разреду. Закључна бројчана оцена утврђује се на седници одељенског већа после 15.08. текуће школске године. На истој седници утврђује се и општи успех ученика о завршеном разреду.*

6. НАЧИНИ ОСТВАРИВАЊА ПРОГРАМА

Програми наставе и учења су оријентисани на процес и исходе учења ради развијања функционалних знања. То значи да је фокус на исходима, а не на садржајима, као и на активностима ученика/наставника, а не на реализацији садржаја. У том смислу, садржаји, било да су обавезни или препоручени, су само средство преко кога се достижу исходи. Овакав приступ ставља ученика у центар - његове развојне и образовнепотребе, интереси и интересовања, то јест његов интелектуални, физички, емотивни, социјални, морални и естетски развој; као и његове будуће потребе, као што су: како сачувати здравље, како пронаћи одговарајући посао, како започети сопствени посао, како активно учествовати у друштвеном животу, како сачувати животну средину за себе и будуће генерације, и слично. Следе препоруке и упутства за планирање, остваривање програма и праћење и вредновање.

Планирање наставе и учења

Оријентација на процес учења и исходе брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знањеу смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом.

Програми наставе и учења, наставницима су полазна основа и педагошко полазиште за развијање наставе и учења, за планирање годишњихи оперативних планова, као и непосредну припрему за рад. Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Полазећи од датих исхода и кључнихпојмова садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмеритисамо на остваривање појединачних исхода. При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник идруге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља програма и достизању исхода мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Да би ученици достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ програма, потребно је да наставник упознаспецифичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава активности. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку одабрану тему, уважавајући циљ програма и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља програма. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Исходи су главни оријентир наставнику да одреди обим и дубину обраде појединих садржаја, избор својих и ученичких активности, динамику рада, начине праћења и вредновања. Исходи из програма се не везују само за теме и садржаје већ су кумулативни ефекат бројних активности током школске године. Они су формулисани тако да омогућавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Треба имати у виду да ће бити ситуација када активности на једном часу доприносе достизању више исхода, као што се може десити да активности на већем броју часова доприносе достизању само једног исхода. То је последица чињенице да исходи из програма нису једнако сложени, као ни једнако лако достижни.

За неке је потребно више времена и активности него за друге. Оперативни планови, са уситњеним исходима који треба да буду тако формулисани да обезбеђују мерљивост или бар проверљивост, омогућавају наставнику бољи увид у напредовање ученика, као и у ефекте сопственог рада. Уколико постоје тешкоће да се неки исход из оперативног плана достигне, то је знак наставнику да изврши неке промене у планирању.

За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално, али и у сарадњи са колегама због успостављања корелације међу предметима. Поред уџбеника, као једног од извора информација, наставник планира и како ће подстаћи ученике да користе и друге изворе сазнавања и како да сарађују проналажењу релевантних података. Важно је да сами наставници користе различите изворе информација и да на њих упућују ученике, али и да оспособе ученике да самостално проналазе одговарајуће информације и успоставе критички однос према њима. Планирање је један од најважнијих сегмената рада наставника јер условљава примену образовних исхода у целокупном процесу учења и подучавања. Оно подразумеватри нивоа општости:

— Глобално (годишње) планирање;
— Оперативно (тематско, месечно, по областима) планирање;
— Дневно планирање – припреме за час.

Глобално (годишње) планирање

Глобални план се врши на почетку школске године, и предаје се педагошко-психолошкој служби школе до почетка школске године уелектронском облику.[5]

Глобално (годишње) планирање

Планирање наставе	— распоређивање наставних тема/области, — број предвиђених часова по теми
Планирање додатне, допунске, припремне наставе, секција и осталих облика образовно-васпитног рада.	— распоређивање наставних тема/области, — број предвиђених часова по теми

Оперативвно планирање

Обухвата дидактичко-методичку разраду наставних тема на наставне јединице, а ради се за месец или тему. Наставник бира начиноперативног планирања. Оперативни планови се предају у складу са динамиком реализације у електронској форми.

Оперативно планирање

Исходи	Назив наставне јединице	Наставна средства	Евалуација	Напомене
				Специфичности које се односе на реализацију конкретних наставних јединица, нпр. ако место реализације одступа од уобичајеног.

[5] У прилогу Школског програма се налази предлог формулара за годишње и оперативно планирање наставе.

Остваривање наставе и учења

Природа садржаја предмета омогућава коришћење различитих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и повећавају њиховузаинтересованост. Препоручује се примена бројних техника активног и кооперативног учења, искуственог учења, учења открићем, упознавање сатехникама истраживачког рада. Наставник може да користи и различите технике, као што су: рад у пару, групни рад, индивидуални или тимски рад, текст метод, дискусија, метод „навале мисли". Било да је реч о расправи, есеју, плакату, презентацији, мини истраживању, дебати, социодрами, теренској настави, заједничкој посети неком догађају или установи, учење се усмерава на учениково самостално проучавање, истраживање, обраду и презентацију садржаја.

Ученике треба подстицати да проналазе информације, да их критички процењују, да постављају релевантна питања, да унапређују културудијалога, да аргументовано заступају или оспоравају одређена становишта или сопствене ставове. Поред класичних облика поучавања који подразумевају традиционалне методе као што су предавање, употреба текстуалне и демонстрационе методе,нагласак треба да буде и на следећем:

— узети у обзир различита предзнања ученика;
— код ученика развијати различите стратегије учења;
— ново градиво треба контекстуализовати (навођењем примера или трагањем са ученицима за њиховим примерима и ситуацијама из живота),чиме ће се олакшати њихово учење;
— учење треба осмишљавати (ученици треба да схвате његову сврху);
— код ученика би требало подстицати самосталност у трагању за новим информацијама, као и самоусмерено учење, где они лично преузимајуиницијативу у одређивању потреба и извора учења и изван учионице (програмирана настава, проблемска настава, самостални истраживачки рад);
— неговати и вредновати добра, смислена питања која ученик поставља, чак и више од одговора који би се односили на просту репродукцијуградива;
— неговати сарадничко, интерактивно учење уз употребу метода дискусије, тимског рада, рада у пару, групног рада и вршњачког учења;
— препоручује се увођење ИКТ-а у учење и наставу коришћењем препоручених интернет ресурса, као и употребом различитих платформи за учење.

Начини и поступци за остваривање програма обавезних у изборних предмета

Циљ	**Начини и поступци, средства, облици, органи...**
Подстицати наставнике и пружати стручну помоћ у примени иновативних модела наставе (интегративна настава, пројектна настава, интерактивна настава) јер овакви видови наставе развијају мишљење код ученика и представљају најсложенији облик практичног, смисаоног и интензивног стицања знања.	Интегративни угледни часови, тематске недеље.
Стварати одговарајуће дидактичко-техничко окружење.	Дигитализоване, опремљене учионице, кабинети, фискултурене сале.
Примењивати више различитих наставних облика на једном часу (рад у пару, групни рад, индивидуални облик рада, фронтални облик рада у комбинацији са самосталним радом ученика), како са истоврсним, тако и са диференцираним задацима и садржајима.	Функционална настава
Анализирати и вредновати рад и ефекте групног рада.	Стручна већа, анализа након угледних часова, анализа угледних часова, Тим за обезбеђивање квалитета и развој школе
Подстицати позитивну међузависност чланова.	Учесталија и садржајнија сарадња стручних већа и тимова.
Развијати интерперсоналне и когнитивне способности ученика.	Функционална настава
Повезати теоријска знања са практичном наставом, како би ученици применили стечена теоријска знања.	Функционална настава
Подстицати ученика да решавају проблеме, постављају питања и активно траже одговор из своје околине и окружења.	Редовна настава, додатна настава ваннаставне активности, стручна усавршавања
Подстицати ученике да примењују знање из једне области у другој, формирати функционално знање.	Корелација на сваком часу редовне наставе.

Праћење и вредновање

У циљу подизања квалитета рада Установе поступак праћења и вредновања наставног процеса доприноси постизању квалитета рада. У томконтексту у оквиру праћења и вредновања акценат је стављен на следеће стандардизоване области:

— настава и учење
— образовна постигнућа ученика

Праћење наставе и учења доприноси успостављању квалитета наставног процеса. У погледу наставе три елемента се у активном одно су-ученик, наставно градиво и наставник.

У свом раду наставник прати и вреднује:

— постигнућа ученика
— процес наставе и учења
— сопствену наставну праксу

Наставни процес оријентисан на исходе ставља ученика у активну позицију. Кроз праћење степена усвојеног наставног градива наставник процењује квалитет усвојених информација структурисаних у знања код ученика (по Блумовој таксономији).

За успешнунаставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Наставник на почетку школске године иницијалним тестом процењује степен развијености ученичких компетенција важних за реализацију програма предмета, ради планирања рада и праћења напредовања ученика. Вредновање ученичког постигнућа треба да укључи, поред степена усвојеног знања, различите активностиученика, јер је то добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Потребно је да континуирану евалуацију и самоевалуацију примењују како наставници, тако и ученици. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању циљева, задатака и исхода предмета, као и напредак других ученика у групи, увек уз одговарајућу аргументацију. Вредновање можебити: праћењем активности на часу; писмено – путем различитих врста тестова; усмено – кроз домаће задатке или практичне радове. Вредновањетреба да се врши систематски и буде: објективно, валидно, одговарајуће, формативно.

У настави оријентисаној на достизање исхода прате се и вреднују не само продукти учења већ и сам процес учења. Да би вредновање билообјективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део својенаставне праксе.

7. ПРОГРАМ НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОПШТЕОБРАЗОВНИХ ПРЕДМЕТА У СТРУЧНИМ ШКОЛАМА

1. ЦИЉЕВИ ОПШТЕГ СРЕДЊЕГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА:

- развој кључних компетенција неопходних за даље образовање и активну улогу грађанина за живот у савременом друштву;
- оспособљавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања;
- свест о важности здравља и безбедности;
- оспособљавање за решавање проблема, комуникацију и тимски рад;
- поштовање расне, националне, културне, језичке, верске, родне, полне и узрасне равноправности, толеранције и уважавања различитости;
- развој мотивације и самоиницијативе за учење, оспособљавање за самостално учење, способност самовредновања и изражавања сопственог мишљења;
- пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима;
- развој свести о себи, стваралачких способности и критичког мишљења;
- развијање ненасилног понашања и успостављање нулте толеранције према насиљу;
- развијање свести о значају одрживог развоја, заштите и очувања природе и животне средине и еколошке етике;
- развијање позитивних људских вредности;
- развијање компетенција за разумевање и поштовање људских права, грађанских слобода и способности за живот у демократски уређеном и праведном друштву;
- развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине;
- развој стручних компетенција неопходних за успешно запошљавање;
- оспособљавање за самостално доношење одлука о избору занимања и даљег образовања.

2. ОПШТЕ УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА НАСТАВЕ И УЧЕЊА ОБАВЕЗНИХ ПРЕДМЕТА

I. Програми оријентисани на процес и исходе учења

Структура програма наставе и учења свих обавезних предмета је конципирана на исти начин. На почетку се налази циљ наставе и учења предмета. Иза циља се налазе општа предметна компетенција, специфичне предметне компетенције и стандарди постигнућа ученика за крај образовног циклуса (код предмета за које постоје стандарди постигнућа). У табелама које следе, у првој колони дати су исходи за крај разреда, а у другој се налазе теме/области са кључним појмовима садржаја. Последњу целину програма чине препоруке за остваривање наставе и учења предмета под насловом *Упутство за дидактичко-методичко остваривање програма.* Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању,* а у оквиру Упутства за дидактичко-методичко остваривање програма налазе се препоруке за праћење и вредновање постигнућа ученика у односу на специфичности датог предмета.

Сви програми наставе и учења засновани су на општим циљевима и исходима образовања и васпитања и потребама ученика. Усмерени су на процес и исходе учења, а не на саме садржаје који сада имају другачију функцију и значај. Садржаји су у функцији остваривања исхода који су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави захваљујући знањима, ставовима и вештинама које је градио и

развијао током једне године учења конкретног наставног предмета. Овако конципирани програми подразумевају да оствареност исхода води ка развијању компетенција, и то како општих и специфичних предметних, тако и кључних. Прегледом исхода који су дати у оквиру појединих програма наставе и учења може се видети како се постављају темељи развоја кључних компетенција које желимо да ученици имају на крају средњег образовања.

На путу остваривања циља и исхода, улога наставника је врло важна јер програм пружа простор за слободу избора и повезивање садржаја, метода наставе и учења и активности ученика. Оријентација на процес учења и исходе брига је не само о резултатима, већ и начину на који се учи, односно како се гради и повезује знање у смислене целине, како се развија мрежа појмова и повезује знање са практичном применом.

Програми наставе и учења, наставницима су полазна основа и педагошко полазиште за развијање наставе и учења, за планирање годишњих и оперативних планова, као и непосредну припрему за рад.

II. Препоруке за планирање наставе и учења

Образовно-васпитна пракса је сложена, променљива и не може се до краја и детаљно унапред предвидети. Она се одвија кроз динамичну спрегу међусобних односа и различитих активности у социјалном и физичком окружењу, у јединственом контексту конкретног одељења, конкретне школе и конкретне локалне заједнице. Зато, уместо израза реализовати програм, боље је рећи да се на основу датог програма планирају и остварују настава и учење који одговарају конкретним потребама ученика. Настава треба да обезбеди сигурну, подстицајну и подржавајућу средину за учење у којој се негује атмосфера интеракције и однос уважавања, сарадње, одговорности и заједништва.

Полазећи од датих исхода учења и кључних појмова садржаја, од наставника се очекује да дати програм контекстуализује, односно да испланира наставу и учење према потребама одељења имајући у виду карактеристике ученика, наставне материјале које ће користити, техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже, као и друге ресурсе школе и локалне средине.

Приликом планирања наставе и учења потребно је руководити се:

— индивидуалним разликама међу ученицима у погледу начина учења, темпа учења и брзине напредовања;
— интегрисаним приступом у којем постоји хоризонтална и вертикална повезаност унутар истог предмета и различитих наставних предмета;
— партиципативним и кооперативним активностима које омогућавају сарадњу;
— активним и искуственим методама наставе и учења;
— уважавањем свакодневног искуства и знања које је ученик изградио ван школе, повезивањем активности и садржаја учења са животним искуствима ученика и подстицањем примене наученог и свакодневном животу;
— неговањем радозналости, одржавањем и подстицањем интересовања за учење и континуирано сазнавање;
— редовним и осмишљеним прикупљањем релевантних података о напредовању ученика, остваривању исхода учења и постигнутом степену развоја компетенција ученика.

Полазећи од датих исхода, наставник најпре, као и до сада, креира свој годишњи (глобални) план рада из кога касније развија своје оперативне планове. Како су исходи дефинисани за крај наставне године, наставник треба да их операционализује прво у оперативним плановима, а потом и на нивоу конкретне наставне јединице. Од њега се очекује да за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за час који воде ка остваривању исхода прописаних програмом.

При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују. Неки се лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности.

Посебну пажњу током непосредне припреме за наставу треба посветити планирању и избору метода и техника, као и облика рада. Њихов избор је у вези са исходима учења и компетенцијама које се желе развити, а одговара природи предмета, конкретним садржајима и карактеристикама ученика. У том смислу на наставнику је да осмишљава разноврсне активности, како своје, тако и

активности ученика. Очекује се да ученици у добро осмишљеним и разноврсним активностима наставе развијају своје компетенције целоживотног учења кроз самостално проналажење информација, критичко разматрање, обраду података на различите начине, презентацију, аргументовану дискусију, показивање иницијативе и спремности на акцију.

Од наставника се очекује да континуирано прати и вреднује свој рад и по потреби изврши корекције у свом даљем планирању. Треба имати у виду да се неке планиране активности у пракси могу показати као неодговарајуће зато што су, на пример, испод или изнад могућности ученика, не обезбеђују остваривање исхода учења, не доприносе развоју компетенција, не одговарају садржају итд. Кључно питање у избору метода, техника, облика рада, активности ученика и наставника јесте да ли је нешто релевантно, чему то служи, које когнитивне процесе код ученика подстиче (са фокусом на подстицање когнитивних процеса мишљења, учења, памћења), којим исходима и компетенцијама води.

III. Препоруке за праћење и вредновање наставе и учења

Праћење и вредновање је део професионалне улоге наставника. Од њега се очекује да континуирано прати и вреднује:

— процес наставе и учења,
— исходе учења и
— себе и свој рад.

Оријентисаност нових програма наставе и учења на исходе и процес учења омогућава:

— објективније вредновање постигнућа ученика,
— осмишљавање различитих начина праћења и оцењивања,
— диференцирање задатака за праћење и вредновање ученичких постигнућа и
— боље праћење процеса учења.

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*. У настави оријентисаној на остваривање исхода учења вреднују се и процес учења и резултати учења. Поред уобичајених начина праћења и оцењивања ученика путем усменог и писменог испитивања које даје најбољи увид у резултате учења, постоје и многи други начини које наставник може и треба да употребљава како би објективно проценио не само резултате већ и процес учења. У том смислу, путем посматрања, он може да прати следеће показатеље: начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује и доноси закључке. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, навођење примера, спремност да се промени мишљење у контакту са аргументима, разликовање чињеница од интерпретација, извођење закључака, прихватање другачијег мишљења, примењивање, предвиђање последица, давање креативних решења.

Поред тога, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују у процесу учења, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење уместо критицизам.

Како ни један од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Повратна информација треба да буде увремењена, дата током или непосредно након обављања неке активности; треба да буде конкретна, да се односи на активности и продукте ученика, а не на његову личност.

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се он налази и у односу на који ће се процењивати његов даљи ток напредовања. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика.

Ученике треба континуирано, на различите начине, охрабривати да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Резултате целокупног праћења и вредновања (процес учења и наставе, исходе учења, себе и свој рад) наставник узима као основу за планирање наредних корака у развијању образовно-васпитне праксе.

План и програм наставе и учења остварује се у складу са:

1. Правилником о плану и програму наставе и учења за гимназију („Службени гласник РС – Просветни гласник”, број 4/20, 12/20, 15/20, 1/21, 3/21 и 7/21), у делу који се односи на план и програм наставе и учења за следеће предмете

1) Српски као нематерњи језик;

2) Филозофија (природно-математички смер гимназије, IV разред);

3) Психологија;

4) Грађанско васпитање за образовне профиле у четворогодишњем трајању.

2. Правилником о наставном плану и програму предмета верска настава („Просветни гласник”, бр. 6/03, 23/04, 9/05 и 11/16).

7.1. Српски језик и књижевност

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења Српског језика и књижевности је унапређивање језичке и функционалне писмености; стицање и неговање језичке и књижевне културе; оспособљавање за тумачење и вредновање књижевних дела; афирмисање и прихватање вредности хуманистичког образовања и васпитања ученика; развијање личног, националног и културног идентитета, љубави према матерњем језику, традицији и култури српског народа и других народа и етничких заједница.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**3 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– објасни појам и функцију књижевности као уметности и однос књижевности и других уметности – наведе главне мотиве, тематику, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела – именује ауторе и дела из обавезног школског програма – објасни разлику између ауторске и народне књижевности – именује особености књижевне епохе – наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама – повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи	**КЊИЖЕВНОСТ** Читање и проучавање књижевности Књижевни родови и врсте Књижевност старог века Народна књижевност Средњовековна књижевност Књижевност хуманизма и ренесансе
– познаје књижевне родове и врсте и разликује њихове основне одлике – износи своје утиске и запажања о књижевном делу, тумачи његове битне чиниоце и вреднује га развијајући читалачку компетенцију – повеже мит са књижевним делом – објасни универзалне поруке књижевности старог века на примерима дела различитих жанрова – објасни карактеристике средњовековних жанрова (житије, похвала, слово, јеванђеље…) – објасни значај средњовековне књижевности за српску културу	**ЈЕЗИК** Општи појмови о језику Историја књижевних језика код Срба Раслојавање језика Фонетика са морфофонологијом Прозодија

– уочи одлике усмене уметности речи и класификује народну књижевност – процењује етичке вредности изнете у делима народне књижевности – објасни значење појмова хуманизам и ренесанса – упореди вредности средњег века са вредностима хуманизма и ренесансе – објасни значај уметности хуманизма и ренесансе за развој европске културе и цивилизације – разуме језик као систем и разликује његове функције; – препозна особине књижевних језика пре реформе Вука Караџића; – разликује глас, фонему и графему; – класификује гласове према основним критеријумима; – одреди границу слога у типичним случајевима; – препозна гласовне алтернације и примени нормативна решења у вези с њима; о примени основна правила акценатске норме; – примени одговарајућа правописна правила; – правилно попуни различите формуларе и обрасце; – састави текст примењујући различите облике књижевноуметничког стила; – правилно распореди грађу при писању састава; – препозна и некњижевни акценат и облик речи у свакодневној комуникацији и у говору јунака у драмским уметничким формама, а потом га исправља у сопственом говору;	
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Правопис Усмено и писано изражавање
Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**3 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; – наведе тему, мотиве, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела; – анализира и упореди издвојене проблеме у књижевним делима која припадају различитим епохама; – повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи; – препозна и усвоји вредности националне културе и разуме/поштује културне вредности других народа; – наведе књижевне родове и врсте и издвоји њихове основне одлике; – износи своје утиске и запажања о књижевном делу, тумачи његове битне чиниоце и вреднује га развијајући читалачку компетенцију; – наведе особине ликова у обрађеним делима и заузме став према њиховим поступцима; – наведе особености барока, класицизма и просветитељства и њихове представнике у књижевности;	**КЊИЖЕВНОСТ** Барок у европској књижевности и барокне тенденције у српској књижевности Просветитељство и класицизам у српској књижевности Романтизам у европској и српској књижевности Реализам у европској и српској књижевности

– објасни значај Венцловића и Орфелина за развој језика и књижевности код Срба; – објасни значај Доситејевог рада за српску културу и књижевност; – одреди друштвени и културолошки значај просветитељских идеја, посебно у српској култури; – наведе представнике романтизма и њихова дела; – уочава и образлаже одлике романтизма у светској и српској књижевности; – уочава и образлаже одлике реализма у светској и српској књижевности; – анализира различите облике социјалне тематике у књижевним делима српског реализма; – издвоји типове карактеризације јунака реализма на одабраним примерима; – издвоји типове хумора у делима светског и српског реализма. – објасни развојне карактеристике српског књижевног језика од реформе Вука Караџића до данас; – објасни разлику између етимолошког и фонолошког правописа; – састави текст, примењујући форме и обележја публицистичког и административног стила; – објасни појам морфеме и разликује граматичку од творбене анализе речи (творбену основу и наставак и граматичку основу и наставак); – примени системска знања о врстама и подврстама речи и њиховим граматичким категоријама; – примени правописна решења у вези са спојеним и одвојеним писањем речи; – примени основна типографско-правописна решења у вези са куцаним текстом (размак и штампарски типови слога); – обликује свој говор према ситуацији и примени књижевнојезичку норму;	
	ЈЕЗИК Историја српског књижевног језика Функционални стилови српског књижевног језика Морфологија у ужем смислу
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Правопис Усмено и писано изражавање
Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**3 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– наведе главне мотиве, тематику, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела; – именује ауторе и дела из обавезног школског програма; – именује особености књижевне епохе; – наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; – повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи;	**КЊИЖЕВНОСТ** Модерна у светској и српској књижевности Међуратна књижевност у светској и српској књижевности

– испита одјеке европске модерне у српској књижевности и објасни сличност и особеност тих појава; – повеже појаве у књижевности са друштвено-историјским околностима које су довеле до Првог светског рата; – препозна и испита однос ратне и међуратне књижевности према традицији (прошлости); – препозна најважније типове творбе у српском језику – извођење, слагање, комбиновану творбу и претварање; – препозна делове творенице у типичним случајевима; – примени правила промене полусложеница; – разликује значењске односе међу речима; – примени језичке механизме за богаћење речника (метафору, метонимију и синегдоху); – разликује типове лексике с обзиром на порекло (народне речи, црквенословенске речи и позајмљенице) и сферу употребе (историзми, архаизми, неологизми, термини); – разликује некњижевну лексику (дијалектизми, регионализми, жаргон и вулгаризми) од књижевне лексике; – наведе и користи најзначајније речнике српског језика; – препозна и правилно користи устаљене изразе (фразеологизме); – разликује синтаксичке јединице и познаје све типове реченичних чланова; – разликује предикатску и комуникативну реченицу; – наведе особине разговорног стила, посебно оне које га разликују од осталих стилова; – примењује основна правила транскрипције имена из страних језика; – говори јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе; – саслуша туђе мишљење и узме га у обзир приликом своје аргументације; – напише састав на тему из језика и књижевности, уважавајући начела правописа и језичке норме	
	ЈЕЗИК Творба речи Лексикологија Синтакса Стилистика
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Правопис Усмено и писано изражавање
Разред	**Четврти**
Недељни фонд часова	**3 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– наведе имена аутора, називе обрађених дела и разврстава их према књижевним епохама; – наведе тему, мотиве, ликове и основне стилске одлике репрезентативних књижевних дела;	**КЊИЖЕВНОСТ** Савремена књижевност

– анализира и упореди издвојене проблеме у књижевним делима која припадају различитим епохама; – повеже знања из историје и историје уметности са књижевним стваралаштвом епоха о којима учи; – препозна и усвоји вредности националне културе и разуме/поштује културне вредности других народа; – наведе књижевне родове и врсте и издвоји њихове основне одлике; – тумачи песничка дела износећи доживљаје, утиске и запажања о њима; – изведе закључак о карактеристикама песничког језика, мотивима и форми у обрађеним песмама; – издвоји основне интеграционе чиниоце наставне интерпретације књижевног дела; – постави проблемско питање у вези са књижевноуметничким делом, износи суд о њему и аргументује свој суд; – повеже историјске, религијске, политичке теме у делима која обрађује са изградњом или преиспитивањем националног идентитета у њима; – расправља о „женском питању” у делима која обрађује; – самостално бира књижевна дела изван програма ослањајући се на стечена знања и усвојене вредности; – примењује различите технике читања текстова (линеарниог и нелинеарног типа). – разликује основна значења и функције падежа; – препозна граматичку и семантичку конгруенцију у типичним случајевима; – разликује све типове независних предикатских реченица; – препозна различите врсте зависних реченица; – разликује напоредне односе међу речима, синтагмама и реченицама; – правилно употреби и препозна значења личних глаголских облика; – препозна у тексту и наведе особине књижевноуметничког и научног стила; – процени поузданост података које преузима са интернета при писању текста научним стилом; – правилно користи знаке интерпункције (тачку, запету, тачку са запетом, упитник, узвичник, две тачке, три тачке, црту, заграду, наводнике); – говори јавно и пред већим аудиторијумом о темама из језика, књижевности и културе; – напише састав на тему из језика и књижевности, уважавајући начела правописа и језичке норме.	
	ЈЕЗИК Синтакса Стилистика
	ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА Правопис Усмено и писано изражавање

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Настава и учење Српског језика и књижевности треба да допринесу развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине које ће моћи да користе у даљем образовању, у професионалном раду и у свакодневном животу; формирају вредносне ставове којима се чува национална и светска културна баштина; буду оспособљени за живот у мултикултуралном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

Квалитет и трајност знања, умења, вештина и ставова ученика умногоме зависе од принципа, облика, метода и средстава који се користе у процесу учења. Због тога савремена настава Српског језика и књижевности претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, поштовања и уважавања дидактичких принципа (посебно: свесне активности ученика, научности, примерености, поступности, систематичности и очигледности), као и адекватну примену оних наставних облика, метода, поступака и средстава чију су вредност утврдиле и потврдиле савремена пракса и методика наставе и учења Српског језика и књижевности (пре свега: разни видови организације рада и коришћење комуникативних, логичких и стручних (специјалних) метода примерених садржајима обраде и могућностима ученика). Избор одређених наставних облика, метода, поступака и средстава условљен је, пре свега, исходима које треба остварити, а потом и садржајима који ће помоћи да се прописани исходи остваре.

Редовна настава и учење Српског језика и књижевности изводи се у специјализованим учионицама и кабинетима за овај предмет, који треба да буду опремљени у складу са нормативима. Делимично, она се организује и у другим школским просторијама (библиотеци-медијатеци, читаоници, аудиовизуелној сали и сл.).

У настави Српског језика и књижевности користе се одобрени уџбеници и приручници, као и библиотечко-информацијска и информатичка грађа, значајна за систематско оспособљавање ученика за самостално коришћење разних извора сазнања у настави и ван ње.

Области Језик, Књижевност и Језичка култура треба да чине предметну целину, да се прожимају и употпуњују. Пажљивим планирањем наставе и учења које треба да доведу до остварености предвиђених исхода за све три области, наставник ће сам, уз праћење резултата ученика, распоређивати број часова.

Препоручени број часова за сваку област је урађен према укупном броју од 35 недеља разредно-часовне наставе за 1, 2. и 3. разред, и 32 недеље за 4. разред (али се може разликовати у зависности од профила).

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ПРВИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ: КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Програм за први разред у области *Књижевност* организован је у шест области/тема и усклађен с исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа).

Читање и проучавање књижевности. Ова тема треба да повеже ученицима познати приступ књижевном делу са науком о књижевности. Препоручени садржаји су: књижевно дело као естетски предмет – структура књижевног дела, примање и деловање књижевног дела на читаоца. Предвиђени садржаји треба да омогуће читање и тумачење књижевних дела, уз разумевање књижевног жанра, књижевне епохе и културне традиције. Ученици се упознају са примарним и секундарним изворима за проучавање књижевног дела.

Књижевни родови и врсте. Систематизују се и, на примерима, обнављају и проширују знања стечена у основној школи: лирика, епика и драма као књижевни родови и књижевне врсте које припадају овим родовима: народна лирска песма, уметничка ауторска лирска песма, епска песма, приповетка, роман, драма у ужем смислу, комедија, трагедија. Наставници приликом обраде примера за књижевну врсту ауторска лирска песма, могу бирати да обраде само једну песму Десанке Максимовић или Јована Дучића, а могу, уколико процене да имају довољно часова, обрадити и песму по избору Десанке Максимовић и песму Јована Дучића „Звезде”, пружајући на

тај начин ученицима могућност да уоче паралеле и разлике у форми, изразу и језику различитих песника. Приликом обраде примера за приповетку, наставник је у обавези да обради и приповетку „Први пут с оцем на јутрење" Лазе Лазаревића, и Чеховљеву новелу „Туга". Код Лазаревићеве приповетке потребно је пажњу обратити на сложеност и епизодичност приче, карактеризацију, развој и психолошку и етичку промену јунака, а у Чеховљевој причи поред психолошке анализе јунака и социјалних утицаја на његово сламање, треба истакнути жанровску специфичност краће приповетке која се у теоријској традицији назива новела, њену језгровитост и емоционалну напрегнутост и разлику у односу на дужу приповетку. Пример за роман као књижевну врсту, *Лајање на звезде* Милована Витезовића, треба ученицима да покаже како структурни елементи романа функционишу у такозваном поджанру младалачки роман. Ученицима се може појаснити и феномен романа у наставцима, који је постојао у историји књижевности, а везано за околност да је овај роман тако и писан и објављиван у листу „Младост" 1975–1976. године.

Књижевност старог века. Значај и вредности књижевности старог века (тематика, одлике, допринос културној баштини). Еп у књижевности старог века (улога мита у слици света, тематика епа, хомерски еп). Библијски свет (значење и поуке). Античка трагедија (особине, традиција, универзалне вредности које афирмише).

Народна књижевност. Одлике и својства народне књижевности. Класификација књижевних врста народне књижевности. Структура епске песме, тематско-мотивски слој, етичка питања. Структура народне бајке. Одлике бајке.

Средњовековна књижевност. Српска књижевност и култура у средњем веку. Уметничке/литерарне вредности српске средњовековне књижевности. Особине и врсте српске књижевности средњег века. Историјски и књижевни значај аутора књижевних дела која се обрађују. Читањем дела средњовековне књижевности ученици треба да науче одлике књижевних жанрова житија, похвале, слова, записа, јеванђеља, њихов настанак из црквене, манастирске писмености у Србији и повезаност са византијском религијском уметношћу и књижевношћу. Посебно треба да обрате пажњу на улогу Светог Саве као историјске личности, црквеног просветитеља и писца, а исто тако и на разлику и сличности између Стефана Немање као историјске личности, светитеља и књижевног лика.

Хуманизам и ренесанса. Хуманизам и ренесанса у књижевности и уметности. Значај хуманизма и ренесансе за развој европске културе и цивилизације. Разлике и сличности са претходним епохама. На примеру Бокачових прича ученици треба да уоче карактеристике живота у ренесансној Италији, увођење ласцивних тема у књижевност, слободнији однос према телесној љубави у књижевности; Петраркина поезија треба, с друге стране, да прикаже конвенционалнији приступ теми љубави, увођење мотива идеалне драге који ће постати стални мотив у каснијој књижевности; одломци из Дантеовог *Пакла* треба да покажу ученицима како је у ренесансној Италији промишљен народни, грађански живот кроз етичку и религијску призму. Одломци из Сервантесовог *Дон Кихота* треба ученицима да пруже сазнања о овом књижевном лику, његовом утицају на ликове и мотиве у књижевности каснијих епоха. Ученици треба да уоче елементе хумора и пародије у роману, то могу да повежу са данашњим видовима хумора и пародије у књижевности и популарној култури. Читање одломака из Шекспирове трагедије *Ромео и Јулија* треба ученицима да осветли ове књижевне јунаке и мотив трагичне љубави. Иако не читају трагедију у целости, на основу њене приче треба да разумеју структуру трагедије као књижевне врсте. Књижевност старог Дубровника ученици треба упознају читањем комедије *Дундо Мароје* Марина Држића. Могуће је ово дело обрађивати са аспекта позоришне обраде, гледањем снимака позоришних представа. Ученицима треба објаснити одлике говора дубровачких ренесансних писаца, као и културноисторијског контекста постојања Дубровачке републике, њене књижевности, језичких, религијских, политичких, трговачких веза са немањићком Србијом.

Изборни део:

Од предложених књижевних дела из изборног дела програма, наставници и ученици бирају да обраде 3–4 дела у складу са интересовањима ученика и бројем часова. Ученици заинтересовани за античку књижевност могу проширити своја знања читањем одломака из *Одисеје,* што ће им омогућити да сагледају целину Хомеровог епа, засновану на два повезана митска корпуса. Читањем прича из *Хиљаду и једне ноћи* ученици такође проширују слику о античкој књижевности, сагледавају елементе оријенталне, арапске античке културе, као и тематско-мотивски корпус

народних прича из ове јединствене збирке. Одјеке библијске књижевности у савременој књижевности ученици могу да анализирају читањем одломка из Пекићевог *Времена чуда*. Проширивање знања из средњовековне књижевности ученици могу да стекну читањем одломка из Теодосијевог *Житија Светог Саве* или исповедне молитве непознатог аутора из 14. века. Успостављање везе средњовековних тема са савременим животом и културом и њихово уобличавање у савремену књижевности ученици могу да прате читањем књиге *Записи са дунавског песка* Светлане Велмар Јанковић. Ученици могу развијати своје читалачке компетенције упознавањем са стваралаштвом савремених аутора, посебно са делима која жанровски и тематски одговарају њиховом узрасту и интересовањима. Читањем Кишовог романа *Рани јади*, са чијим деловима су се већ упознали у основној школи, они ће моћи да се саживе са темама и мотивима одрастања, породичних односа, младалачких пријатељстава, љубави, сазревања. Са сличним или чак истим темама се на другачији начин могу срести читањем култног романа за младе, *Ловац у житу* Џерома Дејвида Селинџера. Ове теме али са акцентом на живот у школском контексту и креативним начинима приближавања књижевности средњошколцима, ученици могу упознати гледањем филма *Друштво мртвих песника* Питера Вира из 1989. године (награђеним „Оскаром" за сценарио) или читањем истоименог романа Н. Х. Клајнбау који је по овом филму настао. Ученици заинтересовани за жанр историјске фантастике могу да читају први роман из серије романа *Господар прстенова* Џ. Р. Р. Толкина и упореде га са неким другим романима овог жанра са којима су се раније сусретали.

Области/теме из књижевности прате одговарајући садржаји: књижевна дела за обраду и изборни садржаји.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено читање потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истраживачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у основној школи и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Програм наставе и учења српског језика и књижевности предвиђа обраду или утврђивање следећих књижевнотеоријских појмова:

— **Лирика:** одлике лирске књижевности, лирска и лирско-епска песма; врсте лирске поезије; лирски субјекат.
— **Епика:** одлике епске књижевности; подела епске књижевности: еп (спев, епопеја), епска песма, епски јунак; приповетка, новела роман; мит/легенда/предање, бајка; нарација (приповедање) у првом, другом и трећем лицу; описивање (дескрипција), дијалог, монолог, унутрашњи монолог; наратор (приповедач); ретроспективно и хронолошко приповедање; ретардација, епизода, дигресија.
— **Драма (драмска књижевност):** одлике драмске књижевности. Подела драмске књижевности: трагедија, комедија, драма у ужем смислу; драмски сукоб; позориште; античка драма; драмска јединства; пролог, епилог; трагедија, трагички сукоб, трагичка кривица, трагички јунак; протагонист, антагонист; катарза; комедија, врсте комедије: комедија карактера, нарави (друштва) и ситуације (интриге); commedia dell' arte; врсте комике: вербална, гестовна, ситуациона комика. Сценска реализација драмског текста.
— **Версификација/метрика:** ритам, стих, везани и слободни стих; врсте стиха; хексаметар, десетерац, епски десетерац, лирски десетерац; акростих; строфа, врсте строфа, врсте риме; опкорачење; цезура, сонет, терцина, канцона, канцонијер.
— **Стилистика:** појам стила; стилске фигуре; алегорија, алитерација, асонанца, апострофа, градација, епитет, стални епитет, елипса, еуфемизам, инверзија, инвокација, ирониja,

сарказам, контраст (антитеза), словенска антитеза, компарација (поређење), метафора, метонимија, ономатопеја, персонификација, симбол, хипербола, лирски паралелизми.

— **Остали појмови:** антика, мимезис, јеванђеље, беседа, парабола, житије (хагиографија), биографија, похвала, слово; цитат, парафраза, фуснота; хуманизам, ренесанса, петраркизам; белетристика, синкретизам.

Од 96–111 часова (у зависности од профила школе) на којима се током године реализује настава, предлаже се да се на 50 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 26 уз које наставници и ученици бирају још 3–4 препоручена дела (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на два до три школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два или три, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације градива укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика (нпр., кад је реч о историји језика, повезано ће се читати и тумачити следећи текстови: Црноризац Храбар, *Слово о ӣисменима* и *Запис* Глигорија дијака у *Мирослављевом јеванђељу*, са текстовима средњовековне књижевности). Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира (нпр. поређење овдашње епске традиције са сумерско-вавилонском, хеленском, словенским, итд; поређење структурних и мотивских конституената епских песама, епова, народних бајки и библијских предања, итд). Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интернету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализовати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних начела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се интересовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, монолози, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. Наставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књижевних дела из обавезног програма обради осам дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

СПИСАК ДЕЛА ЗА ОБРАДУ:

— Лирика као књижевни род
— Народна лирска песма: „Сунце се девојком жени"
— Уметничка лирска песма: Десанка Максимовић, песма по избору / Јован Дучић, „Звезде"
— Епика као књижевни род
— Епска народна песма: „Комади од различнијех косовскијех пјесама"
— Приповетка: Лаза Лазаревић „Први пут с оцем на јутрење"; Антон Павлович Чехов „Туга";
— Роман: Милован Витезовић, *Лајање на звезде*
— Драма као књижевни род – основне одлике
— Књижевност старог века
— *Еп о Гилгамешу* (у целини или одломак, 8. плоча)
— Митови: о Едипу, о Троји, Парисов суд, Одисеј и Пенелопа, Ахил, о Сизифу, Прометеју
— Хомер: *Илијада* (одломак, 6. певање)
— Софокле: *Антигона*
— Стари и Нови завет (текстови по избору)
— Народна књижевност
— Лирска народна поезија, избор
— Епске народне песме: „Бановић Страхиња", „Диоба Јакшића"
— Лирско-епска народна песма: „Хасанагиница"
— Народна бајка: „Златна јабука и девет пауница"
— Средњовековна књижевност
— Свети Сава: *Житије свете Симеона* (одломак)
— Јефимија: „Похвала кнезу Лазару"
— Деспот Стефан Лазаревић; „Слово љубве"

Хуманизам и ренесанса

— Франческо Петрарка: *Канцонијер* (избор сонета)
— Ђовани Бокачо: *Декамерон* (приповетка по избору)
— Данте Алигијери: *Пакао* (приказ дела, одломак)
— Вилијам Шекспир: *Ромео и Јулија* (одломак)
— Сервантес: *Дон Кихот* (одломак)
— Марин Држић: *Дундо Мароје* (корелација с позориштем);

ИЗБОРНИ ДЕО, 3 – 4 дела:

— Хиљаду и једна ноћ (избор);
— Хомер: *Одисеја* (одломак „Код Феачана)";
— Борислав Пекић: „Чудо у јабнелу" из: *Време чуда*
— Теодосије: *Житије Свете Саве,* одломак „Бег у Свету Гору"
— Исповедна молитва из 14. века, непознати аутор
— Светлана Велмар Јанковић: *Записи са дунавског песка*
— Горан Петровић: „Прича о причању"
— Данило Киш: *Рани јади* (избор)

— Толкин: *Господар прстенова* (прва књига);
— Селинџер: *Ловац у житу*
— Н. Х. Клајнбаум, *Друштво мртвих песника* / филм Питера Вира *Друштво мртвих песника*

ОБЛАСТ: ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за први разред средњих стручних школа у области Језик организован је у пет области/тема и усклађен са исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа). Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Општи појмови о језику. У оквиру ове теме ученици треба да стекну основна знања о језику као друштвеној појави и језику као систему знакова. Ова општа знања, поред своје општеобразовне вредности и значаја за олакшавање и побољшавање наставе српског језика, треба да послуже и лакшем савладавању градива из страних језика.

Историја књижевних језика код Срба. У оквиру ове теме наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности. На пример, текстове *Слово о писменима* Црнорисца Храбра и Запис Глигорија дијака у *Мирослављевом јеванђељу* треба повезати са текстовима средњовековне књижевности.

Раслојавање језика. Основне одлике дијалеката српског језика треба повезати са одговарајућим књижевним делима и/или филмским остварењима (нпр. за илустрацију призренско-тимочког дијалекта могу се узети одломци из одговарајућег књижевног дела, инсерти из филма и сл.). Нарочито је потребно нагласити да су екавски и ијекавски изговор равноправни изговори српског књижевног језика. И у овом случају је потребно упутити на књижевна дела која су писана екавским/ијекавским изговором (нпр. у *Диоби Јакшића* некада се јавља облик *бијела*, а некад *б'јела*, а такви примери се могу повезати и са питањима слога/стиха, и са питањима рефлекса *јата*).

Фонетика са морфофонологијом. Опис артикулацији гласова у српском језику треба поредити са изговором гласова у страном језику познатом ученицима (нпр. назални гласови у српском и француском, лабијализовани вокали у српском и немачком и сл.). Такође, ученицима треба скренути пажњу на важност правилне артикулације гласова у говору. С обзиром на то да су ученици основна знања о већини гласовних алтернација већ стекли на основношколском нивоу, нарочиту пажњу треба посветити нормативним решењима, и то у оним случајевима где се најчешће греши. На пример: *предшколски, претчас, одељење, изузеци, тачки, гледалаца* и сл.

Прозодија. Знања о акценатском систему српског језика треба да буду применљива, тј. треба да допринесу да ученици боље и потпуније усвоје књижевнојезичку норму и да побољшају своје изражајне способности. У срединама где се не говори књижевним језиком треба оспособљавати ученике за примену правила о контрастирању акценатског система. На пример, у косовско-ресавској зони краткосилазни акценти се преносе на претходни слог и мењају квалитет (*ливада, мотика, субота* и сл.); на месту где је у дијалекту дугосилазни акценат, у књижевном језику се акценат помера на претходни слог мењајући и квантитет и квалитет, а на месту где је у дијалекту био дугосилазни акценат, у књижевном језику остаје неакцентована дужина (*девојка, војник, кромпир* и сл.).

ОБЛАСТ: ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Програм за први разред средње школе у области Језичка култура организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне). Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка писменог задатка подразумевају укупно 16 часова, по четири за сваки писмени.

Припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Препоручује се, приликом израде писменог задатка, коришћење ћириличког писма, док се латиница може користити као писмо приликом писања исправке.

Ученике треба упути на Правопис и правописне приручнике, и оспособити их да се њима служе. Од правописних тема обратити пажњу на: велико слово (писање устаљених атрибута и титула као делова имена, писање назива разних манифестација, грађевина, споменика,

докумената, закона, уметничких дела и сл.) и на преношење речи у нови ред (разлике у односу на поделу речи на слогове).

Вештина читања с разумевањем подразумева читање књижевних и осталих типова текстова уз препознавање експлицитних и имплицитно датих информација у тим текстовима и откривања узрочно-последичних веза међу елементима садржаја.

Реализација наставе и учења језика и језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Приликом обраде садржаја из језика препоручује се:

— уочавање језичких појава у одговарајућим примерима уз ослањање и на језичко осећање ученика;
— примена граматичких правила;
— увежбавање;
— коришћење табела;
— израђивање цртежа, схема, графикона;
— навикавање и подстицање ученика да користе одговарајућу квалитетну литературу, језичке приручнике, речнике, лексиконе, појмовнике.

ДРУГИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ: КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Програм за други разред у сегменту Књижевност организован је у четири области/теме и усклађен с исходима учења за овај разред (а према описима стандарда ученичких постигнућа).

Барок у европској књижевности и барокне тенденције у српској књижевности

У оквиру ове теме ученици ће се упознати са бароком, као стилом у европској и српској књижевности. С обзиром на то да се о бароку као издиференцираном књижевном правцу не може говорити у оквиру српске књижевности, наставници ће имати задатак да ученицима објасне културно-уметнички контекст у којем барок настаје и развија се у европској књижевности, као и шта су његове кључне одлике у погледу стила, форме и погледа на свет. На основу тога треба уочити специфичности развоја српске књижевности у Угарској у том периоду (18. век) – оријентисаност на националне теме и обраду која је у погледу језика (српско-словенски са примесама славеносрпског) усмерена на сложеност израза и покретљивост у ритму и говору, што је у складу са основним одликама барока као уметничког стила, а за шта је најочигледнији пример стваралаштво **Гаврила Стефановића Венцловића,** па наставници са ученицима треба у овом сегменту да обраде његову песму **„Црни биво у срцу".** У наставни садржај помоћу којег се може илустровати барок као књижевна епоха и стил на ширем српском језичком простору спада и *Осман* **Ивана Гундулића** који треба обрадити у одломцима.

Просветитељство и класицизам у српској књижевности

У оквиру ове теме ученицима је потребно предочити временско неподударање просветитељства у европској књижевности и култури и у српској и истакнути да поред заједничких идеја које су обележиле тај век у Европи, у српској култури и књижевности оне имају снажну усмереност на образовање националног бића, развијање националног језика и писмености на њему. У том смислу их треба упознати са улогом коју је **Доситеј Обрадовић** одиграо у нашој култури и то показати (условно) на његовом програмском тексту **„Писмо љубезном Харалампију"** и читањем одломака његовог аутобиографског дела *Живот и прикључења*. Интерпретацију је пожељно усмерити на уочавање жеље за самообразовањем, за путовањем као могућношћу просвећивања; песма **„Востани Сербие"** треба да се чита као сублимација свих просветитељских идеја дубоко прожетих националном самосвешћу и традицијом.

Кроз дело *Тврдица* ученици треба да се упознају са нашим најзначајнијим класицистичким писцем и једним од наших највећих комедиографа уопште, **Јованом Стеријом Поповићем.**

Романтизам у европској и српској књижевности

Књижевно уобличавање романтичарске теме светског бола („велтшмерц") ученици ће схватити читањем одломака *Чајлд Харолда* **Џорџа Гордона Бајрона** и романа у стиху *Евгеније Онегин* **Александра Сергејевича Пушкина.**

Романтичарска тема љубави према мртвој драгој и елегичан однос према животу и умирању обрађиваће се кроз поезију **Бранка Радичевића**, **„Кад милидија умрети"**; **Јована Јовановића Змаја**, *Ђулићи увеоци* (избор), **Лазе Костића**, **„Међу јавом и мед сном" и „Santa Maria della Salute".**

Специфичности романтизма у српској књижевности односно усмереност на национално буђење и почетак стварања на народном језику обрађиваће се у контексту реформе језика **Вука Стефановића Караџића**, његовог рада на сакупљању народних умотворина, лексикографског и критичарско-полемичког деловања (само информативно), као и читањем Вуковог **„Писма кнезу Милошу"** (одломци). Ученицима ће се указати на значај 1847 године; читаће се и тумачити драмски спев **П. П. Његоша** *Горски вијенац*, и поезија **Ђуре Јакшића „На Липару".**

Реализам у европској и српској књижевности

Карактеристике, тематске особености и вредности књижевности реализма треба да се упознају читањем програмског текста: **Оноре де Балзак: „Предговор Људској комедији"** (одломак).

Европски реализам ће се сагледати кроз дела три највећа представника: **Оноре де Балзак,** *Чича Горио* – социјалне дискрепанције унутар француског друштва и раслојавање унутар породице; **Николај Васиљевич Гоголь, „Шињел"** – сатирична критика друштва, хумор и гротеска; **Лав Николајевич Толстој**, *Ана Карењина* – ригидност руског аристократског друштва, трагичке последице које настају у сукобу емоционалног и друштвено прихватљивог модела живота, прекорачење конвенција о родној улози жене у друштвеној и приватној сфери, одступање од родних стереотипа мушких ликова (Љевин)...

Специфичности реализма у српској књижевности посматраће се кроз неколико доминантних струја и њихових представника: **Јаков Игњатовић**, *Вечити младожења* – околности грађанског живота војвођанских (будимских) Срба, прављење паралеле живота омладине у деветнаестом веку са животом савремене омладине (одбацивање одговорности, склоност ка забави и лагодном живљењу, дотеривању, закаснело одрастање; последице таквог живота некад/сад); **Милован Глишић**, **„Глава шећера"** – тематске специфичности српске сеоске приповетке, капиталистичко-зеленашко израбљивање сељака, психолошка мотивација (црни снови, привиђења, фантастика); **Стеван Сремац** *Зона Замфирова* (повезивање књижевности са филмом); **Симо Матавуљ**, **„Поварета"** – специфичности живота на приморју, окошталост друштвених норми, унутрашња (психолошка) и спољашња (друштвена) забрана нарушавања родних стереотипа (туга, плач мушкарца...); **Лаза Лазаревић**, **„Ветар"** развој српске реалистичке приповетке у правцу осликавања градског живота интелектуалца на прелазу између два века, дубока психолошка и емоционална проживљавања јунака; **Радоје Домановић**, **„Данга"** и **Бранислав Нушић**, *Госпођа министарка* – друштвена и политичка критика на прелазу између 19. и 20. века, сатира (Домановић), хумор, комичко (Нушић).

Сублимација уметничких тенденција из обрађиваних књижевних праваца и модернистичког израза сагледаће се на делу **Иве Андрића**, његове антологијске приповетке **„Мост на Жепи"** – реалистичко приповедање, ослањање на народна предања, модернистичко преиспитивање смисла живота (смисла људских поступака);

Изборни садржаји

Од 9 књижевних дела из изборног садржаја, наставник обавезно бира 2 до 3 (у зависности од годишњег броја часова).

Са циљем потпунијег разумевања барока као књижевног правца, у рад се може укључити и драма **Педра Калдерона де ла Барке**, *Живот је сан*, у којој се испољавају скоро све особености барока као уметничког правца: морализаторске теме, преплитање сна и јаве, игра судбине, раскошност и покретљивост сценског израза.

Да би се разумео барок као епоха и успоставила веза са савременим доживљавањем света, наставници могу понудити ученицима упознавање са делом савремене књижевности који одражава барокни дух времена или поглед на свет, као што је роман **Радослава Петковића** *Судбина и коментари* чија радња је смештена у 18. век на просторима где живе угарски Срби и који тематизује лажирање словенске историје, тежњу ка слободи српског народа, однос европских моћника и српске елите тог доба, уводећи као књижевне ликове многе историјске личности које

су сигнификанти те епохе – Доситеј Обрадовић, гроф Ђорђе Бранковић или Арсеније Чарнојевић, али и стрип јунака Кортоа Малтезеа.

Мотив тврдице може се сагледати упоредно са **Молијеровим** истоименим делом *Тврдица*, али акценат у тумачењу треба ставити на издвајање специфичности нашег менталитета и наших нарави и уочити на који начин то корелира са овим интернационалним мотивом. Пожељно је такође кроз ову комедију усмерити ученике да стекну увид о начину грађанског живота у српској средини на прелазу из 18. у 19. век.

За проширивање знања о европском романтизму и упознавање са стваралаштвом једног од најважнијих представника овог правца на немачком језику, за обраду се препоручује и дело **„Лорелај" Хајнриха Хајнеа**.

Аспект романтизма који се односи на тематизовање мрачних понора човекове душе, страшног, језовитог и фантастичног ученици ће савладати читањем поеме **„Гавран" Едгара Алана Поа.** Ова тема се у прози може обрађивати на примерима приповедака **Едгара Алана Поа** из збирке *Приче тајанства и маште* (на пример, **„Пад куће Ашерових"**) или романа **Франкенштајн Мери Шели** који се може обрадити компаративном анализом са истоименим филмом Џејмса Вела из 1931. године.

Заинтересованим ученицима се може понудити да прочитају дела из савремене књижевности у којима се могу препознати одјеци односно елементи реализма: **„Пут Алије Ђерзелеза"** – оживљавање народне традиције (народни, митски јунак), љубав према идеалној драгој и **Драгослав Михајловић,** *Кад су цветале тикве* – живот у нижим социјалним слојевима, бруталност и окрутност живота на маргини, улични кодекс морала и правичности, снажна емоционалност и нарушавање родних стереотипа унутар задатих маскулиних модела.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено читање потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истраживачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на приближно 50 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 28, уз које наставници и ученици бирају још 2 или 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације градива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интернету, итд.).

Ученике треба упознати са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализовати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних начела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се интересовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, монолози, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. Наставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књижевних дела из обавезног програма обради два или три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци / писмени састави поводом конкретних књижевних дела). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

СПИСАК ДЕЛА ЗА ОБРАДУ:

— Иван Гундулић, Осман (одломак)
— Гаврил Стефановић Венцловић, „ Црни биво у срцу”
— Доситеј Обрадовић, „Писмо Харалампију”
— Доситеј Обрадовић, *Живот и прикључења* (одломци)
— Доситеј Обрадовић, „Востани Сербије”
— Јован Стерија Поповић, *Тврдица*
— А. С. Пушкин, *Евгеније Онегин* (одломци)
— Бајрон, *Чајлд Харолд* (одломци)
— Вук Караџић, „Писмо кнезу Милошу”
— Петар Петровић Његош: *Горски вијенац* (одломци)
— Бранко Радичевић: „Кад млидија› умрети”
— Ђура Јакшић: „На Липару”
— Јован Јовановић Змај: *Ђулићи увеоци* (избор),
— Лаза Костић: „Међу јавом и мед сном”, „Santa Maria della Salute”
— Балзак „Предговор Људској комедији”
— Балзак: *Чича Горио*
— Гоголь: „Шињел”
— Милован Глишић: „Глава шећера”
— Лаза Лазаревић: „Ветар”
— Радоје Домановић: „Данга”
— Симо Матавуљ: „Поварета”

— Стеван Сремац, *Зона Замфирова*
— Бранислав Нушић: *Госпођа министарка*
— Иво Андрић, „Мост на Жепи”

ИЗБОРНИ ДЕО (2 до 3 дела):

— Молијер: *Тврдица*;
— Каледерон де ла Барка: *Живот је сан*
— Едгар Алан По „Гавран”
— Едгар Алан По, „Пад куће Ашерових” (или нека друга прича)
— Х. Хајне: „Лорелај”
— Мери Шели, *Франкенштајн* – корелација са филмом
— Драгослав Михајловић, *Кад су цветале тикве*
— Иво Андрић, „Пут Алије Ђерзелеза”

ОБЛАСТ: ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за други разред у делу Језик организован је у три области/теме и усклађен са исходима за овај разред а према описима стандарда ученичких постигнућа). Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Историја српског књижевног језика. У оквиру ове теме ученици треба да стекну основна знања о почецима стандардизације српског књижевног језика и правописа у првој половини XIX века. То значи да треба да буду упознати најпре са реформом ћирилице Саве Мркаља, а потом и са Вуковом реформом језика, писма и правописа. Основне принципе Вукове реформе треба издвојити из Предговора *Српском рјечнику* из 1818. године. У оквиру ове теме наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности (мисли се на издања књижевних дела 1847, која потврђују победу Вукове реформе). Потом ученике треба упутити на развој српског књижевног језика у другој половини XIX века и у XX веку, само у основним цртама. Препоручује се да наставници упуте ученике на чињеницу да се језик данас посматра као самосталан према лингвистичким, али и политичким критеријумима, као и да предност треба дати научном (лингвистичком) приступу.

У оквиру ове теме ученике треба упознати са основним принципима српске књижевне норме и језичке културе, као и са основним приручницима за неговање језичке културе. (*Српски језички приручник*, П. Ивића, И. Клајна, М. Пешикана и Б. Брборића; *Речник језичких недоумица* И. Клајна; *Странпутице смисла* И. Клајна; *Језичке доумице (I, II)* Е. Фекетеа; *Приче о речима,* М. Шипке; *Зашто се каже* М. Шипке; *Како се каже* М. Телебака). Препоручљиво је да се наставна јединица реализује путем истраживачких задатака, пројектне наставе, презентација групних радова ученика, које се заснивају на темама и садржини изабраних наведених приручника.

С тим у вези су и основни подаци о два писма: ћирилици, као првом и основном српском писму и латиници. Потребно је ученицима скренути пажњу на честе грешке у писању на оба писма, било да се текст пише руком или се уноси електронски. Препоручује се корелација са исходом из области Језичка култура и реализација часа-расправе на неку од следећих тема: *Важно је да јавни натписи у Србији буду ћирилички, У друштвеним медијима латиници треба дати предност, Писање властитих имена са латиничком графемом „DJ” уместо „Đ” није оправдано* и сл.

На крају ове теме у основним цртама треба представити језичку ситуацију у Србији (језик и писмо у службеној употреби, језици са статусом језика националних мањина).

Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме проучавају се основне одлике административног и публицистичког стила. У овом случају наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности и језичке културе.

Морфологија у ужем смислу. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања из морфологије стечена у основној школи.

Потребно је објаснити разлику између морфологије у ужем смислу и творбе речи, тј. разлику између граматичке и творбене основе, граматичких наставака и творбених суфикса. На једноставним примерима треба објаснити појам морфеме, дати поделу морфема и показати однос између морфеме и речи. Поделити речи на промењиве и непромењиве, а у оквиру промењивих

указати на именске речи (и њихову граматичку основу) и глаголе са два типа граматичке основе. Објаснити шта су то граматичке категорије и дати поделу на морфолошке и класификационе.

Сваку врсту речи обрадити посебно: именице (подела по значењу; граматичке категорије и подела по граматичким критеријумима на сингуларија и плуралија тантум и на четири именичке деклинационе врсте); придеве (подела по значењу; граматичке категорије, укључујући и придевски вид); заменице (подела по значењу; основне карактеристике деклинације заменица); бројеве (подела по значењу, укључујући и бројне придеве); глаголе (глаголски вид, глаголски род, морфолошке глаголске категорије, укључујући стање и потврдност/одричност); прилоге, предлоге, везнике, речце и узвике.

ОБЛАСТ: ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања из правописа стечена у основној школи. Посебно обрадити: спојено и одвојено писање речи (сложенице, полусложенице, синтагме); правописне знаке; скраћенице и правописна решења у куцаном тексту (белине/размаци, штампарски типови слога). Препоручују се вежбе писања различитих врста речи током часова обраде и утврђивања морфологије у ужем смислу. Посебно обратити пажњу на писање глаголских именица са префиксом не (као што је: *непознавање*), вишецифрених бројева – основних и редних, именичких и придевских изведеница изведених од бројева (попут: седамдесетпетогодишњица/75-годишњица), датума, разлике у писању заменица са предлогом *по* (нпр.: *по нешто/понешто*) и речцом *год* (нпр.: *ко год/когод*), придева, писања предлога *на* и *у* са збирним бројевима: *надвоје* (поделити), *натроје, удвоје, утроје, учетворо*. (Препоручени број часова: 10)

Усмено и писано изражавање

Унапређивање и оплемењивање културе говора и писања спада у темељне вредности изучавања Српског језика и књижевности. Развијање ове кључне компетенције уграђено је у све области и даје могућност наставнику да, користећи различите методе и технике, увежбава говор и писање. Препоручују се лексичке вежбе које служе богаћењу речника као и стилске вежбе које су у вези са функционалним стиловима. (Препоручени број часова: 5).

Писмени задаци (4 писмена задатка, 2 у првом и 2 у другом полугодишту), по правилу треба да трају два школска часа, иако је могуће да наставник планира и другачије (1 школски час, у зависности од захтевности задатка). За квалитетан исправак писменог задатка потребно је планирати два часа (иако су и овде могући изузеци, односно планирање једног часа).

ТРЕЋИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ КЊИЖЕВНОСТ (Препоручени број часова 50)

Модерна у европској и српској књижевности

У оквиру ове теме ученици треба да се упознају са друштвено-историјским кретањима у свету на прелазу из 19. у 20. век који су одлучујуће утицали на стварање покрета модерне и стилских праваца у оквиру ње. Постепене промене друштвеног система, технолошки успон, убрзани развој капитализма, грађанске слободе и права утицали су на обликовање посебног односа према животу и друштву и специфичних животних стилова који утичу на уметничко стварање. Да би се разумела поезија која је у то време настајала, богата синестезијама, симболима, затим мотивима и сликама модерног, урбаног живота, од пресудног је значаја да се ученици упознају са дендизмом као стилом живота и погледом на свет који изражава тежњу за лепотом и отменошћу. Посебно се то огледа код уметника који не припадају аристократији, али се својим дендиелитизмом противе наступајућем егалитаризму новог времена. У таквом миљеу је стварао и **Шарл Бодлер**, са чијом поезијом ће се ученици упознати кроз програмску песму **„Албатрос"** из збирке *Цвеће зла*.

Иако формално спада у корпус писаца реализма, **Антон Павлович Чехов** у својим драмама, крајем 19. века, поставља облик модерне драме, која се ослобађа стриктне форме (трагедија или комедија) и предочава унутрашњи, психолошки и социолошки сукоб у јунацима и њиховој средини, а чији исход нема нужно срећан или трагичан завршетак. Драма *Ујка Вања* треба да покаже осипање и одумирање аристократског друштва, несналажење у новим друштвеним токовима, али и подмуклост и бездушност новог, капиталистичког система који је заменио стари

спахијски и једнако разара породицу, идеале и рањиве генерацијске групе – старе који не могу да се уклопе у ново лицемерје и младе којима су сасечена крила на почетку.

Песништво **Војислава Илића**, као песника који је стварао на прелазу два века биће представљено песмом **„У позну јесен"** у којој се поред традиционалних слика из сеоског живота наслућује симболистички потенцијал многих мотива и језичких тонова. Традиционалност у погледу форме и романтичарски мотиви заступљени су у песништву **Алексе Шантића**. Песме **„Претпразничко вече"** и **„Вече на школу"** показују како је код овог великог песника дошло до сливања традиционалних песничких слика које евоцирају прошлост са модерним осећањем носталгије, усамљености и туге („Претпразничко вече") или продора модернистичких језичких и ритмичких елемената који се спајају са социјалном тематиком („Вече на школу"). Песма **Јована Дучића „Јабланови"** треба да покаже начин на који су елементи симболизма ушли у нашу поезију, и на њихову прочишћеност од бодлеровског сплина, декаденције и усмереност на уметничко-естетички доживљај. Симболистички регистар присутан је и у поезији **Милана Ракића у песми „Долап"** и **„Искреној песми"** где симболистички значењски слој кореспондира са новијим импулсима модернизма у којима се посматрају тамни аспекти живота и његове појаве и осећања проживљавају са цинизмом и иронијом.

Својеврсни отклон од уметности ради уметности и дезинтеграција елемената симболизма присутни су већ у поезији Владислава **Петковића Диса**. У песмама **„Можда спава", „Тамница"** могу се уочити елементи снова, подсвести који одговарају духу времена и психолошких теорија које га одређују као и помирљив однос према смрти и сажиљеност са њом. Тај процес је код песника **Симе Пандуровића** отишао много даље и у његовој песми **„Светковина"** може се пратити инверзни, декадентни поглед на свет, прослављање лудила као модерног стања свести, што су песнички импулси који на одређени начин прејудицирају општу друштвену и психолошку климу у освит Првог светског рата. Сам рат, трагична судбина народа и војске која је прешавши Албанију стигла на Крф и оних који су на том путу страдали, химнично је опевана у песми **Милутина Бојића „Плава гробница"**.

Проза која је у српској књижевности настајала у доба модерне одређена је такође прожимањем традиционалних тема и мотива са изразито модерним поступцима обраде. *Нечиста крв* **Борисава Станковића** представља први модерни роман у српској књижевности, у којем су традиционалне карактеристике локалног живота уздигнуте на висок степен психолошке општости, а драма *Коштана,* која се чита у одломцима, на сличан начин спаја архаични порив за страсним проживљавањем живота са модернистичким мотивима еротичности и боемије који у таквом облику први пут улазе у српску књижевност.

Задирање у психологију доминантно је и у причи *Мрачајски пророк* **Петра Кочића,** која, иако у великој мери одише традиционалним концептом приповедања, уводи прилично нов и модеран лик особењака у српску прозу који наговештава многе интроверте и чудаке, из сличног поднебља, који ће своје место наћи касније у прози Иве Андрића.

Збирка прича *Сапутници* **Исидоре Секулић**, (одломци по избору наставника и ученика) означава почетак једног другачијег израза и осећања света, у којем се напушта традиционална форма приповетке и њен језик и садржај постају дифузни, означавајући тако сложен однос модерног приповедача или јунака према свету који га окружује а који такође више није једнозначан.

Међуратна књижевност (24 часа)

Промењена слика света након Првог светског рата, велике трауме које су се десиле на националном и индивидуалном плану, као и галопирајући индустријски и технолошки напредак, утицали су на видно другачије концепте у свим гранама уметности, па тако и у књижевности. Како је то време у којем није постојао јединствен стилски правац већ су се различите уметничке и стилске тенденције груписале у оквиру мањих или већих покрета, њихови представници су своје програме, уметничке поруке и мисије изражавали у манифестима, који сагледани заједно дају печат почетку авангардне књижевности у Европи (и свету), па и у нашој земљи. Оно што посебно треба имати у виду јесте да тада друштвена ангажованост утиче на уметничко испољавање па ово постаје време када први пут настаје ангажована уметност и књижевност, што је као појам пласирао и дефинисао Сартр у то време. Такав вид ангажованости се може пратити у поеми **Владимира Мајаковског „Облак у панталонама".** Имплицитна ангажованост садржана је и у **Кафкином**

стваралаштву, пре свега у *Процесу* где се исцртавају облици тоталитаризма и облици апсурда и немоћи појединца пред системом који се на њега обрушава, где је питање људског идентитета и достојанства иронизовано и такође доведено до апсурда.

Иако настала нешто раније **„Свакидашња јадиковка" Тина Ујевића** пример је авангардне европске поезије која одражава умор, потиштеност, прерану остарелост и усамљеност савременог човека скрханог притисцима нових времена.

Исту такву дистанцираност од новог света насталог на крхотинама Великог рата изражава и збирка песама *Лирика Итаке* **Милоша Црњанског**, из које се посебно издваја песма **„Суматра"**. Наглашава се експресионистичко промишљање света у којем елементи ониричног, мистичног и поетског доминирају над традиционалним национално-патетичним изражавањем.

Бесмисленост ратних несрећа и бесперспективност људи изашлих из гротла Великог рата изражена је и у песми **„Човек пева после рата" Душана Васиљева**.

Тема рата, (бес)смисленост давања живота за велику, општу ствар, тематизована је и романом *Сеобе*, у којем, поред тога, **Црњански** рехабилитује неке заборављене слојеве српске историје покушавајући у њима да пронађе узрок или макар везу са злокобном судбином народа у целини. Подстичући већ испробан експресионистички манир мешања стилско-жанровских особености дела, он у овом роману успева да лирским средствима издигне на универзалну, космичку раван националну тематику.

Другачији облик модернистичког израза у међуратној књижевности ученици ће упознати кроз поезију **Момчила Настасијевића** – концепт матерње мелодије која из јунговског колективног несвесног извлачи музику и речи песме. Из збирке песама *Седам лирских кругова* треба обрадити песму **„Туга у камену"**.

Отклон од чврстог жанровског одређења присутан је и у ремек-делу авангардне књижевности, *Људи говоре* **Растка Петровића** које поред неодређености форме одражава дух нових времена (препоручује се обрада одломака из дела).

Читање романа *На Дрини ћуприја* **Иве Андрића** треба да покаже главну путању међуратне књижевности, јединствен уметнички начин на који је писац, зашавши у далеку прошлост, показао кључ и узрок проблема који узнемиравају и потресају земљу у његовој савремености – Босну и Србију пре рата и између два рата.

Ученицима треба указати на то да је упоредо са надреализмом свој утицај остваривао и правац **нови реализам** у којем су социјална тематика и ангажованост такође доминантне али који је антимодернистички оријентисан. На примеру песништва **Десанке Максимовић** из тог периода они треба да увиде развој оне линије новог реализма која је оријентисана на традиционализам а ослобођена ангажмана.

Изборни садржаји (одабрати 2–3 дела у зависности од укупног годишњег броја часова у различитим образовним профилима)

Ученици заинтересовани за добијање потпуније слике о симболистичкој поезији, дендизму, јединственој појави **Шарла Бодлера,** могу читати у целини његову збирку песама *Цвеће зла.*

О различитим тежњама у оквиру модерне у српској књижевности, поделама на традиционално и ново, као и зачетку књижевне критике, ученици могу сазнати читањем текста **Јована Скерлића „О Коштани"** упознајући се истовремено са личношћу и улогом овог критичара у историји српске књижевности.

Путописи **Јована Дучића** *Градови и химере* могу показати начин на који се путопис у време модернизма развија и како су националне теме промишљане контрастним посматрањем неког другог, спољног света. Ученици заинтересовани за Дучићеву поезију могу обрађивати његове песме: **„Залазак сунца" / „Сунцокрети" / „Човек говори Богу"**.

У српској књижевности тема Првог светског рата и разочараности и губљења идеала и општег посрнућа друштва након рата, може се пратити и обрађивањем приповедака **Драгише Васића „Ресимић Добошар"** и **„Реконвалесценти"**.

Како у овом периоду, између два светска рата, настају и нови прозни изрази и концепти приповедања, зачеци поступка тока свести, ученици се могу упознати са стваралаштвом **Хермана Хесеа** и његовим романом *Сидарта* **или** *Демијан*.

Роман *Старац и море* **Ернеста Хемингвеја**, које поред отварања егзистенцијалистичких тема, показује нова тематска и поетичка кретања на пољу романа у овом периоду.

Поред књижевних дела која припадају епохи која се обрађује (модерна и међуратна књижевност), наставници и ученици могу одабрати да обраде нека од дела из послератне књижевности која се тематско-мотивски надовезују на књижевност епохе коју су обрађивали. У збирци прича *Продавница тајни* **Дина Буцатија**, а посебно у причи **„7 спратова"** која је настајала шездесетих година 20. века, уочљиве су апсурдне ситуације, немир, стрепња, прелази из реалности у фантастику, што све кореспондира са тескобом и страхом присутним у **Кафкиној** прози.

Као савремени одјек **Бојићеве „Плаве гробнице",** може се читати **„Плава гробница" Ивана В. Лалића** у којој песник задржава исти тон Бојићеве песме, позива се на његове стихове али са још даље временске дистанце упозорава на лако заборављање великих националних трагедија.

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено читање потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истраживачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на оквирно 50 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 28, уз које наставници и ученици бирају још 2 или 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 30 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека два, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације градива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интернету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализовати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних начела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се интересовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, монолози, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. Наставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књижевних дела из обавезног програма обради два или три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

НАПОМЕНА: Изборне текстове обрађивати на 6 школских часова.

СПИСАК ДЕЛА КОЈА СЕ ОБРАЂУЈУ:

— Шарл Бодлер: „Албатрос”
— А. П. Чехов: *Ујка Вања*
— Богдан Поповић: „Предговор Антологији новије српске лирике”
— Војислав Илић, „У позну јесен”
— Алекса Шантић: „Претпразничко вече”, „Вече на школу”
— Јован Дучић: „Јабланови”
— Милан Ракић: „Долап”, „Искрена песма”
— В. П. Дис: „Тамница” или „Можда спава”
— Сима Пандуровић: „Светковина”
— Борисав Станковић: „Нечиста крв”
— Борисав Станковић, *Коштана*
— Петар Кочић: „Мрачајски прото”
— Исидора Секулић, *Сапутници* (избор)
— В. Мајаковски: „Облак у панталонама”
— Ф. Кафка: *Процес*
— М. Бојић: „Плава гробница”
— Д. Васиљев: „Човек пева после рата”
— М. Настасијевић: „Туга у камену”
— М. Црњански: „Суматра”
— М. Црњански: *Сеобе*
— И. Андрић: *На Дрини ћуприја*
— Т. Ујевић: „Свакидашња јадиковка”
— Р. Петровић: „Људи говоре” (избор)

ИЗБОРНИ ДЕО (бира се 2–3 дела)

— Јован Дучић, „Залазак сунац / „Сунцокрети” / „Човек говори Богу”
— Јован Дучић, *Градови и химере* (избор)
— Јован Скерлић: „О Коштани”
— Драгиша Васић: „Реконвалесценти” / „Ресимић добошар”
— Херман Хесе, *Сидарта*/ *Демијан*
— Ернест Хемингвеј, *Старац и море*

ОБЛАСТ ЈЕЗИК (Препоручени број часова 34)

Програм за трећи разред у структуралној целини *Језик* организован је у четири области/теме, усклађен са исходима за овај разред, према описима стандарда ученичких постигнућа. Области које улазе у састав структуралне целине *Језик* су: *Творба речи, Лексикологија, Синтакса, Стилистика*. Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Творба речи. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања о творби речи, стечена у ранијим разредима. Потребно је обрадити и поновити основне начине творбе речи у српском језику: извођење, слагање, префиксацију, комбиновану творбу, творбу претварањем. Очекује се да наставник упозна ученике са важнијим моделима за извођење и слагање именица, придева и глагола.

Проширити знање о полусложеницама (разлике у значењу придевских полусложеница у односу на сложенице, у примерима типа *наранџасто-жут* и *наранџастожут*), двојака решења у спојевима чији је први део *ауто-/аеро-/мото-/фото-/видео-/аудио–* и сл., у примерима типа *– ауто-пут* и *аутострада*, *аеродром* и *аеро-заштићење*, *мотоцикл* и *мото-клуб, фотографија* и *фото-монтажа, видеотека* и *видео– сигнал* итд.), као и правописним решењима у вези са њима. Потребно је посебно нагласити разлику у писању цртице и црте приликом куцања на рачунару (дистинктивна функција размака и дужине линије).

Лексикологија. У оквиру ове теме ученици треба да прошире знања из лексикологије стечена у основној школи.

Потребно је објаснити чиме се бави лексикологија, а чиме лексикографија (упознати ученике са најважнијим речницима српског језика и начинима њиховог коришћења). Важно је проширити основна знања о полисемији и, у вези с тим, упутити ученике у најважније начине за проширивање значења речи – метафора, метонимија и синегдоха (као језички механизми за богаћење речника). Потребно је проширити знања о синонимији, антонимији, хомонимији). Потребно је упознати ученике са класификацијом лексике с обзиром на порекло (народне речи, позајмљенице, црквенословенске речи) и сферу употребе (историзми, архаизми, неологизми, термини), као и проширити знања о некњижевној лексици српског језика (дијалектизми, жаргон и вулгаризми).

Потребно је објаснити шта су то фразеологизми и указати на њихову употребу у различитим функционалним стиловима (нпр., у разговорном функционалном стилу: *испасти из шупљег у празно* – „бавити се бескорисним послом"; научном: *заједнички именитељ* – „заједничка одлика"; административном: *ставити на дневни ред* – „почети разматрати или решавати нешто" итд.). Препоручује се повезивање садржаја са садржајима из књижевности и примена знања у оквиру истраживачких задатака који се односе на језик и стил књижевника (нпр.: Иво Андрић: *На Дрини ћуприја*).

Препоручује се усмеравање ученика на истраживачки рад и пројектну наставу, чији би циљ био анализа лексике у непосредном окружењу, истраживање разговорног стила и извођење закључака.

Синтакса. У оквиру ове теме ученици проширују и продубљују знања о синтаксичким јединицама (реч, синтагма и реченица). Потребно је продубити и проширити ученичка знања о свим типовима реченичних чланова и могућностима за њихово изражавање речју и синтагмом.

Препоручује се да се ново градиво о апозитиву повеже са понављањем градива о апозицији, те да се и апозитив и апозиција представе као додатне одредбе именица, издвојене паузама у говору, односно запетама у писању. Потребно је објаснити шта су предикатске а шта комуникативне реченице.

Стилистика. Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме проучавају се основне одлике разговорног стила, поредећи га са новинарским, и административним стилом, обрађеним у претходним разредима. У овом случају наставу језика треба функционално повезати са наставом књижевности и језичке културе.

ОБЛАСТ ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (Препоручени број часова 21)

Програм за трећи разред у области *Језичка култура* организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне).

Припрема за израду писменог задатка, сама израда и исправка писменог задатка (писање побољшане верзије задатка) подразумевају укупно 16 часова, по четири за сваки писмени задатак.

Реализација наставе и учења језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да обнове и прошире знања из правописа стечена у претходним разредима.

Посебно обрадити транскрипцију страних речи, промену страних имена и презимена. Потребно је упознати ученике са два начина писања страних имена у српском језику – прилагођеним (транскрибованим) и изворним, карактеристичним за прво навођење у стручним текстовима. Препоручују се вежбе са примерима из непосредне језичке околине ученика – страна имена јавних личности, топоними, називи производа (мобилних апликација, рачунарских програма, парфема, аутомобила, слаткиша и сл.).

Усмено изражавање: Препоручује се континуирано подстицање ученика да на редовној настави и ван ње говоре на теме из језика, књижевности и културе, као и редовно указивање на смисао и значај неговања говорне културе. У вези с тим, потребно је давати лексичке и стилске вежбе.

Писано изражавање. У оквиру ове теме планирана је израда четири писмена задатка и писање унапређене верзије писменог задатка (исправка писменог задатка). Као и у претходним разредима, припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Писмени задатак се ради писаном ћирилицом. Препорука је да се исправка писменог задатка ради писаном латиницом.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД

ОБЛАСТ КЊИЖЕВНОСТ (препоручен број часова: 45)

Програм наставе и учења за област Књижевност у 4. разреду конципиран је тако да ученици обраде корпус дела послератне српске и светске књижевности, а са усвојеним теоријским апаратом савладају и нека од највећих дела ранијих епоха која тематски корелирају са двадесетовековном књижевношћу. У изборном делу програма предвиђено је и упознавање са савременом српском књижевношћу (дела настала након 1990. године).

Тема страхоте Другог светског рата и трагичност фашистичког, усташког погрома у књижевности југословенског простора овековечена је поемом **„Јама" Ивана Горана Ковачића.** Читањем ове поеме ученицима треба да се осветли историјски контекст настанка поеме и њеног садржаја. Експлицитне слике страдања, патње, почињеног зла које се у поеми градацијски нижу, ученицима треба да покажу изражајне могућности поетског исказа у настојању да представи живот у његовој трагичности и патњи.

Упознавање са послератним модернизмом у српском песништву, ученици ће отпочети обрађивањем избора песама из збирке песама *Кора* **Васка Попе**, где ће комбиновањем спољашњег и унутрашњег приступа у анализи књижевног дела бити могуће да се разуме на који начин су текла идеолошко-поетичка струјања у српској књижевности тог времена и какве је револуционарне промене Васко Попа унео у српско песништво. Обраћање пажње на Попин сведен језички израз, преузимање кратких фолклорних језичких форми и спајање са сложеним симболичким сликама које сугеришу човекову тежњу за досезањем смисла у десакрализованом и често застрашујућем савременом свету, пружиће ученицима јасне увиде у облике, могућности и правце развоја модернистичког песништва. Сличан тематски круг и раскидање са естетичком и идеолошком догмом ученици треба да препознају и у песништву **Миодрага Павловића**. Песма **„Научите пјесан"** подстиче неку врсту потребе за побуном и сугерише штетност сваког трпљења и успаваности. Сложене метафоре и готово херметичне песничке слике као и посезање за историјским уметничким слојевима, што одликује поезију Миодрага Павловића у целини, присутне су и у песми **„Реквијем"** и добар су пример модерног, интелектуалистичког песништва које се ослања на традицију, а које ће свој другачији и још развијенији вид добити у поезији **Бранка Миљковића**, са којом ће се ученици упознати преко песме **„Поезију ће сви писати".** Шире гледано, истовремена усмереност на националне митове и легенде, те константни песнички симболи (ватра, птица...) одређују овог песника као зачетника неосимболизма у нашој поезији. Симболистички потенцијал многих мотива препознатљив је и у поезији **Стевана Раичковића**, али

средишње место у њој заузима запитаност над суштином живота и суштином поезије, који се у једном нивоу код њега изједначују и најбоље се могу видети у песми „**Камена успаванка.”**

Поезију послератног периода означава и збирка *Тражим ӣомиловање* **Десанке Максимовић**, у којој дијалог с историјским периодом средњег века представља скривени дијалог са појавама неправде, патње, мучеништва, одсуства емпатије и праштања, доминантним у савременом свету или конкретном друштву у којем ова поезија настаје. Читањем ове збирке ученици ће бити у прилици да заокруже разумевање песничког опуса наше велике песникиње, од песама за децу које су савлађивали током претходног школовања до њених историјских песничких погледа и социјалних и моралних лирских промишљања.

Непосредно после Другог светског рата у српској књижевности настаје неколико великих романа, од којих најзначајније место припада *Проклеӣој авлији* **Иве Андрића**. Како ово дело уноси прве модернистичке импулсе у нашој књижевности, ученици његовим читањем треба да разумеју нове облике приповедања – прстенасти оквир, смена приповедача и тачки гледишта, прича у причи, али исто тако и тему прожимања политичких и верских интрига на живот појединца, психолошко удвајање личности, ликови чудака и особењака, питање идентитета.

Роман који је објављен у исто време (1954. година) *Корени* **Добрице Ћосића**, на другачији начин је очитавао модернистичке импулсе у српској књижевности, успелим спајањем традиционалне реалистичке нарације и модерне структуре романа с вишеструким субјективним перспективама и сложеним психолошким заснованостима ликова, ситуација и атмосфере. Активирањем тема политике, власти, патријархалности, овај роман се допуњава како са Андрићевим делом тако и са великим романом **Меше Селимовића** *Дервиш и смрӣ*, у којем преиспитивање религијских истина, догматског мишљења, идеја патње и страха води ка запитаности над смислом постојања. Модернистичке особености у овом роману видљиве су у самом мисаоном концепту дела и исповедном, монолошком тону који је све време у имплицитном дијалогу са спољним светом и његовим истинама.

Овај период српске књижевности одликују и битно другачији тонови и поетичка кретања, уочљиви у прози **Бранка Ћопића** *Башӣа сљезове боје*. Низ тематски повезаних приповедака које хумористичким а често и сетним и елегичним сликама евоцирају јунаково детињство у Босанској Крајни, могу се читати као реалистичко-идилична слика одрастања, али истовремено, посебно у другом делу књиге, „Дани црвеног сљеза”, ученици морају препознати и мрачне, песимистичне тонове који представљају пишчеву разочараност у људскост током трагичних догађаја у Другом светском рату али и својеврсну сумњу у исправност и наводну идеалност извојеваног новог поретка, посебно када се узме у обзир некажњивост и прикривеност многих почињених злочина.

У послератном периоду српску драму карактеришу теме о сложености и трагичности живота у окупацији, преиспитивања смене политичког и друштвеног система и дубоко промишљање личног идентитета у таквим новим историјским околностима. Из драмског опуса **Душана Ковачевића** ученици могу бирати да прочитају једну од две драме: *Професионалац* или *Балкански шӣијун* – у којима је доминантна тема присутности тајних служби у личном, приватном животу јунака и разорности таквог политичког апарата како на психу појединца тако и на друштво у целини.

Како четрдесетих и педесетих година 20. века егзистенцијализам као филозофски правац доживљава свој узлет, његове поставке добијају свој корелат и у књижевности, па се тако *Сӣранац* **Албера Камија** издваја као ремек-дело настало на овој основи. При обради овог дела треба узети у обзир да се основне поставке егзистенцијалистичке филозофије. Филозофија апсурда је свој израз добила и у драми, обликујући се као драмски поџанр (драма апсурда), а најважнији представник је свакако **Семјуел Бекет** с драмом *Чекајући Годоа*.

Најава постмодерне може се препознати у **Борхесовим** причама **„Вавилонска кула”** или **„Врт са стазама које се рачвају”** где је њен концепт представљен како имплицитно, самом структуром прича (свет као бесконачни низ шестоугаоних библиотека, човек као библиотекар, живот као књига), тако и експлицитно, уметком у нарацији који објашњава идеју недовршеног романа са више могућности рачвања приче у чему читалац има активну улогу заокруживања смисла приповедања. Борхесова проза треба ученику да покаже и промењену улогу традиционалног крими-заплета који је сада у постмодерни добио функцију исказивања

метафоричких животних улога и детективског модела долажења до животне истине. У обзир се може узети било која Борхесова прича.

Постмодерну у српској књижевности ученици ће упознати читањем одабраних прича из збирке *Енциклопедија мртвих* **Данила Киша.** Потребно је да ученици уоче различите моделе приповедања у овим причама, који се крећу од енциклопедијског приповедања, преко извештаја, легендарног казивања до модерног онеобиченог језичко-стилског израза – који су сви у функцији преиспитивања, иронизовања и деконструисања различитих видова идеолошких, културних, сазнајних хоризоната стварности а из којих се сагледава метафизички појам смрти.

Упознавањем са поезијом **Матије Бећковића**, **избором из његовог опуса**, ученици ће разумети колико је широк распон тема у овом периоду – од љубавних, преко национално-историјских, родољубивих, до иронијско-политичких, а истовремено ће увидети какве су могућности формалног, версификацијског израза поезије касног модернизма. Посебан акценат приликом упознавања ученика с овим песником треба да се стави на разумевање друштвеног угледа, утицаја и значаја песничке фигуре Матије Бећковића као њиховог савременика.

Постављањем дијалога књижевних епоха може се препознати да се егзистенцијалистичка питања постављају већ у *Хамлету* **Вилијама Шекспира**. Филозофија егзистенцијализма се може читати и у делу **Ф. М. Достојевског** *Злочин и казна,* али ту она мора бити сагледана заједно са питањима религије, православља, морала, правичности...

Изборни садржаји (бира се 3 дела)

Од дела која припадају ранијим епохама светске књижевности, ученици на овом узрасту могу читати **Гетеов** драмски спев *Фауст* и ући у анализу филозофских, митолошких, моралних и естетских аспеката које ово дело покреће.

Ученици се могу упознати са једним од највећих послератних светских писаца **Михаилом Булгаковом**, који је важио за дисидента у стаљинистичком Совјетском Савезу. Читањем његовог култног романа *Мајстор и Маргарита* ученици треба да разумеју везу између јудеохришћанских митова и стварања идеологија њиховим злоупотребама, а исто тако да разумеју нове облике приповедања који отварају пут постмодерни и функцију смеха, комичког и фантастичног у роману.

У годинама непосредно након Другог светског рата настаје антиутопијски роман *Животињска фарма* **Џорџа Орвела** који, поред тога што је алегоријски приказ Стаљинове личности и његове совјетске државе, усмерен је на критику тоталитаризма уопште. Антиутописку и тоталитристичку слику друштва и политичких уређења ученици могу упознати и читањем **Орвеловог** романа *1984*.

Послератни период у српској књижевности одређује и успон романа тока свести. Са овим типом романа ученици могу да се упознају читањем *Прољећа Ивана Галеба* **Владана Деснице** где прате низ есејистичких монолога о разним темама од којих је тема одрастања и развијања младог уметника прожимајућа.

Ученици се читањем делова четворотомног романа *Време смрти* могу боље упознати са стваралаштвом **Добрице Ћосића** и његовим разумевањем преламања историјско-политичких кретања у Србији на судбину припадника једне породици током два века.

Послератно стваралаштво једног од наших највећих писаца, **Милоша Црњанског**, ученици могу упознати читањем делова из његових романа *Друга књига Сеоба* или *Роман о Лондону*.

Шездесетих година у српској књижевности се јавља и низ писаца који се окрећу такозваној стварносној прози, у којој се јунак дехероизује и посматра се свет у његовој реалности која је врло често црна. У тој линији стваралаца ученици могу да се упознају са **Бранимиром Шћепановићем** и његовим романом *Уста пуна земље*, где је дубоким понирањем у сопствену унутрашњост тематизована тема смрти и самоубиства.

Отклон од афирмативног приказивања Другог светског рата, односно критика непотребног страдања и вођење рата као злоупотребе човека може се анализирати читањем романа *Употреба човека* **Александра Тишме**. Критика рата у правцу рехабилитације грађанске класе и предратног друштва чита се најпре у роману *Очеви и оци* **Слободана Селенића**, а потом и у *Лагуму* **Светлане Велмар Јанковић**. Коначно, у *Мамцу* **Давида Албахарија** ратне трагедије преломљене су кроз дубоко интимистичку повест и, као и код Тишме, сагледане су из перспективе јеврејске нације на овим просторима и прогонима у нацистичке логоре. Читањем *Хазарског речника* **Милорада**

Павића ученику се отвара могућност да разуме поступак отвореног дела, што води концепту саопштавања више истина о истој ствари и реконструисања идеолошких, религијских, историјских наслага у саопштавању приче.

СПИСАК ДЕЛА КОЈА СЕ ОБРАЂУЈУ

— Иван Горан Ковачић, „Јама”
— Васко Попа, Кора (избор)
— Миодраг Павловић, „Научите пјесан” и „Реквијем”
— Бранко Миљковић, „Поезију ће сви писати”
— Стеван Раичковић, „Камена успаванка”
— Иво Андрић, *Проклета авлија*
— Меша Селимовић, *Дервиш и смрт*
— Добрица Ћосић, *Корени*
— Бранко Ћопић, *Башта сљезове боје*
— Данило Киш, *Енциклопедија мртвих* (избор)
— Душан Ковачевић, *Професионалац* или *Балкански шпијун*
— Матија Бећковић, избор из поезије
— Албер Ками, *Странац*
— Семјуел Бекет, *Чекајући Годоа*
— Х. Л. Борхес, „Вавилноска кула” или „Врт са стазама које се рачвају”
— Вилијем Шекспир, *Хамлет*
— Ф. М. Достојевски, *Злочин и казна*

ИЗБРОРНИ ДЕО (БИРАЈУ СЕ 3 ДЕЛА)

— Ј. В. Гете, Фауст
— Михаил Булгаков, *Мајстор и Маргарита*
— Џорџ Орвел, *Животињска фарма* или *1984.*
— Владан Десница, *Пролећа Ивана Галеба*
— Добрица Ћосић, *Време смрти* (одломци)
— Милош Црњански, *Друга књига Сеоба* (одломци) или *Роман о Лондону* (одломци)
— Бранимир Шћепановић, *Уста пуна земље*
— Александар Тишма, *Употреба човека*
— Слободан Селенић, *Очеви и оци*
— Светлана Велмар Јанковић, *Лагум*
— Давид Албахари, *Мамац*
— Милорад Павић, *Хазарски речник*

Све што се чита и обрађује у настави књижевности, сматра се лектиром. Дела за која је потребно више времена ученицима да их прочитају, посматрају се као домаћа лектира. За њено читање потребно је оставити више времена да би се ученици активно укључили у наставну интерпретацију на часовима српског језика и књижевности. Ово треба имати у виду при планирању редоследа и начина остваривања наставе, јер домаћу лектиру прате обимни и детаљни истраживачки пројекти. Уз помоћ задатака за истраживачко читање и дугорочнијих пројеката читања, ученици ће се поузданије припремати за рад на часу, што ће погодовати и остваривању наставног принципа економичности.

Проширују се знања о књижевнотеоријским појмовима који су обрађивани у претходним разредима и уводе се нови појмови. Обрађивани појмови добијају нови историјски контекст, а нови појмови уводе се како би се оснажила рецептивна способност.

Предлаже се да се на 45 часова обрађују, утврђују и систематизују садржаји из књижевности. Како је укупан број књижевних дела за обраду 18, уз које наставници и ученици бирају још 3 препоручена садржаја (у односу на интересовања и могућности ученика), укупан број од 21 дела пружа могућност успостављања динамике обраде сваког појединог садржаја на једном или на два, па чак и три школска часа. Нека књижевна дела изискиваће један час, а нека више, те је наставник тај који предвиђа и планира динамику рада на часовима обраде, утврђивања и систематизације

градива, укључујући у то и различите нивое обраде (интерпретацију, приказ и осврт), као и повезивање наставних садржаја из књижевности са садржајем из језика. Још једна препорука за наставника односи се на компаративно повезивање и тумачење текстова који долазе из различитих историјских, културних и жанровских оквира. Посебну пажњу наставник би требало да обрати и на осветљавање разноврсности релација које се успостављају између канонских дела националне и светске књижевности и доминантних савремених форми уметничког израза и презентације (савремени роман, драмски текст; филм, анимирани филм, стрип, позоришна представа, историјско-образовни садржаји на телевизији и интернету, итд.).

Ученици се упознају са планом, садржајима предмета и начинима рада. Ученицима се указује на важност планског и благовременог припремања за часове обраде књижевног дела (читање и тумачење књижевних дела, коришћење уџбеника, примарних и секундарних извора за тумачење књижевних дела).

Књижевно дело уводи се у наставу доживљајним и истраживачким читањем, припремним задацима, истраживачким и радним пројектима.

Нивои обраде. Тумачење књижевног дела може се реализовати и планирати за обраду на различитим нивоима (осврт, приказ, интерпретација).

Рад на часу. Књижевне појаве, термини и појмови обрађују се посредством планираних књижевних дела. У непосредном раду, уз уважавање водећих методичких принципа и радних начела, користе се одговарајуће обавештајне, логичке и специјалне (стручне) методе. Методска адекватност и јединство теоријских и практичних поступања кључни су за успешну наставу књижевности; књижевнотеоријска знања се тумаче као појаве у конкретним уметничким делима, а знања о њима се развијају и усавршавају.

Развијање читалачких компетенција. Ученици се обучавају за активну примену свих врста и видова читања (доживљајно, истраживачко, изражајно и интерпретативно, гласно читање, читање с белешкама, читање у себи), а пре свега за помно читање, читање с уживљавањем и разумевањем уз вредновање књижевног дела.

Стваралачке активности поводом тумачења књижевног дела. Поред читања, као прворазредне стваралачке активности, у настави се организују и одговарајуће стваралачке активности поводом обраде књижевних дела. Посредством њих шири се интересовање ученика за књижевност, књижевна дела и ауторе, продубљују се и надопуњују читалачка интересовања и усавршавају читалачке компетенције. Стваралачке активности реализују се као усмена продукција (говорне вежбе, дискусије, разговори, монолози, рецитовање и казивање), писмена продукција (писање есеја, радова, домаћих задатака) и комбинована продукција (реферисања и презентације).

Изборни садржаји допуњавају обавезни део програма. Наставник је у обавези да у договору са ученицима уз обраде књижевних дела из обавезног програма обраде три дела из изборног програма.

Вредновање напретка ученика је континуирано и систематично. Вреднује се активност ученика током припремне фазе рада и током рада на часу, учешће у раду приликом тумачења дела, учесталост јављања, квалитет одговора, оригиналност и аргументовање ставова, уважавање гледишта других ученика и другачијих виђења, однос према раду, способност примене теоријских знања у конкретним радним околностима. Вредновање обухвата и писмено изражавање (домаћи задаци поводом конкретних књижевних дела; годишње до шест домаћих задатака). У сврху вредновања може бити планирано и тестирање, како би се стекао непосредан увид у текућа знања ученика.

ОБЛАСТ ЈЕЗИК (препоручени број часова: 33)

Програм за четврти разред у структуралној целини *Језик* организован је у две области/теме, усклађен са исходима за овај разред, а према описима стандарда ученичких постигнућа. Области које улазе у састав структуралне целине *Језик* су: *Синтакса* и *Стилистика*. Програмом се предвиђа проширивање знања из области обрађених у основној школи, али и увођење нових појмова.

Синтакса: У оквиру ове теме ученици проширују и продубљују знања о падежним и глаголским облицима, зависним и независним реченицама, напоредним конструкцијама; стичу нова знања о специјалним независним реченицама,

Приликом обраде значења падежа, потребно је указати на именичку, придевску и прилошку употребну вредност именичких јединица. Такође, важно је указати на то да се једним падежом могу обележити различите функције и исказати различита значења (падежна поливалентност). С друге стране, потребно је навести примере који показују да два или више падежа могу имати исту функцију и значење у реченици (падежна синонимија).

Од наставника се очекује да са ученицима обнови знања о конгруенцији, а потом да ова знања прошири типичним примерима граматичке и семантичке конгруенције у роду и броју. Такође, у основним цртама треба указати и на типичан ред речи у реченици, тј. на типично распоређивање синтаксичких јединица.

Потребно је обрадити независне реченице према комуникативној функцији (обавештајне, упитне, узвичне, заповедне и жељне).

Од наставника се очекује да са ученицима обнови и прошири знања о врстама зависних реченица, као и да укаже на њихову именичку, придевску и прилошку вредност. Овде је важно успоставити корелацију са наставним садржајем из језичке културе који се односи на правилно писање запете.

Потребно је обновити и проширити знања о напоредним конструкцијама и напоредним односима у којима оне могу стајати: саставном, раставном, супротном, закључном, искључном и градационом.

Потребно је упознати ученике са различитим значењима личних глаголских облика (времена и начина).

Функционални стилови српског књижевног језика. У оквиру ове теме понављају се и допуњују раније стечена знања о књижевноуметничком и научном стилу. После обраде обе наставне јединице, препоручује се систематизација диференцијалних особина свих функционалних стилова и графички приказ помоћу табеле.

Наставу би требало функционално повезати са наставом књижевности и језичке културе. За препознавање функционалног стила и утврђивање његових обележја, пожељно је за помоћне текстове изабрати дела из програма наставе књижевности и језичке културе за четврти разред.

Приликом понављања обележја научног стила, значајно је обухватити дигиталну компетенцију и компетенцију за рад са подацима. Од наставника се очекује да ученике упуте на исправне и безбедне начине претраге на интернету, чији је циљ писање научног рада.

ЈЕЗИЧКА КУЛТУРА (препоручени број часова 18)

Програм за четврти разред у области *Језичка култура* организован је тако да подразумева четири вештине: писање и говор (као продуктивне) и слушање и читање (као рецептивне).

Реализација наставе и учења језичке културе остварује се у предметном јединству са наставом књижевности.

Правопис. У оквиру ове теме ученици треба да обнове и прошире знања из правописа стечена у основној школи и претходним разредима средње школе.

Посебно поновити и увежбати правилну употребу знакова интерпункције (тачке, запете, тачке са запетом, упитника, узвичника, две тачке, три тачке, црте, заграде, наводника) у писаном и куцаном тексту. Очекује се да наставник ученицима укаже и на могућности и ограничења приликом комбиновања интерпункцијских знакова (нпр.: дозвољено писање запете иза тачке на крају скраћенице, али и немогућност писања тачке на крају реченице која се завршава скраћеницом са тачком).

Препоручује се корелација са наставним садржајем из језика – правилно писање запете може се увежбати при обради зависних реченица и напоредних односа.

Препоручује се корелација и са наставним садржајем из стилистике – пожељно је приликом обраде научног функционалног стила обрадити и функцију заграде, ознаке за фусноту, разлике у писању црте у односу на цртицу и сл.

Поновити са ученицима правила употребе размака у куцаном тексту (*space*, енг.), приликом куцања знакова интерпункције. Потребно је ученицима указати на разлику у куцању наводника на енглеској и српској тастатури, могућности куцања текста у курзиву (*Italic*), уместо куцања наводника.

Усмено изражавање:

Препоручује се континуирано подстицање ученика да на редовној настави и ван ње говоре на теме из језика, књижевности и културе, као и редовно указивање на смисао и значај неговања говорне културе. Неопходно је организовати лексичке и стилске вежбе ради богаћења речника и неговања сопственог стила изражавања.

Писано изражавање.

Унапређивање и оплемењивање културе говора и писања спада у темељне вредности изучавања Српског језика и књижевности. Развијање ове кључне компетенције уграђено је у све области и даје могућност наставнику да, користећи различите методе и технике, увежбава говор и писање. Препоручује се увођење есеја и упознавање ученика са основним одликама.

У оквиру ове теме планирана је израда четири писмена задатка и писање унапређене верзије писменог задатка (исправка писменог задатка). Као и у претходним разредима, припрема за израду писмених задатака је континуирана делатност и не ограничава се само на један час (пре израде писменог задатка). Писмени задатак се ради писаном ћирилицом. Препорука је да се исправка писменог задатка ради писаном латиницом.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Поред стандардног, сумативног вредновања, које још увек доминира у нашем систему образовања (процењује знање ученика на крају једне програмске целине и спроводи се стандардизованим мерним инструментима – писменим и усменим проверама знања, есејима, тестовима, што за последицу има кампањско учење оријентисано на оцену), савремени приступ настави претпоставља формативно вредновање – процену знања **током** савладавања програма и стицања одговарајуће компетенције. Резултат оваквог вредновања даје повратну информацију и ученику и наставнику о томе које компетенције су добро савладане, а које не, као и о ефикасности одговарајућих метода које је наставник применио за остваривање циља. Формативно мерење подразумева прикупљање података о ученичким постигнућима, а најчешће технике су: реализација практичних задатака, посматрање и бележење ученикових активности током наставе, непосредна комуникација између ученика и наставника, регистар за сваког ученика (мапа напредовања) итд. Резултати формативног вредновања на крају наставног циклуса треба да буду исказани и сумативно-бројчаном оценом. Оваква оцена има смисла ако су у њој садржана сва постигнућа ученика, редовно праћена, објективно и професионално бележена.

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добро и корисно наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже недовољно ефикасно и ефективно, требало би унапредити.

7.2. СТРАНИ ЈЕЗИК / СТРАНИ ЈЕЗИК

(за све образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења Страног језика је да ученик усвајањем функционалних знања о језичком систему и култури и унапређивањем стратегија учења страног језика развије комуникативну компетенцију, оспособи се за писмену и усмену комуникацију, интеркултурално разумевање и професионални развој.

Разред	Први
Недељни фонд часова	2 часа

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и порука у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме главну тему и ограничени број најважнијих појединости дијалога и разговора у којима учествује двоје или неколико говорника, уколико је реч о уобичајеној, предвидивој, свакодневној размени информација и мишљења, на познате, блиске и узрасно релевантне теме, уз употребу једноставних стандарднојезичких елемената и спорог ритма, без отежавајућих позадинских шумова и преклапања исказа саговорника; – разуме главну тему и понеку битну појединост монолошких излагања о блиским, уобичајеним, познатим и увежбаваним, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз претходну припрему и визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и већи број понављања; – разуме и углавном исправно извршава једноставна упутства и савете за уигране и блиске свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, оријентацију у простору, правац кретања итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су једноставним језичким средствима и стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз одговарајући број понављања. – разуме главну тему и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор и једноставна језичка средства, уз одговарајућу претходну припрему;	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;
– разуме кратке информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентне	

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
и увежбаване речи, као и једноставне структуре (основне информације о особама, породици, школи, ближем окружењу); – разуме главну тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким аудио-визуелним формама (филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се једноставним језичким средствима обрађују блиске, познате, приватно, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и већи број понављања; – разуме главну тему и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и претходну детаљнију тематско-лексичку припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова о конкретним темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важне појединости једноставних аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и понеку битну појединост једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.) уз одговарајућу припрему; – разуме кратке најједноставније савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање и претходну припрему; – наслућује основни садржај и идентификује најважније информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај једноставних обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с блиским, познатим, друштвеним,	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације једноставних текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови; – разуме једноставне поруке и описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори делимично самостално и уз активнију подршку саговорника о блиским, познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста; – описује укратко блиске и познате особе, активности и догађаје из домена личног интересовања и образовног контекста; – именује главну тему и износи основне информације из писаних, аудио и аудио-визуелних извора; – учествује у кратком дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у кратком дијалогу и износи најједноставније предлоге и инструкције; – реагује вербално и/или невербално на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; – излаже пред публиком, најједноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на блиске, познате и увежбаване теме из области личног интересовања и образовног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана најједноставнија језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише најједноставније текстове према моделу и смерницама (уз помоћ визуелних елемената –	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
илустрација, табела, слика, графикона и детаљних упутстава) користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног и образовног домена користећи једноставна језичка средства уз ограничену тачност; – описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи најједноставнија језичка средства уз употребу основних дигиталних алата;	– стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми;
– пише кратке текстове дескриптивног карактера на једноставан и конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описују људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства); – пише кратке текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему и помоћ евентуалне визуелне презентације (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); – пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања користећи најједоставнија језичка средства; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне и главне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у најједноставнијој онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава и преношења основног садржаја; – учествује у преписци тражећи и преносећи једноставне и суштинске информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених, најједноставнијих језичких средстава; – пише најједноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, једноставне структуре у приватном, јавном и образовном домену;	– колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту;

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту честих, свакодневних ситуација из приватног, јавног и образовног домена; – идентификује и разуме најфреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у циљном и матерњем језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика; – познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и разуме њихов значај за формирање културног идентитета; – познаје географску заступљеност циљног језика у регионалном и глобалном контексту; – познаје најважније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик; – уочава поједине основне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика који зависе од географских, друштвених и контекстуалних фактора;	– природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај кратког текста, аудио или аудио-визуелног записа и кратке интеракције, уз помоћ речника; – посредује у једноставној и краткој неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Бројиве и небројиве именице
Множина именица
Саксонски генитив
Члан
Одређени и неодређени члан
Изостављање члана
Заменице
Личне заменице
Упитне заменице
Показне заменице

Присвојне заменице
Неодређене заменице
Сложене заменице са *some-, any-, no-*
Кванитификатори (*some, any, much, many, a great deal of, plenty of; few, a few, little, a little*)
Бројеви
Основни и редни
Придеви и прилози
Грађење, врсте, место у реченици
Поређење придева
Грађење речи
Префикси и суфикси
Глаголи
Глаголи *BE, HAVE*
Глаголи стања и акције
Глаголска времена:
Present Simple
Present Continuous
Past Simple
Past Continuous
Present Perfect Simple
Future forms (Future Simple, be going to, Present Continuous)
Императив
Модални глаголи (*can, could, may*)
Пасивни глаголски облици
Пасивне конструкције (рецептивно):
Present Simple Passive
Past Simple Passive
Предлози
Време, место и кретање
Реченица
Ред речи у реченици
Питања (*WH questions, Yes/No questions, Question Tags*)
Временске, намерне, допусне реченице
Погодбене реченице: Zero Conditional, First Conditional

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Морфосинтаксички и фонетски садржаји
Члан
Одређени и неодређени члан – основна употреба
(In classe c'è una ragazza. La ragazza è alta e bella. L'Italia ha la forma di uno stivale.)
Одређени члан за основне и редне бројеве *(Oggi è il 25 novembre.)*
Партитивни члан (рецептивно)
Именице
Род и број именица
Правилна множина именица
Најчешћи примери неправилне множине: именице које се завршавају на консонант (*il bar, i bar*), именице које се завршавају на наглашени вокал *(la città, le città)*, скраћене именице (*la foto, le foto*), једносложне именице (*il re, i re*), именице које се завршавају на *i* (*la tesi, le tesi*)
Заменице
Личне заменице у служби субјекта (*io, tu, lui, lei, Lei, noi, voi, loro*)
Наглашене личне заменице у служби директног објекта
(complemento oggetto – me, te, lui, lei, Lei, noi, voi, loro) (Lei non ama te, ma me.)
Ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto – lo, la, li, le) (La conosco bene. Li inviatiamo alla festa.)*

Присвојне заменице *(pronomi possessivi – mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro)*
(Devo chiedere il permesso ai miei.)
Показне заменице *(pronomi dimostrativi: questo, quello)*
(Questa è la mia migliore amica. Quello è il libro di cui ti ho parlato.)
Упитне заменице (*pronomi interrogativi: chi? che? che cosa? quale? quali?*)
(Chi è lei? Ragazze, che cosa avete fatto ieri?)
Неодређене заменице (*pronomi indefiniti: ognuno, qualcuno*)
(C'è qualcuno con cui potrei parlare?)

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју
(La macchina di Mario è nuova e molto veloce. Le lezioni d'italiano sono interessanti.)
Присвојни придеви (*aggettivi possessivi: mio, tuo, suo, nostro, vostro, loro*)
Употреба члана уз присвојне придеве
Морфолошке одлике и употреба придева *questo, quello, bello, buono*
(Ti piace questa ragazza? Quel ragazzo è molto carino.)
Неодређени придеви (*aggettivi indefiniti: tutto, ogni, qualche) (Serena va a correre ogni giorno*.)
Апсолутни суперлатив *(superlativo assoluto) (Maria è bellissima. Mario è simpaticissimo.)*
Називи боја (*bianco, rosso, verde, giallo, nero, azzurro…*)
Морфолошке особености придева *(viola, rosa, blu, arancione)*
(Oggi indossa una maglietta blu e i pantaloni rosa.)

Бројеви

Основни бројеви *(numeri cardinali) (Nella mia scuola ci sono seicentocinquanta student.)*
Редни бројеви *(numeri ordinali) (Abito al quinto piano.)*

Глаголи

Indicativo Presente – Садашње време правилних и најфреквентнијих неправилних глагола
(Nel tempo libero esco con gli amici, leggo i libri, ascolto musica.)
Passato prossimo – Перфекат прелазних и непрелазних глагола, партицип прошли правилних глагола и најфреквентнијих неправилних глагола
(Che cosa hai fatto ieri? Sabato siamo stati al cinema.)
Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика *(La mia maestra si chiamava Maria. Era alta, bella e molto gentile. Da piccolo vivevo in campagna. Mentre Mario studiava, noi guardavamo la TV.)*
Futuro semplice – Футур правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика
(Fra due giorni arriverà Maria.)
Condizionale Presente – Кондиционал правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика (Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano?)
Употреба глагола *piacere*
(Ti piace ballare? Mi piace la cucina italiana. A Mario non piacciono gli spaghetti.)
Presente progressivo (stare + gerundio) (Che cosa stai facendo?)

Прилози

Прилози за начин, место и време

Предлози

Прости предлози *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra* и њихова основна употреба
(Mario è di Roma, ma abita a Firenze. Gli alunni sono in aula. Arrivo fra cinque minuti. Vado in camera. Vado a Bologna.)
Предлози *dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro* и њихова основна употреба
(Il quadro è sopra il divano. Ci vediamo davanti al cinema.)
Preposizioni articolate – Предлози спојени са чланом (*di, a, da, in, su*)
(Domani andiamo al cinema. Il libro è nello zaino.)

Синтакса

Проста реченица: потврдна, упитна, одрична (*Tu sei italiano. No, no non sono italiano*.)
Сложена реченица
(Adesso non lavoro più, ma ho più tempo per leggere, scrivere e giocare con i miei nipoti.)
Ред речи у реченици

Место прилога и прилошких одредби

(Mangio sempre una mela dopo pranzo, ma adesso prendo una pera. Nel libretto ci sono nomi dei professori e altre informazioni utili.)

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке (у облицима једнине и множине: *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*), са одговарајућим родом.

Изведене суфиксацијом: *Möglichkeit, Rechnung*.

Изведене префиксацијом: *Ausflug*.

Сложенице: *Sommerferien, Jugendliebe, Tomatensuppe*.

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола и именица: *fehlerfrei, liebevoll, sprachlos, trinkbar*.

Сложени (рецептивно): *steinreich*.

Придевска промена – јака, слаба, мешовита (рецептивно).

Компаратив и суперлатив (правилна творба и главни изузеци: *gut – besser, groß – größer, teuer – teurer*).

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), нулти, присвојни (*mein, dein…*), показни (*dieser, jener*), негациони (*kein, keine*).

Употреба члана у номинативу (субјект), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Mutter meiner Mutter*).

Бројеви:

Основни и редни (*der siebte Februar; im siebten Stock*).

Предлози

— са акузативом (*Die Blumen sind für dich*),

— са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt*),

— са дативом или акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule*).

Глаголи

Глаголска времена: презент, претерит модалних, помоћних, слабих и нафреквентнијих јаких глагола, перфект слабих и јаких глагола, футур.

Глаголи са предлозима (*warten auf, sich interessieren für*).

Конјунктив у функцији изражавања жеље (*Ich hätte gern… Ich möchte…Ich würde gern …*).

Везници:

und, oder, aber; weil, wenn, als, während, bis, obwohl, dass, ob.

Личне заменице

У номинативу, дативу и акузативу.

Прилози

За време (*gestern*), место (*oben, unten*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице; независне и зависносложене реченице, индиректне упитне реченице.

Ред речи у реченици.

РУСКИ ЈЕЗИК

Фонетика са прозодијом

Акцентовани гласови. Отвореност и затвореност акцентованих вокала.

Редукција вокалских гласова. Редукција вокала после тврдих гласова („акање”); редукција вокала после меких гласова („икање”).

Систем сугласничких гласова руског језика. Парни тврди и меки гласови. Увек тврди и увек меки гласови.

Обезвучавање шумних звучних сугласничких гласова на крају речи; алтернације звучних и безвучних сугласника.

Сугласничке *групе чт, сч, зч, сш, зш, вств, стн, лнц, здн*.

Основне интонационе конструкције (ИК-1, ИК-2, ИК-3).

Упитни исказ без упитне речи (ИК-3). ИК-3 у унутрашњим фонетским синтагмама. Сегментација.

Именице

Обнављање и систематизација основних именичких промена.

Варијанте различитих наставака: локатив на *-у: о берегу/на берегу, о лесе/в лесу, о крае/на краю* и сл.

Номинатив множине на *-а, -я, -ья, -е: города, учителя, деревья, граждане* и сл.

Именице којима се означавају професије људи, њихова национална и територијална припадност.

Именице Singularia и Pluralia tantum. (рецептивно и продуктивно)

Непроменљиве именице: *кино, кофе, метро, кафе* и сл.

Заменице

Обнављање и систематизација заменица обрађених у основној школи: личне, упитне (*кто, что, какой, какое, какие*), присвојне.

Одричне заменице: *никто, ничто, ничей, никакой.* (рецептивно)

Неодређене заменице: кто-то, кто-нибудь, некоторый, несколько. (рецептивно)

Придеви

Обнављање и систематизација придевске промене.

Поређење придева: прост и сложен компаратив и суперлатив.

Присвојни придеви на **-ов**, **-ев**, **-ин**, **-ский:** *братов, Игорев, мамин, пушкинский.* (рецептивно)

Рекција придева: *больной чем, готовый к чему, способный к чему* и сл. (уочавање разлика између руског и матерњег језика)

Кратки придеви на примерима рад, готов, занят, должен, болен.

Бројеви

Промена основних бројева: 1, 2, 3, 4, 5–20, 30… (рецептивно)

Редни бројеви: *первый, второй, пятый, десятый*.

Слагање броја и именице: *один дом, два (три, четыре) дома, пять домов; одна парта, две (три, четыре) парты, пять парт; один год, два (три, четыре) года, пять лет*.

Исказивање времена (исказивање датума и времена по часовнику).

Глаголи

Обнављање и систематизација глагола прве и друге конјугације (Обнављање промене глагола у садашњем, простом и будућем времену).

Глаголи с алтернацијом сугласника у основи (*любить, видеть*…). Најчешће алтернације основе у садашњем, прошлом и будућем времену.

Глаголски вид (творба помоћу префикса, суфикса и основе) и време (садашње, просто и сложено будуће и прошло).

Потенцијал – грађење и употреба. (рецептивно)

Глаголи кретања са и без префикса (по-, при, у-, вы-, в-): *идти – ходить, ехать – ездить, бежать – бегать, плыть – плавать, лететь – летать, нести – носить, вести – водить, везти – возить*.

Исказивање заповести: друго лице једнине и множине (продуктивно: *Дай мне тетрадь, пожалуйста! Подумайте об этом! Садитесь!* прво лице множине рецептивно: *Давайте повторим! Пошли!)*

Рекција глагола и уочавање разлика између руског и српског језика: *поздравить кого с чем, поблагодарить кого за что, пожертвовать кем-чем, напоминать о ком-чём, интересоваться кем-чем, привыкнуть к чему, следить за кем-чем* итд.

Прилози

Прилози и прилошке одредбе за место (*далеко, близко*), време (*утром, зимой*), начин (*хорошо, плохо*), количину.

Предикативни прилози (*нужно, можно, нельзя*), упитни прилози (*как, когда, где, куда, откуда*).

Поређење прилога.

Помоћне врсте речи

Предлози (*в, о, на, над, под, без, во время, через, после, с, до, к, по, от, из, у…*), везници и везничке речи (*и, или, а, но, не только…, но и…, потому что, поэтому, что, чтобы, если, где, куда, который*, и сл.), речце (*не, ни, ли, неужели, разве*).

Реченица

Однос реченица у сложеној реченици: независносложене и зависносложене реченице (саставне, раставне; субјекатске, предикатске, објекатске, временске итд. на конкретним примерима).

Управни и неуправни говор.

Реченични модели

Реченични модели у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи:

– именски предикат са копулом *быть, стать, являться;*

Шишкин был великим художником. Ваша копия компьютерной программы не является подлинной.

– именски предикат без копуле

Я – Мария. Мой папа – лётчик.

Објекатски односи

– директни објекат

Андрей купил вчера новую футболку. Я не получил ответа.

– индиректни објекат

Ваня их поблагодарил за помощь. Олег взял эту книгу у товарища. О чём вы думали?

Зависна реченица

Олег мне сказал, что все в порядке. Нам не сказали, что вы приедете.

Просторни односи

– изражени прилогом

Куда нам идти? (вниз, наверх, внутрь, домой). Где вас ждать? (внизу, наверху, внутри).

– изражени зависним падежом

За какой партой сидишь? Он заболел гриппом.

Временски односи

– изражени прилогом

Вчера у меня была контрольная по математике.

– изражени зависним падежом

Я сегодня работал с пяти до семи (часов). Мы дружим с детства.

Начински односи

Миша странно ведёт себя. Он хорошо говорит по-русски. Она рисует лучше всех.

Узрочни односи

– изражени зависним падежом

Он не приехал в срок по болезни. Несмотря на плохую погоду мы пошли гулять.

Атрибутивни односи

– изражени атрибутом у суперлативу

А. С. Пушкин является величайшим русским поэтом.

– изражени атрибутом у зависном падежу

Я забыл тетрадь по русскому языку. Это мой товарищ по школе.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:

– одређени, неодређени и партитивни члан; присвојни и показни придеви;

– изостављање чланова (код етикетирања производа – *fromage de brebis*, натписа на продавницама и установама – *boulangerie*, *banque*, назива рубрика у штампаним медијима – *faits divers*, на знаковима упозорења – *entrée interdite*; испред именице у позицији атрибута: *il est boulanger* и слично);

– основни, редни и мултипликациони (*double*, *triple)* бројеви;

– неодређене речи (aucun, chaque, plusieurs, quelques);

– род и број именица и придева;

– место придева petit, grand, jeune, vieux, gros, gentil, beau, joli, long, bon, mauvais;

– разлика у значењу придева (*grand, brave*, *ancien, propre*…) у зависности од места;

– поређење придева;

– заменице: личне ненаглашене (укључујући заменицу *on)* и наглашене;

– заменице за директни и индиректни објекат.

Глаголска група:

– глаголски начини и времена: презент, сложени перфекат, имперфекат, футур први; перифрастичне конструкције: блиски футур, прогресивни презент, блиска прошлост;

– употреба субјунктива глагола прве групе иза il faut que, je veux que, j'aimerais (Il faut que tu racontes ça à ton frère), као и рецептивно: Il faut que tu fasses/que tu ailles/que tu sois/ que tu lises /que tu saches/que tu écrives;

– кондиционал презента: Si mes parents me laissaient partir, je viendrais avec toi!

– императив (рецептивно): aie un peu de patience, n'ayez pas peur;

– најфреквентнији униперсонални глаголи: (Il est interdit de; Il est dangereux de; Il est possible de; il vaut mieux; Il commence à; Il reste à; Il me semble).

Предлози:

– најчешћи предлози и предложни изрази;

– предлози испред земаља и градова;

– сажимање предлога и члана.

Прилози:

– за место, за време, за начин, за количину;

– прилози за количину праћени предлогом *de* + именица;

– место прилога;

– прилошке заменице *en* и *y*.

Модалитети и форме реченице:

– декларативни, интерогативни, екскламативни и императивни модалитет.

– афирмација (*Oui/Si*) и негација (форклузиви: *pas, rien, aucun, personne, jamais*).

– реченице са презентативима c'est mon copain, voici/voilà mes parents, il y a beaucoup de bruit ce soir.

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.

Именице

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Заједничке именице: мушки род *-o* (*amigo*, *vecino*, *libro*) и женски род *-a* (*amiga*, *vecina*, *casa*); именице оба рода које не завршавају на самогласник *-o* или *-a* (*el peine*, *la muerte*); именице оба рода које завршавају сугласником (*el árbol*, *la catedral*, *la solución*, *el corazón*); именице женског рода које завршавају самогласником *-o* услед скраћивања (*la moto/motocicleta*, *la foto/fotografía*, *la radio/radiodifusión*); хетерониими (*el padre/la madre*, *el hombre/la mujer*)

2. Властите именице:

– лична имена која имају заједничко порекло у српском и шпанском језику (*María*, *Elena, Pedro, Tomás*); честа презимена и њихово порекло (*Fernández*, *González*); хипокористици за фреквентна имена (*Pepe – José, Paco – Francisco, Chelo – Consuelo, Lola – Dolores*, *Isa –Isabel*)

– топоними: имена држава без члана (Serbia, España, Italia, Alemania) и са чланом (El Salvador); имена градова (Belgrado, Madrid, París, Alcalá de Henares)

3. Плуралија тантум (las gafas, las vacaciones)

Придеви

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Описни придеви (bonito, feo, malo, bueno, alto, difícil…); род и број придева: alto/alta//altos/altas, difícil/difíciles

2. Слагање именица и придева у роду и броју: *Es una casa bonita; Mucha gente vive en pisos*.

3. Основна правила за положај придева; придеви који увек стоје иза именице: боја (*blanco, negro, rojo, azul…*), облик (*redondo, rectangular, oval…*), порекло/ националност (*serbio, español, peruano, marroquí, hindú*)

4. Апокопирање придева уз именицу: *buen hombre*

5. Компарација придева: *más que, menos que, el/la más, el/la menos, tan…como*

6. Апсолутни суперлатив с прилогом *muy*: *muy guapo*

Заменице

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Личне заменице за субјекат и изостављање личне заменице: *Yo soy guitarrista. / Soy guitarrista.*

2. Лична заменица за формално обраћање: *usted/ustedes*; употреба заменице *ustedes* за друго лице множине у варијететима Латинске Америке

3. Личне заменице у функцији директног објекта (*me, te, lo/la, nos, os, los/las*)

4. Личне заменице у функцији индиректног објекта (*me, te, le, nos, os les*).

5. Повратне заменице (*me, te, se, nos, os, se*)

6. Неодређене заменице *(alguno, ninguno, nada, nadie, mucho, todo…); Al principio Sandra no decía nada. / Ahora nadie puede tocarle el pelo*.

Детерминативи

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Присвојни: један власник (*mi, mis, tu, tus, su, sus*) и више власника (*nuestro/a/os/as, vuestro/a/os/as, su/sus*); слагање у роду и броју са именицом (*mi libro/mis libros; nuestro libro/nuestros libros, nuestra llave/nuestras llaves*)

2. Показни (*este, esta, estos, estas; ese, esa, esos, esas; aquel, aquella, aquellos, aquellas*); средњи род једнине (*esto, eso, aquello*); близина у односу на говорника и саговорника: *este libro*; удаљеност у односу на говорника и саговорника: *ese libro*, *aquel árbol*; показна заменица за непознати референт: *¿Qué es eso?*; положај заменице за средњи род на почетку реченице уз глаголе *ser, estar*: *Eso es un libro./Aquella está llena*.

3. Квантификатори (*poco, bastante, mucho); промена у роду и броју: Hace mucho calor. / Tengo mucha hambre. / Tengo muchos amigos. / Hay bastante dinero. / Tenemos bastantes problemas*.

Члан

Обнављање и систематизација садржаја:

1а. Облик одређеног члана (*el*, *la*, *los*, *las*) и сажимање уз предлоге *a* и *de* (*al*, *del*)

1б. Основна правила употребе одређеног члана у реченици:

– изражавање одређености: *¿Dónde están las llaves? / El curso es interesante. / ¿Puedes cerrar la puerta, por favor? / Me duele la cabeza. / Juego al tenis*.

– одсуство одређеног члана код личних имена

– одсуство одређеног члана уз показне и посесивне придеве: **el este libro/*la mi hermana*

– редослед речи уз детерминатив *otro*: *la otra chica/*otra la chica*

– обавезна употреба уз глагол *gustar: Me gusta la paella*.

– компатибилност одређеног члана уз глагол *estar*: *Ahí está la mesa*.

– немогућност употребе уз глагол *haber*: **Ahí hay la mesa*.

– немогућност употребе уз глагол *saber*: *Sabe * el ruso/*la filosofía*.

2а. Облик неодређеног члана (*un, una, unos, unas*)

2б. Основна правила употребе неодређеног члана у реченици:

– изражавање неодређености: Tengo un libro. / *¿Me das una hoja? / Voy a una clase de español y luego a una de francés. / En la clase hace frío, una ventana está rota. / Me duele un dedo*.

– некомпатибилност уз властита имена: **un Javier, *una España, *unos Correos*

– одсуство неодређеног члана уз остале детерминативе: **este un amigo, *un otro amigo*

Бројеви

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Основни бројеви преко 1000

2. Редни бројеви до 10

3. Апокопирање редних бројева *primer(o), tercer(o)*.

Прилози

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Фреквентни прилози за време, количину и начин.

2. Прилози на -mente и прилошке конструкције: *Miguel completa el trabajo exitosamente/de modo exitoso*.

Предлози

Обнављање и систематизација садржаја:

Фреквентни предлози за оријентацију у времену и простору (*a, de, por, en, durante, desde, hasta, entre, sobre, debajo de, al lado de, enfrente, a la derecha de…*)

Глаголи

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Изражавање радње у садашњости:

– презент (*presente*): *Siempre trabaja el turno por la mañana*.

– глаголска перифраза *estar* + герунд: *–¿Puedes salir? –No, estoy trabajando en la tarea*.

2. Изражавање радње у прошлости:

– наративни презент за догађаје у прошлости: *En aquella época la gente vive más pobre que hoy*.

– прости перфекат *(pretérito indefinido*): *A los 18 años comenzó a vivir solo. / Durante un año trabajé en aquella empresa*.

– сложени перфекат (*pretérito perfecto compuesto*): *Este mes he ido de vacaciones a la montaña*.

– имперфекат (*pretérito imperfecto*): *De niño era muy travieso. / Iba todos los días a pie al colegio*.

3. Изражавање радње у будућности

– презент за будућност: *Mañana voy de viaje.*

– ir *a* + инфинитив: *Voy a visitar a mi amiga de Barcelona*.

4. Изражавање обавезе (*tener que, deber, hay que*)

5. Основна употреба глагола ser и estar: *Yo soy Juan. / Ella es profesora. / Estoy cansado. / El libro está en la mesa*.

Реченица

Обнављање и систематизација садржаја:

1. Ред речи у реченици

2. Проста и проширена реченица у потврдном облику

3. Проста и проширена реченица у одричном облику (*nada, nadie, ningún/ninguno/ninguna, nunca, tampoco*): *No ha venido nadie. / Nadie ha venido. / No me gusta esta película. – A mí tampoco*.

4. Упитна реченица (*quién/quiénes, qué, cuándo, cómo, dónde, cuánto/a/os/as*).

5. Независносложена реченица уз везнике *y/e, o/u, pero*

6. Зависносложена реченица у индикативу:

– временска (*temporal*): *Mientras iba por la calle, vi a Ángela. / Cuando estoy de vacaciones, siempre visito a mis abuelos*.

– узрочна (*causal*): *Estudio español porque me gusta*.

– релативна (*relativa*): *No me gustó la película que se estrenó ayer*.

Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**2 часа**

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и поруке у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме општи садржај и понеку упадљиву појединост дијалога и разговора у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној и предвидивој размени информација, мишљења, слагања или неслагања саговорника, и то на познате и блиске теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и спорог ритма. – разуме општи садржај и важније појединости монолошких излагања о блиским, познатим и увежбаваним, приватно, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и уз понављање; – разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уигране свакодневне активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или кратак низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, без ометања позадинским шумовима, уз потребна понављања; – разуме општи смисао и понеку упадљиву појединост информативних прилога (вести, кратких репортажних прилога, интервјуа, временских прогноза, реклама) о блиским, познатим и увежбаваним, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; – разуме краће информативне исказе у свакодневној комуникацији који садрже фреквентније речи и једноставније структуре (информације о особама, послу, породици, куповини, школи, ближем окружењу, преко разгласа, на улици, на шалтеру); – разуме општу тему и понеки упадљиви и предвидиви детаљ у кратким наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се једноставнијим језичким средствима обрађују блиске, познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања;	– стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– разуме тематику и неколико најважнијих појединости у текстовима савремене музике, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу тематско-лексичку припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости краћих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важније појединости једноставнијих аутентичних и адаптираних краћих текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и важне појединости једноставних нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); – разуме кратке једноставне савремене књижевне текстове и/или њихове адаптиране верзије примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору, уз поновљено читање; – разуме основни садржај и издваја важне информације у једноставним извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези са блиским, познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације једноставнијих текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови и/или недвосмислени аргументи; – разуме једноставну пословну и стручну кореспонденцију; – разуме једноставне описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори углавном самостално и/или уз подршку саговорника о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на претежно кохерентан начин; – описује укратко и поједностављено догађаје и доживљаје и образлаже контекст; – саопштава тему и најважније информације из писаних, аудио и аудио-визуелних извора; – учествује у краћем дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у краћем дијалогу и износи на једноставан начин своје предлоге, намере и одлуке; – реагује углавном спонтано на захтеве, честитке, позиве и извињења саговорника; – износи и на једноставан начин образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; – излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставним језичким средствима, унапред припремљену презентацију на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – одговара на једноставна питања у вези са темом презентације; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана једноставна језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски и језички прилагођене песме, рецитације и скечеве;	– формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише текстове једноставне структуре према моделу и смерницама користећи најфреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – резимира на конвенционални начин прочитани текст или медијски приказ о познатим и блиским темама из приватног, јавног, образовног и стручног домена користећи једноставна језичка средства; – описује утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
користећи једноставна и основна језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата; – пише краће текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве и предмете из непосредног окружења, домена личног интересовања и искуства); – пише краће текстове наративног карактера у оквиру креативног писања уз претходну припрему (даје једноставна објашњења о дешавањима у садашњости, прошлости и будућности, на познате и блиске теме у вези са личним искуством); – пише краће белешке и кратке коментаре у сврху подсећања; – пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставне информације о блиским и познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама;	– лексика и комуникативне функције; – ИКТ;
– учествује у једноставној онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; – учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставних језичких средстава; – пише једноставне текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма/имејлове/позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставне структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену;	
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основна правила понашања, свакодневне навике, сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; – идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
спорадично их користи у комуникацији на циљном језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама заједница циљног језика и уочава примере могућег одступања од стереотипа; – познаје поједине кључне историјске и савремене догађаје и личности из властите културе и култура заједница циљног језика, доводи их у везу и разуме њихов значај за формирање културних идентитета; – познаје географску заступљеност и најважније сфере утицаја циљног језика у регионалном и глобалном контексту (нпр. заступљеност циљног језика у релевантним професијама, дисциплинама, културним активностима и сл.); – познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик; – уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика и разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.);	– језичка варијабилност
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, основни садржај и понеку битну појединост краћег текста, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз помоћ речника; – посредује у једноставној неформалној усменој интеракцији уз уважавање општих разлика у културним вредностима.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Именице у функцији придева
Изражавање припадности
Члан (проширивање опсега)
Одређени и неодређени члан
Изостављање члана
Заменице и детерминатори
Повратне заменице
Односне заменице
Both, all, either, neither
Придеви и прилози (проширивање опсега)
Грађење, врсте, место у реченици
Поређење придева и прилога
Бројеви (проширивање опсега)
Везници

Повезивање елемената исте важности: *for, and, nor, but, or, yet, so*

Грађење речи

Префикси и суфикси (проширивање опсега)

Глаголи

Глаголска времена (проширивање опсега):

Present Simple/Continuous

Past Simple/Continuous

Present Perfect Simple/Continuous

Past Perfect Simple

Future forms (Future Simple, be going to, Present Continuous)

Модални глаголи (*may/might, should, would, must/have to, mustn't, needn't*)

Пасивни глаголски облици

Пасивне конструкције:

Present Simple Passive

Past Simple Passive

Future Simple Passive

Present Perfect Passive

Предлози

Време, место и кретање (проширивање опсега)

Предлози после именица (нпр. *reason for, difference between, example of*)

Предлози после глагола (нпр. *talk to, look at, agree with*)

Предлози после придева (нпр. *afraid of, keen on, allergic to*)

Предлози у изразима (нпр. *by chance, for ages, in trouble*)

Фразални глаголи (нпр. *go on, turn on/off, turn up/down*)

Реченица

Ред речи у реченици (позиција придева за учесталост, начин, место и време; позиција директног и индиректног објекта)

Питања (директна и индиректна)

Узрочне реченице

Односне реченице

Погодбене реченице: *Second Conditional*

Неуправни говор (без слагања времена)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Морфосинтаксички и фонетски садржаји

Члан

Одређени и неодређени члан – основна употреба

Одређени члан уз основне и редне бројеве

Партитивни члан (*Mangio delle mele.)*. Изостављање у негацији (*Non mangio pane.)*

Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана

(Ho un amico italiano. Ho degli amici italiani. Sul banco ci sono dei libri e delle matite.)

Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена

(Vado a Firenze. Vado in Lombardia. La mia Kikinda è cambiata molto. Eccomi di nuovo nella mia amata Roma! La Rossi è tornata nell'Emilia Romagna dalla Germania. Il Po è il fiume più lungo d'Italia. La Sardegna è famosa per le sue bellissime spiagge. Roma è la capitale d'Italia.

Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство

(Mia sorella si chiama Maria. Le sue sorelle vivono a Firenze. Il loro padre è molto severo. Domani andiamo a Roma con i nostri nonni.)

Именице

Род и број именица

Правилна множина именица

Најчешћи примери неправилне множине

Заменице

Личне заменице у служби субјекта

Присвојне заменице (*pronomi possessivi*)

Показне заменице (*pronomi dimostrativi*)

Упитне заменице (*pronomi interrogativi*)

Неодређене заменице

(pronomi indefiniti: ognuno, qualcuno, niente/nulla, nessuno, qualcosa, qualcuno, alcuni)

(C'è qualcuno con cui potrei parlare? Non conosco nessuno qui. Non abbiamo comprato niente. C'è qualcosa da mangiare?)

Релативне заменице (*pronomi relativi: che, cui, il quale/la quale*)

(Il libro che sto leggendo è molto interessante. Chi è la ragazza con cui parla Mario? Ho conosciuto il figlio della signora, la quale abita al terzo piano. C'è qualcuno con cui potrei parlare?)

Наглашене и ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto – pronomi diretti atoni/tonici)*. Ненаглашени и наглашени облици личних заменица у служби индиректног објекта – дативне заменице *(i pronomi indiretti atoni/tonici)*

(A lei piace ballare. Le piace ballare. Non mi piace il calcio. A me non piace il calcio. L`ho chiesto a lui, non a te! Gli abbiamo comprato un libro. Posso darlo a voi? Perché non ci avete telefonato?)

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју

Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*)

Употреба члана уз присвојне придеве

Морфолошке одлике и употреба придева (*questo, quello, bello, buono)*

Неодређени придеви (*aggettivi indefiniti): tutto, ogni, qualche*

Апсолутни суперлатив (*superlativo assoluto*)

Називи боја и морфолошке особености придева *(viola, rosa, blu, arancione)*

Компарација придева

(Paola è più alta di Mario. Mario è meno alto di Paola. Maria è la più brava della classe.)

Бројеви

Основни бројеви (*numeri cardinali*)

Редни бројеви (*numeri ordinali*)

Глаголи

Употреба глагола *piacere*

Presente progressivo (stare + gerundio)

Indicativo Presente – Садашње време правилних, неправилних и повратних глагола

(Nel tempo libero esco con gli amici, leggo i libri, ascolto musica A che ora ti alzi la mattina? Laura si sveglia sempre tardi.)

Passato prossimo – Перфекат правилних, неправилних и повратних глагола

(Che cosa hai fatto ieri? Sabato siamo stati al cinema. Ci siamo preparati in fretta.)

Imperfetto indicative – Имперфекат правилних, неправилних и повратних глагола

(La mia maestra si chiamava Maria. Era alta, bella e molto gentile. Da piccolo si vestiva elegantemente. Mentre Mario studiava, ci preparavamo per la cena.)

Употреба и однос перфекта и имперфекта

Futuro semplice – Футур правилних, неправилних и повратних глагола

(Fra due giorni arriverà Maria. Il prossimo anno andremo in vacanza in Sicilia. Domani mi alzerò alle 6!)

Condizionale Presente – Кондиционал правилних глагола и најфреквентнијих неправилних облика (*Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano? Vorrei un caffè. Potremmo andare in piscina domani. Guarderei volentieri un film. Spegneresti la sigaretta? Ti aiuterei, ma non so come.*)

Imperativo – Императив за сва лица (*Aprite i libri! Chiudi la finestra, per favore! Ascoltate!*)

Прилози

Прилози за начин, место и време

Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*)

(Oggi sto molto bene. Abbiamo mangiato troppo a cena.)

Прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo – Durante la lezione facciamo tante cose.*) и простора (*a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù – Va' dritto, poi gira a destra.*)

Упитни прилози (*quando? come? perché? dove? – Quando sei nata? Dove è Luca?*)

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *–mente*

(Parla più lentamente! Si veste elegantemente. Naturalmente ho invitato anche Flavia.)

Предлози

Preposizioni articolate – Предлози спојени са чланом (*di, a, da, in, su*)

Употреба предлога: *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra, dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*

Синтакса

Проста реченица: потврдна, упитна, одрична

Ред речи у реченици

Место прилога и прилошких одредби

Независносложена реченица

(Adesso non lavoro più, ma ho più tempo per leggere, scrivere e giocare con i miei nipoti. Mario ascolta la musica e studia. Avevo due biglietti e perciò ho invitato anche Eva. Entri o esci? Gli alunni sono in aula e parlano con il professore.)

Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив: временска (*temporale*) (*Mentre il professore parlava, gli studenti ascoltavano in silenzio.*), узрочна (*causale*) (*Sono triste perché Luca se n'è andato. Siccome eravamo stanchi, siamo rimasti a casa. Non sono uscita perché ero stanca.*), намерна (*finale*) (*Andiamo in Italia per studiare l'italiano,*), погодбена (*condizionale*) (*Se hai tempo, vieni da me stasera.*)

Хипотетички период: реална погодбена реченица (*Se hai tempo andiamo in gita. Se vuoi, stasera possiamo andare a teatro. Se avrai tempo andremo in gita. Se non studiate, non riuscirete a passare l'esame. Se farà bel tempo, andremo al mare.*)

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке именице у облицима једнине и множине *Bild – Bilder, Kopf – Köpfe, Frau – Frauen*

Именице изведене суфиксацијом (уз усвајање одговарајућег рода): *Freiheit, Tischler, Verständnis*

Изведене префиксацијом/префиксацијом и суфиксацијом: *Verstand, Ausbildung*

Сложенице: *Sommerferien, Tomatensuppe, Schnellzug*

Singularia tantum, pluralia tantum: *Hunger, Durst, Ferien, Geschwister*

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола, именица и прилога: *gestrig, heutig, ärztlich, launisch, liebevoll, sprachlos*

Сложени: *bildschön, blitzschnell*

Јака, слаба и мешовита придевска промена – рецептивно и продуктивно

Позитив, компаратив и суперлатив у атрибутској функцији и као прилошке одредбе: *der höchste Berg, das teuerste Auto, am langweiligsten*

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), присвојни (*mein, dein…*), показни (*dieser, jeder*), негациони *(kein, keine*), неодређени (*manche, einige*).

Употреба члана у номинативу (субјекат), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Mutter meiner Mutter, das Haus meiner Eltern).*

Употреба одређеног члана уз географске појмове: називе земаља мушког и женског рода и у множини, река, језера и планина (*Sie waren am Schwarzen Meer. Er lebt in der Türkei.)*

Употреба одређеног члана уз имена годишњих доба, месеци и дана у недељи (*Der Montag ist der erste Tag in der Woche. Der Sommer ist die heißeste Jahreszeit.*)

Употреба нултог члана уз одређене топониме (називе земаља, континената и насељених места), уз предикативно употребљене називе занимања, градивне именице, код узвика и у

фразеолошким конструкцијама (*Serbien ist ein schönes Land. Berlin ist die Hauptstadt der BRD. Peter ist Lehrer. Ich soll Milch, Brot und Butter kaufen. Hilfe! Wir konnten kaum zu Wort kommen.)*

Употреба неодређеног члана за исказивање категорије, уз непознате или први пут споменуте појмове (*Das ist ein Tisch. Serbien ist ein schönes Land. Da liegt ein Buch.*)

Бројеви

Основни и редни бројеви (*der siebte Achte, in der siebten Etage*)

Предлози

Са акузативом (*Ich kaufe ein Geschenk für dich.*), са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt.*), предлози са дативом и акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule.*), најфреквентнији предлози са генитивом (*während, wegen, statt, trotz*)

Негација *nirgends, nirgendwo, nirgendwohin, nie(mals), gar nicht, keineswegs, keinesfalls*
(Das war keinesfalls die richtige Antwort. Sie wird morgen gar nicht kommen.)

Глаголи

Глаголска времена: презент са специфичним облицима (*klingeln, wechseln, halten, raten)*, претерит, перфекат и футур слабих и јаких глагола, помоћних и модалних глагола, глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима. Глаголи са предлозима (*Worauf wartest du? An wen denkt ihr oft?*). Конјунктив помоћних и модалних глагола и „*würde*" + инфинитив у функцији изражавања жеље, савета, препоруке, сумње, ирealности итд. (*Ich hätte gern... Du solltest ... Wenn ich Zeit hätte, würde ich ins Kino gehen. Du wärest beinahe zu spät gekommen.*). Императив. Презент пасива радње – рецептивно (*Dieses Buch wird viel gelesen.*) Инфинитив са „*zu*" уз модалитетне глаголе, одређене именице и придеве, као и устаљене изразе (*Hast du noch viel zu lernen? Sie hatte keine Zeit/Lust/Möglichkeit, mit ihm darüber zu sprechen. Es ist gesund, viel Obst zu essen. Du brauchst dir keine Sorgen zu machen. Wann hat er aufgehört, Fleisch zu essen?*). Конструкција *um ... zu* (*Er spart, um ein neues Auto zu kaufen.*)

Везници

Конјунктори и субјунктори *und, oder, aber, doch, sondern, dass, sodass, weil, denn, wenn, als, während, bis, seit/seitdem, bevor, sobald, sooft, damit*

Заменице

Личне заменице у номинативу, генитиву, дативу и акузативу, повратна заменица у дативу и акузативу, упитне заменице *welch–* и *was für ein*, релативне заменице у номинативу, дативу и акузативу.

Прилози

За време (*gestern*), место (*hier, dort*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*), узрок (*deshalb, darum*), заменички прилози (*woran, dafür*)

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице, независне и зависне реченице. Ред речи у реченици. Правило „*TE– KA– MO– LO*" (редослед и хијерархија прилошких одредби у реченици).

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њима. Упознавање са електронским лексикографским изворима. Коришћење апликација – лексикографских помагала.

РУСКИ ЈЕЗИК

Фонетика са прозодијом

Систематизација правила руског књижевног изговора (акање/икање, изговор гласа [j], изговор сугласничких група, опозиција звучни/безвучни сугласник, обезвучавање звучних сугласника на крају речи, основне интонационе конструкције).

Именице

Систематизација фреквентних предлошко-падежних конструкција са акцентом на разликама у именичкој рекцији у односу на српски језик *(и́грa в фу́тбол, и́грa в ша́хматы; обучение ру́сскому языку; контро́льная по ру́сскому; учёба в университе́те; подгото́вка к экза́мену).*

Именице на *-ия, -ие, -мя, -анин/-янин.*

Скраћенице (ВУЗ, АН, МГУ, РФ и сл.) (рецептивно)

Заменице

Неодређене заменице кто-то, кто-нибудь, некоторый, несколько (рецептивно).

Одричне заменице *никто, ничто, никакой*.

Опште заменице *сам, самый, любой, каждый*.

Придеви

Дужи и краћи облици придева. Обавезна употреба краћег облика у предикату са допуном *(Эти задания для нас просты. Эти задания простые.)*

Придеви са различитом рекцијом у односу на српски језик *(известный чем, больной чем* и сл.*)*

Систематизација фреквентних кратких придева у предикативној функцији *(рад, готов, занят, должен, болен, интересен, способен* и др.*)*

Бројеви

Промена и употреба основних бројева *(1–4, 5–20,30, 40–90, 100–900, тысяча, миллион, миллиард)* и редних бројева при исказивању времена по часовнику, датума, количине са предлозима *без, около, с...до, с...по, от...до, к ...*

Глаголи

Систематизација правила и начина исказивања заповести.

Најчешћи префикси код грађења глагола и њихова улога у промени глаголског вида *(сделать, заговорить, написать, переписать).*

Видски парови: *брать/взять, говорить/сказать, класть/положить, ложиться/лечь, садиться/сесть*.

Прошло време глагола са инфинитивном основом на сугласник *(везти, нести, запереть, стихнуть).*

Глаголски прилози свршеног и несвршеног вида (*молча, видя, прослушав, помолчав, вернувшись*).

Прилози

Најфреквентнији суфикси за грађење прилога: придевска основа + *-о* (*тихо, скромно и сл.*); придевска основа + *-и* (*по-русски, практически* и сл.).

Предлози

Најфреквентнији предлози чија се употреба разликује у односу на матерњи језик (*у, около, вокруг, в, на, при, среди*).

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене програмом за први разред и даље употребљавати у различитим реченичним контекстима. У другом разреду посебну пажњу посветити, пре свега, у виду вежби, моделима у потврдном, одричном и упитном облику за исказивање следећих односа:

Субјекатско-предикатски односи

– Реченице с кратким придевским обликом у предикату:

Я был болен гриппом. Он способен к математике.

Објекатски односи

– Реченице с објектом у инфинитиву:

Врач советовал мне отдохнуть. Я уговорил товарища молчать.

Сложена реченица

Врач советовал мне, чтобы я отдохнул. Я уговорил товарища, чтобы он молчал.

Зависни односи (изражени зависним падежом; глаголским прилогом; сложеном реченицом)

– Просторни односи

Я тебя буду ждать у (около, возле) памятника. Она живёт у своих родителей.

Мы пошли туда, куда вела узкая тропинка.

– Временски односи

Это случилось по окончании войны. Возвращаясь домой, я встретил товарища. Кончив работу, он поехал домой.

– Начински односи

Мне нужно с тобой поговорить с глазу на глаз. Друзья возвращались домой весело разговаривая. Он поздоровался, кивнув головой.

– Узрочни односи

Не находя нужного слова, он замолчал. Почувствовав голод, брат решил пообедать без меня. Так как брат почуствовал голод, он решил пообедать без меня.

– Циљни односи

– Реченице са одредбом у инфинитиву*:*

Мать отпустила дочку гулять. Мы пришли проститься. Мы пришли, чтобы проститься. Чтобы правильно говорить, нужно хорошо усвоить грамматику.

Лексикологија

Најчешћи деминутиви именица и придева.

Лексички синоними, антоними, хомоними. Међујезички хомоними и пароними.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:

– систематизација слагања рода и броја именица и придева, место придева, поређење придева (са посебним освртом на суперлатив), основни и редни бројеви;

– систематизација употребе детерминаната: одређеног, неодређеног и партитивног члана и партитивног *de*, присвојних и показних придева;

– употреба присвојних, показних, упитних и релативних заменица;

– систематизација неодређених заменица учестале употребе;

– систематизација заменица у функцији директног и индиректног објекта.

Глаголска група:

– систематизација презента, сложеног перфекта, имперфекта, футура првог, плусквамперфекта;

– систематизација перифрастичних конструкција: блиског футура, прогресивног презента, блиске прошлости;

– фреквентни униперсонални глаголи и изрази;

– униперсоналне конструкције (*il faut que, il est possible, il est nécessaire, il vaut mieux que*) и глаголи жеље, осећања, наредбе, захтева, сумње и страха праћени презентом субјунктива;

– модална употреба кондиционала презента (жеља, формуле учтивости, молба, савет, предлог);

– систематизација повратних глагола.

Предлози и предложна група:

– систематизација временских одредница (*depuis, ça fait … que, en, dans, pour, il y a*).

Прилози:

– систематизација прилога за место, време, начин и количину;

– место прилога у реченици;

– поређење прилога;

– прилошка употреба придева: *chanter faux; manger léger*.

Модалитети и форме реченице:

– декларативни модалитет;

– интерогативни модалитет: тотално и парцијално питање;

– екскламативни модалитет са *quel* на почетку;

– реченице са презентативима;

– систематизација негације;

– индиректни говор (без слагања времена).

Сложене реченице:

– координирање реченице са везницима *et, ou, mais, car, ni* и прилозима/прилошким изразима *c'est pourquoi, donc, puis, pourtant, par contre, par conséquent, au contraire*.

– хипотетичке реченице (вероватни потенцијал, могући потенцијал);

– зависне реченице са најфреквентнијим везницима: релативне *(qui, que, où);* компаративне (*comme*, *autant …. que*, *plus … que*, *moins … que)*, темпоралне (*quand*, *chaque fois que*, *pendant que*, *depuis que)*, каузалне (*parce que* и *comme)*, финалне (*pour que/pour*+инфинитив и *afin que/afin de*+инфинитив).

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.

Именице

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Речи исте породице (рецептивно): *estudiar – estudio – estudiante, cantar – la canción – cantante*

3. Фреквентне заједничке именице са различитим обликом за мушки и женски род: *actor – actriz, príncipe – princesa, poeta – poetisa*; мушки и женски род именица које се завршавају суфиксима *-dor, -tor, -sor*: *trabajador/a, director/a, profesor/a*

4. Властите именице: формално обраћање (*el Sr. Fernández, (Don) Fernando*); имена институција (*Universidad de Novi Sad, Instituto Cervantes, Ministerio de Educación*)

5. Хипокористици и деминутиви: *chiquito, perrito, cachorrito*

Придеви

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Творба придева помоћу фреквентних суфикса: *motivador/a, impresionante*

3. Положај придева: изражавање специфичне карактеристике референта када је придев иза именице (*Salió al escenario el cantante famoso*), односно изражавање додатне карактеристике када је придев испред именице (*Mario es un famoso cantante.*)

Заменице

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Присвојне заменице: mío/a, tuyo/a, suyo/a, nuestro/a, vuestro/a, suyo/a

3. Редослед и промена заменица у служби индиректног и директног објекта: *me lo/la, te lo/la, se lo/la, nos lo/la, os lo/la, se lo/la*

4. Упитне заменице: *qué, cuál/cuáles*

Детерминативи

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Присвојни: употреба личне заменице за 3. лице једнине и множине за изражавање припадања: *su casa*, *la casa de él/de ella/de ellos/de ellas*

3. Квантификатори *todo/a/os/as, alguno/a/os/as*: слагање у роду и броју; употреба члана

Члан

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Одређени и неодређени члан испред именица које почињу наглашеним *-a: el aula, las aulas, un aula/unas aulas*

3. Одређени члан уз присвојне заменице: *Este es el mío.*

4. Одсуство члана уз именице професија, функција, националности и вере: Es profesora de español. / Señora Gómez es funcionaria del sector público. / Es español. / Es cristiana.

5. Одсуство члана уз градивне именице или именице неодређеног броја *Bebe agua*. / *Escribe cartas*.

Бројеви

Обнављање и систематизација садржаја

Прилози

1. Обнављање, систематизација и проширивање лексичког садржаја

2. Прилог за количину nada: No me gusta nada.

3. Прилози као кохезивни елементи: *Primero…, Segundo…, Finalmente…*

Предлози

1. Обнављање, систематизација и проширивање лексичког садржаја

Глаголи

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Императив (*imperativo*): императив глагола у афирмативном облику за друго лице једнине и множине (неформално обраћање)

3. Футур (*futuro simple*): морфолошке особености и основна употреба футура

4. Кондиционал (*condicional simple*): морфолошке особености и основна употреба кондиционала

5. Глаголске перифразе са герундом уз глаголе *seguir* и *llevar*

Реченица

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив:
– намерна (*final*): *Estudio español para viajar por España*.
– условна (*condicional*): *Si viene, dile que estoy aquí. / Si quieres, vamos a pasear*.

Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**2 часа**

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и поруке у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме општи садржај и идентификује важне појединости дијалошких форми у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној размени информација, мишљења и ставова, слагања или неслагања саговорника, и то на познате теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и споријег ритма;	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања; – разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;
– разуме општи садржај, већину важних појединости и мањи број споредних или илустративних детаља монолошких излагања о познатим и увежбаваним, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.) и уз понављање. – разуме и извршава једноставна упутства, савете и налоге за уобичајене свакодневне и једноставне техничке и физичке активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, примену правила у спорту или друштвеним играма, праћење рецепата за припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или краћи низ једноставних корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, уз минимално ометање позадинским шумовима и уз евентуална понављања; – разуме општи смисао и важне појединости информативних прилога (вести, краћих	

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
репортажних прилога, интервјуа и анкета, временских прогноза, реклама) из различитих медија о познатим, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; – разуме битне елементе садржаја и понеки упадљиви детаљ у кратким наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се обрађују познате, друштвено, образовно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања; – разуме општи садржај и најважније тематски повезане појединости у текстовима савремене музике различитих жанрова, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важне појединости дужих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важне појединости аутентичних и адаптираних текстова у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и важне појединости нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); – разуме једноставније краће савремене књижевне текстове примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору; – разуме основни садржај и важније детаље у једноставнијим извештајима, табелама, статистикама и другим релевантним изворима у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и допунске информације из обавештења, упутстава, упозорења и других релевантних извора у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– разуме основни смисао и главне информације текстова на блиске и увежбаване теме у којима се износе лични ставови или аргументују гледишта и препознаје важне ауторове закључке; – разуме једноставнију пословну и стручну кореспонденцију; – разуме једноставније описе догађаја, намера, осећања и интересовања из преписке приватног карактера;	
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства; – користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори углавном самостално и релативно спонтано о познатим и увежбаваним темама из домена личног интересовања и образовног контекста на углавном кохерентан начин; – описује догађаје и доживљаје и укратко образлаже контекст; – саопштава тему и важније информације из писаних, аудио или аудио-визуелних извора; – учествује у дијалогу и размењује основне информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – учествује у дијалогу и износи и образлаже на једноставнији начин своје предлоге, намере, одлуке и поступке; – износи и укратко образлаже своје мишљење у вези са блиским и познатим темама; – излаже пред публиком, на разумљив начин и једноставнијим језичким средствима, унапред припремљену презентацију на познате и увежбаване теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – током и после презентације одговара на једноставнија питања у вези са темом; – описује и тумачи илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући унапред увежбана језичка средства; – интерпретира на креативан начин тематски прилагођене песме, рецитације и скечеве;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација; – компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопроверe текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе;	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација;

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише текстове једноставне структуре користећи фреквентније кохезионе елементе о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – пише краће прегледе/сажетке прочитаног текста или медијског приказа о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама користећи једноставна језичка средства; – пише текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, појаве, утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи сложена језичка средства, по потреби уз употребу основних дигиталних алата); – пише текстове наративног карактера у оквиру креативног писања о искуствима, плановима и очекивањима износећи ставове и аргументе служећи се једноставним језичким средствима, уз употребу релевантних дигиталних и традиционалних алата; – пише белешке и кратке коментаре у сврху подсећања; – пише једноставну белешку о неком догађају или обављеним активностима; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси једноставније информације о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у онлајн интеракцији уз детаљнију припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе), као и евентуалну претходну подршку ради контроле исправности језичких средстава; – учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставних језичких средстава; – пише биографију и пријаву за стручну праксу или стипендију користећи обрасце једноставне структуре и реагује на добијене одговоре тражећи неопходне и додатне информације једноставним језичким средствима; – пише једноставније текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма, имејлове, позивнице и сл. користећи устаљене и увежбане изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе једноставне структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену; – учествује у једноставним колаборативним писаним активностима (рад на заједничким документима попут Wiki, Google docs) у приватном,	– критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
образовном и стручном домену, износећи своје ставове уз помоћ једноставних језичких средстава;	
– *користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације;* – препознаје и разуме, у оквиру свог интересовања, знања и искуства, основне облике примереног и непримереног понашања (у односу на категорије времена, простора и покрета, као нпр. тачност, лични простор, гестикулација итд.), сличности и разлике у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту уобичајених ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; – идентификује фреквентнија паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и углавном их прикладно користи у комуникацији на циљном језику; – препознаје најчешће стереотипе у вези са својом културом и културама језика који учи и разуме њихов утицај на ставове појединца и друштва; – познаје поједине важне историјске и савремене догађаје и личности из култура циљног језика и тумачи њихов значај у светским и националним оквирима; – познаје и разуме положај циљног језика у регионалном и глобалном контексту, у доменима који се тичу личног и образовног интересовања; – познаје важније одлике и животне услове већих регија у којима се користи циљни језик и разуме условљеност екосистема и друштвеног система; – уочава карактеристичне разлике између најфреквентнијих варијетета циљног језика, разуме њихову условљеност ванјезичким факторима (као што су контекст употребе, узраст, регионални варијетети и сл.) и прилагођава им се у комуникацији са умереним успехом;	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику; – компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– *преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.);* – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, садржај и битне појединости краћег текста, аудио или аудио-визуелног записа и краће интеракције, уз евентуалну помоћ речника; – посредује у једноставнијој неформалној усменој интеракцији уз уважавање различитих културних вредности и углавном избегавајући двосмислености и нејасноће.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице

Множина именица (посебни случајеви, нпр. *pluralia tantum, singularia tantum*, збирне именице са глаголом у једнини и множини)

Члан (проширивање опсега)

Одређени и неодређени члан

Изостављање члана

Заменице и детерминатори (проширивање опсега)

Придеви и прилози

Придеви и прилози истог облика (нпр. *fast, early, late, hard*)

Промена значења (нпр. *hard/hardly, near/nearly*)

Поређење придева и прилога (проширивање опсега)

Бројеви (проширивање опсега)

Везници

Везници у пару: *as...as, both...and, so...as, either...or, neither...nor, not...only, but...also, though...yet*)

Грађење речи

Префикси и суфикси (проширивање опсега)

Глаголи

Глаголска времена, актив и пасив (проширивање опсега)

Герунд

Партиципи

Модални глаголи (облици за прошлост и будућност)

Предлози (проширивање опсега)

Фразални глаголи (проширивање опсега)

Реченица

Односне реченице (*defining/non-defining*)

Погодбене реченице: *Third Conditional*

Неуправни говор са слагањем времена (рецептивно)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Морфосинтаксички и фонетски садржаји

Члан

Одређени и неодређени члан – основна употреба

Одређени члан уз основне и редне бројеве

Партитивни члан. Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана

Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена

Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство

Именице

Род и број именица. Правилна и неправилна множина именица

Заменице

Личне заменице у служби субјекта

Присвојне заменице (*pronomi possessivi*)

Показне заменице (*pronomi dimostrativi*)

Упитне заменице (*pronomi interrogativi*)

Неодређене заменице (*pronomi indefiniti)*

Релативне заменице (*pronomi relativi)*

Наглашене и ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto)*. Ненаглашени и наглашени облици личних заменица у служби индиректног објекта – дативне заменице *(i pronomi diretti tonici/i pronomi indiretti tonici)*

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју

Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*)

Употреба члана уз присвојне придеве

Морфолошке одлике и употреба придева *questo, quello, bello, buono*

Неодређени придеви (*aggettivi indefiniti: tutto, ogni, qualche, alcuni, nessuno*)

Апсолутни суперлатив (*superlativo assoluto*)

Називи боја и морфолошке особености придева *(viola, rosa, blu, arancione*)

Компарација придева (*comparativo di minoranza, maggioranza, uguaglianza*)

(Noi siamo più veloci di voi. Luisa è meno simpatica di Mario. È il ragazzo più simpatico della classe. Gianna è la più alta della classe. La mia casa è tanto grande quanto la tua.)

Синтетички (органски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева *piccolo, grande, buono, cattivo*

Разлика у значењу између аналитичких и синтетичких облика компаратива и суперлатива (*più grande:maggiore; più buono:migliore*). (*La mia sorella maggiore si chiama Amanda. Il cane è il migliore amico dell'uomo. Questa pizza è peggiore di quella che abbiamo mangiato ieri. È un'ottima proposta*.)

Бројеви

Основни бројеви (*numeri cardinali*)

Редни бројеви (*numeri ordinali*)

Глаголи

Употреба глагола *piacere*

Presente progressivo (stare + gerundio)

Indicativo Presente – Садашње време правилних, неправилних и повратних глагола

Passato prossimo – Перфекат правилних, неправилних и повратних глагола

Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних, неправилних и повратних глагола

Употреба и однос перфекта и имперфекта

Futuro semplice – Футур правилних, неправилних и повратних глагола

Imperativo – Императив за сва лица. Императив повратних глагола

(Aprite i libri! Chiudi la finestra, per favore! Siediti!)

Condizionale Presente – Кондиционал правилних, неправилних и повратних глагола

(Vorrei un chilo di mele, per favore! Potresti prestarmi il tuo libro di italiano? Vorrei un caffè. Potremmo andare in piscina domani. Guarderei volentieri un film. Spegneresti la sigaretta? Ti aiuterei, ma non so come. Domani vi lavereste un po' più tardi?)

Futuro anteriore – рецептивно (*Quando arriverà alla stazione, il treno sarà già partito*.)

Trapassato prossimo – рецептивно (*Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito*.)

Congiuntivo presente – рецептивно (*Penso che tu debba studiare di più*.)

Прилози

Прилози за начин, место и време

Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*) и прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора (*a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù*.)

Упитни прилози (*quando? come? perché? dove?*)

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *–mente*

Предлози

Preposizioni articolate – Предлози (*di, a, da, in, su*) спојени са чланом

Употреба предлога: *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra, dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*

Синтакса

Проста реченица: потврдна, упитна, одрична

Ред речи у реченици

Место прилога и прилошких одредби

Независносложена реченица

Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив:

временска (*temporale*), узрочна (*causale*), намерна (*finale*), погодбена (*condizionale*)

Хипотетички период

Реална погодбена реченица

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Властите и заједничке именице у облицима једнине и множине: *Traum – Träume, Bild – Bilder, Handy – Handys*

Именице изведене од глагола суфиксацијом и имплицитном деривацијом: *aufstehen – Aufstand, ankommen – Ankunft, umziehen – Umzug*

Именице изведене префиксацијом/префиксацијом и суфиксацијом, уз усвајање одговарајућег рода на основу најфреквентнијих префикса и суфикса: *Organisation, Gründung, Freiheit*

Сложенице: *Buchmesse, Weihnachtsmarkt, Umweltschutz*

Најфреквентнији англицизми и њихови еквиваленти на немачком језику: *der Song/das Lied, das Event/die Veranstaltung, die News/die Nachricht, der Shop/der Laden*

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола, именица и прилога: *gestrig, heutig, launisch, verständnisvoll, trinkbar, zwanzigjährig, schrecklich, fehlerfrei, erfolglos*

Изведени префиксацијом: *unzufrieden, demotiviert*

Сложени*: bildhübsch, steinreich*

Јака, слаба и мешовита придевска промена у номинативу, генитиву, дативу и акузативу једнине и множине уз придеве у позитиву, компаративу и суперлативу – рецептивно и продуктивно (*mein älterer Bruder, eine der schönsten Frauen, das beste Handy)*

Позитив, компаратив и суперлатив у атрибутској и прилошкој функцији: *der höchste Berg, das teuerste Auto, am langweiligsten, je mehr, desto besser, so gut wie*

Најфреквентнији придеви са предлозима (*zufrieden mit, ärgerlich/verärgert über, abhängig von, dankbar für, interessiert an, fertig mit*)

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), присвојни (*mein-, dein-, sein-, ihr-, unser-, euer/eure, Ihr-*), показни (*dieser, diese, dieses*), негациони (*kein, keine*), неодређени (*manche, einige*).

Употреба члана у номинативу (субјекат), акузативу и дативу (директни и индиректни објекат), партитивном генитиву (*die Hälfte des Lebens*), посесивном генитиву (*die Schwester meiner Mutter, das Haus meiner Eltern*), конструкција *einer/eine/eines* + генитив множине (*einer der besten Sänger, eine der populärsten Schauspielerinnen, eines der größten Länder*).

Бројеви

Основни и редни бројеви (*der siebte Achte, im siebten Himmel*)

Најфреквентнији разломци у контексту тумачења једноставних графикона и статистичких приказа (*mehr als /weniger als/knapp /über die Hälfte, ein Drittel, ein Viertel, zwei Drittel*)

Предлози

Функционална употреба предлога за изражавање временских, просторних, узрочних и начинских односа – предлози са акузативом (*Ich kaufe ein Geschenk für dich.*), са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt.*), предлози са дативом и акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule.*), најфреквентнији предлози са генитивом (*während, wegen, statt, trotz*)

Глаголи

Глаголска времена: презент, претерит, перфекат, плусквамперфекат и футур слабих, јаких и неправилних глагола, помоћних и модалних глагола, глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима.

Глаголи са предлозима (*warten auf, denken an, träumen von, sich verabreden mit*), уз лица, ствари и појаве. Конјунктив помоћних и модалних глагола и „*würde*" + инфинитив у функцији изражавања жеље, савета, препоруке и хипотетичког и ирealног услова у садашњости и прошлости (*Ich hätte gern… Du solltest … Wenn ich Zeit hätte, würde ich ins Kino gehen. Wenn ich nur am Meer wäre! Markus tut so, als ob er viel Geld hätte. Wenn ich bloß früher gekommen wäre!*). Конјунктив претерита јаких глагола – рецептивно (*ich käme, ich gäbe, ich wüsste, ich ginge*). Конјунктив плусквамперфекта у функцији изражавања жаљења за радњама које се нису одиграле (*Wenn ich bloß mehr gelernt hätte/Hätte ich bloß mehr gelernt!/Wenn ich bloß früher gekommen wäre./Wäre ich bloß früher gekommen! Wenn ich früher gekommen wäre, hätte ich dir geholfen.*).

Инфинитив са „*zu*" уз модалитетне глаголе, одређене именице и придеве, као и устаљене изразе (*Hast du noch viel zu lernen? Sie hatte keine Zeit/Lust/Möglichkeit, mit ihm darüber zu sprechen. Es ist gesund, viel Obst zu essen. Du brauchst dir keine Sorgen zu machen. Wann hat er aufgehört, Fleisch zu essen?*). Конструкција *um … zu* (*Er spart, um ein neues Auto zu kaufen.*).

Презент и претерит пасива радње – рецептивно и продуктивно (*Dieses Buch wird viel gelesen. DDR und BRD wurden 1949 gegründet.*), перфекат пасива радње – рецептивно (*Das Auto ist repariert worden.*)

Пасив презента и претерита уз модалне глаголе (*Unser Haus muss/musste verkauft werden).*

Везници

Конјунктори и субјунктори *und, oder, aber, doch, sondern, dass, sodass, weil, denn, wenn, als, während, bis, seit, bevor, damit, indem, wie, als ob*

Заменице

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу, повратна заменица у дативу и акузативу, упитне заменице *welch–* и *was für ein-*, релативне заменице у номинативу, дативу и акузативу. Неодређене заменице (*einer/eine/eins/welche*), присвојне (*meiner/meine/meins*), негационе заменице (*keiner/keine/keins*).

Прилози

За време (*gestern*), место *(hier, dort*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*), узрок (*deshalb, darum*), заменички прилози (*woran, wofür, daran, dafür*).

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице, независне и зависне реченице (временске, условне, намерне, начинске, жељене, условне, ирealне, компаративне, последичне). Ред речи у реченици.

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њима. Упознавање са електронским лексикографским изворима. Коришћење апликација – лексикографских помагала.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице

Род абревијатура (скраћеница). Познатији домаћи и страни географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Заменице

Неодређене заменице с постфиксима *-то, -нибудь, -либо,* префиксом *кое-*; заменице *некто, нечто*.

Придеви

Утврђивање и систематизација придевских облика.

Посебни случајеви образовања краћег облика придева: *большой – велик; маленький – мал; злой – зол.*

Фреквентни примери простог променљивог суперлатива: *величайший, лучший, малейший.* Елатив.

Бројеви

Читање децимала и разломака: *0,1 ноль целых одна десятая; 0,01 ноль целых одна сотая; 0,001 ноль целых одна тысячная; 1,1 одна целая (одно целое) одна десятая; 2,4 две целых четыре десятых; 1/2 одна вторая (половина); 3/4 три четвёртых (три четверти).*

Социјативни бројеви и бројевни прилози: *вдвоём, втроём, вчетвером. (*рецептивно)

Глаголи

Глаголски придеви – активни и пасивни (грађење и употреба). (рецептивно)

Двовидски глаголи. (рецептивно)

Глаголи кретања са префиксима – активно коришћење.

Прилози

Систематизација прилога. Исказивање опозиције место – правац паровима прилога просторног значења као нпр.: *там – туда, здесь – сюда, где – куда* и сл.

Предлози

Предлози карактеристични за функционалне стилове (научни, пословни, публицистички и сл.): *ввиду, в зависимости от, в качестве, в процессе, в результате, вследствие, по мере, по причине, при условии* и сл. (рецептивно)

Везници

Везници карактеристични за функционалне стилове: *подобно тому, как; по мере того, как; в зависимости от того, как; в результате того, что; в связи с тем, что; несмотря на то, что* и сл. (рецептивно)

Реченица

Једночлане реченице: неодређеноличне и уопштеноличне. Замена неодређеноличних реченица личним и обрнуто (*В киоске продают газеты Газеты продаются в киоске*).

Пасивне конструкције.

Замена пасивних конструкција активним и обрнуто (*План выполнен заводом. Завод выполнил план*).

Непотпуне реченице: *Ты куда? Сюда! Ты очень изменился! – Разве? Ты прочитал этот роман? – Прочитал.*

Реченични модели

Реченичне моделе предвиђене за претходне разреде и даље примењивати у различитим комбинацијама. У III разреду посебну пажњу посветити (у виду вежби) моделима за исказивање следећих односа и значења:

Субјекатско-предикатски односи

– Реченице са субјектом израженим конструкцијом: номинатив + с + инструментал:

Мы с вами опять в школе.

– Реченице с копулама: *являться, называться, служить* и сл.:

Металлы являются хорошими проводниками электричества.

Глина служит сырьём для керамических изделий.

– Реченице са копулом *есть*:

Организм есть живое существо.

– Реченице са *это* у предикату:

Золото – это драгоценный металл.

– Реченице с трпним глаголским придевом у предикату:

Лес посажен недавно. Проект здания создан архитектором.

Просторни односи

– Реченице с прилошким одредбама за место, правац и трасу:

Я там никогда не был, но очень хочу поехать туда.

Северная его часть лежит за полярным кругом.

Авала расположена в двадцати километрах от Белграда.

Квантитативни односи

– Реченице са одредбом за меру и количину:

Был мороз в тридцать градусов.

Предмет весом в пять килограммов.

– Реченице са одредбом за приближну количину:

Я приду минут через десять.

В классе было учеников тридцать.

Атрибутивни односи

– Реченице са атрибутом израженим партиципском конструкцијом:

Ученик, стоящий у доски, долго решает задачу.

Мы возьмём письменные работы, проверяемые преподавателем. Товарищ, прочитавший новую книгу, рассказал нам её содержание.

Книга, прочитанная товарищем, заинтересовала нас.

Лексикологија

Најчешћи идиоми и фразеологизми.

Полисемија речи.

Општестручна терминологија из области више научних дисциплина (посебно из природних и техничких наука и из области информационих технологија).

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка група:

– систематизација употребе детерминаната: одређеног, неодређеног и партитивног члана; присвојних и показних придева; основних и редних бројева;

– место и промена значења најфреквентнијих придева (рецептивно);

– систематизација заменица: личне ненаглашене (укључујући и заменицу *on*) и наглашене, директни и индиректни објекат заменица, показне и присвојне заменице, упитне и фреквентне неодређене, прилошке; место заменица у различитим модалитетима реченице, личне-прилошке;

– неодређени детерминанти (*toute la nuit, autre classe, plusieurs mots*);

– сложене упитне заменице (*lequel, laquelle…*);

– сложене релативне заменице (*auquel, de laquelle, avec lesquels, pour lesquelles*).

Глаголска група

– основне вредности и употреба начина, времена и перифрастичних конструкција савладаних у претходним разредима;

– систематизација плусквамперфекта;

– систематизација прошлих времена у нарацији; опозиција перфекат/имперфекат;

– слагање времена (објекатске реченице, индиректно питање);

– систематизација презента субјунктива, најфреквентнији везници праћени субјунктивом *(pour que, avant que, bien que…)*;

– перфекат субјунктива (рецептивно);

– пасив уведен предлогом *par* и без израженог агенса;

– партицип презента и герундив;

– кондиционал прошли (употреба са посебним нагласком на жаљење и прекор – *vous auriez pu, vous auriez dû, il aurait mieux valu*).

Предлози

– систематизација употребе предлога и фреквентних предложних израза.

Прилози

– систематизација поређења прилога.

Модалитети и форме реченице

– императивни модалитет;

– систематизација интерогативног модалитета;

– директно и индиректно парцијално питање;

– систематизиција негација са *pas*; са форклузивима *plus, personne, rien, jamais;*

– рестрикција *ne … que*.

Сложене реченице

– систематизација зависних реченица са фреквентним везницима (релативне, компаративне, темпоралне, каузалне, консекутивне, финалне реченице);

– употреба предложних конструкција у каузалним реченицима (*à cause de, faute de, grace à*);

– систематизација хипотетичких реченица (вероватни потенцијал, могући потенцијал);

– хипотетичке реченице (ирealност у садашњости; ирealност у прошлости);

– концесивне и опозитивне реченице са најфреквентнијим везницима *(bien que, quoique, alors que, pourtant, par contre)*.

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис

Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.

Именице

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Властите именице:

– презимена с одређеним чланом за целу породицу (*los Fernández, los Martínez*)

– топоними с обавезним одређеним чланом: *el Danubio, los Balcanes, los Pirineos*

Придеви

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Компарација придева *уз igual de: Es igual de guapa que su hermana.*

Заменице

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Заменице за директни и индиректни објекат уз императив: *Dímelo. / Tráigaselo.*

3. Систематизација наглашених облика личних заменица уз предлоге: *a mí, a ti, a él; de mí, de ti; conmigo, contigo, consigo; para mí, para ti, para él*

Детерминативи

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Квантификатори

– *varios*: увек у множини, слагање у роду

– *cada: cada uno por su camino / Entrega un papel a cada estudiante.*

– *poco vs. un poco: Lee poco. / Lee un poco.*

Члан

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Употреба одређеног члана уз детерминативе *otros, demás*: *los otros amigos, los demás*

Бројеви

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Редни бројеви преко 11: *undécimo, duodécimo… vigésimo…*

Прилози

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Прилог *nunca más: Nunca más voy a ir a este restaurante.*

3. Прилози за време с анафоричком употребом*: la semana anterior, un día antes, dos años después…*

Предлози

Обнављање и систематизација садржаја

Глаголи

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Императив (*imperativo*): афирмативни и негативни облик

3. Конјунктив презента (*presente de subjuntivo*): морфолошке особености и употреба за изражавање жеље и намере

4. Глаголске перифразе са инфинитивом: volver a, dejar de, estar a punto de, comenzar a, empezar a

5. Употреба глагола *ser* и *estar* уз придеве (*bueno, malo, rico, listo…*)

Реченица

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Зависносложена реченица у индикативу:

– узрочна реченица уз везнике *como, porque, es que* и сл.

– последична зависна реченица уз везнике *por eso, así que* и сл.

– условна реченица с презентом, футуром и императивом: *Si tengo tiempo, voy. / Si tengo tiempo, iré. / Si puedes, ayúdame.*

3. Зависносложене реченице у конјунктиву и инфинитиву:

– изрична реченица за изражавање жеље: *Deseo trabajar. / Deseo que trabajes.*

4. Директни и индиректни говор у индикативу (без слагања времена): *Juan dice: "Vengo mañana." / Juan dice que viene el día siguiente.*

Разред	**Четврти**
Недељни фонд часова	**2 часа**

Уводна напомена: За сваку језичку активност, односно компетенцију, у табеларном делу програма, наведен је најпре најопштији исход (истакнут курзивом).

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– реципира, разуме и интерпретира смисао и значење усмених исказа и поруке у ситуацијама у којима учествује уживо или путем медија (аудио или аудио-	РАЗУМЕВАЊЕ ГОВОРА – разумевање говора; – разумевање монолошких излагања;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
визуелних снимака), с једним или више говорника, уз ограничени степен лакоће и тачности, у зависности од: а) начина изговора (стандардни говор примерене јасноће, без дијалекатских обележја и особености или идиоматске маркираности), б) ритма и брзине говора (спорији говор, дуже и адекватне паузе између изговорних целина, уз одговарајући број понављања, а у случају говора уживо и уз додатна појашњења или преформулацију), в) општих услова комуникације (без ометајућих шумова и позадинских звукова), г) уз помоћ визуелних елемената, невербалних и паравербалних сигнала; – разуме општи садржај и идентификује важније појединости дијалошких форми у којима учествује двоје или више говорника, уколико је реч о уобичајеној размени информација, мишљења и ставова, слагања или неслагања саговорника, и то на познате теме из свакодневног живота, уз употребу стандарднојезичких елемената и споријег ритма; – разуме општи садржај, важније појединости и понеки споредни или илустративни детаљ монолошких излагања о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама, уколико се користи стандардни језик, уз евентуалну визуелну подршку (путем компјутерске презентације, слика, илустрација и графикона, приказивања артефаката/предмета и сл.); – разуме и извршава једноставнија упутства, савете и налоге за различите свакодневне и једноставније техничке и физичке активности (нпр. за коришћење апарата, лекова и помагала, оријентацију у простору, правац кретања, примену правила у спорту или друштвеним играма, праћење рецепата за припрему хране итд.) и поступа у складу са објавама (нпр. на јавним местима, путем разгласа), које обухватају појединачан поступак или хронолошки јасно разлучен низ једноставнијих корака, у приватним, јавним и образовно релевантним комуникативним ситуацијама, а исказане су стандарднојезичком артикулацијом, уз минимално ометање позадинским шумовима. – разуме општи смисао и важније појединости информативних прилога (вести, краћих репортажних прилога, интервјуа и анкета, временских прогноза, реклама) из различитих медија о познатим, друштвено, образовно, стручно и узрасно релевантним темама, у којима се користи стандардни говор; – разуме битне елементе садржаја и појединачне упадљиве детаље у краћим наративним и дескриптивним аудио или аудио-визуелним формама (кратким филмовима, документарним прилозима, видео-спотовима, блоговима итд.), у којима се обрађују познате, друштвено, образовно, стручно и узрасно примерене теме, уз ослонац на визуелне и звучне пропратне елементе садржаја и одговарајући број понављања;	– разумевање разговора (дијалога и дискусија) између других лица; – разумевање као саставни део интеракције у којој се активно учествује; – разумевање у циљу извршавања инструкција; – комуникативна ситуација; – монолошко и дијалошко излагање; – стандардни језик; – изговор; – информативни и медијски прилози (аудио и аудио-видео записи; радио, телевизија, интернет); – размена информација; – култура и уметност; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– разуме општи садржај и већину тематски повезаних појединости у текстовима савремене музике различитих жанрова, у складу са интересовањима, уз поновљена слушања и одговарајућу припрему;	
– разуме и интерпретира смисао и значење писаног текста, примењујући различите стратегије читања које омогућавају: а) сналажење и оријентисање у једноставним текстовима који спадају у шири спектар интересовања, са циљем процењивања релевантности текста за читаоца и утврђивања начина за његово даље читање (оријентационо читање); б) усмеравање пажње на релевантне краће целине и појединачне делове (селективно читање); в) откривање значења непознатих речи на основу познатог контекста (извођење закључака, инферирање); – разуме општи садржај и важније појединости дужих текстова у вези с темама везаним за лична интересовања; – разуме општи садржај и важније појединости аутентичних и адаптираних дужих текстова у вези са познатим, друштвено, образовно и узрасно релевантним темама; – разуме општи садржај и важније појединости нефикционалних (примењених и употребних) текстова у различитим медијским формама (интернет текстове информативног карактера, форуме, прилоге на друштвеним мрежама итд.); – разуме једноставније савремене књижевне текстове примерене узрасту, које чита из забаве и естетског задовољства, по сопственом избору; – разуме смисао и појединачне елементе шематских и статистичких приказа, графикона, уговора и других релевантних извора у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме и извршава упутства, налоге, савете и обавештења у вези с познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – разуме основни смисао и главне информације текстова у којима се износе лични ставови или аргументују гледишта и препознаје важније ауторове закључке; – разуме једноставнију личну, пословну и стручну кореспонденцију;	РАЗУМЕВАЊЕ ПРОЧИТАНОГ ТЕКСТА – разумевање прочитаног текста; – аутентични и адаптирани текстови; – врсте текстова; – издвајање поруке и суштинских информација; – процењивање релевантности текста; – усмеравање пажње на појединачне делове текста; – препознавање основне аргументације; – непознате речи; – ИКТ;
– планира и когнитивно обрађује садржај поруке коју ће репродуковати и/или саопштити у монолошком излагању, остварује интеракцију са једним или више саговорника у складу са сопственом комуникативном намером и са степеном формалности говорне ситуације, примењујући а) језичка средства са одређеним степеном тачности и адекватности; б) интонацију, ритам и висину гласа; в) невербална средства;	УСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – усмено изражавање; – неформални разговор; – формална дискусија; – функционална комуникација; – интервјуисање; – артикулација и интонација; – монолошко излагање; – дијалог; – презентација;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
– користи циљни језик као језик комуникације у учионици; – користи релативно спонтано и самостално циљни језик као језик комуникације у учионици; – говори углавном самостално и спонтано о познатим темама из домена личног интересовања и образовног контекста на претежно кохерентан начин, примењујући познату лексичку грађу и језичке структуре; – препричава неки догађај или дешавање и износи очекивања у вези са тим; – укратко образлаже разлоге догађаја или дешавања; – образлаже своје мишљење и реагује на мишљење других; – излаже пред публиком, на разумљив начин, унапред припремљену презентацију на познате и одабране теме из области личног интересовања, образовног и друштвеног контекста уз помоћ визуелног подстицаја; – током и после презентације одговара на питања у вези са темом и по потреби пружа додатна објашњења; – описује и тумачи и упоређује илустрације, табеле, слике и графиконе примењујући сложенија језичка средства; – учествује у дијалогу и размењује мишљења и информације у вези са својим окружењем и свакодневним ситуацијама; – интерпретира на креативан начин тематски прилагођене песме, рецитације и скечеве;	– компензационе стратегије у комуникацији;
– планира, скицира и обликује писани текст у областима општег и креативног писања, у традиционалној и дигитално подржаној форми, и уз ограничени степен лакоће и тачности примењује: а) основне принципе организације и самопровере текста, у складу са његовим типом и степеном формалности; б) једноставније кохезионе елементе; в) језичка средства (лексичка, граматичка, правописна); – пише кохерентне текстове о блиским темама из свог окружења и подручја интересовања; – пише краће прегледе/сажетке прочитаног текста или медијског приказа о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама користећи једноставнија језичка средства; – пише текстове дескриптивног карактера на конвенционалан начин у оквиру креативног писања (описује људе, стварне и имагинарне појаве, утиске и осећања, износи мишљење, истиче предности и мане неке појаве или поступка користећи сложенија језичка средства); – пише текстове наративног карактера у оквиру креативног писања о стварним и имагинарним искуствима, плановима и очекивања износећи ставове и аргументе служећи се једноставнијим језичким средствима, уз употребу релевантних	ПИСМЕНО ИЗРАЖАВАЊЕ – писмено изражавање; – врсте текстова; – опште и креативно писање; – описивање; – нарација; – резимирање; – аргументација; – критичко мишљење; – писана интеракција; – стратегије планирања писаног излагања и саопштавања; – компензационе стратегије у комуникацији; – дигитални и традиционални алати; – кохезија и кохеренција; – имејлови, СМС поруке, друштвене мреже, форуми; – колаборативне писане активности; – стандардне формуле писаног изражавања; – лексика и комуникативне функције; – ИКТ;

ИСХОДИ **По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:**	**Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма**
дигиталних и традиционалних алата, према потреби; – пише белешке и краће коментаре у сврху подсећања; – пише поруке (попут имејлова, смс порука, прилога на форумима и сл.) у којима тражи или преноси релевантне информације о познатим, друштвеним, образовним, стручним и узрасно релевантним темама; – учествује у онлајн интеракцији (у реалном времену или асинхроно) уз претходну припрему, користећи дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе) ради контроле исправности језичких средстава; – учествује у преписци тражећи и преносећи релевантне информације и објашњења, уз коришћење стандардних, устаљених и једноставнијих језичких средстава; – пише биографију и пријаву за посао, стручну праксу или стипендију и одговара на пословни оглас тражећи неопходне и додатне релевантне информације једноставнијим језичким средствима; – пише једноставније текстове према моделу, тумачи и описује илустрације, табеле, слике, графиконе, истичући релевантне детаље; – пише текстове према моделу за описивање и интерпретацију илустрација, табела, слика, графикона; – пише неформална и формална писма/имејлове/позивнице и сл. користећи устаљене изразе за одбијање/прихватање позива, извињења и сл.; – попуњава различите формуларе, упитнике, обрасце и сличне документе, комплексније структуре у приватном, јавном, образовном и стручном домену; – учествује у једноставним колаборативним писаним активностима (рад на заједничким документима попут Wiki, Google docs) у приватном, образовном и стручном домену, износећи своје ставове уз помоћ једноставнијих језичких средстава; – пише извештај/записник о неком догађају или обављеним активностима;	
– користи циљни језик у различитим видовима аутентичне комуникације, примењујући на креативан начин ограничена знања из различитих језика, и идентификује, анализира и пореди појаве и процесе у контексту властите културе и култура заједница чији језик учи, уз примену традиционалних и савремених видова комуникације; – препознаје, разуме и углавном адекватно реагује на основне облике примереног и непримереног понашања (у односу на категорије времена, простора и покрета, као нпр. тачност, лични простор, гестикулација и сл.) у култури своје земље и заједница чији језик учи, у контексту очекиваних	СОЦИОКУЛТУРНА И ИНТЕРКУЛТУРНА КОМПЕТЕНЦИЈА – интеркултурност; – истраживање и рефлексија; – заступљеност циљног језика; – положај циљног језика у глобалном контексту; – природне, друштвене и културне одлике регија и држава у којима се страни језик користи као већински; – ИКТ; – правила понашања; – културне вредности; – стереотипи; – стилови у комуникацији на страном језику;

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	Језичка активност/компетенција и кључни појмови садржаја програма
ситуација из приватног, јавног, образовног и професионалног домена; – идентификује фреквентна паравербална и невербална средства комуникације (гестове, мимику, емотиконе и сл.) у језицима које познаје и углавном их прикладно користи у комуникацији на циљном језику; – препознаје, анализира и критички преиспитује типичне стереотипе у вези са различитим доменима у властитој култури и културама заједница чије језике учи; – познаје поједине историјске и/или савремене догађаје и личности из култура циљног језика, у оквиру личног и образовног интересовања, и тумачи њихов значај у светским и националним оквирима; – разуме положај циљног језика у регионалном и глобалном контексту, у вези са активностима релевантним за лична, образовна и професионална интересовања; – разуме међусобну условљеност природног и друштвеног окружења у заједницама култура циљног језика и улогу појединца у ширем друштвеном контексту; – препознаје језичку варијабилност на различитим нивоима језичких (нпр. фонетских, правописних, лексичких) и ванјезичких особености (регистри, формална и неформална комуникација итд.) и углавном прикладно користи најфреквентније стилове и регистре;	– компензационе стратегије у комуникацији; – паравербална и невербална комуникација; – аутентична комуникација; – језичка варијабилност;
– преноси поруку са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, додајући, по потреби, објашњења и обавештења, писмено и усмено, користећи одговарајуће компензационе стратегије ради превазилажења тешкоћа у комуникацији (на пример уз опис, парафразу, превод и сл.); – препричава, резимира и преноси, са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи, на структурисан начин садржај и битне појединости текстова, аудио и аудио-визуелних записа и интеракција опште и стручне природе, уз евентуалну помоћ речника; – посредује у неформалној усменој интеракцији уз уважавање различитих културних вредности и избегавајући двосмислености и нејасноће.	МЕДИЈАЦИЈА – стратегије преношења поруке са матерњег језика на страни језик / са страног језика на матерњи; – посредовање у усменој и писаној комуникацији на опште и стручне теме; – компензационе стратегије у комуникацији; – културно посредовање.

ЈЕЗИЧКИ САДРЖАЈИ

ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Именице
Сложенице (нпр. *breakdown, software, passer-by*)
Множина именица (посебни случајеви – проширивање опсега)
Члан (проширивање опсега)
Одређени и неодређени члан
Изостављање члана
Везници

Повезивање зависне реченице са главном (нпр. *when, that, while, because, although, though, since, after, as, if, until, as if, as though, so that, in order that*)

Грађење речи

Префикси и суфикси (проширивање опсега)

Глаголи

Глаголска времена (проширивање опсега)

Наративна глаголска времена (*Past Simple/Continuous, Past Perfect Simple/Continuous, Used to/Would* за уобичајене радње у прошлости)

Употреба герунда и инфинитива

Спекулисање о прошлости (нпр. *must have/could have/can't have/should have*)

Предлози (проширивање опсега)

Фразални глаголи (проширивање опсега)

Реченица

Неуправни говор (са слагањем времена)

Пасивне конструкције са дуплим објектом (*He is said to be… It is said that he is…*)

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК

Морфосинтаксички и фонетски садржаји

Члан

Одређени и неодређени члан – основна употреба

Одређени члан уз основне и редне бројеве

Партитивни члан. Партитивни члан као суплетивни облик множине неодређеног члана

Употреба члана уз властита имена, географске појмове, имена градова и држава, презимена

Употреба члана уз присвојни придев и именице које исказују блиско сродство

Именице

Род и број именица. Правилна и неправилна множина именица

Алтернативни суфикси *-etto, -ello, -uccio, -otto*

Облици за мушки и женски род *(-ista, -tore, -aio*)

(Scamarcio è un attore famosissimo. Monica Bellucci è un'attrice italiana)

Заменице

Личне заменице у служби субјекта

Присвојне заменице (*pronomi possessivi*)

Показне заменице (*pronomi dimostrativi*)

Упитне заменице (*pronomi interrogativi*)

Неодређене заменице (*pronomi indefiniti).*

Релативне заменице (*pronomi relativi)*

Наглашене и ненаглашене личне заменице у служби директног објекта *(complemento oggetto – pronomi diretti atoni/tonici)*. Ненаглашени и наглашени облици личних заменица у служби индиректног објекта – дативне заменице *(i pronomi indiretti atoni/tonici)*

Ненаглашене личне заменице у пару – здружене ненаглашене заменице – рецептивно (*pronomi combinati: Compro il libro a Luigi. Glielo compro. Me lo puoi dire. Puoi dirmelo*.)

Придеви

Описни придеви, слагање придева и именице у роду и броју

Присвојни придеви (*aggettivi possessivi*)

Употреба члана уз присвојне придеве

Морфолошке одлике и употреба придева *questo, quello, bello, buono*

Неодређени придеви (*aggettivi indefiniti*)

Апсолутни суперлатив (*superlativo assoluto*)

Називи боја и морфолошке особености придева *(viola, rosa, blu, arancione)*

Компарација придева (*comparativo di minoranza, maggioranza, uguaglianza*)

Синтетички (органски) облици компаратива и суперлатива (релативног и апсолутног) придева *piccolo, grande, buono, cattivo*

Разлика у значењу између аналитичких и синтетичких облика компаратива и суперлатива (*più grande:maggiore; più buono:migliore*)

Бројеви

Основни бројеви (*numeri cardinali*)

Редни бројеви (*numeri ordinali*)

Глаголи

Употреба глагола *piacere*

Presente progressivo (stare + gerundio)

Indicativo Presente – Садашње време правилних, неправилних и повратних глагола

Passato prossimo – Перфекат правилних, неправилних и повратних глагола

Imperfetto indicativo – Имперфекат правилних, неправилних и повратних глагола

Trapassato prossimo

(Sono arrivato alla stazione quando il treno era già partito. Ero stanco perché avevo dormito male. Ho preso un bel voto perché avevo studiato giorno e notte.)

Употреба и однос прошлих времена

(Mentre camminavo per strada ho incontrato un ragazzo a cui avevo insegnato molti anni prima.)

Futuro semplice – Футур правилних, неправилних и повратних глагола

Imperativo – Императив за сва лица. Императив повратних глагола

Condizionale Presente – Кондиционал правилних, неправилних и повратних глагола

Futuro anteriore

(Quando arriverà alla stazione, il treno sarà già partito. Quando avrò finito i compiti, ti chiamerò. Saranno arrivati?)

Congiuntivo presente (Penso che Maria debba studiare di più. Penso che lui sia molto simpatico.)

Congiuntivo passato – рецептивно (*Giorgio pensa che tu non sia mai stata in Italia*.)

Passato Remoto – рецептивно – творба и основна употреба правилних и најфреквентнијих неправилних глагола (*Marco entrò e vide il computer acceso. Ma nella stanza non c'era nessuno*.)

Прилози

Прилози за начин, место и време

Основни прилози (*bene, male, molto, poco, troppo, meno, più*) и прилошки изрази за одређивање времена (*prima, durante, dopo*) и простора (*a destra, a sinistra, dritto, davanti, dietro, sotto, sopra, su, giù*)

Упитни прилози (*quando? come? perché? dove?*)

Грађење прилога од придева помоћу суфикса *–mente*

Поређење прилога

Компаратив и суперлатив прилога bene и male (*È meglio non parlarne. Peggio per te!*)

Грађење суперлатива апсолутног прилога помоћу наставка *-issimo*

(Laura parla benissimo l'inglese. Io canto malissimo. Dormi pochissimo.)

Предлози

Preposizioni articolate – Предлози (*di, a, da, in, su*) спојени са чланом

Употреба предлога: *di, a, da, con, su, in, per, tra, fra, dentro, fuori, sotto, sopra, davanti, dietro*

Речце

ci и *ne* (с прилошком вредношћу и заменичком вредношћу) – рецептивно

(Ne torno adesso. Ne parliamo spesso. Ci ho parlato ieri.)

Синтакса

Проста реченица: потврдна, упитна, одрична

Ред речи у реченици

Место прилога и прилошких одредби

Независносложена реченица

Зависносложена реченица у индикативу и уз инфинитив: временска *(temporale)*, узрочна *(causale)*, намерна *(finale)*, погодбена *(condizionale)*

Хипотетички период

Реална погодбена реченица

Ирреална погодбена реченица, са имперфектом у протази и аподози

(Se avevi tempo, andavamo in gita.)

Правила о слагању времена – рецептивно

НЕМАЧКИ ЈЕЗИК

Именице

Именице N – деклинације: *Mensch, Herr, Nachbar, Kollege, Präsident*

Поименичени партиципи: *der Angestellte, die Studierenden*

Валентност најфреквентнијих именица: *Teilnahme an, Abhängigkeit von, Angst vor, Streben nach*

Деклинација именица страног порекла: *Album, Atlas, Gymnasium, Labor, Virus…*

Неправилна множина именица: *Regen/Regenfälle, Rat/Ratschläge, Sport/Sportarten*

Придеви

Изведени суфиксацијом од глагола, именица и прилога: *gestrig, heutig, launisch, verständnisvoll, trinkbar, zwanzigjährig, schrecklich, fehlerfrei, erfolglos, kalorienarm*

Изведени префиксацијом: *unzufrieden, demotiviert, ineffektiv*

Сложени: *gleichgültig, selbstbewusst, oberflächlich*

Јака, слаба и мешовита придевска промена у номинативу, генитиву, дативу и акузативу једнине и множине – рецептивно и продуктивно

Најфреквентнији придеви са предлозима: *beliebt bei, stolz auf, reich an, bekannt für*

Партицип презента и партицип перфекта у атрибутској функцији: *das lachende Kind, der zerbrochene Spiegel, ein sprechender Papagei, Schlange stehende Leute*

Члан

Одређени (*der, die, das*), неодређени (*ein, eine*), присвојни (*mein-, dein-, sein-, ihr-, unser-, euer/eure, Ihr-*), показни (*dieser, diese, dieses*), негациони (*kein, keine*), неодређени (*manche, einige, solche*).

Употреба члана – систематизација градива из прва три разреда

Бројеви

Основни и редни бројеви (*der siebte Achte, im ersten Stock*)

Најфреквентнији разломци и проценти у контексту тумачења једноставних графикона и статистичких приказа (*mehr als /weniger als/knapp/über die Hälfte, ein Drittel, ein Viertel, zwei Drittel, 75% der Befragten*)

Предлози

Употреба предлога за изражавање временских, просторних, узрочних и начинских односа – систематизација градива из претходних разреда – предлози са акузативом (*Ich kaufe ein Geschenk für dich.*), са дативом (*Sie arbeitet bei einem Zahnarzt.*), предлози са дативом и акузативом (*Er ist in der Schule. Sie kommt in die Schule.*), најфреквентнији предлози са генитивом (*während, wegen, statt, trotz, außerhalb, innerhalb*).

Глаголи

Глаголска времена: презент, претерит, перфекат, плусквамперфекат и футур слабих, јаких и неправилних глагола, помоћних и модалних глагола, глагола са наглашеним и ненаглашеним префиксима.

Глагол *lassen*.

Глаголи са предлозима (*warten auf, denken an, träumen von, sich verabreden mit*) уз лица ствари и појаве.

Глаголи са предлозима + корелат + *dass* реченица (*Ich ärgere mich darüber, dass…*).

Конјунктив помоћних и модалних глагола и „*würde*" + инфинитив – систематизација.

Конјунктив плусквамперфекта у функцији изражавања жаљења за радњама које се нису одиграле (*Wenn ich bloß mehr gelernt hätte/Hätte ich bloß mehr gelernt!, Wenn ich bloß früher gekommen wäre/Wäre ich bloß früher gekommen! Wenn ich früher gekommen wäre, hätte ich dir geholfen. Das hätte ich ihr sagen sollen.*)

Слагање времена у оквиру временске реченице уведене везником *nachdem* (*Nachdem ich aufgestanden bin, wasche ich mich. Nachdem ich nach Hause gekommen war, wollte ich zu Mittag essen.*)

Инфинитив са „*zu*", конструкције *um… zu* (*Er spart, um ein neues Auto zu kaufen), statt … zu , ohne … zu*.

Презент, претерит и перфекат пасива радње – рецептивно и продуктивно (*Dieses Buch wird überall gelesen. Die Wohnung wurde renoviert. Das Auto ist verkauft worden.*)

Пасив презента и претерита уз модалне глаголе (*Unser Haus muss/musste verkauft werden).*

Презент и претерит пасива стања (*Die Tür ist/war geöffnet.*)

Пасивне парафразе (*Das Wasser ist trinkbar. Der Wagen ist zu reparieren. Die Wohnung lässt sich renovieren.*)

Најфреквентнији функционални глаголски спојеви: *eine Entscheidung treffen, (sich) Wünsche erfüllen*

Неуправни говор – искључиво рецептивно

За истовременост

Sie sagt: "Ich schreibe einen Brief an meinen Freund."

Sie sagt, dass sie einen Brief an ihren Freund schreibe.

За радњу која се десила пре момента говора; перфект или плусквамперфект конјунктива

Sie sagt: "Ich habe einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, sie habe/hätte einen Roman von T. Mann gelesen. Sie sagt, dass sie...

За радњу која се дешава после момента говора: футур конјунктива или облик *würde*

Sie sagt: "Ich werde einen Roman von T. Mann lesen."

Sie sagt, sie werde/würde einen Roman von T. Mann lesen.

Sie sagt, dass sie...

Везници и везнички изрази

Конјунктори и субјунктори *und, oder, aber, doch, sondern, dass, sodass, weil, da, denn, wenn, als, während, bis, seit, bevor, nachdem, damit, indem, wie, als ob, sowohl... als auch, nicht nur... sondern auch, entweder...oder, weder...noch, je...desto, falls, (an)statt dass, ohne dass*

Заменице

Личне заменице у номинативу, дативу и акузативу, повратна заменица у дативу и акузативу, упитне заменице *welch-*и *was für ein-*, релативне заменице у номинативу, генитиву, дативу и акузативу. Неодређене заменице (*einer/eine/eins/welche*) и присвојне (*meiner/meine/meins*), негационе заменице (*keiner/keine/keins*)

Прилози

За време (*gestern*), место *(hier, dort*), начин (*allein*), количину (*viel, wenig*), узрок (*deshalb, darum*); заменички прилози (*woran, dafür*).

Партицип презента у функцији прилошке одредбе: *Er geht singend nach Hause.*

Партицип презента у функцији предикатива: *Die Arbeit ist anstrengend.*

Реченице

Изјавне реченице, упитне реченице, независне и зависне реченице.

Ред речи у реченици.

Промена у реду речи у кондиционалној и поредбеној/начинској реченици условљеног изостављањем везника *wenn* и скраћивањем везника *als ob* – рецептивно.

Лексикографија

Структура једнојезичних речника и служење њима. Упознавање са електронским лексикографским изворима. Коришћење апликација – лексикографских помагала.

РУСКИ ЈЕЗИК

Именице

Систематизација именица

Именице општег рода (*умница, невежда, соня*).

Род скраћеница.

Домаћи и страни познатији географски називи са специфичностима у роду, броју и промени.

Именице које означавају материју. Називи представника националних и територијалних група и професија.

Именице придевског порекла (*учёный, зодчий, портной, гостиная, запятая, жаркое, пирожное*).

Заменице

Систематизација заменица

Присвојне заменице 1, 2. и 3. лица и заменица *свой* (обнављање)

Одричне заменице; *некого, нечего*. (обнављање)

Неодређене заменице с постфиксима *-то, -нибудь, -либо*, префиксом *кое-*. (обнављање)

Повратна заменица уз глаголе (*Мы чувствуем себя хорошо. Он уважает себя*).

Односне заменице и корелације (*Увидишь чудеса, каких не видел. Каков привет, таков ответ.*).

Заменица *сей* (у устаљеним конструкцијама: *до сих пор, ни с того ни с сего*).

Придеви

Систематизација придева.

Присвојни придеви типа *медвежий, лисий*.

Придеви са различитом рекцијом у односу на српски језик: *способный к чему, интересный чем, готовый к чему* и др.

Продуктивни суфикси описних придева -ист, -аст, -ат, -ив, -лив, -чив

Поређење придева (обнављање и систематизација).

Елатив: *Он рассказал всё до мельчайших подробностей*.

Бројеви

Слагање бројева са именицама и придевима (обнављање и систематизација)

Основни бројеви и њихова употреба.

Бројеви *полтора, полтораста*. Сложенице с морфемом *пол(-)*.

Систематизација бројева.

Глаголи

Обнављање и систематизација глагола.

Фреквентни двовидски и непарни глаголи: *адресовать, исследовать, организовать, родиться, лежать, сидеть, очутиться*, итд.

Глаголи кретања са префиксима (систематизација).

Императив глагола *пить, петь, лечь, есть*.

Префикси с временским значењем почетка, понављања и завршетка глаголске радње.

Радни и трпни глаголски придеви – грађење, употреба и промена.

Трпни глаголски придев садашњег и прошлог времена – грађење, употреба и промена.

Прилози

Употреба прилога образованих од других врста речи (од именица: *домой, вечером*, од придева: *новый – ново, хороший – хорошо*, од бројева: *однажды, дважды*, од заменица: *по-моему, всегда*; од глагола, али у облику партиципа и глаголских прилога: *блестеть – блестяще, читать – читая*, од других прилога: *близко-близко, отсюда, оттуда*).

Реченица

Одричне реченице.

Разноврсни облици и специфичности изражавања одрицања у руском језику (*не, нет, ни; никто, ничто, никакой; нигде, никогда*...).

Партиципске конструкције. Замена пасивних конструкција активним и обрнуто. Замена партиципских конструкција зависносложеном реченицом с везником *который* и обрнуто.

Сложене реченице.

Употреба зависносложених реченица (временске, начинске, мере и степена и др.: Солнце уже было высоко, когда я открыл глаза. Писать надо так, чтобы всё было понятно. Он принёс столько словарей, сколько было нужно.).

Безличне реченице. (*Уже светает. Реки сковало льдом. Мечтам и годам нет возврата* и сл.)

Реченични модели

Реченичне моделе уведене у наставу током претходних разреда обнављати тако да ученици постану свесни:

– да се исти смисао (значење, однос) у руском језику може исказати језичким средствима различитог нивоа;

– да се исти смисао често на различите начине исказује у руском језику и матерњем језику ученика.

Посебну пажњу посветити, пре свега у облику вежби, следећим моделима и њиховом стилском диференцирању:

Субјекатско-предикатски односи

– Реченица с глаголом *представлять собой* у предикату:

Геометрическая фигура представляет собой часть плоскости.

– Реченице с глаголима *иметь*, *иметься* у предикату:

Мы имеем фотографии нашей планеты, сделанные из космоса.

– Реченице са аналитичким глаголским предикатом:

Данные подвергаются обработке в ЭВМ.

Објекатски односи

– Објекат уз негиране глаголе:

Он не имеет права так говорить. Разве ты не знаешь эту девушку?

Просторни односи

– Реченице с прилошким одредбама за место, правац, одвајање од места и трасу (систематизација):

Идите вниз. Мы были внизу. Они пришли снизу.

Много таких памятников вокруг нас. Я тебя буду ждать около памятника.

Мы повесили зеркало над умывальником.

Солнечные лучи проходят сквозь/через стекло.

Временски односи

– Реченице с прилошком одредбом за време (систематизација):

Он родился 15 мая 1971 года. Он родился в 1971 году.

За несколько дней до начала войны он приехал домой.

Он пришёл перед началом урока.

Это было два года тому назад.

– Сложена реченица:

Прежде чем ты будешь отвечать, хорошо подумай.

Перед тем как объявили войну, он видел её на хуторе.

Пока жена готовила завтрак, Данилов вышел в город.

Циљни односи

– Реченице с прилошком одредбом за циљ и намену (систематизација):

Я иду в аптеку за лекарством.

Я иду в аптеку купить лекарство.

С целью измерения силы применяют динамометр.

– Сложена реченица:

Чтобы определить направление, нужен компас.

Для того, чтобы они поняли нашу правду, мы должны идти вперёд.

Узрочни односи

– Реченица с прилошком одредбом за узрок (систематизација):

Товарищи почему-то не пришли.

Благодаря помощи друга, я выполнил задание.

Он отсуствовал по болезни.

– Сложена реченица:

Так как было шумно, мы ничего не могли понять.

Он не пришёл в школу, потому что заболел.

Условни односи

– Сложена реченица:

Если нагревать тела, то они расширяются.

Если бы вся любовь была счастливой, то не было бы песен о любви.

Атрибутивни односи

– Реченице са конгруираним и неконгруираним атрибутом (систематизација):

Учитель проверил ученические тетради.

Учитель проверял тетради учеников.

Это чемпион мира по шахматам.

По стенам висели английские и французские гравюры.

Лексикологија

Даљи рад на усвајању синонима, антонима, хомонима и паронима, као и међујезичких хомонима и паронима.

Вишезначност речи и њихова семантизација.

Најучесталији руски фразеологизми.
Руске реалије (у поређењу с матерњим језиком).
Стилска обојеност речи. Разликовање стилова изражавања.

ФРАНЦУСКИ ЈЕЗИК

Именичка и глаголска група:
– систематизација употребе свих врста чланова;
– изостављање чланова (рецептивно);
– систематизација бројева;
– употреба придева испред и иза именица (рецептивно);
– систематизација компаратива и суперлатива – неправилан компаратив и суперлатив;
– праве неодређене заменице;
– систематизација презента субјунктива и његова употреба иза најфреквентнијих глагола;
– перфекат субјунктива (рецептивно);
– антериорни футур;
– аорист (рецептивно);
– инфинитив перфекта.
Предлози:
– систематизација употребе предлога и фреквентних предложних израза.
Прилози:
– место прилога употребљених са простим и сложеним временима;
– прилози на *-ment* и *-amment/-emment*.
Модалитети и форме реченице:
– систематизација пасива (без израженог агенса; са агенсом уведеним предлозима *par* и *de*).
Сложене реченице:
– инфинитивне реченице (рецептивно);
– систематизација најфреквентнијих везника и предложних конструкција у темпоралним, узрочним, консекутивним, концесивним, опозитивним и финалним реченицама;
– систематизација хипотетичких реченица (вероватни потенцијал, могући потеницијал, ирealност у садашњости и ирealност у прошлости).

ШПАНСКИ ЈЕЗИК

Фонетика и правопис
1. Обнављање и систематизација гласовног система шпанског језика; акцентуација и правопис.
2. Писање речи страног порекла (освешћивање и илустрација феномена): *vagón, bistec, cóctel, suéter, sándwich…*
Именице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Властите именице: имена уметничких дела (*Las Meninas, Don Quijote de la Mancha*)
3. Заједничке именице: именице за количину (*una rebanada de pastel, una loncha de queso, dos (lonchas) de queso, una lata de cocacola, dos (latas) cocacolas*)
Придеви
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Апсолутни суперлатив са суфиксом *-ísimo: guapísimo, buenísimo*
Заменице
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Положај заменице за директни и индиректни објекат уз инфинитив: *Quiero mostrarlo. / Lo quiero mostrar. / Conviene conocerlo. / *Te siento molestar.*
Детерминативи
1. Обнављање и систематизација садржаја
2. Квантификатори (систематизација): *demasiado, mucho, bastante, poco, alguno, ninguno, (casi) todo el mundo, la mayoría, (casi) nadie* и сл.
Члан

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Изостављање члана уз именице у функцији допуне: *silla de ruedas, estudiante de medicina, libro de reclamaciones*

Бројеви

Обнављање и систематизација садржаја

Прилози

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Модални прилози: *posiblemente, seguramente, evidentemente…*

Предлози

Обнављање и систематизација садржаја

Глаголи

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Плусквамперфекат (*pretérito pluscuamperfecto*): морфологија и основна употреба

3. Конјунктив презента (*presente de subjuntivo*):

– изражавање осећања: *Me duele que no estés aquí.*

– изражавање жеље и забране: *Quiero que salgas. / Te pido que salgas. / Te mando que salgas.*

– изражавање намере: *Te hablo para que me entiendas.*

– вредновање: *Es importante que nos conozcamos.*

4. Употреба глагола *ser* и *estar*:

– безличне конструкције: *Es de noche. / Es tarde.*

– фреквентне конструкције с именским предикатом: *Es una pena que no vengan a la fiesta.*

– привремени радни однос: *Está de telefonista. / Está de médico en La Paz.*

– изражавање датума: *Es el 3 de marzo. / Estamos a 3 de marzo.*

– промењиве количине и цене, уз предлог *a*: *El euro está a…*

Реченица

1. Обнављање и систематизација садржаја

2. Зависносложене реченице:

– изричне реченице: *Te digo que te quiero. / Te digo que estudies. / Es obvio que el concierto está cancelado. / Es interesante que todos estemos aquí.*

– намерне реченице уз везник para *que*: *Te hablo para que me entiendas.*

3. Директни и индиректни говор са слагањем времена (без конјунктива)

ТЕМАТСКЕ ОБЛАСТИ

Напомена: Тематске области за све језике се прожимају и обрађују у сва четири разреда средње стручне школе – у сваком наредном разреду обнавља се, а затим проширује фонд лингвистичких знања, навика и умења и екстралингвистичких представа везаних за конкретну тему. Теме се бирају у складу са интересовањима ученика, њиховим потребама и савременим токовима у настави страних језика, тако да свака тема представља одређени ситуацијски комплекс.

ОПШТЕ ТЕМЕ

ЧОВЕК И ДРУШТВО

(*свакодневни лични живот* – организација времена, послова, слободно време, празници, куповина, путовања, бонтон, животни простор, живот у граду и живот на селу, оријентација у простору и сл.; *међуљудски односи* – вршњачки односи, односи према старијима, наставницима, солидарност, поштовање и разумевање различитости, толеранција, породица, пријатељство, љубав и сл.; *организација друштвених односа* – институције, омладинске и волонтерске организације, волонтерски и хуманитарни рад, помоћ старијима и немоћним, хуманитарне акције, пружање прве помоћи и сл.; *потрошачко друштво* – административне процедуре, услужне делатности (банка, пошта, туристичка агенција итд.), конзумеризам, рекламе и рекламне кампање, познати брендови и модне марке; *људи* – волонтери, културни активизам, обични људи-хероји, занимљиве животне приче и сл.; *догађаји* – интересантне животне приче и догађаји)

ОБРАЗОВАЊЕ И ПОСАО

(образовање као појам, образовни системи, образовање за све, размена ученика, професионални развој, напредовање, целоживотно учење, писање биографије (*CV*), пракса младих, припреме за будуће занимање, образовање за све, свет рада, послови, услови

запошљавања, савремене миграције, пословни односи, улоге и одговорности, пословна хијерархија, радни простор, планирање и организовање посла, начини решавања проблема, предузетништво, свет бизниса, млади предузетници, пословне идеје, бизнис план, бизнис модел, конкуренција, пословни успеси, развој каријере, биографије успешних и сл.)

КУЛТУРА И УМЕТНОСТ

(свет културе, уметности, знамените личности из света културе и уметности, жене које су обележиле националну и светску културу и уметност, награде за достигнућа у различитим областима културе и уметности, живот и дела славних људи из света културе и уметности, књижевност, визуелне уметности, позориште, музика, филм, очување материјалне и нематеријалне културне баштине, локалне и међународне акције/организације за очување традиције и заштиту културно-историјских споменика и места и сл.)

НАУКА И ТЕХНИКА

(свет науке, знамените личности из света науке и технике, допринос жена у области науке и технике, научна достигнућа, награде за достигнућа у различитим областима науке и технике, живот и дела славних људи из света науке и технике, развој/ распрострањеност/ примена/ корист/ негативне стране модерне технологије и сл.)

ПРИРОДА И ЕКОЛОГИЈА

(живи свет и заштита човекове околине, очување биљног и животињског света, глобално загревање, климатске промене, обновљиви извори енергије, природни феномени, животињске врсте у опасности од изумирања, организације/покрети за заштиту животиња, утицај човека на животну средину, рециклажа и сл.)

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈА

(савремени и традиционални медији, дигитални свет и савремени облици комуникације и информисања, тражење и провера информација, критичко читање, презентовање пројеката и резултата истраживања, модерна средства комуникације, медијска култура, манипулације у медијима и дезинформације, утицај медија на свакодневни приватни и професионални живот и сл.)

ЖИВОТНИ СТИЛ И ЗДРАВЉЕ

(*здравље* – психичко и физичко здравље савременог човека; *исхрана* – навике у исхрани, карактеристична јела и пића у земљама света, области гастрономије и ресторатерства, исхрана и здравље; *спорт* – спортови, спортске манифестације, позната спортска такмичења, познате личности из света спорта, толеранција, фер-плеј, историјат спортских догађаја, савремени спортски догађаји, млади и спорт)

СРБИЈА И СВЕТ

(*Србија* – моја домовина: традиција, обичаји, празници, историјски догађаји, географски подаци, становништво, туристичке атракције, религија; *свет* – заједнички живот народа, људи, језици, региони и земље у којима се говори циљни језик, познати градови, знаменитости и сл.; *културна, образовна, професионална и научна сарадња*)

СТРУЧНЕ ТЕМЕ

– Основне стручне теме и терминологија

– Основе пословне комуникације и кореспонденције

Напомена: Стручне теме треба распоредити по разредима тако да буду у корелацији са садржајима који се обрађују из стручних предмета.

КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ

Представљање себе и других

Поздрављање (приликом сусрета и растанка; формално, неформално, регионално специфично)

Идентификација и именовање особа, објеката, радног простора, боја, бројева итд.

Давање једноставних упутстава и команди

Изражавање молби и захвалности

Изражавање извињења

Изражавање потврде и негирање

Изражавање допадања и недопадања

Изражавање индиферентног става

Изражавање физичких сензација и потреба
Исказивање просторних и временских односа
Давање и тражење информација и обавештења
Описивање и упоређивање лица и предмета
Описивање догађаја у садашњости, прошлости и будућности
Изрицање забране и реаговање на забрану
Изражавање припадања и поседовања
Скретање пажње
Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања
Тражење и давање дозволе
Исказивање честитки
Изражавање жаљења
Изражавање похвала
Исказивање препоруке
Изражавање хитности и обавезности
Исказивање сумње, несигурности и бојазни

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Савремена настава страних језика претпоставља остваривање исхода уз појачану мисаону активност ученика, као и поштовање и уважавање дидактичких принципа у чијем фокусу је развој комуникативних компетенција на страном језику. Поред тога, циљ наставе је и да допринесе развоју стваралачког и истраживачког духа који ће омогућити ученицима да развијају знања, вредности и функционалне вештине у даљем образовању, професионалном раду и свакодневном животу; формирају вредносне ставове; буду оспособљени за живот у мултикултурном друштву; овладају општим и међупредметним компетенцијама, релевантним за активно учешће у заједници и целоживотно учење.

Један од кључних елемената комуникативне наставе страних језика је и комуникативно-интерактивна парадигма која укључује усвајање језичког садржаја кроз циљано и осмишљено учествовање у друштвеном чину и поимање програма наставе и учења као динамичне, заједнички припремљене и ажуриране листе задатака и активности.

Приликом планирања неопходно је руководити се очекиваним резултатима учења, јер су они дефинисани тако да је природна веза са стандардима, општим и међупредметним компетенцијама јасна и лако уочљива. Планирању се може приступити аналитички и синтетички. Аналитичка метода подразумева рашчлањавање програма до нивоа наставних јединица које се затим распоређују у плану за одређени временски период. Синтетичка метода препоручује обрађивање наставне грађе по ширим целинама. Да би планирање (глобално, оперативно, лекцијско) било функционално и квалитетно, треба водити рачуна о предвиђеном годишњем фонду часова, контексту у коме се реализује настава и образовним захтевима средње стручне школе.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

ПРЕПОРУКЕ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈУ НАСТАВЕ

Језичка знања се развијају активним учешћем у комуникативном чину због чега наставне активности увек полазе од специфичне комуникативне функције (в. одељак Комуникативне функције).

Окосницу часа чине задаци који подразумевају употребу језика у активностима усмене и писане рецепције, продукције и/или интеракције, односно у комбинацији различитих комуникативних активности (по узору на аутентичну комуникацију); очекивано је да се на истом часу комбинују различите комуникативне активности (в. одељак Исходи).

Програм наставе и учења чини динамичну, заједнички припремљену и ажурирану листу задатака и активности које се прилагођавају потребама ученика и образовног контекста. Различите наставне и ваннаставне активности, као што су мини-дијалози, дискусије, дебате,

симулације, игре улога, индивидуално и колаборативно писање, презентације, израда, спровођење и заједничка евалуација пројеката, анализа језичких садржаја и многе друге, сврсисходно су интегрисане у наставни процес у циљу развоја специфичних предметних и међупредметних компетенција.

Продуктивне вештине треба посматрати са аспекта функционалне примене која обезбеђује ученицима усвајање и овладавање стратегијама и језичким структурама усклађеним са реалним животним контекстима и захтевима и потребама струке. То подразумева писање порука, имејлова у оквиру пословне комуникације (поруџбенице, рекламације, захтеви, молбе итд.) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање било у директном контакту са саговорником или на даљину.

ЛЕКСИКА

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима, а ученици се оспособљавају да прате одговарајућу стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Поред усвајања и проширивања опште лексике, посебна пажња се посвећује стручним терминима специфичним за одређену професију и профил.

Усвајање и проширивање лексике трансверзалног је карактера и прожима се кроз све активности и развој комуникативних компетенција.

Речи се усвајају и проширују у контекстуализованим целинама, наставник подстиче усвајање и систематизацију лексичких знања различитим стратегијама (синонимија, антонимија, хипонимија, хиперонимија, полисемија, творбе речи и сл.), асоцијацијама и сл.

УПУТСТВО ЗА ТУМАЧЕЊЕ ГРАМАТИЧКИХ САДРЖАЈА

Настава граматике, с наставом и усвајањем лексике и других аспеката страног језика, представља један од предуслова овладавања страним језиком. Усвајање граматике подразумева формирање граматичких појмова и граматичке структуре говора код ученика, изучавање граматичких појава, формирање навика и умења у области граматичке анализе и примене граматичких знања, као прилог изграђивању и унапређивању културе говора.

Граматичке појаве треба посматрати са функционалног аспекта тј. од значења према средствима за његово изражавање (функционални приступ). У процесу наставе страног језика у што већој мери треба укључивати оне граматичке категорије које су типичне и неопходне за свакодневни говор и комуникацију и потребе ученика у односу на образовни профил, односно квалификацију струке.

Граматичке категорије су разврстане у складу са Европским референтним оквиром за живе језике за сваки језички ниво (од нивоа А2.2 до нивоа Б1+) који подразумева прогресију језичких структура према комуникативним циљевима: од простијег ка сложенијем и од рецептивног ка продуктивном. Сваки виши језички ниво подразумева граматичке садржаје претходних језичких нивоа. Цикличним понављањем претходно усвојених елемената, надограђују се сложеније граматичке структуре. Треба тежити томе да се граматика усваја и рецептивно и продуктивно, кроз све видове говорних и писаних активности, на свим нивоима учења страног језика, у овом случају у свим типовима средњих стручних школа, према јасно утврђеним циљевима и задацима, стандардима и исходима наставе страних језика. Наставник има слободу да издвоји граматичке структуре које ће циклично понављати у складу са постигнућима ученика, као и потребама наставног контекста. Главни циљ наставе страног језика јесте развијање комуникативне компетенције на одређеном језичком нивоу.

ОБЛИЦИ РАДА

Учење и настава се остварују применом различитих облика рада који подразумевају индивидуални рад, рад у пару, мањој групи, пленуму. Препоручује се комбинација ових форми како би се подстакла динамика часа и да би се активности прилагодиле различитим стиловима учења.

У случају групног рада, наставник даје јасне смернице за фазе рада (заједничко размишљање, подела посла, решавање задатака, заједничка евалуација, унапређивање и корекције), надгледа, подржава и усмерава активности група у мери у којој је то потребно. Оптимално је поделити ученике у мање групе (три до четири особе) будући да они и даље развијају компетенције за сарадњу и комуникацију.

НАСТАВНА СРЕДСТВА

Наставни материјал је разноврстан и подразумева аутентичне и прилагођене материјале из различитих текстуалних, дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, песме, вести, рекламе, блогови, влогови итд.) у вези са општим и стручним темама; уџбеник је, стога, само једно наставно средство које се прилагођава процесу наставе и учења и нужно подразумева селекцију и адаптацију уџбеничких садржаја, као и елиминацију одређених деоница које су мање релевантне.

У планирању наставе и учења уџбеник треба посматрати као функционално и флексибилно наставно средство које не одређује садржаје предмета. Садржајима у уџбенику се приступа селективно и у складу са предвиђеним исходима. Уџбеници су само један од ресурса; осим њих препоручује се и примена других извора информација и дидактичких материјала, поготову кад је реч о стручним темама. Наставник упућује ученике на друге изворе информисања и развијања знања и вештина уз употребу додатних средстава у настави (аудио-визуелни материјали, ИТ, игре, аутентични материјали и и материјали прилагођени нивоу знања ученика, који су преузети из различитих дигиталних, аудио и аудио-визуелних извора (компјутерске презентације, слике, графикони, музичка остварења, филмови, вести, рекламе, блогови и сл.) у вези са општим и стручним темама. Спектар текстова који се препоручују је велики: шематски прикази, упутства о примени апарата, инструмената или материјала, хемикалија, рецепти, декларације, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, каталози, програми сајамских активности и сл. Рад с таквим текстовима захтева одговарајућу дидактичку подршку која одговара врсти, тежини и важности информација садржаних у тексту.

Наставник упознаје ученике са основним алаткама у коришћењу корпуса страног језика са циљем подстицања самосталног и целоживотног учења; подстиче ученике на коришћење једнојезичних речника у електронском и папирном облику, као и одређених апликација у својству лексикографских и општих језичких помагала. Неопходно је ученику скренути пажњу на правилно коришћење референтних (једнојезичних, двојезичних, вишејезичних) речника у електронском облику и дати основне податке о речничкој литератури одговарајућег квалитета. Ученику треба показати и стално га подстицати на правилно коришћење електронског речника, платформи и сајтова за учење језика. Такође је важно мотивисати ученика да чита, гледа филмове и прати корисне и едукативне усмене и писане садржаје на друштвеним мрежама.

НАСТАВНЕ МЕТОДЕ/ТЕХНИКЕ/АКТИВНОСТИ

Општи комуникативни циљ наставе страних језика постиже се помоћу различитих поступака, техника, активности и метода наставе уз примену принципа наставе засноване на сложеним задацима који не морају бити искључиво језичке природе. На пример, *пројектно учење* (обимнији пројекти који се раде у учионици и ван ње у трајању од неколико недеља до читавог полугодишта уз конкретне видљиве и мерљиве производе и резултате); *настава кроз задатке, слушање и реаговање на налоге и/или задатке* (у вези са текстом намењеном развоју и провери разумевања говора), *развијање стратегија за рад на тексту* (апстраховање непознатог, закључивање и разлучивање из контекста); *наставне и ваннаставне, кооперативне и пројектне активности* (израда паноа, презентација, зидних новина, постера за учионицу, организација тематских вечери), *дебате* (унапред припремљени аргументовани монолози са ограниченим трајањем), *дискусије* примерене узрасту (спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему), *писана продукција* (као најсложенија активност развија се као индивидуална и групна активност са различитим комуникативним циљевима, као и у оквиру пројектне наставе са фокусом на интеракцију између учесника у различитим контекстима преписке са циљем да се ученик оспособи да разуме и репродукује различите текстуалне жанрове (наративне,

дескриптивне, информативне, нормативне, аргументативне, експресивне и др.) у складу са језичким нивоом и личним и професионалним потребама) и друге методе, технике и активности.

УЛОГА УЧЕНИКА

Ученици су активни, одговорни и креативни учесници у комуникативним чиновима, што значи да на сваком часу користе језик да би одговорили на задатак чији је циљ стварање одговарајућег језичког производа (као што су, на пример, коментар, састав, резиме, рецепт, савет, честитка, упутство, презентација, дијалог, дебата итд.).

УЛОГА НАСТАВНИКА

Наставник управља процесом учења одабиром одговарајућих задатака, при чему настоји да препозна потребе групе са којом ради (степен компетенције, стилове учења, лична и образовна интересовања, склоности итд.) како би им прилагодио наставне активности.

Наставник омогућава приступ и прихватање нових идеја, подстиче ученике на коришћење једнојезичних речника у електронском и папирном облику, као и одређене апликације у својству лексикографских помагала, упознаје ученике са основним алаткама у коришћењу корпуса страног језика са циљем подстицања самосталног и целоживотног учења.

КАКО СЕ РАЗВИЈАЈУ ЈЕЗИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ

Развој предметних компетенција се тешко може одвојити од општих и међупредметних компетенција. Колико год биле специфичне, предметне компетенције треба да доприносе да ученици успешније живе и уче. Сваки час је прилика да се развијају и предметне и међупредметне компетенције помоћу добро осмишљених активности ученика које погодују трансферу знања, развијању спознајних способности ученика, побољшању њихове радне културе и примени стеченог знања у реалним животним контекстима.

Разумевање говора

Разумевање говора је језичка активност декодирања дословног и имплицитног значења усменог текста; поред способности да разазнаје и поима фонолошке и лексичке јединице и смисаоне целине на језику који учи, да би успешно остварио разумевање, ученик треба да поседује и следеће компетенције: дискурзивну (о врстама и карактеристикама текстова и канала преношења порука), референцијалну (о темама о којима је реч) и социокултурну (у вези са комуникативним ситуацијама, различитим начинима формулисања одређених говорних функција и др.).

Тежина задатака у вези са разумевањем говора зависи од више чинилаца: од личних особина и способности онога ко слуша, укључујући и његов капацитет когнитивне обраде, од његове мотивације и разлога због којих слуша дати усмени текст, од намера и особина говорника, од контекста и околности – повољних и неповољних – у којима се слушање и разумевање остварују, од карактеристика и врсте текста који се слуша итд.

Прогресија (од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем) за ову језичку активност у оквиру програма предвиђена је, стога, на више равни. Посебно су релевантне следеће:

– присуство/одсуство визуелних елемената (на пример, усмени текстови који су праћени визуелним елементима сматрају се лакшим за разумевање, због обиља контекстуалних информација које се аутоматски процесуирају, остављајући ученику могућност да пажњу усредсреди на друге појединости);

– дужина усменог текста (напори да се разумеју текстови дужи од три минута оптерећују и засићују радну меморију);

– брзина говора;

– јасност изговора и евентуална одступања од стандардног говора;

– познавање теме;

– могућност/немогућност поновног слушања и друго.

Уопштено говорећи, без обзира на врсту текста који се слуша на страном језику, текст се лакше разуме ако поседује следеће карактеристике: ограничен број личности и предмета; личности и предмете који се јасно разликују; једноставне просторне релације (нпр. једна улица,

један град) уместо неодређених формулација („мало даље” и слично); хронолошки след; логичке везе између различитих исказа (нпр. узрок/последица); могућност да се нова информација лако повеже са претходно усвојеним знањима.

Стално развијање способности разумевања говора на страном језику услов је за развој аутономије у употреби страног језика ван учионице и аутономије у учењу тог језика. Стога се у настави и учењу страног језика непрекидно ради на развијању стратешке компетенције, коју чине когнитивне и метакогнитивне стратегије, на пример (когнитивне од броја 1 до 4, метакогнитивне под бројем 5 и 6):

1. коришћење раније усвојених знања;
2. дедуктивно/индуктивно закључивање;
3. употреба контекста;
4. предвиђање;
5. анализа и критичко расуђивање;
6. самостална контрола активности.

Како би ученици са већим успехом разумели говор на страном језику, потребно је да приликом слушања примене стратегије чија је делотворност доказана у разним ситуацијама, то јест да обрате пажњу на а) општу тему разговора или поруке, б) улоге саговорника, в) њихово расположење, г) место где се разговор одвија и д) време када се разговор одвија. Битно је, такође, да буду свесни свега што је допринело да дођу до тих информација како би се навикли да предвиде развој разговора на основу онога што су чули и на основу својих чињеничних знања; да износе претпоставке на основу контекста и тона разговора; да слушају „између речи” (као што се чита „између редова”) да би разумели шта стварно мисле саговорници, јер људи не кажу увек оно што мисле; да разликују чињенице од мишљења како би постали критички слушаоци.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре слушања	
Проверавам да ли добро разумем налог.	
Пажљиво гледам слике и наслов и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу слушати.	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи у вези са темом о којој ће бити говора.	
Покушавам да размислим о томе шта би се могло рећи у таквој ситуацији.	
За време слушања	
Препознајем врсту текста (разговор, рекламна порука, вести итд.).	
Обраћам пажњу на тон и на звуке који се чују у позадини.	
Ослањам се на још неке показатеље (нпр. на кључне речи) с циљем разумевања општег смисла текста.	
Ослањам се на своја ранија искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке.	
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.	
Не успаничим се када нешто не разумем и настављам да слушам.	
Покушавам да издвојим имена лица и места.	
Покушавам да запамтим тешке гласове и да их поновим.	
Покушавам да издвојим из говорног ланца речи које онда записујем и проверавам да ли одговарају онима које су ми познате.	
Не предајем се пред тешкоћом задатка и не покушавам да погађам наслепо.	
Покушавам да уочим граматичке елементе од посебног значаја (времена, заменице итд.).	
После слушања	
Враћам се на почетак да проверим да ли су моје почетне претпоставке биле тачне, односно да ли треба да их преиспитам.	
У циљу унапређивања својих постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Разумевање прочитаног текста

Читање или разумевање писаног текста спада у тзв. визуелне рецептивне језичке вештине. Том приликом читалац реципира и обрађује тј. декодира писани текст једног или више аутора и проналази његово значење. Током читања неопходно је узети у обзир одређене факторе који утичу на процес читања, а то су карактеристике читалаца, њихови интереси и мотивација, као и намере аутора, карактеристике текста који се чита, стратегије које читаоци користе, као и захтеви ситуације у којој се чита.

На основу намере читаоца разликујемо следеће врсте визуелне рецепције:

– читање ради усмеравања;

– читање ради информисаности;

– читање ради праћења упутстава;

– читање ради задовољства.

Током читања разликујемо и ниво степена разумевања, тако да читамо да бисмо разумели:

– глобалну информацију;

– посебну информацију;

– потпуну информацију;

– скривено значење одређене поруке.

Потребно је напоменути да су стратегије које се користе при разумевању говора у великој мери примењиве и у случају разумевања прочитаног текста, будући да се у оба случаја ради о рецептивним вештинама.

На основу ових показатеља програм садржи делове који, из разреда у разред, указују на прогресију у домену дужине текста, количине информација и нивоа препознатљивости и разумљивости, као и примени различитих стратегија читања. У складу са тим, градирани су по нивоима следећи делови програма:

– разликовање текстуалних врста;

– препознавање и разумевање тематике – ниво глобалног разумевања;

– глобално разумевање у оквиру специфичних текстова;

– препознавање и разумевање појединачних информација – ниво селективног разумевања;

– разумевање стручних текстова;

– разумевање књижевних текстова.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

Пре читања	
Проверавам да ли добро разумем наслов текста и да ли ми је аутор текста познат.	
Пажљиво гледам слике и проверавам да ли ми то може помоћи у предвиђању садржаја текста који ћу читати.	
Покушавам да предвидим о којој врсти текста се ради.	
Покушавам да предвидим тематику текста и да се присетим што већег броја речи у вези са конкретном темом.	
За време читања	
Препознајем врсту текста који читам и по потреби примењујем различите стратегије читања.	
Ослањам се на своја ранија знања и искуства и на основу њих изводим могуће претпоставке и размишљам о намерама аутора.	
Обраћам пажњу на речи које постоје и у мом матерњем језику и у другим језицима које учим.	
Не успаничим се уколико не разумем сваку реч, нарочито уколико ми је јасан шири контекст.	
Непознате речи не покушавам да погађам, него закључујем на основу контекста и претходних знања.	
Постављам себи питања да се уверим да добро разумем текст.	
Размишљам о информацијама које се појављују и покушавам да их класификујем као познату/непознату, битну/небитну информацију и сл.	
После читања	

Проверавам да ли су моје почетне претпоставке биле тачне.	
Проверавам колико разумем текст и поново се враћам на поједине делове.	
Покушавам да препричам текст.	

Писмено изражавање

Писана продукција подразумева способност ученика да у писаном облику опише догађаје, мишљења и осећања, пише електронске и СМС поруке, учествује у дискусијама на блогу, резимира садржај различитих порука о познатим темама (из медија, књижевних и стручних текстова и др.), као и да сачини краће презентације и слично. Задаци писања за сваки ниво знања везани су тематски и жанровски за различите домене: приватни (лична писма, рецепти, поруке, блогови и сл.), јавни (огласи, програмски садржаји, јеловници и сл.), професионални (пословна писма, радни налози, обрасци, упутства и сл.) и образовни (пројектни задаци, описи графикона, истраживања и сл.).

Тежина задатака у вези са писаном продукцијом зависи од следећих чинилаца: познавања лексике и нивоа комуникативне компетенције, капацитета когнитивне обраде, мотивације, способности преношења поруке у кохерентне и повезане целине текста.

Прогресија означава процес који подразумева усвајање стратегија и језичких структура од лакшег ка тежем и од простијег ка сложенијем. Сваки виши језички ниво подразумева циклично понављање претходно усвојених елемената, уз надоградњу која садржи сложеније језичке структуре, лексику и комуникативне способности. За ову језичку активност у оквиру програма наставе и учења предвиђена је прогресија на више равни. Посебно су релевантне следеће ставке:

– теме (ученикова свакодневница и окружење, лично интересовање, актуелни догађаји и разни аспекти из друштвено-културног контекста, као и теме у вези са различитим наставним предметима);

– врсте и дужина текста;

– лексика и комуникативне функције (способност ученика да оствари различите функционалне аспекте као што су описивање људи и догађаја у различитим временским контекстима, да изрази захвалност, да се извини, да нешто честита и слично у приватном, јавном, образовном и професионалном домену).

Како би ученици развили писану компетенцију, потребно је да усвоје различите стратегије приликом писања: планирање, разраду, проверу и уобличавање. Планирање се односи на ментални процес припреме пре почетка писања и подразумева промишљање о селекцији и начину преношења информација/садржаја и идеја, као и прво скицирање текста. Провера и уобличавање односе се на свестан процес анализе написаног и корекције.

Писмено изражавање подразумева једносмерну индивидуалну писану продукцију која може бити промишљање на одређену тему, изражавање ставова и сл. (лични дневник, постови итд.), али се посматра и као писана интеракција између два или више учесника. Писана интеракција подразумева писану интеракцију општег карактера, лично и професионално дописивање и размену порука, бележака и образаца. Писана интеракција се односи на традиционални контекст дописивања, као и на онлајн интеракцију у дигиталном окружењу (у реалном времену или асинхроно). Важно је подстицати ученике да користе дигиталне и писане алате (речнике и сличне ресурсе) како у фази припреме, тако и у фази провере ради контроле језичких средстава.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима:

Пре писања	
Проверавам да ли добро разумем тему или теме за писање. Уколико је понуђено више тема бирам ону коју најбоље познајем (како из личног искуства, тако и из аспекта познавање лексике, стила и граматичких структура), као и ону која ме највише мотивише.	
Пажљиво читам смернице за писање и правим план структуре текста (у складу са општим принципом организације текста: увод, разрада и закључак).	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом о којој пишем уз помоћ асоцијације, синонимије, антонимије и сл. Водим белешке и правим план за писање.	

Размишљам о употреби адекватних граматичких структура (нпр. употреба времена и сл.) у складу са правилима система страног језика.	
За време писања	
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.	
Пратим смернице за израду задатка и план структуре текста, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезивању мисли које треба да чине логичну целину.	
Обраћам пажњу на употребу разноврсне лексике у складу са стилом, регистром и текстуалним жанром.	
У случају да не познајем реч и/или језичка средства која су ми потребна да изразим одређене комуникативне функције, стил и регистар у складу са задатком, примењујем одређене компензационе стратегије: нпр. присећам се речи и конструкција у другом страном језику и/или другим страним језицима (нпр. интернационализама и др.) и/или матерњем језику и покушавам да се адекватно изразим познатим језичким средствима.	
После писања	
Поново пажљиво читам тему и смернице за израду задатка. Проверавам да ли мој текст одговара задатој теми и смерницама.	
Проверавам да ли су стил, регистар, лексика и граматичке структуре у складу са темом и текстуалним жанром који се тражи у задатку.	
Проверавам да ли су употребљена одговарајућа језичка средства (везници, заменице, чланови и сл.) која повезују реченице у тексту и да ли је мој текст кохерентан. Проверавам ток мисли у тексту и да ли се оне спонтано надовезују и чине логичну целину.	
Проверавам адекватност, разноврсност и богатство употребљене лексике у тексту. Избегавам понављање речи и израза.	
Проверам морфосинтаксичку тачност у тексту (граматичке елементе и структуре у складу са правилима система страног језика).	
Проверавам јасноћу изражавања комуникативних функција и покушавам да изразим и сложеније мисли уз помоћ језичког знања које поседујем.	
Како бих поправио/ла своја постигнућа, убудуће ћу водити рачуна о следећем:	

Усмено изражавање

Усмено изражавање као продуктивна вештина посматра се са два аспекта, и то у зависности од тога да ли је у функцији монолошког излагања текста, при чему говорник саопштава, обавештава, презентује или држи предавање једној или више особа, или је у функцији интеракције, када се размењују информације између два или више саговорника са одређеним циљем, поштујући принцип сарадње током дијалога.

Активности монолошке говорне продукције су:

- јавно обраћање путем разгласа (саопштења, давање упутстава и информација);
- излагање пред публиком (јавни говори, предавања, презентације разних производа, репортаже, извештавање и коментари о неким културним догађајима и сл.).
- Ове активности се могу реализовати на различите начине, и то:
- читањем писаног текста пред публиком;
- спонтаним излагањем или излагањем уз помоћ визуелне подршке у виду табела, дијаграма, цртежа и др.
- реализацијом увежбане улоге или певањем.

Интеракција подразумева сталну примену и смењивање рецептивних и продуктивних стратегија, као и когнитивних и дискурзивних стратегија (узимање и давање речи, договарање, усаглашавање, предлагање решења, резимирање, ублажавање или заобилажење неспоразума или посредовање у неспоразуму) које су у функцији што успешнијег остваривања интеракције. Интеракција се може реализовати кроз низ активности, на пример: размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу. За развој критичког мишљења посебно су значајне дебате и дискусије примерене узрасту: дебате представљају унапред припремљене аргументоване

монологе са ограниченим трајањем, док су дискусије спонтаније и неприпремљене интеракције на одређену тему.

Стога се и у програму, из разреда у разред, прати развој вештине говора у интеракцији кроз следеће активности:

- разумевање изворног говорника;
- неформални разговор;
- формална дискусија;
- функционална сарадња;
- интервјуисање.

Пример листе критеријума за проверу која се може дати ученицима

МОНОЛОШКО ИЗЛАГАЊЕ	
Пре излагања	
Проверавам да ли добро разумем задатак, односно тему о којој треба да излажем. Уколико имам могућност избора, бирам тему која ми је позната, блиска и која ме интересује.	
Трудим се да се познатим језичким структурама и расположивим фондом лексике што боље изразим и изнесем што више информација на кохерентан и разумљив начин.	
Пажљиво припремам презентацију, уколико је реч о излагању пред публиком, водећи рачуна о плану и структури презентације, као и о избору визуелних елемената који олакшавају разумевање и семантизацију.	
Покушавам да се присетим што је могуће већег броја речи и језичких структура у вези са темом користећи различите компензационе стратегије, као нпр. асоцијације, синонимије, антонимије и сл.	
Размишљам о употреби адекватних граматичких структура у складу са правилима система страног језика.	
За време излагања	
Користим стил, регистар, лексику и граматичке структуре у складу са темом и интенцијом шта желим да пренесем саговорницима, односно слушаоцима.	
Поштујем план и структуру излагања, водећи рачуна о повезивању реченица и надовезивању мисли у логичну целину.	
Обраћам пажњу на употребу разноврсне и адекватне лексике у складу са стилом, регистром и интенцијом.	
Излажем разговетно водећи рачуна о изговору, темпу и интонацији, наглашавајући одређене речи или делове реченица за које сматрам да су важне за разумевање теме.	
ИНТЕРАКЦИЈА	
Проверавам да ли добро разумем задатак, тему и врсту активности (размену информација, спонтану конверзацију, неформалну или формалну дискусију, дебату, интервју или преговарање, заједничко планирање и сарадњу).	
Покушавам да што боље разумем саговорника, његову комуникативну интенцију и уколико имам проблема с тим, замолим га да понови, преформулише или чак користећи средства невербалне комуникације, семантизује већ речено како би се конверзација наставила и одржала.	
Покушавам да на оптималан начин примењујем у датом тренутку одговарајућу лексику и језичка средства која повезују реченице и доприносе кохерентности и разумљивости.	
Покушавам да одржим у интеракцији јасноћу изражавања, ток мисли, спонтаност у изражавању и логично расуђивање и закључивање.	
Трудим се да у конверзацији оптимализујем разумевање саговорника примењујући различите стратегије: постављам додатна питања саговорнику, тражим да понови или преформулише речено, захтевам додатна објашњења и инструкције.	
С друге стране, изражавам спремност да на исти начин изађем у сусрет саговорнику уколико има проблема са разумевањем мог излагања.	

Социокултурна и интеркултурна компетенција

Социокултурна компетенција представља скуп знања о свету уопште, као и о сличностима и разликама између властите културе и култура заједница циљног језика. Та знања се односе на све аспекте живота једне заједнице, од свакодневне културе (навике, начин исхране, радно време, разонода), услова живота (животни стандард, здравље, сигурност) и умећа живљења (тачност, конвенције и табуи у разговору и понашању), преко међуљудских односа, вредности, веровања и понашања, до паравербалних средстава (гест, мимика, просторни односи међу саговорницима итд.). Ова знања су услов за успешну комуникацију, те чине неодвојиви део наставе страног језика.

У тесној вези са социокултурном компетенцијом је и интеркултурна компетенција која подразумева развој свести о другом и другачијем, познавање и разумевање сличности и разлика између говорних заједница у којима се ученик креће (како у матерњем језику/језицима, тако и у страним језицима које учи). Интеркултурна компетенција такође подразумева и развијање радозналости, толеранције и позитивног става према индивидуалним и колективним карактеристикама говорника других језика, припадника других култура које се у мањој или већој мери разликују од властите, то јест, развој интеркултурне личности. Самим тим, развој ове компетенције је неодвојив од развоја критичког мишљења будући да подразумева ангажовање виших когнитивних процеса као што су анализа, упоређивање, апстраховање, идентификовање кључних карактеристика, разликовање општег од појединачног итд.

Социокултурна и интеркултурна компетенција се развијају активним укључивањем у аутентичну усмену и писану комуникацију (слушање песама, гледање емисија, читање аутентичних текстова, разговор, електронске поруке, СМС, друштвене мреже, дискусије на форуму или блогу, дебате итд.), као и истраживањем тема које су релевантне за ученике у погледу њиховог узраста, интересовања, образовних и професионалних потреба. У том смислу, наставни процес мора да укључи активности које ће ученицима омогућити разматрање различитих друштвених и културних феномена, у складу са препорукама програма али и интересовањима самих ученика. Припрема анкета (које могу бити веома једноставне или пак сложене) уз прикупљање података и њихову анализу, упитници или интервјуи са члановима властите заједнице и заједница култура чији језик учи а у вези са релевантним темама, прикупљање и анализа аутентичних материјала и други облици пројектних задатака само су неки примери погодни за развој ових компетенција.

Често и веома једноставни задаци реализовани током једног школског часа могу бити усмерени ка развоју социокултурне и интеркултурне компетенције. Наводимо један такав пример:

1. Задатак: састављање рецепта

2. Исходи: ученици могу да разумеју и дају инструкције на циљном језику; увиђају и разумеју везу природног и друштвеног окружења, као и културну условљеност властитих одлука

3. Поступак: а. Уводни део: наставник најављује тему неком асоцијативном техником (активација лексике у вези са семантичким пољем хране); наставник приказује неколико примера типичних јела која се доводе у везу са различитим регијама циљног језика (коментаришу се састојци, који су у вези са регијом, као и поступци припреме); б. Средишњи део часа: наставник наводи списак од десетак састојака типичних за одређену регију циљног језика (пожељно је да бар у извесној мери ученицима буду „егзотични"), а ученици имају задатак да у малим тимовима саставе рецепт у који ће укључити најмање пет наведених састојака уз још два састојка по властитом нахођењу; ученици представљају своје рецепте, а остатак одељења пописује састојке који су коришћени у сваком рецепту; в. Завршни део часа: идентификују се најчешће коришћени састојци, као и они најчешће додати (који ће сасвим извесно бити подстакнути локалним културним искуством); указује се на културну условљеност наших одлука и праве се паралеле са другим животним ситуацијама; коментаришу се језички облици употребљени у рецептима.

Иако је могуће елементе социокултурне и интеркултурне компетенције укључити у сумативно оцењивање, препорука је да се њихов развој прати континуирано, формативним оцењивањем, уз јасно успостављене критеријуме. Критеријуми ће се, наравно, разликовати од задатка до задатка, али увек треба да укључе елементе којима се процењује квалитет обрађене теме (уложен труд, информативност, аналитичност…), језички квалитет коначног резултата, као и саморегулација, тј. способност ученика да разуме и примени смернице и да унапређује квалитет задатка током његове израде. Уз ове, зависно од задатка, биће релевантно примењивати и друге

критеријуме који се односе на кључне компетенције као што су сарадња у тиму, креативност, мултимодални квалитет резултата, естетски аспекти итд.

Медијација

Медијација представља активност у оквиру које ученик не изражава сопствено мишљење, већ преузима улогу посредника између особа које нису у стању или могућности да се непосредно споразумевају. На овом нивоу образовања, медијација може бити усмена, писана или комбинована, неформална или полуформална, и укључује сажимање текста и његово експликативно проширивање са матерњег на циљни језик и обрнуто. Из наведених разлога, то јест због сврхе активности и природе формулисаних исхода, требало би све време у настави имати у виду следеће аспекте: а) способност медијације тесно је повезана са развојем осталих језичких активности или компетенција (слушање, говор, читање, писање); б) ефикасној медијацији у великој мери доприноси корелација наставе страног језика са наставом осталих општих и стручних предмета, а нарочито са наставом матерњег језика.

Медијација подразумева, с једне стране, посредовање у ситуацијама када аутор и прималац поруке немају непосредан контакт, а са друге стране, учешће у непосредној усменој интеракцији два или више саговорника који не поседују исти ниво језичких компетенција на два језика. У оба случаја, посредовање изискује примену читавог низа језичких и ванјезичких активности и компетенција, као и стратегија. У првом случају, треба посебно истаћи значај коришћења штампаних и електронских речника и референтних докумената, а у другом случају важност социокултурне и интеркултурне компетенције (видети постављене исходе).

У настави страних језика, медијација се може спроводити као засебна активност у вези са датим предлошком (текстуалне, хипертекстуалне, визуелне или аудио-визуелне природе), али може и да представља саставни део сложенијих наставних активности пројектног типа (у којима се нижу фазе рада, смењују социјалне форме рада, обављају етапни задаци који воде изради коначног резултата или продукта).

Активност медијације нужно укључује и повремено превођење исказа или његових делова, што значи да се уз преношење поруке задржава и њена (макар приближна) форма. Међутим, имајући у виду начела савремене наставе страних језика, превођење не треба сматрати циљем и битним критеријумом за вредновање и оцењивање ученичких знања и вештина. При евалуацији ове активности у појединачним случајевима током наставе, па и остваривање постављених исхода, мерило је ефикасно и ситуационо примерено преношење порука које доприноси разумевању учесника у директној или посредној комуникацији на два или више језика.

Наставник, дакле, има деликатну улогу у припремању, реализацији и евалуацији медијације, поготову због реалне претпоставке да ће ученици средњих стручних школа упражњавати ову активност у реалним комуникативним ситуацијама, пре свега у професионалном домену.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

КАКО СЕ ПРАТИ И ВРЕДНУЈЕ РАЗВОЈ ЈЕЗИЧКИХ КОМПЕТЕНЦИЈА

Праћење напредовања и оцењивање постигнућа ученика је формативно и сумативно и реализује се у складу са *Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању*.

Развој предметних и међупредметних компетенција се прати и вреднује континуирано, од почетка до краја образовног циклуса. Сврха континуиране евалуације је да омогући ученицима да лакше уоче у којим областима успешно напредују, а где је пак потребно уложити више труда. Бројчана оцена је само квантитативно (и недовољно информативно) мерило ученикових компетенција, те је важно да буде пропраћена коментарима и смерницама који ће указати на даља места развоја. У том смислу, кључна је улога формативне евалуације која садржи корисне повратне информације, како за ученика тако и за наставника, и то: а) информативну (о јаче/слабије развијеним компетенцијама), б) евалуативну (према унапред утврђеном објективном критеријуму), в) инструктивну (предлози за даље унапређивање компетенција) и г) мотивациону (охрабривање и подстицање). Квалитетна формативна евалуација развија компетенцију за учење и подстиче саморегулацију ученика.

Нека правила и поступци у процесу праћења и процењивања компетенција код ученика:

— Развој компетенција наставници прате заједно са својим ученицима. Неопходно је да ученици познају критеријум за процену квалитета комуникативног задатка којим се баве да би на одговарајући начин могли да усмере своје активности. Сем тога, кључно је да разумеју да различити задаци захтевају примену различитих критеријума. Уколико је сврха задатка развој креативности (на пример, у почетним фазама креативног писања), потребно је фокус ставити на разраду теме, квалитет идеја и њихову кохеренцију, док је језичка тачност у другом плану. У другачије постављеним задацима пак језичка тачност (лексичка и граматичка) имаће већи значај (на пример, у формалној преписци, вођеним саставима и сл.). Стога је потребно анализирати критеријуме за вредновање задатака – заједно са ученицима – и прилагођавати их непосредним образовним потребама и циљевима.
— Приликом праћења и вредновања, у обзир се узимају разноврсни примери који илуструју развијеност компетенције. Формативна евалуацију подразумева праћење активности ученика у најразличитијим задацима – активност на часу, задаци који се раде на часу и код куће, тестови, писмени задаци, пројекти, портфолио и друго – сви облици наставног рада основ су за праћење и вредновање развоја компетенција код ученика.
— Укључивање свих ученика у процес вредновања представља основ за развој предметних компетенција, као и компетенције за доживотно учење. Представљање задатака пред целом групом, након чега се коментаришу успешни елементи, као и они на којима је потребно додатно радити, дају смернице ученицима за праћење властитог напредовања. Треба подстицати ученике да дају своје мишљење у виду конструктивних коментара (вршњачка евалуација), чиме развијају и општу компетенцију комуникације. Међутим, бројчану оцену изводи наставник на основу јасно утврђеног критеријума, у складу са карактеристикама задатка.
— На самом почетку образовног процеса потребно је урадити дијагностички тест како би се утврдио ниво компетенције ученика, што ће послужити као основ за прилагођавање наставних активности. Дијагностички, као и сваки други тест који се реализује током школске године (обично као контролни задатак), фокусира се на специфичне компетенције предмета *страни језик* (усмено разумевање, писано разумевање, писање, говор), а превасходно проверава успешност у реализацији комуникативних функција (в. Исходи). Типични тест за проверу знања током једног школског часа требало би да укључи задатке за проверу усменог и писаног разумевања (вишеструки одговори, тачно/нетачно, повезивање и сл.), функционалне и контекстуализоване употребе лексичких и граматичких садржаја (задаци типа *cloze*, вишеструки одговори, допуњавање и сл.), као и задатак писане продукције.
— Док развијају језичка знања на циљном језику, очекивано је да ученици греше јер се њихов језички систем још није стабилизовао. Грешке су често показатељ нове развојне фазе у језичкој продукцији будући да ученици испробавају нове обрасце и структуре које су им до тада биле познате само у рецептивном виду. Неопходно је стога да се овај тип грешке прихвати и не санкционише, већ, напротив, да се похвали спремност ученика да развија своја језичка знања.
— Планира се израда два писмена задатка за сваки разред.

7.3. ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ

(за све образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења предмета Физичко васпитање је да ученик континуирано развија знања, физичке способности и моторичке вештине у складу са вредностима физичког вежбања, потребама за очување и унапређивање здравља и даљег професионалног развоја.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– сврсисходно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст и сагледа сопствени моторички напредак; – планира и примењује усвојене моторичке вештине у свакодневном животу; – игра један народни и један друштвени плес; – примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса и правила тимских и спортских игара; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – навија фер; – разликује различите типове физичке активности и њихов утицај на организам; – примењује усвојене вежбе и вежбања у складу са сопственим могућностима и потребама; – препозна ниво оптерећења током вежбања; – уочи грешке у извођењу покрета и кретања; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима и/или спортско-рекреативним манифестацијама за које се школа определи; – помаже у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност у окружењу и редовно вежба у складу са својим потребама; – примени принципе здраве исхране; – примењује правила безбедности у физичким активностима у школи и ван школе; – у групним активностима ради на остваривању заједничких циљева; – решава конфликте на толерантан и прихватљив начин; – при вежбању и кретању уочи и негује естетске вредности; – коригује последице седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; – поштује здравствено-хигијенска и еколошка правила у вежбању; – редовно контролише своје здравље; – повезује штетан утицај који психоактивне супстанце имају на здравље. – познаје основне принципе пружања прве помоћи	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика. Кондициона припрема ученика: – вежбе за развој снаге; – вежбе за развој покретљивости; – вежбе за развој издржљивости; – вежбе за развој брзине: – вежбе за развој координације.
	СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ **Атлетика** Усавршавање технике трчања на кратким стазама. Усавршавање технике трчања на средњим стазама. Усавршавање технике скок удаљ. Усавршавање технике скок увис. Бацање кугле. **Спортска гимнастика**

	Вежбе на тлу **Основни садржаји** Провера савладаности елемената гимнастике из основне школе. Вага претклоном и заножењем и спојено, одразом једне ноге колут напред. Став на шакама, издржај, колут напред. Два повезана премета странце удесно (улево). **Проширени садржаји** Премет странце са окретом за 180° „рондат". Колут назад до става о шакама. Премет напред.
	Прескок Згрчка. Разношка. Кругови (дохватни) За ученике : – вучењем вис узнето; – вис стражњи, издржај; – вучењем вис узнето; – спуст у вис предњи. За ученице: – уз помоћ суножним одскоком наскок у згиб; – њих у згибу/уз помоћ; – спуст у вис стојећи. Разбој За ученике: **Основни садржаји** Паралелни разбој: – Њих у упору. – Саскоци. – Састав. **Проширени садржаји** Њих у упору, њих и зањихом склек; њих и предњихом упор, зањих, предњихом склек, зањихом упор, саскок са окретом за 180° Предношка (окрет према притки). За ученице двовисински разбој или једна притка вратила: – наскок у упор на н/п (или узмак замахом једне ноге); – премах одножно десном/левом ногом до упора јашућег; – прехват у потхват упорном руком (до предножне) и спојено одножењем заножне премах, саскок са окретом за 90° (одношка), завршити боком према притки. Вратило – дохватно За ученике: **Основни садржаји** Суножним одразом узмак. Саскок замахом у назад. **Проширени садржај** Ковртљај назад из упора.
	Греда За ученице: **Основни садржаји** Вежба на ниској греди од елемената предвиђених у основној школи.

	Висока греда ходање са различитим гимнастичким елементима. **Проширени садржаји** Састав на греди. Коњ са хватаљкама За ученике: **Проширени садржај** Премах одножно десном напред, замах улево, замах удесно, замах улево и спојено премах левом напред, премах десном назад, замах улево, замах удесно и спојено премахом десне; саскок са окретом за 90° улево до става на тлу, леви бок према коњу. **Физичка активност по избору** Понављање и утврђивање раније обучаваних елемената технике. Проширивање и продубљавање техничко-тактичких способности ученика. Учествовање на такмичењима на нивоу одељења. **Плес и ритмика** **Основни садржаји** Народно коло „Моравац”. Енглески валцер. **Проширени садржаји** Народна кола и плесови по избору. Ритмички елементи и вежбе по избору. **Полигони** Комбиновани полигон у складу са реализованим моторичким садржајима.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА **Физичко образовање** Основна правила и принципи вежбања: – загревање, – разгибавање, вежбе обликовања, – дисање, – дозирање вежбања, – смиривање организма. Основне моторичке способности. Правила спортских игара и дисциплина. Безбедност у вежбању.
	Здравствена култура Појам здравља. Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља и превенције болести. Болести које настају услед неправилног одржавања личне хигијене и нередовне физичке активности. Значај редовних лекарских прегледа. Уравнотежена и здрава исхрана. Психоактивне супстанце и недозвољена средства. Основе прве помоћи.
Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ**, **ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– правилно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика. Примена националне батерије тестова Кондициона припрема ученика

– сагледа сопствени моторички статус и уз помоћ наставника примени вежбања у циљу његовог побољшања; – примењује усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; – игра један народни и један друштвени плес; – примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса. – уз помоћ наставника примењује основне методе за развој моторичких способности; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – препозна и реши конфликтну ситуацију; – примењује одговарајуће вежбе у складу са сопственим могућностима и потребама; – уз помоћ наставника коригује грешке у извођењу покрета и кретања; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима; – помаже у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност и редовно вежба; – повеже принципе здраве исхране и вежбање; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима; – решава конфликте на социјално прихватљив начин; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; – редовно контролише своје здравље; – разликује позитиван и негативан утицај вежбања за репродуктивно здравље; – повеже штетан утицај које енергетски напици, психоактивне супстанце и недозвољена средства имају на здравље. – познаје и примењује основне принципе пружања прве помоћи.	
	СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Четворобој **Спортска гимнастика** *Основни садржаји* Вежбе на тлу Прескоци и скокови Вежбе у упору Вежбе у вису Греда Гимнастички полигон *Проширени садржаји* Вежбе на тлу – сложенији састав Висока греда Прескок Коњ са хватаљкама Вежбе у упору – сложенији састав

	Вежбе у вису – сложенији састав **Спортске игре и активности по избору** *Спортске игре* Рукомет, кошарка, одбојка, футсал Проширивање и продубљивање техничко-тактичких способности ученика *Активности по избору* Аеробик и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон и др. **Плес и ритмика** Народно коло „Моравац” Бечки валцер и Ча-ча-ча плес Народне игре и Плес из средине у којој се школа налази Народна кола и плесови по избору Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА **Физичко образовање** Правила и принципи вежбања Основни методи развоја моторичких способности (снага, брзина, издржљивост, покретљивост) Тактика игре Безбедност у вежбању Улога физичке оспособљености и моторичких знања у ванредним ситуацијама Примена информационих технологија у физичкој активности **Здравствена култура** Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља, репродуктивног здравља и превенције болести Недовољна физичка активност као један од ризика у настанку болести Значај редовних лекарских прегледа и физичка активност Исхрана и вежбање – последице неадекватних дијета и дијететских производа Ризици од конзумирања енергетских напитака, психоактивних супстанци и недозвољених средстава Основе прве помоћи
Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ, ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– правилно примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – упореди и анализира резултате тестирања са вредностима за свој узраст; – сагледа сопствени моторички статус и примени одговарајућа вежбања по савету наставника у циљу његовог побољшања; – примењује усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; – игра један народни и један друштвени плес;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика Кондициона припрема ученика (снага, брзина, издржљивост, гипкост, координација)

– примењује и поштује основне принципе вежбаоног процеса и примењује основне методе за развој моторичких способности; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање; – реши конфликтну ситуацију; – примењује одговарајуће вежбе у складу са сопственим могућностима и потребама; – коригује грешке у извођењу покрета и кретања; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима; – учествује у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност и редовно вежба; – повеже принципе здраве исхране и вежбање; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима; – решава конфликте на социјално прихватљив начин; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; – редовно одлази на систематске прегледе; – разликује позитиван и негативан утицај вежбања на репродуктивно здравље; – повеже штетан утицај које енергетски напици, психоактивне супстанце и недозвољена средства имају на здравље; – правилно примени поступке у пружању прве помоћи.	
	СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Четворобој **Спортска гимнастика** *Основни садржаји* Вежбе на тлу Прескоци и скокови Вежбе у упору Вежбе у вису Греда Гимнастички полигон *Проширени садржаји* Вежбе на тлу – сложенији састав Висока греда Прескок Коњ са хватаљкама Вежбе у упору – сложенији састав Вежбе у вису – сложенији састав **Спортске игре и активности по избору** *Спортске игре* рукомет, кошарка, одбојка, футсал Проширивање и продубљивање техничко-тактичких способности ученика. *Активности по избору*

	Аеробик и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон, оријентиринг и др. **Плес и ритмика** Народно коло „Ужичко” Енглески и Бечки валцер Ча-ча-ча и „Rock n Roll” плес Народне игре и Плес из средине у којој се школа налази Народна кола и плесови по избору. Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима.
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА **Физичко образовање** Правила и принципи вежбања Основни методи развоја моторичких способности (снага, брзина, издржљивост, покретљивост). Тактика игре Безбедност у вежбању Улога физичке оспособљености и моторичких знања у ванредним ситуацијама Примена информационих технологија у физичкој активности **Здравствена култура** Физичко вежбање у функцији унапређивања здравља, репродуктивног здравља и превенције болести Недовољна физичка активност као један од ризика у настанку болести. Значај редовних лекарских прегледа и физичка активност Исхрана и вежбање – последице неадекватних дијета и дијететских производа Ризици од конзумирања енергетских напитака, психоактивних супстанци и недозвољених средстава (медикаменти и суплементи) Основе прве помоћи у вежбању и професионалном раду
Разред	**Четврти**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ОБЛАСТ**, **ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– бира и примењује вежбе, разноврсна природна и изведена кретања; – анализира и упореди резултате тестирања са вредностима за свој узраст; – сагледа сопствене моторичке и функционалне способности и примени вежбања у циљу њиховог побољшања; – сврсисходно примени усвојене моторичке вештине у различитим животним ситуацијама; – игра народне и друштвене плесове; – примени основне принципе тренажног процеса и основне методе унапређивања моторичких способности; – изради индивидуални програм вежбања; – одговорно се односи према објектима, справама и реквизитима у просторима за вежбање;	**ФИЗИЧКЕ СПОСОБНОСТИ** Тестирање ученика Кондициона припрема ученика (снага, брзина, издржљивост, гипкост, координација) Примена природних и изведених облика кретања у функцији развоја физичких способности

– решава конфликтне ситуације; – примени одговарајуће вежбе у складу са могућностима и потребама; – учествује на одељењском, разредном и другим такмичењима; – помаже и учествује у организацији школских спортских манифестација; – користи могућности за свакодневну физичку активност; – усклади исхрану са вежбањем; – примењује правила безбедности у различитим физичким активностима и преноси их на друге учеснике у вежбању; – коригује последице дуготрајне седентарне активности, положаје, покрете и кретања који имају негативан утицај на здравље применом физичког вежбања; – сагледа узроке и последице девијантног понашања на спортским приредбама; – редовно контролише своје здравље; – разликује позитиван и негативан утицај вежбања за репродуктивно здравље и примењује мере предострожности код себе и других; – одупре изазовима конзумирања енергетских напитака, психоактивних и фармаколошких супстанци и других недозвољених средстава; – адекватно реагује при пружању прве помоћи себи или другом лицу.	
	СПОРТСКО-ТЕХНИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ **Атлетика** Усавршавање технике атлетских дисциплина – трчања, скокова удаљ и увис и бацања Атлетско одељенско такмичење **Спортска гимнастика** *Основни садржаји* Вежбе на тлу Гимнастички полигон *Проширени садржаји* Вежбе на справама и тлу **Спортске игре и активности по избору** *Спортске игре* Рукомет, кошарка, одбојка, футсал – игра *Активности по избору* Аеробик, пилатес и други фитнес програми, стони тенис, бадминтон, оријентиринг, борења и др. **Плес и ритмика** Припрема за матурски плес Ритмички елементи и састави **Полигони** Комбиновани полигон у складу са савладаним моторичким садржајима
	ФИЗИЧКА И ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА **Физичко образовање** Основни принципи тренинга и израда индивидуалних програма вежбања Фитнес програми Безбедност у вежбању Значај физичке оспособљености и моторичких знања за сналажење у ванредним ситуацијама

	Социолошки аспекти навијања у спорту Значај физичког вежбања за регенерацију радних способности и смањења негативних утицаја будућег занимања Значај физичке оспособљености за рад, одбрану и послове у физичком васпитању, рекреацији и спорту Примена информационих технологија у физичком вежбању, спорту и рекреацији **Здравствена култура** Здравље, репродуктивно здравље, превенција болести и физичко вежбање Хипокинезија и њене последице на здравље Редовни лекарски прегледи као мера смањења ризика у вежбању и тренингу Последице неадекватних дијета и употреба дијететских производа Правилна употреба додатака исхрани Последице конзумирања психоактивних супстанци и неправилно коришћење медикамената и других недозвољених средстава Основе прве помоћи у вежбању и професионалном раду

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења Физичког васпитања заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада који се састоје из три предметне области:

– физичке способности;

– моторичке вештине спорт и спортске дисциплине;

– физичка и здравствена култура.

Програм наставе и учења базиран је на усвојеним знањима, вештинама, ставовима и вредностима из претходних разреда.

Организациони облици рада

А. Часови физичког и здравственог образовања;

Б. Слободне активности – секције;

В. Недеља школског спорта;

Г. Активности у природи (крос, спортски дан, излети, зимовање, летовање...);

Д. Школска такмичења;

А. Часови физичког и здравственог васпитања

Наставне области:

I. Физичке способности

На свим часовима и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на:

– унапређивање и одржавање физичких способности;

– проширивање знања о развоју моторичких способности;

– правилно држање тела.

Унапређивање и одржавање физичких способности континуирано се реализује на свим часовима. У основној фази часа унапређивање физичких способности потребно је ускладити са утицајима вежбања из области Моторичке вештине, спорт и спортске дисциплине. На основу процене могућности и потреба ученика наставник може већи део часа искористити за рад на развоју физичких способности ученика. Методе и облици рада бирају се у складу са потребама ученика и материјално-техничким условима. У развоју физичких способности препоручује се примена диференцираних облика рада.

Програм унапређивања и одржавања физичких способности је саставни део годишњег плана рада наставника.

За праћење, вредновање и евидентирање физичких способности ученика користи се батерија тестова из *Приручника за праћење физичког развоја и развоја моторичких способности ученика у настави физичког васпитања* (Завод за унапређивање образовања и васпитања, 2019).

II. Спортско-техничко образовање

Усвајање моторичких вештина остварује се применом основних дидактичко-методичких принципа и метода рада неопходних за достизање постављених исхода реализовањем одговарајућих програмских садржаја.

Основни и проширени садржаји дати су у наставној теми *Спортска гимнастика* уз уважавање индивидуалних способности ученика и материјално-техничке опремљености школе.

Усвојене моторичке вештине треба да омогуће ученицима њихову примену у спорту, свакодневним активностима, специфичним и ванредним животним ситуацијама.

Ученицима који тренутно нису у стању да изведу неке од предвиђених вежби, задају се посебна вежбања. Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду.

У раду са ученицима могу се реализовати додатни садржаји које креира наставник у складу са потребама ученика.

Кроз процес реализације наставе неопходно је пратити способности ученика и давати одговарајуће савете.

III. Физичко образовање и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све организационе облике рада, наставне области и теме уз практичан рад.

Достизањем исхода ове наставне области, ученици развијају знања, вештине, ставове и вредности о вежбању, физичком образовању (основним правилима и принципима тренинга, моторичким и функционалним способностима, безбедности при вежбању, значају вежбања у превенцији постуралних поремећаја, незаразних болести, насиља и др.), спорту, рекреацији и здрављу. Неопходно је истаћи значај физичких способности и оспособљеност у вештинама за одржавање радне и одбрамбене способности, и њихову примену у ванредним ситуацијама

Садржаји ове наставне области реализују се непосредно пре, током и након вежбања на часу, као и другим пригодним ситуацијама.

Развијање знања из ове области реализује се на основама интерактивне наставе.

Ова област обухвата: формирање правилног односа према физичком вежбању и здрављу, различитостима, чувању личне и школске имовине, неговању друштвених и патриотских вредности, мултикултуралности; развијање толерантности, фер плеја; препознавање негативних облика понашања у вежбању, спорту и рекреацији; утицај суплемената у исхрани младих; последице конзумирања психоактивних супстанци, допинга.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Исходи су важан део и незаобилазан елемент процеса планирања наставе и учења и дефинисани као резултати учења на крају сваког разреда. Током планирања рада потребно је одредити временску динамику за остваривање појединих исхода током школске године. Неопходно је посебну пажњу обратити на исходе које није могуће достићи током једног или више часова, већ је у ту сврху потребно реализовати различите активности током године.

Предмет се реализује кроз следеће облике наставе:

– теоријска настава (до 4 часа);

– практична настава (у складу са планом образовног профила).

Теоријска настава

Теоријски часови могу се организовати само у оним ситуацијама када не постоје услови за реализацију наставе у просторима за вежбање или алтернативним објектима, и као први час у полугодишту. На тим часовима детаљније се обрађују садржаји предвиђени темама Физичко образовање и Здравствена култура уз могући практичан рад у складу са условима.

У школама које имају услове максималан број часова без практичног рада не би требало да буде већи од четири (4) у току школске године.

При планирању теоријских садржаја неопходно је узети у обзир: садржај програма, претходна искуства ученика, садржаје других предмета (корелацију – међупредметне компетенције).

Практична настава

Број часова по темама планира се на основу процене наставника, могућности и интересовања ученика, материјално-техничких и просторних услова. Наставне теме или поједини садржаји за које не постоје услови за реализацију могу бити замењени одговарајућим темама или садржајима програма за које постоје одговарајући услови. Број часова по темама одређује Стручно веће.

Достизање исхода наставне теме *Спортска гимнастика* остварује се реализацијом основних и проширених садржаја.

Основни садржаји су они које је неопходно спровести у раду са ученицима узимајући у обзир способности ученика, материјално-техничке и просторне услове.

Проширени садржаји су они које наставник бира и реализује у раду са ученицима (групама или појединцима), који су савладали основне садржаје, узимајући у обзир ниво достигнутости исхода, могућности, потребе ученика и услове за рад.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Физичке способности

Тестирање ученика тј. праћење физичког развоја и моторичких способности спроводи се на почетку и крају школске године, из простора кардиореспираторне издржљивости (процена аеробног капацитета), телесног састава (посебно телесне масноће), мишићне снаге, издржљивости у мишићној снази, гипкости и агилности.

При планирању вежбања у припремној фази часа, треба узети у обзир утицај наставне теме на физичке способности ученика и применити вежбе чији делови биомеханичке структуре одговарају основном задатку главне фазе часа и служе за обучавање и увежбавање конкретног задатка. У раду са ученицима примењивати диференциране облике рада, дозирати вежбања у складу са њиховим могућностима и примењивати одговарајућу терминологију вежби. Време извођења вежби и број понављања задају се групама ученика или појединцима у складу са њиховим способностима, водећи рачуна о постизању што веће радне ефикасности и оптимализације интензитета рада.

Препоручени начини рада за развој физичких способности ученика:

1. Развој снаге

– без и са реквизитима,

– у пару (два ученика),

– на справама и уз помоћ справа.

2. Развој гипкости (покретљивости)

– без реквизита и са реквизитима,

– у пару (два ученика),

– уз коришћење справа.

3. Развој издржљивости

– трчања,

– спортске игре,

– прескакање вијаче,

– плес.

4. Развој координације

– извођење координационих вежби у различитом ритму и променљивим условима.

5. Развој брзине

– једноставне и сложене кретне структуре изводити максималним интензитетом из различитих почетних положаја, изазване различитим чулним надражајима (старт из различитих положаја итд.);

– штафетне игре;

– извођење вежби максималном брзином.

Методе вежбања које се примењују у настави су тренажне методе, прилагођене индивидуалним способностима и карактеристикама ученика.

За сваки час планира се развој моторичких способности ученика (Кондициона припрема), у складу са наставном темом која се реализује у главном делу часа. Одређени број часова наставник може планирати искључиво за рад на кондиционој припреми ученика на основу процене њихових, потреба и могућности.

Наставник у сарадњи са ученицима даје упутства за израду личних програма вежбања које ученици повремено приказују на часовима.

За ученике који из здравствених разлога изводе посебно одабране вежбе, потребно је обезбедити посебно место за вежбање и дозирати вежбање у складу са њиховим могућностима.

Спортско-техничко образовање

1. Атлетика

Трчања:

Усавршавање технике трчања на кратке стазе.

Трчање на време на кратке стазе сходно условима (30 – 100 m).

Усавршавање технике трчања на средњим и дугим стазама:

Трчање умереним интензитетом и различитим темпом у трајању од 9 до 12 и више минута (постепено повећавати време у сваком разреду).

Трчање 800 m ученице и 1500 m ученици на време.

Скокови:

– скок удаљ: једном од техника.

– скок увис: једном од техника.

Бацања: бацање кугле, једна од техника (ученице 4 kg , ученици 5 kg).

Спровести такмичења у одељењу, на резултат, у свим реализованим атлетским дисциплинама у складу са могућностима школе.

Крос се организује једном у току школске године (ученице 800 m, ученици 1200 m).

2. Спортска гимнастика

Наставник формира групе на основу умења (вештина) ученика стечених након завршених претходних разреда на најмање две групе: „бољу” и „слабију”.

Неопходно је олакшавати, односно отежавати програм вежби на основу моторичких способности и претходно развијених знања и умења ученика.

Основни садржаји

Вежбе на тлу

Понављање – усавршавање елемената у складу са индивидуалним могућностима ученика.

Проширени садржаји

Вежбе на справама и тлу

Прескок (козлић или коњ)

Згрчка.

Разношка.

Одбочка.

Прескоци преко коња

Кругови, разбој, вратило, греда, коњ са хватаљкама

– Поновити елементе из основне школе и проширити их постепено новим елементима у сваком од разреда средње школе.

3. Спортске игре и физичка активност по избору

3. 1. Футсал

Игра

3.2. Рукомет

Игра

3.3. Кошарка

Игра

3.4. Одбојка

Игра

3.5. Активности по избору

У складу са просторно техничким могућностима школе наставник у договору са ученицима реализује неке од наведених активности:

– Кондиционо вежбање (кружни тренинг, аеробик, пилатес, елементи фитнеса и др.)

– Пливање и ватерполо;

– Скијање;

– Клизање;

– Бадминтон;

– Стони тенис;

– Оријентиринг;

– Веслање;

– Основни елементи борилачких спортова и самоодбране;

– Друге активности по избору Стручног већа школе у складу са потребама ученика;

– Активности од значаја за локалну заједницу.

Пливање и ватерполо

Пливање реализују школе које за то имају услове у школи или објектима у њеној близини.

Програм наставе пливања предлаже Стручно веће на основу могућности ученика.

Клизање и скијање

– Програмски задаци из клизања и скијања обухватају савладавање основне технике и упознавање са правилима. Стручно веће предлаже програм клизања и скијања. Клизање и скијање у оквиру редовне наставе реализује се у школама које за то имају одговарајуће услове у непосредној близини школе.

4. Плес и ритмика

– Понављање плесова усвојених у основној школи и у сваком разреду проширити или научити нови плес у складу са програмом.

– Примена елемената ритмике у циљу унапређивања моторичких способности ученика.

– Припрема за матурски плес

5. Полигони

Наставник осмишљава полигоне у складу са усвојеним моторичким садржајима.

Примена полигона у одређеним професијама (факултети спорта и физичког васпитања, војска, полиција, спасиоци и др.).

Физичка и здравствена култура

Ова наставна област реализује се кроз све друге наставне области и теме уз практичан рад и састоји се од две наставне теме Физичко образовање и Здравствена култура.

Физичко образовање

Упознати ученике са основним принципима тренинга и израдом индивидуалних програма вежбања. Са ученицима реализовати фитнес програме за које показују посебни интерес. Упознати ученике о значају физичке оспособљености за рад, одбрану, сналажење у ванредним ситуацијама и за послове у физичком васпитању, рекреацији и спорту. Указивати на правила безбедности приликом вежбања. Проширити знања о превентивном утицају физичког вежбања на здравље. Упознати ученике са применом савремених средстава и ИКТ-а у физичком вежбању, спорту и рекреацији.

Здравствена култура

Продубљивање знања о значају вежбања за очување здравља. Подсетити ученике на значај и улогу физичког вежбања у очувању здравља и могуће последице хипокинезије. Нагласити ученицима значај заштите приликом вежбања у циљу очувања репродуктивног здравља. Информисање ученика о значају лекарских прегледа као основне превентиве присутних ризика у спорту и рекреацији. Упознати ученике са последицама практиковања неадекватних дијета.

Пружање информација о штетним последицама и ризицима конзумирања различитих енергетских напитака, психоактивних супстанци и других недозвољених средства на организам (штетност дувана, алкохола, дроге, прекомерне употребе фармаколошких суплемената, лекова и др.).

У зависности од узраста ученика и претходних искустава ученике је неопходно, постепено у сваком од разреда, оспособити за пружање прве помоћи код најчешћих повреда:

– Поступак са ранама – крварења;

– Поступак са опекотинама;
– Поступак са промрзлинама;
– Поступак приликом прелома, уганућа, ишчашења екстремитета;
– Поступак приликом повреде кичменог стуба;
– Поступак приликом губитка свести (кома положај);
– Поступак приликом епилептичног напада;
– Спашавање утопљеника и прва помоћ (теоријски приступ);
– Обавештавање надлежних институција (хитна помоћ, полиција, наставник, родитељ...).

Посебна препорука

У складу са специфичностима образовног профила – занимања препорука је да се тежиште стави на:

– активности којима се компензују негативни утицаји на здравље;

– активности које доприносе развоју способностима важним за обављање процеса рада и очување радне способности.

Дидактичко-методички елементи

Основне карактеристике реализације наставе и учења:

– јасноћа наставног процеса;
– оптимално коришћење расположивог простора, справа и реквизита;
– избор рационалних облика и метода рада;
– избор вежби усклађен са програмским садржајима и достизањем исхода;
– функционална повезаност делова часа – унутар једног и више узастопних часова одређене наставне теме.

При избору облика рада узимају се у обзир просторни услови, број ученика на часу, опремљеност справама и реквизитима и планирана динамика рада.

Избор дидактичких облика рада треба да буде у функцији ефикасне организације и интензификације часа у циљу достизања постављених исхода.

Значајне активности ученика у оквиру предмета су:

– Посматрање са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања свих елемената и информација о вежбању као и информација о здрављу (уочавање важних карактеристика вежби и процеса вежбања);
– Увежбавање и демонстрација усвојених елемената – вежби;
– Играње – активно учешће и сарадња у спортским играма и дисциплинама;
– Описивање – вербално изражавање спољашњих и унутрашњих запажања о вежбању и здрављу;
– Процењивање – сопствених могућности у вежбању;
– Континуирана примена мера безбедности приликом вежбања;
– Бележење – записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања у вези вежбања и здравља;
– Практиковање усвојеног у настави, свакодневном животу, вежбању и раду;
– Истраживање релевантних извора информација о вежбању и здрављу;
– Стварање – сопствени програм вежбања;
– Праћење и анализирање резултата тестирања;
– Активности у оквиру мини-пројекта – осмишљавање и реализација.

III. ПРАЋЕЊЕ, ВРЕДНОВАЊЕ И ОЦЕЊИВАЊЕ

Исходи представљају добру основу за праћење и процену постигнућа ученика, односно креирање захтева којима се може утврдити да ли су ученици достигли оно што је описано одређеним исходом.

У процесу праћења, вредновања и оцењивања неопходно је користити лични картон ученика (евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. На основу доступних података наставник сачињава радни (лични) картон ученика.

На почетку школовања у средњем образовању и васпитању сваки ученик предаје наставнику лични картон који је добио након завршеног основног образовања и васпитања ради даљег праћења његовог развоја.

Предности коришћења личног картона ученика су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа ученика.

У циљу сагледавања и анализирања ефеката наставе Физичког и здравственог образовања, наставник подједнако континуирано прати и вреднује:

I. Однос ученика према Физичком и здравственом васпитању који обухвата:

– вежбање у адекватној спортској опреми;

– редовно присуство и рад на часовима;

– учествовање у ванчасовним и ваншколским активностима и др.

II. Приказ вежби за развој снаге, покретљивости, брзине, издржљивости и координације.

III. Достигнут ниво постигнућа моторичких знања, умења и навика (напредак у усавршавању технике и тактичких елемената):

Атлетика:

Приказ технике спринтерског трчања:

спринтерско трчање 30–100 m на време.

Приказ технике истрајног трчања:

истрајно трчање у трајању од 9 од 12 минута (у зависности од разреда, нпр. први разред 9 минута, други разред 10 минута итд.),

трчање школског кроса.

Приказ технике скока удаљ.

Приказ технике скока увис.

Техника бацања кугле.

Спортска гимнастика:

Ученик се прати и вреднује на основу нивоа достигнутих исхода спортске гимнастике током школске године.

Спортске игре и активности по избору

Ученик се прати и вреднује на основу нивоа достигнутих исхода наставних тема спортских игара и активности по избору.

Пливање:

Пливање једном техником по избору ученика у дужини од 50 m.

Плес и ритмика:

У зависности од разреда наставник прти и вреднује:

Ужичко коло и Моравац.

Бечки и Енглески валцер (мешовити парови).

Rock ’n’ roll и Ча-ча-ча (мешовити парови).

Стони тенис:

Познавање правила стоног тениса. Основни став, кретање и техника држања рекета. Основне технике удараца бекхенд и форхенд. Сервис. Игра.

Клизање и скијање:

Приказ усвојеног нивоа технике клизања или скијања.

Друге активности у складу са могућностима школе

Начин праћења, вредновања и оцењивања одређује наставник на основу активности за коју се ученик определи (оријентиринг, веслање, планинарење, борилачке вештине и самоодбрана и др.).

IV. Индивидуални напредак у развоју моторичких способности

Индивидуални напредак сваког ученика процењује се у односу на претходно проверено стање.

Приликом праћења, вредновања и оцењивања неопходно је узети у обзир способности ученика, његов индивидуални напредак у односу на претходна постигнућа и могућности, као и ангажовање ученика у наставном процесу.

Код ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник прати и вреднује:

– ниво остварености исхода из области Физичко образовање и здравствена култура;

– учешће у настави и организацији ваннаставних активности.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика ослобођених од практичног дела наставе, наставник може извршити усменим или писменим путем.

Праћење, вредновање и оцењивање ученика са инвалидитетом врши се на основу његовог индивидуалног напретка и активности на часовима.

Ваннаставне и ваншколске активности

План и програм ових активности предлаже Стручно веће и саставни је део годишњег плана рада школе и школског програма.

Б. Секције

Реализују се према интересовању ученика. Стручно веће сачињава посебан програм при чему се узимају у обзир материјални и просторни услови рада, потребе и способности ученика.

В. Недеља школског спорта

Ради развоја и практиковања здравог начина живота, развоја свести о важности сопственог здравља и безбедности, о потреби неговања и развоја физичких способности, као и превенције насиља, наркоманије, малолетничке делинквенције, школа у оквиру Школског програма може да реализује недељу школског спорта.

Недеља школског спорта обухвата:

– физичке активности прилагођене узрасту и могућностима ученика;

– културне манифестације са циљем промоције физичког вежбања, спорта и здравља (ликовне и друге изложбе, фолклор, плес, музичко-спортске радионице...);

– радионице о здрављу, физичком вежбању, спорту и др...

План и програм Недеље школског спорта сачињава Стручно веће у сарадњи са другим стручним већима (Ликовне културе, Музичке културе, Историје, Рачунарства и информатике...) и стручним сарадницима у школи, водећи рачуна да и ученици који су ослобођени од практичног дела наставе буду укључени у организацију ових активности.

Г. Активности у природи (излет, крос, зимовање, летовање...)

Из фонда радних дана, предвиђених заједничким планом, на предлог Стручног већа наставника Физичког и здравственог васпитања, школа организује активности у природи:

– излет са пешачењем (до 12 km у оба правца);

– крос се организује најмање једном у току школске године;

– зимовање у трајању од 7 дана (обука скијања и активности на снегу);

– летовање – организује се за време летњег распуста (боравак у природи са организованим образовним и физичким активностима).

Д. Школска такмичења

Школа организује и спроводи школска такмичења, као интегрални део процеса физичког и здравственог образовања на основу плана Стручног већа. Ученици могу да учествују на такмичењима у систему школских спортских такмичења Републике Србије, која су у складу са планом и програмом, као и на такмичењима од интереса за локалну заједницу.

Како би што већи број ученика био обухваћен системом такмичења, на ваншколским такмичењима један ученик може представљати школу само у једном спорту и једној спортској дисциплини.

Ослобађање ученика од практичног дела наставе Физичког и здравственог васпитања

Ученик може бити ослобођен само од практичног дела програма наставе за одређени период, полугодиште или целу школску годину на основу препоруке изабраног лекара.

Ученик ослобођен практичног дела у обавези је да присуствује часовима. За рад са ослобођеним ученицима наставник сачињава посебан програм рада базиран на усвајању теоријских и васпитних садржаја у складу са програмом и корелацији са програмима других предмета.

Ослобођеним ученицима треба пружити могућност да:

– прате активности на часу и усвајају правила игре и основе индивидуалне и колективне тактике;

– направе презентацију са спортског догађаја, о историји спорта или некој другој спортској активности;

– на други начин помажу у настави (воде записник, суде и сл.).

Пример исхода за ученике ослобођене од практичног дела наставе.

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе правила игара и основе тактике које се најчешће примењују у настави, правила атлетике и спортске гимнастике;

– примени основна здравствено-хигијенска правила;

– примени знања о повезаности здраве исхране и физичке активности;

– наведе последице недовољне физичке активности;

– помогне у организацији ванчасовних активности предвиђених програмом.

Ученицима са инвалидитетом настава се прилагођава у складу са њиховим могућностима и врстом инвалидитета.

Педагошка документација

Педагошку документацију наставника чине:

– Дневник рада, структура и садржај утврђује се на нивоу стручног Савеза, а наставнику се оставља могућност да га допуни оним материјалом за које има још потребе.

– планови рада физичког и здравственог образовања: план рада стручног већа, годишњи план (по темама са бројем часова), месечни оперативни план, план ваннаставних активности и праћење њихове реализације;

– писане припреме: форму и изглед припреме сачињава сам наставник уважавајући временску артикулацију остваривања, циљ часа, исходе који се реализују, конзистентну дидактичку структуру часова, запажања након часа;

– радни картон: наставник води за сваког ученика. Он садржи: податке о стању физичких способности ученика са тестирања, оспособљености у вештинама, напомене о специфичностима ученика и остале податке неопходне наставнику.

Педагошку документацију наставник сачињава у писаној, а по могућности и електронској форми.

7.4. Математика

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању који имају 2 часа недељно)

Циљ учења Математике је да ученик, усвајајући математичке концепте, знања, вештине и основе дедуктивног закључивања, развије апстрактно и критичко мишљење, способност комуникације математичким језиком и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота и струке, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– користи логичке и скуповне операције; – користи функције и њихова својства; – користи, приказује на бројевној правој и пореди природне, целе, рационалне и реалне бројеве; – преведе рационалне бројеве из једног записа у други; – на основу једноставнијег реалног проблема састави и израчуна вредност бројевног израза (са или без калкулатора);	**ЛОГИКА И СКУПОВИ** Основне логичке и скуповне операције. Важнији закони закључивања. Функције.

– одреди апсолутну вредност реалног броја; – заокругли број на одређени број децимала; – одреди границу апсолутне и релативне грешке; – примени пропорцију и процентни рачун у реалном контексту; – примени прост каматни рачун у једноставним реалним ситуацијама; – разликује узајамне положаје тачака и правих у равни; – примени својства троуглова, четвороуглова и кругова, укључујући и примену у реалном контексту; – примени Талесову теорему; – трансформише целе и рационалне алгебарске изразе; – реши линеарне једначине, неједначине и системе линеарних једначина са две непознате; – графички представи линеарну функцију и анализира њен график; – реши проблем који се своди на линеарну једначину или систем линеарних једначина; – одреди вредности тригонометријских функција углова од 30°, 45° и 60°; – примени основне тригонометријске идентичности при одређивању вредности тригонометријских функција оштрог угла ако је позната вредност једне од њих; – примени тригонометрију правоуглог троугла у реалним ситуацијама уз коришћење калкулатора.	
	РЕАЛНИ БРОЈЕВИ Преглед различитих врста бројева (природни, цели, рационални, реални), операције и њихова својства. Апсолутна вредност реалног броја. Приближна вредност реалних бројева, правила заокругљивања. Апсолутна и релативна грешка.
	ПРОПОРЦИОНАЛНОСТ Размера и пропорција, пропорционалност величина (директна и обрнута), примене (сразмерни рачун и рачун поделе). Процентни рачун.
	ГЕОМЕТРИЈА Геометријски појмови и везе између њих. Троугао. Значајне тачке троугла. Четвороугао. Кружница и круг. Талесова теорема.
	РАЦИОНАЛНИ АЛГЕБАРСКИ ИЗРАЗИ Полиноми, сабирање, одузимање и множење полинома. Растављање полинома на чиниоце. Појам дељивости полинома. НЗС и НЗД полинома. Операције са рационалним алгебарским изразима.
	ЛИНЕАРНЕ ЈЕДНАЧИНЕ, НЕЈЕДНАЧИНЕ И СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА Линеарне једначине и неједначине. Линеарна функција и њен график. Системи линеарних једначина са две непознате.

	Примене у реалним ситуацијама.
	ТРИГОНОМЕТРИЈА ПРАВОУГЛОГ ТРОУГЛА Тригонометријске функције оштрог угла. Основне тригонометријске идентичности. Решавање правоуглог троугла.
Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– трансформише и израчуна вредност једноставних израза са степенима или коренима користећи својства операција и функција, по потреби користећи калкулатор; – скицира графике функција $y = x^2$ и $y = x^3$; – реши једноставан проблем који се своди на квадратне једначине са реалним решењима и неједначине; – растави квадратни трином на чиниоце; – примени Вијетове формуле; – скицира и тумачи график квадратне функције; – израчуна вредност тригонометријске функције, по потреби користећи калкулатор; – скицира графике основних тригонометријских функција; – примени адиционе формуле.	**СТЕПЕНОВАЊЕ И КОРЕНОВАЊЕ** Степен чији је изложилац цео број. Операције са степенима. Функције $y = x^2$ и $y = x^3$. Појам корена. Операције са коренима. Степен чији је изложилац рационалан број.
	КВАДРАТНА ЈЕДНАЧИНА И КВАДРАТНА ФУНКЦИЈА Квадратне једначине са реалним решењима. Вијетове формуле и растављање квадратног тринома. Квадратна функција и њен график. Једноставне квадратне неједначине.
	ТРИГОНОМЕТРИЈСКЕ ФУНКЦИЈЕ Угао. Радијан. Тригонометријски круг. Основне тригонометријске функције и њихови графици. Адиционе формуле.
Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– израчуна површину и запремину праве призме, пирамиде, правог ваљка, праве купе и лопте, и примени их у једноставним ситуацијама; – израчуна вредност експоненцијалне и логаритамске функције, по потреби користећи калкулатор; – прикаже аналитички, табеларно и графички експоненцијалну и логаритамску функцију; – реши једноставне експоненцијалне и логаритамске једначине; – примени Гаусов поступак за решавање система линеарних једначина; – реши једноставан проблем који се своди на систем линеарних једначина; – реши једноставне проблеме међусобних односа тачака и правих у координатној равни;	**СТЕРЕОМЕТРИЈА** Права призма и пирамида, њихове површине и запремине. Прав ваљак и права купа, њихове површине и запремине. Сфера и лопта. Површина сфере и запремина лопте.

– реши једноставне проблеме користећи једначине праве и кружнице; – примени аритметички и геометријски низ у једноставним ситуацијама.	
	ЕКСПОНЕНЦИЈАЛНА И ЛОГАРИТАМСКА ФУНКЦИЈА Експоненцијална функција и њен график. Једноставне експоненцијалне једначине. Логаритам, његова својства и примене. Логаритамска функција и њен график. Једноставне логаритамске једначине.
	СИСТЕМИ ЛИНЕАРНИХ ЈЕДНАЧИНА Системи линеарних једначина са три непознате. Гаусов поступак.
	АНАЛИТИЧКА ГЕОМЕТРИЈА У РАВНИ Обим троугла. Разни облици једначине праве. Узајамни положај двеју правих. Кружница.
	НИЗОВИ Основни појмови о низовима. Аритметички и геометријски низ.
Разред	**Четврти**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– користи основна својства функција (домен, периодичност, парност, монотоност, нуле, знак...); – израчуна једноставне граничне вредности функција; – израчуна извод једноставних функција применом правила диференцирања; – испита ток и скицира график једноставне рационалне функције; – примени правила збира и производа за пребројавање коначних скупова; – примени елементе комбинаторике у једноставним реалним ситуацијама; – примени биномни образац на решавање једноставнијих проблема; – одреди вероватноћу једноставнијег случајног догађаја; – одреди очекивану вредност и дисперзију дискретне случајне величине; – изврши мање статистичко истраживање, обради резултате, прикаже их и интерпретира.	**ФУНКЦИЈЕ** Важнији појмови и својства реалних функција реалне променљиве. Преглед елементарних функција. Гранична вредност функције. Асимптоте.
	ИЗВОД ФУНКЦИЈЕ Прираштај функције. Извод функције (проблем тангенте и брзине). Основне теореме о изводу, изводи елементарних функција. Испитивање функције и њен график.
	КОМБИНАТОРИКА Основна правила. Варијације. Пермутације. Комбинације (без понављања). Биномни образац.
	ВЕРОВАТНОЋА И СТАТИСТИКА Случајни догађаји. Вероватноћа догађаја. Дискретне случајне величине.

	Популација, обележје и узорак. Очекивана вредност и дисперзија. Прикупљање, сређивање, графичко приказивање и нумеричка обрада података.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основа за писање исхода и избор садржаја били су програми Математике за претходне разреде, стандарди постигнућа ученика за крај обавезног основног и општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, међупредметне компетенције, циљ учења Математике као и чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичких језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама. С обзиром на то да годишњи број часова није исти код свих образовних профила, у наставку је приказан модел за годишњи фонд од 70 часова у првом, другом, трећем разреду и 64 часа у четвртом.

Приликом израде годишњих и оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Први разред

Логика и скупови (6)

Реални бројеви (6)

Пропорционалност (6)

Геометрија (14)

Рационални алгебарски изрази (12)

Линеарне једначине, неједначине и системи линеарних једначина (10)

Тригонометрија правоуглог троугла (6)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Други разред

Степеновање и кореновање (16)

Квадратна једначина и квадратна функција (22)

Тригонометријске функције (22)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Трећи разред

Стереометрија (18)

Експоненцијална и логаритамска функција (10)

Системи линеарних једначина (6)

Аналитичка геометрија у равни (18)

Низови (8)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Четврти разред

Функције (16)

Извод функције (16)

Комбинаторика (10)

Вероватноћа и статистика (12)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања наставе треба имати у виду да се ниједан исход не може остварити за један час: за неке исходе ће бити потребно мање часова, за неке више, постоје и исходи који се остварују током целе године или чак и током целог школовања. Наставник, приликом планирања часова, треба сваки исход да разложи на мање исходе, помоћу којих се остварује почетни исход, нпр. исход *По завршетку разреда ученик ће бити у стању да трансформише алгебарске изразе* се може разложити на следеће исходе:

1. ученик ће бити у стању да растави полином на чиниоце;
2. ученик ће бити у стању да одреди НЗС и НЗД за дате полиноме;
3. ученик ће бити у стању да сабере и одузме дате рационалне алгебарске изразе;
4. ученик ће бити у стању да помножи и подели дате рационалне алгебарске изразе.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Препоручује се коришћење интерактивних метода, пројектне, проблемске и истраживачке методе, рад на референтном тексту, (истраживање по кључним речима, појмовима, питањима), дискусије, дебате и др. Заједничка особина свих наведених метода је да оне активно ангажују ученика током наставе, а процес учења смештају у различите и разнолике контексте. Избор метода и облика рада, као и планирање активности ученика зависи од наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Први разред

Логика и скупови

Логички и скуповни садржаји (исказ, формула, логичке и скуповне операције, основни математички појмови, пресликавања, закључивање и доказивање тврђења) основа су за реализацију осталих садржаја програма математике, а нагласак треба да буде на овладавању математичко-логичким језиком и разјашњавању суштине значајних математичких појмова и чињеница.

Указати на значај таутологија у закључивању и доказима теорема.

Посебну пажњу посветити појму пресликавања (функције) и увођењу операције композиције пресликавања. Истаћи својства 1-1 и НА пресликавања као и појам инверзног пресликавања. Примере за инверзне и сложене функције радити само са линеарним функцијама.

Реални бројеви

Подсетити ученике на скупове природних, целих, рационалних, ирационалних и реалних бројева, као и на њихове међусобне односе. Проширити знања о рационалним и ирационалним бројевима, користећи доказивања и бројевну праву (представљање коначног и бесконачног периодичног децималног записа броја у виду разломка, конструкција неких дужи чија је дужина ирационалан број). Ученици треба да израчунавају вредност једноставнијег бројевног израза (са или без калкулатора). Потребно је да се обнове правила о заокругљивању бројева, а затим уведу појмови апсолутне и релативне грешке, и њихових граница.

Пропорционалност

Кроз практичне примере из свакодневног живота обновити појмове размере и пропорције, а затим увести и појам проширене пропорције као једнакости три или више размера. Пажњу посветити примени директне и обрнуте пропорционалности. Решавати проблеме који се односе на процентни и сразмерни рачун и рачун поделе кроз практичне примере. Обрадити прост каматни рачун на одређивању непознате главнице, процента, процентног износа или времена (примере радити искључиво када се време рачуна у годинама).

Геометрија

У оквиру ове теме очекује са да се ученици подсете на најзначајније планиметријске појмове и релације које су већ учили, релације везане за унутрашње и спољашње углове троугла, однос страница и углова у троуглу, својства средње линије троугла, својство тежишта троугла, врсте четвороуглова и њихове особине, својства паралелограма, примену Талесове и Питагорине теореме, основне појмове о кругу и кружници, као и међусобне односе праве и кружнице. Ученици треба да знају да изведу и најосновније конструкције, на пример конструкцију симетрале дужи, симетрале угла и висине троугла, као и конструкције значајних тачака троугла и поделу дужи на n једнаких делова. Пажњу треба посветити садржајима као што су: међусобни однос углова (суседни, упоредни, унакрсни, комплементни, суплементни), везе између углова са паралелним (или нормалним) крацима.

Приликом избора задатака очекују се само најједноставнији примери, док задатке са доказивањем не треба задавати ученицима.

Рационални алгебарски изрази

Циљ је да ученици, полазећи од познатих својстава операција с реалним бројевима, утврде и прошире знања о идентичним трансформацијама целих алгебарских израза, користећи између осталог правила о трансформацији разлике квадрата, разлике и збира кубова, квадрата и куба збира и разлике. Увести појам дељивости полинома (без увођења поступка дељења) и увежбати одређивање НЗД и НЗС за полиноме.

Ученици треба да овладају и трансформацијама рационалних алгебарских израза (одређивање области дефинисаности алгебарског разломка, сабирање, множење и дељење разломака).

Линеарне једначине, неједначине и системи линеарних једначина

Извршити проширивање знања о линеарним једначинама и функцијама која су ученици стекли у основној школи. Треба разматрати једначине у којима се непозната налази и у имениоцу, као и једноставне једначине са апсолутном вредношћу. Нису предвиђене једначине са параметром. Ученици треба да науче да нацртају график линеарне функције, као и да „прочитају" њена својства са графика. Треба обрађивати само најједноставније линеарне неједначине. Системи линеарних једначина који се решавају могу имати две непознате.

У овој теми пажњу треба посветити и примени једначина и њихових система на решавање разних проблема, по могућности повезаних са струком ученика.

Тригонометрија правоуглог троугла

По увођењу дефиниција тригонометријских функција у правоуглом троуглу које уређују односе између његових страница и углова, доказати најједноставније тригонометријске идентитете и једноставније примере примене.

Поред стандардних вредности тригонометријских функција (за углове од 30°, 45° и 60°) код решавања правоуглог троугла користити и друге оштре углове и уз помоћ калкулатора или рачунара решавати разноврсне примере примене тригонометријских функција у реалним ситуацијама.

Други разред

Степеновање и кореновање

На почетним часовима требало би обновити појам степена са природним изложиоцем и квадратног корена које су ученици изучавали у основној школи. Проширити стечена знања увођењем операција са степенима са целобројним изложиоцем. Од посебног је значаја релација

$\sqrt{a^2} = |a|,$

а такође и децимални запис броја у тзв. стандардном облику $a \cdot 10^n$, где је $1 \leq a < 10$ ($n \in Z$).

Увести појам корена произвољног реда и увежбати најједноставније операције са њима. Дефинисати појам степена с рационалним изложиоцем. Ученике треба оспособити да рационалишу имениоце најједноставнијег облика

$(\sqrt{a}, \sqrt{a} \pm \sqrt{b}).$

Функцију $y = x^n$ ($n \in N$) скицирати само за $n = 2$ и $n = 3$.

Квадратна једначина и квадратна функција

На почетку обновити из основне школе решавање непотпуне квадратне једначине у скупу R. Затим извести формулу за решавање квадратне једначине са реалним коефицијентима. Решавати једначине са реалним решењима и истаћи у којим случајевима једначина нема реалних решења или има два различита, односно два једнака решења. Решавати и једначине са непознатом у имениоцу које се своде на квадратне, при чему треба истаћи важност услова дефинисаности.

Везу између коефицијената и решења квадратне једначине успоставити кроз Вијетове формуле и растављање квадратног тринома на чиниоце.

Пажњу посветити разноврсним проблемима из свакодневног живота који се решавају свођењем на квадратну једначину.

Ученике треба оспособити да скицирају график квадратне функције и да помоћу њега тумаче њене особине: одређују нуле (ако постоје), знак, максимум или минимум и интервале монотоности.

Квадратне неједначине треба решавати „читањем са графика”.

Тригонометријске функције

На почетним часовима требало би обновити тригонометријске функције оштрог угла (тригонометрију правоуглог троугла), као и релације између тригонометријских функција које су ученици упознали у првом разреду.

Успоставити везу између угла израженог у степенима и угла израженог у радијанима.

На тригонометријском кругу најпре одређивати вредности тригонометријских функција за углове у првом квадранту, а затим и за произвољне вредности углова. Осим помоћу тригонометријског круга потребно је да ученици у потпуности савладају одређивање вредности тригонометријских функција помоћу калкулатора. Ученике оспособити да решавају једноставније проблеме у реалном контексту помоћу тригонометрије.

Приликом трансформација тригонометријских израза користити адиционе формуле и тригонометријске формуле двоструког угла. Решавати задатке у којима се тригонометријски идентитети директно примењују.

Скицирати и тумачити графике основних тригонометријских функција ($y = \sin x$, $y = \cos x$, $y = \operatorname{tg} x$, $y = \operatorname{ctg} x$).

Трећи разред

Стереометрија

Обраду ове теме започети обнављањем одређивања површине фигура у равни, што је ученицима познато из основне школе.

Како ученици већ поседују знања о основним геометријским телима, треба их подсетити на одређивање површине и запремине коцке и квадра. Довољно је навести опште формуле за површину и запремину праве призме и пирамиде. При увежбавању треба бирати најједноставније примере и задатке (првенствено правилне призме и пирамиде).

Када су у питању обртна тела, треба обрадити прав ваљак и праву купу, и навести формуле за њихове површине и запремине. Такође, треба увести појам сфере и лопте, и навести формуле за површину сфере и запремину лопте. Код обраде обртних тела такође се треба ограничити само на најједноставније примере и задатке.

Пажњу треба посветити и развијању просторних представа, чему у извесној мери може допринети позивање на очигледност, коришћење динамичких софтвера и правилно скицирање просторних фигура.

Експоненцијална и логаритамска функција

При увођењу појма експоненцијалне и логаритамске функције на овом нивоу не може се дати прецизна дефиниција, па самим тим се и не могу строго доказати њихове особине, већ се о тим особинама закључује по аналогији са особинама степена. Ученике треба оспособити да одреде вредност експоненцијалне и логаритамске функције у датој тачки (при чему могу да користе калкулатор када је то неопходно), а такође и да скицирају график једноставних експоненцијалних и логаритамских функција.

Ученици треба да упознају и примењују само једноставна својства логаритама (логаритам производа, количника, степена).

Експоненцијалне и логаритамске једначине треба обрађивати у мери у којој је то наведено у исходима, што значи у најједноставнијим примерима и задацима.

Системи линеарних једначина

Код решавања система линеарних једначина треба најпре обновити решавање система 2x2, методе замене и методе елиминације. Исте методе размотрити код система 3x3 и надовезати на то Гаусов алгоритам.

Решавати само примере и задатке у којима се не појављују параметри.

Аналитичка геометрија у равни

Основни циљ увођења аналитичке геометрије је повезивање алгебарских и геометријских садржаја (на пример: решавање система линеарних једначина 2x2 и међусобни положај одговарајућих правих у координатном систему). На почетку обновити приказ тачака и правих у Декартовом правоуглом координатном систему у равни, одређивање растојања између две тачке, имплицитни и експлицитни облик једначине праве, као и превођење из једног облика у други.

Оспособити ученике да одређују обим троугла ако су дате координате његових темена. Ученици треба да умеју да одреде једначину праве на основу датих услова (одређену датом тачком и датим коефицијентом правца, као и двема датим тачкама) и да испитају узајамни положај двеју правих (посебно да примене услове паралелности и нормалности). При одређивању услова за паралелност, односно нормалност правих, искористити знања из тригонометрије.

Једначину кружнице извести применом познате формуле за растојање тачака у координатном систему. Увести канонски и општи облик једначине кружнице и ученике оспособити да преводе општи облик у канонски и да скицирају кружницу у координатном систему на основу задате једначине.

Приликом увежбавања градива аналитичке геометрије треба бирати што једноставније задатке и илустровати решења цртежима у координатном систему.

Низови

Појам бесконачног низа реалних бројева увести кроз конкретне примере. Навести и примере када се низови могу дефинисати рекурентним релацијама.

Увести аритметички и геометријски низ, указујући на специфичности разлике и количника. Ученици треба да на основу задатог низа, препознају тип низа, одређују први члан, разлику, односно количник и примењују формулу за израчунавање збира првих n чланова низа. Сврху увођења аритметичког и геометријског низа приказати једноставнијим примерима примене.

Геометријски низ применити и код сложеног каматног рачуна на израчунавање главнице и главнице са каматом.

Четврти разред

Функције

У оквиру ове теме треба поновити и систематизовати стечена знања о функцијама које су обрађене у претходним разредима (линеарна, степена, квадратна, експоненцијална, логаритамска и тригонометријске функције). Ученике треба подсетити на основне појмове у вези с функцијама

(домен, кодомен, 1-1, НА). Затим размотрити својства карактеристична за реалне функције једне реалне променљиве (ограниченост, парност и непарност, периодичност, нуле, знак, монотоност, график) и илустровати их на примерима функција које су ученицима познате. Навести својства и графике основних елементарних функција (константе, степене функције, експоненцијалне и логаритамске функције, основне тригонометријске функције).

Граничну вредност (лимес) функције најпре илустровати примерима. Затим дати дефиниције у различитим случајевима. Илустровати графички примере који доводе до асимптота (вертикалних и хоризонталних). Навести аритметичка својства лимеса и увежбати њихово коришћење. Размотрити неке карактеристичне случајеве тзв. неодређених израза и увежбати њихово решавање, али само у најједноставнијим примерима. Код одређивања асимптота графика функција треба се ограничити на рационалне функције и то у једноставним ситуацијама.

Извод функције

На самом почетку теме, користећи историјске изворе као мотивацију, осврнути се на чињеницу да је појам извода настао из потребе да се одреди општа метода за одређивање тангенте неке криве, као и брзине кретања. Навести таблицу извода основних елементарних функцијама (с доказима у два до три случаја).

Обрадити правила за налажење извода збира, разлике, производа и количника, и илустровати их на једноставним примерима. Упознати ученике са појмом извода вишег реда.

Пажњу посветити испитивању функција и цртању њихових графика, користећи изводе, при чему се ограничити на рационалне функције. Обратити пажњу на појам максимума и минимума, конвексности и конкавности функције, трудећи се да се сва стечена знања о функцијама повежу у логичку целину (домен, парност, нуле, знак, монотоност, локални максимум и минимум, конкавност, конвексност, превојне тачке, асимптоте).

Комбинаторика

Елементе комбинаторике (правило збира и правило производа) дати на једноставнијим примерима и задацима, као примену код пребројавања броја елемената коначних скупова. Увести појам факторијела и користити га у различитим примерима. Поштовањем принципа поступности увести пермутације, варијације, као и комбинације без понављања. При решавању проблема у којима ученици користе те појмове користити реалне примере, у којима постоје различита ограничења, односно понављања. Увести Паскалов троугао и биномни образац (без доказа) и приказати примере њихове примене уз ограничење $n \leq 5$.

Вероватноћа и статистика

Увод у елементарну теорију вероватноће подразумева класичну дефиницију вероватноће и припадајућих појмова (скуп елементарних догађаја, сигуран догађај, немогућ догађај, супротни догађај...) и њихову илустрацију на примерима разних експеримената (бацање новчића и коцкица, извлачење куглица и други примери). У току увежбавања, брзим експериментом у коме учествују сви ученици (на пример, окретањем једног новчића по 10 пута од стране сваког ученика) и акумулацијом добијених резултата (фреквенција) указати на суштински однос класичне и статистичке дефиниције вероватноће.

Обраду теме наставити увођењем појма случајне величине дискретног типа и указивањем на једноставније примере. Указати на појмове популације, обележја и узорка и потребу дескриптивне обраде података посматрањем одређеног обележја. На конкретним примерима (сопствених истраживања или база података које је могуће наћи на интернету) показати поступке прикупљања, уређивања података, табличног и графичког приказивања изабраног обележја, дефинисати и демонстрирати израчунавање математичког очекивања и дисперзије. Дати тумачење шта ти параметри суштински значе.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне

информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

У процесу праћења и вредновања значајну улогу имају домаћи задаци. Редовно задавање домаћих задатака (уз обавезну повремену проверу од стране наставника), анализа задатака које ученици нису умели да реше, педагошка мотивација ученика који редовно раде домаће задатке... помаже наставнику да стекне бољи увид у степен остварености исхода.

7.5. Рачунарство и информатика

Циљ учења Рачунарства и информатике је да ученик, усвајајући информатичке концепте, знања и вештине, формира вредносне ставове и развије апстрактно и критичко мишљење, способност ефективног коришћења технологије на рационалан, етичан и безбедан начин и примени стечена знања и вештине у решавању проблема из свакодневног живота, даљем школовању и раду.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја
– објасни улогу ИКТ у свакодневном животу; – наведе актуелне области рачунарства и проблеме који они решавају; – разуме изазове коришћења и користи савремене технологије на одговоран и безбедан начин; – објасни начин дигиталног записа података и бинарног записа природних бројева; – процени количину меморије коју заузимају различите врсте података; – опише разлику између хардвера и софтвера; – наведе хардверске компоненте дигиталних уређаја, њихову улогу у систему и основне карактеристике; – објасни шта је системски софтвер; – објасни која је улога оперативног система; – познаје основне типове апликативног софтвера; – разликује појмове и типове лиценци софтвера и садржаја који се деле; – разликује елементе графичког корисничког интерфејса; – прилагоди радно окружење кроз основна подешавања; – инсталира и деинсталира корисничке програме; – објасни начине прикључивања и подешавања спољашњих уређаја (штампача, скенера, пројектора, ...); – приступа интернету, самостално претражује, проналази информације у дигиталном окружењу и преузима их на свој уређај; – организује датотеке на локалном и дељеном складишту; – класификује информације са интернета и процењује њихов квалитет и поузданост; – користи сервисе интернета који одговарају његовом стручном усмерењу;	**РАЧУНАРСТВО** ИКТ у свакодневном окружењу. Области рачунарства (софтверско и хардверско инжењерство, вештачка интелигенција, информациони системи, рачунарска графика, ...). Дигитални рачунари и дигитални запис података. Начини приказивања/представљања података и дигиталног записа. Хардверске и софтверске компоненте рачунарских система. Системски и апликативни софтвер. Улога и компоненте оперативних система. Типови апликативног софтвера. Ауторска права и лиценце софтвера.

– спроводи поступке за заштиту личних података и приватности на интернету; – ефикасно и тачно уноси и уређује неформатиран текст, поштујући правила језичког и дигиталног правописа; – користи функционалности намењене сарадничком раду; – примени основне и напредније елементе форматирања и структуирања стручног текста; – примени параметре стилизовања текста на нивоу карактера, параграфа и страница; – користи, креира и одржава именоване стилове и табелу садржаја документа; – припреми документ за штампу и одштампа га; – креира растерску и векторску слику у изабраном програму; – користи алате за уређивање и трансформацију слике; – оптимизује слику за приказ на различитим медијима и сачува је у одговарајућем формату; – користи алат за уређивање аудио и видео-записа; – у складу са правилима за израду добре презентације креира, уређује и приказује слајд презентације; – креира једноставни веб-сајт на основу готових веб решења; – креира и форматира табелу са подацима одговарајућег типа; – креира формуле за израчунавање статистика уз коришћење уграђених функција; – користи апсолутно и релативно адресирање; – сортира и филтрира податке по задатом критеријуму; – креира изведене (пивот) табеле; – представи визуелно податке на одговарајући начин; – протумачи резултате анализе података и изведе закључке; – припреми табеле за штампу и одштампа их.	
	ДИГИТАЛНИ УРЕЂАЈИ И ИНТЕРНЕТ Елементи графичко-корисничког интерфејса и интеракција са њима. Подешавања оперативног система. Инсталирање и уклањање програма (апликативних програма, драјвера). Средства и методе заштите рачунара и информација. Рад са документима и системом датотека. Глобална мрежа (интернет) и сервиси интернета. Чување, организовање и дељење докумената „у облаку” коришћењем различитих сервиса. Лепо понашање, право и етика на интернету. Безбедност и приватност на интернету.
	КРЕИРАЊЕ И УРЕЂИВАЊЕ ДИГИТАЛНИХ САДРЖАЈА Унос текста и његово уређивање на локалном рачунару и у облаку, кроз различите сервисе.

	Дељење докумената у облаку. Сарадднички рад на изради текстуалног документа (и у облаку и коришћењем опције праћења промена). Форматирање и обликовање текста. Посебни елементи у тексту (листе, табеле, слике, математичке формуле, ...). Коришћење готових и израда нових стилова, генерисање садржаја. Припрема за штампу и штампање докумената. Рад у програму за растерску графику. Рад у програму за векторску графику. Формати записа слике (компресија са губитком, компресија без губитка). Рад у програму за снимање и обраду аудио и видео-записа. Креирање слајд-презентације. Готова веб дизајн решења.
	ПРОГРАМИ ЗА ТАБЕЛАРНА ИЗРАЧУНАВАЊА Креирање и форматирање табеле уз унос различитих типова података (нумеричких, текстуалних, датум, време....). Примена формула и уграђених функција за израчунавање статистика. Копирање формула уз коришћење апсолутног и релативног адресирања. Сортирање и филтрирање података. Условно форматирање табела. Изведене (пивот) табеле. Визуализација података. Тумачење и презентовање резултата обраде и анализе података. Припрема табеле за штампу.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава се изводи на спојеним часовима, са половином одељења у рачунарском кабинету, у групама не већим од 15 ученика.

На почетку наставе урадити проверу нивоа знања и вештина ученика, која треба да послужи као оријентир за организацију и евентуалну индивидуализацију наставе.

При реализацији програма дати предност пројектној, проблемској и активно оријентисаној настави, кооперативном учењу, вршњачкој процени, изградњи знања и развоју критичког мишљења. Ангажовати се на стварању услова за реализацију хибридног модела наставе – комбинација традиционалне наставе и електронски подржаног учења коришћењем неког од система за управљање учењем, поготово у случајевима када је због разлика у предзнању потребна већа индивидуализација наставе. Посебно се за дискусије и вршњачку процену препоручује употреба форума у безбедном окружењу школског система за електронски подржано учење.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да одабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, за достизање исхода предвиђених програмом планиране активности за конкретан час треба разложити на мање сегменте. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник, наставна средства и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Препорука је да се користе интерактивне, пројектне, проблемске и истраживачке методе, дискусије, дебате и слично, како би ученици били што више ангажовани током наставе. У зависности од могућности ученика и рачунарске опреме, комбиновати на часовима различите облике рада као што су самостални рад ученика (по принципу један ученик – један рачунар), рад у паровима (два ученика истовремено и заједно решавају конкретне задатке), рад у мањим групама (почетна анализа и идеје за методе решавања), као и рад са целом групом када наставник објашњава, приказује, демонстрира и кроз дискусију уводи ученике у нове области. Избор метода и облика рада, као и планирање активности ученика ускладити са наставним садржајем који треба реализовати на часу у складу са предвиђеним исходима, али и са специфичностима одељења и индивидуалним карактеристикама ученика.

Ради лакшег планирања наставе даје се пример оријентационог броја часова по темама за годишњи фонд часова 74.

– Рачунарство (20)

– Дигитални уређаји и интернет (10)

– Креирање дигиталних садржаја (24)

– Програми за табеларна израчунавања (20)

Предложени број часова по темама је оквиран, на наставнику је да процени потребан и довољан број часова по темама узимајући у обзир годишњи фонд часова, знања и вештине које ученици имају из претходног школовања и животног искуства.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У наставку је дат предлог конкретних знања и вештина које могу бити предмет изучавања у склопу сваке наставне теме. Многе од предложених садржаја су ученици већ обрађивали у основној школи и ако наставник процени да су ученици постигли одговарајући ниво компетенција не мора те садржаје обрађивати поново. Уколико наставник процени да су неки од предложених садржаја превише напредни за одређени образовни профил, може да их изостави и да више времена посвети детаљнијој обради тема које су релевантне за конкретан образовни профил.

Рачунарство

Потребно је нагласити значај ИКТ у свакодневном животу, али и да коришћење доноси различите ризике и одговорност. Кроз ученицима познате примере навести примере одговорног и безбедног коришћења ИКТ (иако ће се ова тема провлачити током целог школовања, како ученици овладавају алатима и применом ИКТ у свом животу, наглашавати безбедност и одговорност при коришћењу истих).

Приликом објашњавања који се уређаји користе, посебну пажњу посветити уређајима који се користе код образовног профила за који се ученици школују. Ученици би требало да се упознају са врстама уређаја, њиховим најбитнијим функцијама и ситуацијама у којима се ти уређаји примењују. Осврнути се на софтверска решења за слање електронске поште, за комуникацију (нпр. Zoom, Google Meet, Teams), на системе за управљање учењем (нпр. Moodle) итд. Осврнути се на типове уређаја преко којих може да се оствари комуникација и шта је потребно да би неки уређај (нпр. уређај који је нов) могао да обезбеди комуникацију између корисника. Са ученицима разматрати ИКТ сервисе: електронска трговина, електронско банкарство, системе за складиштење и размену података, симулацију система на којима се обучавају радници или учи управљање уређајима, тродимензионална модулација, навигација итд.

Разматрати утицај ИКТ-а на друштво. Ученици треба да препознају које карактеристике има информационо друштво, који је значај примене дигиталних уређаја и како дигитални уређаји утичу на здравље и животну средину. Посебно нагласити значај појма интелектуална својина, безбедност, заштита личних података и правила понашања приликом коришћења ИКТ-а. Ученике

упутити на адресу Завода за унапређивање образовања и васпитања https://zuov.gov.rs/savremene-tehnologije/ на тему „Безбедност и приватност на мрежи”.

Представити како предузећа, организације и појединци користе информационе системе, где је информациони систем интегрисани скуп компоненти за прикупљање, обраду, складиштење и преношење информација.

Упознати ученике са основним областима савременог рачунарства. Објаснити ученицима чиме се бави софтверско инжењерство: креирање и унапређивање апликација, оперативних система… Упознати их са пословима хардверског инжењерства, креирањем и унапређивањем хардверског дела уређаја. Разматрати особине система у којима хардвер и софтвер реализују машинско учење и продукују да машине обављају задатке интелигентно (препознају људски говор, анализирају црте лица, тумаче информације које добијају од сензора, предвиђају како ће се одвијати догађаји).

Рачунарску графику и анимацију представити као неизоставни део данашњице. На примерима обрадити коришћење графике и анимација узимајући у обзир за који се образовни профил ученици школују, на пример: пројектовање новог аутомобила, зграде, обуће, комада намештаја, моделовање унутрашњости људског тела итд.

Вештачку интелигенцију представити ученицима помоћу области које јој припадају: машинско учење, аутоматско резоновање, обрада природног језика, рачунарска интелигенција, теорија игара и друге. Са ученицима дискутовати о примени вештачке интелигенције у свакодневном животу. Ученици треба да препознају где и како се вештачка интелигенција може користити у занимањима за које се школују. Навести теме за размишљање и разматрање: да ли је могуће идентификовати особу на улици помоћу сигурносних камера, да ли рачунар може да препозна људски рукопис, да ли могу да се направе потпуно аутоматизовани аутомобил, итд. Као истраживачки или пројектни задатак ученици у сарадњи са наставником треба да пронађу слободан софтвер који је заснован на вештачкој интелигенцији (на пример, софтвер за обраду слика, звука, текста на природном језику), да га испробају и прикажу осталим ђацима. Ученици који се додатно заинтересују за ову тему могу да креирају симулацију паметног града коришћењем бесплатног алата https://www.tinkercad.com/.

При реализацији ове тематске целине потребно је да ученици стекну знања о томе како се у дигиталним уређајима информације представљају помоћу бројева. Треба да знају да се кодирањем представљају текст, графика и звук. Приказати ученицима како се природни бројеви представљају у бинарном систему (нулама и јединицама). На информативном нивоу показати хексадекадни систем као скраћење записа бинарних бројева и приказати бинарни запис неких података (на пример, текста записаног ASCII кодом). За превођење бинарних записа у друге бројне системе користити калкулаторе на рачунарима.

Ученици треба да познају јединице за мерење количине података (бит, бајт, килобајт, ...) и везе између њих, као и да процене колико уобичајени подаци заузимају меморије (нпр. колико отприлике заузима страница текста, фотографија ниске и високе резолуције, видео-записи и слично). Важно је и да знају шта су компримовани подаци и на које начине могу да представе податке како би они заузели мање меморијског простора на дигиталном уређају.

Током изучавања ове области ученици стичу основна знања о структури рачунара (процесор, меморије и улазно-излазни уређаји, као и комуникација између њих) и организацији савремених стоних и преносних рачунара (кућиште са напајањем, матична плоча и њене компоненте, врсте портова, графичке картице итд.). Ученици треба да знају улогу процесора у функционисању рачунарског система, да познају особине процесора, да објасне врсте и улогу различитих меморија у рачунарима (меморије које трајно и привремено памте податке) и да разликују унутрашње меморије (кеш, RAM) од спољашњих, складишних меморија (хард-дискова, флеш-меморија, SSD уређаја, оптичких дискова). Инсистирати на хијерархијској организацији меморија и објаснити разлику у брзини, капацитету и цени различитих облика меморија (особине меморија); основне врсте улазно-излазних уређаја и начине комуникације са њима; врсте магистрала и њихову улогу у остваривању комуникације између различитих компонената унутар рачунара. У зависности од образовног профила за које се ученик школује, посветити пажњу описивању компоненти и њиховом функционисању. На пример, ако се ради о куварима или медицинским техничарима ученици треба да их познају на нивоу препознавања, без улажења у детаље, а ако се ради о

електротехничарима рачунара ученици треба детаљно да знају архитектуру компоненти и њихово функционисање.

Искуствено ученици могу описати улогу оперативних система. Кроз дискусију ученике подсетити на разлику између апликативних и системских програма, као и на различиту примену апликативних програма у свакодневном животу (на пример, програме за приступ интернету и вебу, рачунарске игре, програме за обраду звука, апликације везане за стручну област). Посебну пажњу посветити ауторским правима, интелектуалној својини и типовима лиценци софтвера и дељених садржаја. Део тематске целине чији је фокус на заштити ауторских права и коришћењу туђег садржаја треба да се прожима кроз све тематске целине.

Дигитални уређаји и интернет

Систематизовати знање ученика о елементима графичког корисничког окружења: радној површини, прозорима, менијима, дугмадима, пољима за унос текста и слично. Осигурати да ученици ефикасно баратају основним улазним уређајима тј. да умеју да изведу акције мишем, екраном осетљивим на додир, али и пречицама на тастатури. Обезбедити да ученици разумеју концепте селекције, концепт клиборда и њихову примену на копирање и премештање података. Ученици треба да знају да адекватно одреагују на разне поруке које добијају од система током рада (на пример, при брисању података, затварању програма, чувању документа…).

Систематизовати са ученицима и основна системска подешавања (датума и времена, радне површине, регионална подешавања, подешавања језика и тастатуре, коришћење и подешавање корисничких налога). Објаснити, кроз неколико примера инсталацију и уклањање програма – апликативних програма, драјвера (опет направити паралелу стоних и преносивих рачунара са мобилним уређајима) прилагођених потребама ученика који похађају различите образовне профиле.

Паралелно са радом на организацији података на систему датотека оперативног система демонстрирати манипулисање подацима у „облаку”. Дискутовати о предностима и недостацима рада са подацима на оба начина. Потребно је да ученици знају када податке чувају на диску, на некој преносивој спољној меморији, на телефону, „у облаку” итд. Потребно је појаснити терминологију (фајл-датотека, фолдер – фасцикла – директоријум – каталог, партиција, диск), и обезбедити да ученици разумеју концепт датотека и фасцикли и њихову примену на хијерархијско организовање података. Ученици треба да познају најпознатије типове датотека, да знају да искључе/укључе приказ типа датотеке и скривених датотека, да знају да су одређени типови датотека повезани са подразумеваним програмима који их отварају, као и да та повезивања подесе. Кроз рад на документима и фасциклама инсистирати на начинима како се дели и приступа фасциклама и датотекама у „облаку” (сарадња, само да прегледају документе….). Потребно је да ученици разумеју хијерархијску организацију система датотека и путање које одређују позицију (тј. адресу) датотеке у систему. Ученике подсетити на „пречице” тј. симболичке линкове ка датотекама. Упознати ученике са неким програмима за архивирање података и потребом за таквим програмима (на пример, вежба слање мејла са архивираним подацима).

Упознати ученике са методама и значајем заштите података, подешавањем антивирусног програма, заштитног зида.

Нагласити да су савремени уређаји данас нераскидиви део интернета и обрнуто. Ученици треба да стекну представу о рачунарским мрежама и да јасно разликују локалну мрежу и интернет. Потребно је направити паралелу између кућне мреже и мреже у школи и скренути пажњу да су за формирање и функционисање мреже потребни и посебни уређаји и програми, без уласка у детаљну анализу њихове улоге и технолошких карактеристика. При реализацији ове теме потребно је да наставник, у зависности од образовног профила, процени шта ће бити полазна и крајња тачка у изучавању рачунарске мреже (локалне или глобалне). Полазна основа при упознавању са локалном мрежом треба да буде школска мрежа на којој се могу илустровати њене саставне компоненте, топологије, ресурси, клијент-сервер организација итд. Наставник треба локалну мрежу да стави у контекст интернета (светске мреже) и сарадничког коришћења расположивих ресурса. Ученици треба да схвате предности умрежавања, треба да разумеју у чему је разлика између рачунара-сервера и рачунара-клијента, која је улога интернет-провајдера, карактеристике основних технологија како се приступа интернету, адресирање на интернету итд,

као и принципе функционисања интернета, чему служе основни интернет протоколи и како се рачунари повезују са интернетом.

Са ученицима детаљније дискутовати о сервисима на интернету и веб-апликацијама и подстакнути их да једни другима укажу на корисне и интересантне сервисе и апликације. Приликом објашњавања апликација и сервиса који се користе посебно пажњу посветити на оне који су значајни за образовни профил за који се ученици образују (нпр. коришћење Google Maps и других апликација за означавање важних локација за истовар робе возача или мапирање различитих културних и историјских локација за туристичке водиче итд.). Посебну пажњу посветити ефикасном претраживању информација на интернету и процени њихове поузданости и релевантности. Ова тема треба да буде практично демонстрирана и прожета током читавог наставног процеса.

При свакој интернет-комуникацији инсистирати на безбедном и одговорном коришћењу уз поштовање правила лепог понашања. Ученике упознати кроз практичне задатке са неким од сервиса „у облаку" (cloud computing) за складиштење и обраду података. При свему овоме неопходно је перманентно радити на развијању свести о важности поштовања правних и етичких норми при коришћењу интернета, критичком прихватању информација са веба, поштовању ауторских права при коришћењу информација са веба, поштовању права приватности. Ученике усмерити ка тражењу образовних веб сајтова и коришћењу система за електронско учење, како би се код њих развиле навике коришћења интернета за прикупљање информација потребних за сопствено образовање.

Креирање и уређивање дигиталних садржаја

Препорука је да се тема Креирање и уређивање дигиталних садржаја обрађује у облику пројектног задатка. У зависности од образовног профила, ученицима поставити задатке који их подстичу да проуче различите производе, односно услуге, да саставе спецификације за њих у оквиру дељених докумената, да у документацију убаце одговарајуће табеле, листе, слике, аудио и видео записе (директно или путем линкова), да припреме своју презентацију и представе их другим ученицима у одељењу. Као припрему за овај пројектни задатак, потребно је сагледати садржаје стручних предмета и обезбедити ученицима унапред припремљену листу производа, односно услуга које могу истраживати. Приликом одабира теме за пројектни задатак наставник треба да усмери ученике на избор одговарајућих извора али и техника истраживања. Ученици могу да истражују у групи или у паровима и додељују им се задаци везани за једну или више тема (у зависности од сложености теме, времена потребног за истраживање и обраду података, интересовања ученика и сл.) и потребно их је усмеравати ка прикупљању података из различитих извора. Поред прикупљања података са релевантних интернет страница, прегледа литературе, теме је могуће истражити и испитивањем стручњака за поједине области (наставници одређених предмета, стручњаци институција ван школе и сл.). Улога наставника у изради пројектног задатака је вишеструка: он је организатор читавог процеса, подстиче и усмерава активност ученика, усмерава ученике на релевантне изворе и технике истраживања, пружа адекватну стручну помоћ и подршку везану за теме истраживања, даје примере различитих задатака и подстиче њихову анализу (издвајањем добрих и мање добрих делова задатака) итд. Такође, листови за евалуацију и самоевалуацију оваквих радова су препоручљиви за пројектне задатка како би ученици могли да препознају, уоче и исправе грешке, али и начине свог учешћа у току пројекта, у пројектним задацима.

Приликом рада на пројектном задатку од ученика се очекује да:

– се определе за област из које ће радити пројекат,

– уз помоћ наставника дефинишу циљ пројекта своје групе,

– јасно и прецизно презентују пројекат.

Уколико наставник процени да је ученицима потребан традиционалан облик наставе, наставник има слободу да наставу организује на тај начин.

При реализацији ове тематске целине, потребно је да се кроз мултидисциплинарни приступ формирају вежбе прилагођене образовном профилу за који се ученици школују. Текстове и графичке елементе треба преузети из садржаја стручних предмета, или из општеобразовних предмета извући садржаје који чине основу за даљи рад у оквиру струке. Инсистирати да ученици вешто и ефикасно врше уношење текста строго придржавајући се дигиталног правописа (у

латиничком тексту на српском језику користећи дијакритичке карактере č, ć, ž, š, и сва граматичка правила говорног језика). За почетак вежбати рад са чистим текстом, без уметнутих нетекстуалних елемената. Осим уношења текста, треба нагласити да су основни кораци у раду са текстом кретање кроз текст, копирање, премештање делова текста, претрага и замена. Ученици треба да користе пречице на тастатури за различите операције са текстом (копирање, премештање, претрага, …). Приликом уноса текста потребно је да знају како се текст дели на целине – параграфе и скренути им пажњу на разлику између експлицитног уметања ознака за нови ред и прелаза у нови ред које едитор текста аутоматски приказује (а који нису унети у текст). Нагласити ученицима да је овај основни ниво рада са текстом заједнички за веома широку палету програма (од најједноставнијих едитора текста до напредних процесора текста) и демонстрирати рад у неколико различитих програма (на локалном рачунару, али и онлајн), укључујући и програмерске едиторе ако је то за саму струку битно.

Након рада са чистим текстом, прећи на обраду уметања нетекстуалних елемената и структурирање текста. Ученици треба да знају да организују текст коришћењем нумерисаних и ненумерисаних листа, да у текст уметну нетекстуалне елементе (табеле, слике, једноставне математичке симболе и формуле…). И ову тему приказати кроз неколико различитих програма (нпр. текст процесора, програма за слање електронске поште и креирање онлајн документа или веб стране) и истаћи заједничке карактеристике.

Објаснити разлику између логичке структуре документа и његовог визуелног и стилског обликовања и увести стилове као основну технику логичког структурирања документа. Ученици треба ефикасно да користе постојеће, прилагођавају именоване стилове и креирају сопствене стилове на нивоу карактера, параграфа и странице. Поред тога потребно је да овладају елементима за аутоматско ажурирања документа (садржај, листа свих табела или слика, странице…). На крају рада са документом треба да знају да документ припреме за штампање и одштампају га на папиру (уколико за то постоје техничке могућности) или извезу у формат PDF. Коришћењем програма за креирање слајд презентација ученици треба да примене већ овладане технике форматирања и стилизовања текста и креирају добру и ефективну презентацију. При изради слајд-презентације морају се придржавати правила добре презентације (број информација на слајду, дизајн слајда, естетика, анимације у служби садржаја, …). Нагласити важност израде сарадничког документа, као и праћења измена начињених унутар документа од стране сарадника на документу (Track Changes, Versions) приликом рада на неком тексту или слајд – презентацији.

За рад на уобличавању текстуалних докумената и презентација, користити стручне текстове и одговарајуће графичке елементе. Вежбати са ученицима начине за приказ садржаја према образовном профилу за који се школују. Уколико за то постоји потреба, у зависности од образовног профила, увежбавати израду формалних докумената (разних образаца, уговора, биографије, пословних писама, електронске поште …). Код израде презентација потребно је додатно објаснити да је, уз поштовање препорука за израду ефектних презентација, потребно размотрити и однос елемената у оквиру презентација како би се оне прилагодиле одређеној групи корисника, али и различитим начинима приказа (за подршку презентеру, односно за читање). За представљање резултата рада у оквиру ове тематске целине, потребно је организовати ученике у групе и формирати диференциране задатке како би имали прилику да се опробају у различитим улогама (од техничара до презентера).

Обновити карактеристике векторског и растерског представљања слике, предности и недостатке једног и другог начина. Подсетити ученике на постојање RGB и CMYK палета боја и на везу избора палете у односу на намену: RGB за приказивање на дигиталном уређају или на интернету, односно CMYK палете боја за припрему за штампање. Размотрити питање одговарајуће резолуције (квалитета) графичке датотеке у контексту конкретне потребе, штампање или коришћење на дигиталном уређају, односно постављање на интернет. Код помињања резолуције слике, још једном подсетити ученике на појам пиксела, однос квалитета слике и резолуције. Коментарисати количину меморијског простора који заузима иста дигитална слика припремљена за штампу и припремљена за приказивање на вебу или слање електронском поштом, и то повезати са претрагом слика у оквиру интернет прегледача (претрага по „величини" слике). Објаснити појам битмапе и најчешће технике компресије података (компресија редуковањем величине,

компресија без губитка података и компресија са губитком квалитета слике), без уласка у техничке детаље самих алгоритама компресије.

Наставити рад на креирању растерске графике у програму који су ученици користили у претходним разредима. Разматрати јединице за опис квалитета слике, PPI (pixel per inch) и DPI (dot per inch) и различите формате записа фотографије (bmp, gif, mpeg, png, tiff).

Подсетити ученике на појам и сврху слојева. Урадити пример са сликом која садржи више слојева, од којих је један слој текст дат као векторски слој у растерској слици. Демонстрирати увећавање слова док је слој векторски. Провежбати технике: додавања и брисања слоја, видљивости и сакривања слоја, подешавања провидности, закључавања слоја за измену и стапања слојева. На више основних примера поновити основне геометријске трансформације над сликом (опсецање, ротирање, смицање и превртање слике у целини...), провежбати рад са алатима за селекцију и основне корекције дигиталних слика и фотографија као што су промена нивоа осветљености, контраста и обојености. На конкретним сликама или фотографијама применити филтере као што су Blur (замућеност) и Sharpen (оштрина) и тражити од ученика да сами изаберу различите околности када користе различите филтере (нпр. поштовање права приватности особа које сликамо...). Приказати могућности аутоматске обраде већег броја дигиталних слика (нпр. аутоматско смањење величине свих слика преузетих са дигиталног фото-апарата). Припремити за часове дигитални фото-апарат или мобилни телефон са камером и на часу правити фотографије. На претходном часу дати ученицима задатак да донесу фотографије које ће на часу скенирати (уколико за то постоје техничке могућности).

Објаснити објекат као основни графички елемент у векторској графици и његове најважније атрибуте: боју, границу, место и величину. Посебну пажњу посветити пројектовању цртежа (подели на нивое, уочавању симетрије, објеката који се добијају померањем, ротацијом, трансформацијом или модификацијом других објеката итд.), као и припреми за цртање (избор величине и оријентације папира, постављање јединица мере, размере, помоћних линија и мреже, привлачења, углова, итд.). Код цртања основних графичких елемената (дуж, изломљена линија, правоугаоник, квадрат, круг, елипса) објаснити принцип коришћења алатки и указати на сличности са командама у различитим програмима. Слично је и са радом са графичким елементима и њиховим означавањем, брисањем, копирањем, груписањем и разлагањем, премештањем, ротирањем, симетричним пресликавањем и осталим манипулацијама. Указати на важност поделе по нивоима и основне особине нивоа (видљивост, могућност штампања, закључавање). Код трансформација објеката обратити пажњу на тачно одређивање величине, промену величине (по једној или обе димензије), промену атрибута линија и њихово евентуално везивање за ниво. Посебно указати на разлику отворене и затворене линије и могућност попуњавања (бојом, узорком, итд.).

Указати на важност промене величине приказа слике на екрану (увећавање и умањивање цртежа), и на разлоге и начине освежавања. Код коришћења текста указати на различите врсте текста у овим програмима, објаснити њихову намену и приказати ефекте који се тиме постижу.

За увежбавање дати ученицима конкретан задатак да нацртају грб школе, свог града или спортског друштва, насловну страну школског часописа, рекламни пано и сл. Као пројектни задатак, у зависности од стручног усмерења, поделити ученике у групе које ће формирати своје виртуелно предузеће и осмислити визуелни идентитет, као и начине за рекламирање овог предузећа. При овоме се могу користити и различите апликације на интернету, а посебно се овде треба усмерити на различите формате који се приликом рекламирања производа и услуга користе.

Приказати ученицима конкретне примере блога, викија и електронског портфолија, размотрити могућности примене у оквиру њихове струке, ученицима пружити прилику да креирају садржаје и коментаре на веб-сајтовима и порталима са слободним приступом или у саставу школског веб-сајта или платформе за електронски подржано учење. На крају ове наставне целине пожељно је да ученик креира повезане веб-странице са изабраним елементима на тему која је прилагођена образовном профилу за који се школују. Посебну пажњу обратити на потребу поштовања ауторских права, етичких норми, поштовање права на приватност, правилно писање и изражавање и правила лепог понашања у комуникацији. Активности осмислити тако да подстичу тимски рад, сарадњу, критичко мишљење, процену и самопроцену кроз рад на часу, примену у другим наставним областима и домаће задатке.

Програми за табеларна израчунавања

Све појмове уводити кроз демонстрацију на реалним примерима, прилагођеним приватном и школском животу ученика, али и будућој струци ученика. Од самог почетка давати ученицима најпре једноставне, а затим све сложеније примере кроз које ће сами практично испробати оно што је демонстрирао наставник. Анализу података приказати у функцији извођења закључака на основу којих се могу доносити личне и пословне одлуке.

Објаснити основне појмове у програмима за рад са табелама (табела, врста, колона, ћелија,…) и указати на њихову општост у раду са подацима. При уношењу података у табелу, објаснити разлику између различитих типова података (нумерички формати, датум и време), као и грешке које могу из тога да настану. У том смислу представити алате за валидацију података, увођењем ограничења која се тичу врсте података или вредности које корисници уносе у ћелију, као и додавања могућности избора из падајуће листе.

Код трансформација табеле указати на различите могућности додавања или одузимања редова, или колона у табели. Објаснити појам опсега тј. распона ћелија.

Код форматирања приказа податка у ћелији, приказати на примерима могућност различитог тумачења истог нумеричког податка (број, датум, време). Указати на предности условног форматирања које омогућава означавање ћелије одређеном бојом у зависности од вредности ћелије, коришћењем већ уграђених правила као и дефинисање нових правила коришћењем формула.

Такође, нагласити важност доброг приказа података (висине и ширине ћелија, фонта, поравнања) и истицања појединих података или група података раздвајањем различитим типовима линија и бојењем или сенчењем. Представити опције за побољшање прегледности података груписањем редова и колона, као и замрзавањем изабране области како би иста била стално видљива при прегледу остатка садржаја радног листа.

Указати на повезаност података у табели и могућност добијања изведених података применом формула. Објаснити појам адресе и различите могућности референцирања ћелија. Приказати копирање формула и понашање релативних и апсолутних адреса приликом копирања формула. Указати на различите могућности додељивања имена подацима или групама података и предности коришћења имена. Приказати функције уграђене у програм и обратити пажњу на најосновније функције, посебно за сумирање, сортирање (по једном и по више критеријума), филтрирање, а затим показати многобројност и применљивост осталих уграђених функција. Показати математичке, статистичке функције, функције за текст и време, референцирање итд. Примери могу бити статистика одељења, и статистика свих одељења на нивоу школе (или разреда) укључујући просек, успех, успех по предметима, издвајање датума рођења из ЈМБГ, одређивање дана у недељи кад је ученик рођен, ко је најстарији, најмлађи, раздвајање имена и презимена из табеле са уклањањем вишкова знакова (празнине), спајање имена и презимена уз кориговање великих слова тамо где треба, сортирање по више критеријума, филтрирање по различитим захтевима, итд.

Указати на различите могућности аутоматског уношења података у серији.

Посебну пажњу посветити различитим могућностима графичког представљања података. Указати на промене података дефинисаних у табели формулама, и графикону у случају измене појединих података у табели. Указати на могућност накнадних промена у графикону, како у тексту, тако и у размери и бојама (позадине слова, скале, боја, промена величине, лабеле итд.).

Показати анализу података кроз креирање и примену изведених (пивот) табела. Указати на потребу да подаци морају бити добро припремљени, и како се накнадно пивот табела мења и анализира, чиме се добијају различити погледи на почетни скуп података.

Указати на важност претходног прегледа података и графикона пре штампања, као и на основне опције при штампању.

Пројектни задатак из дела Креирање дигиталних садржаја је могуће урадити у две фазе. Тим на почетку бира тему за коју ће креирати дигиталне садржаје. У првом делу пројектног задатка претражује интернет, прикупља податке и представља их у дигиталном облику, а касније након обраде теме Програми за табеларна израчунавања, може да анализира и обрађује те податке, представља их визуелно и на основу њих доноси закључке.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У процесу вредновања потребно је континуирано пратити рад ученика. У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се и процес и продукти учења. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, се може обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање). Препоручује се да наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (електронска збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења потрфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематично праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља, подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Употребу портфолија отежавају недостатак критеријума за одабир продуката учења, материјално-физички проблеми, време, финансијска средства и велики број ученика. Већи број ометајућих фактора, у прикупљању прилога и успостављању критеријума оцењивања, је решив успостављањем сарадње наставника са стручним сарадником, уз коришћење Блумове таксономије.

Препоручено је комбиновање различитих начина оцењивања да би се сагледале слабе и јаке стране сваког ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да промени део своје наставне праксе.

7.6. Историја

(за образовне профиле који изучавају историју у два разреда са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Историје је да ученик, изучавајући историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према себи, сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, поштовању људских права и културних различитости, друштву и држави у којој живи.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; – користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости;	**Историја као процес, наука и наставни предмет** Историја као прошлост, као знање о прошлости и као поучавање о прошлости. Помоћне историјске науке.

– анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; – примењује основну методологију у елементарном историјском истраживању и резултате презентује у усменом, писаном, или дигиталном облику; – доведе у везу личности, догађаје, појаве и процесе са одговарајућим историјским периодом; – покаже на карти места одигравања историјских догађаја; – препозна предрасуде, стереотипе, пропаганду и друге врсте манипулација прошлошћу на конкретним примерима; – поредећи историјске и географске карте датог простора, уочава утицај рељефа и климатских чинилаца на настанак цивилизација и кретање становништва; – наведе и лоцира најважније праисторијске и античке локалитете у свету и Србији; – идентификује и пореди најважније одлике државних уређења у цивилизацијама старог века; – наведе типове државних уређења у периоду средњег и раног новог века и издвоји њихове специфичности; – анализира и пореди положај и начин живота деце, жена и мушкараца, припадника различитих друштвених слојева и група у старом, средњем и раном новом веку; – идентификује основне елементе и одлике привреде у старом, средњем и раном новом веку; – препознаје присуство и процењује важност тековина старог, средњег и раног новог века у савременом свету; – анализира специфичности и утицај међународних односа на положај држава и народа; – препознаје међусобну повезаност појава из политичке, друштвене, привредне и културне историје; – идентификује најважније одлике српске државности у средњем веку; – анализира структуру и особености српског друштва и уочава промене изазване политичким и економским процесима у периоду средњег и раног новог века; – изводи закључак о повезаности појава и процеса из националне историје са појавама и процесима у регионалним, европским и светским оквирима, на основу датих примера; – објасни историјске појаве и процесе, користећи историјску карту; – идентификује најзначајније последице настанка и ширења различитих верских учења у историјском и савременом контексту; – илуструје примерима значај прожимања различитих народа, култура и цивилизација; – препознаје утицај идеја и научно-техничких открића на промене и развој друштва, културе и образовања; – учествује у организовању и спровођењу заједничких активности у школи или у локалној	Хронологија и историјски извори. Главне одлике праисторије и њени остаци у свету и Србији – Лепенски вир, Старчево, Винча.

заједници које подстичу друштвену одговорност и неговање културе сећања; – разликује споменике из различитих епоха са посебним освртом на оне у локалној средини.	
	Цивилизације старог века Општи преглед цивилизација старог века. Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (Стари исток – најзначајније државе Месопотамије, Египат, Персија; античка Грчка – критско-микенски период, Дорска сеоба, Хомерско доба, колонизација, настанак полиса, државни и друштвени поредак Спарте и Атине – Ликург, Дракон, Солон, Пизистрат, Клистен, грчко-персијски ратови и атинска хегемонија – Леонида, Темистокле, Ксеркс, Пелопонески рат и његове последице – Перикле, Алкибијад, Никија; хеленизам – успон Македоније, царство Александра Великог и хеленистичке монархије; народи на тлу Балканског полуострва у антици; антички Рим – оснивање Рима и доба краљева, државни и друштвени поредак у републици, освајање Италије и Средоземља – Пир, Ханибал, грађански ратови и криза републике – Гнеј Помпеј, Гај Јулије Цезар, Марко Антоније, главне одлике принципата и домината – Октавијан Август, Тиберије, Трајан, Хадријан, Марко Аурелије, Диоклецијан; Велика сеоба народа и њен утицај на пропаст Римског царства). Религија и култура (основне одлике религија Старог истока, античке Грчке, епохе хеленизма и античког Рима, хришћанство; писменост, књижевност – Хомер, Хесиод, Пиндар, Есхил, Софокле, Еурипид, Аристофан, Херодот, Тукидид, Тацит, Тит Ливије, Вергилије, Хорације, Овидије, уметност – Фидија, Мирон, Поликлет, Лисип, наука). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреда Старог истока, античке Грчке, епохе хеленизма и античког Рима; појава новца; свакодневни живот). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (тековине цивилизација старог века – календар, иригациони систем – Ератостен, Архимед, Еуклид, Плиније Старији, наука, римски бројеви, медицина – Асклепије, Хипократ, Гален, закони – Хамураби, римско право, филозофија – Питагора, Сократ, Платон, Аристотел, демократија, беседништво, олимпијске игре, спортови; архитектура – храмови, позоришта, терме, водовод, канализација, путеви, арене, Витрувије...; јудаизам, хришћанство, античко наслеђе и најзначајнија налазишта на територији Србије – Сирмијум, Сингидунум, Виминацијум, Феликс Ромулијана, Наисус, Јустинијана Прима…).
	Европа и Средоземље у средњем веку Основне одлике средњег века (хронолошки и просторни оквири, особеност државног и друштвеног уређења; настанак феудалног

	друштва – формирање феудалне друштвене структуре, вазални односи, развој и структура феудалних држава). Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (настанак „варварских" држава на територији Западног римског царства; Константин Велики – оснивање Цариграда, Византијско царство – грчко и римско наслеђе, Јустинијан I и покушаји обнове Римског царства, успон царства и утицај на Бугаре, Србе, Русе – Прво бугарско царство и Кијевска Русија; Франачка држава, значај Карла Великог; појава ислама и арапска освајања; сталешке монархије – Француска, Енглеска и Немачка; Велика повеља слобода; крсташки ратови – најзначајнији походи и учесници; развој средњовековних градова). Религија и култура (хришћанска црква – црквена организација, монаштво, процеси покрштавања, Велики раскол и његове последице; културне области – западноевропска, византијска и арабљанска; манастири као средишта културе и писмености, појава јеретичких учења, школе и универзитети, проналасци, опште одлике уметности и књижевности, арапско-исламска култура и њен утицај на културу народа Европе). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреде у средњем веку; развој банкарства; свакодневни живот – владар и двор, живот на селу и у граду, породични односи). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (тековине средњег века – легенде и митови, хералдика, институције).
	Срби и њихово окружење у средњем веку Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (узроци и правци сеобе Словена, Јужни Словени према староседеоцима и суседима на Балканском полуострву, насељавање Бугара и Мађара и настанак њихових држава; Срби од VII до XII века – досељавање Срба и Хрвата, српске земље, Србија између Византије и Бугарске, успон Дукље; Србија у XII и почетком XIII века – Рашка између Византије и Угарске, Стефан Немања, Стефан Првовенчани, аутокефалност српске цркве – Свети Сава; успон српске државе у XIII и почетком XIV века и Византија Палеолога – Урош I, Милутин, Стефан Дечански и битка код Велбужда; освајања Стефана Душана, успостављање патријаршије и проглашење царства, уређење државе, друштвени слојеви и односи, слабљење царства у време цара Уроша; постанак и развој средњовековне босанске државе; Турци Османлије и њихова освајања на Балкану, битка на Марици; Моравска Србија и њена улога у борби против Османлија – кнез Лазар, бој на Косову; држава српских деспота и околне земље – Стефан Лазаревић и Ђурађ Бранковић, пад Цариграда и пропаст Византије, пад Смедерева, сеобе Срба у Угарску, слабљење и пад Босне, Зета за време Балшића и Црнојевића).

	Религија и култура (покрштавање Срба и других Јужних Словена, мисија Ћирила и Методија и њихових ученика, језик и писмо, Мирослављево јеванђеље, књижевност – Свети Сава, Доментијан, Теодосије, монахиња Јефимија; најзначајније задужбине, хералдика, правни споменици – Номоканон/Законоправило Светог Саве, Душанов законик, Рударски закон деспота Стефана Лазаревића). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреде у српским земљама у средњем веку, развој рударства, значај Дубровника у привредном животу српских земаља; свакодневни живот – живот на двору, у селу и граду). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (тековине средњег века: српска црква, култови српских светитеља, манастири и уметничка баштина, српски језик и писмо, ћирилица, косовско предање – утицај историјских и епских ликова кнеза Лазара, Милоша Обилића, Вука Бранковића и Марка Краљевића на формирање националне свести српског народа).
	Европа и свет од краја XV до краја XVIII века Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (велика техничка и географска открића – унапређивање бродоградње, усавршавање компаса, астролаба, дурбина и часовника, покретна штампарска слова, путовања Бартоломеа Дијаза, Васка да Гаме, Кристифора Колумба и Фернанда Магелана; улога и значај великих европских градова; успон грађанске класе, сталешко друштво, апсолутистичке монархије – примери Шпаније, Енглеске, Француске, Пруске, Аустрије, Русије и њихових владара: Карло V, Хенри VIII, Луј XIV, Фридрих Велики, Марија Терезија, Петар Велики и Катарина Велика; европске револуције: Низоземска револуција, Енглеска револуција). Култура и религија (хуманизам и ренесанса – Данте Алигијери, Франческо Петрарка, Ђовани Бокачо, Еразмо Ротердамски, Николо Макијавели, Микеланђело Буонароти, Леонардо да Винчи, Рафаело Санти, Албрехт Дирер; барок и класицизам у уметности; научна револуција – Никола Коперник, Галилео Галилеи, Исак Њутн; реформација и противреформација – Мартин Лутер и Жан Калвин, језуити, инквизиција, верски ратови). Привреда и свакодневни живот (мануфактурна производња; прекоморске колоније; преношење економских центара са Средоземља на атлантску обалу; револуција цена; велике банкарске породице – примери Медичија, Фугера...; оснивање берзи; свакодневни живот – владар и дворски живот, живот на селу и у граду, породични односи). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (научна, техничка и географска

	открића, верске поделе, културно-уметничка баштина).
	Српски народ под страном влашћу од краја XV до краја XVIII века Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (османска освајања, држава и друштво – Сулејман Величанствени и врхунац османске моћи, Мехмед-паша Соколовић, друштво – муслимани и хришћани, тимарски систем; положај Срба у Османском царству – раја и власи; значај и улога Пећке патријаршије као верске, националне и политичке установе; Срби у ратовима Аустрије и Млетачке републике против Османског царства – Дуги, Кандијски, Велики бечки, ратови 1716–1718. и 1737–1739. године, Кочина крајина; хајдуци и ускоци, сеобе Срба – Далмација, Лика, Кордун, Банија, Славонија, Срем, Банат, Бачка, Барања; Велика сеоба 1690. и патријарх Арсеније III Црнојевић, сеоба из 1739. и патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента; укидање Пећке патријаршије 1766, Срби под хабзбуршком и млетачком влашћу – статус и привилегије, Војна крајина, настанак грађанства код Срба, Карловачка митрополија, Темишварски сабор). Религија и култура (исламизација, покатоличавање и унијаћење, организација српске цркве – верски и културни живот; реформе Марије Терезије и Јосифа II, настанак елита – трговци, официри, свештеници, чиновници, учитељи, правници; митрополит Стефан Стратимировић, Сава Текелија, Доситеј Обрадовић, Карловачка гимназија; културни значај Дубровника, Иван Гундулић, Руђер Бошковић). Привреда и свакодневни живот (основне одлике привреде у српским земљама – трговина, значај Дубровачке републике у привредном животу; свакодневни живот).
Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости; – у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; – идентификује узроке и последице историјских догађаја, појава и процеса из опште и националне историје; – анализира историјске догађаје и појаве на основу доступних визуелних, аудио-визуелних извора и статистички-табеларно обрађених података; – презентује у усменом, писаном, или дигиталном облику резултате елементарног истраживања; – критички процењује сазнајну вредност и веродостојност усмених сведочанстава, као и писаних, визуелних, аудио-визуелних и електронских историјских извора;	**Европа и свет од краја XVIII века до Првог светског рата** Политичко-историјски оквир (Индустријска револуција – Џејмс Ват; просветитељство – Волтер, Монтескје, Русо; социјална, верска и националноослободилачка обележја политичких револуција; Америчка револуција – Џорџ Вашингтон, Томас Џеферсон; појмови уставности и поделе власти; Француска револуција: укидање феудализма, Декларација о правима човека и грађанина, револуционарни терор – Луј XVI, Маркиз Лафајет, Максимилијан Робеспјер; Наполеоново доба, Бечки конгрес; опадање Османског царства, Источно питање, утицај великих сила и уобличавање националних држава на Балкану; европске и латиноамеричке

– препозна пропаганду, стереотипе и идеолошку позицију у историјском извору и формулише став који се супротставља манипулацији; – анализира, на основу одабраних историјских извора и литературе, различита тумачења истог историјског догађаја или појаве; – критички се односи према информацијама из медија користећи се историјским знањима и вештинама; – процени значај и улогу истакнутих личности у датом историјском контексту; – покаже на карти места одигравања историјских догађаја; – образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на савремено друштво; – препознаје међусобну повезаност појава из политичке, друштвене, привредне и културне историје; – изрази ставове, засноване на историјским аргументима, уважавајући мишљење саговорника; – изводи закључак о повезаности појава и процеса из националне историје са појавама и процесима у регионалним, европским и светским оквирима, на основу датих примера; – идентификује најважније друштвене групе, њихове улоге и односе у периоду од Индустријске револуције до почетка 21. века; – наведе специфичности друштвених појава, процеса, политичких идеја, ставова појединаца и група; – наведе специфичности друштвених, економских и државних уређења у периоду од Индустријске револуције до почетка 21. века; – анализира, на примерима, процес настанка модерних нација; – анализира структуру и особености српског друштва и уочава промене изазване политичким и економским процесима у периоду од краја 18. до почетка 21. века; – идентификује основне карактеристике и предуслове настанка тоталитарних идеологија и наводи њихове последице у историјском и савременом контексту; – објасни значење појмова геноцид и Холокауст; – разликује стварне и прокламоване вредности и особине различитих идеологија и политичких система у периоду од краја 18. до почетка 21. века – уочава историјске промене, поређењем политичке карте савременог света са историјским картама; – илуструје примерима утицај научно-технолошког развоја на промене у друштву, економији и природном окружењу; – образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на креирање и јачање националног и културног идентитета; – уочи одраз историјских догађаја и појава у књижевним и уметничким делима;	револуције – Ђузепе Мацини, Симон Боливар; револуције 1848/49. године – јачање идеја национализма, конзервативизма, либерализма, демократије, радикализма, социјализма; Кримски рат; уједињење Италије и уједињење Немачке – Камило Кавур, Ото фон Бизмарк; Грађански рат и укидање ропства у САД – Абрахам Линколн; уништење староседелачког становништва у Северној Америци; међународни односи у другој половини XIX и почетком XX века – настанак Тројног савеза и Антанте, Велика источна криза и Берлински конгрес, продор Хабзбуршке монархије на Балкан, борба за колоније, успон САД и Јапана, подела Кине; Руско-јапански рат и Руска револуција 1905; две мароканске кризе; Анексиона криза, италијанско-турски рат, балкански ратови). Привреда, култура и свакодневни живот (последице Индустријске револуције – напредак рударства, индустрије и саобраћаја, урбанизација, описмењавање, јачање грађанске и појава радничке класе, проширење права гласа, еманципација жена; оснивање националних банака; Друга индустријска револуција – употреба електричне енергије и мотора са унутрашњим сагоревањем – Томас Едисон, Никола Тесла, Михајло Пупин, Рудолф Дизел; култура: наука – Луј Пастер, Чарлс Дарвин, Пјер и Марија Кири, Дмитриј Мендељејев, Огист Конт, Карл Маркс, Алберт Ајнштајн, Вилхелм Конрад Рендген, образовање, религија, најзначајнији правци у књижевности и ликовним уметностима – Гете, Лорд Бајрон, Александар Пушкин, Лудвиг ван Бетовен, Федерик Шопен, Петар Чајковски, Жак-Луј Давид, Франциско Гоја, Ежен Делакроа, Чарлс Дикенс, Оноре де Балзак, Лав Толстој, Фјодор Достојевски, Клод Моне, Густав Климт, Едвард Мунк, Емил Зола, Оскар Вајлд; свакодневни живот). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (индустријализација, нове врсте оружја и саобраћајних средстава, обавезно основно образовање, масовна култура, дневна и недељна штампа, телефон, телеграф, фотографија, филм; културно-уметничка баштина).

– препозна, на примерима из савремене историје, важност поштовања људских права; – препозна последице различитих врста дискриминације и еманципације у периоду од краја 18. до почетка 21. века; – идентификује демографске, социјалне и културолошке промене у периоду од краја 18. до почетка 21. века; – пореди карактеристике српских држава и других држава у којима је српски народ живео у 19. и 20. веку и на почетку 21. века; – анализира положај српског народа у различитим државама у периоду од краја 18. до почетка 21. века; – образложи смисао неговања сећања на догађаје и личности из прошлости;	
– образложи утицај историјских догађаја, појава и процеса на стварање националног и других идентитета; – користи сазнања из других научних области, ради потпунијег сагледавања историјских појава и процеса; – наведе примере узајамног утицаја политике, уметности и популарне културе у периоду од краја 18. до почетка 21. века; – истражи меморијалне споменике у локалној средини; – учествује, у сарадњи са локалном заједницом, у организовању и спровођењу заједничких школских активности везаних за развој културе сећања; – покаже одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа.	
	Србија, Црна Гора и Срби у Хабзбуршком и Османском царству од краја XVIII века до Првог светског рата Политичко-историјски оквир (Први српски устанак – националноослободилачка и социјална обележја, битке на Иванковцу, Мишару и Делиграду, организација устаничке државе, улога великих сила, вожд Карађорђе Петровић, Прота Матеја Ненадовић, Хајдук Вељко Петровић, Букурешки мир и пропаст устаничке државе; Хаџи Проданова буна; Други српски устанак – битке на Дубљу и Љубићу и споразум са Турцима, кнез Милош Обреновић; стицање аутономије, Сретењски устав, укидање феудализма; Турски устав, Уставобранитељски режим – развој државних установа, кнез Александар Карађорђевић, Тома Вучић Перишић, Аврам Петронијевић и Илија Гарашанин; друга владавина Милоша и Михаила Обреновића – добијање градова, стварање Балканског савеза; Намесништво и Устав из 1869. године; владавина Милана Обреновића – ослободилачки ратови 1876–1878, територијално проширење и независност, оснивање политичких странака, проглашење краљевине, српско-бугарски рат, Устав из 1888, Јован Ристић, Никола Пашић, Стојан Новаковић, краљица Наталија Обреновић;

	владавина Александра Обреновића – национална политика у Старој Србији и Македонији, државни удари, Устав из 1901, Мајски преврат, краљица Драга Обреновић, Драгутин Димитријевић Апис; владавина краља Петра I Карађорђевића – Устав из 1903, напредак парламентаризма, спољнополитичко окружење, Царински рат, Анексиона криза, организација Уједињење или смрт, Љубомир Стојановић, Милован Миловановић, Димитрије Туцовић, Јован Скерлић; Црна Гора – територија и становништво; унутрашња и спољна политика владике Петра I Петровића Његоша, битке на Мартинићима и Крусима; владика Петар II Петровић Његош, развој државних институција; владавина кнеза Данила – успостављање световне власти, битка на Граховцу и територијално проширење; владавина кнеза и краља Николе Петровића, Црна Гора у ратовима 1876–1878, територијално проширење и стицање независности, увођење уставности, политичке странке, проглашење краљевине; Срби под хабзбуршком влашћу – Јужна Угарска, Хрватска и Славонија, Далмација и Бока Которска; Срби у Револуцији 1848/1849. године, национални покрет, последице Аустро-угарске нагодбе и Хрватско-угарске нагодбе, српске политичке странке, погроми над Србима у Загребу, Хрватско-српска коалиција, Загребачки велеиздајнички процес; патријарх Јосиф Рајачић, Светозар Милетић, Михаило Полит Десанчић, Јаша Томић, Светозар Прибићевић, Анте Старчевић, Јосип Франк; Босна и Херцеговина под османском и аустроугарском влашћу – простор, становништво, политички живот; Лука Вукаловић, Богдан Зимоњић, Бењамин Калај, Петар Кочић, Осман Ђикић, Алекса Шантић; Срби у Османском царству – Косово, Метохија, Рашка област и Македонија, четнички покрет; Сима Андрејевић Игуманов, Петар Костић; балкански ратови – сарадња и супротности између балканских националних политика, Кумановска, Битољска и Брегалничка битка, последице ратова). Привреда, култура и свакодневни живот (аграрни карактер привреде, развој занатства и трговине, зачеци индустрије, оснивање банака: Ђорђе Вајферт, Владимир Матијевић; задужбинарство: Миша Анастасијевић, Илија Милосављевић Коларац; Матица српска, развој школства, значај делатности Доситеја Обрадовића и Вука Караџића, Београдски универзитет, Богословија у Призрену, напредак науке и оснивање научних друштава, успон националне књижевности и уметности; Катарина Ивановић, Димитрије Давидовић, Јоаким Вујић, Јован Стерија Поповић, Драга Љочић, Богдан Поповић, Јован Цвијић, Бранислав Нушић, Милан Ракић, Јован Дучић, Михаило Петровић Алас, Марко Миљанов,

	Валтазар Богишић; развој градова, успон грађанства; свакодневни живот). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (присутност и утицај политичких идеја на савремено српско друштво, трајност установа и институција – Народни музеј, Народно позориште, Народна библиотека, САНУ, Народна банка; културно-уметничко наслеђе као основ савремене српске културе).
	Први светски рат Политичко-историјски оквир (сукобљени интереси великих сила, савезништва, Сарајевски атентат, фронтови, велике битке и преломни догађаји; водеће личности држава у сукобу; губици и жртве, нови типови оружја, живот на фронту и у позадини; револуције у Русији – Фебруарска револуција, Октобарска револуција и грађански рат; утицај Октобарске револуције на прилике у Европи, револуције у Мађарској и Немачкој, анархија и распад великих царстава; Србија и Црна Гора у Великом рату – одбрана отаџбине 1914. године – Церска битка, Битка на Дрини, Колубарска битка, 1300 каплара, ратни циљеви Србије и Југословенски одбор, глад и епидемије; одбрана Београда и војни слом 1915. године, Мојковачка битка, албанска голгота; влада, војска и народ у избеглиштву (Крф, Тунис, Западна Европа), Плава гробница; Крфска декларација; Солунски фронт, битка на Кајмакчалану, добровољачки покрет; окупациони системи, репресија, масовни злочини, концентрациони логори, покушаји мењања националног и културног идентитета српског становништва, покрет отпора и Топлички устанак; Солунски процес; пробој Солунског фронта, ослобођење Србије, Црне Горе и југословенских покрајина Аустроугарске, допринос победи Антанте; Народно вијеће СХС, Подгоричка и Новосадска скупштина, проглашење Краљевине СХС, утицај великих сила на настанак југословенске државе; најзначајније војне и политичке личности – Владимир Гаћиновић, Гаврило Принцип, Александар Карађорђевић, Петар Карађорђевић, Никола Пашић, Радомир Путник, Степа Степановић, Живојин Мишић, Петар Бојовић, Јанко Вукотић, Павле Јуришић Штурм, Франш ДЕспере, Војислав Танкосић, Војин Поповић – Војвода Вук, Надежда Петровић, Милунка Савић, Момчило Гаврић, Флора Сендс, Арчибалд Рајс, Коста Војиновић, Драгутин Димитријевић Апис, Оскар фон Пођорек, Август фон Макензен, Франо Супило, Анте Трумбић, Милутин Бојић, Владислав Петковић Дис. Рат и култура – уметничко виђење рата; Велики рат у сећању.
	Европа и свет између два светска рата Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (Париска мировна конференција, Версајска Европа; међународни

	односи – супротности између побједничких и поражених земаља; настанак нових држава; Друштво народа; криза демократије и појава тоталитарних идеологија – комунизам, фашизам и нацизам; раднички покрет и Коминтерна; заоштравање међународних односа – јапанска инвазија на Манџурију, рат у Етиопији, грађански рат у Шпанији, аншлус Аустрије, Минхенски споразум, италијанска окупација Албаније, Немачко-совјетски пакт; Вудро Вилсон, Владимир Лењин, Јосиф Стаљин, Бенито Мусолини, Адолф Хитлер, Френклин Рузвелт, Франциско Франко, Мустафа Кемал Ататурк). Привреда, култура и свакодневни живот (напредак привреде; велика економска криза и модели њеног решавања; уметнички покрети, популарна култура, спорт, научна открића, употреба вештачких материјала у индустрији; Томас Ман, Михаил Булгаков, Пабло Пикасо, Салвадор Дали, Василиј Кандински, Казимир Маљевич, Сергеј Ајзенштајн, Чарли Чаплин, Волт Дизни, Лени Рифенштал, Александар Флеминг, Алберт Ајнштајн, Сигмунд Фројд). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости; тековине периода – научна и техничка открића (напредак медицине, појава радија, телевизије, звучног филма...) и културно-уметничко наслеђе.
	Српски народ у југословенској држави између два светска рата Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (југословенска идеја и конституисање државе, уједињење СПЦ и обнова српске патријаршије, југословенска спољна политика, политичке партије; КПЈ и Коминтерна; национално и верско питање; Видовдански устав, тероризам, ВМРО, усташки покрет; лични режим краља Александра, Септембарски устав, Балкански пакт, атентат у Марсељу; политика кнеза Павла Карађорђевића и влада Милана Стојадиновића – преуређење државе у сенци новог светског рата и међународних притисака – Конкордатска криза, стварање Бановине Хрватске, влада Цветковић–Мачек, отварање српског питања; краљ Александар Карађорђевић, краљица Марија Карађорђевић, Петар II Карађорђевић, патријарх Варнава, патријарх Гаврило, Никола Пашић, Стјепан Радић, Влатко Мачек, Светозар Прибићевић, Антон Корошец, Мехмед Спахо, Анте Павелић, Иван Ванчо Михајлов). Привреда, култура и свакодневни живот (социјално-економске прилике, неуједначеност економског и културног развоја, аграрна реформа, индустријализација; утицај страног капитала; универзитет и наука; уметнички покрети; допринос руске емиграције; хуманитарна друштва и спортске организације; свакодневни живот; Михајло Пупин, Слободан

	Јовановић, Милутин Миланковић, Михаило Петровић Алас, Милош Црњански, Иво Андрић, владика Николај Велимировић, Станислав Винавер, Исидора Секулић, Ксенија Атанасијевић, Сава Шумановић, Урош Предић, Иван Мештровић, Мирослав Крлежа). Историјско наслеђе – повезивање прошлости и садашњости (присутност и утицај политичких идеја на савремено српско друштво, трајност установа и институција; културно-уметничко наслеђе).
	Други светски рат Политичко-историјски оквир (карактер рата и главни фронтови; победе Сила осовине у првој фази рата; образовање Антифашистике коалиције; велике битке и преломни догађаји; геноцид, Холокауст, концентрациони логори, логори смрти; покрети отпора у Европи; ратна свакодневица; савезничке конференције – Техеран, Јалта, Потсдам; људски и материјални губици, модерна војна технологија и употреба атомског оружја; победа Антифашистичке коалиције; водеће личности држава у сукобу; српски народ и Југославија у Другом светском рату – приступање Тројном пакту и војни пуч 27. марта 1941, Априлски рат и војни слом, окупација, деоба територија и квислиншки режими, Независна Држава Хрватска и политика геноцида над Србима, Јеврејима и Ромима; Јасеновац, Јадовно, Сајмиште, Бањица; Пребиловци, Гаравице, Стари Брод, Јајинци, „Новосадска рација”; геноцид и масовни злочини над Србима – Косово и Метохија, Македонија, Шабац, Краљево, Крагујевац; устанци и два покрета отпора, двор и влада у Лондону; грађански рат, најзначајније војне операције, савезничка политика према покретима отпора, победа партизана, револуционарни терор, основи новог државног уређења, завршне операције за ослобођење југословенског простора, људске жртве и материјална разарања, допринос савезничкој победи, Југославија на Мировној конференцији у Паризу; Драгољуб Михаиловић, Јосип Броз Тито, Слободан Јовановић, Милан Недић, Димитрије Љотић, Анте Павелић, кардинал Алојзије Степинац, Макс Лубурић, Диана Будисављевић, Секула Дрљевић, Сава Шумановић, Вукашин Мандрапа, митрополит дабробосански Петар Зимоњић, митрополит црногорско-приморски Јоаникије Липовац). Рат и култура – уништавање и пљачка културних добара; уметничко виђење рата, рат као поништавање цивилизацијских вредности; лични доживљај рата.
	Европа и свет у периоду хладног рата Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (две суперсиле СССР и САД и стварање блокова; Кинеска револуција; хладни рат и трка у наоружању; Покрет несврстаних;

	међународне кризе и ратови: Берлинска криза, Корејски рат, интервенција у Мађарској, Вијетнамски рат, Кубанска криза, интервенција у Чехословачкој, израелско-арапски сукоби, Кипарска криза, Иранска револуција, рат у Авганистану; улога ОУН у очувању мира, антиколонијални покрети и деколонизација; покрети еманципације и антиратни покрети; кризе комунистичког поретка у Источној Европи; „перестројка"; пад Берлинског зида и крај хладног рата; Мао Цедунг, Махатма Ганди, Фидел Кастро, Ернесто Че Гевара, Никита Хрушчов, Џон Кенеди, Мартин Лутер Кинг, Нелсон Мандела, Голда Меир, Индира Ганди, Маргарет Тачер, Роналд Реган, папа Јован Павле II, Михаил Горбачов). Привреда, култура и свакодневни живот (напредак привреде; еколошки проблеми; међународне финансијске институције; Трећа индустријска револуција, освајање свемира, медији, популарна култура, индустрија забаве; Албер Ками, Жан Пол Сартр, Џорџ Орвел, Александар Солжењицин, Елвис Присли, Енди Ворхол, Луис Буњуел, Алфред Хичкок, Акира Куросава, Андреј Тарковски, Јуриј Гагарин, Нил Армстронг, Валентина Терешкова).
	Српски народ у југословенској држави у периоду хладног рата Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (конституисање југословенске федерације; комунистичка диктатура и репресија, сукоб са Информбироом и Голи оток; Балкански пакт; сарадња са Западом, улога у Покрету несврстаних; самоуправљање, Брионски пленум, албанске демонстрације на Косову и Метохији 1968. и 1981; Маспок; Устав из 1974. године и положај српског народа, опозиционо деловање; јачање национализма; Јосип Броз Тито, Милован Ђилас, Александар Ранковић, Едвард Кардељ, Михаило Ђурић). Привреда, култура и свакодневни живот (индустријализација, државна привреда и њене противречности; економска и дужничка криза 1980-их; култура, наука и образовање; свакодневица, животни стандард, популарна култура, спорт; Иво Андрић, Милош Црњански, Меша Селимовић, Бранко Ћопић, Данило Киш, Добрица Ћосић, Борислав Пекић, Десанка Максимовић, Мирослав Крлежа, Јустин Поповић, Милан Кањовић, Петар Лубарда, Александар Саша Петровић, Мира Траиловић).
	Европа и свет у савременим процесима Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (нестанак Источног блока; уједињење и успон Немачке; распад СССР-а, Чехословачке и Југославије; европске интеграције – Европска унија; ширење НАТО у Источној Европи; стварање мултиполарног света – успон Русије и Кине; глобализација, тероризам,

	еколошки проблеми; Борис Јељцин, Хелмут Кол, Бил Клинтон, Владимир Путин) Привреда, култура и свакодневни живот (усавршавање дигиталних медија и интернета, нанотехнологија, вештачка интелигенција; процеси глобализације; миграције).
	Српски народ и држава у савременим процесима Политичко-историјски оквир, државни и друштвени поредак (распад СКЈ и обнова вишестраначког система, велике силе и југословенска криза, разбијање југословенске државе; ратови у Словенији, Хрватској, Босни и Херцеговини; формирање нових држава; настанак СР Југославије, Републике Српске Крајине, Републике Српске; напади НАТО, хрватске и муслиманске војске и протеривање Срба из Хрватске и делова Босне и Херцеговине, Дејтонски споразум; ратна разарања и страдање цивилног становништва; оружана побуна на Косову и Метохији и НАТО агресија на СР Југославију; протеривање Срба са Косова и Метохије; статус Косова и Метохије према резолуцији СБ УН 1244; политичке промене у Србији 2000; положај српског народа на простору бивше Југославије и борба за очување територијалног интегритета Србије; Слободан Милошевић, патријарх Павле, Војислав Коштуница, Зоран Ђинђић, Јован Рашковић, Радован Караџић, Ратко Младић, Фрањо Туђман, Алија Изетбеговић). Привреда, култура и свакодневни живот (крах социјалистичке економије, приватизација делова државне и друштвене имовине, економске санкције и њихове последице, хиперинфлација, емиграција и имиграција; култура, спорт и свакодневица; културне последице нестанка Југославије; Миодраг Мића Поповић, Емир Кустурица, Милорад Павић, Матија Бећковић, Милорад Екмечић, Душан Ковачевић).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз стандарде постигнућа и исходе дефинисане за крај разреда, дати и кључни појмови садржаја разврстани у међусобно повезане тематске целине. Концепт наставе и учења засноване на исходима подразумева да ученици, посредством садржаја предмета, стекну не само основна знања, већ да их користе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или процени да одговарају њиховим интересовањима. Програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској и културној баштини у њиховом крају – споменици, музејске збирке. Сви садржаји су дефинисани тако да су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља предмета и достизању исхода мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Да би сви ученици достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ наставе историје, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава активности. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку тему, уважавајући циљ предмета и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да контекстуализује дати програм потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања.

Ученици на почетку средњошколског образовања већ поседују извесна знања о најважнијим историјским појмовима, имају нека животна искуства и формиране ставове који су основ за изградњу нових знања, вештина, ставова и вредности. Битно је искористити велике могућности које *Историја* као наративни предмет пружа у подстицању ученичке радозналости, која је у основи сваког сазнања. Посебно место у настави историје имају питања, како она која поставља наставник ученицима, тако и она која долазе од ученика, подстакнута оним што су чули у учионици или што су сазнали ван ње користећи различите изворе информација. Добро осмишљена питања наставника имају подстицајну функцију за развој историјског мишљења и критичке свести, не само у фази утврђивања и систематизације градива, већ и у самој обради наставних садржаја. У зависности од циља који наставник жели да оствари, питања могу имати различите функције, као што су: фокусирање пажње на неки садржај или аспект, подстицање поређења, трагање за објашњењем. Одговарајућа питања могу да послуже и као подстицај за елементарна историјска истраживања, прилагођена узрасту и могућностима ученика, што доприноси достизању прописаних стандарда постигнућа.

Настава би требало да помогне ученицима у стварању што јасније представе не само о томе „како је уистину било”, већ и зашто се нешто десило и какве су последице из тога проистекле. У изучавању прошлости ученици треба што више да користе одабране историјске изворе, литературу, карте и друге изворе података (документарни и играни видео и дигитални материјали, музејски експонати, илустрације). Препоручује се посећивање културно-историјских споменика и установа културе. Треба искористити и утицај наставе и учења историје на неговање језичке и говорне културе (вештине беседништва и дебате), као и на развијање културе сећања и свести о друштвеној одговорности и људским правима.

Неопходно је имати у виду и интегративну функцију историје, која у образовном систему, где су знања подељена по наставним предметима, помаже ученицима да постигну целовито схватање о повезаности и условљености географских, економских и културних услова живота човека. Пожељно је избегавати фрагментарно и изоловано учење историјских чињеница јер оно има најкраће трајање у памћењу и најслабији трансфер у стицању других знања и развоју вештина.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Приликом остваривања програма наставник треба да има у виду циљ, општу и специфичне компетенције предмета, стандарде постигнућа и исходе за разред и да у складу с тим води рачуна о селекцији и броју података неопходних за разумевање одређених кључних појмова.

У остваривању тема пажњу би требало посветити и проширивању већ постојећих ученичких знања о историјској науци, хронологији и периодизацији, пореклу и сазнајној вредности историјских извора, као и о самом истраживачком процесу. Током одабира материјала за рад и осмишљавања активности наставник увек треба да има у виду узраст ученика и ниво њиховог знања, као и што равномернију заступљеност примера из опште и националне историје.

Кроз реализацију тема ученици ће проширити своја знања о најважнијим догађајима и феноменима из политичке, друштвене и културне историје различитих епоха. Када је реч о политичкој историји, посебну пажњу треба посветити узроцима и последицама најзначајнијих догађаја и личностима које су их покретале и у њима учествовале. Требало би да уоче законитости појава, њихову развојност, како су се мењале током времена и који су чиниоци на то утицали. Поред тога, ученици треба да праве паралеле између држава, институција и процеса у оквиру исте и различитих епоха, да уочавају сличности и разлике, као и међусобне утицаје.

На основу већ усвојених знања о политичким, друштвеним, привредним и културним приликама датог периода ученици треба да уоче њихову повезаност и утицај на свакодневни живот и развој друштва. Важно је, такође, приказати начин поимања света у датој епохи и на тај начин разумети људе који су тада живели. Ученике треба подстицати да уоче међусобне културне утицаје и прожимања различитих народа, култура и цивилизација и како су одређене идеје и научно-техничка открића утицала на развој друштва, културе, уметности, образовања и свакодневни живот људи. У том смислу, треба им указати на важност неговања различитих културних традиција и подстицати код њих одговоран однос према културно-историјском наслеђу сопственог и других народа. Да би разумели историјски период који изучавају, ученици треба да се упознају и са књижевношћу и уметношћу тог времена. Зато је пожељно да се у корелацији са наставом других одговарајућих предмета осветле друштвени контекст настанка неког дела које се проучава.

Када је историја српског народа у питању, треба приказати преглед најзначајних политичких догађаја и процеса, развој државних, друштвених и верских институција и културних прилика у ширем, регионалном и европском контексту. Потребно је подстицати код ученика развој критичког мишљења и свести о значају неговања културе сећања.

Програмом је предвиђено и изучавање периода савремене историје, што подразумева и обраду многих осетљивих, па и противуречних и контроверзних тема, о којима не постоји консензус у научним круговима и јавности. То су теме које су присутне свакодневно у информативним и документарним програмима, на интернету, о њима говоре политичари, јавне личности и новинари. Такве теме су често саставни део породичне историје и личних наратива, што додатно увећава њихову актуелност. Ученици су изложени различитим тумачењима историјских догађаја и због тога је нарочито важно код њих развијати критички однос према информацијама које им се нуде. Овладавање том вештином наводи се и у образовним стандардима, а у оквиру програма спомиње се у циљу предмета, као и у појединим исходима за крај разреда. Због тога би једна од најбитнијих компетенција успешног наставника била да зна како да код ученика подстиче критичко и историјско мишљење, што би ученицима омогућило развијање хуманистичких вредности заснованих на толеранцији, уважавању различитости и поштовању другог. Ученици треба да буду оспособљени да аргументовано анализирају противуречности, да се децентрирају (сагледају и уваже туђи угао гледања на одређени историјски феномен), да уочавају сличности и различитости, постављају питања а нове информације лако повезују с постојећим знањима. На тај начин, биће оспособљени да препознају пропаганду и активно учествују у разградњи предрасуда и стереотипа с којима се свакодневно сусрећу. Такав приступ омогућио би им аутономни и рационални однос према информацијама и додатно олакшао промишљање и доношење аргументованих закључака и судова.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се он налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, користе се и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања и праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

7.7. ГЕОГРАФИЈА

(за образовне профиле који географију изучавају у једном разреду са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Географије је да ученик развија систем географских знања и вештина, свест и осећање припадности држави Србији, разумевање суштине промена у свету, неговање и стицање моралних вредности, еколошке културе, одрживог развоја, етничке и верске толеранције које ће му помоћи у професионалном и личном развоју.

Разред	**Према плану наставе и учења**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– опише географски положај Србије и доведе га у везу са историјско-географским развојем територије; – анализира територијалну организацију Србије; – наводи карактеристике граница и пограничних општина Србије;	**Географски положај, територија и границе Србије.**

– објашњава физичко-географске елементе простора Србије у смислу генезе, типологије и њихових општих карактеристика; – процењује утицај човека на животну средину и предвиди ефекте заштите природних добара на животне и привредне активности људи; – анализира успешне примере одрживог развоја у различитим областима и предлаже решења за њихово преношење у своју локалну средину; – описује утицај географских фактора на демографски развој, размештај становништва, насеља и привреде у Србији; – анализира узроке и последице актуелног стања развоја привреде у Србији и њеним географским регијама; – помоћу општих и тематских географских карата демонстрира специфичности развоја становништва, привреде и насеља Србије; – наводи особине најважнијих културних добара у Србији; – изводи закључке о узајамном односу физичко-географских и друштвено-географских одлика на развој географских регија у Србији; – помоћу општих и тематских географских карата демонстрира регионалне специфичности развоја становништва, привреде и насеља географских регија Србије; – користи дигиталне алате за приказ и анализу географских садржаја о Србији.	
	Геоīрафски ūоложај Србије.
	Апсолутан географски положај: математичко-географска и физичко-географска компонента. Релативан географски положај: економско-географска, политичко-географска, саобраћајно-географска и еколошка компонента.
	Теритūорија.
	Географско-историјски развој територије и интеграциони и дезинтеграциони процеси. Друштвено-политичко уређење. Територијална организација.
	Границе.
	Државне границе, међународни гранични спорови и проблеми пограничних општина.
	Физичко-географске карактеристике Србије.
	Рељеф Србије.
	Геолошка грађа: типови стена и минерала. Тектонски процеси и геотектонске јединице. Морфоструктуре: Панонска низија, Перипанонски обод, Планинско-котлинско-долинска област, Понтијска низија и Перипонтијски обод. Сеизмизам. Ерозивни процеси: распадање стена, плувијална ерозија и денудација, падински рељеф, флувијални рељеф, крашки рељеф глацијални рељеф,еолски рељеф и антропогени рељеф.
	Клима Србије.
	Климатски фактори и елементи. Типови климе.

	Заштита ваздуха.
	Воде Србије.
	Подземне воде и извори. Реке. Језера: природна језера, вештачка језера. Управљање водама: коришћење вода, уређење водотока и заштита вода.
	Земљишта Србије.
	Основне одлике земљишта. Педогенетски фактори. Типови земљишта: типска и атипска земљишта. Угроженост и мере заштите земљишта: деградација и деструкција земљишта и мере заштите земљишта.
	Биљни и животињски свет Србије.
	Биогеографске области: степска, шумска и измењена (антропогена). Угроженост биодиверзитета.
	Заштита природе Србије.
	Заштићена подручја. Категорије и режими заштите заштићених подручја. Врсте заштићених подручја. Заштићене дивље врсте. Остала заштићена подручја међународног значаја: Рамсарска подручја и резервати биосфере.
	Друштвено-географске карактеристике Србије.
	Становништво Србије.
	Извори података о становништву. Број становника. Густина насељености. Природно кретање становништва. Просторна мобилност становништва. Структуре становништва. Демографски проблеми и мере популационе политике.
	Привреда Србије.
	Фазе развоја српске привреде: привреда Србије у 19. и првој половини 20. века, привреда Србије у другој половини 20. века и привреда Србије у транзиционом периоду. Привредни сектори: примарни, секундарни, терцијарни и квартарни сектор.
	Насеља Србије.
	Фактори настанка и развоја насеља. Прва насеља, настанак и развој насеља у Србији. Класификација насеља. Сеоска насеља. Градска насеља: статус града, унутрашња просторна структура града, градске функције и урбанизација и веза града са околином.
	Културна добра Србије.
	Непокретна културна добра. Покретна културна добра. Нематеријална културна добра.
	Географске регије Србије.
	Београдска регија.

	Војводина. Косово и Метохија. Шумадија. Западно Поморавље. Велико Поморавље. Јужно Поморавље. Источна Србија. Западна Србија. Старовлашко-рашка висија. Ибарско-копаонички крај.
	Примена дигиталних алата у анализи географских садржаја о Србији.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На уводном часу ученике треба упознати са програмом наставе и учења Географије и значајем националне географије у разумевању појава и процеса у локалној средини и географском простору Србије и окружења. Улога наставника се огледа у правилном усмеравању и подстицању ученика на развијање позитивних људских вредности, развијање националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и очување националне културне баштине. Препорука је да активности наставника буду усмерене на поучавање и учење путем открића, дефинисању и анализи географских појава и процеса у Србији. Ученике треба усмерити на релевантне географске изворе информација, научити их да класификују, интегришу и примене статистичке податке, а све у циљу долажења до конкретних закључака о географском простору.

Дати садржаји су препоручени и распоређени у пет тематских целина: *Геоīрафски īоложај, теритоија и īранице Србије; Физичко-īеоīрафске карактеристике Србије; Друштвено-īеоīрафске карактеристике Србије; Геоīрафске реīије Србије и Примена диīиталних алата у анализи īеоīрафских садржаја о Србији*.

За достизање исхода ученике треба упознати са практичном применом општих и тематских географских карата израђених у аналогном и дигиталном облику. Такође, неопходно је указати на значај картографског садржаја у анализи географских појава, објеката и процеса кроз конкретне примере.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Географски положај, територија и границе Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да опише īеоīрафски īоложај Србије и доведе īа у везу са историјско-īеоīрафским развојем територије*; потребно је објаснити детерминанте и компоненте географског положаја Србије, њене границе, облик и величину територије. Објаснити да су детерминанте и компоненте географског положаја, мењајући кроз историју неке од функција, утицале на промене значаја коју је Србија имала у историји и коју има данас. Објаснити ученицима да географски положај Србије може бити апсолутан и релативан. Истаћи да је апсолутан географски положај Србије егзактан јер су у питању географске координате (математичко-географске) и природни фактори. На основу тога издвојити две компоненте апсолутног географског положаја: математичко-географску и физичко-географску. Такође, издвојити и компоненте релативног географског положаја: културно-географску, политичко-географску, саобраћајно-географску, еколошку и економско-географску.

Објаснити ученицима да је територија Србије повезана и интегрисана, да њена тродимензионалност подразумева копно, ваздушни простор изнад копна и Земљину унутрашњост испод копна, као и да је њен квалитет дефинисан економским параметрима који зависе од квалитета и квантитета природних ресурса, као што су на пример, плодност земљишта, рудно богатство, однос обрадивих и необрадивих површина и биолошка разноврсност.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да анализира територијалну организацију Србије*; објаснити ученицима да територијалну организацију Србије чине територијалне јединице: општине, градови и Град Београд (174 јединице локалне самоуправе) и аутономне покрајине као облици територијалне аутономије. Појаснити ученицима да територију локалних самоуправа чине насељена места; општина је основна територијална јединица у којој се остварује локална самоуправа и која је способна да самостално преко својих органа врши сва права и дужности из своје надлежности; град је територијална јединица која је економски, административни, географски и културни центар ширег подручја и има најчешће више од 100.000 становника, као и да су аутономне покрајине облици територијалне аутономије у Србији. Србија има две аутономне покрајине, АП Војводину на северу (37 општина и 8 градова) и АП Косово и Метохију на југу (28 општина и 1 град). Оспособити ученике да израђују тематске карте о *територијалној организацији Србије* користећи неме карте, на којима се могу издвојити различити садржаји везани за ову наставну јединицу.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да наводи карактеристике граница и погранични општина Србије*; важно је издвојити граничне прелазе Србије према суседним државама и објаснити централно језгро – колевку државне идеје, центар интеграције и фактор кохезије њене територије. У циљу подстицања толеранције код ученика, указати на постајање различитих етничких и културних група у пограничним територијама Србије.

Физичко-географске карактеристике Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да објашњава физичко-географске елементе простора Србије у смислу генезе, типологије и њихових општих карактеристика*; потребно је да ученици савладају наставне садржаје који се односе на геоморфолошке, климатске, хидролошке и биогеографске одлике наше земље. Кључно је да у светлу теорије литосферних плоча ученик опише геотектонски положај и геотектонску рејонизацију Србије сагледавањем односа Евроазијске и Афричке литосферне плоче, објасни механизме настанка и обликовања рељефа на простору Србије и именује значајне морфоструктурне облике рељефа у Србији. Даљом операционализацијом исхода ученик ће бити у стању да препозна и наведе облике рељефа који настају тектонским покретима и вулканизмом, објасни процес настанка земљотреса и наведе најугроженије зоне и изведе закључке о појави савременог сеизмизма као и одсуство активног вулканизма на територији Србије. Наставници могу упознати ученике са мрежом сеизмолошких станица Србије и различитим начинима прикупљања података о трусној активности на подручју Србије у реалном времену, размени података са земљама у окружењу и компјутерским програмима за аутоматско лоцирање и извештавање.

Приликом проучавања климатских одлика наше државе треба користити што више статистичких података о климатским елементима. У овој наставној теми акценат ставити на утицај различитих климатских фактора који дефинишу климу наше земље. Након анализе климатских фактора, потребно је издвојити основне типове климе са њиховим главним карактеристикама. Да би анализирао просторну и временску дистрибуцију климатских података неопходно је да ученик самостално конструише климадијаграме бар два места између којих постоји значајна разлика у надморским висинама. Поред ових климатских елемената, ученика треба упознати и са ветровима и инсолацијом. Просторну и временску дистрибуцију температура, падавина и ветрова треба повезати са климатским факторима који условљавају њихово формирање. Као последица просторне и временске дистрибуције вредности климатских елемената на простору Србије издвајају се одређене климатске области. Да би се исход остварио неопходно је да ученик: наведе климатске елементе, опише просторну и временску дистрибуцију температуре ваздуха и падавина на територији Србије, наведе и оцени значај климатских фактора, издвоји климатске области на територији Србије.

Посебну пажњу треба посветити проучавању хидролошких особина Србије. У овој наставној теми потребно је извршити поделу територије према морским сливовима, класификовати језера према начину постанка, објаснити типологију термоминералних вода према температури и хемијском саставу. Да би се остварио исход неопходно је да ученик: наведе највеће реке Црноморског, Јадранског и Егејског слива, процени време појаве минималних и максималних водостаја на рекама, разликује језера по начину постанка, опише еволуцију језерских басена, лоцира термоминералне изворе, опише врсте и значај подземних вода за водоснабдевање, утврди везу између доступности воде и лоцирања одређених привредних делатности и објеката.

Неопходно је да ученици сагледају просторну дистрибуцију животињских врста, травнатих области, шумских ареала и њихов састав, као и ефекте које остварују у интеракцији са осталим природним и друштвеним објектима у простору. Ученик треба да наведе основне типове земљишта, разликује вертикални и хоризонтални распоред вегетације, класификује фауну у односу на тип средине (фауна копнених вода, фауну копна; шумска и нешумска подручја), наведе како људске активности утичу на фрагментацију и смањење ареала биљних и животињских врста и појаву ендемских врста.

У сваком делу градива који се односи на проучавање физичко-географских одлика треба код ученика инсистирати на повезивању између природних карактеристика и могућности за развој различитих привредних делатности попут пољопривреде, шумарства, енергетике, рударства, индустрије, саобраћаја и туризма.

Предлог пројектног задатка: природа одабране општине/града. Визуелним посматрањем терена и прикупљањем података из различитих писаних и интернет извора ученици треба да припреме пано или мултимедијалну презентацију о физичко-географским одликама општине/града у коме живе. Ученици могу да фотографишу, лоцирају и картирају облике рељефа, хидрографске објекте и основне биогеографске ареале који су присутни у посматраном насељу. Прикупљањем података из најближе метеоролошке станице ученици ће утврдити основне климатске карактеристике.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да процењује утицај човека на животну средину и предвиди ефекте заштите природних добара на животне и привредне активности људи*; потребно је проширити постојећа и стећи нова знања о утицају пољопривреде, индустрије, саобраћаја, туризма и других привредних делатности на географски простор. Будући да су примери негативног утицаја човека на животну средину доминантни у односу на позитивне, те да се на истицању позитивног утицаја човека на животну средину инсистирало и у нижим разредима, овде је акценат стављен на примере рационалног коришћења енергетских извора и очувања животне средине. На овај начин код ученика се развија критичко и дивергентно мишљење, али и патриотска свест и интеркултуралност.

Ученика треба упознати са типовима заштићених природних добара као и најзначајнијим примерима на простору Србије. Потом указати на режиме заштите I, II и III степена који подразумевају рестрикцију одређених привредних и животних активности. Ученик ће достизањем овог исхода бити у стању да предложи мере које би довеле до смањења колизије заштите природни добара са једне и животних и привредних активности људи са друге стране. Овај исход се операционализује током наставе кроз проверу остварености следећих исхода код ученика: проналази податке о заштићеним подручјима како би самостално закључили који је њихов значај; утврђује узроке и последице угрожености заштићених подручја и предлаже мере ревитализације; приказује тематским картама географски размештај заштићених подручја и сл. Овај исход је погодан за примену различитих облика кооперативног учења (у пару, у групама) и за развој међупредметних компетенција ученика (комуникација и сарадња, рад са подацима, решавање проблема, одговоран однос према околини, итд.).

Исход: *ученик ће бити у стању да анализира успешне примере одрживог развоја у различитим областима и предлаже решења за њихово преношење у своју локалну средину*; се операционализује током наставе кроз проверу остварености следећих исхода код ученика: дефинише концепт одрживог развоја; наводи штетне последице загађења животне средине у Србији, одређеној општини/граду/географској регији Србије; проналази примере одрживих решења проблема животне средине у општини/граду/географској регији Србије; предлаже могућности преношења решења одрживог коришћења природних ресурса или управљања животном средином у општини/граду/географској регији у којој живи. Кроз реализацију овог исхода ученици стичу функционална, употребљива знања која могу да примене у даљем образовању, на другим наставним предметима и у свакодневном животу.

Друштвено-географске карактеристике Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да описује утицај географских фактора на демографски развој, размештај становништва, насеља и привреде у Србији*; потребно је проширити знања које су ученици већ стекли у досадашњем школовању о утицају природних услова и ресурса, као и друштвених елемената географског простора на развој становништва, насеља и привреде.

Потребно је да ученици уоче кључни значај бројности, размештаја, кретања и структура становништва за развој привреде као целине и појединачних привредних грана (делатности). У том смислу потребно је указати на специфичности радно-интензивних грана привреде, као и оних који захтевају квалификовану радну снагу, а посебно за нова занимања која се развијају у овом веку. Овај исход се операционализује током наставе кроз проверу остварености следећих исхода код ученика: именује географске факторе који утичу на размештај и кретање становништва; проналази и анализира податке демографске и економске статистике; утврђује географске факторе који детерминишу развој и размештај насеља; објашњава утицај демографских процеса на ниво економске развијености Србије; наводи географске факторе развоја и размештаја појединих привредних делатности и значајних привредних објеката у нашој земљи; објашњава појединачне, антагонистичке и синергетске утицаје природних и друштвених географских фактора на развој и размештај становништва, привреде и насеља у Србији; објашњава историјске промене у дејству географских фактора на развој и размештај становништва, привреде и насеља у Србији. Овим исходом се постиже да ученици разумеју физичко-географски и друштвено-географски контекст развоја становништва, привреде и насеља у Србији.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да анализира узроке и последице актуелног стања развоја привреде у Србији и њеним географским регијама*; потребно је да се ученици упознају или прошире већ стечена знања о процесима економске и политичке транзиције, глобализације, светске економске кризе и реиндустријализације, да уоче њихов утицај на приведу Србије. Овај исход може се операционализовати на следећи начин: ученик дефинише појмове транзиција, глобализација, светска економска криза, директне стране инвестиције, реиндустријализација; анализира квантитативне податке о наведеним процесима у Србији; ученик објашњава промене у структури привреде (власничка структура, структура по економским делатностима и гранама, промена структура запослених) и њеном просторном размештају.

Исход: *ученик ће бити у стању да помоћу општих и тематских географских карата демонстрира специфичности развоја становништва, привреде и насеља Србије*; јако је важан у функционалном домену. Овде до изражаја долази захтев да ученик самостално проналази податке о становништву/привреди/насељима који су доступни у аналогном и дигиталном облику те да их на часовима и код куће за домаће задатке приказује у виду полно-старосних пирамида, графикона, дијаграма и тематских карата (картодијаграма). Садржаји везани за овај исход могу се реализовати применом различитих облика рада (индивидуални, рад у пару, рад у групи) и своју пуну примену проналазе у изради истраживачких пројеката, најбоље везано за локалну средину.

Исход: *ученик ће бити у стању да наводи особине најважнијих културних добара у Србији* је остварен уколико ученик уме да дефинише појам културних добара, да културна добра класификује на материјална (покретна и непокретна) и нематеријална, да им одреди положај на географској карти Србије и да их опише. Од наставника се очекује да подстакне ученике на размишљања о везама између специфичности културних добара и историјских догађаја, појава и процеса (миграција, ратова, епидемија, начина обраде земљишта, специфичних заната, верских обреда).

Географске регије Србије

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да изводи закључке о узајамном односу физичко-географских и друштвено-географских одлика на развој географских регија у Србији*; ученици треба да анализирају и доведу у везу физичко-географске и друштвено-географске карактеристике Београдске регије, Војводине, Косова и Метохије, Шумадије, Западног Поморавља, Великог Поморавља, Јужног Поморавља, Источне Србије, Западне Србије, Старовлашко-рашке висије и Ибарско-копаоничког краја. Овај исход се операционализује тако што ученик објашњава на основу којих критеријума су издвојене дате просторне целине, анализира географски положај, границе и величину регије, објашњава најважније физичко-географске и друштвено-географске одлике регије, описује историјски развој географске регије, објашњава утицај различитих географских фактора на развој географске регије. Овде би требало указати на то да територија Србије није хомогена, већ да је одликује заступљеност различитих физичко-географских и друштвено-географских елемената, које је чине хетерогеним простором. Обраду ових наставних садржаја вршити по Керовом систему, који подразумева следећи редослед излагања: географски положај, границе и величина, рељеф, клима, воде, живи свет, становништво, насеља и привреда.

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да помоћу општих и тематских географских карата демонстрира регионалне специфичности развоја становништва, привреде и насеља географских регија Србије*; ученици треба науче да опште и тематске географске карте користе као извор информација о географским регијама Србије, као и да на тематским картама приказују специфичности друштвено-географских појава и процеса у одређеној географској регији или Србији као целини. Овај исход се операционализује током наставе тако што ученик на општегеографској карти Србије показује географски размештај насеља, саобраћајница, привредних објеката; проналази и анализира тематске карте (историјске, економске, административне, итд.) на којима су приказане специфичности становништва, привреде и насеља; израђује тематске карте развоја и размештаја становништва, привреде и насеља у одређеној географској регији и/или Србији као целини и сл.

Примена дигиталних алата у анализи садржаја о Србији

За достизање исхода: *ученик ће бити у стању да користи дигиталне алате за приказ и анализу географских садржаја о Србији* очекује се да ученици овладају инсталацијом и подешавањем одређеног програма, да демонстрирају употребу алата овог програма са његовим основним и сложеним функцијама, те да креирају, увозе и извозе податке у наведеном програму.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Оцењивање је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење и процењивање резултата постигнућа ученика, а у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању. Праћење и вредновање ученика започиње иницијалном проценом нивоа знања на коме се ученик налази. Свака активност на часу служи за континуирану процену напредовања ученика. Неопходно је ученике стално оспособљавати за процену сопственог напретка у остваривању исхода предмета.

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање на тај начин постаје мотивациони фактор за ученике. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Неопходно је да на почетку школске године наставници географије поштујући временску динамику процењују постигнућа ученика кроз адекватну заступљеност сумативног и формативног оцењивања. Будући да се у новим програмима наставе и учења инсистира на функционалним знањима, развоју међупредметних компетенција и пројектној настави, важно је да наставници добро осмисле и са ученицима договоре како ће се обављати формативно оцењивање. У том смислу препоручује се наставницима да на нивоу стручних већа договоре критеријуме и елементе формативног оцењивања (активност на часу, допринос групном раду, израда домаћих задатака, кратки тестови, познавање географске карте...).

Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања. Важно је да наставник континуирано спроводи евалуацију и самоевалуацију процеса наставе и учења.

7.8. Екологија и заштита животне средине

(за образовне профиле који Екологију и заштиту животне средине изучавају као изборни предмет са недељним фондом од 2 часа)

Циљ учења Екологије и заштите животне средине је да ученик, усвајајући основне еколошке концепте, знања, вештине и концепт одрживог развоја, развије свест о значају чисте животне средине и биодиверзитета за живот људи, као и да стечена знања и вештине примењује у

свакодневном животу водећи рачуна о праву будућих генерација на очувану животну средину и природне ресурсе од значаја за њихов квалитет живота.

Разред	**Према плану наставе и учења**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– закључује о хемијском јединству живих и неживих система и о заједничком пореклу живих бића на основу њихових заједничких особина; – повеже просторни и временски распоред кључних абиотичких еколошких фактора са распоредом биома на Земљи; – на примерима анализира компоненте и кључне процесе екосистема; – идентификује кључне екосистемске услуге на примерима природних екосистема и вреднује њихов значај за људску заједницу и здравље; – анализира кључне облике антропогеног нарушавања биогеохемијских циклуса; – образложи утицај климатских промена на губитак биодиверзитета; – вреднује своје обрасце коришћења ресурса сходно свом еколошком отиску; – у истраживању користи једноставне процедуре, технике, инструменте и литературу, односећи се одговорно према преузетим обавезама, сопственом здрављу, сарадницима, животној средини и културном наслеђу; – прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање, користећи ИКТ и поуздане изворе информација, поштујући правила чувања приватности података; – прикаже, наводећи изворе података, и образложи резултате истраживања, користећи језик и стил комуникације специфичан за екологију и конзервациону биологију; – изнесе и вреднује аргументе на основу доказа; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; – критички и аргументовано процени сопствени рад и рад сарадника у групи, тако да унапреди рад групе.	**ЈЕДИНСТВО ЖИВОГ И НЕЖИВОГ СВЕТА И ОСНОВНЕ ОСОБИНЕ ЖИВИХ БИЋА** Хемијски састав живих бића. Значај воде за одвијање животних функција. Особине које произлазе из ћелијске организације органске материје: метаболизам, раст/развиће, надражљивост и покретљивост, хомеостаза, репродукција и еволуција.
	ОСНОВНИ ПОЈМОВИ ЕКОЛОГИЈЕ Циљ, начин и предмет истраживања екологије. Геофизички услови биосфере. Градијенти еколошких фактора и распоред биома на Земљи. Медијуми животне средине. Еколошки системи и њихова хијерархија. Еколошки фактори. Станиште, еколошка валенца и еколошка ниша. Абиотички фактори као агенси селекције. Интраспецијска компетиција и природна селекција.

	Интерспецијски (трофички) односи, њихова корелација са нишом. Коеволуција. Популација. Популациони атрибути. Популациони процеси и њихови параметри. Модели раста популације. Адаптивна вредност популације. Компоненте екосистема. Биоценоза – структурне и функционалне карактеристике. Процеси у екосистемима. Биогеохемијски циклуси.
	УГРОЖЕНОСТ И ЗАШТИТА ПРИРОДЕ И БИОДИВЕРЗИТЕТА Екосистемске услуге и здравље. Динамика хумане популације, модел демографске транзиције. Антропогена дисрупција биогеохемијских циклуса и нарушавање атмосфере. Губитак земљишта. Деградација биодиверзитета. Концепт одрживог развоја.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм екологије и заштите животне средине приступа изучавању нераскидиве повезаности живих бића са њиховим окружењем и оријентисан је на достизање образовних исхода. Достизање исхода води развоју свих кључних и општих међупредметних компетенција као што су дигитална компетенција, рад са подацима и информацијама, решавање проблема, комуникација, предузимљивост, сарадња, компетенција за целоживотно учење, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини и одговорно учешће у демократском друштву. Исходи представљају описе интегрисаних знања, вештина, ставова и вредности ученика, дефинисан су на нивоу примене и груписани су у три теме: *Јединство живог и неживог света и основне особине живих бића; Основи екологије; Угроженост и заштита природе и биодиверзитета*.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Улога наставника је да контекстуализује дати програм према потребама конкретног одељења имајући у виду: састав одељења и карактеристике ученика; уџбенике и друге наставне материјале које ће користити; техничке услове, наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од датих исхода и садржаја наставник најпре креира свој годишњи-глобални план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Потребно је да наставник за сваку наставну јединицу, у фази планирања и писања припреме за час, у односу на одабрани исход, дефинише исходе специфичне за дату наставну јединицу. При планирању треба, такође, имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. У фази планирања наставе и учења веома је важно имати у виду да је уџбеник наставно средство и да он не одређује садржаје предмета. Зато је потребно садржајима датим у уџбенику приступити селективно и у односу на предвиђене исходе које треба достићи. Поред уџбеника, као једног од извора знања, на наставнику је да ученицима омогући увид и искуство коришћења и других извора сазнавања. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално и у сарадњи са колегама због успостављања корелација међу предметима.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању наставе потребно је подстицати радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима. Препоручује се максимално коришћење ИКТ решења јер се могу превазићи материјална, просторна и друга ограничења (платформе за групни рад нпр. Pbworks, платформа Moodle, сарадња у „облаку" као Гугл, Офис 365...; за јавне презентације могу се користити веб решења нпр. креирање сајтова, блогова – Weebly, Wordpress...; рачунарске симулације као нпр. https://phet.colorado.edu/sr/и апликације за андроид уређаје; домаћи и међународни сајтови и

портали, нпр. www.cpn.rs,www.scientix.eu, www.go-labproject. eu, www.scienceinschool.org, www.science-on-stage.eu и други).

Кроз активности за достизање исхода ученик ће бити у стању да *закључује о хемијском јединству живих и неживих система и о заједничком пореклу живих бића на основу њихових заједничких особина* ученике би требало подстицати да примењују знања која су стекли на настави хемије. Хемијски састав ћелије би требало обрадити на елементарном нивоу, тако да ученици разумеју да су најчешћи елементи у изградњи живих и неживих система (универзума) исти (CHON), а разлику између живих и неживих система треба приказати као разлику у начину организације материје и у брзини одвијања хемијских реакција (унутар ћелија). У том контексту, ученици би требало да разумеју зашто је баш вода супстрат за одигравање животних процеса, а не нека друга супстанца. Односно, требало би да разумеју како из структурних особености молекула воде произилазе њене биолошке функције, у вези способности воде да раствара поларне супстанце, топлотног капацитета и парадокса густине. Илустрације структуре молекула воде и њених својстава су свима доступне на интернету у облику видео клипова и кратких филмова, због чега је могуће да наставник води и надгледа процес учења код ученика који би сами прикупљали и приказивали занимљиве појаве у вези структуре и својстава воде. Тежиште треба да буде и на чињеници да је сва специфичност материје која чини живи свет директна последица структурних својстава угљениковог атома која га чине способним да гради велики број разноврсних великих молекула, тзв. органске (биолошке) молекуле. Биолошке макромолекуле (угљене хидрате, липиде, протеине и нуклеинске киселине) треба само илустровати и повезати са функцијама, без улажења у детаље њихове хемијске структуре.

Присуство биомакромолекула у приближно истим пропорцијама у свим ћелијама, биохемијско јединство живог света, ученици треба да повежу, како са основним својствима која произлазе из ћелијске организације органске материје (метаболизам, раст/развиће, хомеостаза, надражљивост, покретљивост, репродукција, еволуција), тако и са заједничким пореклом свих живих бића на Земљи. Хемијско јединство живог и неживог и биохемијско јединство живог света треба повезати са чињеницом да сви живи организми постоје у природи увек и само у оквиру животних заједница и екосистема.

Од особина живих бића које произлазе из ћелијске организације материје, највећу пажњу треба посветити метаболизму као процесу у коме ћелије размењују материју са околином и у коме се врши аквизиција материје и претварање енергије у облик доступан хемијским процесима у ћелији (у хемијским везама АТР-а). У том смислу је важно подсетити и на улоге атмосферских гасова, угљен-диоксида и кисеоника, у физиологији ћелије, тј. у фотосинтези и ћелијском дисању (представити их само шематски). Способност живих бића да одговоре на промену у околини (надражљивост/покретљивост) и да упркос променама у околини одржавају стабилност унутрашњег састава и услова (хомеостаза) треба повезати са физиолошким адаптацијама (везано за сезонско варирање еколошких фактора). Својство популација и врста свих живих бића да се постепено мењају у дугим временским периодима (еволуирају) треба повезати са настанком адаптација у еволуционом смислу, као особина које постају типичне за врсте и популације под дејством природне селекције у локалним условима екосистема (еколошким нишама).

У достизању исхода *ученик ће бити у стању да повеже просторни и временски распоред кључних абиотичких еколошких фактора са распоредом биома на Земљи*, требало би повезати стечена знања из географије, физике, хемије и биологије са учењем о геофизичким чиниоцима (Сунчево зрачење и његов градијент), енергетски баланс биосфере, распоред копна и мора, ветрови и морске струје, који су узрок распореда различитих животних услова, чиме утичу на просторни распоред биома на Земљи. Знања о електромагнетном зрачењу и термодинамици и о енергетским аспектима метаболизма, треба да омогуће ученицима да разумеју да део протока енергије иде и кроз биосферу, покрећући животне процесе. Различитост и променљивост еколошких фактора треба приказати по медијима животне средине (вода, копно, земљиште).

У достизању исхода *ученик ће бити у стању да на примерима анализира компоненте и кључне процесе екосистема и идентификује кључне екосистемске услуге на примерима природних екосистема и вреднује њихов значај за људску заједницу и здравље* потребно је ослонити се на стечена знања из екосистемске екологије почевши од општег концепта екосистема и еколошких нивоа организације које треба поставити у континуум са биолошким нивоима организације. Концепт

екосистема треба проширити истичући да се од нивоа животне заједнице па до биосфере еколошки системи формирају по јединственој матрици која се изражава у поједностављеној формули „6К+6П” тј. шест компоненти и шест процеса. Три компоненте су увек у околини (енергетски извори, материјални извори/супстанце – ресурси и еколошки чиниоци), а три су увек „унутар” екосистема (произвођачи, потрошачи, разлагачи). У проучавању биоценозе ученици треба да посвете пажњу: основним структурним (диверзитет, спратовност) и функционалним (трофички односи, ланци и мреже исхране) карактеристикама.

У проучавању екосистема треба обратити пажњу на:

а) Токове енергије у и кроз екосистеме – основе енергетике екосистема, губитак енергије у протоку кроз трофичке ланце и упоредо повећање индивидуалне биомасе и смањење бројности/густине карактеристичних представника (анализирати трофичке пирамиде као квантитативни израз тог феномена). Треба указати на феномен да се одређена количина енергије увек рециклира у оквиру разлагачке компоненте екосистема активношћу разлагача у промени хемијске структуре детритуса (угинулих и делимично распаднутих делова живих бића) и излучевина.

б) Токове супстанци у и кроз екосистеме. Ученици треба да уоче да су екосистеми отворени за промет енергије и супстанци, и да супстанце увек (са припадајућим енергетским садржајем) круже у екосистему. Потребно је обрадити основни циклус кружења супстанци у екосистему и истаћи улогу разлагача у том процесу. Комбинацијом ова два процеса, треба указати на општу једнакост између производње и потрошње у екосистему, односно на приближну једнакост продукције и респирације. Ученици треба да повежу основне типове исхране и дисања живих бића са продукцијом и респирацијом као феноменима на нивоу екосистема.

в) Спектар еколошких чинилаца у околини. Ученици треба да идентификују деловање еколошких чинилаца у околини, као један од шест кључних процеса, на сваком од хијерархијских нивоа еколошких система. Посебно је важно да ученици уоче како се један те исти чинилац (нпр. падавине) различито манифестује на различитим хијерархијским нивоима (пределу, биому, биосфери).

г) Диверзитет биоценозе и обрасце разноврсности живих бића. Ученици треба да проуче фенологију, спратовност (подземна и надземна) и основне типове екосистема који поседују одређен тип обрасца (шумски, ливадски) и упореде их са специфичностима образаца диверзитета у воденим екосистемима.

д) Развој и еволуцију екосистема ученици могу да проуче на одабраним примерима природних сукцесија (примарних и секундарних). Требало би да објасне промене атрибута екосистема у току сукцесија и значај климаксне заједнице (укључујући климатогене и едафске климаксе). Деловање антропогеног фактора треба да проуче кроз деградацију биоценоза (нарушавање станишта) и повезане последице (појачавање ерозије, промена хидролошког режима).

ђ) Стабилност екосистема ученици треба да разумеју проучавајући својства климаксне заједнице. Треба истаћи да стабилни екосистеми пружају човеку одређене сервисе и услуге које су човечанству неопходне за живот, а да деградација екосистема деловањем антропогеног фактора доводи до поремећаја функционалности екосистема и онемогућавања пружања за човека животно важних екосистемских сервиса и услуга (кључне речи за претрагу *екосистемске услуге, ecosystem services*). У овом контексту требало би подстицати ученичку дискусију на тему поремећаја рада органских система изазваних штетним ефектима најчешћих загађивача животне средине.

Посебну пажњу вреди посветити и анализи процеса на нивоу глобалног екосистема.

У активностима на достизању исхода *ученик ће бити у стању да анализира кључне облике антропогеног нарушавања биогеохемијских циклуса* треба се ослонити на стечена знања о метаболичким процесима и обрадити биогеохемијске циклусе основних градивних супстанци живих бића, пре свега угљеника, воде, азота, фосфора и сумпора (при том направити корелацију са хемијом – оксидо-редукционим процесима и растворљивостима соли нитрата, сулфата и фосфата). Треба истаћи појаву антропогене дисрупције биогеохемијских циклуса посебно у случају азота, сумпора и фосфора, са освртом на последице, и указати како се физички и хемијски састав атмосфере и хидросфере (а делимично и литосфере нарочито у морфологији предела – урбанизација и инфраструктура, губитак плодног земљишта појачавањем ерозије) мења

последњих деценија убрзаном експлоатацијом фосилних горива. Ученици би требало да уоче да је деградација биодиверзитета на глобалном плану последица деловања антропогеног фактора (губитак врста, дезертификација, уништавање шума, претварања аутономних, природних у полуаутономне, пољопривредне и урбано-индустријске екосистеме).

Посебну пажњу би требало посветити феномену тзв. „великог убрзавања" (као појам за претрагу може се употребити енгл. „The Great Acceleration"). При томе треба подстаћи ученике да на моделу демографске транзиције хумане популације уоче тренд све већег убрзавања утицаја људских активности на природне екосистеме и животну средину, који је нарочито уочљив од доба Великих открића, па потом индустријализације током 19. и 20. века. Нагласак треба ставити на изразито убрзавање свих компоненти, како технолошко-економског развоја, тако и притисака на животну средину и природне екосистеме, које се дешава током последњих седамдесет година.

Активности на достизању исхода ученик ће бити у стању да образложи утицај климатских промена на губитак биодиверзитета и вреднује своје обрасце коришћења ресурса сходно свом еколошком отиску, требало би почети подсећањем ученика на карактеристичне лонгитудиналне и латитудиналне градијенте еколошких фактора (који су узрок распореда различитих животних услова, што утиче на просторни распоред биома на Земљи). Притом, животне услове ученици треба да повежу са карактеристичним живим бићима тих области и њиховим адаптацијама (веза са распрострањењем – ареалима). Потом треба објаснити видове биодиверзитета (генски, специјски и екосистемски) и њихов значај.

Ученици могу кроз истраживачко-пројектни задатак да обраде „Мој еколошки отисак". Потребан материјал се налази на адреси https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/ (упознавање са концептом). Кроз ове активности ученици могу да стекну знања о концепту биокапацитета и еколошког дефицита, односно еколошке резерве. Потребно је обратити посебну пажњу на феномен „Earth overshoot day" односно дан у години када процењујемо да је човечанство потрошило све расположиве ресурсе које Земља „произведе" те године и од када живимо трошећи ресурсе из „резерви капитала" планете, умањујући потенцијале наредним генерацијама да функционишу на исти начин. На крају је потребно да ученици израчунају индивидуални (лични) еколошки отисак уз помоћ калкулатора на адреси https://www.footprintcalculator.org/ и дискутују добијене резултате („Колико ми је планета потребно за живот кад би сви живели као ја?", „Како могу да смањим свој еколошки отисак?" „Да ли хоћу да будем активна/активан у смањењу свог личног отиска?").

Активности на достизању свих исхода би могле бити заокружене дебатом на тему да ли је тренутни економско-технолошки развој одржив и праведан, или штети и угрожава начин живота и опстанак будућих генерација људи. У том смислу је важно ученике упознати са основним принципима концепта одрживог развоја, а нарочито са његовом интегралном идејом да је човек само једна од врста у динамичним екосистемима са, међутим, огромним утицајем и одговорношћу за очување биодиверзитета.

Исходи: *у истраживању користи једноставне процедуре, технике, инструменте и литературу, односећи се одговорно према преузетим обавезама, сопственом здрављу, сарадницима, животној средини и културном наслеђу; прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање, користећи ИКТ и поуздане изворе информација, поштујући правила чувања приватности података; прикаже, наводећи изворе података, и образложи резултате истраживања, користећи језик и стил комуникације специфичан за екологију и конзервациону биологију; изнесе и вреднује аргументе на основу доказа; сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима, дајући лични допринос постизању договора и афирмишући толеранцију и равноправност у дијалогу; критички и аргументовано процени сопствени рад и рад сарадника у групи, тако да унапреди рад групе су развојни*, предметни и међупредметни и треба их планирати и радити на њиховом достизању уз остале исходе.

Додатне информације се могу добити на:
https://www.scienceinschool.org/sr/content/evolucija-na-delu-patogeni,
https://www.scienceinschool.org/content/manipulating-gut-microbiome-potential-poo,
https://www.scienceinschool.org/sr/content/safari-u-va%C5%A1im-ustima-mikrobiolo%C5%A1ka-d%C5%BEungla).

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној ка достизању исхода прате се и вреднују процес наставе и учења, постигнућа ученика (продукти учења) и сопствени рад. Наставник треба континуирано да прати напредак ученика, који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују итд. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое исхода и начине оцењивања, као и оцењивање са његовом сврхом:

Ниво исхода	Одговарајући начин оцењивања
Памћење (навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова
Разумевање (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји
Примена (употребити, спровести, демонстрирати...)	Лабораторијске вежбе, проблемски задаци, симулације
Анализирање (систематизовати, приписати, разликовати...	Дебате, истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема
Евалуирање (проценити, критиковати, проверити...)	Дневници рада ученика, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци
Креирање (поставити хипотезу, конструисати, планирати...)	Експерименти, истраживачки пројекти
Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји
Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, контролне вежбе, дијагностички тестови, дневници рада ученика, самоевалуација, вршњачко оцењивање, практичне вежбе

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података. У вредновању наученог, поред усменог испитивања, најчешће се користе тестови знања. На интернету, коришћењем кључних речи outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical), могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У формативном вредновању наставник би требало да промовише групни дијалог, користи питања да би генерисао податке из ђачких идеја, али и да помогне развој ђачких идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада, а избор инструмента за формативно вредновање зависи од врсте активности која се вреднује. Када је у питању нпр. практичан рад (тимски рад, пројектна настава, теренска настава и слично) може се применити чек листа у којој су приказани нивои постигнућа ученика са показатељима испуњености, а наставник треба да означи показатељ који одговара понашању ученика. У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика. Предности коришћења потрфолија су вишеструке: омогућава континуирано и систематско праћење напредовања, подстиче развој ученика, представља увид у праћење различитих аспеката учења и развоја, представља подршку у оспособљавању ученика за самопроцену, пружа прецизнији и поузданији увид у различите области постигнућа (јаке и слабе стране) ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, а који су у складу са Правилником о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за

напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Све што се покаже добрим и корисним наставник ће користити и даље у својој наставној пракси, а све што се покаже као недовољно ефикасно требало би унапредити.

7.9. Хемија

(за образовне профиле који Хемију изучавају у једном разреду са недељним фондом од два часа)

Циљ учења Хемије је да ученик формира основна знања из области хемије, да се оспособи за примену стечених знања у свакодневном животу и струци, да развије активан и одговоран однос према себи, другима и животној средини, базиран на знању хемије, да развије креативно и критичко мишљење, предузимљивост, способност за решавање проблема, сарадњу, тимски рад и спремност за целоживотно образовање.

Разред	**Први или други**
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– представи и опише структуру, својства и промене супстанци помоћу хемијског језика: хемијских термина, хемијских симбола, формула и једначина; – примени основне и изведене физичке величине и изрази их одговарајућим мерним јединицама међународног система (SI); – објасни како честична грађа, хемијске везе и међумолекулске интеракције одређују својства супстанци познатих из свакодневног живота и струке; – објасни својства дисперзних система и наведе примере њихове примене у свакодневном животу и струци; – објасни методе за одвајање и пречишћавање састојака смеша и предложи њихову примену у свакодневном животу и струци; – изведе израчунавања у вези с квантитативним саставом раствора према потребама у свакодневном животу и струци; – изведе једноставна стехиометријска израчунавања на основу задатих података; – објасни факторе који утичу на брзину хемијске реакције и процени њихов утицај на хемијске процесе у индустрији, струци и свакодневном животу; – разликује ендотермне и егзотермне реакције и наведе њихове примере из свакодневног живота и струке; – разликује киселу, неутралну и базну средину на основу pH вредности; – на основу назива пише хемијске формуле најважнијих киселина, база и соли које се користе у	**ОСНОВНИ ПОЈМОВИ У ХЕМИЈИ** Атоми, молекули и јони. Хемијске везе (јонска, ковалентна, метална) и својства супстанци. Водонична веза. Суспензије, емулзије, колоиди и прави раствори. Киселине, базе и соли. pH вредност. Хемијске реакције: квантитативни аспекти, егзотермне и ендотермне реакције, брзина хемијске реакције, оксидоредукционе реакције, хемијски извори струје, електролиза и корозија. *Демонстрациони огледи:* Својства супстанци са ковалентном и јонском везом. Састав и својства смеша. Суспензије, емулзије, колоиди и раствори, и њихова својства. Раздвајање састојака смеша. Испитивање киселинско-базних својстава раствора помоћу индикатора. Реакција неутрализације.

свакодневном животу и струци, и именује ова једињења на основу формуле; – испита киселинско-базна својства водених раствора помоћу различитих киселинско-базних индикатора; – повеже својства електролита са значајем за здравље и применом у свакодневном животу и струци; – опише оксидоредукционе реакције познате из свакодневног живота и струке; – опише физичка и хемијска својства метала, неметала и металоида, и објасни повезаност својстава и положаја елемената у Периодном систему; – опише карактеристична својства метала: натријума, калијума, магнезијума, калцијума, алуминијума, олова и њихових важнијих једињења, и повеже својства ових једињења с налажењем у неживој и живој природи, њиховим значајем и применом; – опише карактеристична својства неметала: водоника, кисеоника, угљеника, азота, фосфора, сумпора, хлора и њихових важнијих једињења, и повеже својства ових елемената с налажењем у неживој и живој природи, њиховим значајем и применом; – опише општа својства, значај и примену метала *d*-блока, као и њихових најважнијих једињења; – објасни начине повезивања атома угљеника у различитим органским молекулима; – класификује органска једињења према саставу и структури молекула, на основу назива и хемијске формуле; – именује и хемијским формулама прикаже представнике класа органских једињења; – повеже физичка и хемијска својства органских једињења и њихових смеша с употребом и значајем у свакодневном животу, струци и хемијској индустрији; – наведе примере биомолекула, њихов значај и улоге у организму, као и заступљеност у природи; – повеже својства неорганских и органских супстанци с њиховим утицајима на здравље и животну средину, и наведе начине заштите; – разликује врсте отпада према токсичности, месту настанка и саставу, као и правилно од неправилног руковања отпадом; – објасни значај рециклаже као једног од начина очувања животне средине.	
	НЕОРГАНСКЕ СУПСТАНЦЕ У ПРИРОДИ И ПРАКСИ Налажење метала и неметала у природи. Основна физичка и хемијска својства метала *s*-, *p*– и *d*-блока, њихових легура и једињења која се користе у свакодневном животу и струци. Основна физичка и хемијска својства водоника, кисеоника, угљеника, азота, фосфора, сумпора и хлора, и њихових једињења која се користе у свакодневном животу и струци.

	Демонстрациони огледи: Разлика у реактивности метала *s*-, *p*– и *d*-блока с кисеоником из ваздуха, водом и киселинама. Амфотерност алуминијума и алуминијум-хидроксида. Реакције метала и водених раствора соли. Реакција хлороводоничне киселине с калцијум-карбонатом и натријум-хидрогенкарбонатом. Својства и доказивање угљеник(IV)-оксида. Добијање сумпор(IV)-оксида и испитивање његових својстава.
	ОРГАНСКЕ СУПСТАНЦЕ У ПРИРОДИ И ПРАКСИ Основне класе органских једињења (функционалне групе и називи) у практичној примени у свакодневном животу и струци. Физичка и хемијска својства најзначајнијих угљоводоника за свакодневни живот и струку. Физичка и хемијска својства најзначајнијих представника класа органских једињења са кисеоником (алкохола, фенола, алдехида и кетона, карбоксилних киселина и естара) за свакодневни живот и струку. Физичка и хемијска својства амина. *Демонстрациони огледи:* Упоређивање својстава органских и неорганских супстанци (растворљивост, реакције сагоревања). Оксидација алкохола помоћу калијум-дихромата. Естерификација: добијање етил-етаноата.
	БИОМОЛЕКУЛИ Аминокиселине и протеини. Триацилглицероли у мастима и уљима. Моносахариди, дисахариди и полисахариди. Витамини. Алкалоиди. *Демонстрациони огледи*: Таложење протеина загревањем. Утицај температуре и pH вредности средине на активност амилазе. Добијање сапуна.
	УТИЦАЈ СУПСТАНЦИ НА ЗДРАВЉЕ И ЖИВОТНУ СРЕДИНУ Загађујуће супстанце животне средине. Правилно руковање супстанцама и комерцијалним производима. Заштита животне средине. Управљање отпадом и рециклажа. Зелена хемија. *Демонстрациони огледи*: Добијање сумпор(IV)-оксида и демонстрирање његовог утицаја на животну средину (латице цвета, кречњачке стене).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм наставе и учења Хемије оријентисан је на процес учења и остваривање исхода. Исходи су искази о томе шта ученици умеју да ураде на основу знања која су стекли учећи хемију. Они омогућавају да се циљ наставе хемије достигне у складу с предметним и међупредметним компетенцијама и стандардима постигнућа. Исходи представљају ученичка постигнућа и као такви су основна водиља наставнику који креира наставу и учење. Програм наставе и учења хемије

је тематски конципиран. За сваку тему предложени су кључни појмови садржаја. Ради лакшег планирања наставе, предложен је редослед реализације тема и оријентациони број часова по темама:

– Основни појмови у хемији – 20 часова
– Неорганске супстанце у природи и пракси – 16 часова
– Органске супстанце у природи и пракси – 18 часова
– Биомолекули – 15 часова
– Утицај супстанци на здравље и животну средину – 5 часова

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм наставе и учења оријентисан на исходе даје наставнику већу слободу у осмишљавању и планирању наставе и учења. При планирању наставе и учења важно је имати у виду да се исходи разликују по потребном времену за њихово постизање. Предложени број часова за обраду тема је оријентациони. Зависно од других предмета у наставном плану образовног профила за које је потребно предзнање из хемије, предзнања ученика и компетенција које је потребно да развију током средњошколског образовања, наставник одлучује о потребном броју часова за сваку тему. Теме које се у наредним разредима уче у оквиру посебног предмета (на пример, органска хемија, биохемија), могу се обрадити током мањег броја часова у односу на предложени број, а више времена се може посветити другим темама у програму.

Предложени демонстрациони огледи могу се заменити другим одговарајућим демонстрацијама према опремљености школе.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Основни појмови у хемији

На основу стеченог знања у основној школи ученици описују структуру атома елемената користећи: Z, A, $N(\mathrm{p}^+)$, $N(\mathrm{e}^-)$, $N(\mathrm{n}^0)$ и проширују знање о распореду електрона по нивоима у атомима разматрањем електронске конфигурације атома елемената. Повезују електронску конфигурацију атома елемената с положајем елемента у Периодном систему (одређују групу и периоду у којој се елемент налази), као и с физичким и хемијским својствима елемената. Наводе шта су изотопи, описују их користећи се појмовима масени и атомски број, и одређују број елементарних честица у изотопима.

Ученици описују и представљају формирање јонске и ковалентне везе на одговарајућим примерима и објашњавају својства супстанци према типу хемијске везе. Металну везу (електростатичко привлачење) разматрају у оквиру кристалне структуре коју чине позитивни јони метала окружени делокализованим електронима, и према томе објашњавају физичка својства метала као што су савитљивост, дуктилност, топлотна проводљивост, температура топљења и електрична проводљивост. Описују водоничну везу и како она утиче на физичка својства супстанци (на пример, температуре топљења и кључања воде, густина воде у чврстој и течној фази, површински напон).

Стечено знање из основне школе о хетерогеним и хомогеним смешама ученици проширују новим појмовима о суспензијама, емулзијама, колоидима и правим растворима. Разматрају значај и примену дисперзних система у свакодневном животу и струци, и повезују колигативна својства раствора с применом у свакодневном животу. Објашњавају методе за одвајање и пречишћавање састојака смеша и предлажу њихову примену у свакодневном животу и струци. Према потребама у свакодневном животу и струци изражавају квантитативни састав раствора и изводе потребна израчунавања за припремање раствора одређеног састава.

Ученици пишу називе и формуле најзначајнијих киселина, база и соли, а знање о саставу и својствима ових једињења базирају на посматрању демонстрационих огледа. Промену боје индикатора у растворима различитих киселина и база повезују с постојањем H^+, односно OH^- јона у воденим растворима, и даље с хемијским својствима ових једињења. Стечено знање примењују на примерима из свакодневног живота и струке (киселинско-базна својстава комерцијалних производа која се примењују за уклањање каменца, одмашћивање рерни, чишћење сливника). На тај начин утврђују повезаност својстава киселина и хидроксида с практичном применом ових једињења.

Ученици уче о киселости раствора и pH-скали на примерима из свакодневног живота (на пример, средства за одржавање хигијене, козметички препарати, прехрамбени производи, телесне течности), што им помаже у разумевању информација о pH вредности на етикетама различитих производа.

У оквиру теме ученици примењују знање о квалитативном и квантитативном значењу хемијске једначине којом се представља одређена хемијска промена, примењују значење коефицијента, разликују коефицијент од индекса и реактанте од производа хемијске реакције.

Ученици објашњавају да се током физичких и хемијских промена супстанци ослобађа или троши енергија, према топлотном ефекту разликују промене и повезују их с применом у свакодневном животу и струци (на пример, приликом заваривања метала).

Објашњавају да брзина хемијске реакције представља промену концентрације реактаната или производа у јединици времена, факторе који утичу на брзину реакције и како се то практично примењује у свакодневном животу, индустријској производњи и изабраној струци.

Ученици описују оксидоредукционе рекације (процес оксидације и редукције супстанци), идентификују оксидациона и редукциона средства, на примерима одређују оксидационе бројеве, описују процес електролизе и корозије, и наводе примере оксидоредукционих процеса у свакодневном животу, струци или индустријској производњи.

Неорганске супстанце у природи и пракси

На почетку теме ученици разматрају заступљеност метала и неметала у неживој и живој природи, и повезују налажење елемената у природи (у елементарном облику и у једињењима) са структуром атома, односно реактивношћу елемената. Физичка својства метала уче у прегледу кроз групу и периоду. Хемијска својства метала 1. и 2. групе уче на изабраним примерима. Ученици би требало да сазнају о важности катјона појединих метала за живе организме и повежу та знања са садржајем биологије.

При разматрању хемијских својстава метала који имају велику практичну примену (гвожђе, бакар, алуминијум, олово и цинк), ученици би требало да уоче разлику у њиховој реактивности (грађење оксида и хидроксида) у односу на реактивност алкалних и земноалкалних метала. У оквиру разматрања практичне примене метала, ученици би требало да сазнају о начинима заштите метала од корозије, о легирању метала у циљу добијања материјала са бољим својствима за одређену намену и о легурама које се најчешће користе (бронза, месинг, челик, дуралуминијум, силумини). Очекује се да упоређују физичка и хемијска својства метала и њихових легура (отпорност на корозију, проводљивост топлоте и електричне струје, ковност, могућност обликовања, отпорност на ломове, еластичност, тврдоћа), да објашњавају зашто се метали (укључујући и племените) легирају, тј. да повезују с практичном применом.

Ученици сазнају о различитим алотропским модификацијама сумпора, фосфора, угљеника и кисеоника, о физичким и хемијским својствима неметала и њихових најважнијих једињења која се практично примењују у свакодневном животу и струци.

На крају обраде теме, на примерима разматраних једињења у теми, ученици систематизују знања о карактеристичним својствима оксида, киселина, хидроксида и соли.

Органске супстанце у природи и пракси

Од ученика се очекује да уоче бројност и значај класификације органских једињења, да разликују функционалне групе у органским молекулима и, на основу тога, класе органских једињења. Ученици препознају и именују класе органских једињења на основу хемијских формула и пишу формуле представника класа органских једињења на основу њиховог назива. Навођењем карактеристичних физичких и хемијских својстава органских једињења (агрегатно стање, растворљивост, сагоревање, полимеризација), ученици повезују својства органских једињења и њихових смеша с практичном применом и значајем за струку и свакодневни живот (нафта, земни гас, пластичне масе…).

Ученици сазнају који су најзначајнији представници класа органских једињења, познатих из свакодневног живота и струке (метан, каучук, гума, ацетилен, метанол, етанол, етилен-гликол, глицерол, формалдехид, ацетон, мравља киселина, сирћетна киселина, бензоева киселина, натријум-бензоат, лимунска киселина, млечна киселина, палмитинска киселина, стеаринска киселина, олеинска киселина…). У овој наставној теми они стичу увид о заступљености органских једињења у природи, њиховим својствима, улози у добијању многих органских комерцијалних

производа, њиховом значају и утицају на здравље људи. На пример, сазнају о хемијском саставу и значају синтетичких комерцијалних органских производа (лекови, боје, вештачка влакна...), као и о својствима и примени органских полимера (пластика, гума). При томе је важно да размотре оне органске супстанце које су посебно важне за изабрану струку.

Биомолекули

Током учења садржаја ове теме, ученици би требало да понове врсте, заступљеност, својстава и значај биомолекула о којима су учили у основној школи (протеини, угљени хидрати, триацилглицероли у мастима и уљима, витамини).

Ученици уче о аминокиселинама као једињењима која у свом молекулу садрже две функционалне групе: карбоксилну и амино групу, и о настајању пептидне везе. Важно је да ученици познају значење појмова: аминокиселина и есенцијалне аминокиселине, као и да познају биолошки значај протеина, њихову градивну и каталитичку функцију у организму. На основу огледа ученици би требало да уоче да под дејством топлоте и киселина долази до денатурације протеина.

Од ученика се очекује да наводе разлике у саставу и својствима између масти и уља, биолошки значај масти и уља, протеина, угљених хидрата и витамина, и примену ових једињења као сировина или полупроизвода у даљој хемијској преради (на пример, добијање маргарина из уља и производња сапуна).

У оквиру теме ученици класификују угљене хидрате на моносахариде, дисахариде и полисахариде, наводе и међусобно разликују најважније представнике угљених хидрата (глукоза, фруктоза, сахароза, лактоза, скроб, целулоза и гликоген), као и да наводе њихова карактеристична својства. Важно је да познају заступљеност угљених хидрата у природи и њихову примену у свакодневном животу: сахарозе у прехрамбеној индустрији, скроба у прехрамбеној и фармацеутској индустрији, памука и целулозе у текстилној индустрији.

Ученици критички разматрају алкалоиде и остале супстанце које више или мање утичу на здравље и живот људи, а доступни су у свакодневном животу као природни или синтетички производи.

Ученици могу да припреме есеј о енергетској улози биомолекула у живим бићима и значају правилне исхране. У оквиру теме они треба да науче да се исхраном уноси шест главних врста супстанци неопходних људском организму (протеини, угљени хидрати, масти и уља, витамини, минерали и вода), о важности правилне исхране, о поремећајима исхране и штетности различитих органских једињења (на пример, неких алкалоида).

Очекује се да ученици повежу садржаје ове теме са садржајем програма наставе и учења биологије, познавања робе (прехрамбени производи) или са садржајем програма наставе и учења у којима се изучавају биомолекули у контексту струке. Такође, важно је да коригују своје навике у исхрани на основу познавања улоге и значаја биомолекула за организам и њихове заступљености у намирницама, као и да воде рачуна о штетним ефектима по здравље појединих супстанци.

Утицај супстанци на здравље и животну средину

На основу стеченог знања у претходним темама ученици би требало да уоче да неорганске и органске супстанце доспевањем у животну средину могу да изазову промене, мањег или већег интензитета, као и да почетна промена може покренути серију других промена. Они би требало да познају загађујуће неорганске и органске супстанце које могу нарушити квалитет животне средине и здравље људи.

Ученици би требало да анализирају узроке, ефекте, ризике и последице примене одређених хемијских технологија и супстанци (неорганских и органских) на здравље људи, загађивање и очување животне средине, економију, као и остале домене људског живота и рада, да развијају одговоран однос према очувању животне средине, да се придржавају ознака опасности, упозорења и обавештења при употреби, складиштењу и одлагању производа с којима долазе у контакт код куће, у школи или с којима ће бити у контакту на будућем радном месту (средства за дезинфекцију, вештачка ђубрива, боје и лакови, плинске боце, бензин).

Потребно је да уваже значај раздвајања отпада и примене процеса рециклаже одређених материјала (папир, стакло, пластика).

У оквиру теме ученици разматрају мере које се могу предузети у циљу спречавања загађивања ваздуха, воде и земљишта. Упознају основе зелене технологије која нуди иновативна

решења у циљу замене класичних решења третирања отпада на крају производног процеса, као и значај чистије производње за очување животне средине и одрживи развој.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднује се процес и продукти учења. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да побољша учење и резултат. Свака активност је прилика за процену напредовања и пружање повратне информације (формативно проверавање), а ученике треба оспособљавати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода предмета. Тако, на пример, питања у вези с демонстрацијом огледа, ученичка запажања, објашњења и закључци, могу бити један од начина формативног проверавања. Анализа ученичких одговора пружа увид у то како они примају информације из огледа и издвајају битне, анализирају ситуације, повезују хемијске појмове и појмове формиране у настави других предмета у формулисању објашњења и извођењу закључака о својствима и променама супстанци. Таква пракса праћења напредовања ученика поставља их у позицију да повезују и примењују научне појмове у контекстима обухваћеним демонстрираним огледима, доприноси развоју концептуалног разумевања и критичког мишљења, и припрема ученике да на тај начин разматрају својства и промене супстанци с којима су у контакту у свакодневном животу.

Праћење напредовања ученика требало би да обухвати све нивое презентовања хемијских садржаја: макроскопски, честични и симболички ниво. Питањима би требало подстицати ученике да предвиде шта ће се десити, да оправдају избор, објасне зашто се нешто десило и како се десило, повежу различите области садржаја, препознају питања постављена на нови начин, извуку корисне податке, али и да процењују шта нису разумели. Ученике би требало охрабривати да презентују, објашњавају и бране стратегије које користе у решавању проблема. Тиме се они подстичу да реструктуирају и организују садржај на нов начин, издвајају релевантан део садржаја за решавање проблема, цртају дијаграме, анализирају везе између компоненти, објашњавају како су решили проблем или трагају за различитим начинима решавања проблема. Улога наставника је да води питањима или сугестијама резоновање ученика, као и да пружа повратне информације. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења.

Оцењивање (сумативно проверавање) је саставни део процеса наставе и учења којим се обезбеђује стално праћење остваривања циља, исхода и стандарда постигнућа. Ученик се оцењује на основу усмене провере постигнућа, писмене провере и практичног рада. Важно је да активности ученика у процесу наставе и учења, формативног и сумативног проверавања буду усаглашене према очекиваним исходима, и да се приликом оцењивања од ученика не очекује испуњавање захтева за које нису имали прилику да током наставе развију потребна знања и вештине.

Наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад. Преиспитивање наставе према резултатима које постижу ученици је важна активност наставника и подразумева промену у методама наставе и учења, активностима и задацима ученика, изворима за учење, наставним средствима, тако да се ученицима обезбеди напредовање ка бољим постигнућима.

7.10. ЛИКОВНА КУЛТУРА

(за све образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења Ликовне културе је да ученик кроз практични рад и активну наставу развија визуелно опажање, стваралачко мишљење, способност визуелне комуникације, естетичке критеријуме и позитиван однос према уметничком наслеђу свог и других народа ради личног развоја и примене у свакодневном животу, даљем учењу и будућем занимању.

Разред	**Према плану наставе и учења**
Недељни фонд часова	**1 час недељно или 30 часова блок наставе годишње**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– примењује, у разговору, основну терминологију визуелних уметности; – образложи значај очувања културног и уметничког наслеђа и значај одабраних националних уметника; – тумачи, самостално или у групи, садржаје одабраних уметничких дела и визуелних информација из окружења; – обликује рад који исказује јасну позитивну поруку, став или емоцију; – обликује композицију одабраним материјалом и техником примењујући знања о композицији; – скицира више решења истог ликовног проблема; – користи одабране визуелне, текстуалне, аудио или аудиовизуелне садржаје као подстицај за истраживачки или стваралачки рад; – изражава, аргументовано, лични доживљај одабраног дела; – презентује пројектни задатак, самостално или у тиму, према траженим критеријумима; – повезује знања, вештине и ставове развијене у настави ликовне културе са применом у свакодневном животу и струци; – учествује у стваралачким активностима које доприносе добробити уже или шире заједнице; – наведе нова интересовања која је развио током учења ликовне културе.	**УМЕТНИЧКО НАСЛЕЂЕ** **Културно наслеђе** (материјална и нематеријална културна добра, заштита наслеђа, Унеско, музеј, споменик, баштина). **Уметност** (врсте уметности, гране визуелних уметности, теме и намена визуелних уметности). **Светско уметничко наслеђе** (најзначајнији уметници и дела). **Уметничко наслеђе на територији Србије** (уметничка дела и уметници, значај, заштита и промоција наслеђа).
	УМЕТНИЧКО ДЕЛО **Визуелна комуникација** (споразумевање путем слика, пиктограми, симболи, типографија, фотографија, филм, рачунарска графика, дигитална уметност, визуелне уметности, боја у визуелној комуникацији, обликовање визуелних порука). **Композиција** (дводимензионална и тродимензионална композиција, ликовни елементи и принципи компоновања, перспектива и пропорција у композицији). **Стваралаштво** (појам уметности, стваралачки чин, мотивација и инспирација, ауторски рад, наивна и примитивна уметност, кич, траадиционални и савремени медији уметничког изражавања, садржај, концепт и форма уметничког дела). **Перцепција уметничког дела** (елементи форме– ликовни медиј, техника, структура композиције /ликовни елементи и принципи, уметничка експресија, елементи садржаја – тема, мотив, временски и идејни контекст дела; комуникативност уметничког дела; вредновање уметничког дела).
	ДИЗАЈН **Графички дизајн** (типографија и писмо, дизајн логотипа и књига графичких стандарда,

	брендирање, плакат, обликовање публикација, фотографија, анимација...). **Дизајн игара** (концепт). **Индустријски дизајн** (компоненте дизајна – техничко-технолошка, естетичка, економска, ергономска компонента). **Модни дизајн** (висока мода, дизајн свакодневне одеће и аксесоара, одећа специјалне намене, сценски костим...). **Ангажовани дизајн** (производ у контексту друштвених проблема, значај екологије у свим сферама стваралаштва, рециклирање и стварања дела од употребних и одбачених предмета).
	ПРОСТОР **Перспектива** (простор у сликарству, промена перспективе и начин сагледавања сликарске сцене). **Уметност у екстеријеру** (споменици културе на јавним местима, скулптуре у пленеру, ленд-арт, мурали, графити, стикери...). **Ентеријер** (дизајн ентеријера у односу на намену и функцију; пословни и радни простор, еколошка свест и организација простора). **Архитектура и уметност** (архитектура као спој техничко-технолошких и друштвено-хуманистичких наука и визуелне уметности, архитектонски стилови, еколошка архитектура, паметне зграде и иновације у архитектури).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Обавезни општеобразовни предмет Ликовна култура је предмет који има посебан значај за развој ученика, за развијање знања, вештина, вредносних ставова, креативности, сарадње, толеранције и емпатије, индивидуалних способности и интересовања, неопходних за ефикасно укључивање у свет рада и живот у савременом друштву које се убрзано мења. Програм је припремљен тако да омогућава прилагођавање различитим квалификацијама, специфичностима седишта школе, ресурсима којима школа располаже, интересовањима и способностима ученика, променама у струци, као и непредвиђеним околностима.

У програму, израз *визуелне уметности* употребљен је као кровни израз за две уметничке области: ликовне уметности и примењене уметности и дизајн. Сви кључни појмови садржаја програма у вези су са наведеним областима.

Програмска концепција предвиђа да наставник надогради кључне појмове садржајима из визуелних уметности који имају примену у свакодневном животу и занимањима за која се ученици школују. Независно од квалификације, програм се допуњује садржајима из визуелних уметности и наслеђа који су специфични и значајни за статистички регион Републике Србије, округ (област) или уже окружење седишта школе, као што су: археолошки локалитет, спомен-парк, споменици, скулптуре у пленеру, музеј, галерија, уметнички бијенале, ликовна колонија, ликовне радионице, уметничка школа, значајни визуелни уметници и сл. Програм који се остварује на језику националне мањине допуњује се и садржајима из уметничког наслеђа који су од значаја за дату националну мањину, а пожељно је да их ученици представе вршњацима, презентацијом уживо или онлајн.

Наставник самостално припрема задатке и наставне материјале усклађене са предзнањима ученика, користећи штампану и дигиталну литературу. Презентације, збирке визуелних и аудиовизуелних примера и материјал за учење треба да буду доступни свим ученицима на одговарајућим онлајн платформама за учење или на сајту школе.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

На почетку програма наведен је циљ (сврха) учења предмета. Циљ учења је прописани елемент програма. Израз *визуелна комуникација* нема ускостручно значење, већ је конвенција и односи се на тумачење визуелних садржаја и изражавање ученика одабраним традиционалним и/или савременим материјалима, техникама и средствима визуелних уметности. Након циља следи табела.

У првој колони табеле дати су исходи учења за крај разреда који се достижу постепено до краја школске године. Исходи су прописани елемент програма. На основу једног исхода могуће је осмислити више разноврсних задатака, односно активности ученика. Такође, пажљиво осмишљен задатак/активност обједињује више исхода. Исходи учења за крај разреда формулисани су тако да буду достижни за сваког ученика и да се достигнутост исхода може проверити, али не дефинишу ниво постигнућа. Треба имати у виду да ће један ученик неке исходе достићи брже, а неке спорије, да ће неке достићи на основном нивоу, неке на средњем, а неке на напредном, јер су способности и интересовања ученика индивидуални. Улога наставника је да прати напредовање ученика и према процени прилагођава задатке и активности како би подстакао све ученике да достигну свој максимум.

У другој колони табеле дати су називи тема (тематских целина). Теме су прописани елемент програма, али редослед тема није обавезујући. Наставник одређује време за реализацију сваке теме у односу на врсту квалификације, а водећи рачуна о томе да је минимално време за реализацију једне теме 4 школска часа. Теме не треба третирати као изоловане програмске целине. Знања, вештине, ставови, способности и интересовања који су се развијали у првој теми и даље се развијају у наредним темама, односно теме, појмове и активности ученика је потребно логично повезати.

У оквиру сваке теме дати су кључни појмови садржаја програма, који су обележени задебљаним словима. Кључни појмови су прописани елемент програма и представљају полазну основу за изградњу мреже појмова. У загради су дати предложени садржаји, који нису обавезни елемент програма. Такође, редослед кључних појмова унутар теме није обавезујући.

Наставник планира наставу и учење полазећи од циља учења, исхода учења, тема и кључних појмова. Имајући у виду фонд часова, предзнања ученика, квалификацију, специфичности школе, одељења и ученика, као и укупно оптерећење ученика, наставник треба рационално да надогради појмове и осмисли активности ученика.

За сваки час је потребно испланирати задатак, односно активност ученика водећи рачуна о томе да се комбинују типови задатака/активности како би се одржало интересовање за предмет и подстакла мотивисаност. Основни типови задатака/активности у настави ликовне културе за ниво НОКС 4 су: задатак за стваралачки рад (индивидуални, у пару, тимски или одељењски), при чему се објашњења појмова, концепта или процеса примењују у обликовању ликовног рада; истраживачки задатак који обухвата истраживање текстуалних и визуелних информација на интернету или у штампаној литератури ради разумевања појмова, феномена, концепта, процеса или развијања креативних идеја; вежбе опажања; тумачење разноврсних визуелних садржаја и размена утисака и мишљења; решавање ликовних проблема – компоновање; креирање оптималних и/или иновативних решења према задатим условима; анализа форме и садржаја уметничког дела; отворени разговор о одабраном феномену. Наставник може да планира и савремену организацију наставе и учења (пројектне задатке, пројектну наставу, радионице, амбијенталну наставу, играње улога, интегративну наставу...).

Кључни појмови садржаја програма нису називи наставних јединица. Наставник треба да објасни сваки кључни појам, а самостално одређује у којој мери ће објаснити и надоградити појмове. На пример, сви кључни појмови једне теме могу сажето да се објасне уз презентацију, у уводном делу теме. Надаље наставник може да одабере само један кључни појам на основу ког ће осмислити наставне јединице или може осмислити наставне јединице за сваки кључни појам. Приликом креирања планова треба имати у виду да су сви типови часа комбиновани, посебно када се планира нпр. пројектни задатак, али да се у плановима, у складу са тренутним захтевима, наводи обрада када се ученици први пут уводе у феномен/активност; вежбање у току даље

реализације активности и процењивање у финалном делу активности, а по потреби може се навести и комбиновани тип.

У средњој школи, у зависности од планираних активности, могуће је планирати и блок-часове од 90 минута или часовни циклус од 180 минута. Часовни циклус се уобичајено планира за радионице и наставу која се реализује у другој установи, нпр. музеју.

Настава се не реализује кроз предавања, већ кроз активну наставу и интеракцију наставника и ученика. Наставник треба да комбинује методе и поступке. На пример, ако планира пројектни задатак или радионицу за све ученике у одељењу, настава је кооперативна, при чему и наставник учествује у реализацији пројектног задатка или радионице. Када је настава индивидуализована, сваки ученик ради другачији задатак према својим способностима и интересовањима, а који води ка достизању одабраног исхода, док је наставник у улози ментора. Истраживачке задатке је погодно радити у пару или мањим тимовима, код куће, док се на часу презентују резултати. Такође, поступак може бити и обратан, да се истраживање и прикупљање информација реализује у школи, а презентација припреми код куће и постави на онлајн платформу. Наставник нуди листу феномена које парови/тимови бирају или формира парове/тимове према процени способности ученика и сваком пару/тиму додељује истраживачки задатак. Поједине наставне јединице се могу планирати кроз играње улога. На пример, наставник је у улози галеристе или купца који наручује одређена дела или продукте (уз постављање одређених захтева), док су ученици у улози уметника који припремају те продукте. Пожељно је поједине наставне јединице реализовати у другој установи – галерији, музеју, другој школи, високошколској установи, археолошком локалитету..., у зависности од седишта школе. Такође, препоручује се организовање продајног школског сајма у хуманитарне сврхе. Могућности за активну и подстицајну наставу су бројне. Укратко о приступу усмереном на компетенције може се сазнати уколико се у претраживач унесе: *Competency-Based Learning; Competency-Based Learning: Developing Mastery of Skills and Content* или *Competency-Based Education: Focusing on learning, competency, and mastery*.

Приликом планирања наставних јединица и активности ученика наставник може као помоћ користити Финкову (Dee Fink) таксономију смисленог учења и таблицу за планирање из Ревидиране Блумове таксономије.

Финкова таксономија смисленог учења

Према Финковој таксономији смисленог учења једна наставна јединица/блок-час/часовни циклус обухвата све компоненте таксономије. Фундаментално, кључно знање обухвата неизоставно знање, најважније информације које су основ за активности ученика. То може бити кључни појам, сажето објашњење концепта или процеса, идеје водиље, карактеристике стила, иновације... Кључно знање треба да има примену. Примена обухвата стваралачке активности, решавање ликовних проблема, пројектне задатке, радионице... У зависности од планираних активности примена може укључивати и разматрање неког феномена и примену критичког мишљења. Повезивање обухвата повезивање садржаја и активности са свакодневним животом ученика, повезивање са применом у будућем занимању, повезивање са садржајима других предмета, повезивање личности и дела, повезивање са одређеним контекстом, који може бити и историјски... Хумана димензија обухвата учење о себи и другима, развијање индивидуалних способности, самопоуздања и самопоштовања, учење на грешкама, сарадња, разумевање

различитости, развијање толеранције, емпатије, бриге о другима... Компонента која је у оригиналу названа *Caring,* преведена је као мотивација, а односи се на развијање нових интересовања и вредносних ставова. Учење како се учи је важна компонента у свим савременим приступима настави и учењу. Наставник треба да научи ученике како да брже и лакше уче и организују своје активности. У настави ликовне културе, важно је и објаснити могуће технике за развијање креативних идеја, које се, осим у стваралачком изражавању, могу применити у свим занимањима.

Ревидирана Блумова таксономија

Димензије знања	Димензије когнитивних процеса					
	Присећа се	Разуме	Примењује	Анализира	Процењује	Креира
Чињенично						
Концептуално						
Процедурално						
Метакогнитивно						

Таблица за планирање из Ревидиране Блумове таксономије у настави ликовне културе погодна је само за неке типове активности, јер искључује друге важне компоненте смисленог учења и развијања способности ученика. У поља се уносе активности ученика. Успешно испланирани час је онај где је више поља попуњено. Ближа објашњења се могу наћи у литератури и стручним чланцима, а који су доступни на интернету.

Таксономије нису прописане и не треба их схватити као додатно оптерећење. Основна сврха таксономија је да наставник провери да ли је успешно испланирао наставу и учење.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У овом делу дати су предлози за остваривање наставе и учења, као помоћ наставнику, а од наставника се очекује да самостално осмисли задатке и активности ученика. На почетку године ученике треба оквирно упознати са програмом и начином рада. На почетку сваке теме је потребно информисати ученике шта ће учити, како и зашто, као и шта се од њих очекује.

Уметничко наслеђе

На одабраним репрезентативним примерима светске и националне уметности ученици треба да се упознају са значајем културног наслеђа и његовог очувања, јер оно представља наше памћење прошлости и вредности које су опстале до данас. Наставник не треба да даје преглед епоха и праваца историје уметности, већ да изабере примере према одређеном феномену и кроз разговор (гледање, уочавање, анализу) и истраживање са ученицима разматра питања: које су то важне вредности (тематски, ликовно, историјски); шта нам говори и о чему сведочи једно уметничко дело у музеју/један споменик, шта од/из једног артефакта можемо сазнати (када би зграде, музејски предмети, споменици могли да говоре, шта би нам рекли); како нам уметност прошлих епоха помаже у формирању идентитета (личног, колективног, националног), да ли данашње слике (селфији, друштвене мреже, телевизија, филм, анимације, рекламе, билборди...) имају своје претходнике у прошлости; на који начин се доносе закључци о вредности и важности наслеђа; зашто је важна Мона Лиза/Аутопортрет Надежде Петровић/Споменик кнезу Михаилу/Партенон/Грачаница... Веома је важно указати и на то да је уметничко наслеђе значајно за развој туризма, отварање радних места, промовисање идентитета и позитивне слике о држави и њеним грађанима. Такође, да осим протоком времена, природним непогодама и ратним сукобима, наслеђе може бити оштећено или уништено дивљом градњом, неодговорним одлагањем отпада, незаконитим и нестручним ископавањима археолошких налаза, крађом и препродајом археолошких налаза и уметничких дела ван земље (што се сматра кривичним делом и кажњава се затвором), неадекватном заштитом од немарних туриста, као и неодговорним понашањем грађана који нису упућени у вредност и значај наслеђа. Ученицима је потребно скренути пажњу да не исписују графите на споменицима, археолошким налазиштима и грађевинама од значаја.

Кроз разматрање једног или више феномена (у зависности од квалификације и интересовања ученика) ученици треба да се упознају и са развојем културе кроз стваралачко изражавање. На тај начин се уједно упознају и са различитим медијима и техникама који се с

временом развијају. Феномени који се могу истражити су нпр. портрети (од античких преко ренесансних до селфија и профила на друштвеним мрежама); тело као мотив (људска фигура/акт, од Вилендорфске Венере до данас); ритуална уметност (праисторијска уметност, религиозне и митолошке теме, тетоваже, маске...); историја у слици (историјске теме, рељефи, битке, победе, владарски портрети, ктиторски портрети, победничке и пропагандне грађевине...); замишљени светови (апстрактна уметност, ВР, фантастика...); свакодневни живот (мртва природа и жанр сцене; мода, исхрана, проналасци...); предели (сеоски пејзаж, ведута, марина, ноктурно...), одређена музејска збирка и сл. Поред разматрања одабраног феномена, потребно је осмислити задатак за ученике који ће имати и ликовно/визуелно решење или предложити више задатака које ученици могу да одаберу према својим интересовањима (нпр. колаж, фото-монтажа, дигитална збирка, дигитална презентација, плакат, промотивни материјал у вези са одабраним знаменитостима у локалном или ширем окружењу...).

Уметничко дело

У уводном делу теме потребно је разматрати уметност и уметничко дело као естетски, духовни и мисаони продукт креативног деловања који остварује чулне, емотивне и умне утиске на посматрача, а уметника као даровитог појединца са снажно израженом потребом да изрази своје идеје и осећања у неком од медија уметничког изражавања. У зависности од изабраног будућег занимања и процене наставника, ученици се могу упознати са различитим погледима на дефиницију уметности у естетици и теорији уметности. Како се ради о комплексној сфери људског деловања, неопходно је указати на немогућност крутих дефиниција појма.

При разматрању појма уметности ученици могу да исписују на самолепљивим папирима асоцијације на појам уметност, а потом да их лепе, групишу и организују на школској табли као мапу ума, колоне, скупове и сл, при чему треба каналисати процес ка дефинисању следећих кључних појмова: врсте уметности, визуелне уметности, медији уметничког изражавања, а потом, према ситуацији, уситњавати или ширити појмове (традиционални и савремени медији, апстрактно и фигуративно, тродимензионално и дводимензионално, даровитост, креативност, вредновање дела...). У зависности од опреме и афинитета, активност се може спровести и дигитално, у виду подељеног документа, дигиталне беле табле и истовремено пројектовати у учионици; наставник, за рад у групама, може прикупити или одштампати 20-так карактеристичних репродукција и фотографија и задати ученицима да их разврстају и објасне по заједничким својствима. Свака група треба визуелно да уобличи своје закључке, у форми постера или друге одабране форме.

Наставник води и усмерава разговор о свету слика у нашем окружењу и указује на опсег појма визуелна комуникација, као и употребу ликовних елемената у односу на специфичну комуникативну функцију. Наставник припрема примере у виду презентације, припремљених репродукција, али користи и примере у окружењу (ознаке у учионици, корице књига, лого на ученичком ранцу, итд.). Примери могу бити: хијероглифи, јавне ознаке, симболи, логотипи, шеме, мапе, изглед интернет странице, прелом часописа, иконице и укупни изглед апликација, концепт дизајн популарних игара, дизајнирани модели визуелне комуникације у дигиталном окружењу (обрасци докумената, презентација, плаката, итд. у наменским апликацијама), употреба и симболика боја у визуелној комуникацији, (нпр. коришћење боје у саобраћајној сигнализацији, типске боје у дизајну, психолошко дејство боја...), примери уметничких дела. Практични задатак може бити креирање и визуелно уобличавање задате или изабране поруке, ознаке, симбола, у цртачкој или сликарској техници или у некој од изабраних апликација. Може се комбиновати индивидуални и тимски рад у задацима, попут израде сета ознака за просторије школе или персонализованих симбола ученика.

Одабиром и демонстрирањем карактеристичних ликовних композиција, наставник иницира обнављање знања из основног образовања и васпитања (појмови: линија, облик, текстура, валер, боја, контраст, хармонија, градација, равнотежа, доминанта, јединство, перспектива, пропорција...). Ученици посматрају и описују композиције. Такође, сви појмови могу бити и исписани на табли или на презентацији, а ученици их придруживати конкретним примерима. Наставник треба да процени, у односу на афинитете и профил ученика, као и будуће занимање, најефикаснији начин за вежбе компоновања. Наставник може истражити доступне апликације за мобилне телефоне, погодне за цртање и едитовање визуелног садржаја и договорити се са

ученицима о одабиру апликације за рад на задацима. Такав избор може бити релаксирајући за ученике који показују страх или немају афинитета за изражавања класичним ликовним техникама и обезбедити савладавање ликовне форме на пријемчив начин. Вежбе компоновања се могу реализовати распоређивањем облика у форми класичног цртежа/слике или колажа или асамблажа. Ученици благовремено прикупљају и припремају дводимензионалне или тродимензионалне елементе за компоновање. То могу бити исечени геометријски елементи, фотографије људских фигура, архитектонских и других објеката за површинско обликовање дводимензионалних композиција, или геометријска тела, одбачени предмети, играчке, и сл. за тродимензионално обликовање објеката или инсталација). Такође, могу пројектовати на зид или папир различите предмете, скицирати пројектоване облике, опционо их исецати и њиховим распоредом и преклапањем формирати уређену композицију. Овај поступак може резултирати и стоп трик анимацијом, уколико би се фотографисале фазе компоновања.

Наставник процењује на који начин ће се разматрати појам стваралаштва и даровитости. Може ученицима задати да истраже живот и дело једног уметника, самостално или у групама, приказати филм о уметнику, посетити изложбу са ученицима, организовати гостовање уметника, у зависности од могућности. Сваки од ових начина подстиче разговор о даровитости, уметниковој потреби за изражавањем осећања, ставова и идеја, подстицајима за стварањем, професионалном развоју и ауторском опусу. Код квалификација медицинске струке потребно је указати и на потенцијал стваралачких активности из области визуелних уметности у процесу опоравка (*art as therapy*).

На основу карактеристичних примера уметничких дела, дела наивне уметности, аматерских радова, кич продуката, заједничком анализом и посматрањем, потребно је разматрати начине и нивое реаговања на појаве и феномене – представљање, имитација, опонашање, експресија, интерпретација, транспозиција... Треба размотрити идеје и ставове које уметници изражавају, континуитет и доследност у раду, оригиналност и особеност, одјек рада на посматрача и јавност и временски контекст као карактеристике уметничког рада. За ученике може бити подстицајан увид у наивну и примитивну уметност као показатељ да вештина није неопходан услов за стваралачко изражавање. Упознавањем са савременом уметничком праксом и могућностима дигиталних медија, ученици се могу оснажити да визуелно артикулишу своје идеје. Предлози практичних задатака: цртеж мотива из простора учионице; цртеж на тему изабране музике, сна, осећања, цртежи личних предмета (перница, торба, предмети на столу), кратки филм на одређену тему (нпр: ходање, степенице, људи, боје, храна....), класични или дигитални колаж на тему портрет, природа, време, итд; перформанс на теме: сусрети, линије, границе; инсталација у школском простору; објекат, скулптура од рециклираних елемената...

Ученици треба даље да вежбају методе читања уметничког дела. У основи тог процеса наставник их упућује да траже одговоре на питања: шта, како и зашто. Наставник може приказати упоредо две или више композиција, које ученици посматрају и описују своја запажања. Оптималан критеријум за избор композиција би био да имају и заједничка и различита својства. Пример који илуструје исту тему, а различиту форму и израз, може бити Леонардова и Тинторетова Тајна вечера, пример који илуструје различит ритам и употребу боје и површине у апстрактној композицији може бити Мондријан (Композиција са црвеном, жутом и плавом) и Кандински (Композиција бр.5), а пример за различит приступ у приказивању људске фигуре и моделовању маса Роден (Мислилац), Бочони (Јединствени облици континуитета у простору) и Ђакомети (Човек који хода). На основу ових или сродних дела, могу се објаснити различити аспекти уметничког дела: формална структура дела, начин компоновања, употреба ликовних елемената и принципа, техника, историјске одреднице и темпо промена у уметности. У току, или након разговора, ученици на картицама могу записивати елементе анализе, са циљем да на крају заједнички утврде методологију и кораке у декодирању уметничког дела (подаци, физичка својства, формална анализа, композициона шема, израз, тема, мотив, веза између уметника или дела и друштвене, културне и политичке историје, симболи, значења, простор и перспектива...). Интернет нуди велики број квалитетних видео материјала на тему анализе уметничког дела који се могу користити као наставни материјал и модел анализе. Неопходно је посветити пажњу савременој уметничкој пракси, радовима са објектима, радовима у простору, радовима са телом, видео радовима, анимацији, дигиталној и уличној уметности (*public art, street art*). Треба

размотрити комуникативну функцију уметничког дела, као и начине вредновања, тј. вредновање дела на основу личних афинитета и вредновање дела на основу утврђених критеријума. Након утврђивања критеријума, ученици се могу поделити у тимове, а сваки тим изабрати мотив у уметности који ће истражити и анализирати на неколико примера (нпр: портрет, тело, Парисов суд, Скидање са крста...). Задатак може бити и избор дела, који би ученици анализирали, а потом реинтерпретирали. Могу истражити и изабрати композицију са више фигура, а потом направили живу слику или видео на основу ње или перформанс, реферирајући се на дело или транспонујући његов садржајни или идејни аспект.

Наставник бира, самостално или у договору са ученицима, један пројектни задатак који ће се реализовати у оквиру теме. Задатак се може реализовати као индивидуални рад, рад у тиму или одељењски рад. Треба планирати фазе рада: избор појма/феномена, начин реализације, поделу дужности, временско и организационо планирање, реализацију и презентовање. Поред пројектног задатка, могу се реализовати и други задаци/вежбе мањег обима.

Дизајн

Данас се појам дизајн употребљава у много ширем значењу него некада, па се проширио на многе области које нису више само визуелне те имамо дизајн мишљења, дизајн курикулума, дизајн упитника и сл. У том смислу је потребно разграничити дизајн у оквиру области Уметности, указати на подобласти које су важне за феномене који се разматрају у оквиру ликовне културе, при чему је потребно водити рачуна о томе да се области образовања и у нашој земљи класификују према документу ISCED-F13. У настави ликовне културе фокус је на уметничком дизајну – графичком дизајну, индустријском дизајну, модном дизајну и сл. Потребно је показати примере свих подобласти како би се поставиле јасне границе и схватила суштинска разлика. Важно је да ученици увиде на који начин могу применити уметнички дизајн у свом професионалном и приватном животу. У зависности од квалификације, задаци се могу прилагодити интересовањима ученика и конкретним ситуацијама у будућем занимању.

Графички дизајн се може уопштено класификовати као дводимензионални и тродимензионални, али је фокус на дводимензионалном дизајну који се може применити у свим струкама. Активности у вези са појмом могу се остварити у оквиру пројектног задатка за све ученике једног одељења, при чему сваки ученик или мањи тим може добити или одабрати реализацију једног елемента пројектног задатка, да би се на крају сви елементи уклопили у целину. Овакав приступ подразумева договарање и сарадњу током реализације, док је наставник у улози вође и организатора активности. На пример, ученици могу да брендирају свој разред или да брендирају школу, општину, град, личност, будућу фирму..., те да направе предлог за (нови) лого. Могуће је да ученици имају неки коментар и разлог зашто би нпр. постојећи лого изменили, што би био повод за дискусију и учење о правилима стварања неког знака, уз примере и образложење. Затим, неки ученици или тимови могу да обликују плакат, да одаберу (или дизајнирају) типографско писмо, обликују предлог идејног решење школског часописа, промотивног материјала и сл. У зависности од интересовања и способности, неки ученици могу да документују фотографијом процес реализације пројектног задатка или да припреме фотографије као материјал за обликовање нпр. плаката, презентације, часописа, брошуре... Све фазе рада пролазе кроз заједничку дискусију, али су улоге/активности ученика подељене. Након дискусија наставник може да прикаже примере из историје дизајна и образложи одређена уметничка решења.

Дизајн игара се у овом програму односи на RPG (*Role Playing Games*) видео игре за рачунар, мобилне уређаје или конзолу; TTRPG (*Tabletop Role Playing Games*) друштвене игре које се играју за столом (нпр. *DND, Warhammer RPG, Battle Dragons, Midgard, Dune...*), као и ЛАРП, играње улога уживо у затвореном или отвореном простору. Заједничка компонента наведених игара је играње улога и обједињавање више врста уметности и уметничких грана. Наставник и ученици могу заједно разматрати елементе ових игара уз презентацију. На пример, TTRPG игра има одређени број играча који сами концептуализују свој карактер и његову улогу, одлуке и поступке током игре, координатора (гејм мастера) чија је улога смишљање оквирног сценарија и вођење игре, сет за игру (књиге, коцкице, фигурице, обрасци). Примери визуелних елемената књига (илустрације екстеријера, ентеријера и ликова) се могу наћи на интернету у PDF формату. ЛАРП је популаран у Србији, као и у другим земљама, а организују се и манифестације као што је ЛАРП фестивал

епске фантастике, витешки турнири и сл. Карактеристика ових игара је да су у вези са популарном књигом (нпр. Господар прстенова), серијом, видео игром, митологијом или историјским догађајем. Учесници игре сами смишљају и праве костиме и опрему, размењују савете и идеје онлајн, а костими и игра/догађај се припремају релативно дуго. Када је реч о видео играма, оне уобичајено имају кратке анимиране трејлере који треба да привуку што већи број корисника. Масовне онлајн игре, такође, нуде илустроване књиге. Наставник може да препоручи ученицима онлајн курсеве за концепт арт дизајн, а ученици који су већ укључени у неку од игара, могу да је препоруче одељењу. Како су све активности у вези дизајна игара временски захтевне, препорука је да, уколико наставник одлучи да ученици реализују задатак у вези овог појма, то буде само креирање карактера – бирање расе (људи, вилењаци, кентаури, гоблини, минотаури, бића из словенске митологије...), бирање класе (ратник, паладин, маг, вештац, свештеник, друид...), смишљање имена карактера, његових способности, физичког изгледа, одеће и опреме, оружја ако га има... и цртање јунака уз краћи текстуални опис.

Када је реч о индустријском дизајну, важно је навести компоненте које све имају подједнак значај (техничко-технолошка, естетичка, економска, ергономска компонента), а у савременом дизајну посебан значај има и еколошка компонента, због све већег индустријског загађења и предузимања мера да се смањи у индустријски развијеним земљама. Овом појму је потребно посветити већу пажњу код квалификација које припремају за рад у индустрији. Током разматрања појма потребно је поменути тренд који је неко време био актуелан, да се економској компоненти додели знатно већи значај него осталим компонентама, услед чега неки производи нису имали задовољавајући естетски изглед, па није достигнут одговарајући извоз. Такође, употреба јефтиних материјала и недовољан квалитет израде је значајно смањио трајност производа, због чега сада производи нуде минимум 2 године гаранције. Ученике је потребно упознати и са појмом заштите индустријског дизајна, а који се односи на уметнички дизајн, односно изглед производа, као и са позитивним примером, активностима компаније Самсунг, која је освојила највише награда за дизајн. Код квалификација које не припремају за рад у индустрији важно је упознати ученике са свим врстама производа које дизајнирају уметници (намештај, бела техника, превозна средства, предмети за свакодневну употребу, алати, амбалажа...). У вези са овим појмом, а према квалификацији и индивидуалним интересовањима ученика, задатак може обухватати дизајнирање одабраног производа.

Модном дизајну је потребно посветити више пажње само код квалификација које су директно у вези са модном индустријом. За остале квалификације, важно је указати на кодексе облачења у појединим установама и компанијама, на функционалност радне одеће, на примену знања о бојама и развијању сопственог стила у приватном животу. Такође, могуће је разматрати на који начин људи доносе судове о некоме на основу стила... Уколико ученици испоље заинтересованост за креативно изражавање у овој области, могу дизајнирати школску униформу, радно одело, одећу за специјалне прилике, шешире, накит, обућу, торбе...

Ангажовани дизајн није уметничка грана, већ се односи на све сфере уметничког стваралаштва, а у овој теми на улогу дизајна у активирању шире друштвене заједнице у решавање актуелних глобалних, националних и локалних проблема, као и побољшању квалитета живота појединаца. Према процени Уједињених нација, препознати актуелни глобални проблеми су: климатске промене; загађење (ваздуха, океана, земљишта...); снабдевање енергијом; снабдевање храном и водом за пиће; старење неких популација; болести, епидемије и пандемије; сиромаштво и незапосленост; једнакост и људска права; мир и безбедност; планирање одрживог развоја; миграције и избеглице; драматични раст светске популације; права детета... Поједине компаније ангажују познате дизајнере да би кроз рекламне кампање својих производа скренули пажњу јавности на озбиљне проблеме, који се могу ублажити или решити само кроз допринос свих грађана. Такође, међународне асоцијације уметника, као и студенти уметничких факултета широм света, све више раде на пројектима који нуде решења конкретних глобалних и локалних проблема. Неки примери се могу видети на сајту британске агенције за дизајн Human After All или на сајту *PRINT Magazine*. Широм Србије често се могу видети билборди који указују на неки конкретан проблем у земљи. У нашој земљи, као и у другим земљама, уметници стварају уметничка дела од отпадних материјала/предмета, што је специфичан и ефикасан начин употребе отпадних материјала који се споро разграђују. Такође, уметничко образовање је препознато као

кључно за развијање стваралачког мишљења, али и других когнитивних способности. Данас се реализују бројни пројекти који су спој науке и уметности. У зависности од квалификације, као примери се могу показати активности удружења Bioart Society из Хелсинкија; европски пројекат Biofriction; BPV технологија (Bio-Photo-Voltaic); пројекат The Color Biolab; пројекти експерименталне био-уметничке лабораторије Laboratorium; био-лустер Exhale (Victoria and Albert Museum, London); Pierre Calleja зелене лампе; биофарма у Женеви компаније Cloud Collective; LIQUID 3, фото-биореактор у Београду... У скандинавској традицији користи се партиципативни приступ дизајну, где корисници директно учествују у дизајнерском процесу, као чланови дизајнерског тима. Овај приступ се примењује и у нашој земљи, посебно у архитектури. У зависности од квалификације за коју се ученици спремају, наставник бира примере и предлаже задатке који имају примену и у будућем занимању и у свакодневном животу, а у вези су са конкретним проблемом у локалној или широј заједници.

Простор

Кроз примере приказивања простора у сликарству (по један карактеристични пример из сваке епохе) ученици треба да обнове знања о перспективи која су развијали у основној школи. Независно од квалификације, сви ученици могу даураде једноставну вежбу. На пример, да скицирају учионицу са свог места, а наставник може као помоћ да постави две траке које полазе са различитих места и спајају се у истој тачки недогледа. За квалификације где је приказивање простора неопходно, наставник може да зада сложеније вежбе, а у корелацији са наставом одговарајућих стручних предмета.

Појам уметности у екстеријеру обухвата уметничко обликовање природе (ленд арт, тропиари, обликовање скулптура на литицама, нпр. портрет краља Децебела исклесан у стени на обали Дунава, портрети председника на планини Рашмор, скулптура Буде на планини Емеј...); споменике и скулптуре у пленеру (нпр. Гибс фарма, скулптуре поред мора у Аустралији, парк у Аранђеловцу, меморијални комплекси у Србији...); уличну уметност/јавну уметност/урбану уметност (графити, мурали, стикери...); уметнички обликоване паркове (нпр. парк Гуељ у Барселони, ботаничка башта у Сингапуру, ботаничка башта у Монтреалу, Интерактивни парк у Малезији...). Са ученицима је потребно разматрати однос уметничког дела и природе или уметничког дела и урбане средине, амбијент у значењу утиска који оставља на посматрача, значај за туризам, значај за културу памћења или као обележје једног времена, уметничка дела као симбол једног места... Уз овај појам је могуће осмислити разноврсне задатке. На пример, обликовање једног дела школског дворишта на иновативни начин, а који би могао да буде карактеристично обележје школе.

Појам ентеријер је пре свега потребно повезати са уређењем радног простора. Ученике је потребно подсетити на психолошко дејство боја и њихов утицај на учење, рад и расположење. Могуће је организовати вежбу прераспоређивања намештаја у учионици како би се добило више функционалног простора. Такође, ученици могу да осликају оштећени школски намештај који је намењен за отпад, а који може имати декоративну или другу функцију у холу школе или дворишту. Циљ је да ученици развијају еколошку свест и креативне идеје. Такође, пожељно је да приликом организовања школских свечаности или других догађаја ученици осмисле начин декорисања простора и заједно обликују простор.

Архитектура се у свим државним документима води као наука, а архитекте као инжењери. Међутим, због уметничких вредности појединих грађевина прошлих епоха и савременог доба, архитектура се може објаснити као спој науке и визуелних уметности. Независно од квалификације, сви ученици треба да разликују грађевине према намени – сакралну архитектуру, стамбену архитектуру и архитектуру јавних грађевина различитих намена. Када је реч о сакралној архитектури ученици треба да разликују, на карактеристичним примерима, изглед храмова према религији. На примерима карактеристичних архитектонских стилова јавних и стамбених грађевина могуће је разматрати везу стила са одређеним променама и појавама у друштву, поредити индивидуални утисак ученика о стилу, уз указивање на вредности сваког стила. На интернету се може пронаћи доста блогова где становници негодују због изгледа неких зграда и проглашавају их најружнијим зградама на свету, било због облика или зато што се стилски не уклапају са околним грађевинама. На тим примерима је могуће разматрати индивидуалне доживљаје архитектуре, али и вратити се на причу о партиципативном дизајну и могућности да се

корисници укључе у рад дизајнерског тима. Такође, ученике је потребно поново подсетити на значај очувања важних грађевина, а и у овој теми је могуће разматрати појам интеркултуралности, односно вредност различитих култура и традиција за културни и визуелни идентитет државе. И у вези овог појма ученици могу даураде практични задатак, да припреме дигиталну збирку грађевина за које сматрају да имају уметничку вредност, да припреме збирку необичних грађевина, примере еко архитектуре или примере иновација у архитектури. Ученицима којима је то потребно за будуће занимање могу урадити практичне вежбе (нпр. да заједно конструишу мост од некуваних шпагета који може да издржи задати терет), да скицирају декоративни елемент за задату зграду (мозаик, рељеф, скулптуру, орнамент...), да ураде у апликативном софтверу 3D модел значајне грађевине и сл.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Наставник одређује елементе за процењивање напредовања ученика (формативно оцењивање) у односу на задатке/активности ученика које је планирао. Могући елементи за праћење напредовања ученика су:

1. Разумевање (појмова, процеса, концепта, контекста, садржаја...);
2. Комуникација (визуелна и усмена);
3. Решавање ликовних проблема (организација композиције);
4. Развијање креативних идеја (садржај ликовног рада, назив рада, предлог пројектног задатка, реализација идеје неуобичајеним материјалом, обликовање аутентичног рада на основу уметничког дела...);
5. Партиципација и сарадња у тиму/групи;
6. Развијање нових интересовања...

Неопходно је да наставник постави јасне критеријуме и да информише ученике о томе шта се од њих очекује, шта ће се пратити и процењивати.

За давање сумативне оцене потребно је прилагодити препоруке из *Правилника о оцењивању ученика у средњем образовању и васпитању* специфичностима наставе Ликовне културе. У настави Ликовне културе, посебно у задацима који подразумевају стваралачки рад, непожељно је да ученик извршава рутинске задатке (нема рутинских задатака и стандардизоване процедуре, креативност се очекује и приликом примене техника, избора материјала, прибора и алата). Уколико наставник примети да ученик не напредује, потребно је да прилагоди задатке и мотивационе садржаје ученику како би подстакао развој стваралачког мишљења.

Начин праћења и процењивања напредовања ученика планира се истовремено са планирањем задатака и активности ученика.

7.11. СОЦИОЛОГИЈА СА ПРАВИМА ГРАЂАНА

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању)

Циљ учења Социологије са правима грађана је: да кроз овладавање основним социолошким принципима, теоријама, појавама и појмовима оспособи ученике да разумеју сложеност и разноврсност функционисања друштва на локалном и глобалном нивоу; да препознају значај устава као највишег правног акта, као и права, слободе и дужности грађана које из њега проистичу; да уоче факторе који делују у друштву и њихову међузависност ради развијања знања, вештина и ставова неопходних за одговорно, активно и успешно учешће у друштвеном животу; да критички и конструктивно промишљају о односу појединца, институција и друштва како би разумели проблеме савременог глобалног и српског друштва и начине на које ови проблеми настају и како се могу решавати.

Разред	**Трећи или четврти**
Недељни фонд часова	**2 часа**

ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– објасни појам друштва, друштвених појава и друштвеног детерминизма; – користи правилно, у усменом и писаном излагању, основне социолошке појмове; – анализира и представља резултате социолошких истраживања; – уважава индивидуалне, друштвене и културне различитости; – објасни појам и значај обичајних, моралних и правних норми; – разликује вредносне оријентације које доминирају унутар традиционалног, модерног и савременог типа друштва; – објасни појам религије као важног облика друштвене свести; – наведе основне одлике секуларног друштва; – дефинише појмове друштвене структуре и друштвеног система и разликује њихове елементе; – формулише социолошко одређење брака и породице, њихове историјске облике и функције; – наведе карактеристике и (дис)функције бирократије/технократије; – објасни појам рада и поделу рада као основног феномена људског постојања; – препознаје улогу економских институција у савременим друштвима; – препознаје, на датим примерима, врсте друштвеног раслојавања; – процењује значај отворености друштва за друштвени развој и на примеру савременог српског друштва анализира могућности, канале и последице покретљивости; – препознаје појам и врсте социјалне стратификације и, на конкретним примерима, узроке и последице друштвених неједнакости и сиромаштва; – критички процењује различите аспекте глобализације; – образложи добре и лоше стране експанзије информационих технологија и аргументовано расправља о функцији и утицају мас-медија; – препозна механизме медијске манипулације; – анализира стање у српском транзицијском друштву и препознаје предности и недостатке транзиције у својој локалној средини; – заузима активан став у односу на локалне и глобалне еколошке проблеме; – анализира предности и недостатке концепта одрживог развоја у контексту процеса урбанизације; – опише и интерпретира појмове политике, моћи, државе и издвоји главне типове политичких поредака; – повеже појам и функције идеологија са конкретним примерима, изводећи закључке о могућим последицама манипулације;	**СОЦИОЛОГИЈА – НАУЧНИ ПОГЛЕД НА ДРУШТВО** Научни поглед на друштво Предмет и метод социологије

– критички анализира и аргументовано образлаже карактеристике учешћа различитих актера у политичком животу; – дискутује о друштвеном положају и проблемима младих у Србији и потешкоћама у активном укључивању у друштвени и политички живот; – залаже се за поштовање људских права и слобода; – промовише идеју владавине права и социјалне правде; – препознаје значај устава као највишег правног акта и наводи права и слободе које Устав Србије непосредно гарантује, као и дефинисане дужности грађана; – критички анализира достигнућа и мањкавости демократије и увиђа важност владавине права и правне државе; – критички разматра развојну природу људских права и механизме њихове заштите, на конкретним примерима; – наводи одређење појмова грађанин и грађанство, као и демократске принципе грађанског самоорганизовања; – тумачи сврху и деловање политичких партија, политичких покрета, грађанских иницијатива и организација цивилног друштва; – залаже се за поштовање принципа уставности и законитости; – разликује појмове етничка заједница, народ, нација, националне мањине; – анализира врсте, узроке и последице национализма.	
	ПОЈЕДИНАЦ, КУЛТУРА И ДРУШТВО Биолошки, психолошки и социјални чиниоци друштвености Идентитет Социјализација Млади у савременом друштву Појам, елементи и врсте културе Медији Супкултура/контракултура Религија
	СТРУКТУРА И ОРГАНИЗАЦИЈА ДРУШТВА Друштвени систем и друштвена структура Друштвена улога и друштвени положај Друштвене групе Брак и породица Друштвене институције и организације Бирократија Рад и подела рада Промене у организацији производње (рад и технологија, тржиште) Системи стратификације Класно-слојна структура Сиромаштво и друштвене неједнакости Друштвена покретљивост
	ДРУШТВЕНЕ ПРОМЕНЕ И ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ Историјски типови друштва Врсте друштвених промена

	Теорије о друштвеним променама Глобализација Друштвени покрети Друштвени сукоби
	УСТАВ И ПРАВНА ДРЖАВА Политика, моћ, власт Држава (појам, елементи и облици владавине, подела власти и најважнији органи власти) Право и хијерархија правних аката Устав као гарант слободе и права (Устав Републике Србије) Уставност и законитост Обележја правне државе и владавине права Политичка култура и актери политичког живота (партије, интересне групе, политички покрети, јавно мњење) Идеологије – појам и врсте Нација као политичка и културна заједница Демократија (сувереност, избори, непосредна и представничка демократија)
	ЉУДСКА ПРАВА И СЛОБОДЕ Појам, култура и врсте људских права Појам грађанина и грађанства Права, слободе и дужности грађана Републике Србије Заштита права и слобода грађана

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Усмереност на ученика је темељно обележје средњошколског учења и поучавања Социологије са правима грађана. Учењем и поучавањем ученик усваја основна социолошка знања, концепт људских и грађанских права и слобода и развија способност праћења и разумевања друштвене стварности, различитих односа које појединац остварује у друштвеној околини и утицаја те околине на његово понашање и поглед на свет. Подстиче се учеников допринос учењу и поучавању, интелектуална радозналост, као и преиспитивање сопствених ставова и властитог доприноса заједници и друштву.

Програм наставе и учења Социологије са правима грађана садржи циљ, кључне појмове садржаја, листу исхода и упутство за његово остваривање. Наведени елементи програма представљају путоказ наставнику како да планира, оствари и вреднује наставу и учење овог предмета.

Оствареност циља и достизање исхода доприносе развоју кључних и међупредметних компетенција ученика, посебно компетенције за одговорно учешће у демократском друштву, сарадњу, целоживотно учење, комуникацију, рад с подацима и информацијама, решавање проблема, одговоран однос према природној средини.

Кључни појмови садржаја су дати у оквиру шест тема, а листа исхода се односи на целину програма и крај разреда. Редослед наведених исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља предмета и развој компетенција. Исходи су међусобно повезани и остваривање једног исхода доприноси остваривању других. Исходи су дефинисани као функционално знање ученика тако да показују шта ће ученик бити у стању да учини, предузме, изведе, обави – захваљујући знањима, вештинама и ставовима које је градио и развијао током школске године. Многи исходи су процесни и представљају резултат кумулативног дејства наставе и учења. С обзиром на опсежност програма и предвиђени мали број часова за његово остваривање, препоручује се лична процена наставнику да одреди дубину (опсежност) предвиђених тема. Евентуалне измене и допуне садржаја, по избору наставника, требало би да буду функционално уклопиве у приступ настави базираној на исходима и компетенцијама.

С дидактичког становишта, настава и учење Социологије са правима грађана треба истовремено да задовољи неколико циљева.

То су:

– когнитивни циљеви – стицање знања о друштвеним појавама, о научном – социолошком приступу друштву, концепту људских и грађанских права и слобода и сл.;

– формативни циљеви – развијање мисаоних и изражајних способности ученика, употреба појмова, категорија, дефиниција, синтетизовање идеја;

– васпитни циљеви – усвајање ставова и развијање вештина важних за укључивање у друштвени живот, подстицање индивидуалности, одговорности, критичности и солидарности, као основних вредности демократске културе; развијање свести о цивилизацијским, друштвеним и политичко-економским изазовима.

Пуно остварење програма постиже се у корелацији са другим предметима и изборним програмима, као и укључивањем ученика у различите ваннаставне активности. Обрада тема треба да буде усмерена тако да ученици успешно повезују своја знања из других области са садржајима овог предмета. На тај начин знања постају функционална јер се ефикасније усвајају и трајно задржавају.

Како је главна карактеристика наставе усмерене на развој компетенција фокусираност на учење које резултира мерљивим и проверљивим резултатима у виду знања, вештина и ставова, то значи да ученик треба да учи:

– смислено: повезивањем оног што учи са оним што зна и са ситуацијама из живота; повезивањем оног што учи са оним што је учио из других предмета;

– проблемски: самосталним и сарадничким прикупљањем и анализирањем података и информација; постављањем релевантних питања себи и другима; спремношћу за предузимање акције да се проблем реши; развијањем плана решавања задатог проблема;

– дивергентно: предлагањем нових решења; смишљањем нових примера; повезивањем садржаја у нове целине;

– критички: поређењем важности појединих чињеница и података; разликовањем научних од квазинаучних тврдњи; формулисањем смислених аргумената;

– кооперативно: кроз сарадњу са наставником и другим ученицима, као и у локалној заједници; кроз дискусију и размену мишљења, уважавајући аргументе саговорника.

Учећи на овај начин, ученик ће развијати компетенције које ће му бити потребне за улазак у свет рада, наставак школовања и у свакодневном животу. За пуно разумевање програма оријентисаних на исходе треба имати у виду да су знања нужан предуслов било ког вида компетентности, али је важно да се на том нивоу не остане. У табели која следи дат је приказ како се односити према знањима и који захтеви воде ка развоју вештина.

Вештине	Примери захтева које наставник може поставити ученицима ради развоја вештина
Употреба знања	– Искористите у новој ситуацији – Примените знања у ситуацији из свог живота – Покажите на новом примеру – Примените научено тако да предвидите последице – Објасните како неки процес/појава/приступ може да утиче на…
Анализа знања	– Уредите по задатом критеријуму – Утврдите предности и недостатке – Упоредите два становишта – Утврдите зашто је дошло до неке промене – Објасните могуће последице одређене промене
Вредновање знања (критичко мишљење)	– Идентификујте која критика се може упутити… – Процените примереност закључака из приказаних података – Процените логичку заснованост неког става – Утврдите оправданост неке акције или одлуке – Изразите свој став – Наведите аргументе за свој став
Синтеза знања (стваралачко мишљење)	– Планирајте решење

	– Решите проблем – Смислите нову примену – Осмислите план једноставног истраживања – Спроведите самосталан пројекат

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм оријентисан на исходе наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Исходи су главни оријентир наставнику да одреди обим и дубину обраде појединих садржаја, избор својих и ученичких активности, динамику рада, начине праћења и вредновања. Полазећи од датих исхода и кључних појмова садржаја наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Исходи из програма се не везују само за теме и садржаје већ су кумулативни ефекат бројних активности током школске године. Они су формулисани тако да омогућавају наставнику даљу операционализацију исхода на ниво конкретне наставне јединице. Треба имати у виду да ће бити ситуација када активности на једном часу доприносе достизању више исхода, као што се може десити да активности на већем броју часова доприносе достизању само једног исхода. То је последица чињенице да исходи из програма нису једнако сложени, као ни једнако лако достижни. За неке је потребно више времена и активности него за друге. Оперативни планови, са уситњеним исходима који треба да буду тако формулисани да обезбеђују мерљивост или бар проверљивост, омогућавају наставнику бољи увид у напредовање ученика, као и у ефекте сопственог рада. Уколико постоје тешкоће да се неки исход из оперативног плана достигне, то је знак наставнику да изврши неке промене у планирању. За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Препорука је да наставник планира и припрема наставу самостално, али и у сарадњи са колегама због успостављања корелације међу предметима, тематског планирања и пројектне наставе. Поред уџбеника, као једног од извора информација, наставник планира и како ће подстаћи ученике да користе и друге изворе сазнавања и како да сарађују у проналажењу релевантних података. Наставници у раду треба да користе разноврсну релевантну литературу: оригинална ауторска дела, бројна теоријска и емпиријска социолошка и интердисциплинарна истраживања, стручне часописе, Статистички годишњак, одговарајуће филмове, аудио и видео записе, сајтове, на којима се могу препознати и анализирати многи друштвени проблеми. Важно је да сами наставници користе различите изворе информација и да на њих упућују ученике, али и да оспособе ученике да самостално проналазе одговарајуће информације и успоставе критички однос према њима.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Природа садржаја предмета омогућава коришћење различитих облика рада и наставних метода, које ангажују ученике и повећавају њихову заинтересованост. Реализација програма треба да се одвија у складу са принципима активне, проблемске, истраживачке и пројектне наставе, уз усаглашавање садржаја са одговарајућим методичким активностима.

Препоручује се примена бројних техника активног и кооперативног учења, искуственог учења, учења открићем, упознавање са техникама истраживачког рада као и пројектног рада. Коришћењем интерактивних метода у презентовању одређених тематских области и појмова ученике треба подстаћи да критички преиспитају властита искуства и интерпретирају их у социолошком кључу – на начин који доприноси бољем разумевању актуелних друштвених процеса.

Наставник може да користи и различите технике, као што су: рад у пару, групни рад, индивидуални или тимски рад, текст метод, дискусија, метод „навале мисли"... Било да је реч о расправи, есеју, плакату, презентацији, мини истраживању, дебати, социодрами, теренској настави, заједничкој посети неком догађају или установи, учење се усмерава на учениково самостално проучавање, истраживање, обраду и презентацију садржаја.

Ученике треба подстицати да проналазе информације, да их критички процењују, да постављају релевантна питања, да унапређују културу дијалога, да аргументовано заступају или оспоравају одређена становишта или сопствене ставове. Наставницима се препоручује да са ученицима што чешће дискутују о бројним темама уз употребу примера и података из конкретних

социолошких и других истраживања. За ученика је посебно важно да разуме властити положај унутар социјалне структуре, постојеће социјалне неједнакости које утичу на степен остварености права и слобода и могућности избора, као и да увиди значај друштвених промена на индивидуалном и општем плану.

Писање есеја препоручује се за вредновање свих исхода учења и поучавања Социологије са правима грађана. Реч је о проблемском и критичком есеју којим ученик, повезујући лична или групна искуства с друштвеним контекстом, примењује знања, развија аналитичке, истраживачке и комуникацијске вештине. Вредновањем есеја процењују се сви претходно наведени елементи: ученик показује усвојеност знања у делу есеја који се односи на изношење и објашњење тезе; издваја *pro et contra* доказе у односу на тезу, показује вештине анализе, те доноси закључак или предвиђа.

Ученицима треба омогућити и да се упознају са социолошким истраживањима (можда да их и сами реализују) о темама које су за ученика релевантне и актуелне, односно за које су заинтересовани (нпр. ставови младих о образовном систему, млади и запошљавање, пословна етика, корупција, трговина људима, млади и слободно време, болести зависности, (не)учешће младих у политичком животу, кршење људских права на конкретним примерима, религија и млади…). Ученици ће на овај начин преузимати иницијативу и имати висок степен самосталности у савладавању програмских садржаја.

Како се у садржајима програма препознаје високи васпитно-вредносни потенцијал предмета, односно прилика да се код ученика поступно и континуирано развијају обрасци понашања и ставови, као и друштвене вредности – демократичност, толерантност, солидарност, сарадња, удруживање, интегритет, одговорност – посебну пажњу треба посветити појмовима попут вредности, норми, идентитета и социјализације. Они су важни јер представљају неопходан појмовни апарат за разумевање основних облика друштвеног живота и истовремено доприносе формирању аутономног вредносног система код ученика. Препоручује се наставницима да ове појмове проширују и користе у објашњењу друштвених појава, како би ученик увидео да је свет културе омеђен управо људским потребама, нормама и вредностима које посредују између човека и друштва и на посебан начин обликују како друштвене институције тако и човека као индивидуално и социјално биће.

Наставницима се, такође, препоручује да истакну да људска и грађанска права и сама имају богату историју борбе за властиту друштвену афирмацију. Такође, имају и богату историју властитог развоја, у смислу прецизирања свог садржаја и ширења свог обима. Ученике би требало упознати са основним документима који сведоче о томе, декларацијама и повељама о људским правима: Магна Карта (1215), енглески Закон о правима (1689), америчка Декларација независности (1776) са Уставним амандманима (1791), француска Декларација права човека и грађанина (1789) и Универзална декларација о људским правима УН (1948). Ученици би требало да уоче како су ови кругови дефинисања и гарантовања људских и грађанских права увек контекстуално смештени у одређени историјски и друштвени тренутак; како се јављају као одговор на кризу у коју су друштва западала, као онај неотуђиви минимум о који ниједна политика не сме да се огреши и који свака држава мора да гарантује; како се временом корпус људских и грађанских права проширивао (видети врсте и генерације права); и најзад, како се проширивао и делокруг важења људских и грађанских права: од појединих држава до „универзалне декларације".

Када је реч о Универзалној декларацији о људским правима УН, која је кључна за савремени статус људских и грађанских права, ученици би требало да препознају идеју јединства човечанства и поштовања сваког људског бића и да реконструишу тренутак настанка декларације – као ону кардиналну трагедију коју су обележили губици Другог светског рата, Холокауст и опасност светске нуклеарне катастрофе. Ученике треба упозорити на незакљученост корпуса људских и грађанских права, као и на неопходност непрестане опрезности с обзиром на њихова кршења. Декларације су добре, али нису довољне. Због тога је важно ученицима указати на то да постоји разлика између конвенција и декларација.

Поред класичних облика поучавања који подразумевају традиционалне методе као што су предавање, употреба текстуалне и демонстрационе методе, нагласак треба да буде и на следећем:

– узети у обзир различита предзнања ученика;

– код ученика развијати различите стратегије учења;

– ново градиво треба контекстуализовати (навођењем примера или трагањем са ученицима за њиховим примерима и ситуацијама из живота), чиме ће се олакшати њихово учење;

– учење треба осмишљавати (ученици треба да схвате његову сврху);

– код ученика би требало подстицати самосталност у трагању за новим информацијама, као и самоусмерено учење, где они лично преузимају иницијативу у одређивању потреба и извора учења и изван учионице (програмирана настава, проблемска настава, самостални истраживачки рад);

– неговати и вредновати добра, смислена питања која ученик поставља, чак и више од одговора који би се односили на просту репродукцију градива;

– неговати сарадничко, интерактивно учење уз употребу метода дискусије, тимског рада, рада у пару, групног рада и вршњачког учења;

– препоручује се увођење ИКТ-а у учење и наставу коришћењем препоручених интернет ресурса, као и употребом различитих платформи за учење.

Овакав приступ обезбеђује бољу мотивисаност ученика да учествују у настави и ефикасније учење на часу. Предложене облике поучавања треба мењати и комбиновати да не би дошло до засићења. У коначном, циљ је да се ученик оспособи да на социолошки начин разуме и објасни кључне аспекте глобалног друштва и друштва Србије.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

За успешну наставу и учење важно је планирати и начине праћења и вредновања са којима ученике треба унапред упознати. Наставник на почетку школске године иницијалним тестом процењује степен развијености ученичких компетенција важних за реализацију програма предмета, ради планирања рада и праћења напредовања ученика. Вредновање ученичког постигнућа треба да укључи, поред степена усвојеног знања, различите активности ученика, јер је то добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације. Потребно је да континуирану евалуацију и самоевалуацију примењују како наставници, тако и ученици. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању циљева, задатака и исхода предмета, као и напредак других ученика у групи, увек уз одговарајућу аргументацију. Вредновање може бити: праћењем активности на часу; писмено – путем различитих врста тестова; усмено – кроз домаће задатке или практичне радове. Вредновање треба да се врши систематски и буде: објективно, валидно, одговарајуће, формативно.

У настави оријентисаној на достизање исхода прате се и вреднују не само продукти учења већ и сам процес учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања.

Ниво циља учења	**Одговарајући начин оцењивања**
Памтити (именовати, дефинисати, навести, препознати, идентификовати...)	Објективни тестови са допуњавањем кратких одговора, задаци са означавањем, задаци вишеструког избора, спаривање појмова.
Разумети (навести пример, упоредити, објаснити, препричати...)	Дискусија на часу, мапе појмова, проблемски задаци, есеји.
Применити (употребити, повезати, спровести, демонстрирати...)	Увежбавање, играње улога, проблемски задаци, симулације.
Анализирати (идентификовати узроке и актере, систематизовати, разликовати...)	Истраживачки радови, есеји, студије случаја, решавање проблема.
Евалуирати (проценити, критиковати, проверити...)	Дебате, есеји, дневници рада, студије случаја, критички прикази, проблемски задаци.
Креирати (поставити хипотезу, конструисати, планирати, одбранити свој став, закључити...)	Истраживачки пројекти, активности у одељењу или заједници које ће осмислити ученици.

Такође, потребно је ускладити оцењивање са његовом сврхом.

Сврха оцењивања	Могућа средства оцењивања
Оцењивање наученог (сумативно)	Тестови, писмене вежбе, извештаји, усмено испитивање, есеји.

Оцењивање за учење (формативно)	Посматрање, давање конструктивне повратне информације, контролне вежбе, дневници рада, самоевалуација, практичне вежбе.

Како међу исходима има и оних који се односе на комуникацију, сарадњу, аргументовање, што доприноси развоју међупредметних компетенција, важно је да се и тај аспект ученичких активности прати и вреднује. Из тог разлога, сваки час и свака активност су прилика да се ученику пружи повратна информација. На пример, добро постављено питање или аргументовање заслужује поткрепљење оценом, јер је свакако одраз ученичког знања, промишљања, радозналости. Ученике треба подстицати и оспособљавати да уз одговарајућу аргументацију сами процењују сопствени напредак у достизању исхода, као и напредак других ученика у одељењу. Тиме праћење и вредновање постају саставни део процеса учења.

8. Програми изборних општеобразовних програма

8.1. Опште упутство за остваривање грађанског васпитања у стручној школи

Грађанско васпитање у стручним школама остварује се за четворогодишње образовне профиле по програмима који су исти као у гимназији, а за трогодишње образовне профиле припремљени су посебни програми који су по форми и начину остваривања такође исти као у гимназији али се, једним делом, разликују по садржају, односно мањи је број тема које се обрађују и другачији је распоред тема по разредима.

За пуно разумевање концепта програма Грађанског васпитања у стручној школи, независно да ли се ради о програмима за четворогодишње или трогодишње образовне профиле, неопходно је да се наставници прво упознају са општим упутством а затим и са програмима по разредима. У општем упутству детаљно је описан концепт овог изборног програма, његова сврха, начин остваривања и улога наставника.

Програм

Грађанско васпитање је конципирано по моделу **полуструктурираног** програма који се остварује кроз истраживачке и пројектне активности ученика. На тај начин:

– ученици добијају више простора за активно учешће у креирању часова;

– више се уважава школско и ваншколско искуство ученика;

– подстиче се радозналост ученика и кооперативно учење;

– подржава се коришћење различитих извора информација и савремених технологија;

– наставници добијају улогу фасилитатора.

Оваквом начину рада није страно да наставници и ученици постану партнери у истраживачком раду на некој теми и деле задовољство долажења до нових сазнања. То значи да ће се ученици самостално бавити садржајима, наставник им о томе неће предавати али ће их подржавати и по потреби помагати да реализују истраживања и пројекте. Фаворизује се проблемско учење, односно учење решавањем конкретних проблема код којих се стицање знања, развој ставова, вредности и вештина одвија спонтано током истраживачке и пројектне делатности.

Модел полуструктурираног програма подразумева да постоје делови који су дефинисани (теме) и делови у којима постоји изборност (кључни појмови садржаја и начин на који се они истражују). На тај начин, пружа се слобода ученицима да уз помоћ наставника, а према сопственим интересовањима, одаберу садржаје и креирају активности унутар оквира који је дат водећи рачуна о исходима које треба достићи и компетенцијама које треба развити.

Елементи програма су:

– циљ;

– исходи (по разредима а у складу са темама);

– теме (по две за сваки разред);

– кључни појмови садржаја (по темама);

– упутство за дидактичко-методичко остваривање програма(по разредима).

Циљ

Циљ Грађанског васпитања је тако дефинисан да се очекује да ученик, изучавајући различите друштвене појаве и процесе, постане свестан својих права и одговорности, осетљив за потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности. Циљ је намењен наставнику као смерница за рад и односи се на целокупно средње стручно образовање, а повезан је са достизањем исхода и развојем компетенција.

Може се рећи да је у програму **циљ намера, исход мерљив резултат те намере, а компетенција функционална примена те намере у реалном контексту**.

Опште међупредметне компетенције

Компетенције се односе на способност комбиновања знања, вештина (интелектуалних и практичних) као и ставова и вредности релевантних за реалне контексте у којима се они функционално примењују и којима ученици треба да овладају након неког периода учења. Подразумева се да је у основи компетенције неко знање али оно није довољно. То значи да није довољно познавати Декларацију о људским правима као документ већ је важно понашати се у складу са њом.

По својој природи Грађанско васпитање највише доприноси развоју компетенције за *одговорно учешће у демократском друштву*. То је видљиво из исхода датих у програмима, међутим, као што се очекује да и други предмети дају допринос развоју ове компетенције, тако и Грађанско васпитање треба да доприноси развоју других општих међупредметних компетенција као што су:

– *компетенција за целоживотно учење;*
– *сарадња;*
– *решавање проблема;*
– *рад са подацима и информацијама;*
– *дигитална компетенција;*
– *комуникација;*
– *одговоран однос према околини;*
– *одговоран однос према здрављу.*

Достизање исхода Грађанског васпитања доприноси развоју, у већој или мањој мери, наведених општих међупредметних компетенција. То се постиже не само тиме на којим садржајима се ради већ и на који начин се ради. Истраживачки и пројектни рад унапређују сарадњу, комуникацију, решавање проблема, проналажење и коришћење подацима. Треба имати у виду да се међупредметне комптенције развијају поступно, у току целокупног школовања а њихова крајња сврха је повезивање онога што је у школи научено са свакодневним животом и то како садашњим тако и будућим. Некада наставнике обесхрабрује што се ефекти рада у оквиру Грађанског васпитања најчешће не могу одмах видети у понашању ученика. Међутим, то не значи да се није десила нека промена на нивоу знања, ставова, вредности, вештина већ да ће та промена бити видљива у неком будућем тренутку и конкретном животном контексту ученика.

Концепт међупредметних компетенција подразумева синергију свих активности кроз које пролазе ученици у стручној школи и зато је добродошла сарадња наставника Грађанског васпитања са колегама који остварују обавезне предмете и друге изборне програме, као и сарадња са ученичким парламентом и различитим ваннаставним активностима.

Исходи

Програми садрже исходе који говоре шта ученици умеју да ураде на основу знања које су стекли, на основу ставова и вредности које су усвојили и вештина које су развили у оквиру Грађанског васпитања на крају разреда. Они су дати на нивоу примене и формулисани су тако да су мерљиви, односно на неки начин проверљиви. Исходи су тако написани да садрже глаголе који јасно указују шта се од ученика очекује. Нпр. ученик ће бити у стању да повеже, примени, препозна, наведе пример, процени, издвоји, критички размотри, предвиди последице, разликује, аргументује, опише, изрази став, наведе показатеље, дискутује, идентификује, предложи активности, рационално користи, толерантно се понаша...

Као што се може видети из наведеног нема исхода у коме се наводи да ће ученик нешто знати. Међутим, да би се достигли наведени исходи свакако су потребна нека знања али она нису довољна, потребно је да се са њима нешто више урадити. У табели која следи дат је пример како се уз помоћ неких захтева од знања развијају вештине.

ВЕШТИНЕ	ЗАХТЕВИ
– Употреба знања	*– Искористи у новој ситуацији* *– Примени у ситуацији из живота* *– Покажи на новом примеру* *– Примени тако да предвидиш последице* *– Објасни како неки процес/појава/приступ може да утиче на...*
– Анализа знања	*– Уреди по задатом критеријуму*

	– Утврди предности и недостатке *– Упореди два становишта* *– Утврди зашто је дошло до неке промене* *– Објасни до којих последица би довела нека промена*
– Вредновање знања (критичко мишљење)	*– Идентификуј која критика се може упутити…* *– Процени примереност закључака из приказаних података* *– Процени логичку заснованост неког става* *– Утврди оправданост неке акције или одлуке* *– Изрази свој став* *– Наведи аргументе за свој став*
– Синтеза знања (стваралачко мишљење)	*– Планирај решење* *– Реши проблем* *– Смисли нову примену* *– Осмисли план истраживања неког проблема* *– Спроведи самосталан пројекат* *– Осмисли начин за…*

За достизање исхода важно је не само на којим садржајима се ради већ и како се ради. Зато активности ученика треба да буду:

– *смислене*: повезане са школским и ваншколским искуством ученика;

– *проблемске*: захтевају промишљање како их решити постављањем релевантних питања себи и другима;

– *дивергентне*: предлагање нових решења, повезивање садржаја у нове целине;

– *критичке*: поређење важности и тачности појединих чињеница и података; смишљање аргумената, откривање веза;

– *кооперативне*: одвијају се кроз заједнички рад, дискусију и размену мишљења уважавајући аргументе саговорника.

Теме и кључни појмови садржаја

За сваки разред програмом је предвиђено да ученици обраде по две теме. Оне су заокружене целине са више кључних појмова садржаја који заправо представљају њене различите аспекте. Процењује се да су две тематске целине по разреду оптималан број који омогућава довољно времена, унутар предвиђеног фонда од једног часа недељно, да се остваре истраживачке и пројектне активности. Теме не морају да се обрађују са једнаким бројем часова. Наставник, пратећи активности ученика и природу (ширину) теме, процењује која је оптимална динамика рада како би обе теме добиле прилику да се ученици њима баве. Осим тога, обавеза је наставника да све време подстиче ученике да реално планирају динамику рада, да се придржавају рокова и приводе крају планиране активности јер су и то очекивани исходи Грађанског васпитања.

Теме по разредима су:

РАЗРЕД	ТЕМА
I	СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ
I	БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ
II	ЉУДСКАПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА
II	МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ
III	ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА
III	ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ

Теме јесу заокружене целине али су и међусобно повезане јер се све баве уважавањем људских права. Међутим, везе између њих су богатије и за очекивати је да ученици из разреда у разред све темељнији раде на темама, односно да ће јачати свој капацитет за разумевање сложености појава и односа у друштву, њихове међузависности и неопходности поштовања људских права и преузимања одговорности. Зато је важно користити сваку прилику да се садржаји из различитих тема повезују.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више кључних појмова садржаја које наставник може допунити још неким јер постоје многи аспекти из којих се нпр. појам различитости, равноправност или безбедности могу посматрати. Предложени садржаји омогућавају да се теме посматрају не само из различитих углова већ и из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У овом концепту Грађанског васпитања питања комуникације, критичког мишљења, сарадње, решавања конфликата немају статус теме али заправо су присутни у обради свих тема из програма. Нпр. свака дискусија је прилика да се ученици подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

Уколико се упореде теме које се обрађују у четворогодишњим и трогодишњим образовним профилима може се видети да код трогодишњих нема оних које се баве питањима глобализације и медија. Међутим, како су и то важне области Грађанског васпитања потребно је да се при обради свих тема из програма ученици охрабрују да ствари посматрају и са становишта употребе и злоупотребе медија као и глобализације са свим њеним предностима и недостацима.

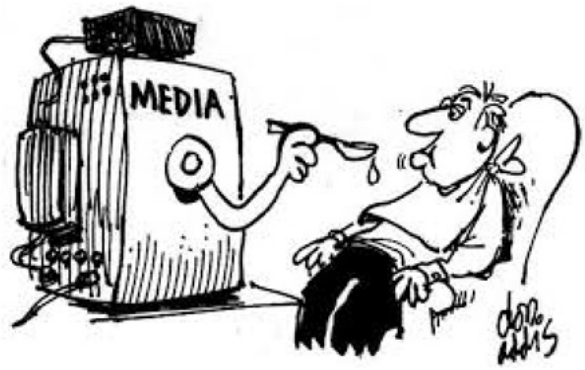
Кораци у остваривању програма

Програмом је предвиђено да се свака тема ради у два корака. Први је истраживачки, а други пројектни. Међутим, њима мора да претходи уводна активност која је такође важна, посебно за ученике у првом разреду који се по први пут сусрећу са таквим начином рада. У осталим разредима уводне активности имају сврху да ученици размене искуства из претходног разреда и поразговарају о тешкоћама које су имали. Наставник треба да води разговор са ученицима на такав начин да они добију јасну слику о програму, чиме ће се бавити и на који начин. Осим тога, на уводним часовима (не би требало да их буде више од два), дефинишу се правила понашања у групи, а наставник упознаје ученике са начином на који се прати и вреднује њихово напредовање.

I Корак – истраживање

Свака тема се обрађује на истраживачки начин што значи да не постоји унапред дефинисан сценарио активности, већ се он развија током непосредне комуникације са ученицима. Различите групе се могу бавити различитим аспектима исте теме с тим да наставник води рачуна да се достигну дефинисани исходи из програма.

За сваку тему потребно је припремити почетни материјал. То је важна активност наставника којом се ученици уводе у тему и мотивишу на рад. Почетни мотивациони материјал који се у програмима називају **подстицаји** могу бити различити и разноврсни као што су историјски или актуелни догађаји, медијске вести, резултати истраживања, социјални експерименти, филмови, књиге, неке чињенице и слично. Примери подстицаја су на пример: податак о неравномерној концентрацији капитала у свету код малог броја људи (0,1% људи поседује 13% светског капитала), социјални експеримент у којем врхунски виолиниста свира на скупој виолини врло тешку композицију али остаје непримећен јер се то дешава у подземном пролазу, а не у познатој концертној дворани; чињеница да су неке земље своју комплетну производњу, која загађује животну средину, изместиле у земље тзв. трећег света; информације из медија о сукобима навијача; пример особе која је спасила дете из пожара и добила озбиљне опекотине; видео клип о понашању људи према истој девојчици кад је лепо обучена и када је неуредна... Подстицаји могу бити и мисли неких људи. Нпр. мисао Бенцамина Френклина „*Ако сви мислимо исто, нико заправо не размишља*". Врло ефектни подстицаји могу бити слике, фотографије или карикатуре.

Пример подстицаја

Наставник треба да посвети пажњу избору овог материјала имајући у виду специфичност теме, узраст ученика и њихова интересовања. У програмима, у делу где је дато методичко-дидактичко упутство, за сваку тему наведено је по неколико подстицаја као помоћ наставницима али се подразумева да ће их они сами припремати како би били атрактивни и актуелни. Сврха тих материјала је да провоцирају реакцију ученика, да их мотивишу да дискусију, супротстављају мишљења, аргументују своје ставове и да даље истражују. Посебно су подстицајни они материјали који садрже неку врсту когнитивног несклада, нелогичности или неочекиваности као што је нпр. податак да у Србији има 25% више мобилних телефона него грађана, или да становници Новог Сада „производе" три пута више комуналног отпада него грађани Бора. Добар уводни материјал се препознаје по томе да ли је изазвао код ученика неку врсту запитаности и потребе да се провере подаци. Након представљања почетног материјала, следи разговор са ученицима и провера да ли се десила провокација, односно каква је њихова реакција. Жива дискусија и бројна питања су добар почетак рада на теми. Разговор модерира наставник и та активност не би требало да траје дуже од једног часа.

Наредни час намењен је представљању кључних појмова садржаја датих у програму. Концепт програма почива на идеји да се ученици у првом сусрету са темом прво упознају са сложеношћу те појаве и могућношћу њеног истраживања из различитих аспеката. Листу кључних појмова садржаја из програма наставник може проширити још неким водећи рачуна да они одговарају програму, узрасту и интересовањима ученика, као и очекиваним исходима. **Подразумева се да све кључне појмове садржаја наставник треба да образложи како би ученицима било јасно на шта се односе али то не сме бити у форми предавања**. Коришћење подстицаја је добро дошло како у фази увођења ученика у тему тако и за упознавање са кључним појмовима садржаја. Ако се овај корак уради како треба и ученици се мотивишу за рад сви остали кораци ће се лакше одвијати. Представљање кључних појмова садржаја треба да траје један час, највише два, и да покрене процес избора ко ће који садржај да истражује како би сви они били покривени истраживањем. У овој фази рада наставник мора да помогне ученицима да се организују. Један од могућих начина јесте да се сваки ученик определи који га садржај највише интересује. Простим пописом може се утврдити ко би мога с ким да ради јер су изабрали исти садржај. Мале групе које се формирају око истог садржаја не би требале да буде веће од четири члана. Уколико се за неки садржај определи само два ученика онда ће они радити у пару. Прихватљиво је да и само један ученик истражује неки садржај уколико нико други није заинтересован или тај ученик жели самостално да истражује. Формирање малих група треба да се заснива на интересовањима, а не на личним преференцијама ко би са ким волео да ради. Тако се обезбеђује да се у оквиру сваке теме мења састав групе која ради на појединим садржајима, а ученицима се пружа прилика да сарађују са више различитих чланова групе. У овом кораку рада на програму наставници треба да буду подршка ученицима да самостално формирају истраживачке парове, односно мале групе. Како то некада може бити споро јер се ученици тешко договарају наставници треба да се уздрже од тога да то ураде уместо њих и одреде ко ће шта истраживати и са ким. Иако се тиме добија на времену то омета развој међупредметне компетенције за сарадњу и решавање проблема што је такође важно за Грађанско васпитање. За очекивати је да ће ученици из разреда у разред јачати те своје компетенције и бити све успешнији у договарању.

У наставку рада ученици треба да се определе како ће истраживати изабрани садржај. То јесте превасходно самостална активност ученика, али је помоћ наставника неопходна. У првом разреду у већој мери, а затим све мање. Независно од тога за који садржај се ученици определе истраживачки рад треба да се одвија кроз:

– прикупљање података о изабраном садржају по избору ученика из извора који су им доступни;

– неку врсту обраде прикупљених података;

– припрему презентације о добијеним резултатима истраживања;

– презентовање добијених резултата.

Постоје бројне могућности за истраживање садржаја и ученици треба да буду упознати са њима. Оне су повезане и са облашћу из које је тема, односно изабрани садржај. Ученици се могу бавити прикупљањем података из већ урађених истраживања или сами истраживати али им је за то потребан инструмент који опет могу сами осмислити или користити постојећи. На пример, ученици се могу бавити истраживањем о броју деце која рано напуштају основну школу у различитим земљама света и узроцима те појаве. Подразумева се да је наставник тај који ће помоћи ученицима у прављењу једноставног инструмента за истраживање нпр. анкете или упитника. На пример, ученици могу изабрати да направе упитник којим се испитују ставови људи о некој појави или ће само прикупљати податке који су доступни о броју жена и мушкараца на руководећим функцијама у буџетским установама у месту где живе, или прикупљање података о загађености ваздуха у средини где ученици живе... Истраживање може бити и понављање једноставног истраживања које је рађено пре више деценија у истој средини ради поређења добијених података. Садржаји се могу истраживати на локалном или глобалном нивоу, са временском димензијом (некад–сад).

Договарање око тога како ће се садржај истраживати може да траје више часова јер је ученицима потребно да се прво боље упознају са темом. Најчешће ће то бити преко интернета али ученике треба упутити и на друге изворе као што су књиге или разговор са неким људима. Наставник пружа различите врсте помоћи и подршке ученицима најчешће кроз давање идеја које они треба да развију. Такође, наставник их упознаје са *Законом о слободном приступу информацијама од јавног значаја* како би их охрабрио да дођу до што разноврснијих и релевантних података. Када се ученици определе како ће истраживати дате садржаје потребно је припремити неке материјале, договорити се о динамици рада и подели задужења. У првом разреду и у раду на првој теми за очекивати је да ученици имају тешкоће у самоорганизовању истраживачког рада али се на тај начин унапређују њихове вештине за рад у групи, за комуникацију, за баратање подацима и друга знања, ставови и вештине које су део општих и међупредметних компетенција и тада је најпотребнија помоћ наставника. Када се ученици навикну на такав начин рада у вишим разредима ће бити самосталнији и успешнији у својим истраживачким активностима.

Након тога, ученици спроводе истраживање које је најчешће немогуће урадити само на часу јер морају отићи у библиотеке, музеје, одговарајуће институције, користити рачунар, разговарати са људима и др. За очекивати је да ће у многим случајевима истраживање заправо бити проналажење резултата већ обављених истраживања или прикупљање података који су део стандардних процедура неких институција (званични сајтови репрезентативних установа за област).

За успешно спровођење ових активности изузетно је важно да се унапред одреде задужења и одговорност сваког члана групе. На часу ученици представљају једни другима унутар мале групе шта јесу или шта нису од планираног урадили, размењују мишљење и планирају даље кораке. Током свих истраживачких активности у свакој групи ученици воде рачуна о **документовању рада**. То се постиже на различите начине: путем фотографија, видео снимака или у краткој писаној форми (ученици могу да направе и формулар, неку врсту чек листе и слично). У ту сврху ученици могу користити мобилне телефоне. Процес документовања је важан јер култивише рад у групи и помаже касније у процесу евалуације.

Број часова за истраживачку фазу рада на теми одређује се у складу са сложеношћу захтева и доступношћу података. Треба имати у виду да четири часа заправо значи да ће ученици имати четири недеље за рад на терену што је сасвим довољно за многа истраживања. Истраживање је само један корак у остваривању програма и зато треба водити рачуна да не буде једина, централна

активност током рада на одређеној теми. Тешкоће са којима се ученици сусрећу током сакупљања података могу бити од значаја за истраживање и обавезно их треба забележити (нпр. у записнику треба навести да је утврђено да се у Србији не мери неки састојак у води за пиће, или да је у општини уништена документација о рођеним и умрлим људима из 19. века, да нека институција не жели да да податке и др.). Када ученици прикупе податке подразумева се да их на неки начин обраде. То може бити квалитативна и/или квантитативна обрада. Анализа прикупљених података не треба да буде много сложена али треба да обезбеди увид у добијене резултате. Наставник прати на који начин ученици обрађују податке и пружа им помоћ и подстиче их да резултате обрађују употребом компјутерских алата (нпр. ексела) што ствара везу са предметом рачунарство и информатика.

На крају истраживања ученици припремају кратак извештај о раду на изабраном садржају и презентацију о добијеним резултатима. Први корак се завршава тако што појединци/парови/мале групе приказују своје презентације великој групи. На тај начин сви ће о свему бити упознати. Добро је да се презентације прокоментаришу а њихови аутори добију повратну информацију колико су успешно представили резултате истраживања. Након представља свих презентација ученици започињу разговор и договарају се који резултат је најпровокативнији или најпогоднији да постане основ на коме ће се радити следећи корак а то је припрема и реализација пројекта. За очекивати је да ће ученици по том питању имати различито мишљење али је то добра прилика да вежбају аргументовање у процесу договарања и доношења одлука. Било би добро да се ученици демократском процедуром (нпр.: гласањем после дискусије) определе шта ће бити основ пројекта, а не да то буде наметнуто од стране најгласнијих или наставника. Бира се само једна презентација и она постаје основ за пројекат на коме сви раде. Уколико је група велика (има преко 25 ученика), могу се радити два симултана пројекта.

II Корак – Пројекат

Други корак у раду на теми представља осмишљавање/дизајнирање пројекта који се базира на изабраном резултату истраживања.

Пројекти треба да буду примерени ученицима у смислу захтева, реалистични, а могу бити и хипотетички. Да би ученици били успешни у осмишљавању пројекта, наставник треба да им помогне у конципирању нацрта не умањујући њихову самосталност и иницијативу. Та активност захтева више часова и добру организацију рада. Пројекти могу бити врло различити. Неки пројекат ће се нпр. бавити организовањем акције у корист некога/нечега, други ће се бавити решавањем проблема или покретањем иницијатива, а неки ће бити припрема представе, филма, изложбе... Осим тога, неки пројекти ће бити такви да их ученици могу реализовати, нпр. организација базара или неких презентација, а неки други ће бити хипотетички, само разрада неке сложене идеје (нпр. осмишљавање активности за сузбијање сивог тржишта или корупције).

Без обзира на то какав је пројекат у питању, потребно је оснажити ученике да ураде нацрт који садржи све потребне фазе од дефинисања проблема (на чему ће се радити), циља (шта се жели постићи), активности (шта ће се радити), динамике рада, поделе задужења до начина провере остварености циља. Неке активности на пројекту ученици ће радити на часовима, а неке ван часова и ван школе.

Најчешће грешке и тешкоће током рада на пројекту о којима треба водити рачуна су: превише „уско" или „широко" постављен проблем/циљ; недовољно прецизно дефинисан план пројекта; неодговарајућа подела активности; нефункционалан проток информација између чланова групе која ради на пројекту; лоша процена потребног времена за одређене активности; планиране активности нису изводљиве или нису адекватне; недостатак потребног материјала и опреме; појава такмичарских уместо сарадничких односа.

Током рада на пројекту ученици такође воде рачуна да он буде документован.

У завршном делу рада ученици вреднују активности којима су се бавили ослањајући се на документацију и постигнути ефекат. Проверавају да ли су остварили циљ који су на почетку одредили и идентификују тешкоће које су имали или грешке које су направили. На тај начин се спремају за рад на следећој теми и унапређују своје истраживачке и пројектне компетенције.

На крају школске године школа може организовати различите активности на којима ће бити приказана истраживања и пројекти ученика у оквиру Грађанског васпитања. На сајту школе може постојати део који је само томе посвећен чиме се афирмишу ученичке активности. Уколико је циљ

неких пројеката организација активности које су намењене ширем аудиторијуму (квизови, изложбе, представе, базари...) школа треба да пронађе начин да то подржи, у смислу организације, проналажења времена, простора, материјалних средстава. На тај начин живот школе се диже на виши ниво, а сегрегација ученика која постоји по разредима, одељењима и сменама се умањује.

ТИМСКИ РАД

Рад на пројекту укључује све ученике у групи. Да би био успешан група треба да „прерасте" у тим. Иако се ради о средњошколцима који свакако имају неко искуство рада у тиму ипак је неопходно да наставник помогне, на различите начине, да се тим формира и функционише. Није потрошено време ако се са ученицима на једном часу пре започињања рада на пројекту разговара о тимском начину рада, његовим карактеристикама и разликама у односу на рад у групи. Ученици треба, самостално и уз помоћ наставника, да дођу до тога да тимски рад карактерише јасна подела улога и одговорности, да су активности чланова тима међузависне и усклађене, да успех зависи од свих и да нема такмичарског односа, побеђених и победника. Уколико наставник примети да неки ученик има потребу да доминира, намеће своја правила или не поштује договоре, или пак из неког разлога нема протока информација а ученици не знају како то да реше, мора да реагује. Како је процес рада на пројекту важнији од продукта предност добијају акције којима се помаже да тим функционише а затим се наставља са радом на пројекту.

УЛОГА НАСТАВНИКА У ОСТВАРИВАЊУ ПРОГРАМА ОРИЈЕНТИСАНИХ НА ИСХОДЕ И КОМПЕТЕНЦИЈЕ

У описаном концепту Грађанског васпитања улога наставника, иако мање видљива, заправо је веома сложена и важна. Наставник је, пре свега, координатор, организатор, свих активности ученика и уколико их он не „води" на прави начин ученици неће успети да приведу крају свој истраживачки и пројектни рад. Из тог разлога наставник мора пажљиво да планира сопствене активности али нешто другачије него што се то ради код обавезних предмета. С обзиром да се наставник не појављује у улози предавача, споља гледано он је „највидљивији" у фази увођења ученика у тему и представљања кључних појмова садржаја када мора пажљиво да бира подстицаје и да води дискусију. Међутим он је присутан током свих ученичких активности. Програм се не може успешно остварити уколико се импровизује и у потпуности препушта ученицима, иако се базира на идеји да су ученици главни актери.

Планирање остваривања полуструктурираних програма захтева извесну флексибилност и способност предвиђања у ком правцу ће се одвијати активности ученика, односно која врста помоћи и подршке ће им бити потребна. Наставник планира којим својим активностима подстиче рефлексивност, радозналост, аргументовање, креативност, истрајност, одговорност, самосталност и континуирано документовање рада ученика. Да би то постигао он мора унапред да осмисли своје активности и да припреми одговарајуће материјале. Сложеност планирања код оваквих програма огледа се и у чињеници да се исти програм на различите начине остварује у различитим групама, тако да се планирање мора одвијати на нивоу конкретне групе. У процесу планирања и припреме за час наставници могу користити *Приручник за наставнике Грађанског васпитања у гимназији* који је доступан са сајту Завода за унапређивање образовања и васпитања.

Посебно је важна улога наставника у планирању динамике рада јер ученици обично имају тешкоће да у истраживачким и пројектним активностима процењују колико им је времена потребно за рад и показују тенденцију да троше више времена него што је потребно. Истраживачки и пројектни рад има за циљ, између осталог, да оспособи ученике да поштују рокове, да буду ефикасни и ефективни и зато наставник треба да интервенише кад види да се динамика групе не одвија како треба. Он процењује колико је часова оптимално да се нека тема обрађује а то значи да две теме у једном разреду не морају бити заступљене са једнаким бројем часова. О томе одлучује наставник уважавајући контекст у коме се одвија рад ученика, пре свега њихову мотивацију. Уколико је група заинтересовано приступила неком истраживању или раду на пројекту свакако их не треба прекидати већ подржавати да и финализирају своје активности.

Наставник прати како ученици учествују, како сарађују, како решавају конфликте. Укључује се, кад процени да је неопходно. Не сузбија сукобе ако се они одвијају аргументима. Како у свакој групи постоје ученици који су мање укључени у заједнички рад, то решава давањем подстицаја без вршења притиска. Повећана укљученост и активност ученика треба да почива на радозналости.

Наставник има важну улогу и у процесу праћења и вредновања ученичког рада. Он континуирано даје повратну информацију ученицима која треба да буде јасна и увремењена и таква да им помогне да коригују свој рад. Такође, и наставник треба да добије од ученика повратну информацију о свом раду што је драгоцено за његово даље планирање остваривања изборног програма.

ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАПРЕДОВАЊА УЧЕНИКА

Да би објективно проценио напредовање конкретног ученика у активностима, које су најчешће групне, наставник може и треба да прати неке показатеље. Много тога се може пратити као што су нпр.: начин на који ученик учествује у активностима, како прикупља податке, како аргументује, евалуира, документује. Посебно поуздани показатељи су квалитет постављених питања, способност да се нађе веза међу појавама, наведе пример, промени мишљење у контакту са аргументима, разликују чињенице од интерпретације, изведе закључак, прихвати другачије мишљење, примени научено, предвиде последице, дају креативна решења. Такође, наставник прати и вреднује како ученици међусобно сарађују, како решавају сукобе мишљења, како једни другима помажу, да ли испољавају иницијативу, како превазилазе тешкоће, да ли показују критичко мишљење или критицизам, колико су креативни. Истовремено, наставник пружа подршку ученицима да и сами процењују сопствено напредовање и напредовање групе. Зато на крају сваке теме ученици треба да процењују сопствени рад и рад групе, идентификују тешкоће и њихове узроке, као и да имају предлог о другачијој организацији активности. Треба имати у виду да је процес рада често важнији од самих резултата. Из неуспелог истраживања или пројекта може се пуно тога научити и зато ученици не морају неминовно бити лоше вредновани.

Табела која следи представља помоћ наставницима у вредновању групног рада ученика. Објективност праћења и вредновања се може постићи уколико се наставник не ослања на општи утисак, већ унапред одреди елементе праћења и пажљиво бележи понашање ученика и уколико су ученици унапред упознати шта се прати и вреднује.

Групни рад	Елементи процене са показатељима		
НИВО ПОСТИГНУЋА	РАД У ГРУПИ	ПОЗНАВАЊЕ ТЕМАТИКЕ	РЕШАВАЊЕ ЗАДАТКА
ВИСОК	Ученик сарађује са свим члановима групе, уважава њихове потребе, пажљиво слуша друге, поштује договоре групе, не касни, своје обавезе извршава на време и тачно.	Ученик поседује знања, показује спремност да прикупља нове информације, активно подстиче размену идеја и знања са члановима групе и уважава њихове идеје, често поставља питања која се односе на тему.	Ученик је у потпуности посвећен решавању задатка групе. Даје предлоге како решавати задатак.
СРЕДЊИ	Ученик сарађује са члановима групе уз мање тешкоће, повремено има проблема у комуникацији али их самостално решава, своје обавезе извршава уз подсећање и опомињање.	Ученик поседује извесна знања и повремено суделује у размени идеја, повремено поставља питања која се односе на тему.	Ученик уз помоћ наставника и/или осталих чланова групе учествује у решавању задатка. Ретко има предлоге како решавати задатак али кад га добије ради по њему. Повремено има активности које не доприносе решавању задатка.
НИЗАК	Ученик повремено има сукобе у којима напада особе а не проблем,	Ученик поседује мало знања и показује малу спремност да прикупља нове информације,	Ученик минимално доприноси решавању задатака. Нема предлоге како

	своје обавезе извршава ретко и делимично.	ретко суделује у размени идеја, ретко поставља питања која се односе на тему.	решавати задатке и када добије предлоге слабо их реализује.
НЕЗАДОВОЉАВАЈУЋИ	Ученик омета рад групе, доприноси неконструктивним сукобима и не извршава своје обавезе.	Ученик ништа не зна о теми и нема интересовање да сазна. Не учествује у размени идеја. Никад не поставља питања која се односе на тему.	Ученик омета решавање задатка.

Вредновање активности се може обавити и са групом тако што се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана посебно, односно може се применити тзв. вршњачко процењивање.

Како се сваки истраживачки рад завршава презентацијом потребно је вредновати и њен квалитет и тиме обезбедити повратну информацију за ученике што доприноси унапређивању њихових вештина у припреме презентација. Ученици треба унапред да знају шта се прати код презентација, а то су показатељи који се тиче садржаја (да ли је релевантан и тачан, да ли исказује суштину, колико је обиман ...), организације (како је искоришћен простор, које су боје коришћене, да ли су анимације и илустрације функционалне или декоративне...), начина излагања (да ли је довољно гласно, јасно, са одговарајућом динамиком...) и реакције слушалаца (да ли су били пажљиви, да ли их је презентација мотивисала да реагују...). У процесу вредновања презентација треба да учествују сви ученици из групе, као што и ауторима треба дати прилику да процене квалитет свог рада и ефекте које су постигли код слушалаца.

Када је у питању вредновање рада ученика на пројекту, онда се могу пратити следећи показатељи: колико јасно ученик дефинише проблем; колико прецизно одређује циљ пројекта, да ли консултује различите изворе информација; да ли доводи у везу избор активности пројекта са проблемом и циљем; да ли показује креативност у осмишљавању активности; колико пажљиво прикупља податке; да ли се придржава процедура; да ли правилно обрађује податке; да ли закључке доноси на основу валидних података; да ли документује активности на пројекту; какав је квалитет завршне презентације; како помаже другима; како сарађује; како дели информације од значаја за пројекат.

По завршетку пројекта, односно једне теме или целог програма, ученици могу да изврше самопроцењивање. За то се може користити листа од неколико питања коју је наставник направио наменски за ту групу. Нека од питања могу бити: укратко напиши шта ти је било најзанимљивије, шта је било најтеже, шта си научио, које си вештине стекао, када би поново радио да ли би нешто променио, да ли си задовољан како си сарађивао са осталим члановима групе и др.

Наставник може да вреднује и продукте рада (пано, лифлет, снимак, фотографија, представа...), као и јавни наступ, обављен интервју, исказану иницијативу, посредовање у разрешавању сукоба унутар групе и др.

ИЗВОРИ ИНФОРМАЦИЈА

Концепт програма за Грађанско васпитање не базира се на коришћењу уџбеника и дидактичких материјала који су специјализовано направљени. Напротив, ученици се подстичу да користе што различитије изворе информација и да према њима имају критички однос. Циљ је јачати ученике да се ослањају на сопствене снаге у проналажењу и обради података у смислу процене њихове тачности. У изобиљу података до којих ученици могу доћи изузетно је важно оспособити их да врше селекцију и да процењују који извори се могу сматрати поузданим и релевантним, а које податке треба узети са резервом и проверити. Иако се очекује да ће се ученици у великој мери ослањати на интернет као брз и лако доступан извор информација, треба их охрабривати да користе и друге изворе података као што су књиге, старе фотографије, филмови и разговор са људима што је важан извор података у друштвеним наукама.

8.2. Грађанско васпитање

Циљ учења Грађанског васпитања је да ученик, изучавајући различите друштвене појаве и процесе, постане свестан својих права и одговорности, осетљив на потребе појединаца и заједнице и спреман да активно делује у заједници уважавајући демократске вредности.

Разред	**Први**
Недељни фонд часова	**1 час**
ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– критички разматра питања о различитости међу људима и доводи их у везу са поштовањем људских права и равноправности; – доведе у везу личне особине људи као димензије различитости и дискриминацију; – препозна ситуације и облике дискриминације и проактивно реагује; – својим понашањем показује толеранцију према различитости и не дискриминише друге људе ни по ком основу; – разликује ситуације укључености наспрам искључености у друштвени живот заједнице; – препозна различите врсте стереотипа и предрасуда и аргументује значај супротстављања тим појавама; – разликује интеркултуралност од мултикултуралности; – аргументовано дискутује борби жена за равноправност; – наведе најзначајније институције и документа која се баве заштитом равноправности; – наведе неколико невладиних организација које се баве питањима заштите људских права и циљеве њихових активности; – препозна појаве које угрожавају безбедност младих; – критички разматра питања безбедности младих и доводи их у везу са поштовањем људских права; – процени када му треба помоћ јер му је угрожена безбедност и зна коме да се обрати; – својим понашањем не угрожава своју и туђу безбедност; – критички разматра утицај медија на безбедност младих; – предлаже активности које доприносе повећању безбедности младих; – проналази релевантне изворе информација на којима заснива своје ставове; – сарађује са другим ученицима у спровођењу истраживања и пројекта; – у комуникацији активно слуша друге и дискутује аргументима.	**СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ** Лични и друштвени идентитет. Социјална дистанца. Осетљиве друштвене групе. Искљученост наспрам укључености у друштво. Дискриминација. Борба жена за равноправност. Повереник за заштиту равноправности. Стереотипи, аутостеротипи, хетеростереотипи, предрасуде, стигматизације, сегрегација. Ејџизам. Особе другачије сексуалне оријентације и њихова права. Особе са инвалидитетом. Националне мањине. Интеркултуралност и мултикултуралност. Мигранти. Институције и документа које се баве заштитом равноправности. Невладине организације у борби за поштовање права свих.
	БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ Безбедносне претње, ризици и изазови за младе. Последице угрожене безбедности младих. Безбедност младих у нашој земљи.

	Заштита младих од небезбедних ситуација и коме се обратити за помоћ. Породица као безбедно или небезбедно место за младе. Школа као безбедно или небезбедно место за младе. Друштвене мреже као безбедан или небезбедан простор за младе. Безбедност младих некада и сад. Утицај медија на безбедност младих.
Разред	**Други**
Недељни фонд часова	**1 час**
ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– исказује поштовање, брани и афирмише људска права, демократију и владавину закона; – наведе карактеристике људских права; – критички разматра механизме надзора поштовања људских права и санкционисања њиховог кршења; – опише контекст и начине борбе за људска права; – образложи значај учешћа грађана на изборима и референдумима; – наведе пример успешне грађанске иницијативе; – на изабраном примеру грађанске непослушности опише контекст настанка и последице до којих је довела; – изрази позитиван став према грађанској солидарности и волонтеризму; – препозна појаве корупције и наведе начине њеног сузбијања; – наведе показатеље недостатка културе људских права; – доведе у везу угрожавање мира са људским правима; – наведе примере кршења хуманитарног права у прошлости и садашњости; – критички разматра економске политике са становишта наоружања и претњи миру; – образложи значај антиратног грађанског активизма и наведе пример; – наведе примере насилног екстремизма и начине на који се регрутују деца и млади; – критички разматра проблем насиља у спорту и изражава негативан став према њему; – наведе показатеље светског мира и државе најнижег и највишег индекса; – критички процењује изазове и претње миру у будућности; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима и комуницира на конструктиван начин; – у сарадњи са другим ученицима учествује у дизајнирању и спровођењу истраживања и пројекта; – прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање и пројекат, користећи ИКТ и друге ресурсе на безбедан начин;	**ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА** Карактеристике људских права. Развој људских права. Међународни механизми надзора поштовања људских права и санкционисања њиховог кршења. Могућности и начини учешћа грађана у демократском друштву. Грађанска солидарност и волонтеризам. Корупција и демократија. Култура људских права.

– сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима; – процени сопствени допринос и других чланова у раду групе.	
	МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ Мир као људско право. Међународно хуманитарно право. Економске политике наоружавања. Антиратни грађански активизам. Насилни екстремизам. Насиље у спорту. Индекс светског мира. Изазови и претње миру – поглед у будућност.
Разред	**Трећи**
Недељни фонд часова	**1 час**
ИСХОДИ На крају разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– доведе у везу сиромаштво и друштвену неједнакост са степеном остварености људских права; – критички разматра проблеме незапослености и економске миграције; – препозна примере мобинга и наведе коме се треба обратити за помоћ; – образложи значај удруживања радника и борбе за њихова права; – идентификује примере дискриминације и експлоатације у области рада; – аргументовано дискутује о проблемима доступности хране, пијаће воде, образовања и здравствене заштите у савременом свету; – изрази позитиван став према афирмативним мерама у образовању осетљивих група и образложи њихов значај за социјални и економски развој друштва; – идентификује вредности на којима почива право на живот у здравој животној средини; – образложи значај Програма одрживог развоја до 2030. године; – аргументовано дискутује о одговорности различитих друштвених актера за еколошке проблеме настале услед људске активности; – примерима илуструје успешне акције удружења која се баве очувањем животне средине и правима животиња у свету и нашој земљи; – разликује релевантне и поуздане информације од манипулације информацијама о еколошким проблемима; – рационално користи природне и енергетске ресурсе; – предлаже активности којима се може постићи здравија животна средина и бољи квалитет живота људи, животиња и биљака; – у дискусији показује вештину активног слушања, износи свој став заснован на аргументима, комуницира на конструктиван начин; – у сарадњи са другим ученицима учествује у дизајнирању и спровођењу истраживања и пројекта;	**ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА** Економска и социјална права као елемент достојанственог живота. Сиромаштво и друштвена неједнакост. Право на рад. Дискриминација у области рада. Експлоатација деце у свету рада. Концепт државе благостања. Доступност хране, пијаће воде, образовања и здравствене заштите. Образовање и економски развој и животни стандард.

– прикупи, одабере и обради информације релевантне за истраживање и пројекат користећи ИКТ и друге ресурсе на безбедан начин; – сарађује у тиму, поштујући разлике у мишљењу и интересима; – процени сопствени допринос и других чланова у раду групе.	
	ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ Вредности на којима почива право на живот у здравој животној средини. 17 глобалних циљева Програма одрживог развоја до 2030. године. Одрживи развој у законодавству и пракси наше земље. Еколошки проблеми настали услед људске активности. Генетички модификована храна. Удружења грађана за очување животне средине. „Зелени" као волонтери и као политички покрет/партија. Удружења грађана за заштиту права животиња и њихове добробити. Инклузивни, безбедни и одрживи градови. Друштвена одговорност корпоративног капитала због угрожавања животне средине и људских права.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Први разред

Ово упутство, које изражава специфичности програма Грађанског васпитања за први разред трогодишњих образовних профила, надовезује се на опште упутство за остваривање ГВ у стручним школама у коме се детаљно описују карактеристике полуструктурираних програма који се реализују кроз истраживачке и пројектне активности ученика, као и захтеви који се стављају пред наставнике. То подразумева да наставници за пуно разумевање програма ГВ у стручној школи треба прво да се упознају са општим упутством, а затим са програмима по разредима.

Специфичност остваривања ГВ у првом разреду средње школе налази се у чињеници да ће групу, највероватније, чинити ученици са различитим искуством у овом изборном програму. Некима од њих то ће бити девета година како похађају ГВ, некима пета, а биће и оних који ће се по први пут сусрести са том тематиком јер су током целокупног основношколског образовања похађали Верску наставу. Међутим, модел полуструктурираног програма и начин његовог остваривања путем истраживања и рада на пројекту обезбеђује да сви ученици могу успешно да се укључе у рад на часу, посебно ако их наставник на прави начин уведе у промишљање о кључним појмовима грађанства и демократије и ако испровоцира да користе своје ваншколско, животно искуство петнаестогодишњака. Осим тога, истраживачко-пројектни начин рада омогућава тимски рад и размену између ученика неједнаког предзнања, односно неку врсту вршњачког подучавања.

Као могући начин увођења ученика у програм ГВ за први разред наводимо следећи пример подстицаја као и сет питања за дискусију.

Кад Хитна помоћ није хитна

Група радника који месецима не добијају плату за свој рад штрајкује на улици и омета саобраћај. Због њиховог штрајка Хитна помоћ не успева благовремено да стигне до пацијента који умире.

Након представљања подстицаја наставник може користити следећа питања која се односе на утврђивање знања и ставова ученика о важним питањима образовања за демократију: Шта једно друштво чини демократским? Да ли је могуће остварити нечија права не угрожавајући права других? Да ли су право и праведност исто? Шта грађанина чини грађанином? Како се постаје грађанин? Има ли смисла грађанско васпитање у школи? Да ли верујете у снагу грађанских

акција? На основу чега знамо да ли је наша група демократска? Којих правила у раду ћемо се придржавати да би свима било добро? Уводна дискусија је важна јер треба ученике да мотивише за рад на програму али даје и увид наставницима да ли ученици умеју да активно слушају, бране своје ставове аргументима и сл. У овом концепту Грађанског васпитања питања комуникације, сарадње и решавања конфликата немају статус теме али наставник све време води ученике имајући у виду ове вештине, које се постепено развијају кроз рад на различитим садржајима. Свака дискусија је прилика да се ученици подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

Након увођења ученика у ГВ треба их упознати чиме ће се бавити и на који начин. Програм за први разред предвиђа да ученици обраде две теме. Обе су прилагођене узрасту ученика, односно прате актуелна дешавања у животу младих у свету који их окружује али прво место добила је тема о различитости и равноправности у погледу права, обавеза и одговорности људи у друштву. Та тема је с правом добила ту позицију јер је базична за рад на другим темама и погодна је за увођење ученика у ГВ који нису претходно похађали овај изборни програм. Друга тема се тиче безбедности младих. Налази се у програму за први разред јер су тада ученици у већем безбедносном ризику (прелазак из основне у средњу школу) и потребно их је ојачати да о томе размишљају и из угла угрожавања њихових права. Надовезује се на прву тему која, између осталог, својим садржајем пружа подршку разумевању личног и друштвеног идентитета, процеса идентификације и имитације као и понашања индивидуе у социјалној интеракцији што је повезано са питањима безбедносних ризика младих.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више садржаја које наставник може допунити још неким јер постоје многи аспекти из којих се појам различитости, равноправности, односно безбедности могу посматрати. Предложени садржаји омогућавају да се теме посматрају из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално–глобално). Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У реализацији пројеката може се остварити сарадња са ученичким парламентом.

Тема СВИ РАЗЛИЧИТИ, А СВИ РАВНОПРАВНИ

Својим садржајем ова тематска целина представља темељ за постизање циља изборног програма Грађанско васпитање у средњој школи. Очекује се да све активности кроз које буду прошли ученици у оквиру ове теме воде ка развоју толеранције на различитост, осетљивости на различите облике дискриминације по основу различитости, затим да допринесу разумевању неких важних појмова у овој области као што су идентитет, социјална дистанца или осетљиве друштвене групе, као и да обезбеде упознавање ученика са различитим документима и телима која имају за циљ заштиту равноправности (нпр. Конвенција о правима особа са инвалидитетом; Повереник за заштиту равноправности, Координационо тело за родну равноправност...).

Садржаји који су предложени у оквиру ове теме свакако не исцрпљују све различитости које постоје међу људима али покривају оне које су најчешће и које су основ за негативне појаве као што су дискриминација у различитим облицима, сегрегација, стереотипи, предрасуде. Ученици свакако већ имају сазнања о тим појавама, а неки од њих су имали и лична непријатна искуства или познају особе које су их имале. Истраживачку активност треба тако водити да се тема проучава на општем нивоу, да је све поткрепљено чињеницама и да се доводи у везу са људским правима. Уколико се у току рада појаве реакције ученика које указују да је тема сувише узнемиравајућа за неког од њих потребно је да наставник преузме иницијативу за даљи ток комуникације и не дозволи да неко буде повређен. То се посебно односи на рад на дискриминацији, предрасудама, маргинализованим групама.

Увођење у тему треба спровести путем вођеног разговора и провоцирања ученика да изнесу своја размишљања нпр. о дилеми да ли су различитости у друштву богатство или проблем. Питати ученике да ли могу навести примере два погрешна модела: једнак приступ различитим и различит приступ једнаким. У односу на њихове одговоре питати их одакле то знају и да ли медији помажу толеранцији на различитост или доприносе дискриминацији људи на основу различитости. Уколико је атмосфера на часу пријатна наставник може да тражи од ученика, наравно уколико желе, да поделе са групом нека своја искуства када су се осећали да су били у неравноправном

положају, изложени дискриминацији или су били сведоци таквих догађаја. Наставник треба унапред да припреми неколико подстицаја за разговор са ученицима на ту тему а у наставку текста су дати неки могући примери.

Србија као мултиетничка држава

У нашој земљи поред Срба, живе многобројне етничке заједнице различите у погледу историјског, социо-културног и демографског развитка, религије и језика. Срби као већински народ чине 83,3% становништва, затим следе Мађари са 3,5%, Роми 2,1% и Бошњаци 2,0%, док остале националности партиципирају са испод 1%, као што су Хрвати, Словаци, Власи, Албанци и други. У „остале националности" сврстане су етничке заједнице са мање од две хиљаде припадника (Египћани, Ашкалије, Чеси, Јевреји и др.) којих има укупно 17, 6 хиљада (0,2%). Број лица која су искористила своје Уставом загарантовано право и нису желела да се национално декларишу износи чак 160,3 хиљада (2,2%). Такође, значајан је и број лица (30,7 хиљада или 0,4%) која су се изјаснила у смислу регионалне припадности (на пример, Војвођанин, Шумадинац, Ваљевац, Београђанин и слично).

У Републици Србији регистрована су 22 национална савета националних мањина чији се рад финансира из буџета Републике Србије.

Архитектонске баријере

У Београду, маја 2018. године, у Коларчевој задужбини уз присуство великог броја гостију из земље и иностранства, међу којима је био и велики број особа са инвалидитетом, свечано је отворен Седми европски конгрес за особе са инвалидитетом под називом „Живети у сусрету". Особе са инвалидитетом и поред предузетих мера на уклањању архитектонских баријера нису биле у могућности да самостално уђу у дворану у којој је одржана ова манифестација и да користе тоалете у овом објекту. Увидевши тај проблем, организатори су, да би обезбедили учешће свих особа са инвалидитетом на отварању Конгреса, особе са инвалидитетом преносили од улаза у објекат до дворане у којој је одржана ова манифестација. Повереник за равноправност је исте године упутио Коларчевој задужбини препоруку мера за остваривање равноправности. Да ли је Коларчева задужбина предузела потребне активности?

Половина их не жели за пријатеља, али то „није узнемиравање"

Истраживање које је ИПСОС у Србији спровео 2012. године показује контрадикторности у ставовима према особама другачије сексуалне оријентације. Само 29% учесника истраживања сматра да су њихова права у нашој земљи угрожена (у групацији испитаника старијих од 60 година тај проценат је само 18), али истовремено 48% њих не би желело да их има за пријатеља, а 40% не би желело да их има као колегу на послу. Интересантна су и истраживања која су се бавила представљањем особа са другачијом сексуалном оријентацијом у нашим медијима. Она су показала да су овакве особе или невидљиве у медијима или су приказане у негативном контексту. Међутим, у истраживању које је урадио ГЛИЦ (Геј лезбејски инфо центар) 2015. утврђен је известан помак у смислу да је мање негативних текстова и погрдних речи али и даље треба радити на објективнијем приказивању ове осетљиве групе у медијима.

Детерџент за прање веша

Иако је поштовање равноправности једна од основних вредности Европске уније један детерџент за прање веша је довео у питање да ли су сви грађани у ЕУ равноправни. У питању је афера око дуплих стандарда квалитета детерџента. Један за немачко или француско тржиште, а други за такозване периферне чланице Уније као што је Пољска, Бугарска, Румунија. Произвођач се бранио да детерџент који је нижег квалитета нема неке компоненте јер земље у које су га слале то не захтевају својим прописима. Наравно, о томе нису обавестили купце у тим земљама и свуда су се „вртеле" исте рекламе како је детерџент фантастичан у отклањању флека. Невоља је настала када је утврђено да постоје и други производи који су мање квалитетни за та тржишта (чипс, чоколада, нес кафа...). Све ово би остало скривено да нека удружења потрошача нису била упорна у доказивању дуплих стандарда квалитета и да медији то нису објавили. Истовремено то је појачало веру људи у снагу грађанских акција.

Ангажована уметност или манипулација

Ниједна фирма није имала рекламне кампање за своје производе које су изазивале толико бурне реакције као што је то Бенетон. За њихове производе карактеристичне су јарке боје које се смело комбинују у складу са слоганом *Уједињене боје Бенетон*. Главни фотограф бренда Оливијеро

Тоскани зато за рекламне кампање већ годинама ствара провокативне социјалне фотографије које уједињују различитости у друштву. Познате су његове фотографије на којима црнкиња доји белу бебу, на којима се љубе католички свештеник и опатица или фотографија са 3 иста срца извађена из човека на којима пише црно, бело, жуто. На његовим фотографијама налазе се и особе са Дауновим синдромом или анорексијом, као и умирући од СИДЕ. За Тосканија нема ужасне слике, постоји само ужасна реалност. За неке је то врхунски пример ангажоване уметности, а за друге је то неприхватљива провокација и манипулација.

Социјали експеримент о предрасудама

Ученици могу погледати трominутни филм који је подржао *УНИЦЕФ* о шестогодишњој девојчици Анано и њеном искуству како је третирају људи у окружењу кад је чиста и уредно обучена и када су је аутори експеримента средили да изгледа сиромашно и неуредно. Филм под називом *Would you stop if you saw this little girl on the street*? се налази на youtube com/watch?v=MQcN5DtMT-0

Зашто је све бело?

Видео у трајању од 2 минута и 40 секунди у коме Амерички боксер Мухамед Али говори о расној дискриминацији и отвара многа питања. Снимак *Why is everything white?* нема превод али га ученици првог разреда могу лако пратити. Налази се на https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-52988605.

Подразумева се да после оваквих подстицаја наставник започиње, модерира и приводи крају разговор са ученицима. Пожељне су ситуације сукоба мишљења али се ученици подстичу да бране своје ставове аргументима. Дискусију треба завршити неком врстом закључка чак и када је то да постоји неслагање по неком питању. Тиме доводимо ученике у когнитивни несклад који покреће на тражење нових информација што је одличан увод у први корак остваривања програма ГВ.

Што се тиче начина на који ће ученици реализовати истраживање у великој мери је повезан са садржајем који изаберу. Ако се, на пример, ученици определе за *Невладине орīанизације које се баве заштитом људских права* могу истраживати на следећи начин: направити попис НВО (колико их има), анализирати чиме се баве, утврдити коликим средствима располажу и који су главни извори финансирања, колико дуго постоје, колико грађана окупљају, која су им највећа достигнућа итд. Томе се може додати истраживање где би се на малом узорку испитаника, водећи рачуна да буде правилно структуиран по основним карактеристикама (пол, узраст, образовање), утврдило колико грађани познају активности невладиног сектора и њихова постигнућа. Добијени подаци се могу квантитативно и квалитативно обрадити. Све ово може једна група радити на нивоу Србије, друга региона и/или Европе. Добијени подаци се могу упоредити.

Ако се определе нпр. да истражују Ејџизам могу за почетак анализирати узрасну структуру становништва Србије. Затим могу прикупити податке са тржишта рада како се запошљавају особе које имају преко 45 година које нису својом кривицом изгубиле посао, могу анализирати како банке третирају своје клијенте када имају преко 50 година и желе да узму кредит. Појаву ејџизма ученици могу да истраже и преко директног разговора са старијим особама из окружења о томе како живе, које проблеме имају, да ли су усамљени, да ли се некад осећају грађанима другог реда.

Код осмишљавања пројекта ученицима је потребна помоћ и подршка наставника, како би избегли проблем „широко" постављених циљева који самим тим постају тешко остварив. На пример, ученици који су након истраживања дошли до неких интересантних података у вези интеркултуралности и мултикултуралности могу осмислити пројекат чији је циљ организовање заједничке активности особа које припадају различитим културама, верама, које говоре различите језике, а живе у истој средини. То може бити забавног карактера, спортског, едукативног, хуманитарног само је важно да се учесници међусобно што боље упознају. Пројекат може имати за циљ нпр. организовање квиза колико се познајемо, трибине, снимање едукативног кратког филма, прављење изложбе или покретање неких иницијатива за нпр. измене и допуне неких докумената која се тичу националних питања.

Тема **БЕЗБЕДНОСТ МЛАДИХ**

Једна од приоритетних области *Националне стратегије за младе* за период од 2015. до 2025.године јесте безбедност младих. Тиме се потврђује схватање да млади, као група у друштву, имају специфичне безбедносне потребе и проблеме који захтевају посебан приступ. Као области од највећег безбедносног значаја препознате су: здравље, еколошка безбедност, насиље,

безбедност у саобраћају, безбедност на интернету, ванредне ситуације. Угроженост безбедности младих се директно доводи у везу са степеном остварености њихових права. Одговорност за безбедност младих имају сви, од државе, различитих институција, организација, установа до сваког појединца. Посебно је важно да млади сами брину о сопственој безбедности и безбедности својих вршњака. Кровна организација младих Србије (КОМС), бави се планирањем и организовањем различитих активности које имају за циљ едукацију младих како да штите своју и туђу безбедност. У раду на овој теми може се користити књига *Безбедносна култура младих*, издавач Драганић (2006.), која је резултат рада на пројекту из ове области који је Министарство просвете и спорта подржало.

Као и за прву тему наставник треба да одабере адекватне подстицаје и за тему Безбедност младих. Наводимо неколико могућих примера.

Страдање младих у саобраћају

Млади у Србији чине око 23% погинулих у саобраћајним незгодама. Свако четврто погинуло лице у саобраћају је млада особа. Млади, посебно мушкарци, од припадника свих других старосних група имају највећи ризик да смртно страдају у саобраћају. Највећи ризик за младе је њихова физичка и емоционална незрелост, као и неискуство. Млади најчешће страдају викендом, у ноћним сатима, пред зору, не поштујући саобраћајна правила, возећи неприлагођеном брзином, услед вожње под дејством алкохола као и због некоришћења појасева.

Најважнији предлози измене и допуне *Закона о безбедности саобраћаја* који треба да допринесу смањивању саобраћајних незгода у којима су учесници млади су: продужење рока важења пробне возачке дозволе на две године особама које су положиле возачки испит са навршених 19 година и продужење периода забране управљања моторним возилима од 23 сата увече до 6 сати ујутру.

Пожар у кафићу

У Новом Саду се 2008. године у кафићу Лаунџ десио пожар у коме је осморо младих људи изгубило живот од гушења отровним димом. Том приликом, само породица Пекић изгубила је и сина и кћерку. У тренутку несреће у кафићу је било много више људи него што то простор дозвољава за безбедан боравак младих. За изазивање пожара оптужена су два власника локала али је суд и државу Србију прогласио одговорном јер, за све време рада кафића, који је имао дозволу, није извршена ни једна обавезна контрола о заштити од пожара. Пожар је касно идентификован, јер се у кафићу пушило и било је пуно дима, а када је примећен, настала је паника и људи нису успели да изађу због стампеда који се створио. Кафић није имао обележен пут у случају пожара, што је за такве локале обавезно.

Млади и насиље

Насиље младих људи представља један од највидљивијих облика насиља у друштву. Нема заједнице, колико год била богата или сиромашна, урбана или рурална, која је имуна на разорне последице овог насиља. Широм света су млади свакодневно и починиоци и жртве насиља на улицама, стадионима, у школама и у кафићима. Током прошле деценије главни узроци смрти адолесцената нису више били природни, већ су то постале ненамерне повреде и насиље. Његове последице су видљиве не само по броју смрти, болести и инвалидности, већ се одражавају и на квалитет живота. Проблем насиља младих не може се посматрати изоловано од других проблема у вези са ризичним понашањем. Статистички подаци указују да је око 65% свих убистава младих повезано са употребом алкохола и дроге, без обзира да ли је реч о починиоцу или жртви.

Трафикинг

Процењује се да је 80% младих свакодневно на интернету, 90% младих има профил на Фејсбуку или некој другој друштвеној мрежи, а просечни корисник мреже има више од 400 „пријатеља". Ово су неки од налаза најновијег истраживања о коришћењу интернета у Србији. Многи млади користе интернет за информисање, за забаву, дружење али има и оних који су упали у замку трафикинга на сајтовима, најчешће маскиран у виду веома примамљивих понуда за добро плаћен посао у иностранству. Посетиоцима ових сајтова нуди се могућност да, без много формалности, добију посао. Озбиљност понуде се притом обично документује лажним уговорима и гаранцијама, не би ли све изгледало крајње уверљиво и веродостојно. Жртва на сајту попуњава формулар-пријаву са детаљним информацијама о свом материјалном, породичном и здравственом статусу, чиме у потпуности открива свој профил. Затим добија препоруку да о томе

никоме не говори под изговором великог интересовања за добар посао. Жртве трафикинга најчешће су особе у узрасту од 16 до 22 године, са ниским материјалним и социјалним статусом породица из којих потичу. Они увек завршавају као јефтина радна снага у иностранству, где су, лишени пасоша и новца, приморани да се баве или проституцијом или тешким физичким радом који није плаћен. Даљим директним уценама и застрашивањима, жртве трафикинга постају дугорочни робови.

Ракете и дерби

Седамнаестогодишњи Александар Радовић из Опова је 2018. дошао да бодри своје љубимце у „вечитом дербију" не слутећи да ће то бити последња фудбалска утакмица којој присуствује. Стадион је био пун. Александар је био на северној страни, међу „Звездиним" навијачима. Пуцало се и ломило. Једна од ракета га је погодила. Превезен је у Ургентни центар, али му није било помоћи. Нико није одговарао за његову смрт.

После подстицаја и дискусије ученици треба да одаберу неки аспект безбедности младих који ће истраживати. Тема пружа велике могућности па се нпр. могу прикупити статистички подаци о страдању младих у саобраћају у нашој земљи, региону и свету, затим се могу упоредити добијени подаци и анализирати шта су узроци што се негде страда више а негде мање. Истраживање може да буде о понашању младих на интернету са циљем да се идентификују најчешћа ризична понашања. За оне које интригира насиље које млади трпе у породици може се осмислити истраживање у коме би се прикупили подаци од запослених у оближњем Центру за социјални рад (колико годишње има пријављених таквих случајева, како Центар реагује, какве су последице по младе...). Ученици могу да истражују субјективни доживљај младих о сопственој безбедности. За ту сврху треба да саставе краћи упитник (најбоље са питањима која имају скалу процене), да изаберу ко ће им чинити узорак и да спроведу истраживање, а затим обраде добијене податке. За овакво истраживање могу тражити помоћ школског психолог или педагога.

После презентација о резултатима спроведених истраживања ученици треба да се фокусирају на неки аспект безбедности младих и да осмисле пројекат. Уколико нпр. истраживањем утврде да млади нису довољно свесни безбедносних ризика може се спровести пројекат у оквиру ког ће се направити изложба у неком делу школе (хол, библиотека...) где ће се представити реално стање страдања младих (алкохол, дрога, болести, саобраћај, оружје, трафикинг...). Може се спровести трибина где ће ученици имати прилику да разговарају са особама које су прошле кроз неке небезбедне ситуације нпр. потапање сплава на прослави Нове 2023. године где је било дупло више гостију него што је дозвољено. Трибина може бити посвећена и дискусији о неким мерама које имају за циљ повећање безбедности младих. Нпр. могу се позвати стручњаци саобраћајне струке за разговор о ефектима мера за младе у вези самосталне вожње и ноћне вожње.

Други разред

Изборни програм Грађанско васпитање у другом разреду надовезује се на активности предвиђене програмом за први разред и доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања, као и развоју међупредметних компетенција. Програм се остварује кроз истраживачки и пројектни рад ученика на начин како је то описано у општем упутству за остваривање ГВ у стручној школи. У наставку текста налази се упутство које изражава специфичности овог програма и садржи примере за подстицај.

Као и у првом разреду програм предвиђа обраду две теме. Није неопходно да се реализују у једнаком временском периоду (по једна у сваком полугодишту). Програм не дефинише динамику рада, јер је то повезано са активностима и интересовањима ученика, а наставник води рачуна да обе тема добију адекватно време за реализацију.

Теме пружају велике могућности за истраживачке активности и осмишљавање пројеката. За сваку од њих понуђено је више садржаја који се могу изменити, допунити јер постоје многи аспекти демократског друштва и проблематике мира и угрожавања мира који се могу истраживати и то из различитих перспектива: временске (некад–данас–сутра) и просторне (локално-глобално).

Ослонци за рад на било ком садржају су кључна питања образовања за демократију – људска права, право и праведност, одговорност, грађанска иницијатива и међузависност различитих утицаја. У овом концепту Грађанског васпитања питања комуникације, сарадње и решавања

конфликата немају статус теме, али наставник све време води ученике имајући у виду наведене вештине, које се постепено развијају кроз различите активности и садржаје. Свака дискусија је прилика да се ученици, на пример, подстичу на активно слушање, аргументовање, нападање проблема а не особе, као и на друге вештине конструктивне комуникације.

УВОД У ПРОГРАМ

Уводне активности треба спровести, током једног до два часа, путем вођеног разговора чији је циљ да се ученици упознају са програмом и начином рада. У другом разреду већина ученика има искуство како се ГВ остварује у стручној школи па се у овом уводном делу може разговарати и о прошлогодишњем искуству. Наставник треба да припреми подстицај који повезује две теме програма, односно учешће грађана у демократском друштву и питања мира, као и пратећи сет питања. Наводимо пример једног таквог подстицаја.

Ширин Ебади

Ширин Ебади, иранска правница и активисткиња за људска права и оснивач „Центра за одбрану људских права" у тој земљи. Нобелову награду за мир добила је 2003. године за свој труд у борби за демократију и људска права, посебно у борби за права жена и деце. Живела је у Техерану где је била приморана да напусти место судије, јер женама после Исламске револуције није било дозвољено да буду на тој функцији. Због све већег прогона иранских грађана који су били критични према актуелном политичком режиму 2009. године је избегла у Велику Британију. Гост наше земље била је 2014. године и одржала предавање у Ректорату Универзитета у Београду. Тада је рекла да мир не значи недостатак рата јер, како каже, није важно да ли је неко убијен пиштољем или пијући загађену воду, да ли је у затвору као странац или новинар због свог текста, да ли је бескућник јер је избеглица, или зато што није запослен. „Мир за мене значи да се људско достојанство поштује свуда, од стране свих" – рекла је Ебади и подвукла да је мир достижан само у демократском друштву у којем постоји социјална правда. Ебади је, ипак, нагласила да се не сме заборавити да су неки диктатори дошли на власт демократским средствима, наводећи пример Хитлера и да демократија не може да постоји без разумевања и уважавања људских права и мишљења грађана. „Не постоји ниједан изузетак за непоштовање људских права, а демократија у којој се не чује мишљење грађана нема легитимитет" – истакла је она.

Тема **ЉУДСКА ПРАВА, ГРАЂАНИ И ДЕМОКРАТИЈА**

За ову тему може се рећи да представља окосницу Грађанског васпитања и изузетно је важна за постизање циља овог изборног програма. Очекује се да све активности кроз које буду прошли ученици у оквиру рада на овој теми воде ка стицању знања, вештина, ставова и вредности релевантних за одговорну улогу грађанина у демократском друштву. Међутим, за ту улогу ученик се припрема током рада и на свим другим темама ГВ током трогодишњег школовања у стручној школи јер се у склопу сваке теме бави питањима људских права и њиховим поштовањем.

Садржаји који су предложени у оквиру ове теме свакако не исцрпљују све што је важно за људска права, грађане и демократију али настоје да покрију најважнија питања учешћа грађана у демократском друштву, где се поред уобичајених (избори, референдум, покретање иницијатива...), појављују и садржаји који се односе на корупцију и грађане „звиждаче", који јавно упозоравају на незаконите активности у друштву. Посебну пажњу треба дати борцима за људска права у прошлости и садашњости, како би ученици схватили да у свету постоји још много примера кршења људских права и простора за борбу. У складу са тим су и садржаји који се односе на показатеље недостатака културе људских права, међународне механизме надзора поштовања људских права, као и санкционисање њиховог кршења. Ова тема пружа могућност да се ученици баве позитивним примерима, као што су грађанска солидарност и волонтеризам, као и негативним појавама које штете демократском друштву. Ученици другог разреда свакако већ имају нека сазнања о тим појавама и могу јасно изражавати своје ставове и критички дискутовати уз коришћење проверених чињеница.

Као и за друге теме наставник треба да припреми уводни подстицај и пратећа питања. У наставку текста налази се неколико примера могућих подстицаја.

Референдум – за или против

Швајцарска је међу ретким државама у свету у којој грађани по неколико пута годишње излазе на референдуме и то по врло различитим питањима. Ова алпска земља је зато многима

„узор демократије", иако су неке одлуке грађана добиле критику из читавог света. Тако су 2009. године грађани ове земље одлучили да забране изградњу нових минарета уз џамије, а 2014. године су тесном већином изгласали ограничавање досељавања странаца. Многи угледни правници су указали да такве одлуке, иако су последица воље грађана, ипак нису демократске.

По неким мишљењима, изражавање воље грађана понекад може да изазове више проблема него што их решава. Грађани Дрездена су, на пример, пре неколико година били позвани да одлуче о изградњи новог моста и тек кад су се на референдуму изјаснили за изградњу, огласила су се удружења за очување заштите околине која су била оштро против тога. Политиколог Ворен Монтаг наводи да се у пракси догађа да такве форме непосредне демократије поларизују грађане, што не иде у прилог демократским процесима у једном друштву. Немачка је имала лоша искустава са изражавањем воље грађана за време нацизма, јер управо диктатори често користе референдуме како би својој политици дали неку врсту легитимитета. Зато Монтаг сматра како је реч о некој врсти „привидне демократије" и да се и у демократским друштвима може отворити простор популистима да на референдуму спроведу своје идеје.

У вези са тим поставља се још питања: Да ли референдум заиста представља израз воље свих грађана и свих социјалних групација? Да ли на референдуме пре свега излазе образовани грађани који прате политичка збивања, па се тако чак и повећавају социјалне разлике? Да ли неки грађани који нису изашли на референдум тек по његовом окончању добијају потребу да искажу своју вољу? Пример референдума у Великој Британији о изласку из Европске Уније показује колико је компликована прича о примени тог облика непосредне демократије. Догађаји после референдума, довели су до тога да су многи грађани тражили нови референдум са питањем *Да ли желите да Британија напусти Европску Унију сада када знамо под којим условима*?

Корупција – социјални динамит

У Румунији су најмасовнији протести након обарања комунистичке диктатуре, избили 2017. године због противљења грађана уредби која штити званичнике од истрага за корупцију. Протест је организовало више десетина група цивилног друштва и две синдикалне организације. У Израелу је десетине хиљада људи демонстрирало 2017. године против владе, након што је премијер Бењамин Нетањаху оптужио полицију да му „пакује" корупционашку аферу. На транспарентима су га назвали „crime minister" уместо „prime minister". У Доминиканској Републици демонстрације је организовала антикорупциона група *Зелени марш*. Масовне демонстрације против корупције су се одвијале и у главном граду Ирака Багдаду. Све су ово примери покушаја грађана да се изборе са проблемом корупције.

За корупцију се често каже да је израз социјалне патологије која омета развој једног друштва, јер доводи до коришћења јавних ресурса за личну корист појединаца. Називају је и *социјални динамит*, јер изазива масовно незадовољство грађана. У политичкој борби она се често користи тако што у кампањама политичари убеђују гласаче да ће се са том појавом изборити. Чешће се, нажалост, дешава да политичари буду осумњичени за корумпираност.

Индекс перцепције корупције 2017. године показује да су Нови Зеланд и Данска земље са најмањом стопом корупције, док су Сирија, Јужни Судан и Сомалија са највећом. Те године, са скором 41, Србија је била на 77. месту (од 180) са Кином, Суринамом и Тринидадом и Тобагом. Каква је сада ситуација по том питању у нашој земљи? Како се једно друштво може борити против те појаве.

Уместо овог текста као подстицај за разговор о корупцији може се користити и пример неке конкретне корупцијске активности и како је она откривена или нека ефектна карикатура о тој појави.

Након увођења ученика у тему и представљања кључних појмова садржаја ученици имају велики избор за истраживање. На који начин ће то урадити зависи од тога шта су изабрали и шта желе да добију. Ако се, на пример, определе за истраживање садржаја који се односи на личности које су посебно допринеле развоју људских права онда је биографски метод најбољи избор. Уколико желе да утврде шта млади мисле о нпр. спровођењу референдума потребно је направити упитник, а уколико желе да утврде колика је излазност грађана на изборе у различитим земљама анализираће статистичке податке.

Рад на теми се завршава пројектом који ученици треба, на основу спроведених истраживања, да осмисле и реализују. Он се може бавити позитивним појавама демократског друштва као што

су нпр. акције солидарности или покретања неких иницијатива, а могу и негативним као што су апатија бирача (некоришћење права гласа) или корупција. Пројекат може бити организовање гледања филма нпр. *The other pair* у трајању од неколико минута за групу ученика који не похађају ГВ и затим разговор на тему солидарности као важног показатеља демократичности једног друштва. Таква активност одлично кореспондира са изборним програмом Верске наставе и може се лако извести.

Тема **МИР И ПРЕТЊЕ МИРУ**

И ова тема повезана је са другим темама јер мир, разоружање, развој друштва и људска права се морају изучавати у својој међузависности. Иако Повеља Уједињених нација забрањује рат као средство за решавање међународних спорова у сваком тренутку 21. века има десетине ратних сукоба у свету.

Мир се може посматрати кроз разликовање позитивног и негативног мира. Негативно одређење значи да нема насилног конфликта између држава или унутар једне државе, док позитивно подразумева да нема рата, а да постоји стање једнакости и правде које омогућава лични и друштвени развој. Висок ниво социјалне правде и минимално присуство насиља карактеришу позитиван мир. Док неки мисле да се сви проблеми решавају спречавањем или заустављањем рата, у стварности свакодневнице остаје да се уради велики посао уређења структуре која ће водити ка увећању социјалне правде и могућности развоја за све људе. Сходно томе, ученици треба да схвате да мир није само заустављање сукоба и разоружање, него је, такође, начин на који људи живе и раде.

Ратни сукоби су осетљиво питање, јер увек постоји могућност да у групи буду и ученици чије је породично сећање по том питању живо и болно (на пример, грађански рат у Југославији или мигранти из ратом захваћених подручја). То захтева посебну пажњу и рад са емоцијама. Као и код других тема треба радити из различитих временских и просторних перспектива (некад–сад–сутра; локално–глобално). Ученици свакако имају солидно познавање проблематике ратовања и успостављања мира у прошлости, јер се ова тема изучава у настави историје. У оквиру Грађанског васпитања било би добро да истраже колико ратних жаришта тренутно постоји у свету, који су узроци настанка, какве су све последице (локално–глобално) и могућности разрешења сукоба, а да затим то доведу у везу са степеном остварености људских права.

За увођење ученика у тему наставник треба пажљиво да изабере подстицај који може бити из прошлости или актуелни догађај. У наставку текста налази се неколико примера могућих подстицаја. Први од њих доводи у везу две теме овог програма.

За увођење ученика у тему наставник треба пажљиво да изабере подстицај који може бити из прошлости али и актуелан. У наставку текста налази се неколико примера могућих подстицаја. Први од њих доводи у везу две теме овог програма.

Говор грчког композитора

Ученици могу да погледају снимак говора који је, као израз солидарности са Српским народом током НАТО бомбардовања 1999. одржао чувени грчки композитор Микис Теодоракис. Говор траје 7 минута и доступан је на https://www.youtube.com/watch?v=MGW1E8QLve0

Јемен 2019.

После четири године рата, опасности од „озбиљног недостатка хране" изложено је више од 16 милиона становника ове земље, упозоравају УН. Сукоб је започео 2014. године, пошто су побуњеници из покрета Хути протерали међународно признату владу из главног града. Затим се укључила Саудијска Арабија и, заједно с Уједињеним Арапским Емиратима, почела да бомбардује и блокира Јемен како би поново инсталирала збачену владу. Западне силе увелико су подржале саудијску кампању. Пресечени су путеви којима се храна допрема до становника, а УН на својим конференцијама упозорава како земљи прети „велика, страшна глад". Истина је да је у Јемену од глади већ умрло више хиљада људи, углавном деце. Са друге стране, познато је колико се хране у другим деловим света баца, па се поставља питање да ли је светска заједница учинила све што је могла за ситуацију у Јемену.

Деца војници

Хуманитарно право забрањује учешће деце у борбеним активностима, али деца војници и даље представљају озбиљан проблем у многим деловима света. Међународно хуманитарно право налаже да се деца млађа од петнаест година не смеју регрутовати у оружане снаге, као и то да се

морају предузети „све расположиве мере" како би се спречило њихово директно учешће у оружаним борбама. Приликом регрутовања деце између 15 и 18 година старости, приоритет се мора дати регрутовању оних старијих. Број деце која постају војници, било добровољно или присилно, нажалост, све више расте. Деца која живе у конфликтним подручјима, а посебно она одвојена од породице и маргинализована на неки други начин, лако могу постати потенцијални регрути. Деца су често присиљена да се придруже некој оружаној групи или да постану борци само да би преживела. На друштвеним мрежама се могу видети фотографије сасвим мале деце у ратној одећи и са оружјем.

Експлозије бомби у Бриселу 2016.

У осам ујутру, 22. марта 2016. године, у холу главног бриселског међународног аеродрома експлодирала је бомба у коферу испред кафетерије „Старбакс" на терминалу за одласке, а одмах затим огласила се и друга експлозија и цео стаклени зид аеродромске зграде разлетео се у парампарчад. Страдало је најмање четрнаесторо људи а било је много више рањених. Један час касније, експлодирала је бомба у вагону подземне железнице на станици Малбек у центру Брисела, неколико стотина метара од седишта Европске комисије, Савета и Парламента. Погинуло је двадесет путника, више од сто је рањено. Списак жртава би био још дужи да је експлодирала још једна кофер-бомба, коју је полиција касније нашла на аеродрому. Терористи су очигледно планирали нападе тако да изазову што више мртвих: аеродром је нападнут непосредно пред укрцавање на неколико интерконтиненталних летова, у време кад је хол био пун путника, а жртве експлозије у метроу били су махом људи који су ишли на посао и средњошколци. Одговорност за нападе преузела је Исламска држава, са образложењем да је Белгија стављена на мету зато што је чланица међународне коалиције за борбу против исламистичког тероризма. Како једна држава треба да реагује у таквој ситуацији?

Након увођења ученика у тему и представљања кључних појмова садржаја ученици имају велики избор за истраживање. На који начин ће то урадити, као и код обраде претходне теме, зависи од тога шта су изабрали и шта желе да добију. Уколико истражују страдање цивила и однос према рањеницима и заробљеницима у ратовима у 21. веку, користиће, на пример, статистичке податке Црвеног крста. Уколико истражују индекс светског мира, потражиће на интернету податке које сваке године објављује Институт за економију и мир. Уколико их интересује колико се новца годишње троши за наоружавање у свету и које земље су највећи купци оружја, податке могу потражити на више сајтова, водећи рачуна да буду званични. Уколико те податке прикупе преко новинских текстова, што је прихватљиво у истраживачком делу рада на теми, потребно је проверити их код још неких извора. Ученици могу истраживати које све и за која дела добио Нобелову награду за мир. Посебно важан део програма представља садржај који се односи на хуманитарно право и ученици би у истраживачком делу могли да открију не само на шта се оно односи већ и колико се поштује у актуелним ратним жариштима.

Последњи део рада на овој теми предвиђа да ученици осмисле мањи пројекат на основу неког податка који су истраживањем добили и који их је посебно подстакао на промишљање. Пројекат може бити нпр. припрема изложбе о актуелним ратовима у свету и последицама које ти ратови имају по људе, економију, екологију. Уколико се заинтересују за рад Црвеног крста ученици могу да осмисле пројекат у коме би информисали ученике у својој школи зашто је важно бити волонтер Црвеног крста. Пројекат може бити и организација трибине где би гости по позиву учествовали у разговору о актуелном стању у свету по питању мира.

Трећи разред

Изборни програм Грађанско васпитање у трећем разреду надовезује се на активности предвиђене програмом за претходне разреде и такође доприноси остваривању општих исхода образовања и васпитања и развоју кључних и међупредметних компетенција. И даље се програм остварује кроз истраживачки и пројектни рад, с тим што се очекује да ученици на основу искуства које имају покажу напредак у вештинама које такав начин рада развија као што су: већи степен самосталности, боље сналажење у раду са подацима, зрелије аргументовање, лакше договарање, квалитетније презентовање резултата истраживања, већи број идеја за пројекте и сл.

Као и у претходним разредима програм садржи две тематске целине, с тим да у трећем разреду има нешто мање часова и зато је потребно добро испланирати динамику истраживачких и пројектних активности, посебно у другом полугодишту.

Прва тема програма кореспондира са чињеницом да ученици трогодишњих образовних профила улазе у свет рада након средње школе. Кључни појмови садржаја треба да им омогуће боље разумевање различитих аспеката рада, посебно појава које угрожавају људска, социјална и економска права. Нажалост свет рада је још увек пун дискриминације, стереотипа и предрасуда по различитим основама и зато се у програму налазе исходи који су на нивоу примене и могу бити од користи ученицима кад почну да раде. На пример, такав је исход: *препозна примере мобинга и наведе коме се треба обратити за помоћ*. Дакле, рад на овом садржају не треба да се заврши на томе да ученици знају шта је мобинг већ је потребно да изграде такве ставове да реагују на ту појаву.

Програм за трећи разред, а самим тим и целокупни рад у области грађанског васпитања у стручној школи завршава се темом која ученицима није непозната јер су се са питањима екологије и одрживог развоја упознали у оквиру различитих школских програма и активности. Међутим, ГВ ученицима треба да обезбеди да те садржаје доведу у везу са одговорним грађанством и да заштиту животне средине разумеју као вид борбе за људска права.

С обзиром да је у питању завршни разред важно је да у току свих ученичких активности наставник подстиче процес интеграције претходно стечених знања и вештина из области Грађанског васпитања. Може се рећи да нема садржаја ГВ са којим су се ученици сусрели у претходним разредима који се не могу довести у везу са економским и социјалним правима (дискриминација, стереотипи, опште добро, безбедност...). У процесу интеграције треба инсистирати на различитим перспективама у смислу: ја и други, некад и сад, локално и глобално.

Осим интеграције потребно је, на последњим часовима, извршити и неку врсту рекапитулације чиме су се све ученици бавили током три године рада на садржајима ГВ. Она треба да иде у два правца. Један се односи на лични план ученика јер захтева да свако за себе процени које добити има од похађања Грађанског васпитања (у чему је напредовао, шта мисли да ће му користити у свакодневном животу и сл.), а други се односи на групу и захтева сагледавање како су функционисали, које проблеме су имали, како су их решавали. За очекивати је да су ученици из разреда у разред јачали групну кохезију и напредовали у сарадњи и ефикасности у раду. За те потребе треба користити материјале (превасходно фотографије) којима су документовали своје активности током сва три разреда и на тај начин сачувати од заборава све оно што су истраживали и радили у пројектима заједно. Уколико су ученици сагласни такве презентације могу бити доступне и другима, нпр. на сајту школе, профилима школе на друштвеним мрежама.

УВОД У ПРОГРАМ

Увођење ученика у Грађанско васпитање за трећи разред, као и у претходним разредима, треба да се одвија уз помоћ подстицаја који обједињује две теме програма како би ученици дошли до увида да економска и социјална права, као и право на здраво окружење представљају предуслов за остваривање осталих људских права. У наставку је пример таквог подстицаја.

Гладни не могу да брину о свом праву на здраву животну средину

Неразвијене земље, преузимајући знања, технологије и вредности развијених земаља путем опште глобализације, могу се много брже развијати и унапредити квалитет живота свог становништва. Да би се до тог позитивног ефекта глобализације дошло, најважније је да држава обезбеди квалитетно образовање за све. Без образованог становништва процес глобализације може увести земљу у такозвано савремено ропство где је економска експлоатација људи и деце као у 19. веку, а оствареност њихових права минимална. Посебно су угрожена права на здраву животну средину јер се најчешће у те неразвијене земље уводе застареле технологије које су велики загађивачи. У условима глади и општег сиромаштва људи да ли им се може замерити што не брину о осталим правима, као што су она на здраву животну средину. Чија је то одговорност?

Тема **ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА ПРАВА**

Ова тема смештена је у програм за трећи разред јер одговара зрелости ученика, израженој осетљивости за социјалну неправду, као и бољем разумевању света рада који их очекује у будућности. Кључни појмови садржаја који су предложени свакако не исцрпљују ову комплексну

тему али је најважније да ученици сагледају да је оствареност економских и социјалних права директно повезана са оценом степена демократије у једном друштву и да се она, иако смо у 21. веку, још увек крше. Посматрано из перспективе грађанина демократија се у великој мери процењује преко могућности државе да осигура економску и социјалну сигурност што укључује различите услуге и користи из области здравства, образовања, социјалне заштите. У трећем разреду ученици имају солидно лично искуство у наведеним областима (неки од њих повремено и раде и зарађују), а често и индиректно преко искустава најближих особа чија су права у овој области била угрожена. Иако се сва права посматрају као целина, ипак се између њих могу направити разлике. Грађанска и политичка права имају за циљ да умање моћ државе, а економска и социјална права траже повећање моћи државе јер без ње нема могућности заштите економски најсиромашнијих слојева друштва. Може се рећи да економска и социјална права представљају неопходан предуслов за остваривање других права. Ученике треба оспособити да препознају различите форме друштвене неједнакости која се налази у основи многих друштвених проблема, затим различите врсте експлоатације (посебно деце) и дискриминације људи у свету рада и тешкоће са којима се сусрећу осетљиве групе људи у остваривању економских и социјалних права. Борба за оствареност економских и социјалних права је борба за друштвену праведност и социјални мир. Медији су препуни информација о проблемима у здравству, просвети, социјали те их наставници могу користити као подстицај, а ученици у истраживачким активностима.

Примери за подстицај

Да ли они знају да је Божић?

Познати ирски музичар Боб Гелдоф је, видевши документарни филм о сиромаштву у Етиопији, отпутовао у Африку. Одмах по повратку у Енглеску окупио је највеће енглеске поп звезде под именом Band Aid и снимио најпродаванији британски сингл свих времена – „Do they know it's Christmas" (Да ли они знају да је Божић ?). Концерт Live Aid одржан је 13. јула 1985. на више локација – главне сцене су биле у Лондону (72.000 гледалаца) и Филаделфији (90.000 гледалаца), уз наступе у Сиднеју и Москви. Прикупљено је преко 60 милиона долара за гладне у Етиопији. То је био један од највећих икад реализованих сателитских и ТВ преноса – процењује се да је пренос уживо гледало око 1,5 милијарда гледалаца у 100 земаља широм света. Иако је Live Aid покренуо осећања људи да не буду равнодушни на туђу несрећу проблем сиромаштва у Етиопији ни до данас није решен.

Шта на етикети не пише?

Последњих година неки одевни предмети имају толико велике етикете, да су некад теже и малтене веће и од самог артикла. Изгледају као блокчић. И на њима су углавном корисне информације – величина, врста тканине, земља порекла, температура на којој се перу и пеглају. И то је то. Но, да ли сте се икада запитали шта на етикети не пише? Замислите да купите комад одеће на чијој етикети пише овакав текст: „100 посто памук. Произведено у Камбоџи, израдио Бехнам, стар девет година. Он свако јутро устаје у пет сати и иде у фабрику текстила у којој ради. Ноћ је кад иде на посао, ноћ је кад се враћа са посла. Облачи се лагано јер је температура просторије у којој ради 30 степени. Прашина у соби скупља му се у носу и устима. Маска, која би помогла Бахнаму да лакше дише, компанију би коштала мање од 10 центи али је он не добија. Дечак ће провести цели дан гушећи се како би зарадио мање од једног долара".

Кључни појмови садржаја ове теме пружају велике могућности за истраживачки рад. На пример, ученици се могу бавити садржајем право на рад и истраживати незапосленост, посебно младих, у средини у којој живе. Могу прикупити статистичке податке који говоре колико незапослених су жене и мушкарци, каква им је узрасна и образовна структура, колико дуго чекају посао и сл. Затим могу направити сет питања за разговор са незапосленим особама и са послодавцима и утврдити њихов поглед на проблем незапослености младих. Могу направити упитник који би путем мејла дали да га попуне особе које познају а напустиле су земљу и раде у иностранству са циљем да се утврде мотиви њихове миграције. Циљна група истраживања за овај садржај могу бити и представници осетљивих група (особе са инвалидитетом, самохране мајке...) и њихови проблеми да остваре право на рад.

Такође, могу се осмислити различити пројекти настали на основу резултата добијених истраживачким активностима. На пример, уколико ученици утврде да се млади тешко запошљавају и да је препорука послодаваца да развију свој бизнис, ученици могу имати за циљ

пројекта довођење стручњака за стартап предузећа који би свим заинтересованим ученицима завршног разреда одржао предавање како започети сопствени бизнис који је еколошки чист и води одрживом развоју што би направило везу са другом темом програма.

Тема **ПРАВО НА ЗДРАВУ ЖИВОТНУ СРЕДИНУ**

Ова тематска целина ученицима не представља новину али у оквиру Грађанског васпитања фокус треба да буде на Конвенцији о доступности информација, учешћу јавности у доношењу одлука и праву на правну заштиту у питањима животне средине, познато као Архуска конвенција. Основно полазиште за рад на теми је да свака особа има право да живи у здравој животној средини али уз дужност, како индивидуалну тако и у заједници са другима, да штити и унапређује животну средину у корист садашњих и будућих генерација. Како би ово право (и дужност) остварили, грађани морају да имају потпуну и благовремену доступност информацијама, право на учествовање у доношењу одлука и право на правну заштиту у питањима животне средине. Управо ово право пружа велике могућности да ученици истражују јер постоје бројни показатељи његовог кршења, како на локалном тако и на глобалном нивоу. Наравно, ученици се могу бавити и позитивним примерима поштовања тих права. За очекивати је да ће ученици са лакоћом осмишљавати пројекте којима ће се бавити у оквиру ове теме пратећи актуелне вести у вези са стањем животне средине. За тему пројекта посебно су погодни они еколошки догађаји који имају локални карактер и који дају простор за сарадњу са званичним институцијама и невладиним организацијама у овој области.

Ученици који се определе да истражују кључни појам садржаја који се односи на „зелене" као волонтере и као политички покрет/партију остварују везу са темом из другог разреда Грађанског васпитања *Људска права, грађани, демократија*. Како у нашој средини нису довољно познате акције које остварују удружења грађана у овој области једна од могућих идеја за пројекат може бити њихова промоција.

Пројекат може имати за циљ снимање кратког филма који би се бавио неком интересантном чињеницом из ове тематике или, уколико постоји драмска секција у школи, може се припремити краћа представа са ангажованим текстом о праву на здраву животну средину.

Наравно, као и у претходним разредима пројекти могу бити тако осмишљени да укључују сарадњу са ученичким парламентом.

За увођење ученика у ову тему наводимо неколико могућих подстицаја.

Овај свет се мења

Ученици могу да чују а затим и да разговарају о песми Јелене Петошевић *Еколошка песма* (4:26), доступној на *https://www.youtube.com/watch?v=9a9YxMrSRek* или о песми *Овај свет се мења (3:51)* коју изводи група Бајага и инструктори и доступна је на https://www.youtube.com/watch?v=GHO5x3srEfc.

Бициклом на посао

И у Србији се обележава међународни Дан зимске вожње бициклом на посао (Winter Bike To Work Day), који повезује градове широм света чији су се становници обавезали да бициклом иду на посао, у школу, на факултет… Зелени Србије истичу да вожња бицикла има велики социјални, економски и еколошки значај. Пре свега, под тим се подразумева позитиван утицај на здравље људи и одржавање кондиције, уживање у природи, а представља јефтинији, еколошки и често бржи начин превоза са „0%" емисије штетних гасова. То је важно јер од укупне количине загађујућих материја које се налазе у ваздуху у урбаним срединама чак 70% потиче од издувних гасова моторних возила. Шта су препреке већој употреби бицикла у превозу људи у Србији?

Употреба животиња у научно-истраживачке сврхе

Употреба животиња у научно-истраживачке сврхе поделила је стручну и ширу јавност јер са једне стране експерименти на животињама доносе корист људима (нпр. испробавање ефеката лекова и нових технологија), а са друге наносе патњу животињама. Лабораторије у развијеним државама у обавези су да поступају у складу са процедурама, запослени научници похађају наменске семинаре, а све их контролишу врло строге и стриктне етичке комисије. Међутим и даље постоје лабораторије, посебно оне на бродовима у ничијим водама, где се у истраживањима користе животиње мимо датих процедура.

Предности и недостаци генетски модификованих организама

Најчешће генетички модификовани организми су биљке, чијем се генетичком материјалу додају гени који ће омогућити отпорност према некој болести. Циљ је да се добију бољи усеви. Ипак, јавност најчешће не гледа благонаклоно на ову методу и постоји бојазан да би промене на генима биљака које користимо као храну могле да изазову и промене на људским генима, те и развој болести, попут канцера. Такође, генетички модификовани микроорганизми често изазивају бојазан као потенцијални изазивачи нових болести (свињски грип је један од доказаних примера). Аргументи поборника ГМО су да су ови експерименти управо ново поље за откривање лекова и терапија за оболеле људе. На пример, инсулин, који је неопходан дијабетичарима, увелико се производи путем генетички измењених бактерија.

8.3. Изабрана поглавља математике

(за образовне профиле у четворогодишњем трајању који имају 2 часа недељно обавезног предмета Математика)

Циљ учења Изабраних поглавља математике је да ученик, усвајајући математичке концепте, знања, вештине и основе дедуктивног закључивања, развије апстрактно и критичко мишљење, способност комуникације математичким језиком и примени стечена знања и вештине у даљем школовању и решавању проблема из свакодневног живота и струке, као и да формира основ за даљи развој математичких појмова.

Разред	**Трећи** (за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике и у трећем и у четвртом разреду) **Трећи или четврти** (за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике једном, у трећем или у четвртом разреду)
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– примени подударност у равни; – користи линеарне операције са векторима и примени њихова основна својства; – примени симетрије, транслацију и ротацију у равни; – примени сличност у равни; – одреди истинитосну вредност исказне формуле; – користи релације и њихова својства; – подели полином полиномом; – примени Безуову теорему; – комплексни број задат у алгебарском облику представи у равни, одреди његов модуо и примењује основне операције са комплексним бројевима; – трансформише тригонометријски израз применом адиционих формула и њихових последица; – реши проблем који се своди на основне тригонометријске једначине; – примени синусну и косинусну теорему у једноставним ситуацијама.	**ГЕОМЕТРИЈА** Подударност. Вектори и линеарне операције са њима. Примене вектора. Симетрије, ротација и транслација равни. Сличност.
	ЛОГИКА И СКУПОВИ

	Исказне формуле. Квантификатори. Декартов производ. Релације.
	ПОЛИНОМИ Дељење полинома. Безуова теорема.
	КОМПЛЕКСНИ БРОЈЕВИ Алгебарски облик комплексног броја и његово представљање у равни. Операције са комплексним бројевима.
	ТРИГОНОМЕТРИЈА Трансформације тригонометријских израза. Основне тригонометријске једначине. Синусна и косинусна теорема.
Разред	**Четврти** (за образовне профиле који могу да изаберу Изабрана поглавља математике и у трећем и у четвртом разреду)
Недељни фонд часова	**2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМА** и кључни појмови садржаја програма
– реши једноставан проблем који се своди на системе од једне квадратне и једне линеарне једначине; – реши једноставне проблеме користећи једначине праве и кривих другог реда; – примени услов додира и одреди једначину тангенте криве другог реда; – одреди основне особине реалне функције ако је дат њен график; – скицира график елементарне функције без коришћења диференцијалног рачуна; – примени диференцијални рачун на решавање једноставних екстремалних проблема; – одреди једноставнији неодређени интеграл; – израчуна површину равног лика применом одређеног интеграла.	**КРИВЕ ДРУГОГ РЕДА** Систем од једне квадратне и једне линеарне једначине. Криве линије другог реда (елипса, хипербола и парабола). Однос праве и криве другог реда (кружница, елипса, хипербола и парабола).
	РЕАЛНЕ ФУНКЦИЈЕ Анализа датог графика. Скицирање графика елементарне функције. Примена извода на једноставније екстремалне проблеме.
	ИНТЕГРАЛ Неодређени интеграл. Таблица интеграла и основна правила. Метод смене променљиве. Одређени интеграл, Њутн-Лајбницова формула. Израчунавање површине равног лика.

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Основа за писање исхода и избор садржаја били су програми Математике за претходне разреде, стандарди постигнућа ученика за крај обавезног основног и општег средњег образовања и средњег стручног образовања у делу општеобразовних предмета, међупредметне компетенције, циљ учења Изабраних поглавља математике као и чињеница да се учењем математике ученици оспособљавају за: решавање разноврсних практичних и теоријских проблема, комуникацију математичких језиком, математичко резоновање и доношење закључака и одлука.

Наставници у својој свакодневној наставној пракси, треба да се ослањају на исходе, јер они указују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени током учења предмета у једној

школској години. Исходи представљају очекиване и дефинисане резултате учења и наставе. Остваривањем исхода, ученици усвајају основне математичке концепте, овладавају основним математичким процесима и вештинама, оспособљавају се за примену математичких знања и вештина и комуникацију математичким језиком. Кроз исходе се омогућава остваривање и међупредметних компетенција као што су комуникација, рад са подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња и компетенција за целоживотно учење.

Ради лакшег планирања наставе даје се оријентациони предлог броја часова по темама. С обзиром на то да годишњи број часова није исти код свих образовних профила, у наставку је приказан модел за годишњи фонд од 70 часова у трећем разреду и 64 часа у четвртом.

Приликом израде годишњих и оперативних планова наставник распоређује укупан број часова предвиђен за поједине теме по типовима часова (обрада новог градива, утврђивање и увежбавање, понављање, проверавање и систематизација знања), водећи рачуна о циљу предмета и исходима.

Трећи разред

Геометрија (20)

Логика и скупови (8)

Полиноми (6)

Комплексни бројеви (6)

Тригонометрија (20)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

Четврти разред

Криве другог реда (20)

Реалне функције (12)

Интеграл (22)

Напомена: за иницијално процењивање и анализу његових резултата планирана су 2 часа, а за реализацију 4 писмена задатка (у трајању од по једног часа), са исправкама, планирано је 8 часова.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Програм усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима, односно да планира како да ученици остваре исходе, и да изабере одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична знања и вештине која су ученику потребна за даље учење и свакодневни живот. Приликом планирања часа, исходе предвиђене програмом треба разложити на мање и на основу њих планирати активности за конкретан час. Треба имати у виду да се исходи у програму разликују, да се неки могу лакше и брже остварити, док је за одређене исходе потребно више времена, активности и рада на различитим садржајима. Исходе треба посматрати као циљеве којима се тежи током једне школске године. Наставу у том смислу треба усмерити на развијање компетенција, и не треба је усмерити само на остваривање појединачних исхода.

При обради нових садржаја треба се ослањати на постојеће искуство и знање ученика, и настојати, где год је то могуће, да ученици самостално откривају математичке правилности и изводе закључке. Основна улога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученике треба упућивати да користе уџбеник и друге изворе знања, како би усвојена знања била трајнија и шира, а ученици оспособљени за примену у решавању разноврсних задатака.

На часовима треба комбиновати различите методе и облике рада, што доприноси већој рационализацији наставног процеса, подстиче интелектуалну активност ученика и наставу чини интересантнијом и ефикаснијом. Препоручује се коришћење интерактивних метода, пројектне, проблемске и истраживачке методе, рад на референтном тексту, (истраживање по кључним речима, појмовима, питањима), дискусије, дебате и др. Заједничка особина свих наведених метода је да оне активно ангажују ученика током наставе, а процес учења смештају у различите и разнолике контексте. Избор метода и облика рада, као и планирање активности ученика зависи од

наставних садржаја које треба реализовати на часу и предвиђених исхода, али и од специфичности одређеног одељења и индивидуалних карактеристика ученика.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Трећи разред

Геометрија

Као увод у ову тему ученике треба подсетити на основне ставове о подударности троуглова, као и на својства углова на трансверзали које су учили у основној школи. Затим на једноставним примерима увежбати примену тих ставова на извођење неких тврђења која се односе на троуглове (однос страница и углова троугла, значајне тачке). Посебно истицати потребне и довољне услове да четвороугао буде паралелограм. У вези с применом подударности на круг, доказати теореме о централном и периферијском углу и, као примену, основне особине тангентних и тетивних четвороуглова (изостављајући доказе да су ти услови довољни). Увежбати коришћење доказаних ставова на решавање једноставних планиметријских задатака.

Рад с векторима повезати са својствима паралелограма и у том смислу увести сабирање вектора и множење вектора скаларом. Коришћењем вектора извести нека позната планиметријска тврђења (својства тежишних дужи троугла, својства средње линије троугла и трапеза). Као примену вектора обрадити транслацију и њена својства.

Ученици треба да науче да изврше следећа пресликавања датог равног лика: транслација за дати вектор, ротација око дате тачке за дати угао, централна и осна симетрија.

Као увод у проучавање сличности подсетити ученике на појам пропорционалности дужи, као и Талесову теорему која је обрађена у првом разреду. Појам сличности увести кроз примере а затим на најједноставнијим примерима увежбати његово коришћење. Показати како се нека позната тврђења (Питагорина и Еуклидова теорема) изводе помоћу сличности.

Логика и скупови

Сложеније исказне формуле (с највише 3 исказна слова) и увежбати одређивање њихових истинитосних вредности у зависности од вредности исказних слова. Посебно, истаћи појам таутологије и објаснити да оне представљају основе за разна извођења у математици (на конкретним примерима илустровати примену закона искључења трећег, закона контрапозиције, свођења на противречност...). Увежбати правилно коришћење квантификатора „сваки" и „неки".

Појам релације увести описно, кроз примере (дакле, не као подскуп Декартовог производа). Указати на значај релација еквиваленције и релација поретка, посебно „бити једнак" и „бити мањи или једнак" у скуповима бројева и њихов однос с операцијама сабирања и множења. Ученици треба да могу да препознају конкретне примере таквих релација.

Полиноми

Најпре истаћи да, за разлику од сабирања, одузимања и множења, операција дељења није увек изводљива у скупу полинома (повезати са сличном ситуацијом код целих бројева). Затим увежбати на примерима поступак дељења полинома полиномом, с остатком (упоређујући с поступком дељења вишецифрених бројева). Указати да у неким ситуацијама, када желимо да одредимо само остатак тог дељења, а не и количник, није неопходно вршити комплетан поступак дељења, већ се за то може искористити Безуова теорема. Применити ову теорему на растављање неких полинома на чиниоце (на примерима полинома највише трећег степена).

Комплексни бројеви

Подсетити ученике да неке квадратне једначине немају решења у скупу реалних бројева (на пример, једначина $x^2 + 1 = 0$). Тиме мотивисати увођење најпре имагинарне јединице i, а затим и комплексног броја $x + iy$. Показати да се такви бројеви могу природно представити као тачке у равни. Увести основне операције с комплексним бројевима и увежбати њихово коришћење (посебно одређивање количника два комплексна броја, као и појам модула комплексног броја и његово значење). Повезати сабирање и одузимање комплексних бројева с одговарајућим операцијама с векторима. Посебно истаћи могуће вредности степена i^n, где је n природан број.

Тригонометрија

Обраду ове теме треба почети подсећањем на знања која су ученици стекли у претходном разреду, посебно на адиционе формуле за основне тригонометријске функције. Затим увежбати разне примене ових формула (формуле за одређивање тригонометријских функција двоструког

угла и полуугла, претварање збира ових функција у производ и обратно…), као и трансформисање тригонометријских израза (али не превише компликованих).

Истаћи својство периодичности тригонометријских функција и извести закључак о могућем броју решења тригонометријских једначина. Затим демонстрирати решавање основних тригонометријских једначина $\sin(ax) = b$, $\cos(ax) = b$ и $\mathrm{tg}(ax) = b$. Нагласак код избора примера и задатака треба да буде на разумевању суштине, па треба избегавати сложеније примере.

Синусну и косинусну теорему примењивати на решавање једноставних проблема из реалног контекста, посебно оних који се појављују у струци ученика којима се предаје.

Четврти разред

Криве другог реда

Као увод у ову тему обрадити (на примерима) и увежбати решавање система од једне квадратне и једне линеарне једначине.

Затим обновити елементе аналитичке геометрије који су обрађени у трећем разреду (разни облици једначине праве, узајамни положај двеју правих и (канонска) једначина кружнице).

Криве другог реда (елипсу, хиперболу и параболу) дефинисати као геометријска места тачака у равни с одређеним својствима. Затим навести њихове канонске једначине (само у централном положају) и објаснити значење параметара који у тим једначинама учествују. Код одређивања међусобног односа праве и криве другог реда користити напред поменуто решавања система једне квадратне и једне линеарне једначине. Посебно обратити пажњу на случај када права додирује криву. Није неопходно да ученици памте услове додира, боље је да до њих дођу у сваком конкретном примеру разматрајући одговарајући систем једначина.

Реалне функције

Први део ове теме је допуна теме истог наслова која се обрађује у редовном програму на почетку четвртог разреда. Осим познавања графика основних елементарних функција, ученике треба оспособити да елементарним поступцима (дакле, без коришћења извода) скицирају графике функција који се добијају транслацијама познатих графика. Такође, потребно је да увежбају „читање” података с датог графика реалне функције (дефинисаност, периодичност, парност, нуле и знак, монотоност, екстремне вредности…).

У другом делу објаснити (без формалног доказа) примену извода на испитивање монотоности реалне функције, као и услове за одређивање екстремних вредности и увежбати њихову примену на једноставним примерима. Посебно, такође на једноставним примерима, увежбати примену на екстремалне проблеме из геометрије, проблеме оптимизације при одређивању максималног профита, минимума утрошеног материјала и слично.

Интеграл

После дефиниције примитивне функције и неодређеног интеграла навести и образложити таблицу основних неодређених интеграла. Указати на основне особине интеграла (извод неодређеног интеграла, неодређени интеграл изведене функције, адитивност и хомогеност неодређеног интеграла). Приказати методу смене промењиве у неодређеном интегралу и на једноставним примерима (рационалне функције, неке ирационалне функције, неке тригонометријске функције, експоненцијалне и логаритамске функције) увежбати њено коришћење.

Полазећи од проблема површине као геометријског проблема с једне стране, и пређеног пута и рада силе као физичког проблема с друге стране, доћи до појма одређеног интеграла као граничне вредности интегралних сума. Навести основна својства одређеног интеграла (адитивност и хомогеност), као и везу с неодређеним интегралом (Њутн-Лајбницова формула) и увежбати њихову примену на једноставним примерима. Обрадити и увежбати примену одређеног интеграла на одређивање површине криволинијског трапеза и других геометријских фигура а такође (зависно од смера на којем су ученици) примене у физици као што су израчунавање пређеног пута кад је задата функције брзине и израчунавање рада код кретања под дејством силе.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Саставни део процеса развоја математичких знања у свим фазама наставе је и праћење и процењивање степена остварености исхода, које треба да обезбеди што поузданије сагледавање развоја и напредовања ученика. Тај процес започети иницијалном проценом нивоа на коме се

ученик налази. Прикупљање информација из различитих извора (свакодневна посматрања, активност на часу, учествовање у разговору и дискусији, самосталан рад, рад у групи, тестови) помаже наставнику да сагледа постигнућа (развој и напредовање) ученика и степен остварености исхода. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а важно је ученике оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у учењу.

У процесу праћења и вредновања значајну улогу имају домаћи задаци. Редовно задавање домаћих задатака (уз обавезну повремену проверу од стране наставника), анализа задатака које ученици нису умели да реше, педагошка мотивација ученика који редовно раде домаће задатке... помаже наставнику да стекне бољи увид у степен остварености исхода.

8.4. Историја (одабране теме)

Циљ учења изборног програма *Историја* (*одабране теме*) је да ученик, изучавајући изабране историјске догађаје, појаве, процесе и личности, стекне и унапреди знања и компетенције неопходне за разумевање савременог света, развије вештине критичког мишљења и одговоран однос према сопственом и националном идентитету, културно-историјском наслеђу, поштовању људских права и културних различитости, друштву и држави у којој живи.

Разред	**Према плану наставе и учења**
Недељни фонд часова	**1 или 2 часа**
ИСХОДИ По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:	**ТЕМЕ** и кључни појмови садржаја програма
– у усменом и писаном излагању користи основне научне и историјске појмове; – користи хронолошке одреднице на одговарајући начин, у складу са периодизацијом прошлости; – анализира узрочно-последичне везе и идентификује их на конкретним примерима; – примењује основну методологију у елементарном историјском истраживању и резултате презентује у усменом, писаном, или дигиталном облику; – доведе у везу појаве и процесе са одговарајућим историјским периодом; – препознаје присуство и процењује важност историјских тековина у савременом свету; – препознаје међусобну повезаност појава из политичке, друштвене, привредне и културне историје; – изводи закључак о повезаности појава и процеса из националне историје са појавама и процесима у регионалним, европским и светским оквирима, на основу датих примера; – илуструје примерима значај прожимања различитих народа, култура и цивилизација; – препознаје утицај идеја и научно-техничких открића на промене и развој друштва, културе и образовања; – учествује у организовању и спровођењу заједничких активности у школи или у локалној заједници које подстичу друштвену одговорност и неговање културе сећања.	**Верски живот и обичаји кроз историју** Веровања народа Старог века (загробни живот, балсамовање, хороскопи, астрологија, обреди и ритуални предмети, пророчишта, храмови, свештенство, приношење жртве боговима...). Верски живот и обичаји у средњем веку (главне одлике хришћанства, ислама и јудаизма; сличности и разлике у веровањима и обичајима; обележавање верских празника, страхови средњовековног човека). Верски живот и обичаји у новом веку и савременом добу (верски идентитет, реформација, атеизам, политизација религије). Верски живот код Срба.
	Војска, оружје и ратовање кроз историју

	Војска, оружје и рат кроз историју (војничка опрема – одећа, оклопи, штитови, оружје; родови војске, утицај технологије на начин ратовања, утицај природно – географских карактеристика терена на ратовање, увежбавање ратничких вештина, витешки турнири, мегдани, појава ватреног оружја; народна, професионална и најамничка војска, развој војне стратегије и тактике – појава генералштаба, униформе и војна одликовања; војно образовање, живот војника у рату и миру; снабдевање војске, санитет; жене у војсци; међународне конвенције о правилима ратовања, највеће војсковође). Војска код Срба кроз историју (српска војска у средњем веку – опрема, начин ратовања; Срби у аустријској и османској војсци; војска устаничке Србије; војна организација у XIX и XX веку у српским државама; војна организација у југословенској држави; војно образовање; српске и југословенске војне униформе и одликовања, најзначајније војсковође).
	Друштвени и породични живот кроз историју Друштвени живот од антике до данас (игре, гозбе, плес уз музику, позориште, трубадури, жонглери, путујући свирачи и забављачи; балови, опера, књижевне дружине и читалишта, концерти, биоскопи, игре на срећу, савремене музичке поткултуре, друштвене мреже). Друштвени живот код Срба кроз историју (различити облици друштвених активности на селу и у граду; верски и државни празници и њихов значај; радни и нерадни дани, породичне светковине). Породични односи од антике до данас (положај мушкарца, жене и детета, свадбени обичаји, однос према старијима, традиционални и модерни погледи на породицу). Породични односи код Срба кроз историју.
	Село и град кроз историју Насеља у праисторији (примери Винче и Лепенског Вира). Живот у античким градовима. Живот у средњовековним градовима и селима у Европи и српским земљама (средњовековни замак; становање, начин градње, разлика у начину становања између села и града и између богатих и сиромашних; положај зависног становништва; хигијенски услови, опасност од епидемија...). Живот у градовима и селима у новом веку и савременом добу (просторно и урбано планирање; индустријске четврти, радничка насеља и предграђа; боемске четврти; појава модерне инфраструктуре, проблем загађења, становање – развој грађевинске технике, врсте објеката и организација простора; разлика у начину становања између села и града и између припадника различитих друштвених слојева, миграције; осветљење; грејање, кућни апарати; оплемењивање стамбеног простора).

	Живот у српским градовима и селима у XIX и XX веку (основни типови градских насеља; османски, средњоевропски и западноевропски утицаји; електрификација, јавни градски превоз; основни типови сеоских насеља; миграције село – град, разлике у становању код Срба: дворци, градске куће, конаци, сеоске куће; дворови и резиденције владара).
	Образовање и васпитање кроз историју Образовање и васпитање у старом веку. Образовање и васпитање у средњем веку (манастири као центри писмености и образовања; оснивање школа и универзитета, утицај цркве на образовање и васпитање...). Образовање и васпитање у новом веку и савременом добу (појава штампарства и ширење писмености, улога цркве и државе – појава световног и обавезног образовања, уџбеници и наставна средства; положај ученика). Образовање и васпитање код Срба (манастири као центри писмености и образовања; просветитељски рад у устаничкој Србији, улога образовања у развоју националног идентитета, оснивање световних школа, оснивање Лицеја, Велике школе и Београдског универзитета; школска слава, школовање женске деце; стипендирање ученика).
	Новац и банке кроз историју Новац као мера вредности, платежно средство и једно од обележја самосталности државе. Нумизматика као наука; постанак, развој и употреба кованог новца. Новац у прошлости (материјали од којих је израђиван новац, представе и натписи на новцу – биљке, животиње, представе људи, религијске представе, симболи…; феномен „кварења" новца, фалсификовање новца). Настанак и развој банака; појмови – штедња, трезор, кредит, камата, деоница, инфлација, дефлација; новац у савременом потрошачком друштву, безготовинско плаћање. Новац у Србији некад и сад (историјат новца од средњег века до данас; динар као званична валута модерне Србије; мотиви на кованицама и новчаницама; настанак и развој Народне банке као прве финансијске институције у Србији).
	Грбови и заставе кроз историју Хералдика и вексилологија као помоћне историјске науке. Улога и значај грбова и застава (као симбола државе, нације, владара, племићких породица, војске, града, установа, организација и друштава...; симболи на штитовима као начин распознавања ратника у антици и средњем веку; појава грбова у XII веку и настанак хералдичких правила; грбови на заставама, новцу, печатима, поштанским маркама, споменицима, шлемовима...; најчешћи хералдички симболи; појава првих застава у старом Риму; основни елементи застава).

	Грбови и заставе у прошлости српског народа (порекло савременог српског грба и заставе, најчешћи хералдички симболи на грбовима српских средњовековних и нововековних држава и династија и властелинских породица – двоглави бели орао Немањића, Лазаревића, Карађорђевића, Обреновића и Петровића-Његоша, лав Бранковића и Петровића-Његоша, вук Балшића, љиљани Котроманића...).
	Комуникације, путовања и туризам кроз историју Комуникације, путовања и туризам кроз историју (писмо као средство комуникације кроз време и простор, утицај трговине и војних похода на развој комуникација; ходочашћа, мисионари; значајни сајмови; развој поштанског, телеграфског, телефонског, воденог, железничког, аутомобилског и авионског саобраћаја; новине и новинарство, интернет, откривање нових дестинација, бање, културно-историјски локалитети, гостионице и хотели).
	Култура одевања кроз историју Култура одевања од антике до данас (материјали, начин производње, разлике у одевању код припадника различитих друштвених група; појава вештачких материјала, стилови у одевању, модне куће, појава модне индустрије, свакодневна и свечана одећа, џинс као карактеристика одевања младих у читавом свету; накит, фризуре, шминка, парфеми...). Одевање код Срба кроз историју (материјали и тканине – кудеља, конопља, вуна, крзно, кожа, лан, свила; разлика у одевању код припадника различитих друштвених група и сталежа; разлика у одевању код Срба у Хабзбуршком и Османском царству; грађанско одело и европски узори у облачењу српског грађанског слоја; униформе војника и државних чиновника, лекара, чариника, професора Лицеја и гимназија у обновљеној Србији; развој текстилне индустрије у Србији; народна ношња, савремени начин одевања, утицај традиције).
	Култура исхране кроз историју Култура исхране од антике до данас (сакупљање и производња хране, лов и риболов; начини припремања и чувања хране, пиће, реконструкција могућег јеловника – двор, град, село, развој агротехничких мера; посни и мрсни циклуси; последице Великих географских открића на исхрану, конзумирање кафе и дувана, употреба источњачких зачина, понашање за столом, прибор за јело; кухињски апарати; ресторани „брзе хране”; национална кухиња код Срба, утицаји других кухиња).
	Брига о здрављу кроз историју Брига о здрављу од антике до данас (болести људи, утицај животних услова и хигијенских прилика на појаву болести; епидемије, развој медицине, лекови и лековито биље, здравствене

	установе; начини здравствене заштите и превентиве, хуманитарне организације). Брига о здрављу код Срба (најчешће болести и епидемије, народна медицина и надрилекарство, манастирске болнице; прве болнице и лекари, отварање болница у Србији у време кнеза Милоша, оснивање Медицинског факултета у Београду...).
	Спорт кроз историју Улога и значај спорта од антике до савременог доба (спорт као део бриге о здрављу и као забава; спорт и Олимпијске игре у античкој Грчкој као основ спортских игара савременог доба; спортска надметања кроз историју – најпопуларнији спортови, аматерски и професионални спорт, модерне Олимпијске игре). Спорт код Срба кроз историју (народне и пастирске игре, прва спортска друштва, оснивање Српског олимпијског клуба, учешће и успеси на међународним такмичењима, спортска друштва и клубови; савремени спорт и спортски живот).
	Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју Значај фотографије, филма, радија и телевизије (као техничких достигнућа, начина уметничког изражавања, средстава масовне комуникације, сазнавања и образовања, и као историјских извора; примери злоупотребе). Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју (фотографска техника, филм као масовна забава и индустрија; неми и звучни филм; филмски фестивали и награде; оснивање радио-станица, појава телевизије; превласт телевизије над другим медијима у другој половини XX века). Фотографија, филм, радио и телевизија у Србији некад и сад (делатност дворског фотографа Анастаса Јовановића, породични фото-албуми, прва филмска пројекција, први српски филмови и биоскопи; почетак рада прве радио-станице – Радио Београда, јавна демонстрација телевизије на сајму у Београду, оснивање Телевизије Београд, кућни радио и ТВ апарати као показатељи животног стандарда).

УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Програм је конципиран тако да су уз исходе дефинисане за крај разреда, дати и кључни појмови садржаја разврстани у предложене тематске целине. Од тринаест понуђених тема наставник ће на почетку школске године ученицима предложити седам, од којих ће они, као група, у складу са својим склоностима, изабрати четири. Свакој од четири теме које буду изабране треба посветити приближно исти број часова предвиђених планом наставе и учења.

Концепт наставе и учења засноване на исходима подразумева да ученици стекну не само основна знања, већ да их користе у развоју вештина историјског мишљења и изградњи ставова и вредности. Програм, у том смислу, нуди садржински оквир, а наставник има могућност да изабере и неке додатне садржаје уколико сматра да су примерени средини у којој ученици живе, или процени да одговарају њиховим интересовањима. Програм се, на пример, може допунити и садржајима из прошлости завичаја, чиме се код ученика постиже јаснија представа о историјској

и културној баштини у њиховом крају – споменици, музејске збирке, архивска грађа. Сви садржаји су дефинисани тако да су у функцији остваривања исхода предвиђених програмом.

I. ПЛАНИРАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Најефикасније методе наставе и учења јесу оне које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу развијања знања и вештина. При остваривању циља програма и достизању исхода мора се имати у виду да су садржаји, методе наставе и учења и активности ученика неодвојиви у наставном процесу. Да би ученици достигли предвиђене исходе и да би се остварио циљ програма, потребно је да наставник упозна специфичности начина учења својих ученика и да према њима планира и прилагођава активности. Наставник има слободу да сам одреди распоред и динамику активности за сваку одабрану тему, уважавајући циљ програма и дефинисане исходе. Редослед исхода не исказује њихову важност јер су сви од значаја за постизање циља програма. Између исхода постоји повезаност и остваривање једног исхода доприноси остваривању других исхода.

Програм оријентисан на процес и исходе учења наставнику даје већу слободу у креирању и осмишљавању наставе и учења. Улога наставника је да прилагоди дати програм потребама конкретне групе ученика имајући у виду: састав групе и карактеристике ученика; наставне материјале које ће користити; наставна средства и медије којима школа располаже; ресурсе, могућности, као и потребе локалне средине у којој се школа налази. Полазећи од одабраних тема, датих исхода и садржаја, наставник најпре креира свој годишњи план рада из кога ће касније развијати своје оперативне планове. Од њега се очекује и да, у фази планирања и писања припреме за час, дефинише исходе за сваку наставну јединицу. При планирању треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки лакше и брже могу остварити, али је за већину исхода потребно више времена и више различитих активности. Наставник за сваки час планира и припрема средства и начине провере остварености пројектованих исхода. У планирању и припремању наставе и учења, наставник планира не само своје, већ и активности ученика на часу.

II. ОСТВАРИВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

У остваривању одабраних тема наставник треба да тежи комбиновању различитих метода рада (кратка предавања, гледање филмова, дискусије, анализа писаних извора и литературе, слика и фотографија...). Важно је да што више подстиче осамостаљивање ученика у прикупљању и сређивању података, да их усмерава на различите изворе информација и подучава их како да се према њима критички односе, чиме се негује истраживачки дух и занимање за науку и подстиче развој мишљења заснованог на провереним чињеницама и аргументима. Самостално истраживање ученика је најважније, без обзира на изабране методе рада. Наставникова је улога да организује наставу, пружи помоћ ученицима у раду (од давања информација до упућивања на изворе информација) и да подстиче њихова интересовања. Овај изборни програм пружа велике могућности за интеграцију школског и ваншколског знања ученика, за излазак из оквира школских уџбеника и учионица, укључивање родитеља и сарадника који поседују знања, колекције, књиге, филмове и другу грађу која може да помогне у остваривању програма.

Предложени исходи за теме:

Верски живот и обичаји кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:
– наведе основна обележја веровања од праисторије до савременог доба;
– анализира карактеристике обичаја и веровања у различитим периодима;
– идентификује сличности и разлике у обичајима различитих верских заједница;
– објасни утицај веровања и обичаја на културно стваралаштво;
– објасни утицај и повезаност верских институција и верског живота кроз историју;
– објасни утицај и повезаност верских институција и верског живота код Срба кроз историју;
– препозна основне одлике верског живота и обичаја код Срба кроз историју.

Војска, оружје и ратовање кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја ратова и војне организације и технике од антике до савременог доба;

– објасни утицај научно-технолошких достигнућа на промене у начину ратовања кроз историју;

– наведе карактеристике развоја оружја и војне организације;

– објасни основна обележја војне организације код Срба кроз историју;

– анализира карактеристике ратовања у различитим периодима;

– опише улогу појединца у рату (војсковођа, официра, регрута, цивила);

– аргументовано дискутује о рату и његовим последицама на живот људи.

Друштвени и породични живот кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– идентификује основна обележја друштвеног живота од антике до данас;

– идентификује основна обележја породичног живота од антике до данас;

– наведе основна обележја друштвеног живота код Срба кроз историју;

– наведе основна обележја породичног живота код Срба кроз историју;

– упореди карактеристике друштвеног и породичног живота у различитим периодима;

– објасни сличности и разлике у начину обележавања празника кроз историју;

– наведе сличности и разлике у друштвеном и породичном животу у прошлости и данас.

Село и град кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– идентификује основна обележја различитих типова насеља од праисторије до савременог доба;

– изведе закључак о значају настанка градова;

– лоцира на историјској карти најзначајније античке, средњовековне и модерне градове у свету, Европи и Србији;

– опише начин живота у граду у различитим историјским периодима (на примеру Атине, Рима, Цариграда, Венеције, Фиренце, Париза, Лондона, Берлина, Њујорка, Москве, Санкт Петербурга…);

– опише начин живота у српским градовима у XIX и XX веку (на примеру Београда, Новог Сада, Ниша, Крагујевца…);

– опише начин живота у српским селима у XIX и XX веку;

– наведе сличности и разлике у начину живота у српским градовима и селима у XIX и XX веку;

– анализира значај и последице развоја модерних градова;

– образложи најважније узроке и последице миграција село–град;

– наведе разлике у начину становања између села и града кроз историју;

– наведе разлике у начину становања између припадника различитих друштвених слојева кроз историју.

Образовање и васпитање кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја образовања и васпитања од антике до савременог доба;

– опише развој система образовања и васпитања кроз историју;

– опише развој система образовања и васпитања код Срба кроз историју;

– анализира карактеристике образовања и васпитања у различитим периодима;

– изведе закључак о значају образовања и васпитања у животу људи;

– критички процени међусобну условљеност степена привредног развитка и квалитета образовања.

Новац и банке кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основне карактеристике и функције новца од антике до савременог доба;

– изведе закључак о улози и значају банака кроз историју;

– наведе основна обележја историјата српског новца и банака кроз историју;

– примени стечено знање о новцу и банкама у свакодневном животу.

Грбови и заставе кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја развоја грбова и застава кроз историју;

– идентификује основна обележја развоја грбова и застава код Срба кроз историју;

– изведе закључак о значају грбова и застава кроз историју;

– наведе најчешће хералдичке симболе;

– опише изглед и порекло савременог српског грба и заставе.

Комуникације, путовања и туризам кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– опише развој комуникација од праисторије до савременог доба;

– наведе и упореди карактеристике комуникација у различитим периодима;

– изведе закључак о значају комуникација у животу људи кроз историју;

– објасни последице развоја модерних комуникација;

– изведе закључак о утицају развоја комуникација на интеграцију сваке нације и друштва;

– користи информације са историјске карте и повеже их са стеченим знањем о комуникацијама;

– објасни утицај комуникација на државе, народе и њихове културе.

Култура одевања кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основне карактеристике културе одевања од антике до савременог доба;

– идентификује основна обележја културе одевања код Срба кроз историју;

– наведе и пореди начине одевања између села и града кроз историју;

– наведе и пореди начине одевања између припадника различитих друштвених група кроз историју;

– препозна утицаје различитих култура на начин одевања код Срба кроз историју.

Култура исхране кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– препозна утицаје различитих култура на начин исхране код Срба кроз историју;

– наведе и упореди карактеристике исхране у различитим историјским периодима;

– наведе и пореди културу исхране између села и града кроз историју;

– наведе и пореди културу исхране између припадника различитих друштвених група кроз историју.

Брига о здрављу кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја развоја здравствене културе од антике до данас;

– идентификује основна обележја развоја здравствене културе код Срба кроз историју;

– упореди различите методе лечења кроз историју;

– објасни повезаност степена економског и културног развитка и здравствене културе;

– образложи значај хуманитарних организација и њиховог деловања.

Спорт кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја спорта од антике до савременог доба;

– објасни улогу и значај спорта у људском друштву;

– именује и опише спортске дисциплине заступљене на античким Олимпијским играма;

– упореди карактеристике спортских надметања у различитим периодима;

– опише развој спортског живота код Срба.

Фотографија, филм, радио и телевизија кроз историју

По завршетку разреда ученик ће бити у стању да:

– наведе основна обележја развоја фотографије, филма, радија и телевизије кроз историју;

– изведе закључак о значају фотографије, филма, радија и телевизије у животу појединца и читавог друштва;

– изведе закључак о значају фотографије, филма, радија и телевизије као историјских извора;

– опише развој фотографије, филма, радија и телевизије у Србији;

– објасни последице развоја фотографије, филма, радија и телевизије.

У остваривању програма наставницима може користити следећа литература:

— Д. М. Ацовић, *Хералдика и Срби*, Београд 2008.
— Д. Бабац, Специјалне јединице југословенске војске у Априлском рату, Београд 2006.
— Д. Бабац, Ч. Васић, М. Марковић, *Црногорска војска 1896–1916*, Београд 2007.
— Д. Бандић, *Народна религија Срба у 100 појмова*, Београд 2004.
— Х. Г. Бек, *Византијски миленијум*, Београд 1998.
— Л. Бреје, *Византијска цивилизација*, Београд 1976.
— А-М. Битен, *Стара Грчка*, Београд 2010.
— В. Бикић, *Средњовековно село*, Београд 2007.
— М. Благојевић, *Земљорадња у средњовековној Србији*, Београд 2004.
— М. Благојевић, *Србија у доба Немањића*, Београд 1989.
— С. Бојанин, *Забаве и светковине у средњовековној Србији* (од краја XII до краја XV века), Београд 2005.
— П. Браун, *Тело и друштво*, Београд 2012.
— Ђ. Бубало, *Писана реч у српском средњем веку*, Београд 2009.
— Е. Бухари, *Наполеонова гардијска коњица*, Београд 2006.
— А. Веселиновић, Р. Љушић, *Српске династије*, Нови Сад 2001.
— П. Вилар, *Злато и новац у повијести 1450–1920*, Београд 1990.
— А. Вулетић, Ј. Мијаиловић, *Између посела и балова. Живот у Србији у 19. веку*, Београд 2005.
— Р. Вучетић, *Престоница независне Србије* (1878–1918), Београд 2008.
— Д. Ц. Голдберг, Д. Ц. Рејнер, Јевреји – *Историја и религија*, Београд 2003.
— К. Гравет, *Витезови*, Београд 2006.
— Ф. Дворник, *Словени у европској историји и цивилизацији*, Београд 2001.
— Ж. Делимо, *Цивилизација Ренесансе*, Ср. Карловци–Н. Сад 2007.
— Ж. Диби, *Време катедрала*, Ср. Карловци–Н. Сад 2007.
— С. Димитријевић, *Средњовековни српски новац*, Београд 1997.
— Љ. Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији 1918–1941*, I–III, Београд 1996.
— А. Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004.
— Ц. Л. Еспозито, *Оксфордска историја ислама*, Београд 2002.
— Ж. Жерне, *Кинески свет*, Београд 2007.
— О. Зиројевић, *Србија под турском влашћу (1459–1804)*, Београд 2007.
— *Историја приватног живота*, I-V, приредили Ф. Аријес и Ж. Диби, Београд 2000–2004.
— М. Јовановић-Стојимировић, *Силуете старог Београда*, Београд 2008.
— Ј. Калић, *Срби у позном средњем веку*, Београд 2001.
— Д. Косановић, *Почеци кинематографије на тлу Југославије 1896–1918*, Београд 1985.
— Ж. Ле Гоф, *Средњовековна цивилизација Западне Европе*, Београд, 1974.
— *Лексикон српског средњег века*, приредили С. Ћирковић и Р. Михаљчић, Београд 1999.
— Ц. Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999.
— Ц. Макманерс, *Оксфордска историја хришћанства*, I–II, Београд 2004–2005.
— С. Марјановић-Душанић, *Свети краљ*, Београд 2007.
— С. Марјановић-Душанић, *Свето и пропадљиво*, Београд 2017.
— П. Ј. Марковић, *Београд 1918–1941*, Београд 1992.
— П. Ј. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948–1965*, Београд 1996.
— П. Ј. Марковић, *Трајност и промена. Друштвена историја социјалистичке свакодневице у Југославији и Србији*, Београд 2007.
— М. Милићевић, *Грб Србије: развој кроз историју*, Београд 1995.
— Ј. Миодраговић, *Народна педагогија у Срба или како наш народ подиже пород свој*, Београд 1914.

— Д. Мрђеновић, А. Палавестра, Д. Спасић, *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд 1987.
— *Образовање код Срба кроз векове*, Београд 2001.
— С. Пеинтер, *Историја средњег века*, Београд 1997.
— Е. Пирсон, *Стара Грчка*, Београд 2006.
— Р. Плат, *Свет филма*, Београд 2006.
— *Приватни живот у српским земљама средњег века*, приредиле С. Марјановић–Душанић и Д. Поповић, Београд 2004.
— *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, приредио А. Фотић, Београд 2005.
— *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку*. Од краја осамнаестог века до Првог светског рата, приредили А. Столић и Н. Макуљевић, Београд 2006.
— *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, приредио М. Ристовић, Београд 2007.
— Р. Радић, *Страх у позној Византији I–II*, Београд 2000.
— Р. Радић, *Византија – пурпур и пергамент*, Београд 2006.
— Р. Радић, *Цариград – приче са Босфора*, Београд 2007.
— Н. Секунда, *Војска Александра Великог*, Београд 2006.
— *Службено одело у Србији у 19. и 20. веку*, Београд 2001.
— Ж-Н. Робер, *Стари Рим*, Београд 2009.
— Д. Стојановић, *Калдрма и асфалт. Урбанизација и европеизација Београда 1890–1914*, Београд 2008.
— Ж. Стојановић, *Папирни новац Србије и Југославије*, Београд 1996.
— М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности*, Београд 2006.
— Н. Томас, Д. Бабац, *Армије на Балкану 1914–1918*, Београд 2006.
— С. Ћирковић, Д. Ковачевић-Којић, Р. Ћук, *Старо српско рударство*, Нови Сад 2002.
— С. Ћирковић, *Срби у средњем веку*, Београд 2005.
— Б. Флизен, Ж-К. Шене, *Византија – Историја и цивилизација*, Београд 2010.
— А. Фостиков, *Занатство средњовековне Србије*, Београд 2019.
— Ц. Харт, *Стари Египат*, Београд 2006.
— Ц. Холмс, *Оксфордска историја средњег века*, Београд 1998.
— *Човек доба просвећености*, прир. М. Вавел, Београд 2006.
— *Човек Ренесансе*, прир. Е. Гарин, Београд 2005.
— *Човек средњег века*, прир. Ж. Ле Гоф, Београд 2007.
— Ф. Џајс, *Витезови кроз историју*, Београд 2003.
— Ф. Џајс, Ц. Џајс, *Живот у средњовековном граду*, Београд 2004.
— Ф. Џајс, Ц. Џајс, *Живот у средњовековном замку*, Београд 2005.
— Ф. Џајс, Ц. Џајс, *Живот у средњовековном селу*, Београд 2006.
— С. Џејмс, *Стари Рим*, Београд 2006.

III. ПРАЋЕЊЕ И ВРЕДНОВАЊЕ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

Праћење напредовања ученика започиње иницијалном проценом нивоа на коме се он налази и у односу на шта ће се процењивати његово даље напредовање. Свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању исхода програма, као и напредак других ученика. Сваки наставни час и свака активност ученика су, у том смислу, прилика за регистровање напретка ученика и упућивање на даље активности. Наставник треба да подржи саморефлексију (промишљање ученика о томе шта зна, уме, може) и подстакне саморегулацију процеса учења кроз постављање личних циљева напредовања.

У настави оријентисаној на достизање исхода вреднују се процес и продукти учења. Да би вредновање било објективно и у функцији учења, потребно је ускладити нивое циљева учења и начине оцењивања. Потребно је, такође, ускладити оцењивање са његовом сврхом. У вредновању

наученог, поред усменог испитивања, могу се користити и тестови знања. У формативном оцењивању се користе различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. Вредновање активности, нарочито ако је тимски рад у питању, може се обавити са групом тако да се од сваког члана тражи мишљење о сопственом раду и о раду сваког члана понаособ (тзв. вршњачко оцењивање).

Како ниједан од познатих начина вредновања није савршен, потребно је комбиновати различите начине оцењивања. Једино тако наставник може да сагледа слабе и јаке стране сваког свог ученика. Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Ако наставник са ученицима договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу, ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Оцењивање тако постаје инструмент за напредовање у учењу. На основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

Потребно је да наставник резултате вредновања постигнућа својих ученика континуирано анализира и користи тако да унапреди део своје наставне праксе. Рад сваког наставника састоји се од планирања, остваривања, праћења и вредновања наставе и учења. Важно је да наставник континуирано прати и вреднује, осим постигнућа ученика, и процес наставе и учења, као и себе и сопствени рад.

9. СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ

Б. Листа изборних програма према програму образовног профила

Рб.	Листа изборних програма	РАЗРЕД			
		I	**II**	**III**	**IV**
Стручни програми					
1	Право интелектуалне својине*			2	2
2	Стручни енглески језик*			2	2
3	Предузетништво*			2	2

** Ученик бира једном у току школовања*
Програм под редним бројем 3 реализује се кроз вежбе

Остали облици образовно-васпитног рада током школске године

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова	УКУПНО часова
Час одељењског старешине	74	74	66	60	274
Додатни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Допунски рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120
Припремни рад*	до 30	до 30	до 30	до 30	до 120

** Ако се укаже потреба за овим облицима рада*

I ПЛАН НАСТАВЕ И УЧЕЊА
за образовни профил ПОЛИЦАЈАЦ*

		I РАЗРЕД							II РАЗРЕД							III РАЗРЕД							IV РАЗРЕД							УКУПНО				
		недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				недељно			годишње				годишње				
		Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Т	В	ПН	Б	Т	В	ПН	Б	Σ
Б1: ОБАВЕЗНИ СТРУЧНИ ПРЕДМЕТИ		7	2		259	74			14	4		518	148			14	6		462	198		120	11	7		330	210		120	1569	630		240	2439
1	Основе полицијске професије	2			74																								74				74
2	Основе безбедности	2			74																								74				74
3	Увод у право и организација државе	3			111																								111				111
4	Криминалистика								1	2		37	74																37	74			111
5	Оперативне полицијске вештине		2			74				2			74				2			66				2			60				274			274
6	Кривично и кривично-процесно право								3			111																	111				111
7	Управно право и управни поступак								2			74																	74				74
8	Прва помоћ								2			74																	74				74
9	Безбедносни сектор и рад полиције у заједници								2			74																	74				74
10	Психологија за полицијске службенике								2			74				2			66										140				140
11	Примена полицијских овлашћења								2			74				3	1		99	33			2	2		60	60			233	93			326
12	Људска права и полицијска етика															2			66										66				66
13	Информациони систем и систем веза															1	2		33	66									33	66			99
14	Сузбијање криминала															2	1		66	33			2			60			126	33			159
15	Заштита државне границе и странци															2			66				2			60			126				126
16	Безбедност саобраћаја на путевима															2			66				1	1		30	30		96	30			126
17	Јавни ред и послови обезбеђења																						2	1		60	30	30	60	30		30	120
18	Руковање полицијским оружјем																						2	1		60	30	90	60	30		90	180
19	Професионална пракса																				120											120	120
Б2: ИЗБОРНИ ПРОГРАМИ																2			66				2			60			126				126
2	Изборни програми према програму образовног профила**															2			66				2			60			126				126
Укупно Б1+Б2		7	2		259	74			14	4		518	148			14 **16	6		462 **528	198		120	11 **13	7		330 **390	210		120	1569 **1695	630		240	2439 **2565
Укупно		9			333				18			666				20 **22			780 **846				18 **20			660 **720				2439 **2565				

Напомена: * Подразумева реализацију наставе кроз теоријску наставу, вежбе, практичну наставу и наставу у блоку
**Ученик бира програм са листе изборних општеобразовних или стручних програма

Факултативни облици образовно-васпитног рада током школске године

	I РАЗРЕД часова	**II РАЗРЕД часова**	**III РАЗРЕД часова**	**IV РАЗРЕД часова**
Екскурзија	до 3 дана	до 5 дана	до 5 наставних дана	до 5 наставних дана

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Језик другог народа или националне мањине са елементима националне културе	2 часа недељно			
Трећи страни језик	2 часа недељно			
Други предмети*	1-2 часа недељно			
Стваралачке и слободне активности ученика (хор, секција и друго)	30-60 часова годишње			
Друштвене активности (ученички парламент, ученичке задруге)	15-30 часова годишње			
Културна и јавна делатност школе	2 радна дана			

** Поред наведених предмета, школа може да организује, у складу са опредељењима ученика, факултативну наставу из предмета који су утврђени наставним плановима других образовних профила исто или другог подручја рада, наставним плановима гимназије или по програмима који су раније објављени.*

Остваривање школског програма по недељама

	I РАЗРЕД часова	II РАЗРЕД часова	III РАЗРЕД часова	IV РАЗРЕД часова
Разредно часовна настава	37	37	33	30
Менторски рад (настава у блоку, пракса)			4	4
Обавезне ваннаставне активности	2	2	2	2
Матурски испит				3
Укупно радних недеља	**39**	**39**	**39**	**39**

Подела одељења у групе

разред	предмет/модул	годишњи фонд часова			број ученика у групи -до
		вежбе	практична настава	настава у блоку	
I	Рачунарство и информатика	74			15
	Оперативне полицијске вештине	74			15
II	Кореспонденција	74			15
	Оперативне полицијске вештине	74			15
III	Оперативне полицијске вештине	66			10
	Примена полицијских овлашћења	33			10
	Информациони систем и систем веза	66			10
	Сузбијање криминала	33			10
	Професионална пракса			120	10
IV	Оперативне полицијске вештине	60			10
	Примена полицијских овлашћења	60			10
	Безбедност саобраћаја на путевима	30			10
	Јавни ред и послови обезбеђења	30		30	10
	Руковање полицијским оружјем	30		90	10
	Предузетништво	66/60			15

***Професионална пракса се обавља у периоду од 01.09. до 15.08.** текуће школске године у трећем разреду. Закључна бројчана оцена утврђује се на седници одељенског већа после 15.08. текуће школске године. На истој седници утврђује се и општи успех ученика о завршеном разреду.*

9.1. Обавезни стручни предмети

Назив предмета:

ОСНОВЕ ПОЛИЦИЈСКЕ ПРОФЕСИЈЕ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
I	74				74

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са правилима понашања и међусобним односима у складу са позитивним прописима,
– Развијање основних знања о правима и дужностима полицијских службеника,
– Упознавање ученика са правилима ношења униформе и ознака на униформи,
– Оспособљавање ученика за извођење стројевих радњи без оружја,
– Развијање позитивних ставова о значају каријерног развоја полицијског службеника.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Историјски развој полиције у Србији	• наведе корене настанка полиције у Србији у 14. веку, • опише историјске околности формирања и даљег развоја полиције у Србији у 19.и 20. веку, • објасни улогу полиције Србије у савременом добу.	• Историја Србије у средњем веку, • Настанак модерне српске државе, • Историјски развој српске полиције, • Историјат развоја модерног полицијског образовања и оспособљавања. Кључни појмови: историја, држава, полиција, полицијско школство
Понашање и међусобни односи полицијских службеника	• објасни дужности полицијских службеника у складу са одредбама Правилника о начину понашања и личном изгледу полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова, • демонстрира примену одредби о личном изгледу полицијских службеника и других запослених, у складу са одредбама Правилника о начину понашања и личном изгледу полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова,	• Законска, подзаконска и упутствена регулатива, • Етика, • Стројево правило полиције Кључни појмови: дужност, лични изглед, униформа, ознаке, опрема, правила понашања

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• презентује правила комуникације на различитим хијерархијским нивоима, • образложи потребу придржавања етичких норми према наставницима, старешинама, запосленима и другим ученицима, прописаних актима Средње школе унутрашњих послова „Јаков Ненадовић”.	
Стројеве радње без оружја	• наведе опште појмове за стројеве радње, • демонстрира извршавање самосталних стројевих радњи, • демонстрира извршавање стројевих радњи у оквиру одељења/вода, • симулира издавање команди за извођење стројевих радњи.	• Стројево правило полиције, • Стројеве радње Кључни појмови: строј, команде, одељење, вод
Униформа, ознаке и опрема полицијских службеника	• разликује врсте униформи предвиђених Уредбом о униформи, ознакама и опреми полицијских службеника; • наведе основне делове редовне, интервентне и свечане униформе; • наведе врсте ознака и ознака чинова на униформи; • демонстрира ношење униформе у складу са одредбама Уредбе о униформи, ознакама и опреми полицијских службеника; • објасни сврху и изглед службене легитимације и службене значке;	• Уредба о униформи, ознакама и опреми полицијских службеника, • Закон о полицији, • Уредба о изгледу, форми и садржини службене значке и службене легитимације. Кључни појмови: униформа, чинови, ознаке, службена значка, службена легитимација
Каријерни развој полицијских службеника	• наведе запослене и радна места у Министарству унутрашњих послова, • објасни појам и сврху каријерног развоја у складу са одредбама Уредбе о каријерном развоју полицијских службеника, • разликује чинове и звања полицијских службеника и наведе временске услове за стицање чина /звања • објасни начин и услове за пријем у радни однос у Министарство • опише начин обуке, стручног оспособљавања и усавршавања запослених у Министарству	• каријерни развој и сврха каријерног развоја, • нивои руковођења, • Оспособавање и усавршавање полицијских службеника, • стручна обука и стручни испит за чин/звање • Закон о полицији • Уредба о каријерном развоју полицијских службеника Кључни појмови: каријерни развој, руковођење, напредовање, статус, радно место

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• учествује у целоживотном учењу и каријерном развоју кроз усавршавање и стицање полицијских чинова/звања, те негује истраживачки приступ раду и учењу.	
Права и дужности полицијских службеника	• Објасни појединачна права и дужности полицијских службеника у обављању полицијских послова, • Образложи сврху оцењивања рада полицијских службеника, • наведе мерила за оцењивање рада полицијских службеника, • објасни поступак оцењивања рада полицијских службеника,	• Закон о полицији, • Закон о раду, • Посебни колективни уговор, • Уредба о оцењивању полицијских службеника. Кључни појмови: право, дужност, оцењивање,
Дисциплинска одговорност полицијских службеника	• разликује лаке и тешке повреде службене дужности и дисциплинске мере, • наведе услове за привремено удаљење из службе, • објасни начин вођења дисциплинског поступка, • наведе дисциплинске мере које се могу изрећи за лаке и тешке повреде службене дужности.	• Закон о полицији, • Уредба о начину спровођења дисциплинског поступка у Министарству унутрашњих послова. Кључни појмови: повреда, дужност, дисциплинска одговорност, мере

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Место реализације наставе

• Настава се реализује у учионици или кабинету.

Препоручени број часова по темама

Историјски развој полиције у Србији – 4 часа

Понашање и међусобни односи полицијских службеника – 8 часова

Стројеве радње без оружја – 16 часова

Униформа, ознаке и опрема полицијских службеника – 9 часова

Каријерни развој полицијских службеника – 13 часова

Права и дужности полицијских службеника – 19 часова

Дисциплинска одговорност полицијских службеника – 5 часова

Предмет Основе полицијске професије се изучава кроз два часа недељно у првом разреду и обрађује се кроз 7 тема. Настава се реализује у учионицама или кабинету.

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

За обраду наставних садржаја користиће се позитивни прописи као извори, материјали из отворених извора за одабир актуелних примера из праксе (литература са Криминалистичко-полицијског универзитета, средства јавног информисања и др), помоћни материјали и активности.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес планира и изводи у складу са дефинисаним исходима, а који се наслањају на одредбе позитивних прописа. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре планиране исходе. У ту сврху, наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад које ће омогућити ученицима да развију планирана знања, вештине и ставове. Током обраде наставног садржаја, наставник треба да се позива на правне основе и ученике упућује да, уз његову помоћ, користе позитивне прописе. Кроз реализацију исхода, код ученика треба развијати осећај за

тимски рад, припадност колективу, поштовању старешина, правила и прописаних норми. Исходи се разликују по својој сложености, те је потребно разложити их на мање ради лакше обраде и разумевања од стране ученика.

Потребно је да наставник прати измене прописа и ученике упозна са датим изменама.

Прва тема – Историјски развој полиције у Србији – реализовати путем предавања. Ученике упознати са историјским чињеницама и упутити их на ширу литературу.

Друга тема – Понашање и међусобни односи полицијских службеника – реализовати путем примера који ученици препознају из свакодневног живота. Део садржаја који се односи на поздрављање, прилажење, обраћање и ословљавање може се демонстрирати, а након тога тражити од ученика да они понове дату активност. Упутити ученике на одредбе Закона о полицији, Правилника о начину понашања и личном изгледу полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова и Стројевог правила полиције.

Трећа тема – Стројеве радње без оружја – реализовати демонстрацијом од стране наставника и понављањем од стране ученика. Ученике упознати са садржајем и одредбама Стројевог правила полиције.

Четврта тема – Униформа, ознаке и опрема полицијских службеника реализоваће се путем презентација делова униформе и чинова и демонстрације ношења униформе. Ученицима омогућити да се упознају са одредбама Закона о полицији, Уредбе оуниформи, ознакама и опреми полицијских службеника и Уредбе о изгледу, форми и садржини службене значке и службене легитимације.

Пета тема – Каријерни развој полицијских службеника може се реализовати кроз презентације које ће ученици припремити у мањим групама. Наставник ће одредити број група у складу са бројем исхода које жели да обради на дати начин. Приликом извођења презентације, наставник прати излагање ученика, након чега покреће и усмерава дискусију. Ученике упутутити на Закон о полицији и Уредбу о кријерном развоју полицијских службеника.

Шеста тема – Права и дужности полицијских службеника – Наставник може да сваком ученику или паровима додели по једно право и једну дужност полицијског службеника и задужи их да припреме излагање или презентацију за остале ученике. По потреби, организује и усмерава дискусију. Ученике усмерава на Закон о полицији и Посебни колективни уговор.

Што се тиче дела Оцењивања рада, наставник може да организује неколико студија случаја, где ће ученике поделити у групе. Представници група ће осталим ученицима износити запажања своје групе, након чега ће наставник организовати и усмеравати дискусију. Упутити ученике на Закон о полицији и Уредбу о оцењивању полицијских службеника.

Седма тема – Дисциплинска одговорност полицијских службеника – Наставник може да припреми ситуације за лакше и теже повреде службене дужности, презентује их ученицима који требају да их препознају, разликују и одреде правни основ користећи Закон о полицији. На основу тога, могу да одреде дисциплинске мере и да ли су испуњени услови за привремено удаљење из службе. Упутити ученике на Закон о полицији и Уредбу о начину спровођења дисциплинског поступка у МУП-у.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

- Људска права и кодекс полицијске етике
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници
- Примена полицијских овлашћења

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Предлаже се наставнику да активно прати рад ученика на часу. То се пре свега односи на мотивисаност за рад, учешће у групним и појединачним активностима, примени стечених знања из претходно обрађених тема. Препорука је да се ови критеријуми праћења воде у облику табеле, а на крају часа да се ученицима презентују резултати. Потребно је прикупити и повратне информације од ученика ради побољшања квалитета наставе, одговарањем на евентуална питања ученика и отклањањем недоумица и разјашавањем нејасних ствари. Ученике треба охрабривати да постављају питања, при чему их упућивати на који начин и из којих извора да покушају самостално да добију одговоре.

За сумативно оцењивање ученици би требали да примене стечена знања у свакодневном понашању, међусобним односима, ношењу униформе, примени одредби Стројевог правила полиције. Поред наведеног, могуће је вршити усмене провере знања, провере знања путем блиц тестова, тестова или есеја. Свака провера знања треба да садржи задатке различитог нивоа знања и критеријуме оцењивања, које је потребно саопштити ученицима пре самог оцењивања.

Анализу провере знања урадити тако да ученик добије повратну информацију о свом раду, како би наставио на исти начин или унапредио рад и учење.

Назив предмета:

9.2. Основе безбедности

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
I	74				74

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање са појмовима безбедности и угрожавања безбедности;
– Развијање знања о функционисању националног и наднационалног система безбедности;
– Упознавање ученика са службама безбедности Републике Србије;
– Развијање знања о улози полиције у ванредном стању и ванредним ситуацијама;
– Упознавање са савременим безбедносно-обавештајним системима појединих држава;
– Оспособљавање за примену најважније одредбе Бечке конвенције о дипломатским односима;
– Развијање основних знања о функционисању система Европске уније.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Увод у националну безбедност	• дефинише појам и значај безбедности • наведе референтне вредности и интересе друштва • опише концепте безбедности • дефинише појам угрожавања безбедности	• Појам безбедности • Референтне вредности и интереси друштва • Концепти безбедности • Појам угрожавања безбедности Кључни појмови: безбедност
Угрожавање националне безбедности	• дефинише појам угрожавања националне безбедности • разликује видове угрожавања националне безбедности • опише војне и невојне ризике и претње националној безбедности • објасни значај Стратегије националне безбедности Републике Србије	• Појам угрожавања националне безбедности • Војни и невојни ризици и претње националној безбедности • Стратегија националне безбедности Републике Србије Кључни појмови: национална безбедност, угрожавање безбедности

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Национални систем безбедности	• објасни безбедносну функцију државе • дефинише појам националне безбедности • опише структуру система националне безбедности • објасни улогу безбедносно-обавештајног система Републике Србије • разликује појам ванредног стања и појам ванредне ситуације • опише улогу полиције у ванредном стању и ванредним ситуацијама • наведе права и дужности грађана у одбрани земље • разликује врсте тајни, као кривично-правне категорије • наведе степене тајности докумената • разликује документа, која су означена одговарајућим степеном тајности и опише мере заштите докумената означених степеном тајности • опише поступке заштите тајних података у Министарству унутрашњих послова	• Безбедност као функција државе • Систем безбедности Републике Србије • Службе безбедности Републике Србије • Безбедност у ванредном стању и у ванредним ситуацијама • Устав Републике Србије • Појам и врсте тајни и степени тајности • Закон о тајности података Кључни појмови: службе безбедности, тајност података
Наднационални систем безбедности	• објасни значај међународних организација које су значајне у наднационалном систему безбедности • објасни улогу Интерпола и Европола у националном и наднационалном систему безбедности • опише савремене безбедносно – обавештајне системе појединих држава • разликује дипломатски и функционални имунитет по Бечкој конвенцији • наведе одредбе Бечке конвенције о дипломатским односима, које се односе на поступање полиције према дипломатско-конзуларним представницима	• Међународне организације у наднационалном систему безбедности • Наднационални систем безбедности (Интерпол и Европол) • Савремени безбедносно – обавештајни системи • Бечка конвенција о дипломатским односима Кључни појмови: Интерпол, Европол
Основи система Европске уније	• објасни историјат ЕУ • опише или наведе положај земаља централне и источне Европе у ЕУ • разликује државе чланице од држава кандидата за пријем у чланство ЕУ	• Историјат Европске уније • Процес стабилизације и придруживања Европске уније • Институције Европске уније Кључни појмови: Европска унија

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише процес стабилизације и придруживања ЕУ • објасни значај испуњавања критеријума за пријем у чланство ЕУ • разликује институције Европске уније • опише предности јединственог деловања у систему ЕУ	

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Место реализације наставе

• Настава се реализује у учионици

Препоручени број часова по темама:

Увод у националну безбедност – 10 часова

Угрожавање националне безбедности – 22 часа

Национални систем безбеденост – 18 часова

Наднационални систем безбеденост – 14 часова

Основи система Европске уније – 10 часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља, те са планом рада и начинима оцењивања. Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним да сагледа степен информисаности ученика о значају безбедности и појавама које угрожавају њихову личну безбедност, као и безбедност њиховог окружења), тиме би се извршило подсећање ученика на значај безбедности, односно начинима откривања и спречава појавама које могу да угрозе личну безбедност, а такође и безбедност друштва и државе, а које ће у овом предмету дубље проучавати и знања које ће усвајати. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања потребна ученику за будући рад. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода, док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Прва тема – **Увод у националну безбедност** реализовати путем примера који су ученицима блиски, изражене су промене и тенденције у безбедносној теорији и пракси, такође нагласити да безбедност никада није била динамичнија, а угрожавајуће појаве никада нису биле деструктивније, а држава спремнија да се одупре угрожавајућим појавама

Друга тема – **Угрожавање националне безбедности** реализовати путем примера који ученици препознају (догађаји који су се догодили у прошлости), односно ученици истраже на интернету ризике и претње, изврше анализу, истраживачки рад, израде презентацију (вршњачко учење) радом у тиму или групама

Трећа тема – **Национални систем безбедности** реализовати на структути система националне безбедности Републике Србије, те органе, институције и службе на сајту сваке од њих, изврше анализу, истраживачки рад, израде презентацију (вршњачко учење) радом у тиму или групама, док појмове проучавати преко нормативе и аката која регулишу област деловања

Четврта тема – **Наднационални систем безбедности** реализовати на организацијама наднационалног система безбедности, а организације и савремене безбедносно-обавештајне системе на сајту сваке од њих, изврше анализу, истраживачки рад, израде презентацију (вршњачко учење) радом у тиму или групама, док појмове проучавати преко нормативе и аката која регулишу област деловања

Пета тема – **Основи система Европске уније** може се реализовати пројектно или анализом досадашњег пута наше државе у евроинтеграцијама. Институције ЕУ истраже на сајту сваке од институција, израде презентацију радом у тиму или групама

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.3. УВОД У ПРАВО И ОРГАНИЗАЦИЈА ДРЖАВЕ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
I	111				111

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са првном науком и односом права и државе;
– Упознавање са правом и основним правним појмовима;
– Развијање знања о односу државе и права;
– Упознавање са елементима правног односа;

– Оспособљавање ученика за разликовање физичких и правних лица;
– Развијање знања о државној организацији и облицима државе;
– Упознавање ученика са територијалном организацијом и уређењем власти Републике Србије.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Основни правни појмови	• дефинише појам правне науке • наведе врсте правних наука • опише значај и улогу правне науке и права • дефинише појам право и правни поредак • објасни однос права и државе • наведе појам и врсте друштвених норми • дефинише појам правна норма • разликује елементе правне норме • разликује врсте правних норми • објасни појам извори права • објасни појам и хијерархију правних аката • наведе елементе правног акта • разликује материјалну и формалну законитост и незаконитост правног акта • објасни добровољну и принудну примену права	• Појам правне науке • Врсте правних наука • Значај права у друштву • Појам права • Правни поредак • Појам и врсте друштвених норми • Право као друштвена норма • Појам правне норме • Елементи правне норме • Врсте правних норми • Појам, елементи, облик и садржина правног акта • Врсте правних аката • Појам и врсте извора права • Хијерархија извора права • Појам и врсте општих правних аката • Појам и врсте појединачних правних аката • Појам и врсте подзаконских аката • Владавина права – правна држава (елементи) – Начело уставности и законитости – Правна средства Кључни појмови: право, правни поредак, друштвене норме, правне норме, правни акти
Правни односи	• дефинише појам правни однос • наведе елементе правног односа • дефинише појам физичко лице • дефинише појам правно лице • разликује правну и пословну способност физичких и правних лица • објасни појам објекти права • наведе начине настанка, престанка и мењања правног односа • објасни појам правне чињенице • објасни појам одговорност у праву	• Правни однос • Елементи правног односа – Субјекти права – Правно овлашћење – право – Правна обавеза – дужност • Објекти права • Настанак, мењање и престанак правног односа • Правне чињенице • Појам и врсте одговорности Кључни појмови: правни однос, одговорност у праву
Државна организација	• објасни појам и елементе државе	• Појам и елементи државе • Територија

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни појам државна организација • разликује функције државе • анализира однос државе и нације • дефинише појам државно службено лице • објасни појам државни орган • опише врсте надлежности државних органа • разликује врсте државних органа • анализира поделу власти на законодавну, извршну и судску	• Становништво • Појам државне организације • Улога и функција државе • Држава и нација • Државни органи и државна службена лица • Принципи државне организације • Надлежност државних органа • Врсте државних органа Кључни појмови: држава, државни органи
Облици државе	• разликује монархију и републику • дефинише појам демократија • наведе основне демократске принципе – начела • разликује облике непосредне демократије – референдум и народну иницијативу • разликује облике државног уређења – просту и сложену државу • упореди федерацију и конфедерацију као облике сложене државе • упореди председнички и парламентарни систем поделе власти • опише мешовити систем поделе власти	• Облици владавине: монархија и република • Облици политичког система: аутократија и демократија • Непосредна демократија • Посредна (представничка) демократија • Облици државне државног уређења: проста и сложена држава (федерација и конфедерација) • Подела власти као облик државне власти (председнички, парламентарни и мешовити систем) Кључни појмови: облици владавине, демократија, државна власт
Територијална организација и уређење власти у Републици Србији	• опише територијалну организацију Републике Србије • разликује покрајинску аутономију и локалну самоуправу • објасни права и дужности општине • објасни састав и надлежност Народне скупштине и Владе • објасни начин избора и надлежност председника Републике • објасни положај и састав државне управе • објасни улогу Заштитника грађана • наведе врсте судова	• Територијалне јединице • Аутономне покрајине (појам, надлежност, правни акти) • Локална самоуправа • Општина (појам, права и дужности, правни акти) • Градови и Град Београд • Подела власти у Републици Србији • Народна скупштина • Председник • Влада • Организација државне управе (положај, састав – органи и организације) • Заштитник грађана • Судови (врсте судова) Кључни појмови: територијалне јединице, локална самоуправа, подела власти у Републици Србији

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теоријску наставу, при чему се одељење не дели на групе.

Место реализације наставе:

• Настава се реализује у учионици

Препоручени број часова по темама:

Основни правни појмови – 27 часова;

Правни односи – 25 часова;

Државна организација – 20 часова;

Облици државе – 19 часова;

Територијална организација и уређење власти у Републици Србији – 20 часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета је може се урадити улазним упитником (направљеним са наставником историје, те сагледавањем шта је рађено из наведеног предмета у основној школи), тиме би се извршило подсећање ученика на неке од тема које су радили у основној школи а које ће у овом предмету дубље проучавати и новине које ће усвајати.

Могуће је и правити мапу ума на тему – знате ли у којој држави живите, кога знају да врши власт, како на који начин.

Прва тема – **Основни правни појмови** реализовати путем примера који су њима блиски, везани за квалификацију за коју се школују или их интересују – норме проучавати преко нормативе и аката која регулишу област образовања (закони из области образовања и средњег образовања, Правилник о понашању у школи, Правилник о ексурзији, Правилник о оцењивању или норматива из области саобраћаја која регулише полагање возачког испита, понашање пешака у саобраћају или шетање паса на јавнм површинама или Закон о иновационој делатности или гејминг и е-спорт, Закон о полицији, Закон о јавном реду и миру, Закон о јавном окупљању, Правилник о начину полагања заклетве полицијских службеника, Правилник о полицијским овлашћењима, Кодекс полицијске етике...)

Друга тема – **Правни односи** реализовати путем примера који ученици препознају, (односи у породи, школи, саобраћају, закуп стана, радни однос)

Трећа тема – **Државна организација** реализовати на анализи елемената државности Републике Србије

Четврта тема – **Облици државе**могуће је реализовати путем квизова знања, дебата (за и против) у тиму или у групама.

Пета тема – **Територијална организација и уређење власти у Републици Србији** може се реализовати пројектно или анализом локалних органа где ученици живе. Органе власти истраже на сајту сваког од наведених органа, изврше анализу, истраживачки рад, ураде презентацију (вршњачко учење), радом у пару или групама

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

Полицијски службеници: права, обавезе и дужности; Кривично и кривично-процесно право; Управно право и управни поступак; Људска права и кодекс полицијске етике; Информациони систем и систем веза; Безбедносни сектор и рад полиције у заједници; Примена полицијских овлашћења; Одржавање јавног реда и обављање послова обезбеђења; Сузбијање криминала; Заштита државне границе и странци; Безбедност саобраћаја на путевима

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.4. КОРЕСПОНДЕНЦИЈА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	37	74			111

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

• Упознавање ученика са појмом, улогом и значајем кореспонденције,

• Упознавање ученика са условима рада у компјутерској учионици и коришћењем опреме, алата, прибора и материјала,

• Оспособљавање ученика за примену технике слепог куцања,

• Оспособљавање ученика за ефикасно коришћење програма за обраду текста.

• Оспособљавање ученика за састављање службених аката у блок и степенастој форми писања,

• Оспособљавање ученика за примену језичких и правописних правила у писању службених аката,

• Развијање тачности, ажурности, уредности, одговорности и систематичности.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Основни појмови у кореспонденцији и писаној комуникацији	• објасни појам, значај и развој кореспонденције и писане комуникације; • користи потребну опрему, прибор и материјал у складу са наменом.	• Појам и значај кореспонденције; • Развој писане комуникације; • Услови рада у канцеларији; • Канцеларијска опрема, алат, прибор и канцеларијски материјал; Кључни појмови: кореспонденција, комуникација, канцеларија;
Дактилографија и рад у програму за обраду текста	• наведе правила дактилографије; • наведе правила слепог куцања; • подеси тастатуру на ћирилично и латинично писмо; • примени правила и технику слепог куцања у алфанумеричком и нумеричком делу тастатуре и код интерпункцијских знакова; • откуца текст са најмање 80 откуцаја за минут, на рачунару, у програму за обраду текста; • обликује текст у програму за обраду текста; • примени основна правописна правила у писању службених аката; • примени језичка правила у писању службених аката; • употреби административни стил изражавања у писању службених аката;	• Систем слепог куцања; • Уређивање текста • Језичка и правописна правила у писању службених аката • Правила синтаксе у кореспонденцији; • Административни стил изражавања. Кључни појмови: слепо куцање, обрада текста, службена акта,правописна и језичка правила
Полицијска кореспонденција	• наведе елементе службених аката; • састави службени допис у блок и степенастој форми; • састави службену белешку; • напише извештај; • напише записник; • састави решење и пријаву; • попуни образац; • састави потврде о пријему захтева за издавање докумената грађана • примени правила кореспонденције при писању службених аката; • користи стручну терминологију на страном језику.	• Основни појмови у канцеларијском пословању; • Службени допис у блок и степенастој форми; • Службена белешка; • Извештај; • Записник; • Решење и пријава; • Образац, израда и попуњавање; • Управни послови. Кључни појмови: службене белешке, извештаји и записници, управни послови

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теоријску наставу и вежбе.

Одељење се дели на групе на часовима вежби.

Место реализације наставе

Настава се реализује у учионици са рачунарима/кабинетима.

Препоручени број часова по темама:

• Основни појмови у кореспонденцији и писаној комуникацији (2Т +4В)

• Дактилографија и рад у програму за обраду текста (18Т + 36В)

• Полицијска кореспонденција (17Т + 34В)

На почетку ученике упознати са циљевима и исходима наставе, планом рада и начинима оцењивања.

Настава се изводи у кабинетима са рачунарима, односно кабинету за кореспонденцију. Ученици се деле у две групе.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и свакодневни живот.

Приликом планирања часа, потребно је дате исходе разложити на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике је потребно оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Сваки ученик обавезно има своју фасциклу у коју одлаже одштампане радове и добијене материјале од наставника, као и своју електронску пошту на којој чува радове у електронској форми. Такође, на школском рачунару формира свој фолдер у којем систематизује радове и наставне материјале.

Прва тема – **Основни појмови у кореспонденцији и писаној комуникацији**

При реализацији прве теме ученици се упознају са основним појмовима и сврхом изучавања предмета, као и са условима и правилима рада у и понашања у канцеларији (компјутерској учионици).

Друга тема – **Дактилографија и рад у програму за обраду текста**

При обради ове темеулога наставника је да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације друге теме препорука је да се демонстрира употреба компјутерске опреме и алата, као и да се користе специјализовани програми (software) за технику куцања на рачунару, на пример програм за слепо куцање „Slovo" или сл. Поред технике слепог куцања потребно је применити језичка и правописна правила у писању службених аката, поравила писања назива установа, чинова, марке аутомобила и оружја, правила синтаксе, употребу административног стила изражавања. Улога наставника је да са ученицима обнови и утврди основна језичка и правописна правила и у ту сврху бира различите методе и технике, водећи рачуна да ученици активно учествују у раду. Нагласак је на практичној примени усвојених знања. Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу обрађеног текста. Откуцани текст анализирају и наставник и ученици. При анализи препоручује се коришћење пројектора или других наставних средстава за дељење докумената.

Трећа тема – **Полицијска кореспонденција**

При реализацији треће теме наставник уводи ученике у полицијску кореспонденцију, тако што креће од једноставних примера. Ученици прекуцавају службене дописе и остала службена акта која се користе у Министарству унутрашњих послова, водећи рачуна о формама писања и обликовању садржаја у складу са правилима кореспонденције. Ученике ставити у симулиране

радне ситуацијепри попуњавању оригиналних образаца (ПНС, ПМО и слични полицијски образци) и израде потврда о пријему захтева за издавање докумената грађана које се односе на држављанство, пријаву пребивалишта и боравишта, издавање личних карата, путних исправа, возачких дозвола, регистрације возила. Наставник надгледа, усмерава и са ученицима анализира откуцане текстове. За достизање исода „Коришћење стручне терминологије на страном језику" препоручује се сарадња са нставником страног језика, ученици могу короз групни рад или рад у пару израдити лексикон стручних помова на страном језику.

Садржај предмета има везу са садржајима других предмета као што су:

- Рачунарство и информатика,
- Српски језик,
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници,
- Примена полицијских овлашћења,
- Јавни ред и послови обезбеђења и
- Сузбијање криминала.
- Страни језик

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

У процесу оцењивања користиће се:

- активност на часу,
- диктати,
- временско куцање у специјализованом програму и
- тестови практичних вештина.

У оквиру формативног оцењивања наставник активно прати рад ученика на часу. То се пре свега односи на мотивисаност за рад, држање тела приликом куцања, као и на тачност и брзину приликом куцања текста. Препорука је да наставник упозна ученике са критеријумима праћења и вредновања, како би ученици одмах на почетку били мотивисани да постигну што бољи резултат. Потребно је и периодично прикупљати повратне информације од ученика ради побољшања квалитета наставе, односно ради решавања текућих нејасноћа и препрека.

Оцењивање савладаности технике слепог куцања прилагодити посматраној групи ученика. Пре теста практичних вештина обавезно обавестити ученике о начину бодовања, односно скали оцењивања.

Правописним диктатима оценити колико су ученици савладали градиво из друге теме, проверити и практичну примену савладаног градива из области језика и правописа.

Након одређеног броја часова урадити тест практичних вештина у оквиру сваке теме. Предлог је да се оцењивање обави на основу детаљне бодовне скале. Код овог модула вреднује се и примена језичких и правописних правила (трећа тема), приликом писања службених аката.

Назив предмета:

9.5. ОПЕРАТИВНЕ ПОЛИЦИЈСКЕ ВЕШТИНЕ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
I		74			74
II		74			74
III		66			66
IV		60			60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање телесног и менталног здравља, хигијенских навика и психофизичких особина ученика и полазника;

– Развијање знања о мерама безбедности;

– Јачање и свестрано развијање опште и специјалне физичке припреме ученика;

– Упознавање са етичким и моралним нормама приликом примене овлашћења полицијског службеника;

– Развијање вештина вршења свакодневних оперативних задатака полицијских службеника;

– Оспособљавање ученика за примену одбрамбених техника и процедура у вршењу свакодневних радних задатака.

3. ТЕМЕ, ИСХОДИ, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДЖАЈА

Разред: **Први**

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Основне џудо технике	• демонстрира извођење технике пада у напред у месту и праволинијском кретању • демонстрира извођење технике пада у назад у месту и праволинијском кретању • демонстрира извођење технике пада у страну у месту и праволинијском кретању • наведе најчешће повреде приликом извођења падова и праволинијском кретању • изведе заузимање џудо гарда и наруши равнотежу партнера • прикаже основне технике бочних бацања у месту и праволинијском кретању • прикаже основне технике ножних бацања у месту прикаже основне технике ручних бацања у месту и праволинијском кретању	• основне технике џудо падова • основне технике џудо бацања Кључни појмови: џудо
Основне карате технике	• изводи технике карате ставова • демонстрира основне технике удараца руком • демонстрира основне технике удараца ногом • прикаже основну технику доњег карате блока • прикаже основну технику горњег карате блока • прикаже основне технике средњих карате блокова	• основни карате ставови • основни карате ударци • основни карате блокови Кључни појмови: карате
Основне технике полуга	• објасни појам ,,полуга” на телу човека • демонстрира технике извођења полуга прекомерним увртањем и извртањем на зглобу шаке • прикаже технике извођења полуга прекомерним прегибањем у зглобу лакта	• технике полуга на екстремитетима руку • технике полуга на екстремитетима ногу • технике полуга на кичми Кључни појмови: самоодбрана

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• прикаже технике извођења полуга прекомерним прегибањем у зглобу колена • изведе технике извођења полуга прекомерним уврtањем и изврtањем у зглобу рамена • изведе технике прекомерног прегибања кичменог стуба	

Разред: **Други**

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Основне џудо технике	• примени безбедно извођење техника џудо падова у кретању у свим правцима • примени основне технике из џудо бацања приликом гурања • примени основне технике из џудо бацања приликом вучења • примени основне технике из џудо бацања у кретању у свим правцима	• основне технике џудоа у кретању у свим правцима Кључни појмови: џудо
Основне карате технике	• објасни појам „боксерска врећа”, ,,макивара” и ,,спаринг”; • изведе основне технике ставова у раду са партнером у синхронизованом кретању; • примени основне карате ударце руком унапред у одређене делове тела партнера приликом кретења у свим правцима; • примени основне карате ударце ногом унапред у одређене делове тела партнера приликом кретења у свим правцима; • прикаже основне карате ударце руком у ,,боксерску врећу” и ,,макивару”; • примени технике одбране од удараца основним карате блоковима радом у паровима.	• основни карате ставови у паровима • основни карате ударци у паровима • основни карате ударци у реквизите • основни карате блокови у паровима Кључни појмови: карате
Комбинације џудо техника	• прикаже нарушавање равнотеже партнера у кретању; • демонстрира комбинацију џудо техника бочних и ножних џудо техника у месту и кретању; • демонстрира комбинација бочних и ручних џудо техника у месту и кретању; • демонстрира комбинација ручних и ножних џудо техника у месту и кретању.	• кретање у џудо гарду • комбинација бочних, ножних и ручних техника из џудоа Кључни појмови: џудо

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Комбинације карате техника	• демонстрира комбинацију карате удараца рукама у месту и кретању; • демонстрира комбинацију карате удараца рукама у месту и кретању; • демонстрира комбинацију карате удараца руком и ногом у месту и кретању; • демонстира комбинацију карате блокова и удараца руком у месту и кретању; • демонстира комбинацију карате блокова и удараца ногом у месту и кретању;	• комбинација удараца • комбинација блокова Кључни појмови: карате
Позиције за везивање и вођење лица	• прикаже позицију везивања лица у стојећем ставу полугом на зглобу шаке; • прикаже позицију везивања лица у лежећем положају полугом у зглобу рамена; • прикаже позицију везивања лица у лежећем положају полугом у зглобу колена; • изведе вођење лица које не пружа отпор полугом у зглобу лакта; • изведе вођење лица које пружа отпор полугом у зглобу рамена.	• позиције за везивање лица које пружа отпор • вођење лица које не пружа отпор • вођење лица које пружа отпор Кључни појмови: позиције за везивање лица, вођење лица
Савладавање отпора и технике одбрана од напада	• дефинише појам пасивног отпора; • демонстира притисак под доњу вилицу; • демонстира притисак на базу носа; • демонстира притисак на заушне јамице; • изведе технике одбрана од хвата једном руком; • изведе технике одбрана од хвата са две руке; • прикаже технике одбрана од гушења; • прикаже технике одбрана од обухвата; • изведе технике одбране од напада руком; • изведе технике одбране од напада ногом.	• савладавање пасивног отпора • одбране од хватова и обухвата • одбране од удараца Кључни појмови: савладавање отпора, одбрана од напада

Разред: **Трећи**

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Комбинације техника борења	• примени самостално комбинације бочних, ножних и ручних техника бацања из џудоа у кретању, у свим правцима; • примени самостално комбинације техника удараца и блокада из каратеа у условима задатог „спаринга”; • демонсрира комбинације техника блокада, бацања и удараца руком; • демонсрира комбинације техника блокада, бацања и удараца ногом.	• комбинације џудо техника • комбинације карате техника • комбинације џудо и карате техника Кључни појмови: комбинације техника борења
Одбране од напада	• демонстрира извођење техника одбрана од напада предметом у једној руци; • демонстрира извођење техника одбрана од напада предметом са две руке.	• одбране од напада предметом (палица, столица...) Кључни појмови: одбрана од напада
Одбране од наоружаног нападача	• прикаже технике одбрана од напада ножем одоздо; • прикаже технике одбрана од напада ножем одозго; • прикаже технике одбрана од напада ножем директно; • прикаже технике одбрана од напада ножем са спољашње и унутрашње стране; • изведе технике одбрана од претње пиштољем од напред; • изведе технике одбрана од претње пиштољем од назад; • демонстрира технике спречавања вађења службеног пиштоља из футроле опасача; • демонстрира техника спречавања одузимања службеног пиштоља из руку полицијског службеника.	• одбрана од напада ножем • одбрана од претње пиштољем • спречавање одузимања службеног пиштоља Кључни појмови: одбрана од напада наоружаног нападача
Преглед и везивање лица	• наведе делове средства за везивање; • наведе четири основна корака у поступку везивања лица; • прикаже процедуру безбедног прегледа лица које сарађује у стојећем ставу и клечећем положају; • прикаже процедуру везивања лица које сарађују у стојећем ставу и лежећем положају; • демонстрира технику ,,челичне полуге” на зглобу шаке; • прикаже процедуру безбедног одвезивања лица.	• преглед лица које сарађује • везивање лица које сарађује Кључни појмови: средства за везивање

Разред: **Четврти**

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Савладавање отпора и одбране од напада	• савлада пасиван и активан отпор лица које је у аутомобилу; • примени одбране од напада предметом у једној и у две руке у кретању у свим правцима; • примени одбране од напада ножем одозго, одоздо, директно и са стране у кретању у свим правцима; • примени одбране од претњи пиштољем у задатим ситуацијама; • спречи одузимање службеног пиштоља у задатим ситуацијама.	• савадавање отпора • одбране од напада предметом • одбране од наоружаног нападача Кључни појмови: савладавање отпора, одбрана од напада
Преглед и везивање лица	• наведе врсте средстава за везивање; • наведе процедуре за везивање лица; • демонстрира технике везивања лица које пружа отпор у стојећем ставу и лежећем положају; • прикаже процедуру безбедног прегледа лица које је везано у стојећем ставу и лежећем положају; • прикаже технику подизања везаног лица из лежећег положаја; • прикаже технике вођења везаног лица; • прикаже процедуру безбедног одвезивања лица.	• преглед лица које је везано • везивање лица које пружа отпор • вођење везаног лица Кључни појмови: преглед и везивање лица
Употребе службене палице	• наведе основна техничка обележја службене палице; • препозна циљна места/зоне на телу и места на која се задају ударци службеном палицом; • објасни теорију "40/10" и правило "90%" • демонстрирају извођене основних безбедносних ставова; • демонстрира 4 ударца службеном палицом; • демонстрира 4 блокаде службеном палицом; • демонстирају технике полуга службеном палицом; • демонстирају технике спречавања одузимања службене палице; • демонстирају технике везивања лица службеном палицом.	• ударци службеном палицом • блокови службеном палицом • полуге службеном палицом Кључни појмови: службена палица

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Комбиноване одбране од напада	• примени самостално комбинације техника борења приликом произвољног напада од стране једног нападача, без предмета и оружја, до везивања лица; • примени самостално комбинације техника борења приликом произвољног напада од стране више нападача без предмета и оружја; • примени самостално комбинације техника борења приликом произвољног напада од стране једног нападача, са предметом или оружјем; • примени самостално комбинације техника борења приликом произвољног напада од стране више нападача са предметом или оружјем.	• одбране од једног нападача • одбране од више нападача Кључни појмови: одбрана од напада

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Достизање циља и исхода наставе и учења Оперативних полицијских вештина заснива се на јединству наставних и ваннаставних организационих облика рада.

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз вежбе, у учионици или кабинету при чему се одељење дели на групе.

Предмет Оперативне полицијске вештине се састоји из три наставне области: технике борења, употреба службене палице и преглед и везивање лица. На почетку сваке наставне области наставник упознаје ученике са циљем наставне области, и темама које ће допринети остварењу циља.

Увод у проучавање предмета може се остварити методом интервјуа и дијалогом да би се тиме повезала досадашња искуства и стечене вештине ученика са планом и програмом предмета у текућој години, начином и условима у којима ће се одвијати настава. Све наставне теме током све четири године биће реализоване у психомоторном домену.

Методом приказа техника од стране наставника, систематским вежбањем и понављањем приказаних техника, кроз нивое имитације, манипулације и прецизности ученици ће усвојити знања и стећи вештину извођења техника до нивоа примене у задатим ситуацијама.

У настави ће се користити наставна средства: струњаче, фокусери, кимоно, рукавице, службена палица, средства за везивање и друга, у спортској хали или борилачкој сали. Сва настава сем уводног дела биће реализована кроз часове вежби.

Приликом извођења наставе посебна пажња усмерена је на мере безбедности (указати на могућност повреде, обезбедити асистенцију, наставна средства прилагодити условима вежбања).

На часовима Оперативно полицијских вештина програмски садржај ће бити остварен кроз самостални рад ученика, рад у паровима и рад у мањим групама. У наставном програму Оперативних полицијских вештина број часова по темама није обавезујући, већ он представља оријентир наставницима приликом планирања програмских садржаја и остваривања исхода учења, али и провере остварености дефинисаних исхода учења.

Предложен број часова по наставним темама:

Први разред:	
Основне џудо технике	30 часова
Основне карате технике	30 часова
Основне технике полуга	14 часова
Други разред:	
Основне џудо технике	6 часова
Основне карате технике	6 часова
Комбинације џудо техника	12 часова
Комбинације карате техника	12 часова
Позиције за везивање и вођење лица	8 часова
Савладавање отпора и технике одбрана од напада	30 часова
Трећи разред:	
Комбинације техника борења	16 часова
Одбране од напада	8 часова
Одбране од наоружаног нападача	26 часова
Преглед и везивање лица	16 часова
Четврти разред:	
Савладавање отпора и одбране од напада	10 часова
Преглед и везивање лица	14 часова
Употребе службене палице	14 часова
Комбиноване одбране од напада	22 часа

1. Технике борења

Технике борења ће се реализовати на часовима, и на другим организационим облицима рада, посебан акценат се ставља на: развијање физичких способности, стицање вештина извођења техника борења и подстицање ученика на самостално вежбање. Развијање физичких способности континуирано се реализује у припремном делу часа. На основу процене могућности и потреба ученика наставник ће већи део часа искористити за рад на стицању и усвајању техника борења.

Наставник континуирано прати ниво усвојености вештина из техника борења, као и развој моторичких способности у корелацији са предметом Физичко и здравствено васпитање. Усвојене вештине извођења техника борења треба да омогуће ученицима њихову примену у обављању свакодневних радних задатака, специфичним и ванредним животним ситуацијама, спорту и рекреацији. Ученицима који нису у стању да усвоје неке од садржаја, задају се вежбања слична али лакша од предвиђених или предвежбе. Уколико ученик не достигне предвиђени исход, оставља се могућност да исти достигне у наредном периоду. Усавршавање неких моторичких задатака је континуирани процес без обзира на садржаје програма. У раду са напреднијим ученицима реализују се проширени садржаји и други додатни садржаји које креира наставник.

2. Употреба службене палица

Усвајање вештина техника употребе службене палице остварује се применом основних дидактичко-методичких приципа и метода рада неопходних за достизање постављених исхода реализовањем одговарајућих програмских садржаја. Основни и проширени садржаји дати су у наставној теми употреба службене палица у остваривању задатих исхода користиће се наставна средства: службена палица, фокусери, штитови и кациге уз уважавање индивидуалних способности ученика. Кроз процес реализације програма неопходно је пратити способности ученика и упућивати их на самостално вежбање у слободно време. Усвојене вештине извођења техника борења треба да омогуће ученицима њихову примену у обављању свакодневних радних задатака.

3. Преглед и везивање лица

Достизање исхода ове наставне облати биће остварен применом истих дидактичко-методичких принципа и метода рада као и наставна област употреба службене палице. Треба обратити нарочито пажњу на хумани аспект приликом употребе како службене палице тако и за употребу срестава за везивање.

Достизањем исхода ових наставних области, ученици развијају знања, вештине и ставове о обављању свакодневних радних задатака, о хуманом аспекту употребе средстава принуде и

усвајања навика свакодневног вежбања и бављења спортом. Садржаји ове наставне области реализују се непосредно током вежбања на часу, као и другим организационим облицима рада.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Током реализације наставе Оперативних полицијских вештина, наставник треба да континуирано прати и вреднује остваривање исхода учења, али и индивидуални напредак сваког ученика, треба да се процењује у односу на претходно проверено стање развијености способности, степена спретности и умешности, као и нивоа ангажованости и односа ученика према извршавању обавеза у настави Оперативних полицијских вештина.

Приликом оцењивања, поготово код ученика који немају развијене посебне способности, узимају се у обзир њихова индивидуалана напредовања у односу на њихова лична постигнућа, могућности и ангажовање у настави. С обзиром на то да постоји могућност да одређени ученици, из разлога физичког недостатка и/или болести, буду ослобођени практичног дела у настави, за такве ученике прати се и вреднују постигнућа из садржаја одређених наставних тема које они могу да обављају/извршавају.

Оцењивање у настави физичког и здравственог васпитања има улогу подстицајне повратне информације, што значи да се мора водити рачуна о седећем:

• Повратна информација је ефикасна када је дата непосредно након активности на коју се односи или током обављања активности.

• Оцена мора да буде конкретна и да се односи на активности и учинак ученика, а не на личност или карактеристике особе.

• Процена мора бити позитивна, да се прво истакну они елементи који су за похвалу, а затим и оне елементе на које би ученик требао или могао да уложи додатне напоре како би их усавршио и унапредио.

• Континуирано, конкретно, квалитативно, позитивно и адекватно образложење оцене и праћење напретка ученика доприноси и њиховом развоју појма о себи, те формирању реалне слике о себи, као и ономе што знају, умеју, о својим способностима, што је значајно за развој самопоштовања ученика и здравог односа према себи и свету око себе.

Приликом вредновања и оцењивања у настави Оперативних полицијских вештина наставник континуирано прати напредак у елементима извођења задатих активности. Прави образац односно форму (кате, процедуре, рад у паровима и друго) система бодовања. Сваки савладани елементи из обрасца или форме вежбања носи одређени број бодова и на основу тога ученик ће бити континуирано (формативно) оцењен.

На крају наставне теме наставник ће оценити ученика тако што ће задати конкретне технике и процедуре које обухватају обрађене исходе тако да ће их систематизовати, одредиће унапред услове и задате ситуације из којих ће (сумативно) формирати оцену од 1 до 5.

Назив предмета:

9.6. Кривично и кривично-процесно право

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	111				111

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање основних знања о Кривичном и Кривичном процесном праву и основним правним појмовима;

– Упознавање ученика са значајем основних института општег дела Кривичног права;

– Развијање основних знања о групама кривичних дела и појединачним кривичним делима;

– Развијање свести о значају и улози полиције у кривичном поступку;

– Упознавање ученика са улогом судова и тужилаштва у Републици Србији.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Кривично право – општи део	• Објасни појам и елементе кривичног дела; • наведе елементе кривице као основа примене кривичне санкције; • разликује стадијуме у извршењу кривичног дела; • објасни основе који искључују постојање кривичног дела; • разликује облике саучесништва; • дефинише појмове кривичне санкције и казне; • разликује врсте кривичних санкција и казни.	• Кривични законик Републике Србије; • Појам, предмет и подела кривичног права; • Појам и елементи кривичног дела и учинилац; • Основи који искључују постојање кривичног дела; • Стадијуми у извршењу кривичног дела; • Кривица; • Саучесништво у кривичном делу; • Кривичне санкције; • Казне. Кључни појмови: кривично право, кривично дело
Кривично право – посебни део	• класификује кривична дела према заштитном објекту; • објасни појединачна кривична дела; • анализира обележја појединих кривичнх дела.	• Кривична дела против живота и тела; • Кривична дела против слобода и права човека и грађанина; • Кривична дела против полне слободе; • Кривична дела против брака и породице; • Кривична дела против имовине; • Кривична дела против привреде; • Кривична дела против здравља људи; • Кривична дела против животне средине; • Кривична дела против опште сигурности људи и имовине; • Кривична дела против безбедности јавног саобраћаја; • Кривична дела против државних органа; • Кривична дела против јавног реда и мира; • Кривична дела против правног саобраћаја; • Кривична дела против службене дужности.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
		Кључни појмови: кривично дело
Кривично процесно право	• објасни кривични поступак, његове циљеве и задатак; • опише надлежност и функције процесних субјеката; • класификује доказе у кривичном поступку; • анализира радње принуде у кривичном поступку; • опише предистражнипоступак; • објасни улогу полиције у предистражном поступку; • објасни истражне радње по службеној дужности, налогу јавног тужиоца и налогу истражног судије.	• Кривични поступак; • Процесни субјекти; • Радње доказивања; • Радње процесне принуде; • Предистражни поступак; • Делатност полиције; • Потражне и друге мере и радње; • Истражне радње; • Радње принуде према лицима; • Радње пријављивања кривичних дела и учинилаца; • Поступак јавног тужиоца са кривичном пријавом; • Ток кривичног поступка и улога полиције у истрази. Кључни појмови: кривично-процесно право

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Место реализације наставе

• Настава се реализује кроз часове теорије, у учионици, и одељење се не дели на групе.

Препоручени број часова по темама:

Кривично право – општи део – 40 часова

Кривично право – посебни део – 35 часова

Кривично процесно право – 36 часова

Увод у проучавање предмета је може се урадити улазним упитником. Тиме би се извршило упућивање ученика на неке од тема које су општепознате, теме о кривичним делима, тј. о дозвољеном и недозвољеном понашању („непознавање права шкоди”), а које ће у овом предмету дубље проучавати и новине које ће усвајати.

Могуће је и правити мапу ума на тему – знате ли која понашања су дозвољена и пожељна, а која нису, да ли знате ко врши власт у држави и која је улога појединих државних органа и институција, на који начин и како обављају послове.

Све три теме: **Кривично право – општи део, Кривично право – посебни део и Кривично процесно право,** реализовати путем примера који су њима блиски, везани за квалификацију за коју се школују или их интересују – норме проучавати преко нормативе и аката која регулишу област Кривичног права и Кривичног процесног права, преко примера из судске праксе и званичних статистичких података (Кривични законик, Законик о кривичном поступку...)

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

Рад на безбедносном сектору;

Рад полиције у локалној заједници;

Сузбијање криминалитета;

Контрола и регулисање саобраћаја;

Одржавање јавног реда и обезбеђења.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са позитивним прописима којима се регулише оцењивање. Ученике треба оспособљавати и

охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета: УПРАВНО ПРАВО И УПРАВНИ ПОСТУПАК

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	*74*				*74*

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са основим појмовима у управном поступку
– Оспособљавање ученика за вођење различитих врста евиденције полиције
– Оспособљавање за усвајање знања о прекршајном поступку
– Развијање вештина неопходних приликом поступања према извршиоцима прекршаја
– Упознавање ученика са дисциплинским поступком у полицији

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Управни послови	• објасни начине стицања и престанка држављанства Републике Србије, као и негативни и позитивни сукоб држављанства • објасни појам и податке које садржи лична карта, рокове важења личне карте, начин издавања и евиденцију • објасни појам и значај пасоша, као и орган надлежан за издавање пасоша, податке које	• Држављанство РС; • Лично име, лична карта и матични број грађана; • Пребивалиште и боравиште грађана; • Путне исправе и визе држављана РС; • Набављање, држање и ношење оружја и муниције. Кључни појмови: управни послови

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	садржи пасош и рокове за издавање и важење пасоша • наведе разлоге за одбијање захтева за издавање пасоша / путних исправа • објасни појам пребивалишта и боравишта, као и права и дужности грађана у вези са пријавом и одјавом пребивалишта и боравишта • објасни рокове, поступак и законске основе за пријаву и одјаву пребивалишта и боравишта, као и привременог боравка у иностранству и повратка из иностранства • објасни појам пасивизирања адресе • издвоји прекршаје предвиђене Законом о личној карти и Законом о пребивалишту и боравишту грађана • објасни појам и категорије оружја на основу Закона о оружју и муницији • објасни услове и поступак за набављање, држање и ношење оружја из категорије Б, Ц и Д за физичка лица, правна лица и предузетнике • образложи утицај здравствене способности на набављање, држање и ношење оружја • наведе врсте оружних листова и њихову намену, као и поступак издавања оружног листа • наведе услове за издавање колекционарске дозволе • објасни поступке у случају смрти власника оружја, наслеђивања и одузимања оружја • објасни начин руковања оружјем, давања оружја на послугу и преношења оружја • објасни начин набављања и продаје оружја и муниције од стране овлашћених продаваца • разликује прекршаје кажњиве по Закону о оружју и муницији	
Прекршајни поступак	• наведе обележја прекршаја, као и прописе којима се прекршаји прописују	• Појам и обележја прекршаја, временско и просторно важење прописа; • Субјекти извршења прекршаја и услови одговорности;

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише место и време извршења прекршаја и значај њиховог утврђивања • објасни субјекте одговорности • разликује услове прекршајне одговорности физичких лица • објасни појам и облике саучесништва • разликује разлоге за искључење противправности и разлоге због којих лице не одговара за прекршај • објасни одговорност малолетника, родитеља, усвојитеља или старатеља детета • објасни поступање полицијских службеника према малолетним извршиоцима прекршаја • објасни врсте прекршајних санкција и начин изрицања • објасни појам прекршајног налога • разликује најзначајније заштитне мере са аспекта рада полицијског службеника • објасни врсте васпитних мера • разликује странке у прекршајном поступку • објасни начине и процедуре покретања прекршајног поступка • наведе мере за обезбеђење присуства окривљеног у прекршајном поступку • опише посебне случајеве задржавања лица у алкохолисаном стању • објасни јемство • објасни садржину пријаве за прекршај, рокове застаревања покретања и вођења прекршајног поступка, као и рокове застаревања извршења казне и заштитне мере • опишепоступак за закључивање споразума о признању прекршаја • врсте одлука Прекршајног суда о споразуму о признању прекршаја и 4 услова за усвајање споразума	• Санкције за прекршај; • Захтев за покретање прекршајног поступка; • Ток прекршајног поступка. Кључни појмови: прекршајни поступак
Контрола рада полиције и дисциплински поступак	• објасни улогу и поступање Сектора унутрашње контроле полиције	• Унутрашња контрола полиције; • Контрола рада полиције решавањем притужби;

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише овлашћења Сектора унутрашње контролеи запослених у Сектору унутрашње контроле • наведе права и дужности полицијских службеника унутрашње контроле • објасни превентивне активности Сектора унутрашње контроле • опише начин спољашње контроле рада Сектора унутрашње контроле • разликује врсте писмених обраћања грађана органима јавне власти • објасни право на подношење притужби и притужбени поступак • наведе права запосленог у дисциплинском поступку • разликује лаке и тешке повреде службене дужности • објасни врсте дисциплинских мера за лаке и тешке повреде службене дужности • објасни надлежност за покретање и одлучивање у дисциплинском поступку • наведе критеријуме за изрицање дисциплинске мере и рокове застаревања покретања и вођења дисциплинског поступка • објасни поступак различизих видова удаљења из службе и права и дужности полицајца након удаљења	• Одговорност за лаке и тешке повреде службене дужности; • Поступак и мере које се изричу за повреде службене дужности; • Привремено удаљење из службе. Кључни појмови: контрола рада, дисциплински поступак

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Место реализације наставе

• Настава се реализује у учионици.

Настава се ралузује кроз часове теорије и одељење се не дели у групе.

Препоручени број часова по темама:

Управни послови – 28 часова

Прекршајни поступак – 26 часова

Контрола рада полиције и дисциплински поступак – 20 часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним са наставником Увода у право и организације државе, као и са наставником Основа полицијске професије, те сагледавањем шта је рађено из наведених предмета у првој години средње школе), тиме би се извршило подсећање ученика на неке од тема које су радили у првој години, а које ће

у овом предмету послужити као основа за градиво из предмета Управно право и прекршајни поступак.

Прва тема – **Управно право** – реализовати путем примера који су њима блиски, везани за свакодневне животне активности (држављанство, издавање личне карте, путне исправе, пријава и одјава пребивалишта и боравишта, код оружја – правилници којима се уређује навабљање, држање и ношење оружја и муниције), као и квалификацију за коју се школују или их интересују– норме проучавати преко нормативе и аката која регулишу дату област (Закон о Држављанству Републике Србија, Закон о личној карти, Закон о пребивалишту и боравишту грађана Републике Србије, Закон о путним исправама, Закон о оружју и муницији, Закон о полицији, Закон о јавном реду и миру, Закон о прекршајима, Правилник о полицијским овлашћењима).

Друга тема – **Прекршајни поступак** – реализовати путем примера из правосудног система, као и сарадње правосудних органа са органима унутрашњих послова, а све у циљу привођења починиоца прекршаја правди, такође користећи се одговарајућим правним актима (Закон о прекршајима, Закон о полицији, Закон о јавном реду и миру, Правилник о полицијским овлашћењима).

Трећа тема – **Контрола рада полиције и дисциплински поступак** – реализовати на анализи рада Сектора унутрашње контроле, извештајима СУК-а, пројектно, давати примере петиција, предлога, представки и притужби, као и подстаћи ученике да сами пронађу примере обраћања грађана органима јавне власти, изврше анализу,ураде презентације, радом у паровима или групама. Користећи се Уредбом о начину спровођења дисциплинског поступка у МУП-у, упознати ученике са дисциплинским поступком, као и мерама које се могу изрећи према запосленим радницима МУП-а, уз одговарајуће примере из праксе.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници;
- Примена полицијских овлашћења;
- Јавни ред и послови обезбеђења;
- Сузбијање криминала;
- Заштита државне границе и странци;
- Безбедност саобраћаја на путевима;
- Информациони систем и систем веза;
- Кривично и кривично-процесно право;
- Руковање полицијским оружјем.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и

примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.7. Прва помоћ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	74				74

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање знања ученика о принципима и техникама прве помоћи повређеној/оболелој особи код најчешћих повреда, обољења или стања која захтевају неодложну прву помоћ и хитну медицинску помоћ;

– Развијање знања ученика о улогама и задацима спасиоца, карикама у ланцу спасавања, тријажи, оживљавању и значају правовремености пружања прве помоћи код повреда, обољења и стања која то захтевају;

– Оспособљавање ученика да код повређених и оболелих особа разликује животно угрожавајуће повреде, обољења или стања и да правовремено обезбеди хитну медицинску помоћ;

– Оспособљавање ученика за пружање прве помоћи повређеној/оболелој особи у складу са начелима медицине, засноване на доказима и препорукама добре праксе у погледу медицинског збрињавања најчешћих повреда, обољења и стања;

– Овладавање вештинама комуникације у контакту са повређеном/оболелом особом и Хитном медицинском службом;

– Развијање свести о значају примене мера самозаштите приликом пружања прве помоћи повређеној/оболелој особи;

– Упознавање са основним, теоријским појмовима трасологије.

3. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ МОДУЛА ПРЕДМЕТА

Ред.бр.	**НАЗИВ МОДУЛА**	**Трајање модула**
1.	Основни принципи и утврђивање стања повређеног лица	11
2.	Поремећаји свести	6
3.	Кардиопулмпонална реанимација	8
4.	Крварење и ране	13
5.	Повреде коштано зглобног система	9
6.	Повреде настале дејством физичких, хемијских и биолошких фактора	9
7.	Повреде појединих телесних региона и посебне повреде	9
8.	Трасологија	9

4. НАЗИВИ МОДУЛА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Основни принципи и утврђивање стања повређеног лица	• наведе циљеве и задатке прве помоћи и задатке спасиоца при пружању прве помоћи; • објасни карике у ланцу спасавања; • објасни принципе међународног АБЦ-протокола примарног прегледа; • изводи процену стања дисања на основу упутства; • изводи процену циркулације пипањем пулса на заједничкој каротидној артерији (arteria carotis communis) и жбичној артерији (arteria radialis); • опише методе збрињавања асфиктичних повреда; • опише преглед читавог тела; • разликује сигурне од несигурних знакова смрти.	• Циљеви улоге и задаци прве помоћи; • Улога спасиоца у пружању прве помоћи; • Карике у ланцу спасавања; • План акције спасилаца; • Примарни и секундарни преглед повређеног / оболелог; • Асфиктичне повреде-угушења • Задављење, вешање • Трудноћа, побачај • Поремећај полних односа, силовање • Чедоморство • Смрт и знаци смрти; Кључни појмови: прва помоћ, несрећан (хитан) случај, хитне мере, хитна медицинска помоћ, тријажа
Поремећаји свести	• наведе узроке поремећаја свести; • разликује поремећаје свести; • презентује постављање повређене особе у прави положај; • презентује Сафаров троструки хват; • изабере одговарајуће мере и поступке на основу правила прве помоћи при несвестици (синкопа, колапс) поремећају свести код епилептичног напада, фебрилних конвулзија, можданог удара и поремећаја концентрације шећера у крви.	• Поремећај стања свести; • Поступак пружања прве помоћи према правилима код синкопе, коме, епилептичног напада; • Поступак пружања прве помоћи према правилима код фебрилнеконвулзије, можданог удара и поремећаја концентрације шећера у крви (гликемије). Кључни појмови: свест, поремећај свести
Кардиопулмпонална реанимација	• Препознаје срчани и дисајни застој; • Опише кардиопулмоналну реанимацију; • симулира извођење технике вештачко дисање "уста на уста", "уста на нос'' и "уста на уста и нос''; • симулира спољашњу масажу срца код повређених/оболелих различитог узраста; • симулира најчешће грешке приликом извођења кардиопулмоналне реанимације;	• Срчани и дисајнизастој; • Кардиопулмонална реанимација; • Обезбеђивање проходности дисајних путева; • Методе вештачког дисања; • Спољашња масажа срца; • Најчешће грешке приликом кардиопулмоналне реанимације; • Спољашњи аутоматски дефибрилатор. Кључни појмови: кардиопулмоналне реанимације, дефибрилација

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• примењује спољашњи аутоматски дефибрилатор након демонстрације;	
Крварење и ране	• опише методе привремене хемостазе; • поставља компресивни завој према упутству; • изводи подвезивање Есмарховом повеском; • опише поступак прве помоћи за ампутацион еповреде; • опише крварења из природних отвора и правила пружања прве помоћи; • опише поступак пружања прве помоћи у односу на врсту ране; • ставља Хипократову капу завој око главе према правилу прве помоћи; • ставља завој за једно око (монокуларни завој) и за оба ока (бинокуларни завој) према правилу прве помоћи; • ставља завој "осмицу" за шаку према правилу прве помоћи; • превија„повређено" раме након демонстрације; • превија зглоб лакта након демонстрације; • ставља завој колена "корњача" према правилу прве помоћи.	• Крварење: врсте и последице; • Крварење из природних отвора; • Трауматска ампутација; • Методе привременог заустављања крварења; • Ране: врсте рана и прва помоћ; • Завојним атеријал; • Технике и правила превијања завојем и троугластом марамом; Кључни појмови: крварење, хеморагијски шок, компресија, ране, завојни материјал, Хипократова капа
Повреде коштано зглобног система	• разликује повреде зглобова и костију; • наведе принципе пружања прве помоћи код повреда зглобова и костију; • наведе циљеве и правила имобилизацује; • опише средства за имобилизацију; • симулира имобилизацију кичменог стуба послед емонстрације; • демонстрира имобилизацију кључне кости; • демонстрира имобилизацију рамене кости; • демонстрира имобилизацију бутне кости и потколенице.	• Принципи пружања прве помоћи код повреда костију и зглобова; • Повреде зглобова; • Повреде костију; • Имобилизација; • Имобилизација горњих екстремитета; • Имобилизација доњих екстремитета; • Имобилизација кичменог стуба; Кључни појмови: повреде зглобова, принципи прве помоћи, повреде костију, имобилизација.
Повреде настале дејством физичких, хемијских и биолошких фактора;	• идентификује различите термичкеповреде; • демонстрира поступак збрињавања термичких повреда; • опише повреде електричном струјом, удар грома и наведе правила пружања прве помоћи;	• Повреде изазване дејством високе температуре на организам: топлотни удар, сунчаница, опекотине • Повреде настале дејством ниске температуре, хипотермија и смрзотине;

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• разликује различите хемијске повреде и примени одговарајућа правила пружања прве помоћи и примењујемере самозаштите; • разликује биолошку повреду насталу угризом животиње и убодом инсеката и примени одговарајућа правила пружања прве помоћи; • објасни тест утврђивања алкохола у организму; • разликује врсте дрога.	• Повреде настале дејством електрицитета; • Повреде настале дејством хемијских фактора: хемијске опекотине; • Тровања; • Тровања алкохолом, лековима и психоактивним супстанцама; • Наркоманија; • Повреде настале дејством биолошких фактора Кључни појмови: топлотни удар, сунчаница, опекотине, смрзавање, повреде настале дејством електричне струје, тровања, угриз, убод.
Повреде појединих телесних региона и посебне повреде	• опише краниоцеребралне повреде и правила пружања прве помоћи; • опише повреде органа грудно коша и правила пружања прве помоћи; • опише повреде органа трбуха и органа карлице и правила пружања прве помоћи; • опише краш-повреду и правила пружања прве помоћи; • наведе правила пружања прве помоћи код бластповреда; • опише поступак оживљавања утопљеника; • прикаже редослед поступака пружања прве помоћи особама повређеним у саобраћајним несрећама, краш и бластповредама; • наведе смернице груписања политрауматизованих особа на основу тежинеп овреда;	• Краниоцеребралне повреде; • Повреде грудногкоша; • Повреде трбуха и карлице; • Крашповреде; • Бластповреде; • Утапање; • Саобраћајни трауматизам; • Политраума; Кључни појмови: телесни региони, саобраћајни трауматизам, политраума.
Трасологија	• опише различите трагове на местудогађаја; • разликује биолошке трагове (крв, пљувачка, сперма и др.); • објасни заштиту трагова.	• Отисци и брисотине; • Трагови крви; • Трагови семенете чности, длаке, косе, пљувачке, мокраће; • Заштита трагова. Кључни појмови: трасологија, отисци, брисотине, трагови.

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теорију, при чему се одељење не дели на групе.

Место реализације наставе:

Настава се реализује у учионици или кабинету.

Дефинисане исходе модула потребно је операционализовати на нивоу конкретне наставне јединице. При планирању наставе и учења треба имати у виду да се исходи разликују, да се неки

лакше и брже могу остварити. Потребно је испланирати наставу и учење према потребама ученика водећи рачуна о њиховим карактеристикама, наставним материјалима које ће користити, техничким условима, наставним средствима и медијима којима школа располаже, као и другим ресурсима школе и локалне средине.

За постизање већине исхода потребно је планирати/осмислити више различитих активности и припремити средства и начине провере остварености пројектованих исхода.

1) Увод у прву помоћ: Основни принципи и утврђивање стања повређеног лица

Приликом започињања реализације наставе предмета Прва помоћ, наставник има задатак да ученике ближе упозна са појмом прве помоћи и основном терминологијом која ће обележити наставне теме које ће уследити.

Наставник има задатак да ученике ангажује у процесу учења, активно их укључујући у дискусију подстицајним питањима, као што су: ,,*Да ли сте чули за прву помоћ?''*, ,,*Знате ли разлику између прве помоћи и хитне помоћи?''*, ,,*Шта је Црвени крст?''*. Ученици треба да буду упознати са основним улогама спасилаца, независно од врсте ситуације у којој се њихова хитна и правилна реакција очекује, поштујући све принципе професионалне етике. Питање о појму хитног случаја треба да буде мотивишуће за ученике, да наводећи блиске примере из живота, уочавају разлику између хитних случајева и оних који то нису, а са циљем адекватног планирања акције спасавања.

Ученицима је потребно на блиским примерима илустровати шта карике у ланцу спасавања и помоћи им да развију свест о томе да поштовање и узимање у обзир карика у ланцу спасавања даје позитивне исходе процеса пружања прве помоћи. Наставник треба примерима да стимулише ученике да осмисле план акције спасавања који је примењив у различитим задесним ситуацијама са којима се у реалном животу свака особа може сусрести.

Додељивање улога ученицима, у претходно замишљеној ситацији, може бити почетак приликом спровођења мера безбедности повређене/оболеле особе и његове околине, примарног и секундарног прегледа повређеног/оболелог, као и пружања прве помоћи. Сви ученици треба да буду упућени у значај прибраности приликом сусрета са једном или више повређених/оболелих особа, а нарочито у контексту једног од најважнијих медицинско-етичких принципа ,,*Primum non nocere*'', те да је приликом пружања прве помоћи посебно значајна превенција накнадно насталих компликација и погоршања здравственог стања повређене/оболеле особе у току процеса пружања прве помоћи. Нагласити ученицима да приликом извођења примарног и секундарног прегледа треба водити рачуна, и не изазвати накнадне повреде особи коју прегледају, а нарочито код могућности повреде (вратног) дела кичменог стуба, код којих би евентуално непажљиво померање пацијента могло бити смртоносно.

2) Поремећаји свести

На почетку наставне теме пожељно је, кроз дискусију испитати ученике о поимању свести и значењу губитка свести. Ученицима представити класификацију поремећаја свести на начин који ће омогућити визуелизацију повређене/оболеле особе са поремећајем свести. Као подстицаји могу послужити историјски или актуелни догађаји, медијске вести, резултати истраживања, социјални експерименти, филмови, књиге, неке чињенице и слично. На овај начин наставник настоји да провоцира реакцију ученика, да их мотивише да дискутују, супротстављају мишљења, аргументују своје ставове и да даље истражују.

Како је наведено у исходима наставне теме, у коме су побројана најчешћа стања која се манифестују поремећајима свести, ученик треба да буде упознат са различитим облицима поремећаја свести и стањима која до тога доводе: мождани удар, епилептични напад, фебрилне конвулзије, метаболички поремећаји, попут повишеног или сниженог нивоа шећера у крви, али и краниоцеребралних повреда, о којима ће учити у оквиру наредних наставних тема. Пожељна је симлација ситуација кроз игру улога.

Паралелно са поделом улога, наставник треба да упути ученике на карике у ланцу спасавања, тријажу, као и на важност благовременог примарног прегледа пацијента, приликом којег, између осталог процењује стање његове свести, дисања и рада срца.

Препорука је мењати улоге додељене ученицима на начин да сваки ученик увежбава улогу спасиоца, поштујући и примењујући све мере безбедности у вези са пацијентом, спасиоцем и њиховом околином.

3) Кардиопулмонална реанимација

Кардиопулмонална реанимација, односно оживљавање повређене/оболеле особе представља најзначајнију меру прве помоћи коју треба применити над особом која је без свести и без детектабилних основних виталних функција – дисања и срчаног рада.

У сарадњи са наставником/цом анатомије и физиологије, наставник прве помоћи може организовати теоријски део часа са посебним освртом на палпабилне крвне судове, над којима ће ученик испитивати одраз срчане акције, најпре *a. temporalis superficialis, a. carrotis communis, a. axillaris, a. brachialis, a. radialis, a. femoralis, a. poplitea, a. dorsalis pedis i a. tibialis posterior.* Такође, пожељно је ученицима демонстрирати пипање срчане акције директно у пределу пројекције удара срчаног врха (*ictus cordis*).

Испитивање функције дисања ученицима треба демонстрирати уз наглашавање памћења глагола „гледати“, „слушати“ и „осетити“. Као и у претходној наставној теми, наставник треба да искористи доступне аудиовизуелне садржаје у којима су демонстриране технике кардиопулмоналне реанимације одраслих особа, новорођенчади, одојчади, мале деце и деце од осам година до адолесцентног периода. Ослањати се на наставне садржаје других предмета и стимулисати ученике на адекватну комуникацију у ситуацијама када је неопходно хитно оживљавање особе, с циљем да, уколико је то могуће, призову особу/е из околине које би му асистирале.

Наставник треба да обезбеди да сви ученици правилно изводе кардиопулмоналну реанимацију, након теоријског увода, аудиовизуелне презентације и демонстрације н амоделу повређене/оболеле особе.

У остваривању садржаја модула наставник користи расположива наставна средства у кабинету за прву помоћ нпр. Модел лутке за одрасле и бебе.

4) Крварење и ране

Наставник би требао да реализује уводни де очаса, тако што ћеиницијално разговарати са ученицима о њиховим искуствима са ранама и крварењем на личном примеру или примеру из њихове околине.

Како се настава прве помоћи одвија у кабинету за прву помоћ, од велике користи наставнику и ученицима за процес учења били би моделирана, помоћу којих би ученици стекли ближи увид о томе како изгледају различити типови рана. Наставник треба да искористи знање ученика о анатомији великих крвних судова приликом објашњавања ризика које крварење на одређеној локализацији тела носи са собом, посебно када је реч о унутрашњим крварењима, а нарочито крварењима из артерија.

Практичне вештине које би ученицима требало да буду демонстриране односе се на поступање код повређене особе која крвари из ране, а са циљем привремене хемостазе до доласка хитне медицинске помоћи и дефинитивног збрињавања крварења и ране.

У кабинетима прве помоћи налази се стерилни завојни материјал и Есмархова повеска, чију примену треба демонстрирати ученицима, упућујући на значај рана као потенцијалног улазног места за микроорганизме, изазиваче инфекција. Ученицима предочити и ситуације без стерилног материјала. Како је то описано у претходним наставним темама, наставник, осим опремом у кабинету прве помоћи, може и треба да користи доступне садржаје који ближе илуструју поступање спасиоца код повређене/оболеле особе која је рањена и крвари.

У кабинетупрве помоћи, наставник показује ученицима различите врсте завојног материјала који се користе приликом збрињавања рана, као и технике њихове употребе приликом превијања и хемостазе, након чега ученици самостално изводе демонстриране технике.

Током наставе, наведене кораке ученици увежбавају делећи улоге, при чему сваки ученик треба да демонстрира научене и увежбане технике заустављања крварења и превијање рана, поштујући принципе асепсе/антисепсе.

У остваривању садржаја модула наставник користи расположива наставна средства у кабинету за прву помоћ нпр. Есмархову повеску, компресивни завој.

5) Повреде коштанозглобног система

Наставник приликом уводног дела наставе дискутуј са ученицима о претходно стеченим знањима и вештинама које се тичу крварења и рана, с напоменом да су они неретко присутни код особа са повредама коштанозглобног система. Такође, треба разговарати са ученицима о њиховим

искуствима са уганућем или ишчашењем зглобова, преломима костију, односно ситуацијама које су их довеле до такве врсте повреде. Ученици по сећању наводе који су поступци извођени током пружања прве помоћи, односно које су уследиле након јављања лекару у ортопедској амбуланти.

Приликом демонстрације и увежбавања имобилизације, наставник континуирано надзире мануелне вештине ученика, уз асистенцију у кориговању технике која би могла довести до погоршања постојећих повреда.

Приликом реализације ове наставне теме, наставник стечено знање ученика у претходној користи и унапређује његовом даљом практичном применом – збрињавањем рана, крварења, али и имобилозацијом повређеног дела тела.

У остваривању садржаја модула наставник користи расположива наставна средства у кабинету за прву помоћ нпр. удлаге, шине, Шанцова крагна и завоје.

6) Повреде настале дејством физичких, хемијских и биолошких фактора;

Наставник може започети наставу дајући теоријски преглед различитих фактора који могу да изазову повреде организма и њихову класификацију. Неопходно је да ученици разумеју опасност од изложености екстремно високим и ниским температурама, као и опасност од продуженог дејства умерене топлоте и хладноће. Увод такође треба да обухвати основне принципе дејства киселина и база, као и ситуације у којима су особе најчешће изложене њиховом штетном дејству (у домаћинству и/или на послу). Стимулисати ученике на дискусију, на повезивању знања из хемије као са искуством из свакодневног живота.

Наставник/ца пружа преглед, али и подстиче на истраживање путем интернета о најчешће злоупотребљеним психоактивним супстанцама – алкохолу, лековима (анксиолитици, барбитурати и опиоидни аналгетици) и наркотика (марихуана, амфетамин, кокаин, и хероин). У оквиру дела који се односи на тровања, препорука је ученицима дати пројектни задатак или семинарски рад на тему штетног дејства алкохола, злоупотребе лекова и психоактивних супстанци и слично.

Препорука је да наставник/ца континуирано подсећа ученике на технике процене стања свести које су биле представљене у претходним наставним јединицама.

Препорука је користити аудиовизуелне материјале који илуструју пружање прве помоћи особи изложеној екстремно високој или ниској температури.

Неопходно је да наставник истакне важност мере превенције и поступке који осигуравају прекид струјног кола и безбедност повређене особе, спасиоца и њихове околине.

Наставник/ца отвара дискусију о могућим биолошким факторима који доводе до повреда типичних за нашу земљу и мотивише ученикеда поделе своја искуства у вези са различитим убодима инсеката и уједима животиња.

7) Повреде појединих телесних региона и посебне повреде

У уводном делу, ученици се подсећају основних техника процене стања свести које су биле обрађене у претходним наставним јединицама.

Стимулисати ученике да примене своје знање из претходних наставних јединица – како адекватно употребити завојна средства код повреда грудног коша, трбуха и мале карлице и заустављање спољашњег крварења, у случају да је оно присутно.

Пожељно је упутити ученике у основна правила и препоруке за реаговање приликом земљотреса и затрпавања. Ученици савладавају процес и основне принципе тријаже пацијената према хитности за пружање прве помоћи. Овај део наставног садржаја представља добру прилику да се ученици подсете и примене претходно стечена знања – кардиопулмоналну реанимацију, прву помоћ код повреда коштаноз глобног система и др.

На крају наставне јединице, потребно је размотрити (саобраћајни) политрауматизам.

Наставник може користити аудиовизуелне материјале који шематски приказују механизам повређивања код саобраћајних несрећа, односно важност везивања безбедносног појаса и поштовања ограничења максималне дозвољене брзине возила. Посебан осврт треба да буде на транспорту повређене особе, при чему треба нагласити опасност од повреда вратног дела кичме и значај исправне имобилизације.

8) Трасологија

Последњи модул је намењен упознавању ученика са основним теоријским појмовима трасологије. Ученик ће усвојити знања о различитим траговима са места догађаја, као и начину, како их заштитити.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Формативно оцењивање подржава ученика у процесу учења и служи да подстакне његову одговорност и самосталност. Формативно оцењивање треба спроводити након три завршене наставне јединице како би се на време идентификовало заостајање у учењу и евентуалне нејасноће у вези са наставним градивом. Препоручује се да се формативно оцењивање ограничи на оспособљавање ученика за извођење практични хвештина. На пример, наставник може оцењивати успешност ученика при извођењу кардиопулмоналне реанимације, имобилизације и коришћења завојних средстава, мерења артеријског крвно гпритиска и срчане фреквенције и др.

Код сумативног оцењивања, вреднују се исходи учења. Сумативно оцењивање треба спроводити најмање два пута, на половини наставног програма и на крају читавог програма. У оквиру сумативног оцењивања, поред практичних вештина, препоручује се и провера теоријског дела градива путем теста.

Назив предмета:

9.8. Безбедносни сектор и рад полиције у заједници

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	74				74

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање са организацијом и надлежношћу Министарства унутрашњих послова Републике Србије (МУП РС);

– Упознавање са организацијом и надлежношћу полиције;

– Развијање знања о начину обављања позорничке и патролне делатности и послова дежурства;

– Оспособљавање за вршење позорничке и патролне делатности;

– Оспособљавање за самостално сачињавање извештаја и других потребних писмена о обављеној позорничкој и патролној делатности, у складу са позитивно-правним прописима.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Надлежност и унутрашње уређење МУП-а Републике Србије	• објасни надлежности и унутрашње уређење МУП-а Републике Србије; • објасни надлежност и организацију Дирекције полиције; • објасни надлежност и организацију Подручних полицијских управа, Полицијске управе за град Београд/полицијске станице/полицијске испоставе; • објасни врсте полицијских испостава; • дефинише појам безбедносног сектора; • објасни поделу подручја ПС/ПИ на безбедносне секторе и полицијска одељења;	• Структура унутрашњег уређења МУП-а Републике Србије • Појам полиције • Организација и надлежност полиције • Организационе јединице Дирекције полиције, полицијске управе и полицијске станице • Основна обележја безбедносног сектора

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни појам и садржај Досијеа полицијске управе/станице/испоставе/сектора/одељења; • опише елементе Безбедносне процене подручја сектора.	• Организација рада на безбедносном сектору • Појам унутрашњих и полицијских послова • Врсте полицијских послова • Појам досијеа сектора • Садржај Досијеа Кључни појмови: Министарство унутрашњих послова, полиција, безбедносни сектор, досије
Позорничка, патролна делатност и послови сталног дежурства	• објасни делатности полиције; • дефинише појам позорничке и патролне делатности; • наведе дужности позорника и оправдане разлоге за напуштање позорничког рејона; • објасни начин обављања позорничке делатности; • објасни садржај Налога за извршење службеног задатка и Извештаја о обављеној позорничкој и патролној делатности; • објасни састав и врсте патроле; • опише начин припреме патроле за службу; • објасни начин обављања патролне делатности; • дефинише појам дежурства; • објасни организацију дежурства на нивоу Полицијске управе, Полицијске станице односно Полицијске испоставе; • наведе врсте послова у дежурној служби; • објасни дужности вође и помоћника вође смене дежурне службе; • објасни појам, садржај и начин вођења електронског „Дневника догађаја”; • дефинише појам обавештења (дојаве); • објасни начин и врсте извештавања и информисања; • објасни поступање вође смене приликом упућивања полицијских службеника на место догађаја.	• Врсте делатности полиције • Појам позорничке делатности • Појам и врсте позорничких рејона • Дужности позорника • Разлози за напуштање позорничког рејона • Начин обављања позорничке делатности • Елементи Налога за извршење службеног задатка • Елементи извештаја о обављеној позорничкој делатности • Појам патролне делатности • Састав патрола и врсте патрола • Начин обављања патролне делатности • Појам дежурства • Структура дежурства у Полицијској управи, Полицијској станици, односно Полицијској испостави • Послови дежурне службе • Дужности вође смене и помоћника вође смене • Појам и начин вођења програмског система „Дневник догађаја” • Појам обавештења (дојаве) • Извештавање и информисање • Поступања вође смене приликом упућивања Кључни појмови: позорник, патрола, дежурство, „Дневник догађаја”
Рад полиције у заједници	• опише традиционални начин полицијског рада и рада полиције у заједници; • објасни основне дужности полицијских службеника у заједници; • наведе најчешће проблеме грађана у заједници;	• Предности рада полиције у заједници; • Значај партнерства са заједницом; • Решавање проблема у заједници;

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише најзаступљеније програме превенције криминала у заједници; • објасни начине проактивног полицијског рада у заједници; • опише проблемски оријентисани рад полиције у заједници; • наведе облике дискриминације прописане Законом о забрани дискриминације; • наведе деликте мотивисане мржњом; • наведе припаднике осетљивих друштвених група, које су најчешће изложене дискриминаторском поступању.	• Предности проактивног полицијског рада; • Значај превенције криминалитета; • Значај проактивног полицијског рада; • Проблемски оријентисани рад полиције; • Равноправност; • Принцип недискриминације; • Слобода вероисповести; • Осетљиве друштвене групе. Кључни појмови: рад у заједници, превенција, равноправност, недискриминација

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теорију, при чему се одељење дели на групе.

Место реализације наставе

• Настава се реализује у учионици, тактичкој кући и у другим просторијама и просторимау кругу СШУП-а.

Препоручени број часова по темама:

Надлежност и унутрашње уређење МУП-а Републике Србије – 15 часова.

Позорничка, патролна делатност и послови сталног дежурства – 40 часова.

Рад полиције у заједници – 19 часова.

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета се може урадити улазним упитником (опште знање о пословима и начину рада полицијских службеника, пре уписа у Средњу школу унутрашњих послова), како би се утврдио степен информисаности о општим надлежностима и начинима поступања полицијских службеника из угла грађана, а затим извршила професионална надоградња за будуће полицијске службенике. У том смислу могуће је континуирано правити мапе ума на теме – шта полицијски службеник треба да уради у изградњи поверења са грађанима; који су недостаци у постојећој интеракцији полиције и грађана; које су предности и недостаци постојеће позорничке и патролне делатности и на који начин их унапредити и слично.

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. За реализацију наставних садржаја може се користити доступна литература за полицијске и правне школе. Све четири теме се реализују кроз теоријске и практичне часове и наставу у блоку, приликом којих се код практичних и блок часова одељење дели у две групе. Настава се изводи у учионицама са рачунарима и пројекторима, односно у тактичкој кући и на полигону за практично поступање на отвореном простору у кругу школе.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће наставне методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и рад у служби. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих

исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Настава, односно њени поједини делови, могу се реализовати и путем платформе за учење на даљину Министарства унутрашњих послова (Е-учионица).

Приликом реализације наставе, вршити корелацију између наставних садржаја који су међусобно повезани.

Прва тема – **Надлежност и унутрашње уређење МУП-а Републике Србије** – реализовати путем примера који су сродни ученицима, везани заосновна знања о полицији из личног живота, а потом их квалификовати проширивањем базичних знања кроз проучавање преко норми и аката које регулишу ову област, али и аката о унутрашњем уређењу и систематизацији у МУП-у Републике Србије. Такође, у оквиру наведене теме иста се може реализовати коришћењем и упоређивањем административно-територијалних подела округа, општина и месних заједница као параметара за изједначавање са терминологијом административно-територијалне поделе МУП-а Републике Србије (Полицијске управе, Полицијске станице и Испоставе, безбедносни сектори и полицијска одељења).

Друга тема – **Позорничка, патролна делатност и послови сталног дежурства** – реализовати коришћењем различитих метода презентовања, увида у садржај документације (Налог за извршење службеног задатка и Извештаја о поступању по наведеном Налогу), коришћењем техничких уређаја (ручне радио станице, компјутерских система електронског „Денвника догађаја", појединих елемената извештавања системима „Интранета" и „Интернета", уређајима локалне телефонске мреже...),повезујући их са студијама практичних случајева из живота (личног искуства наставника или средстава јавног информисања),са подробним аналитичким приступом и квалитетним закључцима, који могу допринети изградњи квалитативних карактеристика будућих полицијских службеника за обављање послова непосредно на терену.

Трећа тема – **Рад полиције у заједници**– реализовати коришћењем метода анализе студија случајева, различитих дебата око случајева који су актуелни у јавном животу, решавањем актуелних дилема са учешћем полицијског службеника и без његовог учешћа, укључивањем ученика у израду потенцијалних решења за представљене проблеме и евентуалних пројеката за унапређење рада полиције у заједници на нивоу њихових организационих јединица, односно општина из којих долазе. Студије случајева потенцијалних проблема усмерити на различите категорије друштвених појава (социјалног карактера породице, различитих мањинских група, супкултуре појединих занимања и односа према њима, верске заједнице...).

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

• Основе полицијске професије–повезати елементе ословљавања и опхођења у служби и прилагодити их у односу према грађанима.

• Управно право и управни поступак–успоставити комуникацију са грађанима у давању смерница неопходних за решавање њихових проблема из области административних проблема у вези управног права и управног поступка.

• Људска права и полицијска етика–повезати основне елементе етике с нагласком на деонтологију и примену Кодекса полицијске етике у сарадњи са грађанима и изградњу моралног интегритета неопходног за рад на безбедносном сектору.

• Информациони систем и систем веза – повезати теоријска и практична знања ради лакшег информисања и документовања резултата рада на безбедносном сектору.

• Психологија за полицијске службенике – повезати адрогошки приступ у профилисању личности са актуелним догађајима који могу бити предмет поступања на безбедносном сектору, као потенцијални носилац безбедносног ризика.

• Кореспонденција и комуникација – повезати са различим категоријама и узрастима личности у циљу лакшег прикупљања безбеднонсно интересантних података од значаја за рад на безбедносном сектору.

• Оперативне полицијске вештине – повезати за ризичним ситуацијама на безбедносном сектору и могућношћу заштите живота грађана и имовине, али и интегритета полицијског службеника.

• Руковање полицијским оружјем – повезати са ризичним ситуацијама у којима је искључен сваки ниво сарадње указивањем на изазивање смртних последица угрожавањем безбедности грађана на безбедносном сектору.

• Примена полицијских овлашћења – повезати са потенцијалним ризицима који проистичу из полицијског поступања.

• Јавни ред и послови обезбеђења – повезати са потенцијалим ризицима који потичу кроз различите чиниоце и факторе који прате јавно место, али и сарадњу у обастима приватног обезбеђења и детективске делатности.

• Кривично и кривично-процесно право – повезати са нормама и последицама које произилазе из професионалног или непрофесионалног полицијског поступања, које може различито да се манифестује на безбеденосном сектору.

• Сузбијање криминала – повезати са специфичним поступцима и „златним питањима криминалистике" у изградњи позитивне слике полицијских службеника и јачању поверења грађана у рад полиције.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.9. Психологија за полицијске службенике

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	74				74
III	66				66

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање са професионално релевантним аспектима психичког функционисања;

– Унапређивање вештине адаптивног реаговања у специфичним професионалним ситуацијама;

– Развијање знања о психичком здрављу и одступању у функционисању особе од очекиваног;

– Развијање позитивних ставова и вредности у области очувања и унапређења психичког здравља, као услова за ефикасно обављање полицијског посла;

– Овладавање комуникационим вештинама које доприносе успешном полицијском поступању, сарадњи и раду у тиму;

– Развијање вештине тактичке комуникације у проблематичним ситуацијама.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Други разред

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Психологија као наука и пракса	• дефинише предмет проучавања психологије • разликује теоријске од практичних задатака психологије; • објасни настанак психологије као науке и повезаност са другим наукама, уметношћу и културом, • препозна различите области примене психолошких сазнања; • објасни значај психологије у раду полиције; • одреди које су методе и технике коришћене на датом примеру психолошког истраживања.	Предмет психологије као науке и теоријски и практични задаци психологије. • Историјат психологије као науке • Повезаност психологије са другим наукама, уметношћу и културом • Употреба и злоупотреба психологије • Значај психологије у раду полиције • Методе и технике психолошких истраживања Кључни појмови: психологија, психолошка истраживања
Психичке појаве	• посматра психички живот као целину међусобно повезаних процеса, особина и стања; • разликује чиниоце који утичу на когнитивне психичке процесе; • користи стратегије и технике успешног учења и памћења; • наведе релевантне психолошке аспекте емоционалног реаговања у професионалној ситуацији; • опише поступке контроле емоционалних реакција у професионалном контексту,	• Когнитивни (интелектуални) процеси – Опажање и пажња – Појам и врсте учења (сензитизација и хабитуација, класично условљавање, инструментално учење, учење по моделу, учење увиђањем) – Трансфер учења – Памћење – Заборављање – Мишљење • Емоционални процеси и стања – Појам и врсте емоција

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• препознаје емоције и мотиве сопственог понашања у ситуацијама фрустрација и конфликата; • анализира утицај особина личности на поступање у професионалном контексту.	– Физиолошке промене при емоцијама – Страх – Трема – Анксиозност – Љутња, бес, агресивност – Мржња, гнев, деструктивност – Контрола изражавања и доживљавања емоција – Контрола страха и смањење треме – Контрола љутње и трансфер агресивности • Конативни (мотивациони) процеси – Појам и врсте мотива – Фрустрације – Механизми одбране – Конфликти • Психичке особине – Способности; – Темперамент; – Карактер. Кључни појмови: опажање, пажња, драж, осет, учење, заборављање, памћење, мишљење, трансфер, мотив, мотивација, фрустрација, конфликт, механизми одбране, емоције, контрола емоција, способности, темперамент, карактер
Психологија личности	• повеже теорије личности са развојем и динамиком личности; • дискутује о појму „свест о себи” кроз посматрање и анализу сопственог понашања.	• Структура личности; • Развој личности и социјализација; • Теорије личности; • Свест о себи. Кључни појмови: личност, динамика личности, теорије личности, свест о себи
Социјална психологија	• процени значај процеса опажања и последица грешака у опажању у поступању у професионалним ситуацијама; • препозна и критички разматра примере предрасуда, стереотипа и дискриминације; • објасни динамику групног функционисања; • образложи последице маргинализовања појединих група.	• Опажање особа и грешке у опажању; • Стереотипи, предрасуде и дискриминација; • Гласине; • Појам и врсте група; • Људи у маси и масовно понашање. Кључни појмови: опажање, грешке у опжању, гласине, стереотипи, предрасуде, дискриминација, групе, маргинализација, маса, масовно понашање
Комуникација	• објасни основне врсте, карактеристике, елементе и законитости комуникације, као и примену специфичних техника у службеној комуникацији; • искаже вештину активног слушања; • примени методе и технике ефикасне вербалне и невербалне комуникације и	• Појам, врсте и законитости комуникације; • Квадрат вести; • Повратна информација и парафразирање; • Активно слушање; • Социјални чиниоци и језик; • Масовна комуникација; • Невербална комуникација;

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• демонстрира вештине конструктивне комуникације.	• Кинезички и проксемички знаци; • Гестови; • Знаци лагања. Кључни појмови: законитости комуникације, квадрат вести, повратна информација, парафразирање, активно слушање, масовна комуникација, невербална комуникација, кинезички и проксемички знаци, гестови, знаци лагања.

Трећи разред

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Психологија криминалитета	• објасни криминогено понашање (појам, мотиви аспекти); • прикаже на примеру конструктивно реаговање у ситуацијама фрустрација и конфликата; • опише криминогену личност и типологију деликвената; • објасни различите врсте насиља; • презентује правила комуникације са жртвама насиља у симулираним ситуацијама; • демонстрира вештине конструктивне комуникације са особом која се понаша насилно.	• Психолошко тумачење криминалитета; • Мотиви и мотивација за криминогено понашање; • Криминогени аспекти способности; • Криминогени аспекти темперамента и карактера; • Криминогена личност и типологија делинквената; • Малолетничка делинквенција; • Насиље и врсте насиља; • Процес виктимизације; • Насиље у породици; • Различити облици угрожавања деце и малолетника; • Вршњачко насиље; • Конфликти и модел поступања полицијских службеника у конфликтним ситуацијама; • Правила комуникације са насилником и жртвом. Кључни појмови: криминалитет, способности, темперамент, карактер, криминогено понашање, малолетничка делинквенција, насиље, виктимизација, насилник, жртва
Комуникација полицијских службеника	• дефинише асертивно понашање; • наведе типове асертивне комуникације; • демонстрира асертивно понашање у професионалним ситуацијама; • демонстрира стратегије вођења разговора и постављања питања; • наведе и критички разматра примере утицаја медија и пропаганде на професионалну ситуацију.	• Асертивно реаговање; • Типови асертивне комуникације; • Манипулација; • Стратегије вођења разговора и врсте питања; • Утицај медија и пропаганде; Кључни појмови: асертивно реаговање, типови асертивне комуникације, манипулација, медији, пропаганда, стратегије вођења разговора, врсте питања.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Ментално здравље	• аргументује значај очувања менталног здравља и превенције менталних поремећаја; • објасни врсте, изворе и симптоме стреса; • идентификује позитивне и негативне ефекте стреса које провоцира професионална ситуација; • образложи значај психолошког аспекта (психолошких механизама) као битног фактора за ефикасно поступање у ситуацијама употребе ватреног оружја; • објасни негативне последице трауме и посттрауматског стресног поремећаја на професионалном плану; • објасни задатке и поступак првог полицајца на месту кризне ситуације; • разликује основне врсте менталних поремећаја; • опише карактеристике менталних поремећаја; • дефинише болести зависности; • демонстрира одговарајући начин поступања са психички оболелим лицима у симулираним ситуацијама.	• Појам и значај менталног здравља; • Појам, врсте, извори стреса; • Симптоми стреса; • Управљање стресом; • Психолошки аспекти употребе средстава принуде и ватреног оружја; • Криза, траума и посттрауматски стресни поремећај; • Појам и врсте психичких поремећаја; • Неурозе, психозе, психопатије; • Болести зависности; • Поступање полиције у раду са психички оболелим лицима. Кључни појмови: стрес, симптоми стреса, управљање стресом, траума, ПТСП психички поремећаји, болести зависности
Психологија учесника у саобраћају	• опише понашање различитих категорија учесника у саобраћају; • наведе примере и образложи последице агресивности и нетолеранције учесника у саобраћају; • наведе примере и објасни последице агресивности и нетолеранције саобраћајног полицајца.	• Умор и облици испољавања умора; • Циркадијални ритмови; • Саобраћајне незгоде и узроци незгода; • Социо-психолошки профил возача и других учесника у саобраћају; • Агресија и агресивност учесника у саобраћају (према саобраћајној полицији и агресивност саобраћајних полицајаца). Кључни појмови: умор, циркадијални ритмови, саобраћајна незгода, агресија
Социјално-психолошке основе полицијског колектива	• опише професионални профил личности радника полиције; • разликује такмичење и сарадњу као облике заједничких активности; • објасни и истакне значај сарадње као облика заједничке активности у полицијском послу; • опише процес „Подршке колеге” у циљу стварања веће сигурности и решавања проблема у професионалном миљеу.	• Професионални профил личности радника полиције; • Такмичење и сарадња као облици заједничких активности; • Подршка колеге. Кључни појмови: сарадња, такмичење, подршка колеге.

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Настава се реализује у учионици кроз часове теорије. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. У ту сврху

наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и свакодневни живот.

Приликом планирања часа, потребно је дате исходе разложити на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике је потребно оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Препоручени број часова по темама у II разреду:

Психологија као наука и пракса – 10 часова

Психичке појаве – 27 часова

Психологија личности – 9 часова

Социјална психологија – 12 часова

Комуникација – 16 часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља. Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним са циљем увида у претходна знања, ставове и вредности ученика.

Психологија као наука и пракса – препорука је да се реализује путем примера који су ученицима блиски, везани за полицијски посао.

Основне психичке појаве реализовати путем примера који ученици препознају (односи у породици, школи, са вршњацима).

Психологија личности реализовати на основу анализе елемената структуре, динамике и развоја личности, путем примера.

Социјална психологија могуће је реализовати путем квизова знања, дебата (за и против) у тиму или у групама.

Комуникација може да се реализује путем вежби, симулираних ситуација, презентација и радом у пару или групама.

Садржај (предмета) у другом има везу са садржајима других предметима као што су: Грађанско васпитање; Социологија са правима грађана; Прва помоћ; Људска права и кодекс полицијске етике; Безбедносни сектор и рад полиције у заједници

Препоручени број часова по темама у III разреду:

Психологија криминалитета – 16 часова

Комуникација полицијских службеника – 12 часова

Ментално здравље – 18 часова

Психологија учесника у саобраћају – 12 часова

Социјално-психолошке основе полицијског колектива – 8 часа

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним са циљем увида у претходна знања, ставове и вредности ученика из претходне школске године) Наведене теме могуће је реализовати путем примера, презентација, дебата, квизова знања, симулација ситуације, радом у пару или групама и игра улога.

Садржај (предмета) у трећем разреду има везу са садржајима других предметима као што су: Прва помоћ; Основе полицијске професије; Кривично и кривично-процесно право; Људска права и кодекс полицијске етике; Безбедносни сектор и рад полиције у заједници; Примена полицијских овлашћења; Јавни ред и послови обезбеђења; Сузбијање криминала; Безбедност саобраћаја на путевима

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу

са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.10. ПРИМЕНА ПОЛИЦИЈСКИХ ОВЛАШЋЕЊА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
II	74				74
III	99	33			132
IV	60	60			120

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Оспособљавање за примену законске регулативе и професионално – етичких стандарда и прописа у обављању полицијских послова;

– Развијање неопходних знања за примену полицијских овлашћења у складу са позитивно-правним прописима;

– Развијање неопходних знања у вези са применом принципа и општих услова, приликом примене полицијских овлашћења, у складу са позитивно-правним прописима;

– Развијање неопходних знања у вези са применом полицијских овлашћења према малолетним лицима, лицима која уживају дипломатско – конзуларни имунитет, војним лицима и припадницима Безбедносно -информативне агенције;

– Усвајање неопходних знања и вештина о условима, мерама безбедности, начинима и техникама употребе средстава принуде, у складу са позитивно-правним прописима;

– Усвајање неопходних знања и ставова потребних за адекватну процену испуњености општих и посебних услова за примену полицијских овлашћења и употребу средстава принуде у складу са позитивно-правним прописима;

– Развијање неопходних знања у вези са поштовањем ограничења приликом примене овлашћења према одређеним категоријама лица (лица млађа од 14 година....);

– Јачање свести о значају поштовања и уважавања људских права, здравственог стања грађана и савесног односа према имовини грађана;

– Развијање основних знања за самостално сачињавање извештаја и других потребних писмена о примени полицијских овлашћења и употреби средстава принуде у складу са позитивно-правним прописима;

– Развијање основних знања о административно – техничким обрадама докумената, вођење евиденција, као и коресподенција и комуникација у складу са захтевима посла и овлашћењима.

3. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ МОДУЛА ПРЕДМЕТА

Разред: други

Ред. бр.	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула
1.	Полицијска овлашћења	74

Разред: трећи

Ред. бр.	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула
1.	Средства принуде	132

Разред: четврти

Ред. бр.	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула
1.	Ватрено оружје	120

4. НАЗИВИ МОДУЛА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Разред: други

МОДУЛ	**ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Полицијска овлашћења	• објасни појам полицијских овлашћења; • разликује 16 полицијских овлашћења прописаних позитивно-правним прописима; • објасни принципе и опште услове за примену полицијских овлашћења; • покаже поступак представљања полицијског службеника пре примене полицијских овлашћења; • објасни примену полицијских овлашћења према војним лицима, припадницима Безбедносно-информативне агенције, према малолетним лицима и лицима која уживају дипломатско-конзуларни имунитет; • опише начин извештавања након примене полицијског овлашћења; • наведе законске услове за давање упозорења и издавање наређења;	• Појам и врсте полицијских овлашћења • Општи услови и принципи за примену полицијских овлашћења • Поступак представљања полицијског службеника • Примена полицијских овлашћења према војним лицима и припадницима Безбедносно-информативне агенције, према малолетним лицима и лицима која уживају дипломатско-конзуларни имунитет • Начин извештавања након примене полицијског овлашћења. • Законски услови и начин примене упозорења и наређења • Законски услови за проверу и утврђивање идентитета лица и идентификацију предмета • Начини провере идентитета лица

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе законске услове за проверу и утврђивање идентитета лица и идентификацију предмета; • објасни начине провере идентитета лица;	• Основне мере безбедности приликом примене полицијских овлашћења и употребе средстава принуде • Законски услови за позивање и прикупљање обавештења • Поступак са нађеним стварима • Законски услови и начин употребе туђег саобраћајног средства и средства везе • Законски услови за заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава
	• наведе законске услове за позивање лица; • наведе законске услове за прикупљање обавешења; • објасни поступак пријема нађених ствари; • наведе законске услове за употребу туђег саобраћајног средства и средства везе; • наведе законске услове за заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава; • објасни начин заустављања и прегледања лица, предмета и саобраћајних средстава; • објасни законске услове за довођење лица на основу и без писаног налога; • објасни начин примене полицијског овлашћења довођење; • објасни законске услове и начине довођења малолетног лица; • наведе права лица које се доводи; • објасни законске услове и поступак за задржавање лица; • објасни законске услове и начин обезбеђења и прегледа места догађаја; • објасни законске услове за привремено одузимање предмета; • објасни појмове безбедносна провера и безбедносна сметња; • наведе законске услове за преглед простора, објеката, документације и контрадиверзиони преглед;	• Начин примене полицијског овлашћења заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава • Законски услови за довођење на основу писаног налога и без писаног налога • Начин примене полицијског овлашћења довођење лица • Законски услови и начин довођења малолетног лица • Права лица које се доводи • Законски услови за задржавање лица • Поступање са доведеним и задржаним лицем у службеним просторијама • Законски услови и начин обезбеђења и прегледа места догађаја • Законски услови и начин привременог одузимања предмета • Појам безбедносне провере и безбедносне сметње • Законски услови за преглед простора, објеката, документације и контрадиверзиони преглед • Законски услови за привремено ограничење слободе кретања • Тактика и начин поступања у току блокаде, заседе, рације и потере. Кључни појмови: овлашћење, полицијски службеник, ограничење овлашћења

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе законске услове за привремено ограничење слободе кретања.	

Разред: трећи

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Средства принуде	• објасни врсте средстава принуде; • наведе опште законске услове и ограничења за употребу средстава принуде; • наведе средства принуде која се могу употребити према групи лица и услове за њихову употребу; • објасни извештавање, контролу и одговорност у вези са употребом средстава принуде; • објасни законске услове и начин употребе физичке снаге; • анализира на примеру, шта се сматра, а шта се не сматра употребом физичке снаге; • објасни појмове напад и отпор; • разликује пасиван од активног отпора; • објасни извештавање о употреби физичке снаге; • објасни законске услове и начин употребе распршивача са надражујућим средством; • објасни законске услове и начин употребе електромагнетних средстава; • наведе ограничења код употребе распршивача са надражујућим средством и електромагнетних средстава; • представи начин извештавања о употреби распршивача са надражујућим средством и електромагнетних средстава; • објасни законске услове и начин употребе службене палице; • наведе ограничења код употребе службене палице; • презентује начин извештавања о употреби службене палице; • објасни законске услове и начин употребе средстава за везивање; • објасни начин извештавања о употреби средстава за везивање;	• Врсте средстава принуде • Општи законски услови за употребу средстава принуде • Ограничења за употребу средстава принуде • Употреба средстава принуде према групи лица и законски услови за њихову употребу • Извештавање, контрола и одговорност у вези са употребом средстава принуде • Законски услови за употребу физичке снаге • Напад и отпор • Начин употребе физичке снаге • Ограничења код употребе физичке снаге • Начин извештавања о употреби физичке снаге • Законски услови за употребу распршивача са надражујућим средством • Законски услови за употребу електромагнетних средстава • Ограничења код употребе распршивача са надражујућим средством и електромагнетних средстава • Законски услови за употребу службене палице • Појам и начин употребе службене палице • Ограничења код употребе службене палице • Законски услови за употребу средстава за везивање • Појам и начин употребе средстава за везивање • Ограничења код употребе средстава за везивање • Начин извештавања о употреби средстава за везивање • Врсте средстава за запречавање • Законски услови за употребу средстава за принудно заустављање возила

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе законске услове за употребу средстава за принудно заустављање возила; • наведе законске услове за употребу средстава за запречавање проласка лица; • објасни основна обележја специјалних возила; • наведе основна обележја службених паса и коња; • опише основна обележја хемијских средстава и уређаја за избацивање млазева воде; • наведе основна обележја посебних врста оружја и средстава; • демонстрира основне мере безбедности приликом примене полицијских овлашћења и употребе средстава принуде; • процени испуњеност општих и посебних законских услова за примену полицијских овлашћења; • демонстрира давање упозорења и издавање наређења; • демонстрира проверу идентитета лица; • демонстрира примену полицијског овлашћења заустављање и прегледање лица, предмета и саобраћајних средстава; • демонстрира привремено одузимање предмета; • демонстрира довођење лица; • демонстрира поступање полицијског службеника приликом задржавања лица;	• Законски услови за употребу средстава за запречавање проласка лица • Начин употребе и посебно ограничење за употребу средстава за принудно заустављање возила • Основна обележја специјалних возила • Основна обележја службеног пса • Основна обележја службеног коња • Основна уређаја за избацивање млазева воде • Основна обележја хемијских средстава • Основна обележја посебних врста оружја и средстава Кључни појмови: средства принуде, физичка снага, службена палица, средства за везивање
	• процени испуњеност општих и посебних законских услова за употребу средстава принуде; • демонстрира употребу физичке снаге, службене палице и средстава за везивање; • демонстрира пружање прве помоћи или обезбеђивање лекарске помоћи повређеним лицима према којима су употребљена средства принуде; • демонстрира правовремено и тачно извештавање о примени полицијских овлашћења и употреби средстава принуде; • демонстрира сачињавање извештаја и других потребних	

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	писмена о примени полицијских овлашћења и употреби средстава принуде; • демонстрира примену полицијских овлашћења и употребу средстава принуде, поштујући и уважавајући људска права, придржавајући се принципа, општих услова, ограничења и савесног односа према имовини грађана у складу са позитивно-правним прописима.	

Разред: четврти

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Ватрено оружје	• наведе законске услове за употребу ватреног оружја; • објасни појам противправног напада и напада ватреним оружјем; • објасни начин употребе ватреног оружја; • наведе посебна ограничења код употребе ватреног оружја; • објасни шта се не сматра употребом ватреног оружја; • објасни начин извештавања о употреби ватреног оружја; • опише поступак и законске услове за употребу ватреног оружја према пловилу; • опише поступак и законске услове за употребу ватреног оружја према возилу у покрету; • опише поступак и законске услове за употребу ватреног оружја према животињама; • објасни начин извештавања о употреби ватреног оружја према возилу у покрету, пловилу и према животињама; • процени испуњеност законских услова за употребу ватреног оружја; • демонстрира закониту, правилну и безбедну употребу ватреног оружја; • демонстрира примену полицијског овлашћењења преглед простора и објеката пре употребе ватреног оружја; • одабере полицијска овлашћења и њихов редослед примене у	• Законски услови за употребу ватреног оружја • Појам противправног напада и напада ватреним оружјем • Начин упозорења пре употребе ватреног оружја • Начин употребе ватреног оружја • Посебна ограничења код употребе ватреног оружја • Шта се не сматра употребом ватреног оружја • Начин извештавања о употреби ватреног оружја • Законски услови за употребу ватреног оружја према возилу у покрету, пловилу и према животињама • Начин употребе ватреног оружја према пловилу • Посебно ограничење код употребе ватреног оружја према пловилу • Начин извештавања о употреби ватреног оружја према возилу у покрету, пловилу и према животињама Кључни појмови: ватрено оружје, противправни напад, упозорење, професионалне ситуације

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	професионалним ситуацијама, у складу са позитивно-правним прописима, принципима и стандардима полицијског поступања; • демонстрира примену полицијских овлашћења и употребу средстава принуде у професионалним ситуацијама; • сачини извештаје и друга потребна писмена о примени полицијских овлашћења и употреби средстава принуде.	

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет се реализује кроз теорију и вежбе и одељење се дели на групе приликом реализације вежби.

Место реализације наставе

Настава се реализује у учионици, тактичкој кући и у другим просторијама и просторима у кругу СШУП-а, на часовима теорије и вежби.

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. За реализацију наставних садржаја може се користити и доступна литература за полицијске и правне школе.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће наставне методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и рад у служби. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Настава, односно њени поједини делови, могу се реализовати и путем платформе за учење на даљину Министарства унутрашњих послова (Е-учионица).

Приликом реализације наставе, вршити корелацију између наставних садржаја који су међусобно повезани.

Први модул – **Полицијска овлашћења** – реализовати применом наставних метода модификовано предавање, презентација, брејнсторминг, дискусија, демонстрација, студија случаја и другим методама, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације прве теме препорука је да се ученици упознају са позитивно-правним прописима који регулишу примену полицијских овлашћења, а да се поједине одредбе и поступања полицијских службеника практично увежбавају путем примене теоријских знања о условима за примену полицијских овлашћења у практичном контексту и ефикасним радом у тиму, у складу са позитивно-правним прописима, уз поштовање и уважавање људских права (од једноставнијих ка сложенијим ситуацијама), након чега се сачињавају одговарајућа писмена. Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу практичних поступања. Анализу врше и наставник и ученици. При анализи препоручује се групна дискусија.

Други модул – **Средства принуде** – реализовати применом наставних метода модификовано предавање, презентација, брејнсторминг, дискусија, демонстрација, симулација, играње улога и другим методама, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације друге теме препорука је да се ученици упознају са позитивно-правним прописима који регулишу примену полицијских овлашћења, а да се поједине одредбе и поступања полицијских службеника практично увежбавају путем примене теоријских знања о условима за примену полицијских овлашћења у практичном контексту и ефикасним радом у тиму, у складу са позитивно-правним прописима, уз поштовање и уважавање људских права (од једноставнијих ка сложенијим ситуацијама), након чега се сачињавају одговарајућа писмена. Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу практичних поступања. Анализу врше и наставник и ученици. При анализи препоручује се групна дискусија.

Трећи модул – **Ватрено оружје** – реализовати применом наставних метода модификовано предавање, презентација, брејнсторминг, дискусија, демонстрација, симулација, играње улога и другим методама, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације друге теме препорука је да се ученици упознају са позитивно-правним прописима који регулишу примену полицијских овлашћења, а да се поједине одредбе и поступања полицијских службеника практично увежбавају путем примене теоријских знања о условима за примену полицијских овлашћења у практичном контексту и ефикасним радом у тиму, у складу са позитивно-правним прописима, уз поштовање и уважавање људских права (од једноставнијих ка сложенијим ситуацијама), након чега се сачињавају одговарајућа писмена. Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу практичних поступања. Анализу врше и наставник и ученици. При анализи препоручује се групна дискусија.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

- Основе полицијске професије;
- Управно право и управни поступак;
- Људска права и полицијска етика;
- Информациони систем и систем веза;
- Психологија за полицијске службенике;
- Кореспонденција и комуникација;
- Оперативне полицијске вештине;
- Руковање полицијским оружјем;
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници;
- Јавни ред и послови обезбеђења;
- Кривично и кривично-процесно право;
- Сузбијање криминала;
- Заштита државне границе и странци;
- Безбедност саобраћаја на путевима.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (практичних радова), кратких блиц тестова, итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.11. ЉУДСКА ПРАВА И ПОЛИЦИЈСКА ЕТИКА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III	66				66

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање основних знања о феномену људских права и слобода;
– Упознавање са механизмима гарантовања и заштите људских права и слобода;
– Упознавање са могућим разлозима ограничења људских права и слобода;
– Развијање основних знања о појавним облицима кршења људских права и слобода;
– Развијање основних знања о етици и моралу, деонотологији и Кодексу полицијске етике;
– Оспособљавање ученика за примену етике и морала у професионалном развоју полицијског службеника;
– Развијање свести о значају унапређења етичких и моралних компоненти у поступању полицијског службеника;
– Оспособљавање за поступања по Кодексу полицијске етике;
– Упознавање ученика са потребама интеракције полиције са грађанима у складу са традиционалним вредностима моралног и етичког поступања;
– Развијање основних знања о полицијском интегритету.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Људска права и основне слободе човека	• наведе међународне изворе људских права; • објасни појам људских права; • наведе основна људска права; • објасни грађанска и политичкаправа; • образложи значај поштовања људских права у раду полицијског службеника; • објасни десет стандарда људских права од значаја за рад полицијског службеника;	• Међународни извори људског права – Узнверзална декларација о људским правима (1948) – Европска конвенција о људским правима и основним слободама (1950) – Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) – Факултативни протокол уз Међународни пакт о

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни основна обележја људских права од значаја за рад полицијског службеника.	грађанскими политичким правима (1966) – Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965) – Конвенција против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или поступака (1984) – Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака (1987) • Појам људских права • Појам грађанских и политичких права • Основна људска права • Основна грађанска и политичка права • Однос људских права и полиције – Значај полиције у заштити људских права – Значај законите употребе средства принуде – Значај јавности у оцени употребе средства принуде • Десет стандарда људских права у односу полиције према људским правима – Право на живот, личну слободу и сигурност – Правда и људска права – Грађанска непослушност – Обрнута дискриминација – Слобода и једнакост – Закон, слобода и моралност – Слобода мишљења и изражавања Кључни појмови: људска права
Морал и етика	• дефинише појам морала; • дефинише појам етике; • објасни појам и компоненте моралног карактера; • образложи значај одговорног и савесног поступања; • дефинише појам вредности; • објасни појам етичких вредности; • анализира сопствену „лествицу етичких вредности”; • објасни појам етички стандард; • објасни појам морална дилема; • представи модел решавања модерних дилема;	• Појам етике • Појам морала • Елементи (централна питања) етике као научне дисциплине. • Појам аксиологије и деонтологије као дела етичких концепција. • Појам моралног карактера • Појам моралног карактера човека • Елементи унутрашње структуре моралног карактера • Појам моралног мотива и уверења • Појам одговорности, импутације, кривице и санкције

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни значај решавања моралних дилема.	• Појам стида и кајања • Појам савести • Појам вредности • Врсте вредности • Појам моралне личности • Појам моралне културе личности • Елементи моралне културе • Облици врлина и порока • Појам етичког и моралног стандарда • Појам „златног правила моралности” • Појам моралне дилеме • Елементи етичких стандарда у решавању моралне дилеме Кључни појмови: морал, етика, савест
Деонтологија	• објасни обавезе и дужности полицијског службеника; • објасни значај професионалних обавеза и дужности полицијског службеника; • опише значај права на дискреционо одлучивање; • примени начела полицијског интегритета; • препозна, у датој ситуацији, факторе који утичу на подривање полицијског интегритета; • дефинише појам морално девијантног понашања; • наведе теже облике морално девијантног понашања; • анализира морално девијантне облике поступања полицијског службеника; • објасни последице морално девијантног поступања; • објасни значај моралитета и легалитата у поступању полицијског службеника; • објасни значај моралне референце лојалности; • објасни појам моралног ауторитета; • објасни значај коришћења моралног ауторитета у поступању полицијског службеника.	• Појам дужности • Врсте моралних обавеза • Моралне обавезе и дужности • Професионално-правне обавезе и дужности • Врсте дужности • Врсте дужности у зависности ко их одређује • Врсте дужности у зависности које су садржине • Професионалне обевезе и дужности • Дужност према себи • Дужност према породици • Дужност према дугима • Дужност према служби • Појам и концепти полицијског ауторитета • Интегритет полицијских службеника • Морални основ полицијског ауторитета – Значај моралног ауторитета старешине – Решавање конфликта – Процесни значај моралног карактера • Појам морално девијантног понашања – Корени морално девијантног понашања – Утицај васпитања и социјализације на формирању моралне личности • Врсте тежих облика морално девијантног понашања полицијских службеника

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
		– Последице неетичких поступања полицијских службеника • Појам моралног цинизма • Појам моралног нихилизма • Моралитет и легалитет Кључни појмови: деонтологија, дужносрт, обавеза, девијантно понашање
Кодекс полицијске етике	• наведе елементе Кодекса полицијске етике; • објасни значај Кодекса полиције у раду полицијског службеника; • демонстрира супротстављање сваком акту корупције у складу са одредбама Кодекса полицијске етике; • анализира своје личне способности неопходне за разумевање друштва коме служи, а у складу са одредбама Кодекса полицијске етике.	• Концепти етике у полицији • Домен Кодекса полиције • Елементи Кодекса политике Кључни појмови: кодекс, етика

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теоријску наставу, у учионици, при чему се одељење не дели на групе.

Место реализације наставе

Настава се реализује у учионици

Препоручени број часова по темама:

Људска права и основне слободе човека – 30 часова

Морал и етика – 15 часова

Деонтологија – 16 часова

Кодекс полицијске етике – 5 часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета је може се урадити улазним упитником (о информисаности о Основним људским правима и општем знању о моралним начелима у свакодневном животу), тиме би се извршило подсећање ученика на неке од тема које су биле предмет породичног васпитања и основног образовања. Могуће је и правити мапу ума на тему – основних људских права, врлина и порока, етичких стандарда, изградње лествице етичких вредности.

Прва тема – **Људска права и основне слободе** – реализовати путем примера који су њима блиски, везани за квалификацију за коју се школују или их интересују– норме проучавати преко нормативе и аката међународног права које су као такве имплементиране у унутрашњем праву Републике Србије (Универзална декларација о људским правима, Европска конвенција о људским правима и основним слободама, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, Конвенција против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни или мучења, Европска конвенција о спречавању мучења и нечовечних или понижавајућих казни или поступака).

Друга тема – **Морал и етика** – реализовати путем примера који ученици препознају, (односи у породици, школи, саобраћају), као и анализи елемената моралне личности и моралних вредности.

Трећа тема – **Деонтологија** – реализовати путем примера које ученици препознају кроз примену одређених радњи које произилазе из њихових обавеза, односно дужности у које могу да се идентификују са обавезама и дужностима у пословима које ће моћи да примене у будућем раду као полицијски службеници. У компарацији обавеза, односно дужности из живота и обавеза и дужности из домена МУП-а Републике Србије могу се користити различити нормативни извори (Закон о полицији, Правилник о полицијским овлашћењима, Правилник о начину полагања заклетве полицијских службеника, Правилник о начину понашања и личном изгледу полицијских службеника и других запослених у Министарству унутрашњих послова ...). У том смислу могуће је користити различите врсте квизова, дебата (за и против) кроз тимски рад у групама које бране своје ставове...

Четврта тема – **Кодекс полицијске етике** – могуће је реализовати путем представљања садржине самог Кодекса полицијске етике и активним учешћем ученика у виду формирања радионица кроз које би се детаљније кроз низ примера одредбе кодекса разјасниле кроз дебате радних група.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

- Основе полицијске професије;
- Управно право и управни поступак;
- Психологија за полицијске службенике;
- Кореспонденција и комуникација;
- Оперативне полицијске вештине;
- Руковање полицијским оружјем;
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници;
- Јавни ред и послови обезбеђења;
- Кривично и кривично-процесно право;
- Сузбијање криминала;
- Заштита државне границе и странци;
- Безбедност саобраћаја на путевима.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно

оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.12. ИНФОРМАЦИОНИ СИСТЕМ И СИСТЕМ ВЕЗА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III	33	66			99

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање основних знања о Јединственом информационом систему (ЈИС) МУП-а Републике Србије и систему везе

– Упознавање ученика са значајем заштите података у ЈИС-у

– Оспособљавање ученика за вођења службене евиденција и коришћења база података (Јединствени информациони систем МУП-а РС и др.) у области унутрашњих послова, поштујући заштиту података о личности;

– Развијање основних знања о претрагама лица, предмета, странаца и системима веза

– Упознавање ученика са уносом података у евиденције Дневник догађаја и Провера идентитета лица

– Оспособљавање ученика за коришћење података из евиденција Дневник догађаја и Провера идентитета лица

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Јединствени информациони систем (ЈИС) МУП-а Републике Србије	• објасни карактеристике ЈИС-а • демонстрира поступак конекције (укључења) на Школски ЈИС • демонстрира избор група евиденција на ЈИС-у	• Јединствени информациони систем МУП-а Републике Србије /појам, заштита, конекција и дисконекција Кључни појмови: Јединствени информациони систем
Евиденције о лицима	• објасни појам оперативних претрага у ЈИС-у • разликује врсте оперативних претрага у ЈИС-у • опише поступак различитих оперативних претрага у ЈИС-у • демонстрира претрагу лица у оперативним претрагама • демонстрира претрагу у евиденцији пријава боравка странаца • демонстрира конекцију и претрагу у евиденцији одређене категорије странаца	• Оперативне претраге; • Пријава боравка странаца; • Одређене категорије странаца; • Провера идентитета лица • Заштита државне границе и странци/ – Иностранa путна исправа • Примена полицијских овлашћења/ – провера идентитета лица – ПИЛ образац Кључни појмови: евиденције о лицима

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• демонстрира евидентирање података у евиденцију ПИЛ • демонстрира ажурирање податакау евиденцији ПИЛ • демонстрира брисање податакау евиденцији ПИЛ • демонстрира претраживање податке из евиденције ПИЛ	
Евиденције о предметима	• • објасни значај познавања података о моторним возилима • • објасни значај познавања података о оружју • прикупи неопходне податке о моторним возилима и оружју	• Евиденције о оружју; • Евиденције о моторним возилима • Безбедност саобраћаја на путевима/ – крадена возила – јединствен регистар возила Кључни појмови: евиденције, регистри
Евиденције о догађајима	• објасни значај правовремено добијеног обавештења (дојаве) • самостално евидентира обавештења – верификује обавештења – проследи обавештења	• Главна конзола; • Евидентирање обавештења; • Верификација обавештења/ – догађај Кључни појмови: евиденције о догађајима
Систем веза МУП-а	• дефинише телекомуникационе системе који се користе у МУП-у • демонстрира коришћење аналогних радио-уређаје који се користе у МУП-у • демонстрира коришћење дигиталних радио-уређаје који се користе у МУП-у • демонстрира коришћење специјалног телефонског система МУП-а • примењује неопходни ниво безбедности при коришћењу телефонских система	• Систем веза МУП-а/ – комуникационе технологије, – телекомуникациони системи; • Радио- комуникациони системи/ – аналогни радио-уређаји; • Телефонски систем веза МУП-а/ – дигитални радио-уређаји – специјални телефонски систем МУП-а Кључни појмови: системи веза
Неговорне поруке	• демонстрира примену ознака хитности и поверљивости • демонстрира примену мера заштите у систему неговорних порука • демонстрира слање информација у систему криптозаштите	• Неговорне поруке/ – депеша, – криптозаштита Кључни појмови: неговорне поруке

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима, планом рада и начинима оцењивања.

Предмет се реализује кроз теоријску наставу, при чему се одељење не дели на групе.

Место реализације наставе

Настава се реализује у кабинету за информациони систем

Препоручени број часова по темама:

Јединствени информациони систем (ЈИС) МУП-а Републике Србије- (3Т+6В) часова

Евиденције о лицима- (11Т+22В) часова
Евиденције о предметима- (2Т+4В) часова
Евиденције о догађајима-(10Т+20В)часова
Систем веза МУП-а-(5Т+10В) часова
Неговорне поруке- (2Т+4В) часова

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља.

Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним са наставником рачунарства и информатике, те сагледавањем шта је рађено из наведеног предмета везано за информације и мрежу), тиме би се извршило подсећање ученика на неке од тема које су радили у претходна два разреда, а које ће у овом предмету дубље проучавати и новине које ће усвајати.

Прва тема – **Јединствени информациони систем (ЈИС) МУП-а Републике Србије** реализовати путем примера који су њима блиски везаним за појам информација и база података.

Друга тема – **Евиденције о лицима** реализовати путем примера који су њима блиски везаним за претрагу држављана и претрагу странаца. За унос података у евиденцију ПИЛ одабрати примере у којима је ученик сведок.

Трећа тема – **Евиденције о предметима** реализовати путем примера за возила, нестала возила и оружје.

Четврта тема – **Евиденције о догађајима** реализовати путем примера који ученици препознају (свакодневне дојаве).

Пета тема – **Систем веза МУП-а** могуће је реализовати путем примера о напредним комуникационим технологијама.

Шеста тема – **Неговорне поруке** могуће је реализовати путем примера о неговорним порукама.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:
Примена полицијских овлашћења
Сузбијање криминала
Безбедност саобраћаја на путевима
Заштита државне границе и странци

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (презентација, практичних радова), кратких блиц тестова. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих

типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.13. СУЗБИЈАЊЕ КРИМИНАЛА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III	66	33			99
IV	60				60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање вештина за прикупљање обавештења по PEACE моделу

– Оспособљавање ученика за састављање службених докумената из области сузбијања криминалитета

– Оспособљавање ученика за обезбеђење места догађаја

– Упознавање ученика са појмовима оперативна веза, оперативна контрола и оперативне акције

– Упознавање ученика са Полицијско обавештајним моделом (у даљем тексту ПОМ)

– Оспособљавање ученика за полицијско хапшење и саслушање осумњиченог, претресање стана и лица и привремено одузимање предмета

– Оспособљавање ученика за препознавање кривично правних и криминалистичких обележја појединих кривичних дела

– Оспособљавање ученика за предузимање првих мера и радњи у расветљавању кривичних дела

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Трећи разред

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Основни појмови криминалистике	• објасни појам криминалистике • разликује гране криминалистике, • презентује разлику између криминалитета и делинквенције, • објасни девет основних питања криминалистике.	• Појам и подела криминалистике • Појам криминалитета и делинквенције Кључни појмови: криминалистика, криминалитет и делинквенција,
Криминалистичко – тактичка правила прикупљања обавештења	• објасни појам прикупљања обавештења, • наведе законске услове за прикупљање обавештења, • објасни сврху и елементе личног описа, • објасни појам, принципе и фазе прикупљања обавештења по PEACE моделу,	• Појам и законски основи прикупљања • Сврха прикупљања личног описа • Појам и фазе PEACE модела • Службена белешка о обавештењу примљеном од грађанина

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе врсте питања која се користе током разговора, • састави службену белешку о обавештењима примљеним од грађана, • наведе законске услове за прикупљање обавештења по захтеву јавног тужиоца, • презентује поступке и процедуре, у складу са основним начелима и принципима поштовања људских права.	Кључни појмови: прикупљање обавештења, PEACE модел, лични опис, службена белешка
Начини сазнања и пријем пријава о извршеном кривичном делу	• разликује непосредне и посредне начине сазнања за кривично дело, • опише поступак пријема и поступање по кривичној пријави, • наведе све информације у вези са описом догађаја које треба укључити у записник о пријему кривичне пријаве, • састави Записник о пријему кривичне пријаве, • демонстрира поступак према лицима оштећеним кривичним делом за које се гони по приватној тужби, • наведе услове за пружање заштите оштећеном кривичним делом и другим лицима према Закону о полицији, • објасни услове и поступак заштите података о идентитету према Закону о полицији.	• Начини сазнања за кривично дело • Пријем и поступање по кривичној пријави • Записник о пријему кривичне пријаве • Поступак према лицима оштећеним кривичним делом које се гони по приватној тужби Кључни појмови: начини сазнања, пријем пријаве, кривична пријава
Трагови кривичних дела	• објасни појам трага и начине заштите трагова, • разликује врсте трагова, • објасни појам "место догађаја кривичног дела" • прикупља доказе придржавајући се процедуре и принципа непристрасности.	• Појам трага • Врсте трагова и начин заштите • Начин настанка трагова • Место догађаја кривичног дела • Реметилачки фактори Кључни појмови: траг, место догађаја
Криминалистичко-тактичка правила обезбеђења места догађаја	• опише поступке које обухвата обезбеђење места догађаја кривичног дела, • објасни правила осигурања личне безбедности и безбедности других лица приликом изласка на место догађаја, • демонстрира обележавање граница места догађаја, • симулира обезбеђење места догађаја кривичног дела,	• Ситуације када је полицијском службенику дозвољен улазак у место догађаја • Фактори за одређивање граница места догађаја • Одређивање места пролаза • Правила осигурања личне безбедности приликом изласка на место догађаја • Поступци који обухватају обезбеђење места догађаја

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• састави извештаје у вези са обезбеђењем места догађаја.	Кључни појмови: обезбеђење места догађаја, место пролаза, задржавање на месту догађаја
Поступање првог полицајца на месту кризне ситуације	• објасни појам „стања кризе”, • наведе ситуације које се сматрају кризним, • демонстрира поступање првог полицајца на месту кризне ситуације, • наведе информације које први полицајац треба да пренесе преговарачком тим, • демонстрира поступак првог полицајца са лицем које показује намеру да изврши самоубиство.	• Појам стања кризе и кризне ситуације • Задаци и поступање првог полицајца на месту кризне ситуације • Информације које треба предати преговарачком тиму • Поступак са лицем које показује намеру да изврши самоубиство Кључни појмови: стање кризе, кризна ситуација, преговарачки тим, претња самоубиством
Оперативни послови	• дефинише појам и врсте оперативних веза, • објасни поступак ангажовања и рада са информатором, • примењује правила чувања службених података, • наведе основне изворе безбедносно интересантних података, • објасни појам и значај оперативног извештаја и оперативне информације, • састави оперативни извештај и оперативну информацију, • објасни поступак подношења и поступање са оперативном информацијом оперативне информације, • објасни појам и циљ оперативне контроле, • објасни појам и врсте оперативних акција.	• Појам и врсте оперативних веза • Правила рада са информатором • Дужност чувања пословних података • Извори безбедносно интересантних података • Појам оперативног извештаја и оперативне информције • Појам и циљ оперативне контроле • Појам и врсте оперативних акција Кључни појмови: оперативне везе, правила рада са оперативним везама, корупција ,оперативни извештај, оперативна информација, оперативна контрола, оперативне акције
Полицијско хапшење, задржавање и саслушање осумњиченог	• објасни појам осумњиченог, • наведе законска права осумњиченог лица, • објасни тактичка правила полицијског хапшења осумњиченог уз поштовање права ухапшеног лица, • опише поступак са лицем након хапшења, • састави извештај о хапшењу и спровођењу ухапшеног лица, • објасни тактичка правила саслушања осумњиченог и представи начине супротстављања сваком облику тортуре,	• Појам и законска права осумњиченог • Тактичка правила хапшења осумњиченог • Поступак с ухапшеним лицем • Извештај о хапшењу и спровођењу • Тактичка правила саслушања осумњиченог • Записник о саслушању осумњиченог • Полиграфско тестирање Кључни појмови: осумњичени, хапшење, задржавање , саслушање осумњиченог, записник о саслушању, полиграф

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе услове за полиграфско тестирање, • објасни поступак довођења лица ради полиграфског тестирања.	
Претресање стана и других просторија, претресање лица и привремено одузимање предмета	• објасни појам претресања, стана и других просторија, • демонстрира поступак претресања стана и других просторија, • састави документа која се подносе након извршеног претресања стана и других просторија, • објасни циљ и тактичка правила претресања лица, • опише елементе записника о претресању лица, • демонстрира претресање лица поштујући законска ограничења, • наведе правне основе за привремено одузимање предмета и враћање привремено одузетих предмета, • демонстрира процедуру предочавања предмета ради препознавања, • опише процедуру привременог одузимања рачунара, рачунарске опреме и мобилних телефона, • опише стандардну процедуру полиције са привремено одузетим предметима.	• Појам и криминалистичко – тактичка правила претресање стана • Претресање лица • Правни основи за привремено одузимање предмета • Потврда о привремено одузетим предметима • Потврда о враћеним предметима • Процедура одузимања и чувања одузетих предмета • Разлози за враћање предмета Кључне појмови: претресање, стан, извештај, потврда, записник привремено одузимање предмета, потврда о привремено одузетим предметима
Насиље у породици	• наведе опште принципе у заштити жртава насиља у породици и у партнерским односима, • опише показатеље насиља у породици, • препозна карактеристичне трагове код насиља у породици, • демонстрира поступање униформисаних полицијских службеника приликом интервенције код насиља у породици, • састави извештај о догађају – насиље у породици и образац као допуну извештаја о догађају – насиље у породици, • демонстрира потребне радње у циљу осигурања безбедност жртве и њене породице.	• Показатељи насиља у породици • Процедура поступања униформисаних полицијских службеника приликом интервенције код насиља у породици • Извештај о догађају- насиље у породици и образац као допуна извештаја Кључни појмови: насиље у породици, показатељи, трагови, интервенција, извештај о догађају

Четврти разред

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Полицијско обавештајни модел	• објасни појам и циљеве полицијско обавештајног модела (ПОМ), • опише потпроцесе и фазе криминалистичко-обавештајног процеса полицијско обавештајног модела, • објасни улогу униформисаних полицијских службеника у полицијско обавештајном моделу.	• Појам, циљеви и фазе ПОМ-а • Улога униформисаних полицијских службеника у ПОМ-у Кључни појмови: полицијско обавештајни модел
Трагање за лицима и предметима	• објасни појам потражне делатности, • разликује потражна акта, • објасни значење мера које се захтевају у потражним актима, • опише почетне кораке у трагању за лицима и предметима, • објасни поступак пријема пријаве о нестанку лица, • наведе чињенице које треба укључити у извештај о нађеном лицу, • објасни правне институте јавног расписивања награде, мера циљане потраге, полицијског опажања и опсервирања и форензичке регистрације.	• Појам потражне делатности • Потражна акта • Значење мера • Мере циљане потраге • Почетни кораци у трагању • Криминалистичко форензичка регистрација • Појам несталог лица • Записник о несталом лицу • Извештај о нађеном лицу Кључни појмови: потражна делатност, потражни акти, мере, нестало лице
Криминалистичка обележја појединих кривичних дела	• објасни криминалистичка обележја кривичних дела против полне слободе, • опише трагове који могу бити пронађени након учињених кривичних дела против полне слободе, • објасни појам „трговина људима”, • разликује појмове „жртва трговине људима”, кријумчарено лице (илегални мигрант) и проституција, • објасни фазе трговине људима, • наведе знакове који указују на потенцијалну жртву трговине људима, • објасни појам и класификацију дрога, • разликује појмове злоупотреба дрога, зависност, толеранција и тровање, • састави потврду о привремено одузетим материјама за које се сумња да су дроге,	• Кривична дела против полне слободе • Појмови жртве трговине људима, илегални мигранти и проституција • Фазе трговине људима • Појам и подела дрога • Појмови злоупотреба дрога, зависност, толеранција и тровање • Изглед, начин паковања, начин употребе и ефекти које изазивају дроге • Начин описивања привремено одузетих материја за које се сумња да су дроге • Појам корупције • Кривична дела против корупције • Криминалистичка обележја кривичних дела разбојништва и разбојничке крађе • Начини сазнања и прве мере радње

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни појам корупције, • наведе основна кривична дела корупције, • објасни криминалистичка обележја разбојништва и разбојничке крађе, • објасни прве мере и радње по сазнању за кривична дела из области полних слобода, примање и давање мита, разбојништва и разбојничке крађе, као и поступак униформисаног полицијског службеника у ситуацијама откривања злоупотреба дрога.	Кључни појмови: кривична дела против полне слободе, трговина људима, жртва, илегални мигрант, проституција , дроге, злоупотреба дрога, зависност, толеранција, паковање, ефекти , корупција, примање и давање мита , разбојништво, разбојничка крађа,
Индицијална метода откривања и криминалистичка обележја појединих кривичних дела	• објасни појам, циљ и фазе криминалистичке обраде, • објасни појам и значај индиција и верзија, • наведе основне групе оперативних индиција, • представи садржај оперативног плана, • разликује криминалистичка обележја кривичних дела крађе, тешке крађе, лаке и тешке телесне повреде, • објасни мере и радње које се предузимају током расветљавања кривичних дела крађе, тешке крађе, лаке и тешке телесне повреде.	• Појам и циљ криминалистичке обраде • Појам и значај индиција и верзија • Основне групе оперативних индиција • Значај и садржај оперативног плана • Криминалистичка обележја кривичних дела крађе, тешке крађе, лаке и тешке телесне повреде • Фингирање тешких крађа • Мере и радње потребне за проверу верзија о кривичним делима лаке и тешке телесне повреде и учиниоцу Кључни појмови: криминалистичка обележја, индиције, верзије, оперативни план, крађа , тешка крађа, обијање, проваљивање, фингирање, лаке и тешке телесне повреде
Кривична пријава против познатог извршиоца и извештај као допуна кривичне пријаве	• објасни појам кривичне пријаве против познатог учиниоца и извештаја као допуне кривичне пријаве, • опише поступак подношења кривичне пријаве против познатог учиниоца и извештаја као допуне кривичне пријаве, • састави кривичну пријаву против познатог учиниоца, • састави извештај као допуну кривичне пријаве.	• Појам и елементи кривичне пријаве против познатог учиниоца и извештај као допуна кривичне пријаве Кључни појмови: кривична пријава против познатог учиниоца, извештај као допуна кривичне пријаве

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

За реализацију наставних садржаја може се користити и додатна, доступна литература.

Приликом извођења часова вежби одељење се дели у групе.

Место реализације наставе:

Настава се изводи у учионицама, тактичкој кући, другим просторима и просторијама подесним за практичне вежбе као и кабинетима са рачунарима.

Препоручен број часова по темама

Трећи разред:

Основни појмови криминалистике – 6 часова

Криминалистичко – тактичка правила прикупљања обавештења – 12 часова

Начини сазнања и пријем пријава о извршеном кривичном делу – 6 часова

Трагови кривичних дела – 6 часова

Криминалистичко-тактичка правила обезбеђења места догађаја – 12 часова

Поступање првог полицајца на месту кризне ситуације – 6 часова

Оперативни послови – 12 часова

Полицијско хапшење, задржавање и саслушање осумњиченог – 9 часова

Претресање и привремено одузимање предмета – 18 часова

Насиље у породици – 12 часова

Четврти разред:

Полицијско обавештајни модел – 4 часа

Трагање за лицима и предметима – 8 часова

Криминалистичка обележја појединих кривичних дела – 22 часа

Индицијална метода и криминалистичка методика расветљавања појединих кривичних дела – 19 часова

Кривична пријава против познатог извршиоца и извештај као допуна кривичне пријаве – 7 часова

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине, као и ставови, потребне ученику за даље учење и обављање будућег посла. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима, као и коришћење стечених знања из других предмета у настави сузбијања криминала.

У току трећег разреда реализује се десет тема применом метода активно оријентисане наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације првих шест тема препорука је да се по предвиђеном редоследу извођења наставе из појединих тема, током часова вежби демонстрира процедура прикупљања обавештења, пријем пријаве на терену и телефоном, демострира поступак обезбеђења места догађаја у складу са особинама трагова, као и поступање првог полицајца на месту кризне ситуације. Приликом избора вежби кренути с једноставнијим ситуацијама. Теме се могу реализовати кроз демонстрације, симулације, игру улога и студије случаја. Акценат је на раду у патроли, односно у пару, као и на индивидуалном састављању писмена. Анализу предузетих активности може да води и усмерава наставник уз активно учествовање ученика. При анализи препоручује се коришћење пројектора или других наставних средстава за дељење докумената, као и пројекцију снимака вежби.

Приликом реализације седме теме наставник може кроз пример упознати полазнике са правилима рада са оперативном везом, где би они могли да износе шта су приметили као погрешан поступак, те предложили правилно решење. Наставник може да усмерава дискусију у вези са ситуацијом и постиче ученике да износе своје мишљење и дођу до решења. Кроз примере објаснити разлику између оперативног извештаја и оперативне информације, након чега ученици

могу да индивидуално састављају наведена писмена прво за увежбавање, уз асистенцију наставника, а потом и самостално за оцењивање. Кроз презентације и модификовано предавање наставник може да упознаје ученике са појмовима оперативне контроле и оперативне акције.

Осму тему наставник може почети провером стечених знања из области кривичног и кривично процесног права, те у презентованим ситуацијама подстицати ученике да одреде услове за полицијско хапшење и задржавање лица, те у складу са задатом ситуацијом у оквиру групе попунити образац извештаја о хапшењу и спровођењу. Током часа ученицима је потребно презентовати обрасце за упознавање ухапшеног лица са његовим правима. Наставник може да надгледа и усмерава рад предходно формираних група. У току ове теме наставник кроз презентације и модификовано предавање може ученике упознати са тактичким правилима саслушања осумњиченог, те им може приказати попуњен записник о саслушању осумњиченог. Током реализације девете теме, кроз групну активност ученици могу на белој табли или на флип чарту описати изложени предмет, што ће касније применити у попуњавању потврде о привремено одузетим предметима. Састављање потврде о привремено одузетим предметима обавља се кроз индивидуалну активност. Играњем улога приближава им се процедура враћања привремено одузетих предмета. Након упознавања са основним појмовима у вези са претресањем стана и других просторија, наставник може организовати групну активност, (демострацију) практичну вежбу претресања стана, те након тога и анализу вежбе. Подаци добијени анализом вежбе могу се користити за састављање потврде о уласку у стан и извештаја о претресању без наредбе суда, док им се записник о претресању стана и записник о претресању лица може презентовати. Наставне садржаје наставник може реализовати кроз модификовано предавање и студије случаја. Десету тему наставник може почети понављањем појма насиља у породици из кривичног права, те облика и динамике насиља у породици што су ученици савладали из других предмета. Путем студије случаја може им се објаснити пријем пријаве, а кроз симулацију ученик може увежбати поступање униформисаних полицијских службеника приликом интервенције код насиља у породици. Заједно са ученицима наставник може анализирати вежбу, усмеравати дискусију, те на основу забелешки током вежби ученици могу попунити Образац као допуну извештаја и састављају Извештај о догађају – интервенција насиља у породици. За реализацију ове теме веома је битан трансфер знања из области психологије за полицијске службенике.

У току четвртог разреда реализује се 5 тема применом метода активно оријентисане наставе, Приликом реализације прве теме ученицима наставник може презентовати примере из праксе како би схватили значај Полицијско обавештајног модела, и улоге уноформисаних полицијских службеника у њему. У току обраде друге теме препорука је да се поступак трагања за лицима и предметима ученицима приближи и објасни кроз студије случаја. Наставник може кроз презентације и модификовано предавање у трећој теми ученике упознати са криминалистичким обележјима и првим мерама и радњама након сазнања да је извршено кривично дело силовања. Препорука је да се наставним филмовима ученицима омогући да сагледају шта су знаци који указују на жртву трговине људима и фазе трговине људима. Пре пројектовања филмова наставник може поставити одређене задатке које ученици током филма треба да препознају. На основу презентације, презентованих узорака и прибора наставник може упознати ученике са врстама наркотика и начином паковања и коришћења, те на основу тог знања индивидуално могу попунити садржај потврде о привремено одузетим предметима. Наставник може кроз презентацију и модификовано предавање ученицима дати могућност да се упознају са криминалистичким обележјима кривичних дела из области корупције, разбојништва и разбојничке крађе. У четвртој теми кроз презентацију, модификовано предавање и примере из праксе наставник може ученике упознати са појмом и фазама криминалистичке обраде, појмовима индиција и верзија, садржајем оперативног плане. Кроз групну активност могу одредити криминалистичка обележја кривичног дела крађа и тешка крађа. У оквиру групе ученици могу саставити оперативни план са првим мерама и радњама за расветљавање кривичног дела крађе и тешке крађе. У овој теми наставник може кроз презентације и групне активности ученике подстаћи да одреде криминалистичка обележја кривичних дела лаке и тешке телесне повреде. У петој теми, наставник може након презентовања примера кривичне пријаве омогућити ученицима да користе податке формулисане током извођења вежбе у четвртој теми за састављање извештаја као допуне кривичне пријаве и кривичне пријаве против познатог учиниоца, кроз индивидуални рад.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Предлаже се наставнику да активно прати рад ученика на часу. То се пре свега односи на мотивисаност за рад, Препорука је да се ови критеријуми праћења воде у облику формулара, а на крају часа да се ученицима презентују резултати. Потребно је прикупити и повратне информације од ученика ради побољшања квалитета наставе, односно ради решавања текућих нејасноћа и препрека.

Периодична провера знања може се обављати путем писаних и електронских тестова. Пре теста обавезно обавестити ученике о начину бодовања, односно скали оцењивања.

У оквиру овог предмета може се укључити и усмено оцењивање, као и презентације ученика уз помоћ разних медија. Може се оценити сама презентација, извођење, као и дискусија других ученика на задату тему. Такође, могуће је оценити и практично поступање ученика кроз демонстрацију или симулацију када су се ученици добровољно јавили и када су сагласни да буду оцењени.

Назив предмета:

9.14. ЗАШТИТА ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ И СТРАНЦИ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III	66				66
IV	60				60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање са појмовним одређењима државне границе и граничне контроле,

– Развијање знања о организационој структури граничне полиције,

– Оспособљавање ученика за обављање послова надзора државне границе и граничне провере,

– Развијање свести о значају очувања неповредивости државне границе,

– Развијање основних знања о правима, дужностима и обавезама странаца у Републици Србији,

– Оспособљавање ученика за учешће у пословима контроле кретања и боравка странаца у Републици Србији,

– Оспособљавање ученика за поступање према странцима са посебним статусом у Републици Србији,

– Развијање свести о значају међународно правног положаја и спољно политичког курса Републике Србије.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Трећи разред

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Организација и надлежности граничне полиције	• наведе законску и подзаконску регулативу којом је правно уређено поступање граничне полиције МУП-а Р. Србије,	• Законска и подзаконска регулатива • Делатности граничне полиције

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни организациону шему граничне полиције на централном, регионалном и локалном нивоу, • објасни основне задатке граничне полиције, • наведе основне облике угрожавања безбедности државне границе • анализира лакше ризике угрожености безбедности државне границе	• Сарадња граничне полиције са другим организационим јединицама МУП-а, • Интегрисано управљање државном границом • Регионална и међународна сарадња Кључни појмови: државна граница, гранична линија, гранична контрола, гранични прелаз, повреда државне границе
Гранична контрола	• наведе основне географске и топографске карактеристике у вези са копненом границом Р. Србије, • наведе начине обележавања државне границе, • објасни начине и системе надзора државне границе, • разликује основну и детаљну граничну проверу, • демонстрира преглед путне исправе и оверу преласка државне границе, • наведе основне међународне стандарде за израду безбедних (заштићених) докумената, • наведе врсте и главне групе фалсификованих исправа, • разликује начине и технике фалсификовања појединих елемената заштите докумената, • објасни начин злоупотребе туђих докумената, • наведе прописе из области ваздушног саобраћаја на националном и међународном нивоу, • опише циљеве граничне контроле на граничним прелазима за ваздушни саобраћај, • објасни активности граничне контроле карактеристичне за границе на води;	• Законска и подзаконска регулатива • Послови граничне контроле • Опрема и средства граничне полиције • Илегално прелажење државне границе, • Прекогранични криминал • Интегрисано управљање државном границом • Регионална и међународна сарадња • Испитивање докумената, • Техничка средства полиције Кључни појмови: гранична контрола, надзор, гранична провера, гранични прелаз, фалсификат, путна исправа кријумчарење, иррегуларне миграције
Прекогранични криминал	• дефинише обележја организованог транснационалног криминала, • објасни кривичноправни аспект кривичног дела Кријумчарење, • објасни појединачне начине извршења (modus operandi) појединих облика прекограничног криминала, • презентује методе супростављања појединим облицима прекограничног криминала на	• Национално законодавство и Стратегије, • Идентификовање и методологија супростављања појединим облицима прекограничног криминала, • Међународна сарадња из области безбедности Кључни појмови: modus operandi, кријумчарење, фалсификат, прање новца, трговима људима, тероризам, иррегуларне миграције.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	националном и међународном нивоу, • анализира ситуацију откривања кривичног дела из области прекограничног криминала	
Правна регулатива у вези са странцима	• објасни појам странца и правни положај страних држављана у Р. Србији • наведе правне прописе у националном и међународном законодавству којима се регулише кретање и боравак странаца, • наведе најзначајније међународне организације са којима Р. Србија активно сарађује, • разликује врсте путних исправа за странце и услове под којима се исте издају, • објасни врсте и садржај страних путних исправа и других докумената које користе страни држављани, • користи информационе технологије и базе података МУП-а и међународних организација са циљем препознавања страних докумената,	• Закони, Правилници, Упутства и обавезне инструкције, • Међународни уговори, • Међународне организације • Национално законодавство и међународни споразуми који регулишу статусна питања страних држављана • Путне исправе и друга документа неопходна за прелазак државне границе које издаје Р. Србија и надлежни органи у другим државама • Коришћење база података о изгледу образаца путних и других докумената (ЈИС МУП Р. Србије, ЕК и др.) Кључни појмови: држава, закон, право, обавеза, реципроцитет, сарадња, странац, гранична провера, путна исправа
Контрола кретања и борвака странаца у Р. Србији	• објасни појам визе. • објасни начин издавања визе за краткокрајни боравак на граничном прелазу, • разликује врсте боравака странаца у Р. Србији и услове за њихово одобравање, • демонстрира поступак пријаве боравка странца, • објасни поступак смештања страног држављанина у Прихватилиште за странце. • објасни појам и врсте имунитета у складу са позитивно правним прописима Р. Србије и међународним изворима права, • наведе врсте докумената која се издају страним држављанима који уживају имунитете на територији Р. Србије, • објасни начин поступања полицијских службеника према лицима која ужиају имунитете у зависности од врсте деликта у којима су затечени и врсте имунитета који уживају, • објасни начин обављања граничне провере над страним	• Визе (појам, врсте и начин издавања) • Привремени боравак • Стално настањење • Обавезни боравак • Прихватилиште за странце • Међународне конвенције, Закони, подзаконски акти • Дипломатски и службени имунитет • Гранична провера над лицима која имају дипломатски и службени имунитет • Појам азила • Рањиве групе Кључни појмови: дипломатски имунитет, службени имунитет, гранична провера, документа, азил, супсидијарна заштита, привремена заштита, рањиве групе, странац, виза, боравак

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	делегацијама чији је улазак у Р. Србију најављен, • објасни појам азила и наведе облике заштите, • опише ток поступка надлежних органа у одобравању заштита,	
Миграције	• објасни појам мирација и ирегуларних миграција, • наброји најфреквентније миграционе руте на простору Европе, • тумачи правне квалификације кривичних дела која се односе на кријумчарење и трговину људима, • објасни методологију супростављања појединим облицима ирегуларних миграција и трговине људима, • опише начин поступања полицијских службеника граничне полиције према ирегуларним мигрантима, • опише индикаторе које манифестују жртве трговине људима, • објасни поступак полицијског службеника према жртвама трговине људима	• Појам миграција и ирегуларних миграција • Миграциони токови • Поступак полицијских службеника према мигрантима • Начини ирегуларног преласка државне границе Кључни појмови: миграције, ирегуларне миграције, гранична полиција, миграциони токови
Поступање граничне полиције према страним држављанима	• објасни појам, сврху и правне основе за спровођење реадмисије, враћања и принудног удаљења странца са територије Р. Србије • разликује позитивне правне прописе у поступању према страним држављанима приликом граничне провере на улазу и излазу из Р. Србије • користи информационе технологије и базе података МУП-а и међународних организација са циљем провере испуњености услова за улазак/излазак странца у/из Р. Србије • објасни поступак полицијских службеника граничне полиције у случају одбијања/омогућавања уласка страним држављанима • објасни поступак детаљне граничне провере испуњености услова за одобравање уласка у Р. Србију, • објасни начин предузимања процесних радњи од стране припадника граничне полиције према странцима у правним поступцима.	• Законска и подзаконска регулатива • Билатерални споразуми • Судска пракса • Споразуми о реадмисији са ЕУ и суседним земљама • Поступак граничне полиције у примени мера према странцима • Одбијање/омогућавање уласка страним држављанима • Специфичности примене овлашћења, мера и радњи према страним држављанима • Управно поступање према странцима приликом обављања послова граничне провере Кључни појмови: реадмисија, скраћени поступак, редовни поступак, међународни споразуми, заштитна мера, мера безбедности, странац, гранична провера, одбијање уласка, одобрење уласка, примена овлашћења, улога граничне полиције

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Све теме се реализују кроз часове теоријске наставе и одељње се не дели у групе.

Место реализације наставе:

Настава се изводи у кабинетима или учионицама.

Препоручени број часова по темама

Трећи разред

Организација и надлежности граничне полиције – 8 часова

Гранична контрола – 37 часова

Прекогранични криминал – 21 час

Четврти разред

Правна регулатива у вези са странцима – 8 часова

Контрола кретања и боравака странаца на територији Р. Србије – 16 часова

Миграције – 10 часова

Поступање граничне полиције према страним држављанима – 26 часова

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и постизање компетенција потребних за професионални рад у јединицама полиције.

Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Пожељно је да се користи стручна литература СШУП, актуелна законска, подзаконска и упутсвена литература из области која је предмет изучавања, материјали из отворених извора за одабир актуелних примера из праксе и доступна техничка средства која у раду користе полицијски службеници.

Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за трансфер учења и примену стечених знања и у другим предметима.

У току трећег разреда реализује се три теме применом метода активно оријентисане наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације прве теме препорука је да се организациона шема и надлежности граничне полиције шематски прикажу коришћењем софтверских алата и израдом плаката који ће бити визуелно доступни у кабинетима. Остваривавњем исхода који су предвиђени првом темом, ученици ће стећи знања и овладати терминологијом која је основ даље реализације циљева и исхода.

Приликом реализације друге теме са ученицима прво кренути од уопштених одређења у вези са граничном контролом на копненој граници, а након тога реализовати исходе који подразумевају стицање знања и вештина за сложеније облике надзора државне границе и граничних провера у специфичним врстама саобраћаја преко државне границе. Наставу из области испитивања докумената реализовати на крају теме.

Трећу тему реализовати уз максимално коришћење актуелних примера из праксе у вези са појавним облицима транснационалног криминала и начинима његовом супростављању.

Током реализације тема ученици ће сачињавати извештаје и попуњавати прописане обрасце којима се документује и евидентира рад полицијских службеника, са обавезом чувања истих и формирања личног практикума

У току четвртог разреда реализују се четири теме применом метода активно оријентисане наставе.

Прва тема представља оквир за упознавање ученика са националним законодавством које регулише правни статус странаца у Р. Србији. Реализацијом друге теме ученицима се омогућава да се упознају са основним појмовима везаним за проблематику контроле кретања и боравка странаца у Републици Србији, као и са законским оквиром као основом за поступање полицијских службеника према овој категорији лица. Тема такође предвиђа упознавање полазника са поступањем полиције према појединим категоријама странаца у зависности од врсте боравка који остварују, као и са њиховим правима и дужностима правно уређеним општим прописима о странцима. Реализацијом теме ученици ће се упознати и са посебним категоријама странаца чији је статус уређен обавезујућом међународном регулативом и посебним законским и подзаконским прописима Р. Србије.

Трећа тема пружа могућност ученицима да се упознају са актуелном проблематиком миграторних кретања људи са посебним освртом на безбедносне изазове незаконитих миграција и облика прекограничног криминала у вези са иррегуларним миграцијама.

Четврта тема предвиђа упознавање са конкретним поступањима граничне полиције према странцима.

Садржај предмета има везу са садржајима других предметима као што су:

- Кривично и кривично-процесно право
- Управно право и управни поступак
- Људска права и кодекс полицијске етике
- Информациони систем и систем веза
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници
- Примена полицијских овлашћења
- Одржавање јавног реда и обављање послова обезбеђења
- Сузбијање криминала
- Основе Безбедности
- Безбедност саобраћаја на путевима
- Страни језик

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих

типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.15. БЕЗБЕДНОСТ САОБРАЋАЈА НА ПУТЕВИМА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III	66				66
IV	30	30			60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са основним саобраћајним појмовима дефинисаним Законом о безбедности саобраћаја на путевима и општим одредбама о правилима саобраћаја;

– Оспособљавање ученика за откривање и утврђивање правне квалификације прекршаја које чине учесници у саобраћају на путу;

– Оспособљавање ученика за контролу прописаних услова за учествовање возача и возила у саобраћају на путу;

– Оспособљавање ученика за примену посебних мере и овлашћења прописаних Законом о безбедности саобраћаја на путевима;

– Оспособљавање ученика за давање прописаних знакова учесницима у саобраћају на путевима приликом регулисања саобраћаја и безбедно заустављање возила;

– Оспособљавање ученика за примену техничких средстава које користи саобраћајна полиција;

– Упознавање са поступцима саобраћајне полиције у случајевима саобраћајних незгода;

– Оспособљавање ученика за сачињавање писмена која подносе саобраћајни полицијски службеници.

3. НАЗИВИ ПРЕДМЕТА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Трећи разред

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Правила саобраћаја и остале законске одредбе Зобс-а на путевима	• наведе послове безбедности саобраћаја који су у надлежности МУП Р. Србије; • објасни организациону шему Управе саобраћајне полиције у седишту Дирекције полиције; • објасни основне саобраћајне појмове дефинисане Законом о безбедности саобраћаја на путевима; • објасни појединачна правила саобраћаја правно уређена одредбама Закона о безбедности саобраћаја на путевима,	• Закон о безбедности саобраћаја на путевима. • Друштвени субјекти одговорни за спровођење мера саобраћајног образовања и васпитања; Кључни појмови: саобраћај, правила саобраћаја, превенција, правна квалификација прекршаја.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише начине спровођења превентивних програма превенције саобраћаја; • наведе најзначајније превентивно пропангадне акције из области безбедности саобраћаја које спроводи Министарство унутрашњих послова;	
Прописи о возачима	• наведе опште и посебне услове за управљање возилом; • наведе законске одредбе у вези са возачком дозволом; • објасни психофизичке услове за управљање возилом; • опише знакове који указују на тренутно неповољно психофизичко стање возача које га чини неспособним за безбедно управљање возилом; • наведе законски основ и начине утврђивања присуства алкохола и психоактивних супстанци код учесника у саобраћају; • објасни поступак теоријске и практичне обуке кандидата за возача и начин полагања возачког испита; • наведе услове за предаваче теоријске обуке, инструкторе вожње и испитиваче, прописане Законом о безбедности саобраћаја на Путевима; • демонстрира проверу за возача кроз Јединствени информациони систем МУП-а; • препозна прекршај у датој ситуацији; • одреди правну квалификацију прекршаја које чине учесници у саобраћају када не поступају у складу са прописима о возачима.	• Закон о безбедности саобраћаја на путевима; • Правилник о возачким дозволама; • основне карактеристике учесника у саобраћају и ограничења лица којима је управљање возилом основно занимање; • контрола кандидата за возаче и инструктора вожње и услове за њихово учествовање у саобраћају; • услови возача за управљањем трамваја; • обавезе возача у вези здравствених прегледа; • изрицање и извршење мере забрана управљања моторним возилом; • знакови код возача који указују на тренутно неповољно психофизичко стање које га чини непсособним за безбедно управљање возилом; • психофизички услови за управљање возилом; Кључни појмови: возачка дозвола, категорије, кандидат за возача, инструктор вожње, психофизичко стање возача, утврђивање алкохола и психоактивних супстанци.
Прописи о возилима	• наведе опште одредбе о учешћу возила у саобраћају на путу; • наведе услове за регистрацију моторних и прикључних возила; • наведе врсте регистарских таблица за моторна и прикључна возила; • утврђује истоветност идентификационих ознака на возилу са документацијом за возило; • препозна прекршај у датој ситуацији и одреди правну квалификацију прекршаја које чине учесници у саобраћају када	• Закон о безбедности саобраћаја на путевима; • Правилник о подели моторних и прикључних возила и техничким условима за возила у саобраћају на путевима; • Правилник о регистрацији моторних и прикључних возила; • опште одредбе о учешћу возила у саобраћају на путу; • испитивање возила; • идентификационе ознаке за возило • услови за регистрацију моторних и прикључних возила;

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	не поступају у складу са прописима о возилима.	• регистарске таблице за моторна и прикључна возила; • привремена регистрација моторних и прикључних возила; Кључни појмови: возило, регистрација испитивање возила, регистарске таблице.
Посебне мере и овлашћења саобраћајне полиције	• наведе посебне мере и овлашћења саобраћајне полиције; • објасни законом предвиђене обавезе и ограничења приликом примене посебних мера и овлашћења; • опише поступак налагања мера ради отклањања, односно спречавања настанка опасности на путу; • објасни поступак са привремено одузетим предметима у вези са саобраћајним прекршајима.	• Закон о безбедности саобраћаја на путевима; • посебне мере и овлашћења; • снимање саобраћаја и учесника у саобраћају коришћењем одговарајућих средстава • упућивање возача на контролни лекарски преглед; • заустављања, односно упућивања ради заустављања возила на безбедном месту или укључивања на пут за ту врсту или категорију возила; • мера ради отклањања, односно спречавања настанка опасности на путу; • привремено одузимање предмета прекршаја; • контролни технички преглед возила, мерење осовинског оптерећња и укупне масе возила. Кључни појмови: мере и овлашћења испитивање возила, регистарске таблице, искључење возила и искључење возача.

Четврти разред

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Регулисање саобраћаја	• наведе законске одредбе у вези саобраћајне сигнализације; • наведе правну регулативу о категоризацији путева; • наведе врсте саобраћајних знакова: • објасни појединачно значење саобраћајних знакова; • демонстрира знаке које учесницима у саобраћају на путевима дају полицијски службеници: • објасни факторе ризика који утичу на безбедност полицијског службеника приликом заустављања возила;	• Правилник о начину вршења контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима и вођењу обавезних евиденција о примени посебних мера и овлашћења; • Правилник о саобраћајној Сигнализацији; • Правилник о знацима које учесницима у саобраћају на путевима дају полицијски службеници. Кључни појмови: знаци и наредбе, регулисање саобраћаја, ризик, безбедност.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• опише мере безбедности полицијског службеника приликом регулисања саобраћаја.	
Контрола саобраћаја на путевима и заустављање возила	• наведе начине контроле саобраћаја на путевима; • објасни обавезе возача који поступа по знацима које даје полицијски службеник; • демонстрира поступак заустављања возила и контролу возила и возача; • демонстрира поступак безбедног укључења возила у саобраћај; • опише поступак заустављања високоризичног возила; • објасни поступак када возач одбије да заустави возило; • објасни поступке који се предузимају током потере моторним возилом за сумњивим возилом.	• Правилник о начину вршења контроле и непосредног регулисања саобраћаја на путевима и вођењу обавезних евиденција о примени посебних мера и овлашћења; • фактори ризика који утичу на безбедност полицијског службеника; • поступак заустављања возила и контрола возила и возача; • преглед возила, преглед пртљага, кутија, спремника испред сувозача и пртљажника и ствари које припадају деци, поступање када се у возилу налази пас, поступање према мотоциклистима, поступање ауто и пешачке патроле; • процедура контроле лица и возила након проналаска предмета кривичног дела код лица или у возилу; • заустављање високоризичног возила и тактичке поступке приликом приласка • заустављање и контрола возила у условима високог ризика са два службена возила и четири члана патроле – задња блокада. Кључни појмови: фактори ризика, заустављања возила, преглед.
Контрола возача	• наведе разлоге контроле возача, возачке дозволе, односно пробне возачке дозволе; • уочи прекршаје увидом у возачку дозволу, односно пробну возачку дозволу; • наведе начине провере психофизичког стања возача; • демонстрира поступак утврђивања присуства алкохола и психоактивних супстанци код возача у организму помоћу одговарајућих уређаја у опреативној контроли саобраћаја; • демонстрира проверу за возача кроз јединствени информациони систем МУП-а; • објасни начела законитости и службености и има позитиван став о улози полиције у контроли возача и возила.	• контрола возача, возачке дозволе, односно пробне возачке дозволе; • провера за возача кроз јединствени информациони систем МУП-а (ЕВО апликација); • поступак утврђивања присуства алкохола у организму уз помоћ • одговарајућих уређаја у опреативној контроли саобраћаја; • утврђивање присуства психоактивних супстанци код возача. Кључни појмови: алкохол, психоактивне супстанце, утврђивање присуства.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Контрола возила	• наведе опште услове за учешће возила у саобраћају на путевима; • демонстрира контролу исправа за возило; • наброји уређаје на моторним и прикључним возилима; • демонстрира контролу исправности светлосно и светлосно сигналних уређаја и прописане опреме за возило; • разликује документацију за домаћа и страна возила; • објасни начине мерења брзине кретања; • демонстрира поступак мерење брзине кретања радарским уређајима; • објасни начин функционисања тахографских уређаја; • објасни законске одредбе које се односе на радно време, паузе и одморе посаде возила у друмском саобраћају; • разликује врсте техничких прегледа возила; • објасни поступак контроле аутобуса којима се обавља организовани превоз деце; • наведе посебне услове за обављање ванредног превоза у саобраћају; • објасни поступак контроле транспорта опасне робе; • демонстрира сачињавање службених писмена о извршеним посебним видовима контроле.	• Закон о транспорту опасне робе, • Закон о радном времену посаде возила у друмском превозу и тахографима; • Правилник о подели моторних и прикључних возила и техничким условима за возила у саобраћају на путевима; • Правилник о регистрацији моторних и прикључних возила; • врсте техничких прегледа возила; • контрола исправности светлосних и светлосно сигналних уређаја и потребне опреме за возило; • документација за домаћа и страна возила као и возила дипломатско – конзуларних представништава, мисија страних држава и представништава међународних организација; • мерења брзине кретања. Кључни појмови: контроле возила. саобраћајна дозвола, технички преглед возила, уређај, радар, организовани превоз деце, ванредни превоз, опасна роба.
Казнене одредбе и поступак санкционисања учесника у саобраћају на путевима	• наведе врсте казни (санкција) према учиниоцима саобраћајних прекршаја, • наброји веродостојне исправе којима се доказује извршење прекршаја; • објасни поступак санкционисања учесника у саобраћају на путу за прекршаје за које је предвиђена новчана казна у фиксном износу; • објасни поступак санкционисања учесника у саобраћају на путу за прекршаје за које је предвиђено подношење Захтева за покретање прекршајног поступка; • демонстрира сачињавање и уручење образаца којима се документује извршење саобраћајних прекршаја.	• Закон о безбедности саобраћаја на путевима; • веродостојне исправе којима се доказује извршење прекршаја; Кључни појмови: казне, надлежност полиције, одговорност, веродостојне исправе, образаац, прекршајни налог, прекршајни поступак.

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Саобраћајне незгоде и обезбеђење лица места саобраћајне незгоде	• дефинише појам саобраћајних незгода; • класификује саобраћајне незгоде; • наведе дужности возача, односно других учесника саобраћајне незгоде; • објасни дужности полиције и здравствених установа у случају саобраћајне незгоде; • демонстрира поступак обележавања места догађаја саобраћајне незгоде; • демонстрира писање извештаја о обезбеђењулица места саобраћајне незгоде.	• Законска, подзаконска и упутствена Регулатива; • Обавезна инструкција о поступању у вези са саобраћајним незгодама на путевима; • регулисање саобраћаја, обезбеђење лица места саобраћајне незгоде и чување трагова у зони лица места саобраћајне незгоде; Кључни појмови: саобраћајна незгода, обезбеђење лица места саобраћајне незгоде, извештај, службена белешка о обезбеђењу саобраћајне незгоде.

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Теме се реализују кроз теоретске часове у трећем разреду и теоријске и часове вежби, учетвртом разреду.

Приликом извођења часова вежби одељење се дели у групе.

Место реализације наставе:

Настава се изводи у учионицама, полигону, другим просторима и просторијама подесним за практичне вежбе као и кабинетима са рачунарима.

Препоручени број часова по темама

Трећи разред

Правила саобраћаја и остале законске одредбе Зобс-а на путевима – 42 часа

Прописи о возачима – 13 часова

Прописи о возилима – 6 часова

Посебне мере и овлашћења – 5 часова

Четврти разред

Регулисање саобраћаја – 15 часова

Контрола саобраћаја на путевима и заустављање возила – 10 часова

Контрола возача – 8 часова

Контрола возила – 10 часова

Казнене одредбе и поступак санкционисања учесника у саобраћају на путу – 12 часова

Саобраћајне незгоде и обезбеђење лица места саобраћајне незгоде – 7 часова

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине, као и ставови, потребне ученику за даље учење и обављање будућег посла. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима., као и коришћење стечених знања из других предмета у настави безбедности саобраћаја. За реализацију наставних садржаја користити и стручну литературу СШУП, актуелна законска, подзаконска и упутсвена литература из области

која је предмет изучавања, материјали из отворених извора за одабир актуелних примера из праксе и доступна техничка средства која у раду користе полицијски службеници.

У току трећег разреда реализује се четири теме применом метода активно оријентисане наставе, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика.

Приликом реализације теме Правила саобраћаја и остале законске одредбе Закона о безбедности саобраћаја на путевима, ученике упознати са изразима из члана 7. именованог закона. Указати да је познавање свих 104 израза значајно за правилно тумачење, односно примену прописа о правилима саобраћаја. Реализацијом прве теме ствара се могућност трансфера знања ученика на савладавање исхода које предвиђају и остале три теме. Другу и трећу тему је потребно реализовати приказивањем ситуација на основу којих ће ученици уз употребу Закона о о безбедности саобраћаја на путевима моћи да препознају саобраћајне прекршаје за свако правило саобраћаја, објасне радњу којом учесник у саобраћају чини саобраћајни прекршај и правно квалификују прекршај на основу казнених одредби Закона о безбедности саобраћаја на путевима. Реализацијом четврте теме ће се омогућити да ученици стекну теоријска знања о посебним мерама и овлашћењима које примењују припадници сдаобраћајне полиције. За реализацију наведених активности користиће се видео записи, фотографије, документација из професионалне праксе саобраћајне полиције и други наставни материјали на којима се јасно виде саобраћајни прекршаји.

У току четвртог разреда реализује се шест тема применом метода активно оријентисане наставе. Реалиизација тема остварује се током 30 теоријских часова и 30 часова вежби које ће се изводити на полигонима школе и у кабинетима са рачунарима.

Циљеви и исходи тема које су реализоване у трећој године представљају основ за реализацију тема у четвртој години које су у већој мери усмерене ка стицању практичних знања и вештина неопходних за поступање саобраћајног полицијског службеника.

Прва тема, Регулисање саобраћаја реализоваће се наставним методама модификовано предавање, игра улога и демонстрација, у учионицама и на полигону у кругу Школе, коришћењем опреме за контролу и регулисање саобраћаја. Наставник ученицима демонстрира знаке које дају полицијски службеници учесницима у саобраћају на путу. Од ученика тражити да пажљиво посматрају демонстрацију, а након тога да активно учествују у вежби и демонстрирају научене знаке и наредбе које дају овлашћена лица.

Приликом реализације друге теме, Контрола саобраћаја на путевима и заустављање возила, наставном методом демонстрација, коришћењем опреме за контролу и регулисање саобраћаја, ученицима приказати поступак заустављања возила давањем прописаних знакова учесницима у саобраћају и поштовања мера безбедности. Од ученика тражити да пажљиво посматрају демонстрацију. Након тога, наставном методом играње улога, појединачнио са сваким учеником, вежбати поступак заустављања возила давањем прописаних знакова учесницима у саобраћају и мере безбедности. После сваке игре улога, извршити анализу активности у коме ће учествовати и остали ученици.

Приликом реализације треће теме, Контрола возача, наставник ће ученике упознати са начинима утврђивања присуства алкохола и психоактивних супстанци код учесника у саобраћају и демонстрирати поступак утврђивања присуства алкохола и психоактивних супстанци у организму уз помоћ одговарајућих средстава. Након демонстрације поступака од стране наставника, потребно је да се свим ученицима омогући учешће у вежби која ће се реализовати наставном методом играње улога. Метода играња улога и метода демонстрације ће бити примењиване и за реализацију четврте теме, Контрола возила.

Приликом реализације пете теме, Казнене одредбе и поступак санкционисања учесника у саобраћају на путу, наставник ће, наставном методом модификовано предавање, ученике упознати са садржајем образаца којима се документује извршење саобраћајних прекршаја и демонстрирати њихово попуњавање и уручивање. Након ових активности потребно је омогућити ученицима да индивидуално попуњавају обрасце и демонстрирају њихово уручење. Ови исходи ће се реализовати наставном методом играње улога.

Приликом реализације шесте теме, Саобраћајне незгоде и обезбеђење лица места саобраћајне незгоде, предавач ће модификованим предавањем ученике упознати са поступцима

које саобраћајна полиција предузима на лицу места саобраћајне незгоде, а затим, на часовима вежби, симулираће се стварне ситуације током којих ће ученици бити у прилици да примене усвојена знања и вештине и демонстрирају поступање саобраћајног полицајца сходно класификацији саобраћајних незгода.

Садржај предмета има везу са садржајима других предметима као што су:

- Кривично и кривично-процесно право;
- Управно право и управни поступак;
- Људска права и кодекс полицијске етике;
- Информациони систем и систем веза;
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници;
- Примена полицијских овлашћења;
- Одржавање јавног реда и обављање послова обезбеђења;
- Сузбијање криминала;
- Основе Безбедности;
- Заштита државне границе и странци;
- Страни језик и
- Психологија за полицијске службенике.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда мапе ума, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.16. ЈАВНИ РЕД И ПОСЛОВИ ОБЕЗБЕЂЕЊА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
IV	60	30		30	120

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање знања о процедурама, организацији и улози органа за одржавање јавног реда и мира, утврђених у складу са позитивно-правним прописима;

– Упознавање ученика са основним појмовима из области јавног реда и мира, јавног окупљања, спречавања насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, детективској делатности и приватном обезбеђењу;

– Оспособљавање ученика за одржавање јавног реда и успостављање нарушеног јавног реда;

– Оспособљавање ученика за пружање полицијске помоћи и учествовање у поступку вансудског намирења;

– Оспособљавање ученика за поступање у формацији основних стројева јединица полиције за интервенцију и учествовање у успостављању јавног реда и мира нарушеног у већем обиму у саставу јединице полиције;

– Оспособљавање ученика за откривање и хватање учиниоца прекршаја и кривичних дела из области јавног реда и мира, те предузимање неопходних полицијских овлашћења, мера и радњи у складу позитивно-правним прописима о јавном реду и миру;

– Оспособљавање ученика за сачињавање потребних писмена у вези са одржавањем јавног реда и мира и успостављањем нарушеног јавног реда и мира;

– Развијање ставова о значају заштите и поштовања права и слобода грађана приликом обављања полицијских послова одржавање јавног реда и мира, успостављање нарушеног јавног реда и мира, пружање полицијске помоћи у извршењима и обезбеђења јавног окупљања и спречавања насиља и недоличног понашања на спортским приредбама.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

Четврти разред

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Одржавање јавног реда	• дефинише појмове јавног реда и мира, јавног места и прекршаја против јавног реда и мира, у складу са Законом о јавном реду и миру; • разликује надлежне органе за одржавање јавног реда и мира; • објасни прекршаје свађа, вика и бука из Закона о јавном реду и миру; • објасни прекршај непристојно, дрско и безобзирно понашање из Закона о јавном реду и миру; • објасни прекршаје вређање, вршење насиља, претња и туча из Закона о јавном реду и миру;	• Опште одредбе Закона о јавном реду и миру • Свађа, вика и бука • Непристојно, дрско и безобзирно понашање • Вређање, вршење насиља, претња и туча • Остављање опасних предмета, угрожавање сигурности уређајима на даљину, просјачење, коцкање, неовлашћена препродаја улазница, узнемиравање грађана врачањем, прорицањем или сличним обмањивањем, проституција, паљење пиротехничких производа или пуцање и прикупљање

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни прекршаје остављање опасних предмета, угрожавање сигурности уређајима на даљину, просјачење, коцкање, неовлашћена препродаја улазница, узнемиравање грађана врачањем, прорицањем или сличним обмањивањем, проституција, паљење пиротехничких производа или пуцање и прикупљање добровољних прилога без обавештавања, из Закона о јавном реду и миру; • објасни прекршаје пропуштање обавештавања о нарушавању јавног реда и мира, бука у угоститељским и другим објектима и продаја алкохолних пића лицима под очигледним утицајем и малолетницима из Закона о јавном реду и миру; • објасни прекршај вређање службеног лица у вршењу службене дужности из Закона о јавном реду и миру; • објасни кривично дело ометање службеног лица у вршењу службене дужности из Закона о јавном реду и миру; • опише радње извршења кривичног дела ометање службеног лица у вршењу службене дужности; • разликује кривично дело ометање службеног лица у вршењу службене дужности од кривичног дела спречавање службеног лица у обављању службене дужности; • објасни процену ситуације, у циљу безбедног и ефикасног одржавања и успостављања нарушеног јавног реда; • објасни тактику успостављања нарушеног јавног реда и мира на примеру туче; • објасни начин извештавања о учињеном прекршају из области јавног реда и мира; • наведе разлоге за пружање полицијске помоћи; • објасни поступак пружања полицијске помоћи у извршењима и поступцима вансудског намирења, у складу са позитивно-правним прописима;	добровољних прилога без обавештавања • Пропуштање обавештавања о нарушавању јавног реда и мира, бука у угоститељским и другим објектима и продаја алкохолних пића лицима под очигледним утицајем и малолетницима • Вређање службеног лица у вршењу службене дужности • Ометање службеног лица у вршењу службене дужности • Спречавање службеног лица у обављању службене дужности • Процена ситуације • Тактика успостављања нарушеног јавног реда и мира • Начин извештавања о учињеном прекршају из области јавног реда и мира • Пружање полицијске помоћи у извршењима и поступцима вансудског намирења • Практични аспекти пружања полицијске помоћи у извршењима и поступцима вансудског намирења Кључни појмови: јавни ред и мир, прекршај, полицијска помоћ

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни поступак полиције у току вансудског поступка намирења, у складу са позитивно-правним прописима; • објасни поступак пружања полицијске помоћи здравственим радницима, у складу са позитивно-правним прописима; • објасни поступак према лицу са менталним сметњама, у складу са позитивно-правним прописима; • објасни начин припреме за пружање полицијске помоћи; • објасни начин извештавања о пружању полицијске помоћи; • идентификује прекршаје из Закона о јавном реду и миру; • идентификује радње извршења кривичног дела ометање службеног лица у вршењу службене дужности;	
	• учествује у расветљавању кривичног дела ометање службеног лица у вршењу службене дужности кроз симулацију; • демонстрира поступак успостављања нарушеног јавног реда и мира; • демонстрира поступак прикупљања података о учиниоцима и другим релевантним чињеницама и околностима о извршеном прекршају против јавног реда и мира; • открива и приводи учиниоце прекршаја из области јавног реда и мира кроз симулацију; • демонстрира поступак сачињавања прекршајне пријаве за извршен прекршај против јавног реда и мира; • демонстрира поступак пружања полицијске помоћи у извршењима и поступцима вансудског намирења; • демонстрира поступак пружања полицијске помоћи здравственим радницима у складу са позитивно-правним прописима; • демонстрира поступак сачињавања извештаја о пружању полицијске помоћи; • демонстрира поштовање и уважавање људска права приликом	

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	одржавања јавног реда и мира и пружања полицијске помоћи у извршењима; • демонстрира савесни однос према имовини грађана приликом одржавања јавног реда и мира и пружања полицијске помоћи у извршењима;	
Послови обезбеђења	• објасни појам јавног окупљања у складу са Законом о јавном окупљању; • разликује места окупљања и места на којима окупљање није дозвољено, у складу Законом о јавном окупљању; • наведе у које време се јавна окупљања могу одржавати; • опише ограничења слободе окупљања, у складу са Законом о јавном окупљању; • разликује обавезе организатора окупљања, у складу са Законом о јавном окупљању; • објасни начин пријаве окупљања у складу са Законом о јавном окупљању; • разликује окупљања која се не пријављују у складу са Законом о јавном окупљању; • објасни у којим случајевима су полицијски службеници овлашћени да спрече или прекину окупљање; • објасни појам нарушавања јавног реда и мира у већем обиму; • објасни прекршаје из Закона о јавном окупљању; • објасни рад полиције приликом обезбеђења јавних скупова у складу са позитивно-правним прописима; • објасни појам спортске приредбе и друге појмове употребљене у Закону о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама; • објасни мере које се предузимају на спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама; • разликује дужности редарске службе приликом обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби, у складу са Законом о спречавању насиља и недоличног	• Јавна окупљања (скупови) – појам јавног окупљања – место окупљања – време окупљања – ограничење слободе окупљања – обавезе организатора окупљања – начин пријаве окупљања – окупљања која се не пријављују – спречавање или прекидање окупљања – појам нарушавања јавног реда и мира у већем обиму – прекршаји из Закона о јавном окупљању • Обезбеђивање јавних скупова и спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама – Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама – појам спортске приредбе – време одржавања спортске приредбе – спортске приредбе повећаног ризика – послови и дужности редарске службе – насиље и недолично понашање на спортским приредбама – Кривична дела и прекршаји на спортским приредбама • Појам масе • Психологија масе • Појам хулиганизма • Појам кордона • Тактика интервенције полиције приликом обезбеђивања јавних скупова и успостављања нарушеног јавног реда и мира у већем обиму • Обезбеђење одређених личности и објеката • Послови и овлашћења службеника обезбеђења и детектива Настава у блоку:

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	понашања на спортским приредбама; • наведе шта се сматра под насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама; • објасни прекршаје и кривично дело на спортским приредбама, у складу са Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама; • објасни тактику поступања полиције и редарске службе приликом обезбеђења спротских приредби на стадионима и у спортским дворанама; • разликује мере за спречавање насиља и недоличног понашања гледалаца које може да наложи Министарство унутрашњих послова приликом одржавања спортских приредби повећаног ризика, у складу са Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама; • објасни психологију масе која је од значаја за одржавање јавног реда и мира у већем обиму; • објасни појам хулиганизма; • разликује формације основних стројева јединица полиције за интервенцију (одељење и вод); • објасни значење сигнала за поступање у формацији основних стројева јединица полиције за интервенцију; • објасни тактику интервенције полиције приликом обезбеђивања јавних скупова и успостављања нарушеног јавног реда и мира у већем обиму; • објасни начин обезбеђења одређених личности и објеката; • објасни значење појма приватно обезбеђења и друге појмове употребљене у Закону о приватном обезбеђењу;	– Интервентна заштитна опрема полицијских службеника – Стројеви јединица полиције за интервенцију – кордони Кључни појмови: обезбеђење, јавни скуп, маса, кордони, одређене личности, службеници обезбеђења, детективи
	• разликује врсте послова приватног обезбеђења; • разликује овлашћења службеника обезбеђења, у складу са Законом о приватном обезбеђењу; • анализира овлашћења овлашћених полицијских службеника МУП-а, у вршењу	

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	надзора над спровођењем Закона о приватном обезбеђењу; • објасни овлашћења и начин обављања послова детектива, у складу са Законом о детективској делатности; Настава у блоку: • користи интервентну заштитну опрему која се носи приликом обезбеђења јавних скупова; • демонстрира формирање основних стројева јединица полиције за интервенцију (кордона) са одељењем полиције у месту; • демонстрира формирање основних стројева јединица полиције за интервенцију (кордона) са одељењем полиције у покрету; • демонстрира формирање основних стројева јединица полиције за интервенцију (кордона) са водом полиције у месту; • демонстрира формирање основних стројева јединица полиције за интервенцију (кордона) са водом полиције у покрету; • поштује и уважава људска права приликом обављања послова обезбеђења; • савесно се односи према имовини грађана приликом обављања послова обезбеђења.	

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку сваке теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања.

Теме се реализују кроз часове теорије, вежби и наставе у блоку. Одељење се дели нагрупе приликом реализације вежби и наставе у блоку.

Место реализације наставе:

Настава се изводи у учионицама са рачунарима и пројекторима, односно у тактичкој кући и на полигону за практично поступање на отвореном простору у кругу школе.

Препоручени број часова по темама:

Одржавање јавног реда – 70 часова (40 часова теоријске наставе и 30 часова вежби)

Послови обезбеђења – 50 часова (20 часова теоријске наставе и 30 наставе у блоку)

За реализацију наставних садржаја може се користити и доступна литература за полицијске и правне школе.

Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће наставне методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која

су то специфична стручна знања и вештине потребне ученику за даље учење и рад у служби. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

Настава, односно њени поједини делови, могу се реализовати и путем платформе за учење на даљину Министарства унутрашњих послова(Е-учионица).

Приликом реализације наставе, вршити корелацију између наставних садржаја који су међусобно повезани.

Прва тема – **Одржавање јавног реда** – реализује се применом наставних метода модификовано предавање, презентација, брејнсторминг, дискусија, демонстрација, симулација, играње улога и другим методама, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Приликом реализације прве теме препорука је да се на часовима теоријске наставе ученици упознају са одредбама позитивно-правних прописа (Закон о јавном реду и миру, Закон о полицији, Закон о извршењу и обезбеђењу и други релевантни прописи за ову област), а у оквиру вежби да се поједине одредбе и поступања полицијских службеника практично увежбавају симулацијом реалних догађаја из полицијске праксе кроз играње улога, на основу написаних сценарија (од једноставнијих ка сложенијим ситуацијама). Након што ученици заврше игру улога, наставник ради анализу поступања (тзв. ди-бриф), а потом развија дискусију о могућим реакцијама и приказаној ситуацији, могућим различитим решењима ситуације, последицама које су могле наступити и слично. Након тога, ученици сачињавају одговарајућа писмена у вези са ситуацијом коју су радили. Акценат је на индивидуалном раду кроз анализу практичних поступања. Анализу врше и наставник и ученици. При анализи препоручује се групна дискусија.

Друга тема – **Послови обезбеђења** – реализује се применом наставних метода модификовано предавање, презентација, брејнсторминг, дискусија, демонстрација, симулација, играње улога и другим методама, где је улога наставника да буде организатор наставног процеса, да подстиче и усмерава активност ученика. Ученицима ће се прво представити појам и начин обезбеђења одређених јавних окупљања, личности, органа, објеката и простора и извршавање послова утврђених прописима о приватном обезбеђењу и детективској делатности, кроз анализу одредби позитивно-правних прописа (Закон о јавном окупљању, Закон о полицији, Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Закон о приватном обезбеђењу, Закон о детективској делатности и други релевантни прописи за ову област). После теоријске наставе, ученици ће учествовати у практичном поступању у настави у блоку на отвореном простору, примењујући стечена знања о начину коришћења интервентне заштитне опреме која се носи приликом обезбеђења јавних скупова и демонстрираће формирање основних стројева јединица полиције за интервенцију (кордони) са одељењем и водом полиције у месту и у покрету.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:

- Основе полицијске професије
- Управно право и управни поступак
- Људска права и полицијска етика
- Информациони систем и систем веза
- Психологија за полицијске службенике
- Кореспонденција и комуникација
- Оперативне полицијске вештине
- Руковање полицијским оружјем
- Безбедносни сектор и рад полиције у заједници
- Примена полицијских овлашћења
- Кривично и кривично-процесно право

• Сузбијање криминала
• Заштита државне границе и странци
• Безбедност саобраћаја на путевима

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (практичних радова), кратких блиц тестова, итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Назив предмета:

9.17. РУКОВАЊЕ ПОЛИЦИЈСКИМ ОРУЖЈЕМ

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
IV	60	30		90	180

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање знања о врстама оружја, њиховим карактеристикама и муницији, мерама безбедности при руковању ватреним оружјем;

– Развијање знања и вештина о техничким особинама, правилном руковању, чувању, одржавању и практичној употреби службеног пиштоља и аутоматске пушке;

– Овладавање вештинама у правилног руковања службеним оружјем, елементима гађања, као и превазилажење страха од пуцња из ватреног оружја;

– Оспособљавање за употребу ватреног оружја у реалним тактичким ситуацијама;

– Опише карактеристике и начин употребе опреме и оружја које користе полицијски службеници;

– Оспособљавање за правилно коришћење заштитне опреме и безбедно руковање опремом и оружјем које користе полицијски службеници, у складу са позитивно-правним прописима, истовремено примењујући мере безбедности;

– Оспособљавање за усвајање знања о основним карактеристикама ватреног оружја;

– Развијање вештина за пражњење, расклапање и склапање ватреног оружја са којима се могу сусрести полицијски службеници у обављању полицијских послова;

– Усвајање основног знања о експлозивима и средствима за њихово активирање, хемијским средствима и правилном коришћењу заштитних средстава;

– Развијање знања и специфичних вештина и ставова неопходних за правилно поступање у теренским условима;

– Развијање знања, вештина и ставова о значају обављања контрадиверзионих прегледа, врстама експлозивних средстава и начину обављања прегледа простора, објеката и превозних средстава.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Полицијско оружје и опрема, припрема и обука из гађања	• дефинише оружје; • разликује врсте оружја; • објасни појам и поделу ватреног оружја; • објасни појам, врсте и намену муниције; • наведе правила безбедног руковања ватреним оружјем; • наведе делове полицијске опреме; • опише начин употребе полицијске опреме; • објасни намену, карактеристике и принцип рада службеног пиштоља; • наведе безбедносне карактеристике службеног пиштоља; • рукује ватреним оружјем примењујућу безбедносна правила; • изврши проверу напуњености и примопредаје оружја; • расклопи и склопи службени пиштољ; • чува, одржава и чисти службени пиштољ; • демонстрира ношење службеног пиштоља и распореда опреме на опасачу; • прикаже елементе гађања из службеног пиштоља (потезање, хват, пуњење, нишањење, дисање, окидање, замена оквира и заузимање става за гађање); • отклони застој приликом руковања службеним пиштољем; • објасни намену, карактеристике и принцип рада аутоматске пушке;	• Појам, врсте оружја и подела оружја према намени • Појам и подела ватреног оружја • Појам, врсте, намене и опис муниције • Правила безбедног руковања ватреним оружјем • Опрема који користе полицијски службеници • Закон о оружју и муницији • Намена, карактеристике и принцип рада пиштоља • Делови, намена и опис делова пиштоља • Правила безбедног руковања ватреним оружјем • Расклапање и склапање пиштоља • Чување, одржавање и чишћење пиштоља • Пуњење и рад делова пиштоља • Ношење пиштоља и распоред опреме на опасачу • Основне технике руковања пиштољем • Елементи гађања из пиштоља • Застоји у руковању пиштољем и начини отклањања • Техничке карактеристике, делови и застоји приликом руковања аутоматском пушком • Расклапање, склапање и чишћење аутоматске пушке • Приручник „ Обука полицијских службеника у руковању ватреним оружјем”

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• демонстрира расклопање и склапање аутоматске пушке; • прикаже елементе гађања из аутоматске пушке; • отклони застоје приликом руковања аутоматском пушком. • примењује правила безбедног руковања ватреним оружјем; • демонстрира извлачење службеног пиштоља из футроле и доведе у положај за употребу; • демонстрира заузимање став за гађање; • демонстрира довођење у нишанску линију, изврши нишањење и равномерно повлачи обарач при гађању; • отклони последице "грубих" и "финих" грешака при нишањењу, тј. изврши коректуру нишањења; • демонстрира брзу и тактичку замену оквира; • брзо и безбедно мења ставове за гађање; • демонстрира безбедно и сједињено све елементе гађања из службеног пиштоља (потезање, хват, пуњење, нишањење, дисање, окидање, замена оквира и заузимање става за гађање); • демонстрира кретање са оружјем и користи заклоне; • прикаже безбедно и сједињено све елементе гађања из аутоматске пушке (потезање, хват, пуњење, нишањење, дисање, окидање, замена оквира и заузимање става за гађање); • припреми се за бојево гађање из аутоматске пушке.	• Правила безбедног руковања ватреним оружјем • Манипулација пиштољем и аутоматском пушком • Приручник „ Обука полицијских службеника у руковању ватреним оружјем” • Припрема за бојево гађање из пиштоља • Припрема за бојево гађање из аутоматске пушке • Програм стручног оспособљавања у гађању ватреним оружјем Кључни појмови: ватрено оружје, службени пиштољ, аутоматска пушка елементи гађања
Бојево гађање	• безбедно, прецизно и ефикасно изврши бојево гађање из службеног пиштоља; • безбедно, прецизно и ефикасно изврши бојево гађање из аутоматске пушке.	• Правила безбедног руковања ватреним оружјем • Програм стручног оспособљавања у гађању ватреним оружјем Кључни појмови: гађање ватреним оружјем
Експлозивна, хемијска и друга средства у раду полицијских службеника	• наведе карактеристике и намену пиштоља и револвера са којима се могу сусрести полицијски службеници; • наведе карактеристике и намену пушкомитраљеза, аутоматских пушака и аутомата са којима се могу сусрести полицијски службеници; • наведе карактеристике и намену снајперских пушки и пушки сачмарица са којима се могу сусрести полицијски службеници;	• Основне карактеристике и намену пиштоља и револвера • Основне карактеристике и намену пушкомитраљеза, аутоматских пушака и аутомата • Основне карактеристике и намену снајперских пушака и пушки сачмарица • Врсте, пуњење, пражњење, расклапање и склапање оружја • Експлозивна средстава • Хемијска средства

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе карактеристике и намену експлозивних средстава; • наведе карактеристике и намену хемијских средстава; • наведе заштитна средства.	• Заштитна средства Кључни појмови: пиштољ, револвер, пушкомитраљез, експлозивна средства, хемијска средства, заштитна средства
Полицијска тактика у теренским условима	• примењује мере безбедности током теренске обуке; • наведе и објасни стројеве радње са службеним оружјем; • објасни начине оријентације на земљишту са и без топографске карте; • објасни појам топографских карата; • наведе класификацију топографских карата; • наведе топографске знаке и елементе земљишта; • наведе размере топографске карте; • објасни појам и основне карактеристике маскирања; • објасни појам, циљ и основне карактеристике борбе у сусрету; • објасни појам и наведе основне карактеристике осматрања; • објасни појам, начин кретања и извиђања, као и мере обезбеђења; • објасни појам и наведе врсте заседе; • објасни распоред јединица са мерама обезбеђења; • наведе услове које треба да испуњава место – положај за заседу; • објасни појам и основне карактеристике блокаде; • наведе циљ и задатак претраге терена. Настава у блоку: • демонстрира стројеве радње са службеним оружјем; • демонстрира руковање ручном бусолом, мери азимут и контраазимут и креће се по азимуту; • демонстрира оријентисање карте, мерење дужине и углова на карти; • демонстрира одређивање стајне тачке и оријентацију се на непознатом терену; • покаже основне формацијске знаке; • демонстрира начин формацијског кретања; • покаже кретање у формацији • демонстрира маскирање у теренским условима; • демонстрира примену тактике борбе у сусрету; • демонстрира осматрање; • спроведе извиђање; • спроведе прављење заседе;	• Мере безбедности током теренске обуке • Стројеве радње са службеним оружјем • Оријентација на земљишту • Употреба ручне бусоле • Појам азимут и контраазимут • Топографске карате • Топографски знаки и елементи земљишта • Основни формацијски знаци • Начин формацијског кретања • Маскирање • Борба у сусрету • Осматрање и извиђање • Мере обезбеђења јединица • Претрага терена, заседа и блокада • Стројево правило полиције Кључни појмови: топографија, осматрање, заседа, блокада, претрага

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• спроведе постављање блокаде и претрагу терена.	
Контрадиверзиона заштита	• наведу прописе који регулишу област контрадиверзионих прегледа; • објасне појам „опасне материје”, врсте опасних материја, експлозива, барута и других запаљивих смеша; • објасне начине иницирања експлозива; • објасне појам „минско експлозивна средства” и „импровизоване експлозивне направе”; • објасне формацијска екплозивна средства и импровизоване експлозивне направе; • наведу врсте уређаја за контрадиверзиону заштиту; • објасне намену уређаја за контрадиверзиону заштиту; • наведу врсте контрадиверзионих прегледа; • разликују поступке приликом прегледа затворених објеката и отворених простора. • покажу „опасне материје”, врсте опасних материја, експлозива, барута и других запаљивих смеша; • покажу средства за иницирање експлозива и разликују врсте упаљача; • демонстрирају рад са уређајима за контрадиверзиону заштиту (ручни метал детектор и металдетекторска врата); • демонстрирају преглед објеката, средстава и простора у циљу проналаска опасних материја и минскоекплозивних средстава; • демонстрирају поступке приликом прегледа затворених објеката и отворених простора; • демонстрирају поступак приликом проналаска опасних материја, минско експлозивног средства и импровизоване експлозивне направе.	• Појам контрадиверзионих прегледа • Појам ''опасне материје'' • Појам ''минско експлозивна средства'' и ''импровизоване експлозивне направе'' • Формацијска екплозивна средства и импровизоване експлозивне направе • Уређаји за контрадиверзиону заштиту • Контрадиверзиони преглед • Поступак приликом проналаска опасних материја, минско експлозивног средства и импровизоване експлозивне направе Кључни појмови: минско експлозивна средства, контрадиверзиона заштита

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Место реализације наставе

• Настава се реализује у учионици;
• Настава се реализује ван учионице;
• Настава се реализује на уређеном стрелишту за извођење бојевог гађања;
• Настава се реализује на терену.

Препоручени број часова по темама:

Полицијско оружје и опрема, припрема и обука из гађања – 34 часова теоријске наставе и 26 часова вежби

Бојево гађање – 30 часова настава у блоку

Експлозивна, хемијска и друга средства у раду полицијских службеника– 10 часова теоријске наставе

Полицијска тактика – 16 часова теоријске наставе, 4 часа вежби и 30 часова настава у блоку

Контрадиверзиона заштита – 30 часова настава у блоку

На почетку наставник упознаје ученике са циљем предмета и темама које доприносе остваривању његовог циља, те са планом рада и начинима оцењивања. Увод у проучавање предмета може се урадити улазним упитником (направљеним да сагледа степен информисаности ученика о оружју и безбедној употреби оружја), тиме би се извршило подсећање ученика на значење употребе оружја, односно техничким карактеристикама и принципима рада оружја и сталним вежбањем и стицањем вештина за његову безбедну употребу, а које ће у овом предмету дубље проучавати, а знања и вештине које ће усвајати. Програм предмета усмерава наставника да наставни процес конципира у складу са дефинисаним исходима. Наставник планира сопствене активности и активности ученика које за циљ имају да ученици остваре прописане исходе. У ту сврху наставник бира одговарајуће методе, активности и технике за рад са ученицима. Дефинисани исходи показују наставнику и која су то специфична стручна знања и вештине потребна ученику за будући рад. Приликом планирања часа, треба извршити операционализацију датих исхода, разложити их на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода, док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике треба оспособљавати за примену стечених знања и вештина у другим предметима.

Прва тема – **Полицијско оружје и опрема, припрема и обука из гађања** реализовати путем презентација и примера који су ученицима блиски, у складу са правилима безбедног руковања ватреним оружјем, док појмове проучавати преко нормативе и аката која регулишу област деловања, затим путем техничког збора и демонстрације како би ученици разумели, стекли вештине и ставове о правилној и безбедној примени оружја и опреме коју користе полицијски службеници у примени полицијских овлашћења, у складу са позитивно-правним прописима. Припрему и обуку из гађања реализовати путем демонстрације и понављања ради увежбавања безбедног и ефикасног коришћења полицијског оружја у складу са правилима безбедног руковања ватреним оружјем.

Друга тема – **Бојево гађање** реализовати на практичан начин извођење бојевог гађања службеним оружјем уз примену правила безбедног руковања ватреним оружјем на уређеном стрелишту са елаборатом и дозволом надлежних органа у непрекидном трајању од 5 дана.

Трећа тема – Експлозивна, хемијска и друга средства у раду полицијских службеника

реализовати путем техничког збора, презентације и демонстрације како би ученици разумели, стекли вештине и ставове о карактеристикама и намени, те правилном и безбедном руковању оружјем, експлозивним и хемиским средствима, са којима се могу сусрести приликом обављања полицијских послова и опреме коју користе полицијски службеници у примени полицијских овлашћења, а такође може се реализовати пројектно или анализом на сајту сваког појма, изврше анализу, истраживачки рад, израде презентацију (вршњачко учење) радом у тиму или групама.

Четврта тема – **Полицијска тактика** реализовати путем техничког збора, презентације и демонстрације како би ученици разумели, стекли знања, вештине и ставове о правилној и безбедној примени оружја и опреме коју користе полицијски службеници у примени полицијских овлашћења, у складу са позитивно-правним прописима у теренским условима. Настава у блоку се реализује у непрекидном трајању од 5 дана у току наставе када се стекну услови за реализацију.

Пета тема – **Контрадиверзиону заштиту** реализовати путем техничког збора, презентације и демонстрације како би ученици разумели, стекли знања, вештине и ставове о правилној и безбедном обављању контрадиверзионих прегледа, врстама експлозивних средстава и начину обављања прегледа простора, објеката и превозних средстава, на простору и условима безбедног

окружења. Настава у блоку се реализује у институцијама које имају ресурсе за остварење исхода у непрекидном трајању од 5 дана.

Садржај (предмета) има везу са садржајима других предметима као што су:
Основе полицијске професије;
Кривично и кривично-процесно право;
Психологија за полицијске службенике;
Безбедносни сектор и рад полиције у заједници;
Примена полицијских овлашћења;
Јавни ред и послови обезбеђења;
Сузбијање криминала;
Заштита државне границе и странци;
Безбедност саобраћаја на путевима.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика се одвија на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације, а оцењивање ученика се одвија у складу са Правилником о оцењивању. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак у остваривању задатака предмета, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција ивеома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или чешће тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др.

Постигнућа из предмета Руковање полицијским оружјем оцењују се на основу норми стандардизованих Програмом стручног оспособљавања полазника основне полицијске обуке у гађању ватреним оружјем.

Назив предмета:

9.18. ПРОФЕСИОНАЛНА ПРАКСА

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

1.1. ПРЕМА ПЛАНУ И ПРОГРАМУ НАСТАВЕ И УЧЕЊА

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО

	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III				120	120

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада

ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са пословима који се обављају у оквиру организационих јединица подручних полицијских управа;

– Развијање практичних вештина и радних навика за самостално обављање послова и задатака у оквиру организационих јединица подручних полицијских управа;

– Оспособљабање за конкретне послове и задатке које полицијски службеници обављају приликом извршавања својих редовних активности;

– Развијање личних и професионалних ставова;

– Развијање способности комуницирања и спремности на тимски рад;

– Развијање и неговање критичког односа према свом и туђем раду, у оквиру сложенијих процеса рада;

– Развијање потребе и навике очувања личног и туђег здравља, применом прописа о заштити на раду и заштити животне средине;

– Развијање вештина, прецизности и одговорног односа према раду;

– Унапређивање усвојених знања и стечених вештина полицијских службеника.

2. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ МОДУЛА ПРЕДМЕТА

Ред.бр	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула
1.	Послови полицијске испоставе	84
2.	Послови саобраћајне полицијске испоставе	12
3.	Управни послови	12
4.	Послови криминалистичке полиције	12

3. НАЗИВИ МОДУЛА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

МОДУЛ	**ИСХОДИ** **По завршетку модула ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Послови полицијске испоставе	• опише организациону шему дежурне службе • демонстрира употребу средстава везе који се користе при раду у дежурној служби; • наведе начине извештавања патрола на терену о безбедносно интересантним појавама и догађајима; • евидентира обавештења о догађају у електронском дневнику догађаја; • састави Службену белешку о обавештавању надлежних институција о сазнању да је извршено кривично дело; • састави Службену белешку о сазнању да је извршен прекршај; • прикаже процедуру поступка са нађеним стварима • демонстрира поступање са доведеним лицем које не пружа отпор;	• Организациона шема дежурне службе • Средства везе • Извештавање патроле • Службена белешка • Поступање са доведеним лицем • Поступање са нађеним стварима • Закон о полицији Кључни појмови:: дежурна служба, патрола, службена белешка, позорник

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• наведе поделу безбедносних сектора на позорничке и патролне рејоне; • наведе послове који се обављају на безбедносном сектору; • анализира једну ситуацију из области рада полиције у локалној заједници; • наведе услове и начин примене полицијских овлашћења из Закона о полицији; • сачини Извештај о употреби средстава за везивање уз навођење услова и начина употребе средстава за везивање; • напише извештај о поступању по задацима на полеђини Налога за извршење конкретног задатка; • сачини Оперативни извештај о запажању лица под контролом;	
Послови саобраћајне полицијске испоставе	• проверавање задужене опреме; • обилазак рејона око одабраног простора; • уочава саобраћајне прекршаје у одабраном простору; • демонстрира један од начина на који се помаже угроженим категоријама учесника у саобраћају приликом контроле пешачког саобраћаја; • демонстрира редовне и додатне мере безбедности приликом контроле саобраћаја; • демонстрира предају смене;	• Мере безбедности приликом контроле саобраћаја • Помоћ угроженим категоријама у саобраћају Кључни појмови: безбедност саобраћаја, угрожене категорије у саобраћају, мере безбедности
Управни послови	• демонстрира проверу за возило кроз евиденцију; • опише поступак одобравања набавке оружја; • самостално састави Пријаву за прекршај; • наведе најчешће материјалне и процесне недостатке Пријаве за прекршај који у пракси доводе до избегавања прекршајне одговорности; • наводи начине издавања јавних исправа;	• Јавне исправе • Пријаве за прекршај • Евиденције Кључни појмови: јавне исправе
Послови криминалистичке полиције	• демонстрира начин обављања службеног разговора са оштећеним; • сачини Службену белешку о обавештењу примљеном од грађана; • наведе законске услове за улазак у стан и друге просторије без наредбе из Законика о кривичном поступку (ЗКП) • објасни процедуру добијања наредбе за претрес стана и других просторија из ЗКП;	• Вођење службеног разговора • Службена белешка • Законика о кривичном поступку Кључни појмови: службени разговор, Законик о кривичном поступку

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• објасни начин обезбеђења предмета и трагова на месту извршења кривичног дела.	

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На првим часовима упознати ученике са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и критеријумом и начинима оцењивања. Настава ће се реализовати кроз часове наставе у блоку. Настава може бити организована током другог полугодишта или након њега.

Облици наставе: блок настава

Место реализације наставе: настава се реализује се у подручним полицијским управама

Препоручени број часова по темама:

- Послови полицијске испоставе: **84 часа**
- Послови саобраћајне полицијске испоставе: 12 часова
- Управни послови: 12 часова
- Послови криминалистичке полиције: 12 часова

Основни циљ наставе у блоку је да се ученици, током професионалне праксе, у складу са знањима и вештинама стеченим у осталим стручним предметима, детаљније упознају са пословима који се обављају у оквиру организационих јединица подручних полицијских управа. Уз помоћ полицајаца ментора стећи ће увид у конкретне послове и задатке које полицијски службеници обављају приликом извршавања својих редовних активности. Задатак овог вида професионалне праксе је да ученици посматрањем и анализом активности полицијских службеника продубе усвојена знања и стечене вештине.

Ментор-координатор је задужен да се стара о начину обављања практичне обуке, дужан је да оформи редну листу и утврди дневни распоред рада ученика. Приликом распоређивања ученика на одређене послове и задатке, ментор-координатор мора да води рачуна о томе да ученик не може самостално обављати послове и задатке већ само уз надзор полицајца ментора.

У циљу квалитетне реализације професионалне праксе потребно је да ментори-координатори одреде полицајце менторе који ће се старати о правилној реализацији професионалне праксе. Ментор-координатор и полицајац ментор су дужни да се брину о безбедности ученика приликом обављања послова и задатака на професионалној пракси.

Потребно је, током обављања професионалне праксе, ученицима омогућити увид у евиденције и коришћење службене документације, осим оне која има актуелну оперативну вредност. Такође, потребно је ученику омогућити попуњавање одређених образаца и материјала.

Ученици, током професионалне праксе, израђују извештаје у унапред прописаној форми. У извештају ученик описује догађај (нпр. саобраћајна незгода, насиље у породици, насилничко понашање…), шта се догодило (како се полицајац ментор припремио, како је организовао и спровео у дело припремљене поступке, како је решио проблем); на коју законску одредбу се позвао полицајац ментор приликом решавања проблема. Ученик у извештај уноси и сопствени осврт на догађај: шта је и како доживео (последице догађаја, алтернативна решења, мисли/осећања) и шта је научио (у теоријском и практичном смислу)

Професионална пракса се обавља у периоду од 01.09. до 15.08. текуће школске године у трећем разреду. Закључна бројчана оцена утврђује се на седници одељенског већа после 15.08. текуће школске године. На истој седници утврђује се и општи успех ученика о завршеном разреду.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Формативно оцењивање, као модел праћења напредовања ученика, се одвија на сваком часу и свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације.

Наставник оцењује ученика у сарадњи са ментором-координатором и полицајцем-ментором на основу успешности обављених задатака током професионалне праксе.

Осим остварености прописаних исхода, ментор посебно прати спремност за ангажовање у раду, поштовање професионалних дужности и обавеза, ефекте ангажовања у раду, понашање

према претпостављенима и осталим ученицима, ставове према грађанима. Ментор такође указује и упућује ученика на исправну службену вербалну комуникацију, појаву и наступ указујући стално на њихов значај.

Препоручује се да се у процесу оцењивања користи и портфолио ученика.

Посебно вредновати и похвалити када ученик у пракси примењује знања стечена на теоријским часовима, као и у сложеним и непознатим ситуацијама и када ученик објашњава и разматра сложене садржинске целине и информације.

10. Изборни стручни програми

Назив програма:

10.1. Право интелектуалне својине

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III или IV	66 или 60				66 или 60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада. Фонд чсова зависи од године учења у којој ученик изабере програм.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Упознавање ученика са правима интелектуалне својине

– Развијање ставова о неопходности поштовања права интелектуалне својине и прихватању одговорности за непоштовање тих права

– Развијање ставова о важности безбедног прегледања и преузимања докумената на интернету

– Развијање ставова о важности праћења промена правних прописа који се односе на права интелектуалне својине

– Оспособљавање ученика за примену знања и вештина при доношењу одлука и решавању проблема из свакодневног живота и рада

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ТЕМА	**ИСХОДИ** **По завршетку теме ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Ауторско право	• дефинише појам права интелектуалне својине • наведе врсте права интелектуалне својине • објасни појам *ауторско право* • наведе права која чине садржину ауторског права • објасни ограничења ауторског права • разликује субјекте: аутор, коаутор, носилац ауторског права • наведе врсте ауторских дела и повеже их са њиховом заштитом • изради оригиналне презентације на задате теме (поштујући ауторска права) • објасни интелектуалне творевине у дигиталној форми и мултимедијална дела на примерима из праксе	• Интелектуално стваралаштво • Појам права интелектуалне својине и врсте тих права • Појам ауторског права • Садржина ауторског права • Ограничења ауторског права • Ауторско дело (аутор, коаутор, носилац ауторског права) • Врсте ауторских дела и њихова заштита • Интелектуалне творевине у дигиталној форми • Мултимедијална дела Кључни појмови: врсте права интелектуалне својине, ауторско право, ауторско дело

ТЕМА	ИСХОДИ По завршетку теме ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
Право индустријске својине	• опише значај духовних креација за комерцијалне сврхе • наведе значај истраживања развоја и производње • објасни појмове у области интелектуалне – индустријске својине – *проналазак и патент* • наведе права носиоца (власника) патента и сврху патентне заштите • опише лиценцу и њену доступност јавности • одреди облике и начине заштите права интелектуалне својине – индустријске својине на примерима • наведе облике промета права интелектуалне својине • упореди ауторско право и право индустријске својине • наведе начине заштите права интелектуалне својине – индустријске својине	• Појам и значај права индустријске својине • Знања и искуства као резултат проналазачког рада (у индустријској производњи, занатској или услужној делатности и сл.) • Појам проналаска – Обим и садржина права – Ограничења и заштита – Патент и лиценца • Облици промета права интелектуалне својине (конститутивни облик и транслативни облик) • Облици који се могу сврстати у категорију патента или техничких унапређења (користан предлог, корисна идеја, индустријски дизајн – модел) • Разлике између ауторског права и права индустријске својине: – Природа предмета тих права – Различити начини заштите – Дужина трајања заштите • Заштита права интелектуалне својине – индустријске својине кроз облигационо, привредно, радно, управно и кривично право Кључни појмови: право индустријске својине, проналазак, патент, заштита права интелектуалне својине
Комерцијални симболи и нелојална конкуренција	• објасни појмове *жиг, пословно име* и *ознака географског порекла* као комерцијалне симболе • наведе значај комерцијалних симбола за развијање квалитета роба и услуга • наведе начине заштите комерцијалних симбола • наведе радње нелојалне конкуренције • креира примере комерцијалних симбола • објасни „Know-how” као резултат проналазачког рада	• Комерцијални симболи (жиг, пословно име, ознака географског порекла) • Значај комерцијалних симбола за развијање квалитета роба и услуга (тржиште и маркетинг) • Појам и радње нелојалне конкуренције • Проузроковање забуне на тржишту • „Know-how” (знати како) – као резултат проналазачког рада Кључни појмови: комерцијални симболи, нелојална конкуренција

4. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет Право интелектуалне својине је изборни и ученик га може изабрати или у трећем или у четвртом разреду. Настава је теоријска и реализује се у учионици.

Препоручени број часова по темама:

Ауторско право – 25 часова; Право индустријске својине – 24 часа; Комерцијални симболи и нелојална конкуренција – 15 часова

Програм наставе и учења предмета Право интелектуалне својине заснован је на тематском приступу. Теме нису међусобно независне и неопходно је да се реализују по редоследу како су изложене због природе и условљености наставних садржаја које обрађују, као и због повезаности садржаја и нивоа исхода учења.

На почетку сваке теме наставник упознаје ученике са њеним циљем.

Наставник, при реализацији одређује дубину обраде садржаја и динамику рада, водећи рачуна да се не наруши целина програма учења, односно да свака тема добије адекватан обим и време и да се планирани циљеви и исходи учења остваре. Треба имати у виду да формирање ставова и вредности, као и овладавање вештинама представља континуирани процес и резултат је кумулативног дејства целокупних активности на свим часовима, што захтева већу ангажованост и укључивање ученика, разноврсна методска решења, велики број примера и коришћење информација из различитих извора.

Приликом планирања часа, потребно је дате исходе разложити на мање и планирати активности за конкретан час. Важно је имати у виду да се исходи у програму разликују по својој сложености, што значи да се неки могу разложити на мањи број ситнијих исхода и да се могу лакше и брже остварити док је за одређене исходе потребно више времена и активности, као и рада на различитим садржајима. Наставу треба усмерити на остваривање појединачних исхода, бирајући препоручене садржаје или проналазити неке друге садржаје који су усмерени на ефикасније остваривање исхода. Ученике је потребно оспособљавати за примену стечених знања и у другим предметима.

У ПРВОЈ ТЕМИ Ауторско право наставник треба да нагласи да је главна сврха права интелектуалне својине да подстакне креативност и иновације. То је могуће уколико проналазачи, аутори и други креатори интелектуалних добара добију праведну награду за свој рад и да од тог рада могу да живе. Такође, наставник наглашава да се права интелектуалне својине према облику стваралаштва деле на ауторско право и сродна права, с једне стране, и право индустријске својине, с друге стране. Ауторско право и сродна права представљају групу права којим се аутор штити поводом свог дела које је најчешће из области књижевности, уметности или науке. Права интелектуалне својине имају циљ да спрече друге да без дозволе копирају или користе заштићена права њихових носилаца. У обиму и дубини реализације препоручених садржаја о ауторском праву наставник прати прописане исходе и према њима комбинује разноврсне наставне методе, истраживачки рад, пројектни задатак, студију случаја, дискусију, рад на тексту и др. Акценат треба да буде на већем ангажовању ученика у повезивању примера и ситуација из реалног живота кроз пројектну наставу, истраживачки рад и студију случаја.

У ДРУГОЈ ТЕМИ Право индустријске својине акценат је на творевинама интелектуалног стваралаштва у комерцијалне сврхе. Права индустријске својине која су најчешће заступљена јесу патент, жиг и индустријски дизан. Наставник треба да нагласи да су та права територијална права и да имају дејство само на територијама земаља где су регистрована. У центру ове теме је објашњавање проналаска, тј. обим, садржина, ограничења и заштита тог права – наставник указује на облик правне заштите тог права патент и лиценцу. Такође наставник упоређује ауторско право и право индустријске својине. Посебна пажња је на објашњењу заштите тих права коришћењем примера из реалног окружења.

У ТРЕЋОЈ ТЕМИ Комерцијални симболи и нелојална конкуренција наставник објашњава комерцијалне симболе (жиг, пословно име, ознаку географског порекла) наводећи са ученицима примере из реалног окружења, на пример заштита знака или логотипа кроз релевантно право на жиг и истиче значај комерцијалних симбола за развијање квалитета роба и услуга. У том контексту повезује и радње нелојалне конкуренције и проузроковање забуне на тржишту. Наставник такође треба да истражује и проналази занимљиве примере којима ће заинтересовати ученике и подстаћи њихову радозналост и жељу да и сами истражују. На пример, ,,један од најстаријих, познатих домаћих жигова, који је и даље присутан, регистрован је 1947. године за дечји сапун, тадашње Хемијске индустрије „Мерима”, који сви препознајемо, а данас је препознатљив знак компаније „Хенкел Србија” д.о.о.'' итд. У обради препоручених садржаја наставник комбинује разноврсне методе и примере из праксе.

У оквиру сваке теме ученике треба подстицати, усмеравати и оспособљавати за: самостално истраживање, проналажење, систематизовање и коришћење информација из различитих извора

(стручна литература, интернет, уџбеници), визуелно опажање, поређење и успостављање веза између различитих наставних садржаја (са примерима из искуства и реалног окружења, садржајима других предмета и др.), тимски рад, самопроцену, образлагање одговора, презентацију својих радова и групних пројеката и ефикасну визуелну, вербалну и писану комуникацију, уз постепено усвајање правне терминологије.

Наставници треба да сарађују са наставницима предмета српски језик и књижевност, пословна информатика, рачунарство информатика, предузетништво и правни поступци и ако се укаже прилика могу организовати заједнички час поводом одређеног пројектног задатка.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика одвија се на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације са препорукама шта и на који начин треба да унапреди или промени у свом учењу. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију, а ради њиховог оснаживања и унапређивања процеса учења. Оцењивање ученика одвија се у складу са Правилником о оцењивању.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда ,,мапе ума'', практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Наставник треба да прати и оцењује ученичке активности у складу са Упутством за дидактичко-методичко остваривање програма по темама, а у складу са препорученим садржајима и нивоом утврђених исхода. Он треба да процени које ће методе и технике да користи у оцењивању, имајући у виду ниво исхода. Све наставне методе поменуте у Упутству за дидактичко-методичко остваривање програма предмета могу да се користе као инструменти формативног оцењивања уз добро и прецизно утврђене индикаторе и аспекте. Код планирања оцењивања, избора метода, техника и инструмената оцењивања, неопходно је да се прави разлика између пројектне, проблемске и истраживачке наставе, иако су врло сличне. Рад на пројекту има нагласак на продукту пројекта, проблемска настава (студија случаја) има нагласак на решавању проблема, а истраживачка настава нагласак на проналажењу информација. Стога, наставник треба да изабере најпогодније методе сходно нивоу исхода које проверава.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др. Провера остварености прописаних исхода може да се врши полугодишњим и годишњим тестом.

Назив предмета:

10.2. СТРУЧНИ ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

1. ОСТВАРИВАЊА ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III или IV	66 или 60				66 или 60

Напомена: у табели је приказан годишњи фонд часова за сваки облик рада. Фонд чсова зависи од године учења у којој ученик изабере програм.

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Усвајање знања из страног језика и јачање самопоуздања код ученика да у усменој и писаној комуникацији користи језик и да се компетентно и самосвесно споразумева са људима из других земаља.

– Оспособљавање ученика да упозна језик струке у оноликој мери која му омогућава да користи страни језик ради вођења пословне комуникације.

3. НАЗИВИ ТЕМА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

ЦИЉ	**ИСХОДИ НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА Ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ**	**КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ**
СЛУШАЊЕ Оспособљавање ученика за разумевање усменог говора	• разуме реченице, поруке, питања и упутства из свакодневног говора (кратка упутства изговорена споро и разговетно) • разуме општи садржај краћих, прилагођених стручних текстова после неколико слушања или уз помоћ визуелних ефеката (на упутствима, формуларима, ознакама, етикетама) • разуме бројеве (цене, рачуне, тачно време)	• Основна терминологија која се односи на послове из домена општих, правних и кадровских послова и послова набавке и продаје • Примена информационих технологија у домену струке • Вођење евиденције и документације у администрацији • Праћење новина у области међународних правно-административних послова • Примене међународних стандарда и законске реуглативе • Основе пословне комуникације и коресподенције (пословна преписка и комуникација у писаној и усменој форми) • УЖЕСТРУЧНА ТЕМАТИКА • Службену комуникацију	1. Представљање себе и других 2. Поздрављање (састајање, растанак; формално, неформално, специфично по регионима) 3. Идентификација и именовање особа, објеката, боја, бројева итд.) 4. Давање једноставних упутстава и команди 5. Изражавање молби и захвалности 6. Изражавање извињења 7. Изражавање потврде и негирање 8. Изражавање допадања и недопадања 9. Изражавање физичких сензација и потреба 10. Исказивање просторних и временских односа 11. Давање и тражење информација и обавештења

ЦИЉ	ИСХОДИ НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА Ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ
		прилоком провере идентитета страних држављана • Службена комуникација са страним држављанима, учесницима у саобраћају • Службена комуникација са страним држављанима, који су оштећена лица • Комуникација са страним држављанима којима је потребно пружити прву помоћ ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ I. РЕЧЕНИЦА Обновити реченичне моделе обухваћене програмом за основну школу. – Ред речи у реченици. Место прилога и прилошких одредби. – *Tag questions* – Индиректни говор а) изјаве – без промене глаголског времена (глагол главне реченице у једном од садашњих времена) б) молбе, захтеви, наредбе в) питања са променом реда речи – без промене глаголског времена (глагол главне реченице у једном од садашњих времена) – *Yes/No* питања – "*WH*" питања – Директна и индиректна питања II. ИМЕНИЧКА ГРУПА 1. Члан – Обновити употребу одређеног и неодређеног члана – Нулти члан уз градивне и апстрактне именице	12. Описивање и упоређивање лица и предмета 13. Изрицање забране и реаговање на забрану 14. Изражавање припадања и поседовања 15. Скретање пажње 16. Тражење мишљења и изражавање слагања и неслагања 17. Тражење и давање дозволе 18. Исказивање честитки 19. Исказивање препоруке 20. Изражавање хитности и обавезности 21. Исказивање сумње и несигурности

ЦИЉ	ИСХОДИ НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА Ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ
ЧИТАЊЕ Оспособљавање ученика за разумевање прочитаних текстова	• у непознатом тексту препознаје познате речи, интернационализме, изразе и реченице (нпр. у огласима, на плакатима) • разуме општи садржај и смисао краћих текстова и схематских приказа (саопштења,формулара са подацима о некој особи, основне команде на машинама/компју-теру, декларације о производима, упутства за употребу и примену)		
ГОВОР Оспособљавање ученика за кратко монолошко излагање на страном језику	• употребљава једноставне изразе и реченице да би представио себе и друге, активности, ситуације и догађаје, описао посао и задужења		
ПИСАЊЕ Оспособљавање ученика за писање краћих текстова различитог садржаја	• саставља кратак текст (мејл, писмо) о одговарајућој теми • пише кратке поруке релевантне за посао (место и термини састанка) • пише краћи текст о себи и свом окружењу • попуњава упитник и формулар где се траже опширнији лични и пословни подаци • води краће забелелешке		
ИНТЕРАКЦИЈА Оспособљавање ученика за учешће у дијалогу на страном језику и размену краћих писаних порука	• на једноставан начин се споразумева са саговорником који говори споро и разговетно • поставља једноставна питања у вези са познатим темама из струке као и да усмено или писмено одговара на иста (бројеви, подаци о количинама,време, датум)		

ЦИЉ	ИСХОДИ НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА Ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ
МЕДИЈАЦИЈА Оспособљавање ученика да преводи, сажима и препричава садржај краћих усмених и писаних текстова	• на једноставан начин сажме и преприча садржај краћих текстова или дијалога		
МЕДИЈСКА ПИСМЕНОСТ Оспособљавање ученика да користе медије као изворе информација и развијају критичко мишљење у вези са њима	• користи садржаје медијске продукције намењене учењу страних језика (штампани медији, аудио/видео записи, компакт диск, интернет итд.)		
ЗНАЊЕ О ЈЕЗИКУ	• препознаје и правилно користи основне фонолошке (интонација, прозодија, ритам) и морфосинтаксичке категорије (именички и глаголски наставци, основни ред речи)		
		2. Именице – Множина именица – обновити – Изражавање припадања и својине – саксонски генитив – Бројиве и небројиве именице – Суфикси – ment, -ion, – ence 3. Заменички облици а) Заменице – Личне заменице у функцији субјекта и објекта – Показне заменице – Односне заменице б) детерминатори – Показни детерминаотри – Неодређени детерминатори – Присвојни детерминатори 4. Придеви – Обновити компарацију придева – too/not…enough/not as…(as)/…than 5. Бројеви Обновити просте и редне бројеве	

ЦИЉ	ИСХОДИ НА КРАЈУ ПРВОГ РАЗРЕДА Ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНЕ СТРУЧНЕ ТЕМЕ И ГРАМАТИЧКИ САДРЖАЈИ	КОМУНИКАТИВНЕ ФУНКЦИЈЕ
		-Кванитификатори III ГЛАГОЛСКА ГРУПА 1. Глаголи – Обновити глаголске облике предвиђене програмом за основну школу – Present Simple, Present Continuous – Present Perfect with ever, never, for, since, just, yet and already – Past Simple – Модални глаголи: *may can, must* – Пасивне конструкције – садашње време/прошло – the Simple present/past (прошло време рецептивно) – *going to* и трајни презент за планове и намере, *going to* и *will* (за будућа предвиђања) – *used to* 2. Прилози, извођење прилога и употреба, прилози вероватноће са *may, might u will* 3. Предлози, најчешћи предлози за оријентацију у времену и простору. 4. Кондиционал нулти и први	

6. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Комуникативна настава страних језика подразумева поимање језика као средства комуникације; инсистира на употреби циљног језика у учионици у добро осмишљеним контекстима од интереса за ученике; претпоставља примену тзв. Teacher talk, одн. прилагођавање говорне делатности наставника интересовањима и знањима ученика; инсистира на комуникативном аспекту употребе језика, одн. на значењу језичке поруке, а не толико на граматичној прецизности исказа; претпоставља да се знања ученика мере прецизно дефинисаним релативним, а не толико апсолутним критеријумима тачности.

Један од кључних елемената комуникативне наставе је и социјална интеракција кроз рад у учионици. Она се базира на групном или индивидуалном решавању проблема, потрази за информацијама и мање или више комплексним задацима. У тим задацима увек су јасно одређени контекст, процедура и циљ, чиме се унапређује квантитет језичког материјала који је неопходан услов за било које учење језика. Уџбеници су само један од ресурса; осим њих препоручује се и примена других извора информација и дидактичких материјала, поготову кад је реч о стручним темама

Важан циљ у учењу страног језика у средњим стручним школама је овладавање језиком струке, и то у оноликој мери која је неопходна да се језик користи ради информисаности и оспособљености за једноставну комуникацију у усменом и писаном облику на страном језику. Тај сегмент наставе страног језика мора да буде јасно дефинисан и у складу са исходима везаним за квалификације струке.

Неопходно је да стручна тематика која се обрађује на страном језику прати исходе појединих стручних предмета и буде у корелацији са њима. Реализација наставе језика струке се много више огледа у развијању рецептивних вештина него продуктивних јер је сврха учења страног језика, у првој линији, усмерена на то да се ученици оспособе да прате одређену стручну литературу у циљу информисања, праћења иновација и достигнућа у области струке, усавршавања и напредовања.

Стога је спектар текстова који се препоручују велики, краћи стручни текстови чији је садржај релевантан за тематске садржаје стручних предмета, извештаји, обрасци, и сл. Веома је битно у раду са таквим текстовима одредити добру дидактичку подршку. Добро осмишљениналози упућују на то да одређене текстове, у зависности од тежине и важности информација које они носе, треба разумети глобално, селективно или пак детаљно. Продуктивне вештине треба ограничити на строго функцио-налну примену реалну за захтеве струке. То подразумева писање кратких порука, мејлова у оквиру пословне комуникације, попуњавање формулара, рачуна и др. административних паира (поруџбенице, рекламације, захтеви, молбе) и вођење усмене комуникације која омогућава споразумевање било у директном контакту са саговорником или у телефонском разговору.

Уже стручне теме треба реализовати кроз примере и играње улога у реалним ситуацијама у којима се могу наћи полицијски службеници.

Службену комуникацију прилоком провере идентитета страних држављана требало би реализовати путем примера који су њима и који представљају симулиране реалне ситуације комуникације приликом провере идентитета; провера путне исправе страних држављана на страном језику пријава боравка страних држављана; провера идентитета страних држављана на основу путне исправе.

Службена комуникација са страним држављанима, учесницима у саобраћају требало би реализовати путем дијалога и

ситуативних вежби , коришћењем стручне терминологије која се користи у саобраћају, као и назива учесника у саобраћају на страном језику врсте и контрола возачких и других исправа, које страни држављани морају да поседују у саобраћају. Редовна контрола саобраћаја; поступак ако је учинилац прекршаја страни држављанин (новчана казна у фиксном износу); саобраћајна незгода (основна конверзација).

Службена комуникација са страним држављанима, који су оштећена лица, жртве или учиниоци неког прекршаја или кривичног дела требало би реализовати путем ситуативних вежби, коришћењем стручне терминологије, карактеристичне за вођење дијалога са оштећеним лицем, жртвом или починиоцем прекршаја или кривичног дела на страном језику –Нарушавање јавног реда, наркотици, крађа, опис лица, лишење слободе (права лица лишеног слободе).

Комуникација са страним држављанима којима је потребно пружити прву помоћ требало би реализовати путем ситуативних дијалога и симулативних језичких вежби коришћењем стручне терминологије, карактеристичне за комуникацију са страним држављанима којима је потребно пружити прву помоћ и пружити подршку лицима учесницима у незгоди. Врсте повреда, делови тела.

5. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Праћење напредовања ученика одвија се на сваком часу, свака активност је добра прилика за процену напредовања и давање повратне информације са препорукама шта и на који начин треба да унапреди или промени у свом учењу. Ученике треба оспособљавати и охрабривати да процењују сопствени напредак, као и напредак других ученика уз одговарајућу аргументацију, а ради њиховог оснаживања и унапређивања процеса учења. Оцењивање ученика одвија се у складу са Правилником о оцењивању.

Формативно оцењивање односи се на континуирано оцењивање тачности и језичке конструкције усмених излагања ученика, активности на часовима, индивидуалних и групних

ученичких радова (есеја, презентација, практичних радова, мапа ума), кратких блиц тестова, објашњења резултата истраживања итд. За сваки од наведених продуката који оцењује, наставник треба да утврди образац са елементима (критеријумима) за оцењивање, начином бодовања сваког елемента и начином претварања укупног броја бодова у оцене од 1 до 5. Критеријуми за оцењивање се формирају на основу исхода компетенција које се оцењују. Инструменти за оцењивање треба да садрже обавезне аспекте и индикаторе за процену компетенција и веома је значајно да ученицима буду јасни исходи који се од њих очекују.

Тестови, усмено излагање, активност на часу, презентација, израда ,,мапе ума'', практични рад, представљају продукте ученичких постигнућа који се могу користити у оцењивању у свим наставним темама.

Наставник треба да прати и оцењује ученичке активности у складу са Упутством за дидактичко-методичко остваривање програма по темама, а у складу са препорученим садржајима и нивоом утврђених исхода. Он треба да процени које ће методе и технике да користи у оцењивању, имајући у виду ниво исхода. *Све наставне методе поменуте у Упутству за дидактичко-методичко остваривање програма предмета могу да се користе као инструменти формативног оцењивања уз добро и прецизно утврђене индикаторе и аспекте.* Код планирања оцењивања, избора метода, техника и инструмената оцењивања, неопходно је да се прави разлика између пројектне, проблемске и истраживачке наставе, иако су врло сличне. Рад на пројекту има нагласак на продукту пројекта, проблемска настава (студија случаја) има нагласак на решавању проблема, а истраживачка настава нагласак на проналажењу информација. Стога, наставник треба да изабере најпогоднije методе сходно нивоу исхода које проверава.

Сумативно оцењивање може да се практикује на крају обрађене теме кроз усмено излагање или тест са питањима затвореног и отвореног типа, као и на крају првог или на крају другог полугодишта, са циљем да се обрађено градиво систематизује и оцени ниво усвојености и примењивости знања од стране ученика. Тест мора да садржи задатке различитог нивоа и број бодова за сваки задатак, као и уз тест израђен кључ теста који омогућава независно и објективно оцењивање и проверавање остварености утврђених исхода учења. Задаци могу да буду различитих типова: вишеструки избор, допуна – кратак одговор, алтернативни избор, повезивање, уређивање и др. Провера остварености прописаних исхода може да се врши полугодишњим и годишњим тестом.

Назив програма:

10.3. ПРЕДУЗЕТНИШТВО

1. ОСТВАРИВАЊЕ ОБРАЗОВНО-ВАСПИТНОГ РАДА – ОБЛИЦИ И ТРАЈАЊЕ

РАЗРЕД	НАСТАВА				УКУПНО
	Теоријска настава	Вежбе	Практична настава	Настава у блоку	
III или IV		66 или 60			66 или 60

2. ЦИЉЕВИ УЧЕЊА:

– Развијање пословних и предузетничких знања, вештина, вредности, понашања и начина размишљања;

– Оспособљавање за формулисање и процену пословних идеја и израду једноставног пословног плана мале фирме;

– Упознавање ученика са стартап екосистемом, врстама предузетништва и начином отпочињања пословања;

– Развијање вештина комуникације са окружењем и подстицање тимског рада;

– Развијање навика и умешности у коришћењу разноврсних извора знања;

– Подстицање критичког размишљања и оцене сопственог рада;

– Развијање личних и професионалних ставова и иинтереса за даљи професионални развој.

3. НАЗИВ И ТРАЈАЊЕ МОДУЛА

Ред. бр.	НАЗИВ МОДУЛА	Трајање модула	
		Т	В
1.	Основе предузетништва		34 или 30
2.	Пословни план		32 или 30

4. НАЗИВИ МОДУЛА, ИСХОДИ УЧЕЊА, ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ И КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА

МОДУЛ	**ИСХОДИ** **По завршетку модула ученик ће бити у стању да:**	**ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА**
Основе предузетништва	• објасни појам и значај предузетништва • наведе основне карактеристике предузетника • доведе у везу појмове иновативност, предузимљивост и предузетништво; • упореди различите врсте предузетништва • обајсни значај друштвеног (социјалног) предузетништва • објасни улогу и значај информационо комуникационих технологија (ИКТ) за савремено пословање • објасни појам и карактеристике дигиталног предузетништва • идентификује примере предузетништва из локалног окружења и дате области • дефинише појам стартап екосистема • представи различите начине отпочињања посла у локалној заједници и Србији; • идентификује програме креиране за стартап бизнис у Србији • објасни правне форме пословних субјеката у Србији • прикаже основне кораке за регистрацију пословних субјеката у Србији • упореди облике нефинансијске и финансијске подршке • идентификује могуће начине финансирања пословне идеје;	• Појам и значај предузетништва; • Мотиви предузетника; • Основне одреднице предузетништва • Врсте предузетништва • Информационо-комуникационе технологије (ИКТ) у пословању • Предузетништво и дигитално пословање • Профил и карактеристике успешног предузетника; • Оцена предузетничких предиспозиција • Стартап екосистем • Правни оквир за развој предузетништва и стартап бизниса у Србији • Институције и инфраструктура за подршку предузетништву и стартап бизнису • Регистрација привредних субејката у Србији • Финансијска и нефинансијска подршка развоју предузетништва • Извори финансирања пословне идеје Кључни појмови: предузетништво, предузетник, финансирање предузетника, оснивање привредних субјеката, стартап екосистем
Пословни план	• примени креативне технике приликом избора пословне идеје • анализира садржај и значај бизнис плана; • објасни значај планирања људских ресурса за потребе организације; • прикупи и анализира информације о тржишту • упореди шансе и претње из окружења, као и предности и изазове; • опише интерне и екстерне факторе предузетничког окружења • састави маркетинг план за одабрану пословну идеју	• Трагање за пословном идејом– како је препознати?; • Бизнис план– како оценити пословну идеју? • Структура бизнис плана • Људски ресурси у реализацији пословних подухвата • Тржишне могућности за реализацију пословне идеје • Истраживање тржишта-прикупљање и анализирање информација о купцима и конкуренцији; • SWOT анализа; PEST анализа

МОДУЛ	ИСХОДИ По завршетку модула ученик ће бити у стању да:	ПРЕПОРУЧЕНИ САДРЖАЈИ / КЉУЧНИ ПОЈМОВИ САДРЖАЈА
	• састави финансијски план за одабрану пословну идеју • објасни биланс стања, биланс успеха и ток готовине • израчуна преломну тачку рентабилности на одговарајућем примеру; • учествује у изради бизнис плана за дефинисану пословну идеју као део тима и уз подршку наставника ментора, • самостално или као део тима презентује бизнис план	• Елементи маркетинг микса • Финансијски извештаји: биланс стања, биланс успеха, биланс токова готовине • Преломна тачка рентабилности • Израда бизнис плана за сопствену бизнис идеју; • Презентација појединачних/групних бизнис планова Кључни појмови: пословна идеја, бизнис идеја, SWOT анализа, PEST анализа маркетинг план, финансијски план, бизнис план

5. УПУТСТВО ЗА ДИДАКТИЧКО-МЕТОДИЧКО ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

На почетку модула/теме ученике упознати са циљевима и исходима наставе, односно учења, планом рада и начинима оцењивања. Настава се реализује кроз вежбе и одељење се дели на две групе. Место реализације може бити кабинет за предузетништво или учионица. Препорука је да се користе методе рада попут мини предавања, симулација, студија случаја, дискусија. Други модул/тему реализовати корз пројектини рад ученика. У излагању користити презентације, примере, видео записе и сл.

Циљ предмета предузетништво је да упозна ученике са основним појмовима и врстама предузетништва, али и да подстакне предузетнички дух код њих; да им омогући да препознају вештине које одликују успешног предузетника, да открију мотиве његове активности и инструмента помоћу којих се креира и оцењује пословна идеја. Потребно је да ученици разликују области предузетништва, као и мере подстицаја предузетништва у нашој земљи. Резултат њихове истраживачке и пројектне активности треба да буде бизнис план.

За увођење ученика у тему потребно је припремити што више различитих материјала а његов избор треба прилагодити узрасту ученика, њиховим интересовањима, специфичности теме и предзнања. Материјал треба да мотивише ученике да истражују, улазе у дискусију, образлажу своје ставове. Циљ је да се подстиче радозналост, аргументовање, креативност, рефлексивност, истрајност, одговорност, аутономно мишљење, сарадњу, једнакост међу половима.

Број часова по препорученим садржајима није унапред дефинисан и наставник треба да га прилагоди динамици рада.

Основе предузетништва

За увођење у тему наставник може да припреми примере успешних предузетника, пожељно је да буду на глобалном и локалном нивоу, који илуструју снагу иницијативе и предузетништва као и да подстакне ученике да опишу своје пример.

Ученике наводити да идентификују мотиве који покрећу предузетничке активности. У оквиру ове теме кроз игру улога могуће је описати карактеристике које треба да поседује успешан предузетник. У складу са могућностима организовати посете предузетника из локалне заједнице. Студије случаја могу бити користан алат да у оквиру своје делатности, ученици одаберу најбољи ИКТ алате за конкретне пословне идеје и аргументују свој избор у односу на критеријуме као што су квалитет, цена, еколошка подобност и сл. Ученике треба упутити да се информишу о предностима развоја предузетништва у условима дигитализације. Посебну пажњу посветити стартап екосистему и могућностима за развој и постицај стартап бизниса. Мотивисати ученике да проуче програме за развој стартап бизниса у локалној заједници. Требало би да ученици сами изврше истраживање корака при регистрацији предузећа и докумнетације потребне за то. Регистрација привредних субјеката и подршка предузетништву као препоручни садржаји су погодни за реализацију пројектне наставе. Једна групе ученика може да обрађује тему законске регулативе у функцији развоја предузетништва у Србији, друга група кораке при регистацији

предузећа, трећа група неопходну документацију, четврта група институције и инфраструктуру за подршку предузетништву. Кључне речи за претрагу на Интернету: АПР, регистрација привредних друштава, Центар за предузетништво, законска регулатива. Ученици кроз тимове могу да истраже и презентују начине финансирања пословне идеје и ризике које предузетник преузима. Коначни резултат пројекта може бити: презентација или филм. На исти начин је могуће упутити ученике да истраже и примере социјалног предузетништва локално и глобално. Теме које се обрађују кроз овај предмет доприносе развоју демократских компетенција и важно је додатно подстицати њихов развој користећи различите методе. Као додатни материјали могу се користити публикације Савета Европе као што је Референтни оквир компетенција за демократску културу које ученици треба да развијају како би учествовали у култури демократије.

Пословни план

Током остваривања ове теме/ модула, ученици треба, кроз пројектни задатак, да стекну јаснију слику о економском и финансијском функционисању предузећа, да развијају сопствене предузетничке капацитете, социјалне, организационе и лидерске вештине.

Приликом одабира делатности и пословне идеје могуће је користити „олују идеја" и вођене дискусије да се ученицима што би помогло у креативном осмишљавању пословних идеја и одабиру најповољније. Препоручити ученицима да пословне идеје траже у оквиру свог подручја рада али не инсистирати на томе. Фокус ставити на идентификацију пословне идеје у дигиталном пословном окружењу, што подразумева коришћење и примену информационо комуникационих технологија у скоро свим областима људског живота, рада и деловања.

Ученици се деле на групе окупљене око једне пословне идеје у којима остају до краја. Групе ученика окупљене око једне пословне идеје врше истраживање тржишта по упутствима наставника. Свака група осмишљава свој производ или услугу, трудећи се да буду оригинални, иновативни и креативни. Са циљем постизања ових захтева, важно је да ученици прикупе информације о истим или сличним производима или услугама на тржишту и успоставе комуникацију са окружењем како би испитали могућност остваривања пословног успеха. Неопходно је у току реализације ове теме предложити најбољу комбинацију инструмената маркетинг микса за конкретну идеју.

Током реализације ове теме неопходно је да ученициураде једноставан бизнис план који прати њихову пословну идеју, осмисле различите облике промовисања и продаје свог производа и остварују интеракцију са пословним сектором и потенцијалним купцима. За конкретну ученичку идеју се раде једноставни примери биланса стања, биланса успеха и утврђује се финансијски резултат.

Пословну идеју могу пријавити на такмичења у изради бизнис плана која се сваке године одржавају у организацији различитих релевантних установа и организација. Уколико могућности дозвољавају пословну идеју је могуће и демонстрирати у окружењу.

6. УПУТСТВО ЗА ФОРМАТИВНО И СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА

Наставник треба континуирано да прати напредак ученика који се огледа у начину на који ученици партиципирају, како прикупљају податке, како аргументују, евалуирају, документују. У формативном вредновању наставник би требало да промовише одељенски дијалог, користи питања да би генерисао податке из ученичких идеја, али и да помогне развој идеја, даје ученицима повратне информације, а повратне информације добијене од ученика користи да прилагоди подучавање, охрабрује ученике да оцењују квалитет свог рада итд.

За сумативно оцењивање разумевања и вештина научног истраживања ученици би требало да решавају задатке који садрже неке аспекте истраживачког рада, да садрже новине тако да ученици могу да примене стечена знања и вештине, а не само да се присете информација и процедура које су запамтили, да садрже захтеве за предвиђањем, планирањем, реализацијом неког истраживања и интерпретацијом задатих података.

У вредновању наученог користе се различити инструменти, а избор зависи од врсте активности која се вреднује. На Интернету, коришћењем кључних речи *outcome assessment (testing, forms, descriptiv/numerical)*, могу се наћи различити инструменти за оцењивање и праћење.

У процесу оцењивања добро је користити портфолио (збирка докумената и евиденција о процесу и продуктима рада ученика, уз коментаре и препоруке) као извор података и показатеља о напредовању ученика.

Приликом сваког вредновања постигнућа потребно је ученику дати повратну информацију која помаже да разуме грешке и побољша свој резултат и учење. Наставник са ученицима треба да договори показатеље на основу којих сви могу да прате напредак у учењу. У том случају ученици се уче да размишљају о квалитету свог рада и о томе шта треба да предузму да би свој рад унапредили. Такође на основу резултата праћења и вредновања, заједно са ученицима треба планирати процес учења и бирати погодне стратегије учења.

11. ПРОГРАМ ДОПУНСКЕ, ДОДАТНЕ И ПРИПРЕМНЕ НАСТАВЕ

Допунски рад

Допунска настава је један од видова подршке процесу учења, у достизању жељених резултата учења. Тиме допунска настава доприноси и остваривању исхода, развијању компетенција и достизању стандарда постигнућа. Допунском наставом школа и наставници настоје да превазиђу неке од проблема уочених у процесу учења током редовне наставе.

Наставник је дужан да на почетку школске године достави број часова допунске и додатне наставе у оквиру глобалног плана. Допунска и додатна настава прате програм предмета, као потребе и интересовања ученика, те се зато планирају само глобално. Током школске године наставник води евиденцију о одржаним часовима допунске и додатне наставе и присутним ученицима. На крају школске године, наставник сачињава кратак извештај о допунској и додатној настави који садржи следеће елементе: број одржаних часова допунске и додатне наставе, списка обрађених тема и број ученика који су били обухваћени наведеним облицима рада.

Допунски рад организује се током целе школске године, односно одмах чим се уоче тешкоће појединих ученика у усвајању програмских садржаја. Обавезна за ученике које на то упуте предметни наставници или одељењско веће. Недељни фонд од једног часа реализује се у складу са школским календаром и распоредом часова. Чим савлада одређену тешкоћу или отклони недостатак, ученик престаје с допунским радом ван редовне наставе. Током даље редовне наставе треба и даље пратити напредовање и диференцирањем редовне наставе омогућити ученицима да градиво усвоје на редовним часовима. У допунску наставу се могу укључити и ученици који:

— имају потешкоће у разумевању одређених предметних области;
— из различитих разлога, често ситуационих, повремено имају проблеме у учењу;
— наилазе на проблеме у испуњавању одређених захтева и очекивања;
— из различитих разлога имају велики број изостанака;
— немају потешкоће у учењу, али су сами или уз помоћ наставника уочили неки проблем, препреку или застој у разумевању и савладавању одређених наставних области.

Један од важних дугорочних циљева допунске наставе је јачање и подизање самопоуздања и мотивације за учење. Ученици којима је потребна допунска настава по правилу имају више проблема управо у погледу самопоуздања и мотивације.

Садржаји програма	**Начини и поступци извођења**	**Циљеви и задаци садржаја програма**	**Опште међупредметне компетенције**	**Очекивани исходи**
У зависности од наставног предмета одређује се садржај из редовног наставног плана код кога постоји потреба допунским радом	Индивидуални, групни, фронтални,радупару, кооперативна; интерактивна, текстуална, дијалошка, демонстративна	Боље разумевање појмова,усвајање основних знања, препознавање, разумевање наставникових инструкција, повезивање градива, примена наученог	компетенција за учење комуникација рад са и информацијама дигитална компетенција сарадња естетска компетенција одговоран однос премаоколини	Имати усвојен интегрисани систем научно заснованих знањао природи и друштву и бити способни да тако стечена знања примењујуи размењују; Умети да ефикасно усмено и писмено комуницирају насрпском,односно на српском најмање једном страном језику користећи се разноврсним вербалним, визуелним и симболичким средствима.

У Годишњим плановима ипредметни наставници прилажу детаље испланиране активности са ученицима.

Додатни рад

Додатна настава организује се за ученике који имају изнад просечне способности и/или посебна интересовања за наставу појединихпредмета, односно за продубљивање и проширивање знања из свих или само појединих програмско-тематских подручја редовне наставе. Додатни рад се организује по правилу један час недељно током целе наставне године, али се интересовања ученика подстичу и другим формама рада(појачаном индивидуализацијом рада у редовној настави, давањем посебних задатака, ангажовањем у одговарајућим слободним активностима и др.). За реализацију додатне наставе задужени су предметни наставници. Циљ додатне наставе је да својим специфичним програмом обухвати оне ученике који постижу оптималне резултате у настави и који испољавају високстепен интересовања и способности за поједини предмет. Путем праћења и вредновања постигнућа ученика у појединим областима, програмом се утврђују садржаји додатне наставе. Истовремено циљ овог облика образовно-васпитног рада није само једноставно проширивање обимаваспитног садржаја већ њихово продубљивање у ширем смислу (уочавање каузалних веза и односа међу појмовима, проналажење нових,другачијих креативних решења ради активирања сазнајних потенцијала ученика).

Реализујући програм додатног рада, наставник за сваку од одабраних тема проналази и примењује најпогоднији облике и методе рада, пре свега оне које у највећој могућој мери активирају све потенцијале ученика, а нарочито оне који омогућавају развој креативности ученика. Током додатног рада наставник се поставља као ментор који стручно помаже рад појединца или групе: упућује и усмерава, помаже да се дође до правихрешења, закључака и генерализација. У додатном раду са ученицима наставник прати и евидентира њихов развој и напредовање, усавршава утврђене програме, открива нове могућности индивидуализације рада, те врши уопштавање и примену стечених знања, умења и вештина у различитим ситуацијама. Ученици се самостално опредељују за додатни рад. Ученик остаје укључен у додатни рад онолико времена (година) колико жели. Специфичност додатног образовно-васпитног рада је и у диференцирању и индивидуализацији наставног процеса, а у складу са разноврсним могућностима, потребама и интересовањима ученика. Задаци додатне наставе:

- Продубљивање постојећих и стицање нових знања у зависности од индивидуалних потреба, интересовања и способности.
- Подстицање развоја и испољавање креативних потенцијала личности и усмеравање њихових развоја.
- Подстицање развоја самосталности у стицању знања и особљавање за самостално коришћење извор аинформација Груписање ученика према способностима и интересовањима, чиме се стварају услови з аиндивидуализацију додатног рада.
- Идентификовање даровитих ученика на основу:
  - успеха у школи,
  - интересовања, способности и креативностии
  - на основу резултата на тестовима способности.
- Ангажоване ученике стога треба стимулисати (похвале, награде, интерна школска такмичења у циљу припрема за све нивоетакмичења које се организују) и постепено их уводити у области професионалне оријентације.

Садржаји програма	Начини и поступци извођења	Циљеви и задаци садржаја програма	Опште међупредметне компетенције	Очекивани исходи
У зависности од наставног предмета одређује се садржајиз редовног наставног плана којисе	Индивидуални, групни, монолошки; дијалошки; текстовни; индивидуални; демонстративн	Развијање културе усменог/писменог изражавања и истраживачког духа Проширивање знања и умења	компетенција за учење комуникација рад са подацима и информацијама дигитална компетенција	Имати усвојен интегрисани систем научно заснованих знања о природи и друштву и бити способни

проширујуу складу са узрастом и интересовањима ученика		Развијање стваралачког и критичког мишљења Припрема ученика за школско,општинско, међуопштинско и републичко такмичење	сарадња естетска компетенција одговоран однос премаоколини	да тако стечена знања примењују и размењују; Умети да ефикасноусмено и писмено комуницирају на српском, о дносно на српском (најмање једном страном језику) користећи се разноврсним верб,виз-сим.сред.

У Годишњим плановима предметни наставници прилажу детаље испланиране активности са ученицима.

Припремни рад

Припремну наставу школа остварује за редовног ученика који се упућује на полагање разредног испита. Припремна настава се остварује и за ученика који је упућен на полагање поправног испита, у обиму од најмање 10% од укупног годишњег броја часова из предмета на који је ученик упућен. Разредни испит ученик полаже у јунском и августовском испитном року.

Припремна настава се организује две недеље пре завршетка школске године. За поправне испите припремна настава се организује: у јуну за четврти разред, недељу дана пре одржавања поправних испита; уавгусту недељу дана пре одржавања поправних испита за I, II, III и IV разред.

Школа је дужна да организује припрему свих ученика за полагање матурских и завршних испита, односно опште, стручне и уметничке матуре и завршног испита средњег стручног образовања, у обиму од најмање 5% од укупног годишњег броја часова из предмета из којих се полаже матурски, односно завршни испит, односно општа, стручна матура и завршни испит средњег стручног образовања.

12. ФАКУЛТАТИВНИ НАСТАВНИ ПРЕДМЕТИ, ЊИХОВИ ПРОГРАМСКИ САДРЖАЈИ И АКТИВНОСТИ КОЈИМА СЕ ОСТВАРУЈУ

На основу члана 24. Закона о средњем образовању и васпитању, школа може реализовати факултативне наставне и ваннаставне активностипрема интересовању ученика. Законом је, такође, утврђено да ученик може имати до 4 часа седмично факултативне наставе.Факултативна настава се организује ако се за одређену област или предмет јави најмање 20 ученика.

Предвиђени облици факултативна нава су:

- екскурзије ученика;
- излети ученика;
- стваралачке и слободне активности ученика (хор, секције и др.);
- друштвене активности – ученички парламент, ученичке задруге;
- културна и јавна делатност школе.

13. Програм излета и екскурзија

Излети

Програм излета у току школске године реализује се у складу са плановима Стручних већа као и кроз сарадњу са различитим институцијама на нивоу града, али и шире. Излети који се организују за ученике имају пре свега едукативни карактер, али такође омогућавају и личну афирмацију самих ученика. Програм излета је разноврсан и усклађен је са потребама ученика. Због специфичности интернатског живота образовног профила излети ће бити предложени и ажурирани Годишњим плановима школе или обухваћени Анексом Школског програма.

Екскурзије

Екскурзија је облик образовно – васпитног рада којим се доприноси остваривању плана и програма циљева основног образовања и васпитања. Екскурзија се остварује ван школе у трајању од једног до три дана годишње, у складу са узрастом, наставним планом и програмом за екскурзије. Програм организације и реализације екскурзије за сваки раазред и сваку школску годину, планира се Годишњим планом рада школе.

Циљ екскурзије

Циљ екскурзије је непосредно упознавање појава и односа у природној и друштвеној средини, упознавање културног,историјског и духовног наслеђа и привредних постигнућа која су у вези са делатношћу школе.

Задаци екскурзије

Задаци екскурзије су: проучавање објеката и феномена у природи и уочавање узрочно-последичних односа у конкретним природним и друштвенимвусловима, стицање новихсазнања, упознавање еколошких навика, подстицање испољавања позитивнихемоционалних доживљаја, упознавање занимања људи која су карактеристична запојединe крајеве, развијање позитивног односа према националним, уметничким икултурним вредностима, изграђивање естетских, културних и спортских потреба и навика, развијање позитивних социјалних односа међу ученицима, ученицима и професорима и сл.

Садржаји екскурзије

Садржај екскурзије базирају се на основу наставног плана и програма образовно васпитног рада и школског програма и саставни су део годишњег плана рада школе.

Програм екскурзије

Одељењска и стручна већа школе предлажу план и програм који разматра Наставничко веће. Екскурзија може да се изведе ако је Савет родитеља дао сагласност на програм и цену екскурзије и избор агенције. Програм агенције садржи: образовне и васпитне циљеве и задатке, садржаје којима се постављени циљеви остварују, планирани обухват ученика, путне правце, и начин финансирања.

Извођење екскурзије

Носиоци припреме, организације и извођења путовања су директор, стручни вођа, одељењски старешина, или други наставник који је најмање једну годину изводио наставу у одређеном одељењу. Стручног вођу одређује директор школе. Екскурзија се организује и изводи ако је пријављено, уз писмену сагласност родитеља најмање 60% ученика истог разреда и ако су створени услови за остваривање циља екскурзије. Извођење екскурзије и излета за ученике истог разреда, организује се истовремено и са истим садржајем.

Извештај о реализацији екскурзије

По завршетку екскурзије стручни вођа сачињава извештај о екскурзији, док све разредне старешине дају оценом о реализацији програма и плана екскурзије и квалитету пружених услуга. Извештај о реализацији екскурзије разматрају Наставничко веће и Савет родитеља, а усваја га Школски одбор.

Друштвене активности

14. Програм ученичког парламента

Ученички парламент је Законом загарантована формална институција која ученицима омогућава демократски начин удруживања ради заступања истереса свих ученика у школи, као и учешће ученика у доношењу одлука које се њих непосредно тичу. Ученички парламент има по два представника из сваког одељења, које бирају ученици одељењске заједнице сваке школске године. Седнице сазива председник Парламента. Ученички парламент доноси одлуке на седницама, а остале видове свога рада може да врши и ван седница.

Циљеви:

Остваривање слобода ученика: говора, изражавања сопственог мишљења, удруживања;
Остваривање сопствених права, не угрожавајући права других;
Развијање демократских знања и вредности, кроз прихватање различитости;
Оснаживање младих за доношење заједничких одлука прихватљивих за све стране;
Поспешивање личног развоја ученика;
Развијање самопоуздања и личне одговорности;
Развијање спремности за прихватање различитости, развијање самоконтроле, објективности и реалности;
Остваривање боље комуникације, уважавања, поштовања, активног слушања;
Побољшање атмосфере и живота у школи;
Развијање колективног односа и партнерства са наставницима, стручним сарадницима, директорима, родитељима;
Оснаживање младих за боље разумевање потреба и проблема својих вршњака, као и прихватање верских, расних, националних, имовинских и полних различитости;
Оснаживање младих за покретање и учествовање у пројектима у сарадњи са органима школе и локалном заједницом;
Боља информисаност ученика.

Садржаји - активности	**Време реализације**	**Опште међупредмет.**	**Исходи-циљеви**
Избор чланова УП; Упознавање Статута и Пословника о раду УП; Избор председништва УП; Усвајање Плана и програма рада Упознавање са ГШПом; Извештај о раду УП из претходне шк год; Договор око извештавања чланова о раду УП усвом одељењу; Појам вршњачке едукације;	септембар	компетенција за учење комуникација решавање проблема сарадња одговоран однос у демократском друштву одговоран однос према здрављу естетска компетенција одговоран однос према околини	бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходне за активан и здрав животни стил. бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе, организације и заједнице.
Слободне активности у школи; Предлози за нове садржаје;	октобар		
Успех и владања ученика на крају I тромесечја; Предлози за побољшавање услова живота и рада ушколи;	новембар		
Извештај директора о усвојеним предлозима наиницијативу ученика	децембар		
Успех и дисциплина ученика на крају Iполугодишта;			

Садржаји - активности	Време реализације	Опште међупредмет.	Исходи-циљеви
Сарадња са УП са локалном средином; Заједничка акција са шк. тимом за заштиту однасиља			
Изостанци Како побољшати успех и владање?			
Представљање резултата са такмичења; Сарадња са вршњачким медијаторима			
Подела задужења око израде Извештаја о раду УП у шк.			
Предлог садржаја програма УП за наредну школску годину; Представљање Извештаја о раду УП у шк. години			

15. Програм културних активности школе

Циљеви

Школа би требало да обезбеди активно учешће ученика и наставника у коришћење културних могућности средине као извор разноврснијег, богатијег и успешнијег васпитно-образовног рада и богатијег личног живота у слободном времену. Школа треба да буде отворена за потребе средине и допринесе богаћењу њеног културног живота. Такође, Школа омогућава и преузимање иницијативе од стране ученика за организовање културних манифестација, уз одређивање ментора који прате и активно учествују у њиховој организацији.

Задаци (културолошки, интеркултурални, едукативни, етички и естетски)

- проширивање и продубљивање, као и стицање нових знања и умења а према интересовањима ученика;
- задовољавање специфичних интересовања ученика уз активно усмеравање њихових склоности, способности интересовања и подстицање професионалног развоја;
- мотивисање и оспособљавање ученика за самосталан и креативан рад;
- омогућавање ученицима организовање рекреације као и других услова да самостално користе слободно време и организују духовни, културни и друштвени живот у средини у којој бораве.
- Поменуте активности обављају се кроз интензивније развијање квантитет и квалитет ваннаставних садржаја у матичној школи, промовисање примера добре праксе у локалној средини и медијима, као и кроз развијање добре комуникације наставника међусобно, са ученицима, родитељима и локалном заједницом, представницима Министарства унутрашњих послова, културно-уметничким друштвима, другим средњим школама и бројним институцијама, значајним појединцима у граду и шире.

Програмом културних активности школе обухваћене су организација и реализација обележавања Дана школе, прославе школских и државних празника, прослава завршетка школске године, приредбе, представе, такмичења, изложбе, посете различитим установама културе (музејима, позориштима, Културном центру, библиотеци), као и организација заједничких активности школе и јединица локалне самоуправе. Специфичније, током циклуса обихваћених овим школским програмом школа ће се бавити:

- Уређивање календара интерних културних активности;
- Уређивање календара спортских активности;
- Припрема и организовање Новогодишњих активности;
- Организовање хуманитарних акција;
- Припрема и организовање културних догађаја (приредбе, представе, квизови, промоција школских новина, књига) и спортских активност;
- Припрема и организовање прослава на нивоу школе (прослава Дана школе, школске славе, свечана додела диплома, обележавање завршетка школске године за матуранте);
- Припрема и организовање календаром предвиђених такмичења;
- Учешће у културним активностима локалне самоуправе.

Назив манифестације	Циљ	Садржаји	Носиоци активности	Опште мешупредметне компетенције	Очекивани исходи
Свечаност поводом пријема ученика	Развијање осећања припадања и прихваћености Развијање осећања припадања и прихваћености Развијање духа Светославља Неговање традиције	Пријем	Актери школског живота	компетенција за учење комуникација решавање проблема сарадња одговоран однос у демократском друштву одговоран однос према здрављу естетска компетенција одговоран однос према околини	бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходне за активан и здрав животни стил. бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе, организације и заједнице.
Прослава Дана школе		Прослава			
Прослава Светосавске академије		Приредба			
Обележавање Дана полиције		Изложба ученичких продуката			
Посете културним манифестацијама	Ускладити све наставне и ваннаставне активности са темом Активно учешће у животу лок.заједнице	Посете			
Тематски дани/недеље[6]		Активности у вези наставних садржаја Радионице Организовани излети			
Учешће у активностима локалне заједнице					

[6] У наставку документа се налазе предлози тематски дана које ће се обележавати.

16. Програм слободних активности

Циљ

Ради јачања образовно-васпитне делатности школе, подстицања индивидуалних склоности и интересовања, правилног коришћења слободног времена, као и ради богаћења друштвеног живота и разноноде ученика, развијања и неговања другарства и пријатељства, школа је реализује слободне активности, које се, по правилу, спроводе кроз рад у секцијама.

Слободне активности представљају ваннаставни факултативни облик рада школе. Непосредан васпитно-образовни циљ ученичких слободних активности јесте да допринесу развоју личности на образовном, сазнајном, креативном, друштвеном и личном плану.

Задаци

- проширење и продубљивање као и стицање нових знања и умења, а према интересовањима ученика, задовољавање специфичних интересовања ученика уз активно усмеравање њихових склоности, способности и интересовања и подстицање професионалног развоја,
- мотивисање и оспособљавање ученика за самосталан и креативан рад,
- омогућавање ученицима организовање забаве и рекреације, као и других услова да самостално користе слободно време и организујудуховни, културни и друштвени живот у средини у којој живе и раде.

Слободне активности су многобројне и разноврсне и омогућавају укључивање сваког ученика у поједине облике рада. Поштујући принцип добровољности у опредељивању ученика, школа ствара неопходне услове за реализују истих. Планови рада стваралачких и слободних активностису саставни део Годишњег плана рада школе.

Поред циља и задатака које имају слободне активности ученика у средњој школи, у активностима језичко-уметничког подручја остварују се и посебни задаци:

- развијање и неговање радозналости и отворености за нове актуелне појаве у језику, уметности и култури уопште,
- развијање опажања, критичкогмишљења и слободног креативног истраживања ученика.

Слободне активности овог подручја остварују се у оквиру секција (група, удружења, аматерских друштава). За сваку поједину активност утврђују се посебни циљеви, задаци и оквирни садржаји рада.

Оформљене секције

Драмско-рецитаторска	Џудо
Шаховска	Карате
Литерарна	Одбојка (м/ж)
Ликовна	Кошарка
Историјска	Атлетика,
	Мали фудбал

Планиране секције

Новинарска секција/разгласна станица	Пливачка секција(м/ж)
Библиотечка секција	Рукометна секција(м/ж)
Секција страних језик	Опште физичке припреме
Хуманитарне акције-секције	Гимнастика
Информатича секција	Атлетска секција

**План секција доноси се на годишњем нивоу, садржаји се планирају према интересовању ученика.*

17. Програм школског спорта и школско рекреативних активности

Циљ

Развој и практиковање здравог начина живота, свести о важности сопственог здравља, потребе неговања и развоја физичких способностиактивније учешће ученика у планираним спортским садржајима кроз недеље школског спорта, школска такмичења, приредбе и друге спортске активности, која нису само часови физичког и здравственог васпитања. Програм школског спорта доприноси развоју и практиковању здравих стилова живота код младих и као такав од изузетног значаја је за ученике Средње школе унутрашњих послова „Јаков Ненадовић“ образовног смера полицајац. Редовно вежбање доприноси стварању слике о здравим навикама које се формирају код младих за време адолесценције. Стога развој школског спорта код наших ученика је од изутеног значаја. Поред редовне наставе физичког васпитања, наши ученици имају још један предмет Оперативне полицијске вештине кроз који се негују борилачки спортови и самоодбрана.

Програм школског спорта садржи и своје циљеве (образовне, функционалне, васпитне).

— Образовни циљеви подразумевају усвајање чињеница,реализовање одређених програмских задатака, усвајање предвиђених садржаја,стицање одређених знања умења и навика.
— Функционални циљеви се односе на развијање психофизичких способности. Ради се о развијању сензорних,практичних,интелектуалних и изражајних способности. Ученици се оспособљабају у анализи, синтези, посматрању, решавању проблема, коментарисању, критичком мишљењу, резвијању пажње, памћења, емоција, воље и развијању телесних и духовних способности.
— Васпитни циљеви одосе се првенствено на васпитне вредности које се односе на моралне, естетске, физичке и радне вредности.

Задаци

— Искористити ресурсе којима школа располаже (фискултурна сала школи, спортски терени).
— Искористити ресурсе у локалној средини (паркове, базене).
— Неговати унутар школска и међуодељенска такмичења (спортске недеље, дечја недеља, Дан спорта и здравља.
— Упућивати ученика у самостално вежбање и неговање тела и духа.

Садржаји - активности	**Носиоци активности**	**Опште међупредмет.**	**Иходи-циљеви**
Планирање активности усклађених са активностима	Руководство школе	компетенција за учење комуникација решавање проблема сарадња одговоран однос у демократском друштву одговоран однос према здрављу естетска компетенција одговоран однос према околини	бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходнеза активани здрав животни стил. бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе.
стручног већа за физичко васпитање.			
	Члановистручног		
Недеље школског спорта			
Организовање спортских надметања у школи	Већа зафизичко васпитање		
Организовање одељенских турнира за све ученикешколе	Чланови стручног Већа за разредну		
	наставу		
Спортска надметања део програма сарадње са другимшколама			
Промоција школског спорта			
у медијим			

Време реализације	Активности	Начин реализације	Носиоци реализације
Октобар	Турнир пријатељства (трка пријатељства и турнир у малом фудбалу), турнир у стоном тенису, стрељаштво, турнир у одбојци	Сарадња са невладиним организацијама, хуманитарним организацијама Такмичење средњих школа, школско такмичење	Атлетичари и атлетичарке, мушка екипа за мали фудбал, мушка одбојкашка и женска одбојкашка екипа, стрелци, стоно тенисери и стоно тенисерке
Новембар	Турнир у кошарци и баскету	Такмичење средњих школа, школско такмичење	Кошаркашка екипа мушка екипа од тричлана
Децембар	Пливање		Пливачи
Фебруар	Турнир у малом фудбалу		Екипа мушка и женска за мали фудбал
Март	Турнир у рукомету, катаре турнир, џудо турнир		Мушка и женска рукометна екипа, каратисти и џудисти
Мај	Атлетика		Атлетичари и атлетичарке

18. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА, ЗЛОСТАВЉАЊА И ЗАНЕМАРИВАЊА

На основу Посебног протокола за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања у образовно-васпитним установама, које је донело Министарство просвете, направљен је Програм заштите ученика у нашој школи, којим се планирају превентивне и интервентне активности у циљу заштите ученика. Реализатори програма су чланови школског тима за заштиту од насиља, али и сви други запослени у школи.

Програм заштите деце од насиља, злостављања, занемаривања и програм превенције других облика ризичног понашања биће планиран, остварен и допуњен на основу анализе мера које установа већ предузима у превенцији насиља (Извештаји о раду тима за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања за претходне школске године), уз анализу физичких и техничких услова за обављање основне делатности, као и уз усклађивање документације са релевантним законским оквирима. У циљу обезбеђивања стручне системске помоћи и подршке запосленима у школама помажу Школска управа, Завод за унапређивање васпитања и образовања, завод за вредновање квалитета образовања и васпитања, Саветза права детета, Републички омбудсман и др. активности локалне заједнице које се односе на креирање безбедне климе за децу и ученике. Успостављање адекватних механизама сарадње надлежних институција, изградња препознатљивих и процедурално јасних механизама за препознавање, пријављивање и откривање потенцијалних инцидента у локалној средини, развијање школског и општинског спорта, доступност локалних медија, успостављање сарадње са породицом и осмишљавање програма ресоцијализације деце починилаца насиља, која је, често, занемарена.

Циљ

Програм омогућава и тежи контексту у којој је школа безбедна и пријатна средина у којој су регулисани међуљудски односи.

Задаци

— Инсистирање на реализацији Програма заштита ученика од насиља посебно у делу превентивних активности.
— Реализацијом садржаја у оквиру тематских недеља, са идејом са превентивно деловање води смањивању интервентних активности.

Програмски садржаји	**Носиоци реализације**	**Опште међупредметне компетенције**	**Иходи**
Стварање и неговање климе прихватања, толеранције и уважавања за релације наставник- ученик, ученик-ученик. Укључивање свих интересних група у развијање програма превенције. Поштовање дефинисаних процедура и поступаказа заштиту од насиља и реаговање у ситуацијаманасиља Информисаност свих о процедурама и поступцима заштите од насиља и реаговање у ситуацијама насиља Унапређивање компентенција наставног и ненаставног особља, ученика, родитеља, за уочавање и решавање проблема насиља, злостављања и занемаривања	Сви актери	компетенција за учење комуникација решавање проблема сарадња одговоран однос у демократском друштву одговоран однос према здрављу естетска компетенција одговоран однос према околини	бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходнеза активани здрав животни стил. бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе.

Програмски садржаји	Носиоци реализације	Опште међупредметне компетенције	Иходи
Подизање нивоа свести и повећање одговорностисвих Инсистирати на дефинисању и поштовању процедура чланова Тима за заштиту ученика од насиља-унутрашња заштитна мрежа Инсистирати на поштовању процедура, уноса података у евиденцију, образац Васпитних и дисциплинских одговорности ученика Чланове савета родитеља упознати са мерама планираним за повећање безбедности ученика информације; Тражити изјашњавање родитеља о планираним активностима На првим родитељским састанцима омогућити изјашњавање родитеља о планираним активностима и мерама. Инсистирање на писменој сагласности-потпис родитеља о преузимању одговорности за поступке свог детета и спровођењу планираних мерама sa сузбијање насиља у складу са Закономи Протоколом о заштити ученика од насиља На седницама колегијума разматрати све сугестије родитеља дате на седницама савета родитеља и родитељским састанцима. Правила о кућном реду,понашању ученика,родитеља, запослених поставити на сајт школе у складу са Законом. Укључити родитеље у радионице које се реализују са ученицима у области превенције Организовати трибине намењене ученицима и родитељима Национална платформа „Чувам те“, промоција, коришћење			

19. Програм заштите од дискриминације и дискриминаторног понашања

Циљ

Школа настоји да буде центар иновација и васпитно-образовне изузетности.Установа у којој се резултати свих ученика и наставника подржавају и промовишу. Безбедна,пријатна средина у којој су регулисани међуљудски односи. Подизање свести свих у установи- нулта толеранција на све облике дискриминације и дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности.

Задаци

— Инсистирање на реализацији превентивних активности
— Поступање у складу са Програмом за поступање установе у случају сумње и утврђеног дискриминаторног понашања и вређањаугледа,части или достојанства личности.

Програмски садржаји	**Носиоци реализације**	**Опште међупредметне компетенције**	**Иходи**
Подизање свести свих у установи- нулта толеранција на све облике дискриминације и дискриминаторног понашања и вређањаугледа, части или достојанства личности; Укључивање свих интересних група у израду Програма превенције; Информисање свих о процедурама и поступцима у случају дискриминације и дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности; Стручно усавршавање запослених ради унапређивања компетенција за промовисање и развијање културе људских права, интеркултуралности, толеранције,превазилажење стереотипа и предрасуда код учесника у образовању, стварање инклузивног окружења, препознавање дискриминације и адекватно реаговање на дискриминаторно понашање; Чланове савета родитеља упознати са програмом и мерама; Инсистирати на поштовању процедура, уноса података у евиденцију и обрасце; На одељењским заједницама развијати код ученика свест о опасности и штетним последицама дискриминације, унапређивања толеранције и разумевања, превазилажења стереотипа и предрасуда, развијање интеркултуралности,уважавања и поштовања различитости и др.; инсистирање на писменој сагласности-потписродитеља о преузимању одговорности за поступке свог детета и спровођењупланираних мерама за	Сви актери	компетенција за учење комуникација решавање проблема сарадња одговоран однос у демократском друштву одговоран однос према здрављу естетска компетенција одговоран однос према околини	бити одговорни према сопственом здрављу и његовом очувању, примењивати усвојене здравствене навике неопходнеза активани здрав животни стил. бити способни да ефикасно и конструктивно раде као чланови тима, групе.

Програмски садржаји	Носиоци реализације	Опште међупредметне компетенције	Иходи
сузбијањедискриминације и дискриминаторног понашања и вређања угледа, части или достојанства личности; На седницама колегијума разматрати све сугестије родитеља дате на седницама савета родитеља, родитељским састанцима; Укључити родитеље у радионице које се реализују са ученицима у области превенције; Организовати трибине намењене ученицима иродитељима; Редовна анализа стања.			

ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН, ИНДИВИДУАЛНИ ПРОГРАМ И ИНДИВИДУАЛИЗОВАНИ НАЧИН РАДА

За дете и ученика коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека и доноси индивидуални образовни план. Циљ индивидуалног образовног плана јесте постизање оптималног укључивања детета и ученика у редован образовно-васпитни рад и његово осамостаљивање у вршњачком колективу.

Индивидуалним образовним планом утврђује се прилагођен и обогаћен начин образовања и васпитања детета и ученика, а посебно:

- дневни распоред активности у васпитној групи и часова наставе у одељењу, дневни распоред рада са лицем које му пружа додатну подршкуи распоред рада у посебној групи у којој му се пружа додатна подршка, као и учесталост подршке;
- циљеви образовно-васпитног рада; о посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине или за све предмете саобразложењем за одступање од посебних стандарда;
- индивидуални програм по предметима, односно садржаје у предметима који се обрађују у одељењу и раду са додатном подршком; -индивидуализован начин рада васпитача и наставника, односно индивидуализован приступ прилагођен врсти сметње.

За ученика са изузетним способностима установа доноси индивидуални образовни план, сходно ставу 3. овог члана, осим тачке 3). Индивидуални образовни план у установи доноси педагошки колегијум на предлог стручног тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке ученицима из става 3. овог члана. Тим из става 5. овог члана у школи чини наставник разредне наставе, односно одељењски старешина и предметни наставници, стручни сарадник школе, родитељ, односно старатељ, а по потреби педагошки асистент и стручњак ван установе, на предлог родитеља. Родитељ, односно старатељ даје сагласност за спровођење индивидуалног образовног плана. У првој години уписа у установу, индивидуални образовни план доноси се и вреднује тромесечно, а у свим наредним годинама на почетку сваког полугодишта. Наставник и васпитач при планирању свог рада у одељењу, односно групи усклађује свој план са индивидуалним образовним планом детета.

План рада са талентованим и напредним ученицима

Време реализације	Активности	Носиоци активности
Прво полугодиште	Идентификација надарених и талентованих ученика	Предметни наставници, ПП служба
Друго полугодиште	Израда индивидуалних програма у редовној, додатној настави и секцијама Припреме за такмичења, консултације са менторима, рад у истраживачкој делатности	Предметни наставници

20. Програм каријерног вођења и саветовања ученика

Концепт каријерног вођења и саветовања дефинише се као „низ активности које оспособљавају појединце било ког узраста, у било ком тренутку њихових живота, да идентификују сопствене способности, компетенције и интересе, да донесу одлуке које се тичу њиховог образовања, оспособљавања и професије и да управљају токовима својих живота у области учења, рад и других области у којима могу да стекну и примене способности компетенције.

Циљ

Циљ каријерног вођења и саветовања ученика јесте да се садржајима и активностима у редовној настави и ваннаставним активностима обезбеди подстицај професионалног развоја ученика. Потребно је помоћи ученику да формира реалну слику о својим способностима, особинамаличности, интересовању и да у односу на садржај, услове и захтеве појединих занимања што успешније планира свој професионални развој. У складу са Законом о средњем образовању и васпитању, школа је развила Програм Каријерног вођења и саветовања ученика, који у оквиру свог деловања подразумева формирање стручног тима за каријерно вођење, који подразумева праћење развоја ученика и информисање о занимањима,образовним профилима, условима студирања и потребама тржишта рада.

Стандарди програма каријерног вођења и саветовања за ученике узраста од 15 до 18 година односе се на:

- Лични развој појединца
  - Разумевање сопственог развоја, постигнућа и способности у односу на поенцијалне образовне и професионалне изборе имогућности;
  - Успостављање и анализирање личних циљева и планова у области каријере;
  - Разумевање образовних и професионалних избора и доношење одлука у складу са тим
- Истраживање могућности за запошљавање
  - Идентификовање, избор и коришћење бројних информација о професијама, каријери, даљем учењу и образовању и објективноразликовање и формирање сопственог става о томе.
- Планирање и управљање властитим каријером:
  - Оспособљавање за коришћење адекватних техника за доношење одлука о даљем учењу и професионалној каријери;
  - Разумевање и оспособљавање за процедуре пријављивања, конкурисања како за свет рада, тако и за даље образовање;
  - Разумевање захтева послодаваца у погледу знања, вештина и способности запослених.

Задаци

- Упознавање, праћење и подстицање развијања индивидуалних карактеристика личности ученика значајних за усмеравање његовогпрофесионалног развоја
- Упознавање са светом рада и занимања и система средњег образовања
- Оспособљавање ученика за планирање свог професионалног развоја и доношење реалних одлука у вези избора занимања
- Успостављање сарадње са родитељима ученика и њихово оспособљавање за пружање помоћи деци у подстицању и усмеравању њиховогпрофесионалног развоја
- Успостављање сарадње са установама и институцијама које могу допринети успешнијем професионалном развоју.

Време реализације	Активности	Начин реализације	Носиоци реализације
Током шк.године	Обрадити по две наставне јединице у којима ће се реализовати задаци професионалне оријентације, усвим разредима.	Дискусија, видео материјал,презентација, разговор са запосленима (током редовне наставе)	Наставници и ОС
	Програм „Професионална орјентација на изласкуиз средње школе”	Дискусија, дебата / ЧОС	ПП служба, ОС
Квартални пресеци	Програм ” Професионална орјентација на изласкуиз средње школе”	Дискусија, презентација	ПП служба, ОС

21. Програм безбедности и здравља на раду

Саставни део школског програма је и програм безбедности и здравља на раду који обухвата заједничке активности школе, родитеља, односно других законских заступника и јединица локалне самоуправе, усмерене на развој свести за спровођење и унапређивање безбедности и здравља на раду. У оквиру Програма безбедности и здравља на раду, орган управљања у школи је у складу са Законом о основама система образовања и васпитања, донео два општа правна акта која уређују тематику везану за безбедност и здравље на раду запослених и ученика. То су Правилник о безбедности и здрављу на раду и Правилник о мерама, начину и поступку заштите и безбедности ученика за време боравка у школи и свих активности које организује школа. Правилником о безбедности и здрављу на раду се у складу са Законом о безбедности и здрављу на радууређује спровођење безбедности и здравља на раду запослених, у циљу стварања безбедних услова рада, заштите живота, здравља и радне способности запослених. Одељењски старешина и предметни наставници су у обавези да у свакодневном контакту са ученицима, а нарочито на часовима одељењске заједнице и одељењског старешине, ученике упознају са опасностима са којима се могу суочити за време боравка у школи и извођења других активности које организује школа, као и са начином понашања којим би се те опасности могле избећи или отклонити. Школа сарађује са државним органима, органима општине и другим субјектима и надлежним институцијама са којима је таква сарадња потребна у поступку обезбеђивања и спровођења мера утврђених овим правилником.

Циљ

— Стварање безбедне средине за све учеснике васпитно-образовног процеса.
— Умрежавање свих релевантних институција и актера у циљу што адекватнијег реаговања на ситуације којеугрожавају безбедност.
— Освешћивање и упознавање са начинима реаговања у случају ситуација које представљају потецијалну опасност.

Задаци

Школа је дужна да спроводи мере безбедности и здравља на раду у виду:
— Превентивног и периодичног прегледа и испитивања опреме за рад
— Испитивања услова радне околине
— Доношења акта о процени ризика
— Оспособљавања запослених за безбедан и здрав рад
— Вођења евиденција везаних за повреде на раду
— Осигурања запослених од повреда на раду

Запослени у школи су дужни да:
— поштују прописе о безбедности и здрављу на раду
— обавесте Послодавца о свакој врсти потенцијалне опасности која би могла да утиче на безбедност и здравље нараду
— наменски користе средства и опрему личне заштите
— чествују у пружању прве помоћи приликом повреде на раду,
— да не пуше где је то забрањено.

Правилником о мерама, начину и поступку заштите и безбедности ученика за време боравка у школи и свих активностикоје организује школа обезбеђује се ученицима право на заштиту и безбедност и то:
— у школској згради и школском дворишту,
— ван школске зграде и школског дворишта – за време остваривања образовно-васпитног рада или другихнаставних и ваннаставних активности које организује школа.

Активност	Корисници	Реализатори / ОЛ	Време
Дежурство наставника и помоћно-техничког особља, закључавање учионица за време великог одмора.	ученици	дежурни наставници и помоћно техничко особље	Током године
Обезбеђивање свих елемената од пожара, поплава и других елементарних непогода	ученици, запослени	директор, секретар, запослени,	
Видео надзор	ученици, запослени	директор	
Придржавање и поштовање правила понашања	ученици и наставници	директор, менторни/командири	
Постојање програма заштите ученика од насиља (мере превенције и интервенције)	ученици	Тим за заштиту ученика од насиља, ПП служба	
Организовање обуке за запослене у руковању ватрогасним апаратима-против пожарна заштита	запослени	директор,секретар	
Придржавање закона о забрани пушења	ученици и наставници	директор, комисија за контролу забране пушења	
Присуство ментора/командир у циљу заштите и безбедности школе	ученици	директор, менторни/командири	
На јасно видљивом месту истакнут комплет за прву помоћ	ученици и наставници	директор	
Обавезно евидентирање одсутних ученика		наставници, одељењске старешине	
Обустава рада ако се утврди непосредна опасност по живот и здравље	запослени, ученици	директор, запослени	
Поступак приликом узбуне (борбене, вежбаона и у случају елементарне непогоде)	ученици	менторни/командири, начелници класе и руководство Центра	
Упознавање са Правилником о мерама, начину и поступку заштите и безбедности деце и ученика за време боравка у школи и свих активностикоје организује школа	Састанак, разговор, прављење паноа, радионица Ученици	Радионица на часовима ЧОС-а, састанцима УП, као и родитељским састанцима	Септембар
Обука запослених о противпожарној заштити	Запослени – обука	Директор	Током године
Укључивање родитеља ради елиминисањ а могућег злостављања од стране ученика према вршњацима и према запосленима	Запослени, ученици, родитељи	Директор, Секретар, ОС, ПП служба	Током године
Процедуре понашања професора физичког при повређивања ученика	Ученици	Проф.физичког	Септембар Током године

22. ПРОГРАМ САРАДЊЕ СА ЛОКАЛНОМ САМОУПРАВОМ

Локална самоуправа града Новог Сада налази за сходно да заједничким деловањем са установама културе и школама, Школском управом и другим релевантним установама покуша да обогати наставу у школама, да сугрђанима пружи помоћ у обрзовању и да кроз јавни живот школе побољша и живот младих, учини њихово време садржајнијим, и да на тај начин утиче на васпитно образовну и културну слику града. Примарна сарадња са локалном самоуправмо има за циљ успешну израду финансијског плана и усклађивање са формалним законским оквирима у перспективи финансијског пословања, кроз консултативне разговоре и помоћ у спровођењу јавних набавки. Поред тога, локална самоуправа и друге релевантне установе излазе са понудама програма и садражаја за заинтересовану и талентовану децу и предметне наставнике у виду радионица, интерактивне наставе и разнородних пројеката. Установе културе са својим стручним кадром наћи ће се као помоћ предметним наставницима за припрему часова (кроз упознавање са својим фондовима), одржавањем интереактивних часова и радионица, рад у различитим школским секцијама, као и у креирању ваннаставних активности, али и у припреми прослава Дана школа , припремама школских представа, спремању школских секција за фестивале омладинских стваралаштава и др. Оваквим потезима подстиче се развој партнерских односа међу школама, као и партнерства међу установама културе, здравствених установа и установа социјалне заштите.. Охрабрује се промоција примера добре праксе за аудиторијум ван школа. Охрабрује се промоција талентоване деце, анимирају се и стимулишу ученици на рекреативно бављење спортом у оквиру школских клубова, као и организацију и учествавање на градским 1788 турнирима, лигама и осталим такмичењима. Охрабрујусе иницијатива школских парламента за пројекте побољшања живота ученика и развој комуналне свести. Сарадња се одвија са следећим установама:

АКТИВНОСТ	НАЧИН РЕАЛИЗАЦИЈЕ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
Сарадња са Црвеним крстом	Добровољно давање крви, хуманитарне акције	Током године
Сарадња са МУП-ом	Предавања и радионице на тему: Превенције малолетничког криминала, Трговина људима, Навијачи	Током године
Сарадња са основним школама	Транзија ученика, промоција школе	Током школске године
Сарадња са другим средњим школама	Посете ученика, спортска такмичења	Током школске године
Сарадња са вишим школама и факултетима	Професионално информисање	Током године
Сарадња са Саветовалиштем за младе Дома здравља	Предавања и радионице на тему: Репродуктивног здравља, Здраве исхране, Болести зависности	Током школске године
Сарадња са Центром за социјални рад	Конференције случаја	Током школске године
Сарадња са ватрогасном службом	Обука запослених	Током школске године
Сарадња са невладиним организацијама	Информисање, учешће у пројектима	Током године
Сарадња са медијима	маркетинг, промоција школе	Током године
Сарадња са установама културе: биоскопи, позоришта, музеји	Оргаизоване посете	Током године
Сарадња са омладином ЈАЗАСА	Превенција ХИВ-а, Превенција наркоманије	Током године

АКТИВНОСТ	НАЧИН РЕАЛИЗАЦИЈЕ	ВРЕМЕ РЕАЛИЗАЦИЈЕ
Сарадња са Дечјим селом, Сремска Каменица	Хуманитарне акције, корисници Дечјег села као ученици	Током године

23. НАЧИН ОСТВАРИВАЊА И ПРИЛАГОЂАВАЊА ПРОГРАМА МУЗИЧКОГ И БАЛЕТСКОГ ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА, ОБРАЗОВАЊЕ ОДРАСЛИХ, УЧЕНИКА СА ПОСЕБНИМ СПОСОБНОСТИМА И ДВОЈЕЗИЧНО ОБРАЗОВАЊЕ

У школи се ове активности не реализују.

24. Програм сарадње школе са породицом

Школа подстиче и негује партнерски однос са родитељима, односно старатељима ученика, заснован на принципима међусобног разумевања, поштовања и поверења. Програмом сарадње са породицом, школа дефинише области, садржај и облике сарадње са родитељима, односно старатељима ученика, који обухватају детаљно информисање, саветовање, укључивање у наставне и остале активности школе и консултовање у доношењу одлука око безбедносних, наставних, организационих и финансијских питања, с циљем унапређивања квалитета образовања и васпитања, као и обезбеђивања свеобухватности и трајности васпитно-образовних утицаја.

Циљ

- Организовати облике активности који подижу на виши ниво партнерство родитељи-школа;
- Пружити помоћ и подршку родитељу при обављању педагошке функције;
- Ангажовање свих запослених у школи у процесу мотивације родитеља за сарадњу са школом, уз узајамно уважавање.

Задаци

- Допринети складном деловање породице и школе у образовању и васпитању ученика;
- Обезбеђивати и инсистирати на редовној и квалитетној сарадњи родитеља и школе;
- остваривати позитивну интеракцију наставника и родитеља обезбедити информисаност родитеља о променама у образовању ипонашању које се остварују у школи и код ученика.
- Упознати родитеље са облицима сарадње, уз јасна, прецизна упуства, назначену сврху и добит за децу;
- Унапредити сарадњу са другим институцијама нпр. Центрима за социјални рад, Домовима здравља у Новом Саду, али и матичнимградовима, основним школама, МУП-ом.
- Указивање на неопходност заједничког деловања - општим и појединачним родитељским састанцима и трибинама;
- Истицати примере добре сарадње, јавно говорити о успесима.

Програмски садржаји	**Активности**	**Носиоци активности**	**Динамика**	**Исходи**
Информисање	Размена информација о ученику: карактеристике интелектуалног, емоционалног,социјалног развоја ученикаинтересовања и потребе ученика породичне прилике услови за рад ученика Успех и напредовање ученика Понашање и владање ученика Упознавање родитеља са правилима и организацијом рада у школи, програмом активности одељенске заједнице, правилницима о дисциплинској и материјалној одговорности ученика, кућном реду, радом и улогом Савета родитеља;	ОС, ПП служба Родитељ	Септем Октобар Током године	Родитељи су благовремено обавештени начину реализацијеваспитно-образовног рада,успеху ученика и одлукама Савета родитеља. Родитељ и предметни наставник размењују битне информације о успеху, напредовању и понашању ученика у школи. Родитељ је обавештен о одласцима ван учионице, као и о другим важним дешавањима за која је потребно да родитељи потпишу сагласност.

Програмски садржаји	Активности	Носиоци активности	Динамика	Исходи
	Упознавање родитеља са Програмом заштите ученика од насиља Професионална оријентација –информисање Упознавање родитеља са слободним активностима, акцијама, пројектима које реализује Школа Анкетирање родитеља о квалитету сарадње са школом. Четири редовна родитељска састанка на нивоу одељења. Ванредни родитељски састанци Индивидуалне посете родитељапо позиву одељењскогстарешине Информисање путем мејла што ће бити и основна комуникацијаса родитељима, с обзиром на специфичност рада школе и удаљености родитеља од школе			
Саветовање	Планирање превазилажење проблема у похађању наставе, понашању или образовном напредовању ученика Развојни, индивидуални проблеми ученика, избор занимања	Групни или индивидуални		Родитељи су правовремено обавештени о новонасталој ситуацији у одељењу и могу да реагују заједно са старешином. Родитељ је обавештен о одласцима ван учионице, као и о другим важним дешавањима за која је потребно да родитељипотпишу сагласност.
Укључивање у активности школе	Рад у Савету родитеља Рад у Школском одбору Рад у тиму за самовредновање, тиму за Школско развојно планирање, Тиму за спречавањенасиља Предлози и донације у вези са уређивањем учионица и школског простора Учешће родитеља у Савету родитеља и комисијама за јавне набавке (екскурзија) Помоћ у реализацији наставе у блоку На крају сваког полугодишта анкетирати родитеље о задовољствупрограмом сарадње са породицом.	Тимски		Представник у Саветуродитеља активно учествује у раду школе и својим учешћем доприноси побољшању услова и рада школе. Предстваик СР правовременоинформисше остале родитеље отоме.

25. Програм социјалне заштите

У оквиру прогрма подршке ученицима је део програма социјалне заштите. Због специфичног окружења и изражене социјалне проблематикепородица ученика у школи ће се током наредне четири године организовати бројне активности, чији ће носиоци бити сви актери школског живота, уз подршку Тима за социјално-хуманитарну делатност и педагошко-психолошке службе, уз блиску сарадњу са одељењским старешинама.

Садржаји активности	Носиоци реализације	Време реализације
Прикупљање информација о ученицима којима је потребна социјално-материјална подршка	Одељењске старешине, ПП служба, Директор, Наставни кадар, Ученички парламент	Током школске године
Хуманитарне активности- продајне изложбе-намењенеподршци ученицима наше школе и других на лечењу		
Сарадња са Центром за социјалнирад Црвеним крстом Нови Сад, Одељењем за др.делатности МУП		
Организовање хуманитарних акција, ван и током Дечије недеље		

26. ПРОГРАМ ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Циљ

Циљ овог васпитно-образовног подручја је да се ученицима обезбеде стицање знања, развијање интересовања, формирање ставова, система вредности и понашања у решавању проблема на релацији човек-природа. Овај циљ и задаци остварiће се у оквиру наставних предмета, додатног рада, слободних активности, културних и јавних делатности, друштвено-корисног рада и одељенске заједнице.

Задаци

- Указивање на морално естетске аспекте односа човека према природи, развијање еколошких знања кроз наставу
- Радне акције чишћења школског дворишта
- Радне акције прикупљања секундарних сировина
- Обележавање неких од светски значајних дана у оквиру заштите животне средине
- Друге локалне еколошке акције и иницијативе

Програмски садржаји	**Активности**	**Носиоци активности**	**Динамика**	**Исходи**
Заптита Унапређење животне средине	Посете Излети Предавања Трибине Обележавње важних датума	Редовна настава Професори биологије Одељењске старешине	Током школске године	Формирање критичког мишљења издравих навика у односу на: Улога школе у екосистему Однос појединца и друштва према човековој Хигијена школске средине и њен утицај на здравље ученика Образовање у функцији заштите жив. средине
Одговоран однос према здрављу				

Предвиђени облици рада: редовна настава, ванаставне активности, изборни програм

27. ПРОГРАМ ТАКМИЧЕЊА

Циљ

Мотивисање ученика за учешће на такмичењима и подстицање на самостални рад и ангажовање у наставним и ванинставним активностима.

Задаци

— Активација наставног кадра, ПП службе и руководства школе у подстицању, развијању и неговању здравог такмичарског духа.

Програмски садржаји и активности	**Носиоци активности**
Промовисање постигнутих резултата ученика на свимнивоима такмичења-од општинских до републичких реализација наградне екскурзије за ученике који су остварили резултате од окружног нивоа такмичења Мотивисање ученика на учешће на школском нивоу такмичења по Календару такмичења Министарства просвете Реализовање такмичења одељења у успеху, дисциплини,резултатима на такмичењима, активностима ОЗ Квизови, такмичења у оквиру тематских дана, недеља Наградна екскурзија за ученике који су потигли резултате на такмичењима	Руководство школе Педагог психолог, предметни наставници ТИМ за културно-јавну делатност Градоначелник сектор за друштвенеделатности и МУП

28. Програм рада школске библиотеке

Циљ

- одабир и стављање на располагање библиотечку грађу и електронске изворе информација ученицима и радницима школе, значајну за реализацију наставних планова и програма, ваннаставних активности и у слободно време;
- стицање нових знања према интересовањима која ће моћи пренети и другима;
- код ученика развијати самосталност у учењу, способност критичког мишљења и вредновања информација, жељу за новим сазнањима;
- оспособити ученике за самостално коришћење библиотечке грађе;
- изградња трајних интересовања ученика за књигу и читање.

Програмски садржаји	**Носиоци активности**
Упознавање ученика са свим врстама библиотечко-информационеграђе и њихово оспособљавање за самостално коришћење извора сазнања. Стварање навике коришћења услуга школске библиотеке помоћпри избору публикације. Библиотечка секција Обучавање ученика за рад у шк.библиотеци Учешће у осмишљавању, организовању и реализацији културнихманифестација у школи и ван Пружање помоћи наставницима у реализацији (ван)наставнихактивности Помоћ ученицима при изради писаних радова) Развијање радних навика и културног понашања у библиотеци. Упознавање наставника са набављеном и постојећом библиотешкомграђом. Организовање међубиблиотечке сарадње Ажурирање сајта наше школе Сарадња са Градском библиотеком, Културним центром, општином, музејом, школским библиотекама других школа,вртићима. Промоције, тематске изложбе, трибине Учешће у осмишљавању, организацији ваннаставних активностина нивоу школе	Руководство школе Библиотекар Педагог психолог, предметни наставници Тим за културне у хуманитарнеактивности школе

29. Тим за обезбеђивање квалитета и развоја установе

Тим за обезбеђивање квалитета и развој установе чине представници запослених, родитеља, локалне самоуправе, стручни сарадниции директор школе.

Тим има следеће надлежности:

- прати обазбеђивање и унапређивање квалитета образовно – васпитног рада у установи;
- стара се о остваривању школског програма;
- стара се о остваривању циљева и стандарда постигнућа;
- стара се о развоју компетенција;
- вреднује резултате рада наставника, васпитача и стручног сарадника;
- прати и утврђује резултате рада ученика и одраслих;

Чланови Тима се одређују по ЗОСОВ-у за сваку школску годину. С тим што се води рачуна о континуитету рада Тима.

Време реализације	**Активности /Теме**	**Начин реализације**	**Носиоци реализације**
Септембар - фебруар	Анализа реализације наставе у току првог полугодишта. Анализа рада Стручних већа, Тимова иАктива школе у току првог полугодиштаАнализа и дискусија након достављања Извештаја свих релевантних субјеката - / Анализа Извештаја о обављеном редовном годишњем инспекцијскомпрегледу Праћење примене прописа о обезбеђивању квалитета и развоја школе Анализа Извештаја о реализацији Школског развојног плана Анализа Извештаја о раду директора у првом полугодишту	Анализа и дискусија након достављања Извештаја свих релевантних субјеката	Чланови Тима Секретар школе
Март- јул	Анализа постигнућа ученика у токунаставе (такмичења...) - Анализа реализације наставе. - Анализа остварених активности везаних за Самовредновање школе Праћење реализације активности на основу акционог плана отклањања недостатака утврђених од стране Комисије за спољашње вредновање радашколе Разматрање припремљености школе за наредну школску годину	Анализа и дискусија након достављања Извештаја свих релевантних субјеката	Чланови Тима
Август	Састављање тима и унапређењепрограма и плана рада тима по упутству МПНТР Давање смерница и сугестија за Годишњи план рада школе Разматрање Извештаја о реализацијиШколског развојног плана за школску. - Анализа Записника, Извештаја и Планова стручних већа Разматрање стручног усавршавања наставника у току школске године Израда извештаја о раду Тима за школску (наредну годину).	Анализа и дискусија након достављања Извештаја свих релевантних субјеката	Чланови Тима, Директор

30. Програм остваривања родне равноправности

МЕРЕ И ПРОЦЕДУРЕ:

- Школа ће предузимати мере и процедуре које омогућавају или ће омогућити отклањање или ублажавање неравномерне заступљености полова:
- при запошљавању сви кандидати који испуњавају услове су равноправни, а уколико има више кандидата различитог пола, могуће је водити рачуна о већој заступљености мање заступљеног пола;
- при утврђивању услова за пријем у радни однос, не утврђивати услове и критеријуме који фаворизују одређени пол;
- при реализацији стручног оспособљавања, обуке и напредовања у служби, водити рачуна о повећаном учешћу мање заступљеног пола и, у највећој мери, обезбедити да ангажовање запослених одговара структури запослених у Школи;
- Школа, у складу с важећим прописима, превентивно делује и опредељена је за заштиту запослених од вршења злостављања, узнемиравања, сексуалног узнемиравања и сексуалног уцењивања;
- Школа ће у оквиру изборних активности за Школски одбор и Савет родитеља, сугерисати предлагачима да воде рачуна о равномерној заступљености полова при утврђивању кандидата - најмање 30% представника мање заступљеног пола;
- Стручне органе установе, Наставничко веће, Стручно веће за разредну наставу, Стручно веће за друшвене науке, стручно веће за природне науке и стручно веће за правне групе предмета, чине сви запослени одређене струке, а Школа ће сугерисати да предлагачи воде рачуна о равномерној заступљености полова при предлагању и избору ужег руководства тих органа;
- У установи ће се предузимати и друге мере које доприносе равномерној заступљености жена и мушкараца.

СРЕДЊА ШКОЛА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
„ЈАКОВ НЕНАДОВИЋ“
Дел. бр. 193/23-2
Датум: 15.09.2023.
Железничка 22
Сремска Каменица

На основу члана 39. став 1. тачка 2) Статута школе, Привремени школски одбор Средње школе унутрашњих послова "Јаков Ненадовић" у Сремској Каменици, на седници одржаној 15.09.2023. године, једногласно је донео следећу

ОДЛУКУ

Усваја се Школски програм Средње школе унутрашњих послова "Јаков Ненадовић" за период шк. 2023/ 2024 - 2026/2027. године

Образложење

Чланом 39. став 1. тачка 2) Статута школе, регулисанио је да Школски одбор доноси доноси Школски програм, Развојни план Школе и Годишњи план рада Школе и усваја извештаје о њиховом остваривању, вредновању и самовредновању, те је Школски одбор донео одлуку као у изреци.

председник Привременог Школског одбора
Данило Аврамовић, пуковник полиције